

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΤΣΑΜΗ

ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ
ΒΙΟΣ ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1988

Στὸς Ἐρημίτες τοῦ Ἁγίου Ὄρους

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ παρουσιάζουμε τὸν Βίο τοῦ ἁγίου Σάβα τοῦ νέου, μοναχοῦ τῆς Ἱ. Μ. Βατοπεδίου στὸ Ἅγιο Ὄρος, πὸν συνέγραψε ὁ μαθητὴς τοῦ ἁγίου Φιλόθεος Κόκκινος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Φιλόθεος συνέθεσε ἑπτὰ ἁγιολογικὰ ἔργα πὸν ἀναφέρονται σὲ συμπολίτες τοῦ Θεσσαλονικεῖς ἁγίους. Τὰ πέντε ἀπ' αὐτὰ δημοσιεύτηκαν πρόσφατα στὴν Ἑπιστημονικὴ Ἑπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς (τόμοι 25 καὶ 26). Μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Σάβα δὲν ἀπομένει γιὰ δημοσίευση παρὰ μόνο ὁ Λόγος στὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ.

Ἐλπίζουμε ὅτι πολὺ σύντομα θὰ ἐκδώσουμε τὰ ἔργα αὐτὰ σὲ ἑνιαῖο Τόμο πὸν θὰ συμπεριληφθεῖ στὴ σειρὰ Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΔΗΜ. Γ. ΤΣΑΜΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	11
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	13
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	17
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
1. ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ	19
2. Η «ΜΩΡΙΑ» ΤΟΥ ΑΓ. ΣΑΒΑ	21
3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ	24
4. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΙΟΥ	29
5. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ	32
ΚΕΙΜΕΝΟ	37
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	203
1. ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ	205
2. ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ	207

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

1. ΕΚΔΟΣΕΩΝ, ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΩΝ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

<i>AB</i>	<i>Analecta Bollandiana</i> , Bruxelles 1882 έ.
<i>AIE</i>	᾿Ανάλεκτα ᾿Ιεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. 5, Πετρούπολις 1888, ξκδ. ᾿Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως.
<i>BHG</i>	<i>Bibliotheca Hagiographica Graeca</i> , τόμοι 3, Bruxelles 1957, ξκδ. F. Halkin.
<i>BKM</i>	<i>Βυζαντινά Κείμενα καὶ Μελέται</i> , ξκδ. Κέντρου Βυζαντινῶν ᾿Ερευνῶν, Θεσσαλονίκη 1970 έ.
<i>CFHB</i>	<i>Corpus Fontium Historiae Byzantinae</i> .
<i>CPG</i>	<i>Corpus Paroemiographorum Graecorum</i> , τόμ. 1, Hildesheim 1965, ξκδ. E. Leutsch καὶ F. Schneidewin· τόμ. 2, Hildesheim 1965· ξκδ. E. Leutsch.
<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> , Washington 1941 έ.
<i>DOS</i>	<i>Dumbarton Oaks Studies</i> , Washington 1950 έ.
<i>DS</i>	<i>Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique</i> , Paris 1937 έ.
<i>EEBS</i>	᾿Επετηρίς ᾿Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπονδῶν, ᾿Αθῆναι 1924 έ.
<i>EEΘΣΠΘ</i>	᾿Επιστημονικὴ ᾿Επετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953 έ.
<i>JÖB(G)</i>	<i>Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik</i> , Wien 1969 έ. (<i>Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft</i> , Wien 1951-1968).
<i>GCS</i>	<i>Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte</i> , Berlin-Leipzig 1897 έ.
<i>LCL</i>	<i>The Loeb Classical Library</i> , London.
<i>OC</i>	<i>Orientalia Christiana</i> , Roma.
<i>PG</i>	<i>Patrologiae cursus completus, Series graeca</i> , Paris 1857 έ., ξκδ. J. P. Migne.
<i>PLP</i>	<i>Prosopographischen Lexikon der Palaiologenzeit</i> , τόμοι 6, Wien 1976-1983.
<i>SC</i>	<i>Sources chrétiennes</i> , Paris 1942 έ.
<i>SH</i>	<i>Subsidia Hagiographica</i> , Bruxellis.
<i>ΘΒΣ</i>	Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς, ξκδ. Κέντρου Βυζαντινῶν ᾿Ερευνῶν, Θεσσαλονίκη 1980 έ.
<i>TM</i>	<i>Travaux et Mémoires</i> , Paris 1965 έ.

2. SIGLA

<i>A₁₄</i>	᾿Αγίας ᾿Αννης 4 (85).
<i>B</i>	Βατοπεδίου 97.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

B ₁	Βατοπεδίου 98.
E	Ἐσφιγμένου 107 (2120).
F	Marcianus Gr. 582.
Λ _s	Λαύρας 1134 (I 50).
Π	Παντελεήμονος 160 (5667).
Π _I	Παντελεήμονος 161 (5668).
Π _{II}	Παντελεήμονος 281 (5788).
Π ₁₃	Παντελεήμονος 490 (5997).
S ₁	Mosqu. Synod. 257 (164, 165).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

“Όταν παραπέμπουμε σ’ ένα από τὰ ἔργα ποὺ ἀκολουθοῦν, ὁ ἀριθμὸς στὴν παρένθεση ἀναφέρεται στὴ σελίδα τῆς ἀντίστοιχης ἐκδοσης. Ἐὰν ἡ ἐκδοσις εἶναι πολύτομη, τότε ὁ πρῶτος ἀριθμὸς στὴν παρένθεση δηλώνει τὸν τόμο καὶ ὁ δεύτερος τὴ σελίδα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Μ.

Ἐπιστολές: *Saint Basile, Lettres*, τόμοι 3, Paris 1957-1961-1966, ἔκδ. Υ. Courtonne.

Περὶ Ἀγίου Πνεύματος: *Basile de Césarée, Traité du Saint-Esprit*, (SC 17), Paris 1946, ἔκδ. B. Pruche.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Ἐπιστολές 101, 102, 202: *Grégoire de Nazianze, Lettres Théologiques* (SC 208), Paris 1974, ἔκδ. P. Gallay-M. Jourjon.

Ἐπιστολές: *Saint Grégoire de Nazianze Lettres*, τόμοι 2, Paris 1964-1967, ἔκδ. P. Gallay.

Λόγοι 1-3: *Grégoire de Nazianze, Discours 1-3*, (SC 247), Paris 1978, ἔκδ. J. Bernardi.

Λόγοι 20-23: *Grégoire de Nazianze, Discours 20-23*, (SC 270), Paris 1980, ἔκδ. J. Mossay-G. Lafontaine.

Λόγοι 27-31 (Θεολογικοὶ 1-5): *Grégoire de Nazianze, Discours 27-31*, (SC 250), Paris 1978, ἔκδ. P. Gallay-M. Jourjon.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Ἐξηγήσεις τοῦ Ἀσματος τῶν ᾠσμάτων: *Gregorii Nysseni Opera*, τόμ. 6, Gregorii Nysseni, *In Canticum Canticorum*, Leiden 1960, ἔκδ. Her. Langerbeck.

Κατὰ Εὐνομίου: *Gregorii Nysseni Opera*, (τόμοι 1 καὶ 2), *Contra Eunomium Libri*, Leiden 1960, ἔκδ. W. Jaeger.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Εὐχή πρὸς Θεόν: Εὐχή πρὸς τὸν Θεόν, ἣν πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἡῶ-
ξατο συνήθως, ὅτε τὴν ἀρχὴν ἐμελλεν εἰσελθεῖν, Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν
Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλίας κβ’, Ἀθήνη-

σι 1861, σ. 308-311, έκδ. Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων.

Πρὸς τοὺς σεβασμιωτάτους Γέροντας, Συγγράμματα, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 509-519, έκδ. Ν. Ματσούκα,

Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, Συγγράμματα, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 359-694, έκδ. Π. Χρήστου.

ΔΑΒΙΔ ΔΙΣΥΠΑΤΟΥ

Λόγος κατὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδόνου πρὸς Νικόλαον Καβάσιλαν, (ΒΚΜ 10), Θεσσαλονίκη 1976, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ

Περὶ φνυσῶν: Hippocrates, LCL, London 1967, τομ. 2, έκδ. W. Jones.

ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΥ

Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου τὰ σωζόμενα ἀσκητικά, Θεσσαλονίκη 1976, (Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως 1871), έκδ. Καλλινίκου Παντοκρατορινοῦ.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως: Die Schriften des Johannes von Damaskos, τόμ. 2, Berlin 1973, έκδ. B. Koter.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤ' ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

Ἱστορία: Ioannis Cantacuzeni Historiarum, τόμοι 3, Bonn 1828-1831-1832, έκδ. L. Schopen.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΟΒΑΙΟΥ

Ἀνθολόγιον: Ioannis Stobaei, Florilegium, Lipsiae 1855, έκδ. A. Meineke.

ΙΩΣΗΦ ΚΑΛΟΘΕΤΟΥ

Συγγράμματα (ΘΒΣ 1), Θεσσαλονίκη 1980, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

ΚΑΤΑΚΑΛΩΝΟΣ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΥ

Στρατηγικόν: Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus, Petropoli 1896, έκδ. B. Wassiliewski-V. Jernstedt.

ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁββᾶ Συμεὼν τοῦ διὰ Χριστὸν ἐπονομασθέντος Σαλοῦ: Léontios de Néapolis, Vie de Syméon le Fou et Vie de Jean de Chypre, Paris 1974, έκδ. A. J. Festugière en collaboration avec Lennart Rydén.

ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ νέου Θεολόγου,

πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος τῆς Ξηροκέρκου:
Un grand mystique Byzantine. Vie de Syméon le Nouveau théologien par
Nicétas Stéthatos, (OC 12, 45), Roma 1928, ἔκδ. I. Hausherr.

Περὶ παραδείσου καὶ

Περὶ ψυχῆς: Nicétas Stéthatos, Opusculs et Lettres (SC 81), Paris
 1961, σ. 154-290 καὶ 64-152, ἔκδ. J. Darrouzès.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΙΕΡΕΩΣ

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου, τοῦ διὰ Χριστὸν
σαλοῦ, ἐν Ἀθήναις 1911, ἔκδ. Ἀνδρέου Πολυετοπούλου.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ

Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία: Nicephori Gregora, Byzantina Historia, τόμοι 3,
Bonn 1829-1830-1855, ἔκδ. L. Schopen καὶ I. Bekker.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑΑ

Λόγος: Λόγος περὶ τῶν παρανόμως τοῖς ἄρχουσιν ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς τολ-
μωμένων, ἔκδ. Ihor Ševčenko, «Nicolas Cabasilas' <Anti-Zealot> Dis-
course: A Reinterpretation», DOP 11 (1957) 91-125.

ΠΑΥΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

Εὐεργετινός, ἔκδ. Β. Ματθαίου, τόμ. 3, Ἀθῆναι 1964.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΩΣ

Περὶ κτισμάτων: Procopius, LCL, τόμος 7, 1971, ἔκδ. H. B. Dewing.

ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Κατηχήσεις: Syméon le Nouveau Théologien, Catéchèses, (SC 96,
104, 113), Paris 1963, 1964, 1965, ἔκδ. B. Krivochéine.

Κεφάλαια: Syméon le Nouveau Théologien, Chapitres théologiques,
gnostiques et pratiques, (SC 51), Paris 1957, ἔκδ. J. Darrouzès.

Ῥυμνοί: Syméon le Nouveau Théologien, Hymnes, (SC 156, 174, 196),
Paris 1969, 1971, 1973, ἔκδ. J. Koder.

ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

«Le synodikon de l'Orthodoxie. Édition et commentaire»,
TM 2 (1967) 1-316, ἔκδ. J. Gouillard.

ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Ἀντιρρητικοὶ Λόγοι: Φιλοθέου Κοκκίνου, Δογματικὰ Ἔργα, μέρος Α',
(ΘΒΣ 3), Θεσσαλονίκη 1983, ἔκδ. Δημ. Β. Καϊμάκη.

Βίος ὁσίου Γερμανοῦ: «Φιλοθέου Κοκκίνου, Ὁ Βίος τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ

Μαρούλη», *ΕΕΘΣΠΘ* 26 (1981) 105-172, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

Βίος αγίου Ίσιδώρου: «Φιλοθέου Κοκκίνου, Βίος αγίου Ίσιδώρου, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1980) 89-187, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Δημήτριον: «Φιλοθέου Κοκκίνου, Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο μεγαλομάρτυρα Δημήτριο τὸ Μυροβλύτη», *ΕΕΘΣΠΘ* 26 (1980) 51-83, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Φωκά: *Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου στὸν ἅγιο Φωκά*, Θεσσαλονίκη 1983, έκδ. Κωνσταντίνου Κατσάνη.

Λόγοι: *Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγοι καὶ Ὁμιλίες (ΘΒΣ 2)*, Θεσσαλονίκη 1979, έκδ. Β. Ψευτογκᾶ.

Λόγος εἰς ἁγίαν Ἀνυσίαν: «Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος στὴν ἁγία Ἀνυσία», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1980) 65-86, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

Ὑπόμνημα εἰς ὅσιον Νικόδημον: «Τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου στὸν ὅσιο Νικόδημο τὸ Νέο», *ΕΕΘΣΠΘ* 26 (1981) 87-100, έκδ. Δημ. Γ. Τσάμη.

ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΝΕΟΝ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΩι

Die byzantinischen kleinchroniken (Chronik 8), *CFHB* XII/1, τόμ. 1, Wien 1975, σ. 74-87, έκδ. P. Schreiner.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Darrouzès, *Regestes* *Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople, Les actes des Patriarches I, Les Regestes de 1310 a 1376*, Paris 1977, έκδ. J. Darrouzès.
- Dennis, «Deposition» G. T. Dennis, «The Deposition of the Patriarch John Calecas», *JÖB* 9 (1960) 51-55.
- Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα* Σωφρ. Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα ἀγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Λαύρας*, Paris 1930, σ. 68.
- Εὐστρατιάδου-Ἀρκαδίου, *Κατάλογος* Σωφρ. Εὐστρατιάδου-Ἀρκαδίου Βατοπεδινού, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων*. Paris 1924, σ. 26-27.
- Fedotov, «Holy Fools» G. P. Fedotov, «The Holy Fools», στὸ *Russian Religious Mind*, τομ. 2, Harvard Univ. Press 1966, σ. 316-343.
- Festugière, «Étude» «Étude sur la Vie de s. Sabas de Jeune. Qui simulait la folie», στὸ *Léontios de Néapolis, Vie de Syméon le fou et Vie de Jean de Chypre*, Paris 1974, σ. 223-249. Ἐκδ. A. J. Festugière en collaboration avec Lennart Rydén.
- Γερασίου, «Κατάλογος» Γερασίου Μικραγιαννανίτου, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατὰ τὸ Ἀγιώνυμον Ὁρος τοῦ Ἁθῶ Ἱερᾶς καὶ Μεγαλωνύμου Σκήτης τῆς Ἀγίας Θεομήτορος Ἀννης», *ΕΕΒΣ* 29 (1959) 126.
- Ἰακώβου, Ἑπιτομή Ἰακώβου Βατοπεδινού, Ἡ ἐν Μόσχᾳ συνοδικὴ βιβλιοθήκη τῶν χειρογράφων. Ἑπιτομὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βλαδμήριου ρωσιστὶ ἐκδοθέντος καταλόγου τοῦ τμήματος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τῆς ἐν τῷ Κρεμλίνῳ βιβλιοθήκης, Μόσχα 1896.
- Janin, *Constantinople* R. Janin, *Constantinople byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1969.
- Janin, *Géographie ecclésiastique* R. Janin, *La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. I Le siège de Constantinople et la patriarcat oecuménique. 3, Les églises et les monastères*, Paris 1953.
- Janin, *Grands centres* R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres Byzantins*, Paris 1969.
- Λάμπρου, *Κατάλογος* Σπ. Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, τόμοι 2, Cambridge 1895-1900.
- Loenertz, «Lettres» R. Loenertz, «Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne. Analysées et datées», *OCP* 23 (1957) 114-144.
- Magdalino, «Holy Man» P. Magdalino, «The Byzantine Holy Man in the Twelfth Century», *The Byzantine Saint*, London 1981, σ. 51-66.

- Μαντζαρίδου, *Παλαμικά* Γ. Μαντζαρίδου, *Παλαμικά*, Θεσσαλονίκη 1973.
Matthaei, *Notitia* Chr. Fr. Matthaei, *Accurata codicum graecorum manuscriptorum bibliothecarum Mosquensium notitia*, I *Bibliotheca Sanctissimae Synodi*, Leipzig 1805.
- Meyendorff, *Introduction* J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas* (*Patristica Sorbonensia* 3), Paris 1959.
- Nicol, *Kantakouzenos* D. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacouzenus) ca 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, DOS XI, Washington, D.C. 1968.
- Ostrogorsky, *History* G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, Rutgers University Press 1969.
- Papadopoulos, *Genealogie* A. Papadopoulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, Amsterdam 1962.
- Rydén, «Holy Fool» L. Rydén, «The Holy Fool», *The Byzantine Saint*, London 1981, σ. 106-113.
- Saward, *Perfect Fools* J. Saward, *Perfect Fools*, Oxford 1980.
- Schreiner, *Kleinchroniken* P. Schreiner, *Die byzantinischen kleinchroniken*, (CFHB XII/2), τόμος 2, Wien 1977.
- Ševčenko, «Cabasilas» Ihor Ševčenko, «Nicolas Cabasilas' <Anti-Zealot> Discourse: A Reinterpretation», *DOP* 11 (1957) 79-171.
- Ševčenko, «Postscript» Ihor Ševčenko, «A Postscript on Nicolas Cabasilas' 'Anti-Zealot' Discourse», *DOP* 16 (1962) 403-408.
- Σπυρίδωνος-Εύστρατιάδου Σπυρίδωνος Λαυριώτου—Σωφρονίου Εύστρατιάδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγάλης Λαύρας*, Paris 1925, σ. 185.
- Κατάλογος Δημ. Γ. Τσάμη, «Τὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΠΘ* 23 (1978) 9-21.
- Τσάμη, «Ἀγιολογικά» Δημ. Γ. Τσάμη, «Εἰκονογραφικὲς μαρτυρίες γιὰ τὸν ἅγιο Φιλόθεο Κόκκινο, πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΠΘ* 22 (1977) 37-51.
- Τσάμη, *Τελείωσις* Δημ. Γ. Τσάμη, *Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Νικήταν τὸν Σιτηθᾶτον*, Θεσσαλονίκη 1971.
- Uspenskij, *Istorija* P. Uspenskij, *Istorija Afona III (Afon monašeskij)*, Petersburg 1892.
- Vladimir, *Opisanie* A. Vladimir, *Sistematičeskoe opisanie rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj Biblioteki I*, Moskau 1894.
- Walter, «Dwazen» Chr. Walter, «Dwazen om Christus' wil», *Het Christelijk Oosten* 27 (1975) 252-265.
- Zanneti, *Marci Bibliotheca* A. Zanneti-A. Bongiovanni, *Graeca D. Marci Bibliotheca codicum manuscriptorum per titulos digesta...*, Venise 1740.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Βίος τοῦ ἁγίου Σάβα¹ εἶναι τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἀγιολογικὸ ἔργο τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου καὶ ἀσφαλῶς ἡ κορωνίδα τῶν ἔργων² τοῦ Φιλόθεου. Εἶναι ἔργο μεστὸ καὶ γλαφυρὸ ποὺ γράφτηκε ἀπὸ τὸ Φιλόθεο, ὕστερα ἀπὸ πολλὴ προετοιμασία, φροντίδα καὶ ἔρευνα.

Ἀφετηρία γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Βίου ἦταν ἡ μεγάλη ἀγάπη καὶ ὁ ἀπέραντος θαυμασμὸς ποὺ εἶχε ὁ Φιλόθεος γιὰ τὸν ἅγιο. Ἡ ἰδέα γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τὴ σκέψη του ἀπὸ πολὺ καιρὸ³. Παράλληλα ὅμως φαίνεται ὅτι δίσταζε νὰ ἀναλάβει ἓνα τόσο μεγάλο ἐγχείρημα, γιατί δὲν ἦταν βέβαιος ἂν εἶχε τίς ἀνάλογες δυνάμεις καὶ τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο. Τελικὰ ὅμως κατανίκησε τοὺς δισταγμοὺς αὐτοὺς καὶ ὑπερίσχυσε ὁ «περιφανὴς πόθος» του γιὰ τὸ Σάβα. Ἀλλωστε πίστευε πῶς ἡ δημοσίευση τοῦ ἔργου αὐτοῦ θὰ γινόταν «κοινὸν ὄφελος», γιατί ὁ ἅγιος ἦταν «λόγου καὶ ἀρετῆς διδασκάλιον»⁴.

1. ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ὁ Φιλόθεος ἔζησε κοντὰ στὸ Σάβα λίγο σχετικὰ χρόνῳ⁵ καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ συμπληρώσει τίς γνώσεις του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές.

1. BHG 1606 (2, σ. 227). Στὸν κώδ. Ἀγίας Ἀννης 4 (Ἀθ. 85), εἰς αἰ., σ. 339 σημειώνονται τὰ ἐξῆς: «Ὀκτωβρίου δ', ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ πανοσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα Βατοπαιδινοῦ τοῦ Μυριπνόου». Βλ. Σπ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τόμ. 1, σ. 11 καὶ Γερασίμου, «Κατάλογος», σ. 126. Γιὰ λόγους ὁμοιομορφίας προτιμήθηκε ἡ γραφὴ «Σάβας», ποὺ ἀπαντᾷ σ' ὅλους τοὺς κώδικες τοῦ ιδ' αἰ.

2. Ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλόθεου, ποὺ ἔχουμε ἀναλάβει τὴν ἐκδοση τους, δημοσιεύτηκαν πρόσφατα τὰ ἐξῆς: α) *Βίος ὁσίου Γερμανοῦ*, β) *Βίος ἁγίου Ἰσιδώρου* γ) *Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Δημήτριον*, δ) *Λόγος εἰς ἁγίαν Ἀνυσίαν*, δ) *Ἑπόμνημα εἰς ὅσιον Νικόδημον*. Βλ. Τσάμη, «Ἀγιολογικά», σ. 9 ἐξ.

3. Βλ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 84, στίχ. 7-9: «Πολὺς μὲν τις καὶ ἄρρητος εἶχέ μου τὴν ψυχὴν ἔρως περὶ τὴν συγγραφὴν ταύτης τῆς ἱστορίας καὶ οὐδ' ἡρεμεῖν εἶχον τὸν λογισμὸν οὐδ' ἐπὶ μικρὸν, ἀκότοχος ἤδη γεγεννημένος τῷ καλῷ τούτῳ πάθει».

4. Ὁ.π. 84, στίχ. 14 ἐ. Βλ. δ.π. 57, στίχ. 44-57· 1· 15· 84, στίχ. 80-82.

5. Ὁ.π., 6, στίχ. 15-16: «...τὸν φωστῆρα καὶ ὁδηγὸν τοῦτον ἐγνώρισεν, εἰ καὶ τὸ μέχρι τέλους ἐκείνῳ συνεῖναι—φεῦ τῆς ζημίας—ὁ φθόνος ἀφείλετο».

Γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Σάβα στὸ "Ἅγιο Ὄρος, ὁ Φιλόθεος συγκέντρωσε πληροφορίες ἀπὸ συνασκητὲς τοῦ ἁγίου, ποὺ τὸν εἶχαν γνωρίσει προσωπικὰ καὶ ζοῦσαν ἀκόμη ὅταν ἔγραφε τὸ Βίο⁶. Γιὰ τὶς περιπέτειες καὶ τὶς περιπλανήσεις τοῦ Σάβα στοὺς ἁγίους Τόπους πληροφορήσαν τὸ συγγραφέα, «ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ τιμᾶν εἰδότες ἀρετὴν τε καὶ ἀλήθειαν ἅμα». Μὲ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς καὶ μὲ τοὺς μαθητὲς τοῦ ἁγίου ἐπικοινωνῶνῃσε ὁ Φιλόθεος πρὶν καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σάβα⁷. Γενικὰ προσπαθοῦσε νὰ συγκεντρώσει τὶς πληροφορίες «τῶν καλῶς εἰδότην ἐκεῖνα καλῶς καὶ φιλαλήθως λεγόντων»⁸.

Βασικὴ ὁμῶς καὶ πολύτιμη πηγὴ τοῦ Φιλοθέου γιὰ τὸ Βίο τοῦ ἁγίου Σάβα ἦταν ἓνας παλιός του φίλος, μοναχὸς ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Ὁ μοναχὸς αὐτός, ποὺ δὲν κατονομάζεται, δὲν ἀνῆκε ἀρχικὰ στὴν ὁμάδα τῶν μαθητῶν τοῦ Σάβα. Ὅταν ὁμῶς τὸν γνώρισε καλύτερα, ἀφοσιώθηκε σ' αὐτὸν ὁλόψυχα⁹ καὶ τὸν ὑπηρετήσε μέχρι τὸ θάνατό του. Ὁ μοναχὸς αὐτός ἐμπιστεύθηκε στὸ Φιλόθεο τὶς ἐμπειρίες καὶ τὶς γνώσεις του ἀπὸ τὴ συνεχὴ συμβίωσή του μὲ τὸν Σάβα, ὁ ὁποῖος, λέγει ὁ Φιλόθεος, «ταῦτα καὶ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτὸς ἐκεῖνος περὶ πού τοὺς τῆς ζωῆς ἐπιλόγους ὠφελείας ἔλεγε χάριν καὶ πολλοὺς τινὰς ἔσχε τοὺς τῶν ἐκείνου τὰ πλείω γε συνειδόμενος, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἐκεῖνος ἀξιότατος καὶ πρῶτος εἰς μαρτυρίαν τῶν αὐτὸς αὐτοῦ πολλῶν τινι δηλαδὴ τῷ μέτρῳ, ὥς γε ἐγὼ νομίζω, οἶμαι δ' ὅτι καὶ τῶν εὖ εἰδότην ἐκεῖνον ἔκαστος»¹⁰. Οἱ ἐκμυστηρεύσεις αὐτὲς τοῦ Σάβα ἀπετέλεσαν τὴ βάση τοῦ Βίου¹¹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ συγκέντρωσε ἀπὸ τὶς πηγὲς αὐτές, ὁ Φιλόθεος εἶχε γνωρίσει προσωπικὰ τὸ Σάβα στὴ μονὴ τοῦ Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους¹². Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Φιλόθεος μόλις εἶχε γίνῃ μοναχὸς καὶ ὁ Σάβας εἶχε πρόσφατα ἐπιστρέψει στὸν Ἄθω μετὰ ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ἀπουσίας¹³. Ὁ Φιλόθεος θυμᾶται μὲ πολλὴ συγκίνηση τὴ γνωριμία του μὲ τὸ Σάβα. Ἰδίως ἀναπολεῖ μὲ νοσταλγία τὶς ἐμπειρίες ἀπὸ τὴ συμβίωση καὶ τὴ συναναστροφή του μὲ τὸν ἅγιο καὶ μάλιστα τὰ θαυμαστὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἦταν «αὐτόπτης» καὶ «αὐτήκοος»¹⁴. Ἀπὸ τότε ἔγινε ἐνθουσιώδης μαθητὴς τοῦ Σάβα καὶ τὸν ἀνεγνώριζε ὡς πνευματικὸ του καθοδηγό. Ὁ ἅγιος ἔγινε

6. "Ο.π. 8, στίχ. 9-13.

7. "Ο.π. 51, στίχ. 43 ἐξ. καὶ 47, στίχ. 1 ἐ.

8. "Ο.π. 1, στίχ. 34-35.

9. "Ο.π. 66, στίχ. 85-87: «...δλος ἐκείνῳ προστίθεται καὶ δεσμοῖς ἀρρήκτοις συνδεῖται φιλίας καὶ οἰκειώσεως, μᾶλλον δὲ φίλος τὸ πρότερον ὢν, καὶ υἱὸς ἐξ ἐκείνου καὶ μαθητὴς γίνεται».

10. "Ο.π. 52, στίχ. 49-54.

11. Βλ. δ.π. 66, στίχ. 87-92. Βλ. καὶ δ.π. 16, στίχ. 16-18· 83, στίχ. 4 ἐ. καὶ 23 ἐ.· 75, στίχ. 15 ἐ.· 64, στίχ. 48 ἐξ.

12. Βλ. δ.π. 6, στίχ. 13 ἐ.· 59, στίχ. 1 ἐ.

13. "Ο.π. 59, στίχ. 1 ἐ.· 25, στίχ. 25 ἐ.

14. "Ο.π. 57, στίχ. 44-51.

για τὸ Φιλόθεο ὁ «φιλόστοργος πατήρ», ποὺ τὸν δέχτηκε ἀνεπιφύλακτα μὲ ὅλη του τὴν ἀγάπη, καὶ τὸν καθοδηγοῦσε στὴν ἀρετὴ, «λιμὴν οἶον παντοδαπῆς ἀναψύξεως καὶ φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις»¹⁵. Οἱ δύο ἄνδρες συνδέθηκαν μὲ βαθιὰ φιλία, ἀγάπη καὶ ἔγιναν ὁμόψυχοι καὶ «συμφυεῖς»¹⁶.

Ὁ Φιλόθεος καθὼς εἶχε πλέον τὴν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη τοῦ Σάβα μπορούσε νὰ ἀκούει τίς πνευματικὲς ἐκμυστηρεύσεις ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν ἐμπειριῶν τοῦ ἁγίου¹⁷. Ἐνὰ τέτοιο περιστατικὸ ἔμεινε ἀνεξίτηλο στὴ μνήμη τοῦ Φιλοθέου. Στὴν ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως ὁ Σάβας θέλησε νὰ φανερώσει στὸ Φιλόθεο κάτι ἀπὸ τὸ μυστήριό τῆς θεοφανείας, τοῦ ὁποῦ ἦταν κοινοῦ. Μὲ ὀρισμένες χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες, ποὺ δείχνουν τὸ βαθὺ σύνδεσμο τῶν δύο ἀνδρῶν, ὁ Φιλόθεος περιγράφει τὴ σκηνὴ αὐτὴ μὲ ἰδιαίτερη ζωνρότητα: «Ἐπεὶ τὰ τῆς δεσποτικῆς μεταμορφώσεως πανδημεὶ πανηγυρίζοντες ἤμεν...τὰ χεῖλή μοι τοῖς ὡσὶν ἐμβαλὼν, ὥστε δὴ καὶ προσάψασθαι, <εἰς τοῦτο τὸ μυστήριον ἐν ἀπορρήτοις>, εἶπεν, <ὦ βέλτιστε, φθάσαι δεῖ τὸν πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ἐπειγόμενον τελειότητα>. Ἐγὼ δὲ πρὸς τὸν λόγον ἐκπλαγείς στρέφω τοὺς ὀφθαλμούς ἀθρόον πρὸς τὴν ἱερὰν ὥσιν ἐκείνην, ὥστ' ἂν ἐρέσθαι τι περὶ τούτου σαφέστερον...τὴν ὥσιν οὕτω δεδοξασμένην εἶδον καὶ χαρὰς ὑπερβαλλούσης καὶ λαμπρότητος ἔμπλεων, ὡς ἄρτι τότε τῆς δεσποτικῆς μετασχοῦσαν ἐκείνης θεοπτίας τε καὶ μεταμορφώσεως»¹⁸.

Ἔτσι ὁ Φιλόθεος γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Βίου δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τίς πηγές ποὺ ἀναφέραμε, ἀλλ' ἔχει καὶ ὁ ἴδιος τίς δικές του ἐμπειρίες, ποὺ τὴς παραθέτει μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση¹⁹.

2. Η «ΜΩΡΙΑ» ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΑ

Ὁ Σάβας κατὰ περιόδους προσποιήθηκε ὅτι ἦταν «μωρὸς» καὶ γι' αὐτὸ συγκαταλέγεται στὴν ὁμάδα τῶν ἁγίων ποὺ ὀνομάζονται οἱ «διὰ Χριστὸν Σαλοῖ». Τὸ θέμα τῶν ἁγίων αὐτῶν εἶναι μεγάλο καὶ περίπλοκο²⁰. Ἐμεῖς στὰ

15. "Ο.π. 59, στίχ. 9-14. Ὁ ἅγιος ἔδειχνε ἰδιαίτερη ἀγάπη στὸν Φιλόθεο καὶ τὸν ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους μαθητές του.

16. "Ο.π. 59, στίχ. 18-22.

17. "Ο.π. 24, στίχ. 58-59. Βλ. ὁ.π. 25, στίχ. 9-10.

18. "Ο.π. 35, στίχ. 3-17. Βλ. καὶ ὁ.π. 73, στίχ. 66 ἐ.· 81, στίχ. 26 ἐ.· 83, στίχ. 32· 25, στίχ. 31.

19. Ὁ Φιλόθεος θέλει νὰ πιστεύει ὅτι τὸ Βίο τὸν ὑπαγορεύει ὁ ἅγιος. Γι' αὐτὸ δηλώνει ὅτι ἀκολουθεῖ τίς πηγές του, δίνει ὅμως βάρος σ' ὅσα «ἐκεῖνος αὐτὸς ὡδήγοίη καὶ κατευθύνει τὸν λόγον καὶ οἷς ἂν ἡσθεῖ λεγομένοις ὡς μάλιστα» (ὁ.π., 1, στίχ. 35-36). Μόνος πραγματικὰ ἱκανός, λέγει ὁ Φιλόθεος, νὰ διηγηθεῖ τὰ τοῦ ἁγίου, θὰ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος. Τὴ φωνὴ λοιπὸν τοῦ Σάβα ἐπιδιώκει νὰ ἀκούσει ὁ Φιλόθεος, ποὺ δίνει «τὴν χεῖρα μόνην εἰς ὑπουργίαν κατὰ χρέος» (ὁ.π. 45, στίχ. 85-92), καὶ δέχεται «διὰ νυκτερινῶν ὥσεων» τὴν καθοδήγηση ἀπὸ τὸν ἅγιο (ὁ.π. 83, στίχ. 38-40).

20. Βλ. πιδὶ κάτω σημ. 150.

πλαίσια μιᾶς σύντομης εισαγωγῆς θὰ περιοριστοῦμε νὰ διατυπώσουμε μερικὲς βασικὲς θέσεις σχετικὰ μὲ τὴ «μωρία» τοῦ Σάβα, ὅπως τὴν ἐρμηνεύει ὁ Φιλόθεος.

Καταρχὴν πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Φιλόθεος κατηγορηματικὰ ξεχωρίζει τὸ Σάβα ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς «διὰ Χριστὸν Σαλούς». Γι' αὐτὸ δὲ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸ Σάβα τοὺς γνωστοὺς ὄρους «σαλότης» καὶ «σαλός», ἀλλὰ τοὺς παύλειους ὄρους «μωρία» καὶ «μωρός». Ἡ «μωρία» τοῦ Σάβα, τονίζει ὁ Φιλόθεος, ἦταν συνετὴ καὶ φιλοσοφημένη χωρὶς σκανδαλιστικὲς καὶ ἔντονα προκλητικὲς φάρσες ἢ συχνὰ φαινομενικὰ ἄσεμνες πράξεις, ποὺ χαρακτηριστικὰ ἀπαντοῦν στοὺς Βίους τῶν γνωστῶν Σαλῶν. Ὁ Σάβας ἦταν εἰρηνικός, «εὐσταθείας μεστός» καὶ συμπεριφερόταν πρὸς ὅλους μὲ σοβαρότητα καὶ χάρη²¹.

Μὲ ιδιαίτερη ἐμφαση τονίζεται στὸ Βίο τοῦ ἁγίου ὁ ἄρρητος σύνδεσμος τῆς «μωρίας» μὲ τὴ σιωπὴ. Τοῦτο ἔχει ιδιαίτερη σημασία καὶ ἀποτελεῖ ἕνα νέο στοιχεῖο. Ἡ «μωρία» τῶν «Σαλῶν» συνήθως ἐκδηλωνόταν μὲ παράδοξες καὶ ἀμφιλεγόμενες πράξεις μὲ κύριο στόχο νὰ προσβάλουν τὴ συμβατικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ κατεστημένο ποὺ εἶχε χάσει τὴ χαρισματικὴ του διάσταση. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, τέτοιες πράξεις δημιουργοῦσαν βλαβεῖς ἀντιδράσεις καὶ ἰσχυρὸ σκανδαλισμὸ σὲ ἀρκετοὺς πιστοὺς.

Ἀντίθετα ἡ «ἡσυχαστικὴ μωρία» τοῦ Σάβα δὲν κατέφευγε σὲ τέτοιες προκλητικὲς ἐνέργειες οὔτε ἐπέδιδε τὴν ὀξύτητα. Ἐτσι ἡ «μωρία» τοῦ ἁγίου φαινόταν στοὺς πολλοὺς ὅχι σὰν τρέλλα, ἀλλὰ μᾶλλον σὰν μιὰ ἀκίνδυνη ἡλιοθιότητα, σὰν ἄνοια. Γι' αὐτό, ἐνῶ συχνὰ οἱ παράδοξες ἐνέργειες τῶν Σαλῶν διασκέδαζαν ἢ σκανδάλιζαν τὸν κόσμον καὶ τὸν ἔκαναν νὰ γελάει ἢ νὰ ἀγανακτεῖ, ἡ συμπεριφορὰ τοῦ «μωροῦ» Σάβα κινοῦσε τὸν οἶκτον καὶ τὴ συμπάθεια γιὰ ἕνα δυστυχισμένο ἄνθρωπον.

Αὐτὸ τὸ κατόρθωνε ὁ Σάβας, γιατί μπορούσε νὰ συνδέει ὀργανικὰ τὴ «μωρία» μὲ τὴ χαρισματικὴ σιωπὴ. Πίστευε πὼς ἡ «μωρία» χωρὶς τὴ σιωπὴ αὐτὴ εἶναι ἐπικίνδυνη ἐπειδὴ καταλήγει σὲ πραγματικὴ μωρία, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ θέλησε νὰ τὴ χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ ἐμπαίζει τὴν κοσμικὴ κενοδοξία στὸ τέλος ἐμπαίζεται ὁ ἴδιος²². Χωρὶς λοιπὸν τὴ σιωπὴ ὁ κίνδυνος γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ προσποιηθοῦν τὸν «διὰ Χριστὸν μωρόν» εἶναι «μήπως ἐμπαίζειν

21. Ὁ.π. 22, στίχ. 9-14. Βλ. τὴ γλαφυρὴ περιγραφὴ τοῦ ἁγίου δ.π. 28, στίχ. 12-21: «Ἦν δὲ καὶ τὴν ἐντευξιν ἱλαρώτατος καὶ τὴν ὅψιν ἡδιστός τε καὶ χαριέστατος» οὐ γάρ... ἀμείλικτός τις τὸ παράπαν καὶ ἀφίλος..., ἀλλὰ...τῶ φαινομένῳ κοινωνικός τε καὶ εὐπρόσιτος ἦν καὶ ὅλως ἡδονὴ τις ψυχῆς καὶ θυμηδία τοῦ προσώπου καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀπέσταζεν, ὥστε συμβαίνειν ἀντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν φίλτρον ἐπιδίδοναι καὶ τοὺς πάντας ἀρρητοῖς τισὶν ἡμέροις ἀγάπης θαυμαστῶς αὐτὸν ἔχειν ἀναδυσάμενον». Βλ. καὶ δ.π. 5, στίχ. 24-37.

22. Βλ. σχετικὰ δ.π. 19, στίχ. 18-19.

τοῖς ἐχθροῖς ἐπιχειρήσαντες δῆθεν, εἰς ἐμπαιγμὸν ἔπειτα καὶ χλεύην ἑαυτῶν καταλῆξωσι...Νήφειν δ' ἀκριβῶς...οὐκ ἂν ποτε προσγένοιτο σιωπῆς δίχα τῷ μετιόντι ταυτηνὴ τὴν ὁδὸν»²³.

Φαίνεται πάντως ὅτι ὁ Φιλόθεος, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς²⁴, διατηροῦσε πολλὰς ἐπιφυλάξεις γιὰ τοὺς «διὰ Χριστὸν Σαλοῦς», ἀπὸ τοὺς ὁποῖους μὲ δυσκολία δέχεται «ένα που καὶ δεῦτερον μόγις»²⁵, ἐννοώντας προφανῶς τοὺς Σαλοῦς ἀγίους Συμεὼν καὶ Ἀνδρέα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑπογραμμίζει ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ προσπαθῇσαι κανεὶς νὰ πετύχει τὴν τελειότητα κάνοντας τὸ σαλό²⁶.

Γιὰ ποιὸ ὅμως λόγο ἐπιμένει ὁ Φιλόθεος τόσο πολὺ στὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται ἡ «διὰ Χριστὸν μωρία» καὶ γιατί τόσο ἐμφατικὰ θέλει νὰ περιφρουρήσει τοὺς πιστοὺς ἀπὸ ἑνα τέτοιο ἐνδεχόμενο; Μήπως στὴν ἐποχὴ του εἶχε σημειωθεῖ κάποια ἀνησυχητικὴ ἐξάπλωση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ; Ἡ ἀνασφάλεια ἐξάλλου καὶ τὸ ἄγχος, ποὺ ἦταν ἀναπόφευκτες ἐμπειρίες γιὰ τοὺς ὑπηκόους μιᾶς αὐτοκρατορίας ποὺ κατέρρεε, καὶ ποὺ ἐπιτείνονταν ἀπὸ τὶς κοινωνικές, ἐκκλησιαστικὲς καὶ πολιτικὲς ἀναστατώσεις, ἐνθάρρυναν ἄραγε μερικοὺς καιροσκοποὺς νὰ παριστάνουν τοὺς Σαλοῦς;

Ὅποιες πάντως καὶ ἂν εἶναι οἱ ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα αὐτά, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Φιλόθεος, ὅταν ἀναπτύσσει τὸ θέμα τῆς «μωρίας», ὁμολογεῖ πῶς ἤθελε νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν δόξα τοῦ Σάβα. Γενικότερα ὅμως τονίζει ὅτι ἡ προσποιητὴ μωρία α) δὲν ἀποτελεῖ «νόμον πολιτείας ἀρίστης», β) ἀποπροσανατολίζει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ γ) τὸν ἐμποδίζει νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν πραγματικὴ ἀρετὴ²⁷.

Οἱ βασικὲς λοιπὸν διαφορὲς ἀνάμεσα στὴ «μωρία» τοῦ Σάβα καὶ στὴ «μωρία» τῶν κλασικῶν «διὰ Χριστὸν Σαλῶν» μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν στὰ ἐξῆς σημεία:

α) Ἡ «μωρία» τοῦ Σάβα δὲν ἐκδηλώνονταν μὲ παραδοξότητες, προκλητικὲς πράξεις καὶ ἀστεϊσμούς, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴ σιωπὴ.

β) Ὁ Σάβας δὲν κατέφευγε στὴ «μωρία» συνεχῶς, ἀλλὰ περιοδικά²⁸.

23. "Ο.π. 25, στίχ. 20-23. Βλ. καὶ 25 στίχ. 5-6· 54, στίχ. 5-6. Πρβλ. Λεοντίου Νεαπόλεως, *Βίος Συμεὼν τοῦ Σαλοῦ*, (σ. 77) στίχ. 16, PG 93, 1074D: «Βλέπε, Συμεὼν, μήπως ὁ διάβολος χλευάσαι σε θέλη...».

24. Βλ. *Βίος ἀγίου Σάβα*, σημ. 157. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Φιλόθεος στὸ Ὑπόμνημα εἰς ὅσιον Νικόδημον, ποὺ ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἔργα, δεχόταν τότε χωρὶς ἐπιφυλάξεις τὸ φαινόμενο τῆς «διὰ Χριστὸν» σαλότητας.

25. *Βίος ἀγίου Σάβα* 23, στίχ. 12-13.

26. "Ο.π. 22. Πρβλ. Saward, *Perfect Fools*, σ. 212-214.

27. *Βίος ἀγίου Σάβα* 25, στίχ. 31-40.

28. Στὴν ἴδια κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ ὀρισμένοι ἄλλοι «σαλοί», ὅπως ὁ Βασίλειος ὁ

γ) Ἡ «μωρία» τοῦ Σάβα δὲν εἶχε σὰν στόχο μόνο τὴν ταπείνωσή του καὶ τὸν ἐμπαιγμὸ τῆς ἀνθρώπινης κενοδοξίας, ἀλλὰ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις —ὅπως στὴ λατινοκρατούμενη Κύπρο—εἶχε καὶ ὁμολογιακὸ χαρακτήρα²⁹.

3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ὁ Βίος τοῦ ἁγίου Σάβα γράφτηκε μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου 1341-1347³⁰. Ὁ Φιλόθεος ἦταν μητροπολίτης Ἡρακλείας καὶ στὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα ἐπικρατοῦσε σχετικὴ ἡρεμία, μολοντί ὁρισμένοι ὁπαδοὶ τοῦ Ἀκινδύνου θορυβοῦσαν ἀκόμῃ³¹.

Εἰδικότερα ὅταν ὁ Φιλόθεος ἀναφέρεται στὴν πολιτικὴ κατάσταση κατὰ τὸ χρόνο τῆς συγγραφῆς τοῦ Βίου ἐξαίρει «τὴν νῦν ὁρωμένην τῆς βασιλείας ὁμοφροσύνην»³². Ὁ Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνὸς συμβασιλεύει «μετὰ πολλῆς τιнос τῆς ὁμοφροσύνης τῷ υἱεῖ τε καὶ βασιλεῖ» καὶ ὅλοι ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ «τάς φίλας καταλλαγὰς καὶ τὴν κοινὴν ὁμοφροσύνην»³³.

Μὲ τὴν «ὁμοφροσύνην» αὕτὴ ὑπονοεῖται τὸ χρονικὸ διάστημα πού συμβασίλεψαν ὁ Καντακουζηνὸς μὲ τὸ γαμβρό του Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1347 μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1353³⁴. Στὴ χρονικὴ αὕτὴ περίοδο πρέπει καταρχὴ νὰ εἶχε γράψει ὁ Φιλόθεος τὸ Βίο τοῦ ἁγίου Σάβα.

νέος [BHG 263-264 f (1, σ. 93-94)] Συμεὼν ὁ Εὐλαβής, Κύριλλος ὁ Φιλωώτης [BHG 468-468e (1, σ. 143)] καὶ ἄλλοι. Βλ. Rydén, «The Holy Fool», σ. 111.

29. Βλ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 24, στίχ. 1 ἐ. καὶ ὅ.π., 21. Ὁ Saward, (*Perfect Fools*, σ. 25-30) διακρίνει ἐννιά κοινὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα στοὺς γνωστούς «Σαλούς».

30. Βλ. ὅ.π. 75, στίχ. 7-9· 74, στίχ. 39 ἐ.· 71, στίχ. 1 ἐέ.· 67 στίχ. 20 ἐέ.· 75, στίχ. 1 ἐέ.· 69, στίχ. 53 ἐ. καὶ 68, στίχ. 30-32.

31. Ὁ.π. 72, στίχ. 28· 84, στίχ. 36-37. Ὁ Φιλόθεος προσονομάζεται «καθηγεμὼν τῆς ἐκκλησίας (ὅ.π. 84, στίχ. 62). Τὴν προσονομασία αὕτὴ χρησιμοποιοεῖ ὁ Γρηγόριος Θεολόγος γιὰ τὸν Μ. Βασίλειο. Βλ. *Λόγος* 43, 28, PG 36, 533C. Ὁ Φιλόθεος ἀπὸ ἱερομόναχος στὸ Ἅγιο Ὅρος κλήθηκε καὶ ἔγινε μητροπολίτης Ἡράκλειας. Βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Ἀντιρρητικός* 7 (σ. 226), στίχ. 101-105.

32. *Βίος ἁγίου Σάβα* 69, στίχ. 5-6 καὶ 54-55.

33. Ὁ.π. 75, στίχ. 1-10. Τὸν ὄρο «ὁμοφροσύνη» χρησιμοποιοεῖ καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥᾶς [*Ἱστορία* 15, 11 (2, σ. 788), στίχ. 8], ὅταν ἀναφέρεται στὴ συμβασιλεία τοῦ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου. Συμφωνήθηκε ἐπίσης ὅτι οἱ δύο συναυτοκράτορες θὰ ἔχουν σχέση πατέρα μὲ γιὸ [*Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία* 3, 100 (2, σ. 614), στίχ. 16 ἐ.].

34. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1353 ἀνακηρύσσεται συμβασιλεὺς μὲ τὸν Ἰωάννη Στ' Καντακουζηνὸ ὁ γιός του Ματθαῖος Καντακουζηνός. Ἡ στέψη τοῦ Ματθαίου ἔγινε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1354 ἀπὸ τὸ νέο πατριάρχη Φιλόθεο μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση τοῦ Καλίστου τὸ Νοέμβριο τοῦ 1353, ἐπειδὴ ἀρνήθηκε νὰ τελέσει τὴ στέψη αὕτῃ, γιὰ νὰ μὴ θιγῶν τὰ δικαιώματα τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου.

Τὸ χρόνο ὅμως συγγραφῆς τοῦ Βίου μποροῦμε νὰ τὸν προσδιορίσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἀπὸ τὴν ἀνάλυση δύο ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν :

α) Ὁ Σάβας σὲ ἡλικία δεκαοκτῶ ἐτῶν ἔφυγε ἀπὸ τὸ πατρικὸ του σπίτι στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ μονάσει στὸ Ἅγιο Ὄρος³⁵, ὅπου ἀσκήτεψε ἑπτὰ χρόνια³⁶. Τὸ 1308 ἀπὸ τὴν ἀναστάτωση ποὺ προξένησαν οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Καταλανῶν στὴ Μακεδονία καὶ εἰδικότερα στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναχώρησε γιὰ τοὺς ἁγίους Τόπους³⁷, ὅταν δηλαδὴ ἔγινε εἰκοσιπέντε χρόνων. Ἐπομένως ὁ ὅσιος γεννήθηκε τὸ (1308-25 =) 1283³⁸.

Τὸ Μάρτιο τοῦ 1342 δέχθηκε παρὰ τὴ θέλησή του νὰ συμμετάσχει στὴν ἀγιορείτικη πρεσβεία γιὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου 1341-1347, ἀφοῦ προφῆτεψε τὴν ἀποτυχία της. Ὁ Φιλόθεος σχολιάζοντας τὸ γεγονὸς σημειώνει ὅτι ὁ Σάβας «...ταῦτα προειπὼν μετ' ἐνιαυτὸν ἑβδομον οἶμαι ποὺ τὴν ποθουμένην εἰρήνην ἰδὼν τῆς τε βασιλείας καὶ τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας καὶ τὰς φιλτάτατας καταλλαγάς, ὑπὲρ ὧν καὶ πολλάκις ἠΰξατο καὶ τοῖς φίλοις ἐν μυστηρίῳ προεῖπεν αὖθις, αὐτόθι μεταλλάττει μακαρίως τὸν Βίον»³⁹, «οὐπω τῆς πρεσβυτικῆς ἐπιβὰς ἡλικίας»⁴⁰.

Ὁ Σάβας λοιπὸν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοὺς πέθανε ἑπτὰ περίπου χρόνια μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῆς ἀγιορείτικης πρεσβείας γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ τὸ (1342 + 7 =) 1349.

Ὁ Festugière⁴¹ δέχεται ὡς χρόνο θανάτου τοῦ ὁσίου τὸ 1348, γιὰ τὸ τοποθετεῖ τὴ σχετικὴ μὲ τὸ θάνατο τοῦ Σάβα προφητεία⁴² τὸ 1341. Ἀπὸ τὸ κείμενο ὅμως τοῦ Βίου⁴³ φαίνεται ὅτι ἡ προφητεία αὕτη ἔγινε μᾶλλον λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῆς ἀγιορείτικης πρεσβείας ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος (23 Μαρτίου 1342) γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ ἅγιος, σύμφωνα μὲ τὸν ὑπολογισμὸ αὐτὸ πέθανε τὸ (1341 + 7 =) 1348.

Ἵσως ὁ Festugière στοὺς ὑπολογισμοὺς γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ ἔτους θανάτου τοῦ ὁσίου ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸ «αὐτόθι»⁴⁴, ποὺ δὲν τὸ κατανόησε σὰν τοπικὸ, ἀλλ' σὰν χρονικὸ ἐπίρρημα καὶ γι' αὐτὸ παρατηρεῖ⁴⁵: «...il est dit aussi que Sabas a prophétisé qu'il mourrait à ce moment-là même (αὐτόθι μεταλλάττει μακαρίως τὸν βίον....)». Ὑπὲρ τῶν ὑπολογισμῶν

35. Βίος ἁγίου Σάβα, 6, στίχ. 6-7.

36. Ὁ.π., 13, στίχ. 1.

37. Ὁ.π., 13, στίχ. 12 ἐξ.

38. Βλ. καὶ Festugière, «Étude», σ. 225 καὶ 231.

39. Βίος ἁγίου Σάβα 67, στίχ. 76-80.

40. Ὁ.π., 83, στίχ. 31-32.

41. «Étude», σ. 227-231.

42. Βίος ἁγίου Σάβα 67, στίχ. 62 ἐξ.

43. Ὁ.π., 67, στίχ. 20-80.

44. Ὁ.π., 67, στίχ. 79.

45. «Étude», σ. 229, σημ. 1.

τοῦ Festugière συνηγορεῖ ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Σάβας μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἁγιορειτικῆς πρεσβείας καὶ τὴν ἐπιστροφή της (Φθινόπωρο τοῦ 1342) στὸ "Ἅγιο Όρος, ἐγκαταβίωσε στὴ μονὴ τοῦ Χριστοῦ τῆς Χώρας⁴⁶, ὅπου πέρασε τὰ τελευταῖα ἔξχ χρόνια τῆς ζωῆς του⁴⁷. Ἄρα, σύμφωνα μὲ τὸν ὑπολογισμό αὐτό, ποὺ εἶναι ἴσως ἀσφαλέστερος, ὁ Σάβας πέθανε τὸ (1342 + 6 =) 1348 καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ χειμῶνα τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 1349.

β) Στὸ Βίο ὁ Φιλόθεος ἐκφράζεται μὲ πολλὴ ἀπαισιοδοξία γιὰ τὰ προσωπικά του θέματα. Ἀντιμετωπίζει «τὴν ποικίλη ταυτηνὶ τοῦ πολέμου δυναστείαν»⁴⁸, ποὺ εἶχε σὰν συνέπεια νὰ κάνει τὴ ζωὴ του «ἀηδὴ καὶ κατώδυνον»⁴⁹. Στὴ συνέχεια διαπιστώνει ὅτι ἀπὸ πρῶτος ἔγινε «ἐσχατος» καὶ ὅτι ἡ μόνη ἐλπίδα ποὺ τοῦ ἀπομένει εἶναι ἡ βοήθεια τοῦ ἁγίου ποὺ θὰ δώσει «τὴν λύσιν ὅ,τι τάχος»⁵⁰ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο ποὺ ζεῖ καὶ τὴν ἀβεβαιότητα ποὺ τὸν ταλαιπωρεῖ⁵¹.

Νομίζουμε ὅτι τὰ χωρία αὐτὰ ἀπηχοῦν τὴν ἔντονη πίκρα καὶ ἀπογοήτευση ποὺ δοκίμασε ὁ Φιλόθεος σὰν μητροπολίτης Ἡρακλείας ἀπὸ τὴν ἀντίδραση ποὺ ἀντιμετώπισε ἐκεῖ κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους. Ὁ ἴδιος περιγράφει μὲ τὰ πιδ μελανὰ χρώματα τὶς μεγάλες δυσκολίες ποὺ συνάντησε στὴν Ἡράκλεια καὶ ἐκθέτει τοὺς λόγους ποὺ τὸν ἀνάγκαζαν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του. «Τούτοις τοίνυν καὶ τοῖς πολλῶ χειρόσιν ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ...δυσχεραίνων»⁵², ὁ Φιλόθεος ἀποσύρθηκε σ' ἓνα δυσπρόσιτο μονόδριο κοντὰ στὴν Ἡράκλεια καὶ προετοίμαζε τὴν ὀριστική του ἀποχώρηση. Στὸ μονόδριο αὐτὸ εἶχε ἀσκητέψει καὶ ὁ Σάβας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκαταβίωσή του στὴ μονὴ τοῦ Διομήδους στὴν Κωνσταντινούπολη.

46. Βλ. πιδ κάτω σημ. 512.

47. Βίος ἁγίου Σάβα 70, στίχ. 1 ἐ.

48. Βίος ἁγίου Σάβα 59, στίχ. 31-32. Βλ. καὶ δ.π. 85, στίχ. 4-5.

49. "Ο.π. 59, στίχ. 20 ἐέ. δ.π. 83, στίχ. 37.

50. "Ο.π. 59, στίχ. 23 καὶ 38.

51. "Ο.π. 85, στίχ. 1-9. δ.π. 84, στίχ. 11ἐ. δ.π. 57, στίχ. 52 ἐ. Εἶναι ἀξιοσημείωτο καὶ ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Βίου ὅτι ὁ Φιλόθεος χρησιμοποιεῖ στὴ συνάφεια αὐτὴ (δ.π. 59, στίχ. 42) τὸ χωρίο τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου: «Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα, ὅπη τῷ Θεῷ φίλον, ἀγέσθω· ἄγοιτο δὲ ταῖς ἐκείνου πρεσβείαις ἄμεινον» (Λόγος 43, 25, PG 36, 532A). Μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Γρηγόριος ἐξέφραζε τὴν πίκρα του μετὰ τὴν παραιτήση ἀπὸ τὸ θρόνο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἴδιο χωρίο ἀπαντᾷ σὲ κείμενα παραιτήσεων ἱεραρχῶν, ὅπως π.χ. τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου ἀπὸ τὴν πρώτη του πατριαρχεία, ὅταν στίς 16 Ὀκτωβρίου 1293 πικραμένος καὶ ἀηδιασμένος ἀπὸ ἐνέργειες τῶν ἀντιπάλων του δῆλωσε ἐγγράφως στὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο [Βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, Βίος πατρ. Ἀθανασίου 29 (σ. 492), στίχ. 1285-1287]. Ὁ Φιλόθεος ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸ Νοέμβριο τοῦ 1354. Βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, Βίος ἁγίου Ἰσιδώρου 53 (σ. 159), στίχ. 37-38.

52. Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος 11, 3 (σ. 233, στίχ. 1 ἐέ.

“Όσο έμεινε εκεί ο Φιλόθεος είχε τὸ χρόνο νὰ συγγράψει ἕνα τόσο ἐκτενές ἔργο, ὅπως εἶναι ὁ Βίος αὐτός. Ἐξάλλου ὁ ἐντονὸς πόθος ποὺ εἶχε ἀπὸ καιρὸ γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ Βίου τοῦ Σάβα, θὰ ἐνισχύοταν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ζοῦσε σ’ ἕναν τόπο ὅπου πρὶν ἀπ’ αὐτὸν εἶχε ἀσκητέψει ὁ ἅγιος.

Δὲν πρέπει βέβαια νὰ παραβλέψουμε καὶ τὴν ψυχολογικὴ κατάσταση τοῦ Φιλοθέου στὴ φάση αὐτὴ τῆς ζωῆς του, ποὺ διακατεχόταν ἀπὸ πίκρα καὶ ἀβεβαιότητα. Σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ ἀναπολοῦσε μὲ νοσταλγία τὶς εὐτυχέστερες μέρες, γεμάτες γαλήνη καὶ πνευματικὴ πληρότητα, ποὺ ἔζησε κοντὰ στὸ Σάβα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς μοναχικῆς του ζωῆς. Ἦταν ἐποχὴ ποὺ δὲν εἶχε διοικητικὲς εὐθύνες καὶ μέριμνες, ποὺ ἀναπόφευκτα φθείνουν καὶ ἐξουθενώνουν κάθε γνήσιο πνευματικὸ ἄνθρωπο.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1350 ὁ Φιλόθεος εἶχε ἀποφασίσει ὀριστικὰ νὰ ἐγκαταλείψει τὴ μητρόπολὴ του καὶ νὰ καταφύγει στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὴν ἀπόφασή του αὐτὴ τὴν πραγματοποιοῦσε τὴ διακαινήσιμο ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα τοῦ 1350⁵³. Λίγο ἀργότερα, στὶς 23 Ὀκτωβρίου τοῦ 1351, ἐγινε ἡ ἄλωση τῆς Ἡράκλειας ἀπὸ τοὺς Γενουάτες⁵⁴.

Μὲ βάση τὶς παρατηρήσεις αὐτὲς δεχόμαστε πὼς ὁ Βίος τοῦ Σάβα γράφτηκε στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸ χρόνο θανάτου τοῦ ἁγίου μέχρι τὴν ἀποχώρηση τοῦ Φιλοθέου ἀπὸ τὴν ἔδρα του πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Ἡράκλειας, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ δεῦτερο ἐξάμηνο τοῦ 1349 μέχρι τὸ Πάσχα τοῦ 1350.

Στὸ Βίο ὑπάρχουν ὀρισμένες ἐνδείξεις ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσουμε ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὸν τόπο, τὸ χρόνο καὶ τὰ περιστατικὰ ποὺ συσχετίζονταν μὲ τὴν ἐκφώνηση τοῦ ἀγιολογικοῦ αὐτοῦ ἔργου. Τέτοιες ἐνδείξεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες.

α) Ὁ Βίος τοῦ Σάβα ἔχει ἕνα ἐπίσημο, πανηγυρικὸ καὶ θριαμβευτικὸ χαρακτήρα. Ὁ ταπεινὸς ἅγιος δὲν διαλέγεται μόνον μὲ τοὺς ἄσχημους, ἀλλὰ καὶ μὲ βασιλεῖς, ἄρχοντες, πατριάρχες, ποὺ τὸν τιμοῦν καὶ ἐπιζητοῦν τὴ συμβουλὴ του. Ἰδιαιτέρα ὅμως προβάλλεται ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννου Στ’ Καντακουζηνοῦ καὶ ἡ στενὴ του σχέση μὲ τὸν ἅγιο⁵⁵. Τονίζεται ἐ-

53. Βλ. δ.π. 11, 5 (σ. 237), στίχ. 51 ἐ.

54. Στὶς 21 Ὀκτωβρίου τοῦ 1351 ἐφθασε στὸ λιμάνι τῆς Ἡράκλειας Γενουάτικος στόλος ἀπὸ ἐξήντα γαλέρες μὲ ναύαρχο τὸν Paganino Doria. Ὑστερα ἀπὸ διαφωνίες μὲ τοὺς κατοίκους γιὰ τὴν προμήθεια τροφίμων οἱ Γενουάτες πολιορκήσαν τὴν Ἡράκλεια καὶ τὴν κατέλαβαν στὶς 23 Ὀκτωβρίου. Βλ. *Χρονικὸν νέον ἐν συντόμῳ* 55 (1, σ. 86): «Τὸν δὲ Ὀκτώβριον μῆνα, τῆς ε’ ἰνδικτιῶνος, τοῦ ‘ζωξ’ ἔτους, ἦλθεν ὁ στόλος τῶν Γενουιτῶν, κάτεργα ξ’. Ἐρχόμενοι δὲ παρέλαβον τὴν Ἡράκλειαν καὶ ἐφθειραν ταύτην». Βλ. σχετικὰ Schreiner, *Kleinchroniken*, σ. 279-280.

55. Ὁ Καντακουζηνὸς χαρακτηρίζεται πάντα μὲ κολακευτικὰ ἐπίθετα. Βλ. π.χ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 74, στίχ. 6-17: «...πρὸ δὲ πάντων τῶ καὶ πάντων ἀρίστῳ ταύτης (τῆς ἐκκλησίας) ἐκδικητῇ καὶ προμάχῳ, βασιλεῖ φημι τῷ σοφῷ καὶ γενναίῳ· ὅς καὶ πρὶν μὲν ἐγκρατὴς γενέσθαι τῶν Ῥωμαϊκῶν σκῆπτρων...ισχυρῶς ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς ἔστη δόξης...κάντεῦθεν οὐ

πίσης ή συμβολή τοῦ Καντακουζηνοῦ στο θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας καί στήν καταδίκη τῶν ἀντιπαλαμιτῶν⁵⁶. Τέλος ὑπάρχει διάχυτη στο Βίο μιᾷ αἰσθησι αἰσιοδοξίας γιά τήν καλή ἔκβαση τῶν πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καί ἐξαίρεται τὸ ἀγαθὸ τῆς εἰρήνης⁵⁷.

β) Στὸ Βίο ὑπάρχει μιᾷ ἔντονη ἀπέχθεια καί καταδίκη γιά τὴ στάση τῶν Ζηλωτῶν στὴ Θεσσαλονίκη, οἱ ὁποῖοι περιγράφονται μὲ τὰ μελανότερα χρώματα, ἰδιαίτερα μάλιστα ὁ ἀρχηγός τους Ἀνδρέας Παλαιολόγος⁵⁸. Ὁ Σάβας παρουσιάζεται πολλές φορές νὰ ἐκφράζει τὸν ἀποτροπιασμό του γιά τὰ ἐγκλήματα τους. Γενικά ὁ Βίος παρουσιάζει τοὺς Ζηλωτὲς ὡς «κακίστους καί δύσνους παντάπασι, τῇ ἐκ Θεοῦ βασιλείᾳ καί Θεοῦ μὲν καί τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας προφανῶς ἀλιτηρίους καί ἀποστάτας, μιαροὺς δέ τινας καί φθόρους καί κοινούς ὀλετήρας τοῦ ἀνθρωπεῖου γένους..., οἵτινες ἐπὶ κακίστου προσρήματι ζήλου τυραννίδα σφίσιν αὐτοῖς περιποιησάμενοι κακούργως φόνων αἰσχίστων καί ἀλλοκότων τινῶν αἱμάτων οὐ Θεσσαλονικὴν μόνον, ἀλλὰ καί πᾶσαν σχεδὸν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐνέπλησαν»⁵⁹.

γ) Ὑπάρχει μιᾷ ἐκτενὲς ἐξύμνηση τῆς Θεσσαλονικῆς, τῆς γενέτειρας τοῦ ἁγίου. Στὴν ἐξύμνηση αὕτῃ ἀντιπαράτιθενται ἡ εὐτυχία καί ἡ ζηλευτὴ κατάσταση τῆς πόλης μὲ τὴ θλιβερὴ κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴ στάση τῶν Ζηλωτῶν⁶⁰. Γιά τὰ δεινὰ τῆς πόλης ὁ Σάβας ἐκδηλώνει ἔντονο ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καί οἱ Θεσσαλονικεῖς μὲ κάθε τρόπο δείχνουν τὴν ἀγάπη καί τὸ σεβασμὸ τους γι' αὐτόν⁶¹.

Ἀπὸ τίς ἐνδείξεις αὐτὲς διαπιστώνουμε καταρχὴν ἓνα αὐξημένο ἐνδιαφέρον γιά τὴ Θεσσαλονίκη καί τὰ προβλήματα της ποὺ θὰ ἐπέτρεπε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Βίος αὐτὸς ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐκφωνηθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐξάλ-

μικρὸν παρὰ πᾶσιν ἀράμενοι κλέος...τὸν δεῦτερον ἀποστάτην οὕτως ἐξήλεγεν ὁμαλῶς καί ἀπόνως ἄγαν, οἷα τὰ τῆς ἀρίστης τούτου φύσεως...». Βλ. καί δ.π. 74 στίχ. 28 ἐέ. δ.π. 75-78· 76, στίχ. 8· δ.π. 74, στίχ. 56.

56. Βλ. δ.π. 74.

57. Βλ. δ.π. 67, στίχ. 31 ἐ. καί 77 ἐ.· 69, στίχ. 21 ἐ.· 85, στίχ. 15 ἐ.· κ.ά. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εὐχὴ πρὸς Θεόν*, (σ. 310): «Ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐριδος. Κατάλλαξον αὐτοὺς πρὸς σεαυτὸν καί ἀλλήλους. Εὐδόκησον ἐν εἰρήνῃ καί ὁμονοίᾳ τὸν ἐξῆς βῶσαι χρόνον...». Ὁμιλία 1, *Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης*. Ῥηθεῖσα μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς πρὸς Θεσσαλονικὴν ἐπιδημίας, PG 151, 9A-17C· Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 618C ἐ.

58. Βλ. Βίος ἁγίου Σάβα 3, στίχ. 26-74 δ.π. 71· σημ. 16 καί 526.

59. Ὁ.π. 3, στίχ. 43-59. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 617B· Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Εὐχὴ πρὸς Θεόν*... (σ. 309-310)· Ὁμιλία 1, PG 151, 12CD καί 13D.

60. Φιλοθέου Κοκκίνου, Βίος ἁγίου Σάβα 2-3.

61. Ὁ.π. 14, στίχ. 34-36· δ.π. 70, στίχ. 16-30· δ.π. 54, στίχ. 34-36· δ.π. 28, στίχ. 22 ἐ.

λου στο χωρίο του Βίου 28, στίχ. 22 έ.⁶² φαίνεται δι από τους δύο τόπους όπου ήταν δυνατό να εκφωνήθηκε ο Βίος, δηλαδή ή Θεσσαλονίκη και ο Άθως, όλες οι ένδειξεις συγκλίνουν υπέρ της Θεσσαλονίκης.

Έφóσον ο Βίος γράφτηκε στην Έράκλεια από το δεύτερο έξάμηνο του 1349 μέχρι το Πάσχα του 1350 και εκφωνήθηκε στη Θεσσαλονίκη, τότε θα πρέπει να αναζητήσουμε μια επίσημη πανηγυρική εκδήλωση που έγινε στην πόλη αυτή κατά το χρονικό αυτό διάστημα. Η εκδήλωση αυτή σύμφωνα με τις ένδειξεις που προαναφέραμε θα προϋπόθετε την παρουσία μελών της βασιλικής οίκογένειας ή εκπροσώπων του Ίωάννου Στ΄ Καντακουζηνού, έορτασμούς για την πρόσφατη συντριβή της στάσης των Ζηλωτών και τέλος μια ικανοποίηση από την επικράτηση της ορθόδοξης διδασκαλίας του Γρηγορίου Παλαμά και την καταδίκη του Άκινδύνου⁶³.

Άπ' όσα γνωρίζουμε μια τέτοια πανηγυρική εκδήλωση στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο αυτή ήταν ή ένθρόνιση του Γρηγορίου Παλαμά στο μητροπολιτικό θρόνο της πόλης⁶⁴, που συνέπεσε με την καταστολή της στάσης των Ζηλωτών από τον Καντακουζηνό κατά το τέλος του 1350⁶⁵.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο Παλαμάς συνοδευόταν και από τον Θεσσαλονικέα Φιλόθεο, όταν έφθασε στη Θεσσαλονίκη, για να αναλάβει επίσημα τὰ ποιμαντικά του καθήκοντα μετά την ύποταγή των Ζηλωτών από τον Καντακουζηνό⁶⁶. Με την εύκαιρία αυτή είναι πιθανόν ότι ο Φιλόθεος εκφώνησε το Βίο του Σάβα, που άπηχεϊ την κατάσταση στην πόλη κατά την εποχή της ένθρόνισης του Παλαμά και εκφράζει τις θέσεις του συγγραφέα για τον Καντακουζηνό και τον ήσυχασμό.

4. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Στον Πρόλογο αναφέρονται οι λόγοι που κίνησαν το Φιλόθεο να συγράψει το Βίο του Σάβα (1).

Έξυμνεϊται ή Θεσσαλονίκη, πατρίδα του άγίου, και αναφέρονται οι πρόσφατες περιπέτειές της (2). Έγκωμιάζονται οι γονείς του άγίου, ό όποιος διδάχτηκε τὰ έγκύκλια μαθήματα στη Θεσσαλονίκη και από την παιδική του ήλικία διακρίθηκε για την άρετή του (4-5).

62. Βλ. και δ.π. 54, στίχ. 34-36.

63. Βλ. δ.π. 73, στίχ. 66 έέ. και δ.π. 74, στίχ. 1 έέ.

64. Για την περιγραφή της πανηγυρικής ύποδοχής βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εις άγιον Γρηγόριον Παλαμά, PG 151, 617C-618B*.

65. Βλ. Nicol, *Kantakouzenos*, σ. 72-73. Κατά το Meyendorff, ο Καντακουζηνός κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη στις άρχές του 1350 (βλ. *Introduction*, σ. 138).

66. Αυτό διαφαίνεται και από τη ζωνηρή περιγραφή της εισόδου του Παλαμά στη Θεσσαλονίκη που κάνει ο Φιλόθεος (βλ. *Λόγος εις άγιον Γρηγόριον Παλαμά PG 151, 617C έέ.*).

Μόλις ἔγινε ἔφηβος ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τοὺς δικούς του καὶ πῆγε στὸ Ἄγιο Ὅρος. Ἐκεῖ ὑποτάχθηκε σὲ αὐστηρὸ γέροντα, ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἀπὸ Στέφανος μετονομάστηκε Σάβας (6-7). Ὁ γέροντάς του ἦταν ἰδιαίτερα τραχὺς καὶ σκληρός. Ὁ Σάβας διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀσκητικότητα, τὶς πολλὲς ἀρετές, τὴν ἀντοχὴ στὴ σκληραγωγία καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν πνευματικὸ του πατέρα (8-9). Ἡ ἀναγνώριση τῶν ἀρετῶν του ἦταν γενική. Ὁ ἅγιος θεώρησε τὸν ἑαυτὸ του ἀνάξιο νὰ χειροτονηθεῖ ἱερέας καὶ ἐπειδὴ τὸν πίεζε ὁ γέροντάς του ἐξαφανίστηκε. Ἀργότερα ἐπέστρεψε καὶ συγχωρήθηκε (10-11). Περιγράφεται ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ τοῦ Σάβα καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τοὺς ἀνθρώπους (12). Λόγω τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Καταλανῶν ὁ γέροντας τοῦ Σάβα κατέφυγε στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Σάβας ἀντιμετώπισε τὸν πόθο γιὰ τοὺς γονεῖς του, ποὺ δὲν εἶχαν παύσει νὰ τὸν ἀναζητοῦν. Γιὰ νὰ μὴν ὑποκύψει καὶ ἐπειδὴ ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴ συνοδία τοῦ γέροντα του, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές, ἀποδεσμεύτηκε (13-14) καὶ ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς ἁγίους Τόπους. Καθ' ὁδὸν ἐπισκέφθηκε τὴ Λῆμνο, Λέσβο, Χίο, Ἐφεσο, Πάτμο, Κύπρο. Προσευχὴ τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἀγάπη προσφέρει στὸ Θεὸ σιωπὴ καὶ νέκρωση σώματος καὶ γίνεται κάτοχος τῆς «μακαρίας μανίας». Γυμνὸς γύριζε στὴν Κύπρο, ξένος, ἄστεγος, ἀμίλητος καὶ ὑποκρινόταν τὸν «μωρό» (15-18) μὲ περισκεψή. Ἀντιδιαστέλλονται οἱ μὴ γνήσιοι «διὰ Χριστὸν μωροὶ», ποὺ καταλήγουν νὰ γίνονται ἐμπαιγμὸς τῶν δαιμόνων, ἀπὸ τοὺς λίγους γνήσιους, ὅπως ἦταν ὁ Σάβας (19). Ὁ ἅγιος μὲ τὴ «μωρία» του σωφρόνισε μιὰ γυναίκα ποὺ εἶχε ἐντυπωσιαστεῖ ἀπὸ τὴν ὥραία του σωματικὴ διάπλαση (20). Στὴ συνέχεια γελοιοποίησε ἕναν πλούσιο καὶ ἀγέρωχο Ἰταλὸ καὶ γι' αὐτὸ κακοποιήθηκε μὲ πρωτοφανὴ ἀγριότητα. Μὲ παρέμβαση τῶν ὀρθοδόξων σώθηκε ἀπὸ βέβαιο θάνατο (21). Περιόδεψε τὸ νησιὸ ἀσκώντας τὴ συνετὴ μωρία καὶ ὑπέφερε πολλὰ ταλαιπωρίες, ἀλλὰ μὲ τὴν προσευχὴ ἀντιμετώπισε τοὺς διάφορους πειρασμούς, ἰδίως τὴ νοσταλγία του γιὰ τὴν πατρίδα, τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς φίλους (22-23). Ὅταν ἐπισκέφθηκε ἕνα λατινικὸ μοναστήρι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, οἱ μοναχοὶ ἀντὶ νὰ τὸν ἐλεήσουν τὸν κακοποίησαν ἀπάνθρωπα. Ὁ Σάβας ἐπιθυμοῦσε ἀνέκαθεν νὰ ἔχει μαρτυρικὸ θάνατο καὶ μὲ τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ, τὴ νήψη καὶ τὴ σιωπὴ ἦταν προετοιμασμένος γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ (24-25). Ὁ Θεὸς θεράπευσε τὸ Σάβα ἀπὸ τὶς πληγές καὶ ὁ λαὸς τὸν περιέβαλε μὲ εὐλάβεια καὶ ἀγάπη. Ὁ ἅγιος δέχθηκε νὰ τὸν φιλοξενήσει ἕνας εὐσεβὴς (26) καὶ σὰν ἰδιαίτερη χάρη διέκοψε τὴ σιωπὴ καὶ τοῦ ἐμπιστεύθηκε τὸ ὄνομά του, ἱκανοποιώντας ἔτσι σφοδρὴ ἐπιθυμία τοῦ οἰκοδεσπότη του. Ἀπὸ τὴ φήμη τοῦ Σάβα, ποὺ ἔφθασε μέχρι τὴν Ἑλλάδα, συνέρρεαν τὰ πλήθη γιὰ νὰ πάρουν τὴν εὐλογία του. Θαύματα τοῦ ἁγίου (27-28). Ὁ Σάβας γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς ἰσόθεες αὐτὲς τιμὲς ὑποκρίθηκε πάλι τὸν «μωρό» καὶ μπῆκε σὲ λάκκο μὲ ἀκαθαρσίες καὶ δυσωδία. Οἱ περισσότεροι δὲ μὴ κατάλαβαν τὸ νόημα αὐτῆς τῆς πράξης του καὶ γι' αὐτὸ ὁ Σάβας ἐξαναχώρησε

κρυφὰ γιὰ τοὺς ἁγίους Τόπους (29).

Στὰ Ἱεροσόλυμα προσκύνησε τὸν Ἅγιο Τάφο καὶ ὅλα τὰ σεπτὰ σκηνώματα, ἐπισκέφθηκε τὶς μονὲς τοῦ Ἰορδάνη καὶ ὕστερα ἀπὸ εἰκοσάκθερη πορεία ἐφθάσε στὸ Σινᾶ (30-31), ὅπου σὰν ἀρχάριος ὑποτάχθηκε γιὰ δυὸ χρόνια καὶ κατέπληξε ὅλους μὲ τὴν ἀρετὴ του. Μετὰ ἐπέστρεψε στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀσκήτευσε σὲ σπηλιὰ κοντὰ στὸν Ἰορδάνη καὶ ἐπιδόθηκε στὴν ἀδιάλειπτη προσευχῇ (32). Ἔτσι ἔλαμψε πάνω του τὸ φῶς τῆς φυσικῆς δόξας τῆς θεότητος καὶ ἔγινε μέτοχος τῆς ὁρατῆς θεοφάνειας, ὅπως οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ (33-34). Τὶς ἐμπειρίες του αὐτὲς τὶς ἐμπιστεύθηκε ἀργότερα στὸ Φιλόθεο. Ἡ φήμη τῆς ἁγιότητάς του ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν περιοχὴ (35-36), πράγμα ποὺ διατάραζε τὴν ἡσυχίαν του. Γι' αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ τριετὴ παραμονὴ στὴ σπηλιὰ κατέφυγε στὴν ἄβατη ἔρημο, ὅπου ὁ θεῖος ἔρωτας τὸν ὁδήγησε σὲ ὑψηλότερα στάδια τελείωσης καὶ ἔγινε κοινωνὸς ἀρρήτων ἡδονῶν (37-38). Στὴ συνέχεια προχώρησε στὴν «ἐξωτέραν ἔρημον τὴν πρὸς Ἰορδάνην», ὅπου δύο Ἀραβες ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὸ διάβολο τὸν κακοποίησαν καὶ τὸν ἄφησαν μισοπεθαιμένο. Ὅταν ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἐπιχείρησε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσει, παρέλυσεν τὸ χέρι του καὶ τὸν θεράπευσε ὁ ἅγιος μὲ προσευχῇ (39-40). Ὑστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο πῆγε στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Σάβα, ὅπου μοναχοὶ ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ Ἰσραηλίτες συνέρρεαν γιὰ νὰ τὸν δοῦν (41). Οἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ κατακρήμνισαν τὸν ἅγιο σὲ ἓνα βαθὺ κρημνὸ, ὅπου δέχθηκε ἀποκαλύψεις μυστηρίων καὶ θεοφάνειες. Ὁ Σάβας γύρισε στὴ σπηλιὰ του καὶ εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ γιὰ τὶς ἐμπειρίες αὐτὲς (42-46). Ἀσκητικὰ κατορθώματα τοῦ ὁσίου (47). Μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια παραμονῆς στὴ σπηλιὰ πῆγε στὴ μονὴ τοῦ Προδρόμου ὡς ἀρχάριος καὶ ὑπηρέτης ὄλων (48). Ὁ ἅγιος ἐπιβλήθηκε στὴν ἀλογία φύση τῶν λεονταριῶν, ποὺ ἀπέθεσαν ἐνώπιόν του τὴ φυσικὴ τους θηριωδία καὶ δὲν κατασπάραξαν ζῶα τῆς μονῆς (49).

Μὲ θεία ἐπιταγὴ ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα του. Πεζοπορώντας ἐπισκέφθηκε τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴ Δαμασκὸ καὶ τὴν Ἀντιόχεια. Στὸ δρόμο ἀνέστησε τὸ γιὸ μιᾶς χριστιανῆς (50-51). Ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια, προσπάθησε νὰ πάει μὲ πλοῖο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ οἱ καιρικὲς συνθῆκες τοὺς ὁδήγησαν στὴν Κρήτη, ὅπου ἀσκήτευσε γιὰ δυὸ χρόνια (52). Ἀκολουθῶς ἐπισκέφθηκε τὴν Εὐβοία, τὴν Πελοπόννησο, τὴν Ἀθήνα, τὴν Πάτρα καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, τὴν Τένεδο καὶ τὴ Χερρόνησο. Πέζος πέρασε τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη καὶ ἐφυσύχασε σ' ἓνα ἐρημητῆριο κοντὰ στὴν Ἠράκλεια (53). Γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ἀνθρώπινη κενοδοξία προσποιήθηκε τὸν «μωρὸ», ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔπεισε τὸν κόσμον ποὺ συνέρρεε γιὰ νὰ τὸν δεῖ, ἀναχώρησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἐγκαταβίωσε στὴ μονὴ τοῦ Διομήδους (54). Γιὰ νὰ μὴ λύσει τὴ σιωπὴ του ἔδωσε ἐγγραφή ὁμολογία πίστεως σὲ ἀπεσταλμένους ποὺ μὲ ἐντολὴ τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τοῦ πατριάρχου θέλησαν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ φρόνημά του (55-56). Γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ θαυμασμὸ

τοῦ κόσμου ἐπέστρεψε στὸ "Ἅγιο" Ὅρος καὶ ἐγκαταβίωσε στὴ μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Ἐκεῖ ἔλυσε τὴν εἰκοσαετὴ σιωπὴ του καὶ ἀναδείχθηκε πρότυπο κοινοβιάτη (57-58). Τότε γνωρίστηκε μὲ τὸ Φιλόθεο καὶ τοῦ ἔδειξε ἰδιαίτερη ἀγάπη. Ὁ Φιλόθεος ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνη του καὶ παραθέτει περιστάτικὰ καὶ συνομιλίες του μὲ τὸν ἅγιο (59-60). Οἱ πατέρες τῆς μονῆς ἤθελαν νὰ τιμῇσουν τὸ Σάβα μὲ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης. Αὐτὸς ὅμως δὲ δέχθηκε καὶ οἱ λόγοι τῆς ἄρνησής του ἔγιναν μὲ σεβασμὸ δεκτοὶ (61). Ἡ ἔμπρακτὴ καὶ μεγάλη ταπείνωση τοῦ Σάβα παιδαγώγησε τὸν ἡγούμενο (62), ὁ ὁποῖος μὲ ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα ἐπέπληξε μερικοὺς μοναχοὺς ποὺ θορυβοῦσαν στὴν Τράπεζα, γεγονὸς ποὺ προβλημάτισε τοὺς μοναχοὺς. Ὁ Σάβας ἀντιμετώπισε τὴν κρίση μὲ πνευματικὸ τρόπο (63-64).

Οἱ ἁγιορεῖτες ἀποφάσισαν νὰ στείλουν πρεσβεῖα στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ τερματιστεῖ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ Σάβας ἀναγκάστηκε νὰ συμμετάσχει μολονότι προεῖπε τὴν ἀποτυχία τῆς πρεσβείας (67). Πράγματι ἡ ἀποστολὴ τῶν ἁγιορειτῶν ἀπέτυχε, ὁ Σάβας ὅμως παρέμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη. Στους ἐπισκέπτες του μιλοῦσε γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴν εἰρήνη, ἔδειχνε μάλιστα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ποὺ ἡ πόλη τοὺς ὑπέφερε ἀπὸ τοὺς Ζηλωτές. Ὁ Φιλόθεος ἀναφέρει ἐπεισόδιο ἀνάμεσα στὸν ἀρχηγὸ τῶν Ζηλωτῶν Ἀνδρέα Παλαιολόγο καὶ τὸ Σάβα, ὅταν ζοῦσε στὸ Βατοπέδι (68-70). Μὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς ποὺ τὸν ἐπισκέπτονταν ὁ Σάβας διεμήνυσε στὸν Ἀνδρέα τίς αἰτίες γιὰ τὴ στάση ποὺ κράτησε ἀπέναντί του (71).

Στὴ συνέχεια ἐξιστοροῦνται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἡσυχαστικὴ διαμάχη καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὸ Βαρλαάμ, τὸν πατριάρχη Καλέκα καὶ τὸν Ἀκινδύνο. Ὁ ἅγιος προεῖπε τὴν τελικὴ καταδίκη τοῦ Ἀκινδύνου (72-73). Ὁ Σάβας ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ὀρθοδοξίας (74). Μάταια ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας καὶ οἱ ἀρχιερεῖς προσπάθησαν νὰ πείσουν τὸν ἅγιο νὰ δεχθεῖ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο (75). Ὁ αὐτοκράτορας ἐπιχείρησε νὰ κρίσει πατριάρχη τὸ Σάβα μὲ δόλο. Ὁ ἅγιος τελικὰ ἀπέφυγε τὴν ἀνάρρησή του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (76-78).

Ἐξυμνοῦνται οἱ ἀρετὲς τοῦ ἁγίου (79-82), ὁ ὁποῖος προαισθάνθηκε τὸ θάνατό του καὶ ἐτοιμάσθηκε (83). Ὁ Φιλόθεος ἀναφέρεται στὸν πόθο του νὰ γράψει τὸ Βίο τοῦ Σάβα καὶ σὲ περιστάτικὰ τῆς συγγραφῆς (84). Ἐπίλογος (85).

5. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ὁ Βίος αὐτὸς εἶναι τὸ ἐκτενέστερο ἀγιολογικὸ ἔργο τοῦ Φιλοθέου⁶⁷.

67. Ὁ Φιλόθεος ὑπαγόρευε τὸ κείμενο τοῦ Βίου σ' ἓνα «ὑπογράφεα», ⁶⁸ ὁποῖος ἔπαιζαν

‘Ο συγγραφέας μας δικαιολογοῦσε τὸ μῆκος τοῦ Βίου μὲ τὸ μεγάλο θαυμασμό που ἔτρεφε γιὰ τὸν ἅγιο. Ἐνῶ ὅμως εἶχε τὴ διάθεση νὰ ἐκθέσει μὲ λεπτομέρειες τὸ Βίο τοῦ Σάβα, ὁμολογεῖ ὅτι ἀναγκάστηκε νὰ κάνει περικοπὲς καὶ συντομεύσεις, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἀποφύγει τὴν ἀμετρία στὴν ἑκταση, τὸν κόρο στοὺς ἀναγνώστες καὶ ἐπειδὴ τὸν πιέζαν ἐπείγουσες ἀσχολίες⁶⁸. Εἶναι ἀδύνατο, παρατηρεῖ γενικά, «καὶ τὰ κατὰ μέρος ῥηθῆναι καὶ μηδὲν τι τῶν ἐκείνου παραλειφθῆναι»⁶⁹.

Ἔτσι διαβλέπει κανεὶς στὸ Βίο τὴν προσπάθεια τοῦ Φιλοθέου νὰ τιθασεῖσει τὸ πολὺ ὑλικό του, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ ὑπερβολικὸ μῆκος τοῦ ἔργου, καὶ τὴν ἐπιθυμία του νὰ διηγηθεῖ ὅσα περισσότερα μπορεῖ γιὰ τὸ Σάβα. Γι’ αὐτὸ ἐνῶ, ὅπως λέγει, προσπαθεῖ νὰ ἀκολουθήσει μιὰ μέση ὁδὸ, δέχεται ὅτι ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν ἅγιο τὸν παρασύρει καὶ ζητάει συγγνώμη «τῷ πάθει... πάντων ὄντι δικαιωτάτῳ καὶ ὃ πάσχειν ἀνάγκη τοῖς νοῦν ἔχουσι»⁷⁰.

Τὸ κείμενο τοῦ Βίου τοῦ Σάβα περιέχεται σὲ ὀκτῶ κώδικες. Οἱ τέσσερες ἀπ’ αὐτοὺς (B, F, Λ₈, S₁) εἶναι τοῦ ιδ’-ιε’ αἰ. Οἱ ἄλλοι τρεῖς (B₁, Π, Π₁) εἶναι ἀπόγραφα τοῦ ιδ’ αἰ. καὶ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετοι μὲ τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Φιλόθεο ποὺ παρατηρεῖται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κυρίως ἀπὸ τοὺς Κολλυβάδες⁷¹.

Ἀναλυτικότερα οἱ βασικοὶ χειρόγραφοι κώδικες ποὺ περιέχουν τὸ Βίο τοῦ Σάβα εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Βατοπ. 97, ιε’ αἰ., f. 4-164⁷².

«τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κατειλεγμένων εἰς καὶ τοῦ τῶν ἀναγνωστῶν προϊστάμενος τάγματος». *Βίος ἁγίου Σάβα* 84, στίχ. 29-31. ‘Ο Βίος παρουσιάζει μεγάλη ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο Λόγο τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου στὸ Μ. Βασίλειο (PG 36, 493A-605A).

68. Βλ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 1, στίχ. 27 ἐ. καὶ 79, στίχ. 1 ἐέ.

69. “Ο.π. 1, στίχ. 29-30.

70. “Ο.π. 57, στίχ. 55-57. Βλ. ἐπίσης ὁ.π. 67, στίχ. 1-2: «...δεῖ γὰρ πάντως ἐπιτεμεῖν...» καὶ 74, στίχ. 74-75.

71. Βλ. Τσάμη, «Εἰκονογραφικὲς μαρτυρίες», σ. 41.

72. Εὐστρατιάδου-Ἀρκαδίου, *Κατάλογος*, σ. 27 ἐ.· Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα*, σ. 68. Τὰ δύο πρῶτα f. τοῦ κωδ. B εἶχαν καταστραφεῖ τελειῶς, «ἔγραψε δὲ ταῦτα ἔτει 1835-ω Ἰάκωβος ὁ ἐκ Καρπενησιῶ, ἀρχιμανδρίτης καὶ σκευοφύλαξ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου [περὶ οὗ δρᾷ τὸ βιβλίον Ἰακώβου Δημοπούλου, *Ἡ ἡθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ χριστιανισμῷ τελειουμένη*, ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 97], ἀντιγραφάμενος αὐτά, ὡς λέγεται, ἐξ ἐτέρου τινὸς κώδικος, ἐμπεριέχοντος ὡσαύτως τὸν Βίο τοῦ ὁσίου Σάβα καὶ ἐν τῇ Λαύρᾳ εὕρισκομένου τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου. Σημειωτέον καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ βατοπεδινὸν ἀντίγραφον, ἐπειδὴ πρὸ χρόνων τινῶν ἐσταχῶθη καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ βαθῶς ὑπὸ τῆς ψαλίδος ἐκόπη τοῦ δέτου, ὑπέστη φθορὰς τινας ἐν λέξεσιν, εἴτ’ ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῷ εὕρισκομέναις, εἴτ’ ἐν ταῖς ῥαῖς», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς (*ΑΙΣ*, τόμ. 5, σ. 190, σημ. 1). ‘Ο Ἰάκωβος ἀντέγραψε τὰ καταστραμμένα f. τοῦ κωδ. B ἀπὸ τὸ Λ₈ καὶ ἐπίσης πρόσθεσε στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα τὸ «Συναξάριον τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ νέου, τοῦ ἐν τῷ τοῦ Ἀθω ὄρει ἀσκήσαντος, κατὰ τὴν Ἱερὰν Μεγίστην Μονὴν τοῦ Βατοπαيدίου» (f. 1-3).

2. Marc. Gr. 582, ιδ'-ιε' αλ., f. 51-136v⁷³.

3. Λαύρας 1134 (I 50), ιδ' αλ., f. 225-361⁷⁴.

4. Mosqu. Synod. 257 (164.165), ιε' αλ., f. 122v-246⁷⁵.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοὺς ὑπάρχουν καὶ τρία ἀπόγραφα τοῦ κώδ. B, ποὺ εἶναι τὰ ἐξῆς:

1. Βατοπ. 98, 1842 μ.Χ., f. 1-332⁷⁶.

Στὸ ἐσώφυλλο τοῦ κώδικα εἶναι γραμμένο τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορα «Ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Βατοπαιδινός». Μετὰ τὸ Βίο παρατίθενται ἀποσπάσματα ἀπὸ πατερικὰ ἔργα, καὶ στὸ τέλος τοῦ κώδικα ὑπάρχει ἡ σημείωση: «Τὸ παρὸν βιβλίον εἰς τὰ 1835 Ἰανουαρίου 5 εὗρέθη ὑπὸ τινος ἀδελφοῦ ἔξω τῆς βιβλιοθήκης ἐρριμμένον καὶ ἀντεγράφη καὶ ἐδέθη καὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην πάλιν μετέθη».

Ὁ κώδ. B ἔχει πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ ὄχι ἐπιμελημένη γραφή.

73. Zanneti, *Marci Bibliotheca*, σ. 305 ἐ. Ὁ κώδικας αὐτὸς περιέχει τὰ περισσότερα ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου. Τὸ κείμενο τοῦ *Βλος ἁγίου Σάβα* παρουσιάζει πολλές διαγραφές, γιατί ὅπως φαίνεται καταβλήθηκε προσπάθεια ἀπὸ κάποιον διορθωτὴ νὰ προσαρμοστεῖ μὲ τὴν παράδοση τοῦ κειμένου ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὁ S₁. Ἀρχικὰ ὁ F ἦταν πλησιέστερος μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ Λ₈.

Στὸ κείμενο τοῦ Βίου ἔχει διαταραχθεῖ ἡ σειρά τῶν f. προφανῶς κατὰ τὴ βιβλιοδεσία. Γι' αὐτὸ τὰ f. 96-97 ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κεφ. 54 τῆς ἔκδοσής μας, καὶ ὄχι τοῦ κεφ. 47, σύμφωνα μὲ τὴ διάταξη τῶν f. τοῦ κώδ. F.

74. Σπυρίδωνος-Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος*, σ. 184· Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα*, σ. 68. Ὁ κώδ. Λ₈ συγγενεὺς περισσότερο μὲ τὸν κώδ. B, παρὰ μὲ τοὺς κώδ. S₁ καὶ F. Ὁ κώδ. Λ₈ περιέχει τμήματα τοῦ Βίου ποὺ δὲν ἀπαντοῦν στοὺς ἄλλους κώδικες. Πρόκειται γιὰ δύο προσευχὲς τοῦ ἁγίου Σάβα α) f. 239v-241v καὶ β) f. 246-248.

Στὸ τέλος τοῦ Βίου παρατίθενται, ὅπως καὶ στὸν κώδ. B, ἀποσπάσματα ἀπὸ πατερικὰ ἔργα.

75. Vladimir, *Opisanie* σ. 351· Matthaei, *Notitia* σ. 97· Ἰακώβου, *Ἐπιτομή*, σ. 54. Ὁ κώδ. S₁ εἶναι πολὺ ἐπιμελημένος καὶ μᾶς παραδίνει ἄριστο κείμενο. Γι' αὐτὸ ἀποτέλεσε τὴ βάση τῆς παρουσῆς ἔκδοσης.

76. Εὐστρατιάδου-Ἀρκαδίου, *Κατάλογος*, σ. 27· Εὐστρατιάδου, *Συμπλήρωμα*, σ. 68. Στὴ σ. 4 ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ποίημα:

«Σάββας πάλαι μὲν φεῖς ἐκ Καππαδόκων
 ἔω πᾶσαν ἠύγασε λάμψας ἀσκήσει.
 Σάββας νέος δ' αὖ φανείς ἐκ Θεσσαλίας
 τὴν ἐσπέραν ἤστραψε θαυμάτων πλήθει.
 Ὁ ἡγιασμένος μὲν ἐν Παλαιστίνῃ ἥσκει,
 ὁ νεολαμπῆς δὲ ἐν τῷ τοῦ Ἀθωνος ὄρει.
 Ὁ μὲν μονὴν ἤγειρε τὴν ἀρίζηλον Λαύραν,
 ὁ δὲ τρόπαια ἔστησε μονῇ Βατοπαιδίου.
 Ἐν ποιμῆσιν ἔλαμψε θαυμασίως ὁ μέγας,
 ὑπηκόους οὗτος δὲ ὑπερῆλασε πάντα.
 Ἀμφω δὲ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων».

Συντάκτης αὐτοῦ εἶναι ὁ γραφέας τοῦ κώδ. B₁, ποὺ συντάξε καὶ τὸν πρόλογο στὸ Βίο. Βλ. σ. 8: «αὐμβ' ἀπριλίου β' εὐτελῆς καὶ ἐλάχιστος τῶν μοναχῶν Σωφρόνιος καὶ τοῦ Βατοπαιδίου ὑπότροφος» καὶ σ. 331: «Ἡ παρούσα βίβλος ἀφιερωθήσεται εἰς τὴν τοῦ Βα-
 τολογικῆς Βιβλιοθήκης»

2. Παντελ. 160 ("Αθ. 5667), ιθ' αλ., f. 1-158v⁷⁷.

3. Παντελ. 161 ("Αθ. 5668), ιθ' αλ.⁷⁸.

Ὁ Βίος τοῦ Σάββα φαίνεται ὅτι ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ ἀνάγνωσμα στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες⁷⁹. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν πλούσια χειρό-

τοπαίδιου ἱερὰν βιβλιοθήκην μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποβίωσιν· 1851 Αὐγούστου 14. Σωφρόνιος μοναχὸς Βατοπαιδινός».

Στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα ὑπάρχει ἡ σημείωσις: «Αὕτη ἡ βίβλος τῆς Βατοπαιδίου βιβλιοθήκης πέλει ὦ φίλε», καὶ στὴ σ. 332 ὑπάρχει κατάλογος μὲ ἐπικεφαλίδα: «Οἱ ἐν τῷ ἁγιω-νύμῳ ὄρει, κατὰ τὴν μεγίστην Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Βατοπαιδίου, ἐν ἀσκήσει λάμπαντες ὁσιώ-τατοι Πατέρες».

77. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τόμ. 2, σ. 307.

78. Λάμπρου, ὁ.π., σ. 308.

79. Βλ. χαρακτηριστικὰ τὸν πρόλογο (μὲ τὴν ὁρογραφία του) στὸ Βίο τοῦ ἁγίου Σάββα στὸν κωδ. Β₁, σ. 5-8, ποὺ συνέταξε τὸ 1842 ὁ μοναχὸς Σωφρόνιος Βατοπεδινός:

«Ἀπασι τοῖς ἐντευξομένοις Ὁρθοδόξοις τὴν ταπεινὴν προσκύνῃσιν καὶ τὸν ἐκ ψυχῆς ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν ἀπονέμω.

Ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, λέγουσιν οἱ φυσιολόγοι, ἀείποτε συνεῖθζει νὰ γενᾷ, νὰ αὐξάνῃ καὶ νὰ φθείρῃ· (τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος). Ὅθεν καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ παρόντος βιβλίου ἐφθάρῃ καὶ σχεδὸν ἡχερώθῃ καὶ ἔξω τῆς ἡμετέρας βιβλιοθήκης μὲ πᾶμπολλα βιβλία σεσα-θρωμένα ἐρρίφθῃ. Πολλοὶ ὁμῶς τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς διαλέγοντες ἀπ' αὐτὰ ἐλάμβανον εἰς τὰ κελλία των χάριν ἀναγνώσεως.

Λοιπὸν μίαν φορὰν καὶ ἐγὼ ἀπ' οὗ ἐλειτουργήθημεν ἐν τῷ παρακλησίῳ τῶν ἁγίων Ἀρχαγγέλων εἰς τὰ Κατηχούμενα, ἐπῆγον κατὰ τὸ μέρος τοῦ ὥρολογίου, ὅπου ἦτον ἐρρι-μένα τὰ σεσαθρωμένα καὶ μισοσάπια ἐκεῖνα βιβλία, καὶ λαμβάνω δύο τρία βιβλία διαλε-κτά, καὶ ἀναχωρῶ ἐκεῖθεν. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὸ κελλίον μου, ἀναγινώσκω ἐν ἀπ' αὐτά, καὶ εὐρέθῃ κατὰ συγκυρίαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν (νεύσει θεῆς), τὸ περιέχον τὸν βίον τοῦ ὁσίου Πα-τρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ νέου καὶ βατοπαιδινοῦ. Βέβαια δὲν ἠρκέσθῃ ἡ θεία πρόνοια (διὰ πρεσ-βειῶν τοῦ ὁσίου) νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ μὴ ὂν, τοιοῦτον ψυχοφελέστατον βιβλίον, εἰς τὸ ὅποιον ἐ-δοκίμασε τόσους πόνους ὁ ἁγίωτάτος π. Κ. Φιλόθεος. Ὅθεν ἀναγινώσκωντας ἐγὼ δύο καὶ τρεῖς φοραῖς καὶ εὐρίσκωντας τὰ φοβερά θαύματα καὶ ὑπερφυεῖς ὀπτασίας, ἐλάμβανον με-γάλην εὐφροσύνην καὶ γλυκύτητα εἰς τὴν ψυχὴν μου, καὶ εἶχα πολὺν πόθον καὶ ζῆλον νὰ ἀντιγράψω αὐτό, καὶ πολλαῖς φοραῖς παρεκάλουν τὸν ἅγιον νὰ μὲ βοηθήσῃ, ὅτι εἶχον μίαν ἀδυναμίαν εἰς τὸ στῆθός μου μεγάλην.

Τέλος, ἀπ' οὗ εὐρέθῃ τὸ ἅγιον λείψανον τοῦ ὁσίου Εὐδοκίμου τοῦ νεοφανοῦς εἰς τὰ 1841 ἔτη, Ὁκτωβρίου 6, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ γράψω καὶ τὸ ὑπόμνημά του, ἀπεφάσισα πλέον νὰ τὸ ἀντιγράψω, ἐπικαλεσάμενος πρῶτον τὸν ὅσιον νὰ μοι βοηθήσῃ, καὶ τὸ ἐτελείωσα (Θεοῦ βοηθοῦντος) καὶ τὸ ἔθεσα εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν, ὅπου ἡδὴ φαίνεται, μὲ τὴν ἀδυναμίαν μου.

Πρὸς τούτοις ὁμολογῶ τὴν εὐεργεσίαν καὶ χάριν, ὅπου ἔλαβον ἀπὸ τὸν ἅγιον, ὅτι γρά-φωντας τὸν θαυμαστὸν αὐτοῦ βίον, ἡλευθερώθην ἀπὸ τὴν δεινὴν ἀσθένειαν ἐκείνην, ὡς εἶ-πον ἄνωθεν, ὅτι εἶχον παραιτήσῃ καὶ τὴν καλλιγραφίαν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἀπὸ ἄλλους πειρα-σμοὺς μὲ ἔσωσε ψυχῆς τε καὶ σώματος· ἔπαθον καὶ ἐγὼ ἐν τοιοῦτόν τι, ὡς ἐκεῖνος ὁ εὐλα-βὴς χριστιανός, ὅπου εἶχε τὴν τιμίαν κάραν τοῦ ἁγίου Προδρόμου, καὶ ἐλάμβανε εὐτυχίαν μεγάλην τὸ σπῆτίον του, ὁρᾷ Φεβρουαρίου 24.

Ἄλλ' ἄμποτες καὶ ἡμεῖς ἀδελφοί, διὰ πρεσβειῶν τοῦ μεγάλου Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ νεολαμποῦς νὰ ἀξιωθῶμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, νὰ ἰδῶμεν καὶ τὸ ἱα-

γραφη παράδοση τοῦ Βίου, πού περιλαμβάνει κώδικες ἀπὸ τὸν ιδ' αἰ. μέχρι τὸν ιθ' αἰ., ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χειρόγραφες μεταγλωττισμένες ἐκδόσεις, ὅπως π.χ. εἶναι οἱ ἐξῆς:

1. Παντελεήμονος 281 ("Αθ. 5788), ιθ' αἰ., μέρος γ', σ. 190-310⁸⁰.
2. Παντελεήμονος 490 ("Αθ. 5997), ιθ' αἰ., f. 77-121⁸¹.
3. Ἀγίας Ἀννης 4 ("Αθ. 85), ιθ' αἰ., 359-451⁸².
4. Ἐσφιγμένου 107 ("Αθ. 2120, 1782 μ.Χ.⁸³.

Ἀποσπάσματα τοῦ Βίου ἀντέγραψε ὁ P. Uspenskij ἀπὸ τὸν κωδ. B₁ καὶ ἐξέδωσε δύο τεμάχια. Βλ. Uspenskij, *Istoriija*, σ. 657-658 καὶ 726-727. Ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ Βίου ἐξέδωσε ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, μὲ βάση τοὺς κωδ. B καὶ S₁, στὰ ΑΙΣ, τόμ. 5, σ. 190-359.

Ὁ χρόνος καταγραφῆς τῶν κωδικῶν τοῦ Βίου βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸ χρόνο συγγραφῆς τοῦ ἀπὸ τὸ Φιλόθεο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ κείμενο μας δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερα προβλήματα. Εἰδικότερα ὁ κωδ. F μὲ διορθώσεις προσαρμόστηκε μὲ τὸν κωδ. S₁, πού ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς ἐκδόσῆς μας. Ὁ Λ₈ παρουσιάζει τὶς περισσότερες διαφορὲς ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους κώδικες καὶ ἀνήκει σὲ μιὰ κάπως διαφορετικὴ παράδοση. Τέλος ὁ B πλησιάζει στὴν παράδοση τοῦ Λ₈, ἔχει ὅμως πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ γενικὰ ὄχι ἐπιμελημένο κείμενο. Σχετικὰ μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐκτενέστερα στὸν εἰσαγωγικὸ Τόμο, πού θὰ συνοδεύει τὰ συγγράμματα τοῦ Φιλοθέου.

ρώτατον καὶ λαμπρότατον αὐτοῦ θεῖον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον πολλάκις ἀπὸ τὰς θεωρίας, ὀπτασίας καὶ ὑπερφυεῖς θεοπτίας, ἔλαμπεν, ὥς ὁ ἥλιος, καθὼς πολλοὶ ὀφθαλμοφανῶς ἐνάρετοι εἶδον, μάλιστα ὁ Ἱερὸς Φιλόθεος μέσα ἐν τῷ Ναῷ τῷ Καθολικῷ ἐνταῦθα εἰς μιὰν ἀγρυπνίαν τῆς θείας μεταμορφώσεως, ὥς διηγεῖται ὁ λόγος ἔμπροσθεν, καὶ εὐωδίαν ἀρρητον καὶ γλυκυτάτην, ἔτι ζώντος τοῦ ὁσίου ἐδιδεν εἰς τοὺς ἔξω, καὶ ἄλλοι σχεδὸν αἰσθάνονταν αὐτῆς, ὅρα δὲ σελ. 132 καὶ 298.

Ὅθεν καὶ δόξαν ἀνέπεμπον εἰς τὴν ἀγίαν καὶ ὁμοουσίον καὶ ζωοποιὸν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα, ὅτι αὐτῇ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὅσοι δὲ ἀναγινώσκειται τὸ παρόν, νὰ διδῇται συγγνώμην εἰς τὰ παροράματά μου. αὐμβ'. ἀπριλλίου: β'.

εὐτελὴς καὶ ἐλάχιστος τῶν μοναχῶν Σωφρόνιος
καὶ τοῦ Βατοπαιδίου ὑπότροφος».

80. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τόμ. 2, σ. 348-351.

81. Ὁ.π. σ. 379-380.

82. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τόμ. 1, σ. 11· Γερασίμου, «Κατάλογος», σ. 126-127.

83. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τόμ. 1, σ. 183. Στὸ τέλος τοῦ κώδικα σημειώνονται τὰ ἐξῆς: «Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψββ' ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Ῥαφαήλ...». Ὁ κώδικας κοσμεῖται μὲ ἀρχικὸ γράμμα Ο, στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ εἰκόνα τοῦ πατριάρχου μὲ φωτοστέφανο καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφή «Ὁ ἅγιος Φιλόθεος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως». Γιὰ τὴν εἰκόνα αὐτὴ βλ. Τσάμη, «Εἰκονογραφικὲς μαρτυρίες», σ. 40 καὶ 46.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΣΑΒΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΑΓΙΩ ΟΡΕΙ ΤΩ ΑΘΩ

1. Σάβας¹ ὁ θαυμάσιος, ὑπόθεσις ἀγώνων τῷ λόγῳ² πρόκειται σήμερον, καὶ καινὸν οὐδὲν οὐδ' ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς πράγματος, εἰ λόγων ὑποθέσεις ἐκεῖνος ἡμῖν ἀεὶ προτιθεῖς, ὅσαι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ ὅσαι τῶν ἔξωθεν—καὶ γὰρ ἐντροφᾶν πως ἐδόκει καὶ καλλωπίζεσθαι τοῖς ἐμοῖς
5 λόγοις τε καὶ νοήμασι—, λόγων ὑπόθεσιν τὴν μεγίστην ἑαυτὸν ἡμῖν προβάλλοιτο σήμερον, ὥς ἂν μὴ τῷ βίῳ μόνον παρών, ἀλλὰ καὶ μεταστὰς τῶν ἐνθένδε, τῶν καλλίστων αἰτιώτατος εἴη καὶ ὁμιλεῖν ἔχοιμεν ἐκ τοῦ ῥάστου καὶ ταῖς ἐκεῖνου πράξεσι καὶ λόγοις, ὥς ἔθος, φιλοτιμεῖσθαι καὶ καταρτίζεσθαι. Λόγου μὲν οὖν ῥώμη καὶ ὕψι θεωρίας εἴ γε θεταρρηκῶς
10 ὅλως αὐτὸς τοῦτον ὑπείσῃεν τὸν ἄθλον, τῶν ἀτοπωτάτων ἂν ἐνομίσθην καὶ οὐδὲ μανίας ἐκτός, οἶμαι, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, οὐχ ὥς ὑπὲρ αὐτὸς ἑμαυτοῦ μόνον τὰ μὴ ὄντα δοξάζων· ἀλλ' ὅτι καὶ τούτων, εἰ προσῇ,

Titulus: Τοῦ αὐτοῦ. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἀγίου πατρὸς ἡμῶν Σάβα τοῦ νέου τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ "Ορει τῷ "Αθῳ. FS₁ || Τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Φιλοθέου. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἀγίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ νέου τοῦ ἐν τῷ ὄρει τοῦ "Αθῳ Λ₈ || Τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Φιλοθέου. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ νέου τοῦ ἐν τῷ τοῦ "Αθῳ ὄρει ἀσκήσαντος B sm.

7 εἴη om B.

1. 'Ο J. Meyendorff (*Introduction*, σ. 107, σημ. 56) ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτίσει τὸν ἄγιο Σάβα μὲ τὸν Λογαρά Σάβα, ἀποδέκτη ἐπιστολῆς τοῦ 'Ακινδύνου (βλ. Loenertz, «*Lettres*», σ. 128). Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ ὁ 'Ακινδυνὸς συγχαίρει τὸν Λογαρά γιὰ τὴ μετὰ τὴ στάση του βοήθησε τὴν ἔγκριση τῆς καταδίκης τοῦ Παλαμᾶ ἀπὸ τὴν 'Αννα Παλαιολογίνα. 'Η ταύτιση τοῦ Σάβα Λογαρά μὲ τὸν ἄγιο Σάβα δὲν εἶναι δυνατὴ. Βλ. Στ. Λαμπάκη, «'Επιστολὴ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων Λογαρά πρὸς τὸν 'Ανδρόνικον Γ', ἀφορῶσα εἰς τὴν καταδίκην τῶν 'καθολικῶν κριτῶν' (1337)», *ΕΕΒΣ* 42 (1976) 339-400. Γιά τὸν Λογαρά Σάβα βλ. *PLP* 14989 (6, σ. 193).

2. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43,1, *PG* 36, 493A: «...ὑπόθεσιν ἀγώνων...τοῖς περὶ λόγοις». Πρβλ. 'Ιωσήφ Καλοθέτου, *Βίος ὁσίου Γρηγορίου 1* (σ. 503), στίχ. 15-16 καὶ 19.

ἐκ πολλοῦ μοι τοῦ περιόντος καὶ λόγῳ καὶ ἀρετῇ τῶν πολλῶν ὑπερεῖ-
 χον, οὐδ' οὕτως ἦν ἂν τι πλεόν ἐντεῦθεν, οὕτω τῆς προκειμένης ὑποθέ-
 15 σεως περιφανῶς κατὰ τῶν τοιούτων ἐχούσης τὸ κράτος, ὥς μὴδ' αὐτὴν
 ἂν τὴν τοῦ λόγου φύσιν, ὁπόση τις ἐστὶ σήμερον ἐν ἀνθρώποις, πᾶσαν
 εἰς ταῦτο συνελθοῦσαν εἶναι πρὸς τὸν παρόντα σκοπόν, οὐδ' ὥστε καὶ
 παραβάλλεσθαι.

Ἐπεὶ δὲ τῆς ἐν ἐκείνῳ δαψιλῶς χεθείσης χάριτος ἔργον ὡσαύτως
 20 τό τε ὑπὲρ φύσιν ἐπὶ γῆς ἐκείνον καὶ ζῆσαι καὶ πολιτεύεσθαι καὶ τὸ
 λόγοις ἂν ὑπερφυῶς ταῦτα δοθῆναι καὶ ἱστορίαις, θαῦμα τοῖς ἐξῆς καὶ
 κοινὸν ὄφελος, τούτοις δὴ καὶ αὐτὸς πεποιθὼς τὸν ἀγῶνα μετ' ἀγαθῶν
 τῶν ἐλπίδων ἐνεστησάμην καὶ οὐδ' ἀπὸ γνώμης τῇ φιλοσοφώτατῃ
 ψυχῇ καὶ θαυμασίᾳ ἐκείνῃ, ἥτις ἄρα καὶ συζυγον ἀρετῇ πως ἐτίθει τὸν
 25 λόγον καὶ ἀρίστην ἔλεγε ταῦτα καὶ συμφυῇ τινα ξυνωρίδα καὶ ταῦτα
 διὰ παντὸς αὐτὸς τε πνέων ἦν καὶ ἡμᾶς ἄριστα καὶ μετὰ παντὸς τοῦ
 προθύμου παιδεύων. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ λόγου καὶ ἀρετῆς διδασκάλιον
 καινὸν ὁ περιφανῆς βίος ἐκείνου, λεγέσθω κατὰ δύναμιν καὶ προτιθέσθω
 τοῖς φιλοκάλοις, οὐχ ὥστε καὶ τὰ κατὰ μέρος ῥηθῆναι καὶ μὴδὲν τι
 30 τῶν ἐκείνου παραλειφθῆναι—ἐργωδέστατον γὰρ τοῦτο καὶ οὐ πόρρω
 τῶν ἀδυνάτων, διὰ τὸ μήτε τὸν συνειδότα τυγχάνειν, μήτε μὴν, εἰ συνή-
 δει τις ὅλως, λόγῳ καὶ ἀκοῇ ῥάστην τὴν τοῦ παντὸς περίληψιν διὰ τὸ
 πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος πεφυκέναι—, ἀλλ' ἐκεῖνα τῷ λόγῳ δώσομεν
 τέως, ὅσα περ ἢ λέγοντος ἐκείνου καὶ πράττοντος ἢ καὶ τῶν καλῶς εἰ-
 35 δότων ἐκεῖνα καλῶς καὶ φιλαλήθως λεγόντων μαθόντες ἡμεῖς ἔχομεν,
 μᾶλλον δὲ πρὸς ἅπερ ἂν ἐκεῖνος αὐτὸς ὁδηγούῃ καὶ κατευθύνει τὸν λό-
 γον καὶ οἷς ἂν ἡσθεῖη λεγομένοις ὡς μάλιστα.

2. Γένους μὲν οὖν καὶ πατρίδος καὶ ἡστινος ἀγωγῆς τε καὶ πολι-
 τείας ὁ μέγας τὸ ἀπαρχῆς ἔφυ, οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐμοὶ
 τέως ἐδόκει λέγειν, οὐχ ὅτι μὴ καὶ τούτων ἐνδόξως τε καὶ λαμπρῶς
 εἶχε καὶ πολλῶν τινι τῷ μέσῳ³ τῶν πολλῶν ὑπερεῖχε· (Τίς γὰρ οὐκ οἶδε
 5 τὴν Φιλίππου Θεσσαλονίκην, ὅπως μὲν ἔχει μεγέθους καὶ πολιτείας,
 ὅπως δὲ λόγοις καὶ σοφίᾳ καὶ τῷ διὰ πάντων δοκίμῳ τὰς κατ' αὐτὴν
 ὑπερέχει πάσας, ὥς μὴ μόνον Θετταλῶν τε καὶ Μακεδόνων καὶ ὧν δη-
 λαδὴ προκαθῆσθαι λέγεται πόλεων⁴, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγίστων αὐτῶν

5 ante Φιλίππου: τοῦ add Λ₈ B sl || 7 μόνων B.

3. Βλ. Ἡροδότου *Ἱστορία* 1, 126· Εὐριπίδῃ, *Ἀλκυστις* 914.

4. Πρβλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἐπιστολή* 113, PG 83, 1313A: «...ἡ πασῶν μεγίστη... καὶ τῆς οἰκουμένης προκαθημένη». Βλ. ἐπίσης Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 2 (σ. 95), στίχ. 19-20 καὶ *Λόγος εἰς ἀγίαν Ἀνυσίαν* 2 (σ. 71), στίχ. 1 ἐξ. Athos Library
 Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη

καὶ ὧν πάλαι πολλὸς παρὰ πᾶσι λόγος καὶ τούτων ἐν ᾗ πασι τοῖς καλοῖς
 10 ὑπερκεῖσθαι μετὰ πολλοῦ γε τοῦ περιόντος; Τίς δὲ ταῦτ' εἰδὼς μὴ
 κάκεῖνο σύννοιδε τούτοις, ὅτι καὶ τῶν εὐπατριδῶν⁵ καὶ τῆς ἐπισήμου
 μερίδος διὰ γένους λαμπρότητα καὶ ἀρετῆς περιουσίας ἦσαν οἱ τούτου
 πατέρες;), ἀλλ' ἵνα μὴ δόξαιμὲν τισιν ὥσπερ φιλοτιμεῖσθαι κάκεῖνα
 παράγειν εἰς μέσον ἐπίτηδες, ὧν ἐκεῖνος ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὡς
 15 ὀλίγοι τῶν πάντων ὑπεριδεῖν ἐξ ἀρχῆς ἐδοκίμασεν, ὡς μὴδὲ τὴν ἀρχὴν
 ἐπεστράφθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα ζητοῦσιν οὐχ οἱ πολλοὶ καὶ τῶν ἔξω
 μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν τε καὶ μεγάλων οἱ πλείστοι,
 καὶ δεῖ καθάπερ ἐκ τινος ἀσφαλοῦς ἀρχῆς ἐντεῦθεν ὠρμημένον τὸν
 λόγον ἀπροσκόπως ἐπὶ τὰ πρόσω βαδίζειν, ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς τῷ κρα-
 20 τοῦντι πείθεσθαι νόμῳ καὶ τοῖς ἡγησαμένοις ἔπεσθαι τοῦ λόγου πατρά-
 σιν· ὅπερ κάκεῖνος εἴπερ ἄλλο τι διαφερόντως ἐτίμα, τὸ μετριάζειν ἐν
 γε τοῖς μέσοις πράγμασι καὶ ὁμαλῶς ἔπεσθαι τοῖς προωδευκόσι περὶ
 πλείστου τιθέμενος.

3. Πατρίς μὲν οὖν τῷ μεγάλῳ, καθάπερ ἔφθην εἰπών, ἡ θαυμαστὴ
 καὶ μεγάλη Θεσσαλονίκη⁶, ἣν ἔγωγε καὶ πολλαχόθεν ἄλλοθεν ἐπαινεῖν
 ἔχων, καὶ ὅπως εἰς ἐν συναγαγοῦσα πάντα σχεδὸν ὅσα κοσμεῖν οἶδε
 πόλιν τούτων ἀφθόνως ὁμοῦ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἕκαστον ἔχει, ὡς μὴδ'
 5 ἐξεῖναι καταμανθάνειν ποτέρῳ τῶν καλῶν ἐκεῖνη προέχει, τοῦτο μά-
 λιστα τέως ἔχω θαυμάζειν, ὅτι καὶ λόγου καὶ ἀρετῆς πρὸ τῶν ἄλλων
 δαψιλῶς ἔχει· ἃ δὴ καὶ πολιτευομένοις ἀνθρώποις κόσμος οἰκεῖος καὶ
 κατὰ φύσιν ὡς μάλιστα, καὶ ὧν ἄνευ οὔτε τὴν ἀρχὴν ἂν ποτε πολιτεία
 συσταίῃ, ἢ καὶ συστᾶσα θηριώδῃ καὶ ἄλογόν τινα ζήσεται βίον λόγου
 10 καὶ ἀρετῆς δίχα, καθάπερ ἐν σηκῷ βοσκομάτων τῶν ἀνθρώπων ἀλλή-
 λους συμμιγνυμένων ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ, ὡς μὴδὲ πόλιν ὀνομάζεσθαι
 κυρίως ἐκεῖνην, ἣν οὐ καθίστησι σοφία κατὰ τὸν τῶν σοφῶν λόγον⁷.
 Ἡμεῖς δὲ περὶ τῆς φίλης πατρίδος ἐκεῖνο θαρρούντως ἔχομεν λέγειν,
 ὅτι τοσοῦτον αὐτῇ περίεστι σοφίας καὶ λόγων, ὡς μὴ μόνον ἑαυτὴν αὐ-
 15 τήν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐτέρας τῶν πόλεων, ἔστι δ' ὅτε καὶ τὰς μείζους καὶ

14 ἐκεῖνον F.

12 λόγων F₅₁.

5. Τρεῖς ἦταν οἱ βασικὲς τάξεις τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας: α) οἱ ἄριστοι ἢ εὐπατρίδες ἢ δυνατοί, β) οἱ μέσοι καὶ γ) ὁ δῆμος. Βλ. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Ἱστορία* 3, 38 (2, σ. 235).

6. Γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Φιλοθέου πρὸς τὴ γενέτειρά του Θεσσαλονίκη βλ. *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 2 (σ. 94-95), στίχ. 1-21.

7. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας* 17, 2, PG 49, 176· Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἀγίαν Ἀνυσίαν* 2 (σ. 72), στίχ. 17. Πρβλ. Πλάτωνα, *Πολιτεία* 423ab.

περιφανεστέρας ἐντεῦθεν φαιδρύνειν. Τὸν δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγί-
 οῦτος πλοῦτον λόγῳ μὲν οὐκ ἔστι διεξιέναι, ἔξεστι δὲ καθάπερ πρὸς εἰ-
 κόνας τινὰς ἐμψύχους καὶ σιγῶντα κηρύγματα⁸ τοὺς ἐκεῖθεν ἐκλάμψαν-
 τας θαυμαστοὺς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ὁρῶντας θαυμάζειν ἀπὸ τοῦ
 20 καρποῦ τὸ δένδρον καὶ τὴν ῥίζαν ἀπὸ τῶν κλάδων⁹. Καὶ οὕτω λέγω τὸν
 περιφανῆ ταύτης στρατηγὸν καὶ παντοδαπὸν πολιοῦχον καὶ ῥύστην¹⁰,
 οὗ «κλέος εὐρὺν ἐς οὐρανὸν ἰκάνει»¹¹, κατὰ τὸ ἔπος, καὶ οὗ πλήρεις
 τῶν θαυμάτων ἡπειρός τε καὶ νῆσοι καὶ τὰ τῆς οἰκουμένης ἔσχατα·
 δι' ὃν ἐπισημοτέρα πολλῶ καὶ περιώνυμος χρηματίζει, συνακουομένη
 25 τοῖς τούτου κατορθώμασι μετὰ πολλοῦ τοῦ θαύματος καὶ συλλαλουμένη.

Τὰ γὰρ τῆς παρούσης ταυτησί κοσμικῆς ἀταξίας καὶ τῆς συγχύ-
 σεως¹² οὐδὲ χρὴ φέρειν ὅλως εἰς μέσον, πόρρω τῶν ἐκείνης ἡθῶν ὄντα
 καὶ τῆς ἀρχαίας εὐγενείας¹³ τε καὶ τῆς μεγαλοψυχίας καὶ πταισματοῦ
 τινὰ καὶ ἀρρωστήματα μᾶλλον, ἀλλ' οὐ τοῦ διακειμένου τῆς γνώμης,
 30 οὐδὲ σπουδῆς ἔργα καὶ λογισμῶν ἐν τῷ φυσικῷ καθεστῶτι καὶ τῇ ἁ-
 νωθεν εὐεξίᾳ μενόντων· ἢ τᾷ ληθέστερον εἰπεῖν, οὐδὲ τῆς βουλῆς ταῦτα
 καὶ τῶν ἀρίστων, οὐδέ γε τῆς δευτέρας καὶ μέσης¹⁴, ὡς ἂν εἴποι τις,
 μοίρας, ἀλλὰ τοῦ πολλοῦ καὶ συρφετώδους ἀνθρώπου, καὶ τούτων οὐχ
 ἡμεδαπῶν, ἀλλ' ἐπηλύδων τινῶν βαρβάρων ἐκ τε τῶν ἡμετέρων ἔσχα-
 35 τῶν καὶ τῶν κύκλωθεν νήσων ὑπ' ἀνάγκης φυγάδων αὐτόθι συνελα-
 θέντων, «ἄνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος»¹⁵, Δαβίδ ἂν εἶπεν ὁ μέγας,
 οὗς ἀλογία καὶ κακίστη τις πρόληψις ἄγει, δίκην ἀνδραπόδων καὶ τῇδε
 φερομένους καὶ τῇδε ὑφ' ἐνὸς ἡ δυοῖν¹⁶ τινων ὀχλοκρατῶν ἢ κυκεῶνων

22 εὐρὺν Λ₈ pc, εὐρὺν B || πλήρης Λ₈ || post πλήρεις: ἢ add B || 26-27 συγχύ-
 σεως B || 35-36 συνελαθέντων: συνελθόντων B || 36 post εἶπεν: αὐτοῦς add Λ₈ || 37
 καὶ τῇδε om Λ₈.

8. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 5, PG 36, 500C· Εὐσεβίου Καισαρείας,
 κατὰ *Μαρκέλλου*, 1, PG 24, 764C καὶ Θεοδώρητου, *Φιλόθεος Ἱστορία*, Πρόλογος PG 82,
 1285B.

9. Βλ. *Mθ* 12, 33· *Λκ* 6, 44.

10. Ἐννοεῖ τὸν πολιοῦχο τῆς πόλεως μεγαλομάρτυρα ἅγιο Δημήτριο.

11. Ὁμήρου, *Ὀδύσσεια* 19, στίχ. 108: «...ἢ γὰρ σευ κλέος οὐρανὸν εὐρὺν ἰκάνει...».

12. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο 1341-1347.

13. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 26, 10 PG 35, 1241B.

14. Βλ. πρὸ πάντων σημ. 5.

15. *Ψαλμ* 54, 24.

16. Ὁ Φιλόθεος ἐννοεῖ τοὺς ἀρχηγούς τῆς στάσης τῶν Ζηλωτῶν ποὺ ἐκδηλώθηκε
 στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1342. Μολονότι οἱ σχετικὲς πληροφορίες εἶναι περιορισμένες καὶ
 προέρχονται ἀπὸ ἐχθρικά προσκεῖμενους στὴ στάση ἱστορικούς (Νικηφόρος Γρηγοράς,
 Ἰωάννης Καντακουζηνός, Δημήτριος Κυδωνής), φαίνεται ὅτι λόγοι ποὺ ἐκδηλώθηκε ἡ
 λαϊκὴ αὐτὴ ἐξέγερση στὴ Θεσσαλονίκη, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπόφαση τοῦ πρωτοστάτη τῶν Ζηλωτῶν

ἢ τυφάνων ἀγρίων, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν ἀξίως αὐτοὺς τῆς σφετέρας
 40 αὐτῶν ἀβελτηρίας προσείπω, ἀναξίους μὲν τῆς κακῶς οὐκ οἶδ' ὅπως
 αὐτοὺς ἐνεγκούσης¹⁷—ἐπὶ γὰρ τοῖς καλλίστοις πάλαι φημιζομένην,
 ἐπὶ τοῖς κακίστοις διαβόητον, οἴμοι, τὴν θαυμαστὴν ταύτην πεποιή-
 κασι πόλιν—, κακίστους δὲ καὶ δύσους παντάπασι τῇ ἐκ Θεοῦ βασιλείᾳ
 καὶ Θεοῦ μὲν καὶ τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας προφανῶς ἀλιτηρίους¹⁸ καὶ ἀπο-
 45 στάτας, μαρούς δέ τινας καὶ φθόρους καὶ κοινούς ὀλετῆρας τοῦ ἀν-
 θρωπέου γένους ὀφθέντας· ὁτινες ἐπὶ κακίστου προσρήματι ζήλου
 τυραννίδα σφίσιν αὐτοῖς περιποιησάμενοι κακούργως φόνων αἰσχίστων
 καὶ ἀλλοκότων τινῶν αἱμάτων οὐ Θεσσαλονίκην μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν
 σχεδὸν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐνέπλησαν, ὥς μὴδὲν εἶναι πρὸς ταῦτα μήτε
 50 τὰ Ἰουδαίων πάθη, ἅπερ Ἰώσηπος¹⁹ τραγωδεῖ τῶν Ἱεροσολύμων πο-
 λιορκουμένων συμβῆναι, μήτε κακῶν αὐτὰ προσειπεῖν Ἰλιάδα²⁰, μήτε

47 ἐσχίστων Λ₈ ac.

δινού, τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν στὸν Καντακου-
 ζηνό, πρέπει νὰ ὀφείλονταν στὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ κρίση σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀλ-
 λοίωση τῆς ὁμοιογένειας τοῦ πληθυσμοῦ (βλ. *Βίος ἀγίου Σάβα*, στίχ. 5έ. Πρβλ. D. Zaky-
 thinos, *Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au VXe siècle*, Athènes
 1948, σ. 46 έ.) ποὺ ἦταν βέβαια ἀναπόφευκτη νὰ συμβεῖ σ' ἓνα μεγάλο ἐμπορικὸ καὶ διακο-
 μιστικὸ κέντρο. Σύντομα ὅμως μέλη τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων καὶ τῆς βυζαντινῆς ἀρι-
 στοκρατίας προσεταιρίστηκαν τὸ κίνημα τῶν Ζηλωτῶν καὶ τὸ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴν ἱ-
 κανοποίηση τῶν προσωπικῶν τους φιλοδοξιῶν. [βλ. *Βίος ἀγίου Σάβα* 2, στίχ. 20-23 καὶ
 Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Ἱστορία* 4, 15 (3, σ. 104), στίχ. 17-18]. Μετὰ τὴ δολοφονία
 τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου [βλ. Papadopoulos, *Genealogie*, σ. 29, ἀριθμ. 47)] καὶ τοῦ μέ-
 γα πριμικήριου Ἰωάννου Ἀποκαυκάκου [βλ. *PLP* 1 (σ. 111)] τὴ διοίκηση τῆς πόλης
 ἀνέλαβαν ὁ ἐκπρόσωπος τῶν Ζηλωτῶν Ἀνδρέας Παλαιολόγος καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τῶν ἀρι-
 στοκρατῶν Ἀλέξιος Μετοχίτης. Οἱ δύο αὐτοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδο τοῦ Γρηγορίου
 Παλαμᾶ στὴ Θεσσαλονικὴ ὅταν προσπάθησε νὰ ἐγκατασταθεῖ μετὰ τὴ χειροτονία του ὡς
 μητροπολίτης τῆς πόλεως. [βλ. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, *Ἱστορία* 3, 93 (2, σ. 568 έέ.) καὶ
 4, 15 (3, σ. 104)]. Εἰδικὰ γιὰ τὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο βλ. *Βίος ἀγίου Σάβα* 70-71, καὶ πρὸς
 κάτω σημ. 526. Γιὰ τὴ στάση τῶν Ζηλωτῶν βλ. Ševčenko, «Cabasilas», σ. 81-88 καὶ
 142 έέ. «Postscript», σ. 403-408, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

17. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 617B:
 «...στασιαστῶν ὄντως καὶ φθορέων καὶ ἀναξίων τοῦ προσρήματος καὶ τῆς πολιτείας ἐκεί-
 νης».

18. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὀμιλία* 1, PG 151, 12D έ.: «...τῆς ἀλιτηριώδους
 στάσεως ταύτης...», ὅπου περιγράφονται τὰ ἐγκλήματα τῶν Ζηλωτῶν καὶ ἡ τραγικὴ κα-
 τάσταση τῆς Θεσσαλονίκης.

19. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο *Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου*, ποὺ ἔγραψε ὁ Ἰώσηπος
 Φλάβιος. Τὸ ἔργο αὐτὸ διαίρεται σὲ ἑπτὰ βιβλία. Τὸ πέμπτο καὶ ἕκτο βιβλίον ἐξιστοροῦν
 τὴν πολιορκία τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸ δὲ ἑβδομὸν τὰ μετὰ τὴν ἄλυσή της.

20. «Ἰλιάς κακῶν». Παροιμία γιὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κακά. CPG (2, σ. 34).

δεινὰ Λήμνια²¹, ἃ δὴ καὶ εἰς παροιμίαν δι' ὑπερβολὴν ἐνομίσθησαν τοῖς ἀρχαίοις.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὅπερ εἶπον, ἀρρωστήματα κοινὰ διὰ τῆς καθ' 55 ὑπερβολὴν χεθείσης κακίας τῷ ταλαιπώρῳ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀθλίως ἐπεισχωμάσαντα, ἥτις ἄρα καὶ τὸ ὁμόφυλον ἐλεεινῶς εἰς ἀντίπαλον ἀπορρήξασα μοῖραν τοὺς ἀσελγεστάτους καὶ θρασυτάτους τοῖς σωφρονεστάτοις καὶ γενναίοις κατεξάνεστησεν, «ὥσπερ προσκόπτειν», ὃ φησιν ἡ θεία Γραφή, «τὸν παῖδα πρὸς τὸν πρεσβύτεν καὶ τὸν ἄτιμον 60 πρὸς τὸν ἔντιμον, καὶ ἀφαιρεθῆναι οὐκ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰουδαίας ἔθνους ἑνὸς καὶ μέρει βραχεῖ τινι τῆς οἰκουμένης συγκλειομένου, ἀλλ' ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ἄρχοντα καὶ ἰσχύοντα καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνετὸν ἀκροατὴν καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, ἄρχοντας δὲ νεανίσκους ἀντεισαχθῆναι καὶ κυριεύειν ἐμπαίκτας»²², κατὰ τὸν αὐτὸν αὖθις εἰπεῖν Ἡσαΐαν. Ὅθεν οὐδὲ χρὴ τὴν ἀρίστην τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν ὑστέρων δυστυχημάτων ὥς ἔτυχεν ἀποδοκιμάζειν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προτέρων μᾶλλον κατορθωμάτων εὐδαιμονίζειν. Καὶ πρόσσεσι τὸ δικαίως· τοὺς μὲν γὰρ δυσπραγοῦντας ὅπωςδὴποτε τῶν ἀνθρώπων οὐχ ὅσον κακίζειν, ἀλλὰ καὶ προσφιλοτιμεῖσθαι τὸν ἀπὸ ψυχῆς 70 ἔλεον πάντες πεφύκαμεν· ἐπαινοῦσι δὲ τὸν σπουδαῖον ἅπαντες μετὰ παντὸς τοῦ προθύμου, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς οὐ μετὰ σπουδῆς ταυτηνὶ χορηγεῖ τὴν συντέλειαν, ἐάν τε καθ' ἑνὸς ἐάν τε κατὰ πόλεως ὅλης ὃ ἐπαινος ἦ, καὶ ἐπ' ἐσχάτων δυστυχοῦντες ὀφθῶσι καὶ κατὰ πολὺ τῆς προτέρας ἀρετῆς καὶ τῆς ἀξίας ἐαυτῶν ἐνδεῶς πράττοντες.

4. Καὶ τὰ μὲν τῆς πατρίδος, ὅσον ἐπιμνησθῆναι, τοιαῦτα, καὶ δικαζέτω τοῖς εἰρημένοις ἢ φιλόσοφος ἀκοῇ φιλαλήθως, εἴτε πρὸς ἀλήθειαν, εἴτε καὶ πρὸς χάριν πως εἰρημένα τυγχάνει. Τῆς δὲ τῶν πατέρων εὐγενείας καὶ ἀρετῆς, ἣν ἐκεῖνοι καὶ συνόντες ἀλλήλοις καὶ δια- 5 στάντες κατ' ἔρωτα θειοτέρας φιλοσοφίας ὕστερον ἐπεδείξαντο, πολλὰ μὲν καὶ πολλαχόθεν τὰ παραδείγματα, ὧν πλήρης ἢ τε τῶν Θετταλῶν καὶ τῶν Μακεδόνων γῇ καὶ τὰ ἐπέκεινα τούτων, ὅσα δηλαδὴ τῇ φήμῃ κατέλαβον, ἢ πρὸς τὸ θεῖον ὁσιότης καὶ ἀκριβὴς εὐλάβεια μέχρι δὴ καὶ τῶν λεπτοτάτων, βίου καθαρότης ἀμιγεστάτη τῆς ἡστινοσοῦν ἀρ- 10 παγῆς καὶ πλεονεξίας, ἔλεος ἐκ ψυχῆς πρὸς τὴν κοινὴν φύσιν, οἰκετῶν

55 ταλαιπώρω B || 58 προσκώπτειν F S₁ || 68 τοὺς: τὰς B || 69 ante ψυχῆς: τῆς add B.

8 πρὸς: πρὸ F || δῆ: δηλαδὴ Λ₈ ac.

21. CPG (1, σ. 110, 270)· (2, σ. 503-504, 121).

22. Ἡσ. 3, 1-5.

ἐπιμέλεια, σώματος παιδαγωγία καὶ ἡ τούτοις φαιδρὸν ἐπιλάμπουσα
 σωφροσύνη, τὸ πλείστοις μὲν σπουδαζόμενον, μόνοις δὲ τοῖς ἀρίστοις
 ὡς πέφυκε κατορθούμενον. Τὸ δὲ τούτων ἀπάντων κάλλιστόν τε καὶ
 ὑψηλότατον καὶ ᾧ διαφερόντως ἐκείνοι τῶν ἄλλων ἐκράτουν, ἡ τῶν τρώ-
 15 πων ἀπλότης καὶ τὸ πρὸς πάντας ἐπεικές²³ τε καὶ μέτριον, ὥστε τοὺς
 αὐτοὺς καὶ μεγίστους ὁμοῦ καὶ ταπεινοτάτους εἶναι, τὸ μὲν οἷς εὐγε-
 νείᾳ τρόπων καὶ τῇ κατὰ κόσμον περιφανείᾳ καὶ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν τοῖς
 καλλίστοις τῶν ἄλλων ἐκράτουν, τὸ δ' ὅτι καὶ τοιοῦτοί τινες ὄντες, ὡς
 καὶ φρόνημα μεῖζον ἐντεῦθεν ἔχειν δύνασθαι καὶ τῶν ὁμογενῶν ἑαυτοὺς
 20 προέχειν ἡγεῖσθαι· οἱ δὲ τῇ τῆς γνώμης ἀπλότητι καὶ τῷ διὰ πάντων
 κεκαθαρμένῳ καὶ θεοφιλεῖ τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς ἐσχάτους καὶ ὑπευθύνους
 τῶν οἰκετῶν ἑαυτοὺς τελεῖν ἔλεγον, θεοεἰκελοί τινες καὶ Χριστοῦ μι-
 μηταί²⁴ πρὸς ἀκρίβειαν πεφυκότες τοῦ πανταχοῦ τετιμηκότος τὸ μέ-
 τριον, οἷς εἶπέ τε καὶ ἐδίδαξε καὶ Παῦλον καλῶς ἐκμιμούμενοι τὸν
 25 μέγαν, ὃς οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων²⁵ τὴν ἀποστολὴν δε-
 ξάμενος, ὥστε καὶ «σκεῦος ἐκλογῆς»²⁶ πρὸς τοῦ χρηματίζοντος δεσπό-
 του κληθῆναι καὶ εἰς οὐρανὸν ἀρπαγῆναι καὶ ἀπορρήτων τινῶν ὑπὲρ
 λόγον ἀξιωθῆναι²⁷, ἐσχάτον ἑαυτὸν ἀπεκάλει τῶν ἀποστόλων καὶ μηδὲ
 τοῦ προσρήματος γοῦν τῆς ἀποστολῆς ἄξιον²⁸. ἄξιοι μὲν τῆς πατρίδος,
 30 ὡς τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν τοῦ γνησιωτάτου χρυσοῦ γένους²⁹ ἐκείνης,
 ὃ φιλανθρωπία δηλαδὴ καὶ ἀπλότης ἐκόσμει, κάλλιστα καὶ τοῖς ἐξῆς
 διασεσωκότες, ἀξιώτατοι δ' ὡς μάλιστα διὰ ταῦτα καὶ τοιούτου παιδὸς
 ὀφθῆναι πατέρες, ἵνα τοῦτο μισθὸς αὐτοῖς τῆς πρὸς ἀρετὴν γένοιτο
 σπουδῆς καὶ τῆς πολλῆς καλοκαγαθίας καὶ τὸν τῆς δόξης ἀνακδήσαιντο
 35 στέφανον³⁰ τῇ τοῦ καλοῦ γεννήσει Στεφάνου· οὕτω γὰρ ἐκείνοι φερωνύ-
 μως ἢ προφητικῶς μᾶλλον εἰπεῖν ἐκάλουν τὸν παῖδα.

Ἔδει δὲ πάντως κάκεῖνον ὡς τι θεόδοτον καὶ κοινωφελὲς χρῆμα³¹

12 σοφροσύνη Λ₈ ac || 22-23 μιμηταί: μαθηταί Λ₈ || 24 ἐδίδαξε: ὑπέδειξε Β Λ₈ ||
 27 κληθεῖναι Β S₁ || ἀρπαγεῖναι Β || 32 ἀξιώτατοι: ἀγιώτατοι Β || 37 κοινοφελές Β.

23. Βλ. Φιλ 4, 5.

24. Α' Κορ 11, 1.

25. Γαλ 1, 1.

26. Πρ 9, 15.

27. Β' Κορ 12, 2-4.

28. Α' Κορ 15, 8-10.

29. Βλ. Ἡσιόδου, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, στίχ. 109· Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 26, 10, PG 35, 1241B· Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 4, 1 (σ. 159), στίχ. 18· Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ὁσίου Γερμανοῦ* 2 (σ. 112), στίχ. 34· *Λόγος εἰς ἄγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 551B καὶ *Βίος ἁγίου Σάβα*, σημ. 422.

30. Α' Περτ 5, 4: «...τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον».

31. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 10, PG 36, 505C.

πρὸς ἀνθρώπους ἔρχεσθαι μέλλοντα καταλλήλους ἑαυτῷ τὰς τοῦ γένους ἀρχὰς ἔχειν, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον³², ἀλλὰ καὶ ὁ καρ-
 40 πὸς ἀπὸ τοῦ δένδρου γνώριμος εἴη· μηδὲ γὰρ ἂν δυνατόν εἶναι ποτε, κατὰ τοὺς θείους φάναι χρησμούς, συλλέγειν ἐξ ἀκανθῶν σῦκα καὶ ἀπὸ βάτου σταφυλὴν³³, ἀλλὰ τὸν ἀγαθὸν δηλαδὴ καρπὸν ἀγαθοῦ δένδρου προκύπτειν³⁴ καὶ τῇ ρίζῃ καταλλήλους καὶ πεφυκότας εἶναι τοὺς κλάδους³⁵· ὁ δὲ καλῶς ποιοῦν κἀνταῦθα συνέδραμεν, ὡς τὰ ἐξῆς
 45 τοῦ λόγου δηλώσει.

5. Τοιούτων τοιγαροῦν ὁ καλὸς ἐκφύς³⁶ Στέφανος, γραμματι-
 σταῖς μὲν καὶ παιδευταῖς ἐπὶ πάνυ τοι νεαζούσῃ τῇ ἡλικίᾳ ἐκδίδοται·
 ὁ δὲ τῷ κατὰ φύσιν δοκίμῳ καὶ σπουδῇ εἰσενεγκὼν ἀρίστην ὡς μάλιστα
 πάντας ἐν βραχεῖ τοὺς ἡλικίας ἀπαραμύλλως ὑπερεβάλετο, τοῖς μὲν ἱε-
 5 ροῖς τε καὶ ἡμετέροις παιδευταῖς καὶ μαθημασι τὸ πλεῖστον ἐνδιατρίβων καὶ τούτοις ἑαυτὸν προτελῶν καὶ τύπους τινὰς προσκιαγραφῶν τῆς εἰς
 τὸ μέλλον εὐδοκίμησεως, ὀλίγα δὲ τινὰ τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφῆσας³⁷
 καὶ πρὸς βραχὺ τοῖς ἀρίστοις τῶν ποιητῶν συγγενόμενος· δεῖν γὰρ
 αὐτῷ καὶ τῶν ἔξω λόγων καλῶς ᾤετο, ὥστε συνεργοὺς ἔχειν καὶ ὑπηρε-
 10 τας³⁸ πρὸς γε τὴν τῶν κρειττόνων ἐξέτασιν καὶ μὴ σκάζειν αὐτῷ τὸν νοῦν ἐν τούτῳ τῷ μέρει καὶ δυσκινήτως ἔχειν πρὸς τὴν καλλίστην ταύ-
 την ὁδοιπορίαν (ὁ καὶ πολλοὺς τῶν σπουδαίων ὡς τὰ πολλὰ πάσχοντας βλέπομεν)
 τῷ θεωρητικῷ τῆς ψυχῆς, τῆς τῶν Γραφῶν ἐπισκοτούσης ἀγνοίας, ἣν ἀπουσία δηλαδὴ λόγου κατασκευάζει, τὸν ἐν ἡμῖν φυσικὸν
 15 λόγον ἀφυπνίζειν ὥσανει πεφυκὸς καὶ χειραγωγεῖν πρὸς τὴν τῶν

41 σῦκα B F Λ₈ S₁.

2 καὶ παιδευταῖς: F mg, S₁ mg, om Λ₈ || 4 ἀπαραμύλλως B F S₁ || 7 φιλοσοφίσας B || 8 συγγινόμενος B.

32. M^o 12, 33· Λ^x 6, 44.

33. Λ^x 6, 44: «οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσιν σῦκα, οὐδὲ ἐκ βάτου σταφυλὴν τρυ-
 γῶσιν».

34. M^o 7, 17-18.

35. Βλ. Ρωμ 11, 16.

36. Ὁ δσος πρέπει νὰ γεννήθηκε γδ 1283. Βλ. Festugière, «Étude», σ. 231.

37. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 21, 6 (σ. 120), PG 35, 1088B: «Ἐκεῖνος... ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφῆσας».

38. Ὁ Φίλων καὶ ἀργότερα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀνέπτυξαν τὴ θέση ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὑπηρετρία τῆς θεολογίας. Βλ. Φίλωνος, Προπαιδεύματα συνόδου 14, 71 ἐ· Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς 1, 5, PG 8, 721A-728A· Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 13, PG 36, 512C· Φιλοθέου Κοκκίνου, Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου 9 (σ. 104), στίχ· 32-33.

κεκρυμμένων σαφένειαν. "Οθεν ὀλίγα ταῖς περὶ λέξιν καὶ σύνταξιν ἐξετάσσει καὶ τεχνολογίας προσασχολῶν ἑαυτὸν, ὃ δὴ γραμματικῇ χαρίζεσθαι πέφυκεν, ἀναγνώσει τὸ πᾶν ἐδίδου, τοὺς ἠθικοὺς τε καὶ παραινետικοὺς τῶν λόγων διεξιὼν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἑαυτῷ θησαυρίζων
 20 ὠφέλειαν· ἱστορικῶν δὲ καὶ ποιητῶν ὅσον εἰς γνώμας φέρει καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς ἀνδρίαν ἀλείφει φιλοπόνως ἀναλεξάμενος, τὸ μυθῶδες ἅπαν καὶ περιττὸν ὡς κενὴν φλυαρίαν καὶ λόχον ἀτεχνῶς ὄντα ψυχῆς «ἐς κόρακας»³⁹ φιλοτίμως ἀπέρριψεν.

Ἐντεῦθεν τοῖς πᾶσιν ἐπέραστος ἦν καὶ τῆς ἐκείνου σπουδῆς καὶ
 25 γνώμης ἅπαντες ἤττηντο, ποθεινὸς μὲν διδασκάλους, ἡλικιωτῶν δὲ καὶ τῶν ἄλλως αὐτῷ κοινωνῶν τῆς παιδεύσεως, τοῖς μὲν ἀπλουστέροις τὸν τρόπον καὶ σῶφροσιν ἡδονὴ τις ἄρρητος καὶ παιδαγωγία καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐτοίμη παράκλησις, τοῖς δὲ γε πονηροτέροις καὶ τὸ ἥθος ὑποῦ-
 30 καὶ ἀποστάσει τὴν δίκαιαν φοβερὸς μὲν διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς περιὼν⁴⁰ καὶ ἀπρόσιτος, ἐπίχαρις δ' ἄλλως καὶ ποθεινὸς διὰ τὸ μηδὲν πρὸς μηδένα τῶν πάντων σκυθρωπὸν ὑποφαίνειν καὶ ἄφιλον, ἀλλ' ὅλως ἡδονὴν καὶ ἀποστάζειν ἐν ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς καὶ σιωπῶν καὶ φθειγγόμενος⁴¹. Προσῆν γὰρ αὐτῷ τῇ κατὰ ψυχὴν ἀνδρίᾳ καὶ σώματος ῥώμῃ, καὶ με-
 35 λῶν εὐρυθμία καὶ εἰδους εὐπρέπεια, οἷς καὶ τὸ τοῦ γένους περιφανὲς συνιὼν ἐπίσημον ἐτίθει τὸν νέον οὐ παιδευταῖς μόνον καὶ συγγενέσι καὶ ἡλιξιν, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ πόλει σχεδόν, ἄρχουσί τε καὶ ἀρχομένοις, σοφοῖς τε καὶ ἰδιώταις καὶ ἡλικία πάσῃ καὶ παντὶ τάγματι.

Τὸ δὲ τῶν πατέρων περὶ αὐτὸν φίλτρον, εἰ καὶ μὴ τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν ἦσαν, ἦν μὲν ἂν καὶ οὕτω μέγα, οὐχ ὡς παρὰ πατέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ
 40 ὡς περὶ παῖδα θαυμαστὸν οὕτω καὶ πολλῶ τινι τῷ μέσῳ⁴² τοὺς κατ' αὐτὸν ὑπερέχοντα· τοιοῦτοι δὲ πεφυκότες, ὡς ἀρετῆς ὑπόδειγμα τῷ φιλτάτῳ καθ' ἑκάστην προκεῖσθαι καὶ ποιοῦντες καὶ λέγοντες, καὶ πα-
 45 τρικῆς εὐχῆς ὅσον οὐκ ἤδη τυγχάνειν ἐλπίζοντες—ὑπέβαινε γὰρ ἐκ προοιμιῶν ὅσον ἂν ὑπερβαλέσθαι τοὺς πατέρας ὁ καλὸς παῖς ἐμελλεν—, ὅσου τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐπληροῦντο γάνους καὶ οἶαν καὶ τοῖς ἐκτὸς τὴν περὶ τὸν φίλτατον σπουδὴν καὶ τὴν ἡδονὴν ἐνεδείκνυντο, μᾶλλον δὲ

21 μυθῶδες B || 31 ὅλως: ὅλος Λ₈ pc || 37 τε post σοφοῖς: F sl, Λ₈ sl || 45 γάνους F Λ₈.

39. CPG (1, σ. 52, 78, 486)· (2, σ. 146, 380, 421).

40. Ἀπηχῆσεις ἀπὸ Λόγους τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου. Βλ. Λόγος 18, 26, PG 35, 1016 BC· Λόγος 21, 9-10 καὶ 36 (σ. 126 ε. καὶ 188), PG 35, 1092 A ε. καὶ 1125 C.

41. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 15, 3, PG 35, 913 C: «...φθειγγόμενη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις».

42. Βλ. Ἡροδότου, Ἱστορία 1, 126· Εὐριπίδῃ, Ἀλκιστὶς 914.

τίνα τὴν εὐχαριστίαν οὐκ ἀπεδίδουν τῷ δεδωκότι Θεῷ καὶ τίνας οὐκ ἐκ ψυχῆς ὡμολόγουν τὰς χάριτας;

- Οὕτω μὲν οὖν ἐν ταῖς ἀπάντων καὶ ψυχαῖς καὶ γλώσσαις ὁ
 50 Στέφανος ἔκειτο καὶ κοινὸν ἦν ἐφ' ἅπασι τῆς πατρίδος καλλώπισμα,
 ὁ δὲ πατὴρ ἥσκει μὲν αὐτῷ καὶ τὴν ψυχὴν φιλοπόνως καὶ τὴν ἡθικὴν
 ἀρετὴν ἔργοις τε καὶ λόγοις αὐτὸν ἐξεπαίδευε, προσεφίλοτιμεῖτο δέ τι
 καὶ τοῖς ἐκτὸς καὶ τὴν σωματικὴν αὐτὸν ἀπῆτει γυμνασίαν καὶ τοῖς
 τακτικοῖς προσεθίζειν ἡπείγετο, ἐπειδὴ καὶ τούτου τοῦ τάγματος⁴³
 55 ὄντες ἐτύγχανον· ἀλλ' ἐκεῖνος τὴν σωματικὴν γυμνασίαν πρὸς ὀλίγον
 χρησίμην οὖσαν⁴⁴ εἰδώς, ὃ φησι Παῦλος ὁ μέγας, τὴν ψυχικὴν μᾶλλον
 κατορθοῦν ἔσπευδε, τῶν μὲν παρόντων ὡς μὴ ὄντων ὑπερφρονῶν, τῶν
 δὲ μελλόντων ὡς μενόντων⁴⁵ ἀληθῶς ἀντεχόμενος καὶ «κατὰ σκοπὸν
 διώκων ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως»⁴⁶. Ὅθεν ἀνέσεις μὲν καὶ
 60 τρυφᾶς καὶ παιδιᾶς ἀτάκτους καὶ γέλωτας καὶ τὰς τῶν ἡδονῶν ἀνδρα-
 ποδώδεις, οἷς ὡς τὰ πολλὰ περιπίπτειν τὸ τῆς νεότητος ἀφύλακτον
 πέφυκε, τοῖς ἀνδραποδωδεστέροις καὶ κτηνώδεσι τὸν λογισμὸν προσή-
 κειν ἐνόμιζεν· ἐγκράτειαν δὲ καὶ τὴν σύζυγον αὐτῇ σωφροσύνην αὐτὸς
 ἀσπασάμενος ἑαυτῷ προσέχων ἦν ὡς τὰ πολλὰ καὶ «τὸν Θεὸν ἐκζητῶν»⁴⁷
 65 ὁσημέραι μετὰ συντριβῆς καρδίας καὶ πνεύματος ταπεινώσεως.

6. Ὁ τοίνυν ἐπιβλέπων ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ γινώσκων
 τοὺς ὄντας αὐτοῦ Κύριος, ὁ κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν καὶ τοῦτον «ἀφο-
 ρίσας ἐκ κοιλίας μητρός»⁴⁸ καὶ «σκεῦος ἐκλογῆς»⁴⁹ προσιδῶς ἔσεσθαι,
 καλεῖ καὶ τοῦτον ἀφανῶς ἐπὶ τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας, ὁ τὰ ἴδια
 5 πρόβατα καλῶν ἐξ ὀνόματος⁵⁰. Αὐτίκα γοῦν καὶ πατρίδα καὶ γένος καὶ
 περιφάνειαν καὶ τὸ τῶν γεννητόρων φίλτρον παρ' οὐδὲν θέμενος, μικρόν
 τι τὸν ἔφηβον ὑπερβάς⁵¹, ἔξεισι λάθρα καὶ τῆς οἰκίας τῆς πατρικῆς

49 καὶ om B.

4 ante τὰ ἴδια: καὶ add Λ₈.

43. Φαίνεται ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Σάβα ἦταν στρατιωτικός.

44. Α' Τιμ 4, 8. Γιὰ παρόμοια ἐρμηνεῖα τοῦ χωρίου αὐτοῦ βλ. Νικήτα Σιθηάτου, Ἑκατοντάς 2, 83, PG 120, 940D-941A.

45. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 19, 1, PG 35, 1045A· Λόγος 43, 13, PG 36, 512C· Λόγος 14, 20, PG 35, 884AB.

46. Φιλ 3, 14.

47. Ψαλμ 13, 2.

48. Γαλ 1, 15.

49. Πρ 9, 15.

50. Ἰω 10, 3.

51. Δηλαδή τὸ 1301, ὅταν ἔγινε δεκαοκτὼ χρόνων.

καὶ τῆς πόλεως, οὐδὲν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ εἰ μὴ τὸν Χριστὸν μόνον καὶ τοὺς πρὸς αὐτὸν ὑπερφυεῖς ἔρωτας, δι' ὃν αὐτός τε, κατὰ Παῦλον τὸν
 10 μέγαν, ἤδη τῷ κόσμῳ νεκρὸς ἦν καὶ κόσμος ἅπας αὐτῷ νενέκρωτο⁵², ὡς μηκέτι μὲν αὐτὸν ζῆν, ζῆν δὲ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ, τὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῦτον ἐξαγοράσαντα⁵³. καὶ τῷ καλέσαντι δεσπότη προθύμως ἐ-
 15 πόμμενος τὸν ἱερὸν Ἄθω καταλαμβάνει, Ἄθω τὸν χρυσοῦν ὄντως καὶ φίλτατον καὶ πρόξενον ἔμοι τῶν καλλίστων εἴπερ τινί, ὅς μοι πρὸς τοῖς
 20 ἄλλοις ἢ πρὸ τῶν ἄλλων καὶ τὸν φωστῆρα καὶ ὁδηγὸν τοῦτον ἐγνώρι-
 σεν⁵⁴, εἰ καὶ τὸ μέχρι τέλους ἐκείνῳ συνεῖναι—φεῦ τῆς ζημίας—ὁ φό-
 νος ἀφείλετο. Εἴσεισι τοίνυν ὁ καλὸς ἀθλητὴς τὸ παγκράτιον τῆς ἀσκή-
 σεως, τὸ σεβάσμιον ὄρος φημί, τὴν πατρίδα τῶν μοναζόντων, τὴν οὐ-
 25 ράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν
 30 οὐρανοῖς⁵⁵ σεπτὴν ὄντως μητρόπολιν, μετὰ τοσαύτης μέντοι τῆς προ-
 θυμίας καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἡδονῆς τε καὶ χάριτος, ὡς αὐτὸς ὕστερον
 ἔλεγε, μεθ' ὅσης οὐδὲ Μωσῆς ὁ μέγας πάλοι τὸ Σίναιον· εἰ γὰρ καὶ
 τοῦ πυρὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς νεφέλης εἶσω⁵⁶ κεχώρηκεν, ἀστραπῶν
 καὶ βροντῶν καὶ γνόφου καὶ θυέλλης⁵⁷ ἐκδειματούντων τοὺς ἄλλους
 25 καὶ φοβερὰν ἐργαζομένων τὴν ὄρασιν· καὶ γὰρ ἦν ὄντως φρίκης μεστὸν
 τὸ ὁρώμενον, ἀνθρωπος τὸ πῦρ εἰσιὼν μετὰ τῆς ὕλης ταυτησί καὶ τοῦ
 κράματος καὶ κοινωνῶν ἀπορρήτων καὶ συμβόλοις ἱεροῖς τὸ θεῖον ἐνοπ-
 τριζόμενος, ὅθεν ἄρα καὶ τὸ πρόσωπον ἐδοξάσθη, ὡς μὴδὲ τοὺς ἐντυγχά-
 νοντας ἀτενίζειν αὐτῷ δύνασθαι δίχα τειχίου τινὸς καὶ προβλήματος⁵⁸.
 30 Ἄλλ' οὗτος οὐ γνόφῳ καὶ πυρὶ καὶ ὄρει καπνιζομένῳ καὶ σαλπίγγων
 ἤχῳ προσελαύνειν⁵⁹, ἀλλ' αὐτὸν εἰσιέναι τὸν οὐρανὸν ἀτεχνῶς ᾤετο καὶ
 πανήγυριν ἀγγέλων ὄραν καὶ πρωτοτόκων οὐρανίων ὁμήγυριν⁶⁰, Θεὸν
 ὡς ἐφικτὸν ἀθορύβως ὁρώντων ἡπίως καὶ προσηνῶς, ὡς αὐτὸς οἶδε

32 ὁμήγυριν B S₁.

52. Πρβλ. Γαλ 6, 14.

53. Γαλ 2, 20.

54. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 14, PG 36, 513A: «...Ἀθήνας τὰς χρυσᾶς ὄντως ἔμοι καὶ τῶν καλῶν προξένων εἴπερ τινί. Ἐκεῖναι γὰρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον...».

55. Ἐβρ 12, 23.

56. «Τῆς νεφέλης εἶσω χωρεῖ». Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου. Βλ. π.χ. Λόγος 20, 2 (σ. 60), PG 35, 1068B· Λόγος 40, 45, PG 36, 421D.

57. Βλ. Ἐξ 19, 16.

58. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 29, 2 (σ. 180), PG 36, 76B.

59. Ἐξ 34, 30-35· 19, 18· 20, 18.

60. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 8, 6, PG 35, 796B· Ἐβρ 12, 23.

τοῖς τῇ καρδίᾳ καθαροῖς ὀπτανόμενον⁶¹. οὐ δὴ καὶ αὐτὸς τυγχάνειν ἐ-
35 σύστερον ἐμελλεν, ὡς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δηλώσει μοι.

7. Καὶ ὄρα μοι τῆς μεγάλης ψυχῆς ἐκείνης «ἐκ πρώτης», ὃ φασιν,
«ἀφετηρίας»⁶² τὸ γενναῖον τε καὶ φιλόσοφον· οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸν ἱερὸν
εἰσελθὼν τουτονὶ χῶρον καὶ τῆς ἔξω καὶ φαινομένης μετασχὼν χάριτος,
ἥ καὶ τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ πολίταις βραχύ τι προσδιαλεχθεὶς καὶ συμ-
5 μίξας, ὥσπερ οἱ πόλεις καὶ τόπους κατ' ἡπειρόν τε καὶ θάλασσαν ἱστο-
ροῦντες, ἥ καὶ μελωδῶν τινων καὶ κιθαρωδῶν, ὡς ἔτυχε, πρὸς ἡδονὴν
καὶ τέρψιν ἀκούοντες, ὑποστροφῆς ἔπειτ' ἐμνήσθη, τοῦτ' αὐτὸ νομίσας
μόνον ἀρκεῖν, ὃ δὴ καὶ πολλοὺς ὡς τὰ πολλὰ πάσχοντας βλέπομεν, ἥ
παρέμενε μὲν, οὐ καρτερικῶς δέ, ἥ καρτερικῶς μὲν καὶ μετὰ τῆς προ-
10 σηγούσης ἀνδρίας, οὐ μέχρι τέλους δέ, ἥ καὶ τοῦτο μὲν, ἀσκόπως δέ
καὶ ἀβασανίστως καὶ ἀναξίως ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς προκειμένης φιλοσοφίας
καὶ αὐτοῦ δέ φημι τοῦ καλέσαντος, ἀλλὰ πάντα συνετῶς καὶ βεβουλευ-
μένως καὶ μετὰ τοῦ προσήκοντος αὐτῷ σχήματος καὶ ὡς ἂν τινες, οἴ-
μαι, τῶν παλαιῶν ὀλίγοι, οὓς καθάπερ στήλας⁶³ τινὰς καὶ παραδείγμα-
15 τα πολιτείας ἀρίστης ἱστορίαι πατέρων καὶ βίβλοι φέρουσιν.

Ἄριστα γὰρ παρ' ἑαυτῷ διελὼν τε καὶ λογισάμενος ὁ σοφώτατος,
ὅτι τὸ μὲν ἀνυπότακτον ἀπαίδευτόν τε καὶ ἀταπεινώτον καὶ διὰ τοῦτο
καὶ πρὸς ἀνάληψιν μαθημάτων ὥσπερ ἀποπεφυκὸς καὶ ἀνάρμοστος,
τὸ δὲ πρὸς ὑπακοήν τε καὶ ταπεινώσιν ἔτοιμον τοῦτο καὶ πρὸς πᾶσαν
20 μὲν τὴν ἡντινοῦν παιδείαν, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν θαυμαστὴν ταύτην φι-
λοσοφίαν, συνᾶδόν τε καὶ κατάλληλον, τῶν μὲν χρονίων ἐθῶν καὶ προ-
λήψεων καὶ τοῦ οἶσθαί τι γινώσκειν ἐντεῦθεν ἐκριζουμένων, ὥσπερ
τινὸς ἀκανθώδους ὕλης καὶ μοχθηρᾶς, ἥ δὴ θηρῶν ὀλεθρίων εἴτουν ἀκα-
θάρτων παθῶν ἐστὶ καὶ νομῇ καὶ κατοικητήριον, τοῦ δὲ καλοῦ σπόρου
25 καὶ ζιζανίων⁶⁴ ἀμιγοῦς αὐτίκα μετὰ τῶν προσηκόντων τῆς ἀρετῆς ἰδρώ-
των ἄριστα καταβαλλομένου καὶ τὰ τῶν ἀρετῶν κατὰ καιρὸν ἀναδι-
δόντος ποικίλα βλαστήματα, μέχρις ἂν τὴν τῶν ἑκατὸν⁶⁵ τελειοτάτην
ἀποτελέσῃ φορὰν κατὰ τὸν δεσποτικὸν λόγον· ταῦτ' ἐκεῖνος ἀξίως ἑαυ-

19 τε post ὑπακοήν: om Λ₈ || 22 ἐκριζομένων Λ₈ || 23 ἀκανθόδους B || θηρίων B.

61. M⁰ 5, 8.

62. CPG (2, σ. 61) σημ. 56 καὶ (2, σ. 145).

63. Πρβλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Βίος πατρ. Ἀθανασίου* 1 (σ. 453), στίχ. 1. Ἀπολυτί-
κιο Μ. Ἀθανασίου: «...στόλος γέγονας...» καὶ Βασιλείου Σελευκίας, *Λόγος* 4, 3, PG 85,
73B.

64. M⁰ 13, 24 ἐ.

65. Βλ. M⁰ 13, 8 καὶ 23.

τοῦ τε καὶ τοῦ καλέσαντος⁶⁶ λογισάμενος, καὶ ὥσπερ «ἀπὸ γραμμῆς»⁶⁷
 30 τὸ τῆς ψυχῆς παραδεικνύς διακριτικὸν καὶ τὴν εἰς τὸ μέλλον τελείωσιν,
 διέρχεται μὲν τὸ τῶν ἱερῶν φιλοσόφων ἐκεῖνο σεμνὸν σύστημα μετὰ
 τῆς προσηκούσης σπουδῆς καὶ τοῦ σχήματος, ἕκαστον τῶν μυσταγω-
 γῶν ἀνερευνῶν φιλοπόνως καὶ τὸ τῆς πολιτείας εἶδος ἐκάστου, τό τε
 35 ἥθος αὐτό φημι καὶ τὸν λόγον κατὰ τὸ δυνατόν ἀνιχνεύων καὶ τὴν ἐκ
 πάντων ἑαυτῷ θησαυρίζων ὠφέλειαν· τὸν δὲ πάντων γενναιότατον τε
 καὶ περὶ τοὺς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἀνένδοτον καὶ γηραιὸν μὲν τὸν χρό-
 νον, πρεσβύτατον δὲ τὴν ἀρετὴν καὶ διὰ τοῦτο καὶ πλείστου παρὰ πολ-
 λοῖς ἤξιωμένον ὀνόματος ἐκλεξάμενος ὕστερον, αὐτοῦ που περὶ τὰ μέσα
 τοῦ θείου ὅρους, ἵνα καὶ δὴ καὶ τὸ κοινόν⁶⁸ ἀρχεῖον τοῦ τῶν μοναζόντων
 40 προκαθημένου σεμνῶς ἱδρυται, τὴν ἀσκητικὴν οἰκίαν πηξάμενον, κα-
 θηγητὴν ἑαυτοῦ καὶ παντοδαπὸν ἡγεμόνα καὶ μετὰ Θεὸν κυβερνήτην
 καὶ δεσπότην προβάλλεται καὶ τὸν πρῶτον τῆς μοναδικῆς, εἴτουν ἀγγε-
 λικῆς, πολιτείας ἄθλον μάλα περιχαρῶς τε καὶ γενναίως ὁ γενναῖος εἰσ-
 ἔρχεται Στέφανος.

45 Καὶ κίρεται μὲν ὑπὸ τοῦ παιδοτρίβου τὰς τρίχας, ὅσα καὶ μονα-
 χοῖς νόμος, ὁ πάλαι πᾶν τὸ περιττὸν καὶ φιλότιμον ἀπορρίψας καὶ τὴν
 νεκρὰν ὕλην καὶ παχυτέραν καταλιπὼν τοῖς νεκροῖς⁶⁹ τὴν προαίρεσιν,
 τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδα διὰ τῶν ἱερῶν δεξάμενος ἐπικλήσεων,
 ἣν οὐκ οἶδ' εἴτε μετανόιας καὶ βίου κρείττονος χρή λέγειν ἀρχήν, εἴτε
 50 τῆς μιᾶς καὶ πρώτης σφραγίδος τοῦ μεγάλου βαπτίσματος⁷⁰ ὥσπερ
 ἐγκαίνιον, εἴτε καὶ ἄμφω ταῦτα, τὴν τοῦ πνεύματος πανοπλίαν ὁ πάλαι
 ταύτην ἐνδύς⁷¹ φαιδρότερον περιβάλλεται καὶ εἰς Θεοῦ παρά-
 ταξιν ἀριθμεῖται καὶ πρὸς ὅλην τὴν τῶν νοητῶν ἀντικειμένων δύναμιν

30 τελίωσιν B || 35 γενναιότατον S₁ pc: αὐστηρότατον Λ₈ || 38 αὐτοῦ: αὐτοὺς F ||
 41 ἡγεμόνα: κηδεμόνα Λ₈ || 42 post πρῶτον : μὲν add B || 49 κρείττονος B || 52 θεοῦ:
 θεὸν Λ₈.

66. A' Θεσ 2, 12.

67. CPG (2, σ. 145 καὶ 210).

68. Ἐννοεῖ τις Καρμές, πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Βλ. *Actes du Protaton* (*Archives de l'Athos VII*), Paris 1975, 7 (σ. 210), στίχ. 38 καὶ 41· 8 (σ. 227-230), στίχ. 72, 73, 129, 139, 163· 10 I (σ. 241), στίχ. 7. Ἐκδ. D. Papachryssanthou.

69. Βλ. Mθ 8, 22.

70. Βλ. B' Κορ 1, 22· Ἐφ 1, 13· Μ. Βασιλείου, *Κατὰ Εὐνομίον* 3, 5, PG 29, 665C: «Ἔστι τὸ βάπτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, ἥ δὲ πίστις θεότητος συγκατάθεσις» καὶ Ὁμιλία 13, 4 PG 31, 432C· Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 40, 4, PG 36, 364A καὶ Ἐπη ἠθικά 32, στίχ. 237, PG 37, 962A· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Βλὸς Βαρελάμ καὶ Ἰωάννα* 18, PG 96, 1021B.

71. Ἐφ 6, 11 καὶ 13.

ὁ θαυμάσιος παραβάλλεται, Σάβας ὀνομασθεὶς ἀντὶ Στεφάνου⁷², ἵνα
 55 καὶ τοῦτο σὺν τῇ κλήσει μετὰ Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῶν υἱῶν τῆς
 βροντῆς⁷³ ἔχη, τῶν ὀνομαστῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν, ὁ κατ' οὐδὲν ὅλως
 ἐλλείπων τῆς προθυμίας αὐτῶν καὶ τῆς πίστεως.

8. Οἷαν μὲν οὖν τὴν κατὰ ψυχὴν ὁ γεννάδας ἐπεδείξατο ῥώμην
 καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις καρτερίαν τε καὶ τὴν ἔνστασιν, μᾶλλον
 δὲ μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς εὐκολίας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐδέ-
 χετο τὰ τοῖς ἄλλοις ἀγῶνι τε καὶ δύσκολα, πίνων ὥσει μέλι καὶ γάλα
 5 μυκτηρισμόν⁷⁴, κατὰ τὸν εἰπόμενον, καὶ ὥς τινα μυστικὴν ἀμβροσίαν τὴν
 τῶν ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν, ἔστι δ' ὅτε καὶ πληγῶν προσιέμενος τράπε-
 ζαν· ἦν γὰρ ὁ τούτου μυσταγωγός, ὅπερ ἔφθην εἰπών, τραχύς τις καὶ τὸ
 ἥθος ἀνένδοτος διὰ τε τὸ τῆς διαίτης καθ' ὑπερβολὴν σκληρόν τε καὶ
 ἀφιλον καὶ τὴν φυσικὴν ἄλλως τῶν στοιχείων κρᾶσιν· ὁ δὲ καὶ ἡμεῖς
 10 τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἐκείνου πεπειραμένων ἀκριβῶς ἐκ-
 μαθόντες ἔχομεν. Ταῦτα μὲν οὖν, ἅπερ εἶπον ὡς ἐν βραχεῖ, καὶ τὰ τού-
 τοις ἀκόλουθα λεγέτωσαν οἱ πεῖρα μαθόντες, εἴ τινες ἔτι τῶν καθ' ἡλι-
 κίας πρεσβυτέρων περίεσιν· οἱ καὶ πολλοὺς τῶν ἀγωνιστῶν πρὸς τὸν
 ἴσον ζῆλον καὶ τὴν ἀνδρίαν καὶ τότε καὶ νῦν ἐξ ἀκοῆς καὶ μόνης τῶν
 15 ἐκείνου κατορθωμάτων ἀλείφοντες, μᾶλλον δὲ ὥσπερ ὁρώμενος τότε
 τὸν ἀγῶνα συνίστη καὶ τοὺς τῆς ὑπακοῆς χορευτάς τε καὶ συνεργάτας
 ἐφεπομένους εἶχε, πρῶταθλός τις τελῶν ὁ αὐτὸς καὶ τῶν ἀγωνιζομέ-
 νων ἀλείπτης καὶ στεφανίτης καὶ νικητῆς ἀπαράμιλλος· οὕτω δὲ καὶ
 τοῖς ἐσύστερον ἀκουόμενος τοῦτ' αὐτὸ ποιῶν ἦν, οἶονεῖ τινα μύωπα
 20 δεινὸν ἐμβάλλων ταῖς τῶν ὑπηκόων ψυχαῖς καὶ διερεθίζων θερμότατα
 πρὸς τὴν μίμησιν, εἰ καὶ πεζοὶ «παρὰ λύδιον ἄρμα»⁷⁵ πάντες οἱ πρὸς
 ἐκείνον καὶ τὸν ἐκείνου δρόμον βλέποντες ἔδραμον· ὁ μόνος γὰρ ἐν ὑπα-
 κοῇ καὶ ταπεινώσει τῷ ὄντι Σάβας ὁ θαυμάσιος ξένον τι καὶ θεσπέσιον
 ἔλαμψε, τοσοῦτον τοὺς περὶ ταῦτα λαμπροὺς ὑπερσχών, ὅσον τοὺς ἐν
 25 νυκτὶ φαινομένους ἀστέρας ὁ τῆς ἡμέρας οὗτος ἐργάτης, ὁ μέγας ἥλιος,

56 ἔχοι B Λ₈ F ac, S₁ ac.

5 ἀμβροσίαν omnes || 7-8 τραχύς...ἀνένδοτος: δξύτατός τε καὶ αὐστηρὸς Λ₈.

72. Τὸ ὄνομα ποῦ δινόταν στὸ μοναχὸ κατὰ τὴν κουρά του συνήθως εἶχε τὸ ἴδιο ἀρ-
 χικὸ γράμμα μὲ τὸ βαπτιστικὸ του ὄνομα. Βλ. π.χ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Βίος πατρ. Ἀθανα-
 σίου* 4 (σ. 456), σημ. 2· 5 (σ. 458), σημ. 4 καὶ 16 (σ. 472), σημ. 2, ὅπου ὁ πατριάρχης
 ἀπὸ Ἀλέξιος μετονομάζεται στὴν κουρά του Ἀκάκιος καὶ στὴ χειροτονία του Ἀθανάσιος.
 Βλ. ἐπίσης Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ὁσίου Γερμανοῦ* 9 (σ. 123), στίχ. 45-46.

73. Mx 3, 17.

74. Ἰωβ 34, 7.

75. CPG (1, σ. 274)· (2, σ. 38 καὶ 154).

καὶ τοῦτο παρὰ πᾶσι τοῖς πολίταις τῆς ἱερᾶς συνοικίας ἐκείνης ἐλέγετο τε καὶ ἐπιστεύετο.

9. Ἐγὼ δὲ τοῦ τόσου τῶν ἄλλων διαφερόντως ἔχω θαυμάσας, ἀνδρῶν ἱερῶν ἱερώτατε καὶ σοφώτατε, ὅτι πατρικῆς ἄρτι προελθὼν οἰκίας, ἀγωγῆς τε καὶ διαίτης, ἥς ἂν εὐγενῶν φίλτατοι παῖδες μετάσχοιεν, κἀντεῦθεν οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀγύμναστον ἔχων
- 5 καθάπαξ πρὸς γε τὴν τοσαύτην δυσπάθειαν, οὐ μόνον ὀμαλῶς τε καὶ ἡπίως τὸ τῆς ὑπερβαλλούσης ἐγκρατείας σκληρόν τε καὶ ἄφιλον ἔφερες, λιμῶ τε καὶ δίψει καὶ παννύχοις προσταλαιπωρῶν ἀγρυπνίας καὶ στάσεσι καὶ μηδὲν μηδοπωστιοῦν ὑπὸ γε τοῦ ἀήθους καὶ τῆς ὑπερβολῆς θορυβούμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ προσονειδιζόμενος ὀσημέραι καὶ πλείστην
- 10 ὄσσην τὴν χλεύην καὶ τὴν λοιδορίαν μετὰ συχνῶν τῶν μαστίγων δεχόμενός, οὐχ ὅσον ἀνδρικώτατα μόνον καὶ ὑπὲρ τοὺς πῶποτε γενναίους ἀγωνιστάς ἔφερες, ἀλλ', εἰ μὴ καὶ καθ' ἐκάστην ταῦτα παρῆν καὶ μετὰ προσθήκης τῆς μελίζονος, οὐδόλως ἀνεκτῶς ἔφερες, χαίρων ἐν τοῖς παθήμασί σου, κατὰ Παῦλον φάναι τὸν μέγαν, καὶ ἀνταναπληρῶν ἐν τῇ
- 15 σαρκὶ τὰ τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐκμιμήματα⁷⁶, τοῦ πρώτου τὴν ὑπακοήν, οἷς ἐνήργησεν, ἐκπαιδεύσαντος καὶ δοξασθέντος, οἷς πέπονθε, δι' αὐτῆς καὶ τοὺς κοινωνοὺς τῶν ἰδίων παθῶν⁷⁷ συνδοξάσαντος. "Ὅθεν οὐ μόνον ἀηδὲς τι καὶ σκυθρωπὸν πρὸς γε τὴν πατρικὴν ὄψιν εἶδες οὐδοτιοῦν, ἀλλὰ καὶ κατησπάζου νοητῶς τὸ καθ' ὥραν καὶ οἰονεὶ προσε-
- 20 φύου τοῖς αὐτοῦ μέλεσι, μόνον εἰδὼς καὶ πατέρα καὶ σωτῆρα μετὰ Θεὸν ἄριστον, φιλῶν μὲν ὑπὲρ τοὺς γεγεννηκότας⁷⁸ ὃν καὶ σπουδῇ πάσῃ προφανῶς ἐκείνων προκέκρικας, εὐλαβούμενος δ' ἴσα καὶ τῷ δεδημιουργηκότι καὶ σεσωκότι Θεῷ καὶ ὡς ἐκμαγεῖον⁷⁹ καὶ εἰκόνα τινὰ τοῦτον ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρων ἐκείνου καὶ ταῖς αὐταῖς τιμαῖς δι' ἐκεῖνον καὶ τοῦτον
- 25 φιλοτιμούμενος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸν κατ' ἐκεῖνον δημιουργὸν ἐν σεαυτῷ τῆς ἀρίστης καὶ θειοτέρας ἐγίνωσκες πλάσεως καὶ σωτῆρα μετὰ τὸν μόνον σωτῆρα, μᾶλλον δὲ τῆς ἀληθινῆς ἐκείνης καὶ πρώτης σωτηρίας

2 ἱερῶν om B || 3-4 μετάσχωσι Λ₈ || 11 γενναίους Λ₈ sl.

76. Κολ 1, 24.

77. Βλ. Β' Κορ 1, 7· Ρωμ 8, 17.

78. Γιὰ τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς πνευματικοὺς πατέρας καὶ γιὰ τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς συγγένειας, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φυσικὴ, βλ. τὴ μελέτη τοῦ Β. Χριστοφορίδου, *Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεὼν τὸν νέον Θεολόγον*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 137 ἔ.

79. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38, 13, PG 36, 325B· Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξηγήσεις τοῦ Ἀσματος τῶν φσμάτων*, 2 (6, σ. 68), PG 44, 805D.

μυσταγωγὸν καὶ τελειωτὴν⁸⁰ ἄριστον.

10. Ἐντεῦθεν ἐπίσημος⁸¹ ἐν ἅπασιν ἦν ὁ ἀνὴρ, κὰν ταῖς ἀπάντων
 γλώσσαις μεθ' ἡδονῆς καὶ θαύματος ἔκειτο καὶ μέγα ἐκάστοις ἦν τὸ
 τῆς ἐκείνου γλώττης ἀπολαύειν καὶ θέας, οὐ τοῖς ἐκ ταυτοῦ γυμνασίου
 μόνον καὶ ἤλιξιν—ὁ γὰρ κάκιστ' ἀπολούμενος φθόνος ἀπῆν— ἀλλ' ἥδη
 5 καὶ τοῖς πρεσβυτέροις κατ' ἀρετὴν τε καὶ χρόνον καὶ τῶν ἄλλων προέ-
 χουσιν, ὅσοι δηλαδὴ τῆς ἐν τῷ κοινῷ διαίτης καὶ ὁμιλίας ἑαυτοὺς ἀπο-
 στήσαντες τὸν πάντῃ μοναδικὸν καὶ ἥρεμον εἶλοντο βίον, ἑαυτοῖς καὶ
 τῷ Θεῷ καταμόνας διὰ παντὸς συγγενόμενοι. Ἐξέπληττε γὰρ αὐτοὺς
 τὸ πολὺ ἐν νεότητι⁸² τοῦ σοφοῦ φρόνημα, τὸ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς
 10 καρτερίας ἀνένδοτον, τῆς σωφροσύνης ἢ καθαρότης μέχρι καὶ φθέγμα-
 τος καὶ ὀφθαλμῶν καὶ βαδίσματος⁸³, καὶ πρὸ πάντων τὸ τῆς γνώμης
 εὐγενὲς καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἐλευθέριον καὶ πρὸς πάντας ὑποβεβηκὸς
 μετὰ τῆς τῶν ἡθῶν ἀπορρήτου γλυκύτητος, οὐ φυσικῶν μᾶλλον, ὥς
 ἂν τις ὑπέλαβεν, ὅσον ἐξ ὑπακοῆς ἄκρας κατορθωθέντων, ὥς οἱ πρᾶ-
 15 ξει καὶ λόγῳ φιλοσοφῆσαντες ταῦτα καλῶς ἐκπαιδεύουσι. Ταπεινο-
 φροσύνην μὲν γὰρ τὴν ὑψηλὴν ὑπακοῆς ἐκφύεσθαι λέγουσιν⁸⁴, ἐκ δὲ
 ταύτης διάκρισιν, τὸν λύχον καὶ ὁδηγὸν τῆς ψυχῆς, ὥς ἂν εἴποι τις,
 καὶ δημαγωγὸν τοῦ καλλίστου παντός⁸⁵. τοῦ δὲ διακριτικοῦ τῆς ψυχῆς
 ὥσπερ εἰ τις ὀφθαλμοῦ λημῶντος τῶν ἐμπαθῶν ἀπαλλαγέντος ῥευ-
 20 μάτων, ὥστ' ἂν ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ὀξυδορκίαν ἄριστα
 καὶ μετὰ τοῦ γιγνομένου παντός, οὐκέτι μὲν ἀπατηλὸν εἶδωλον οὐδέν,
 οὐδὲ φάσμα τι τερατῶδες, ἄλλο μὲν πρὸς ἀλήθειαν ὄν, ἄλλο δὲ εἶναι

8 συγγινόμενοι F Λ₈ S₁ || 10 σωφροσύνης B || 17 τῆς ψυχῆς F mg || εἴπη Λ₈ ||
 21 γιγνομένου B.

80. Βλ. Ἐβρ 12, 2.

81. Βλ. σχετικὰ Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 45 (σ. 146), στίχ. 7-9· *Βίος ὁσίου Γερμανοῦ* 32 (σ. 150), στίχ. 12· 36 (σ. 156), στίχ. 7 καὶ *Βίος ἀγίου Σάβα* σημ. 411.

82. Συχνὰ οἱ ἅγιοι παρουσιάζονται ὡς «πολλοὶ τὴν σύνεσιν» στὴν παιδικὴ τους ἡλικία. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 23, PG 36, 525C· Γρηγορίου Νύσσης Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον, PG 46, 789B· Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Εἰς Ἀνδρέαν Κρήτης* 2 (σ. 437), στίχ. 62-63· *Βίος πατρ. Ἀθανασίου* 4 (σ. 457), στίχ. 130 ἐ. καὶ *Βίος ὁσίου Γρηγορίου* 3 (σ. 505), στίχ. 62 ἐ· Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἀγίαν Ἀννσίαν* 4 (σ. 74), στίχ. 1· *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 3, (σ. 97), στίχ. 26 ἐ.

83. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 77, PG 36, 600A.

84. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος 31, PG 31, 993C· Δωροθέου, *Διδασκαλίαι* 1, 6, PG 88, 1624D-1625A· Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, *Κλίμαξ* 4, PG 88, 705D-709D.

85. Βλ. Νεῖλου, *Περὶ τῶν ὀκτὼ λογισμῶν*, PG 79, 1468B.

ὑποκρινόμενον, οὐδέ τι πρόσκομμα καὶ λίθος⁸⁶, τὰ τῆς εὐθυτάτης ὁδοῦ
 κωλύματα, τῶν ἱερῶν ἀδύτων ταύτην ἀπείργει τῆς ἀπαθείας καὶ τοῦ
 25 Θεοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ πάντα εὐθέα ἐστὶ τοῖς τὸν νοῦν ἔχουσιν ἐρρωμένον καὶ
 ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι χάριν⁸⁷, ἥ φησι Σολομὼν ὁ σοφός, ἀπταιστως καὶ
 ὁμαλῶς πάνυ τοι βαδίζει πρὸς αὐτὴν τὴν ἔνωσιν τοῦ Θεοῦ, πᾶν εἴ τι
 τερπνόν τε καὶ χάριεν τῆς κατὰ πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀρετῆς συνοδεῦον
 καὶ συνεπόμενον ἔχουσα, ὥστε μετὰ τῆς τῶν ἔνδον ἡρεμίας τε καὶ γα-
 30 λήνης καὶ τὴν ἔξω καὶ φαινομένην κατὰστασιν εὐφροσύνης καὶ γλυκυ-
 θυμίας ἀπάσης εἶναι μεστήν⁸⁸.

Ὁ τοίνυν τὴν ρίζαν τῶν χαρισμάτων τούτων μετὰ τῶν προση-
 κόντων ἰδρώτων κάλλιστα καὶ ὡς ὀλίγοι τῶν πάντων καταβαλλόμενος
 καὶ θαυμαστός ἐν ὑπηκόοις τοῖς τὲ οὖσι τοῖς τ' ἐσσομένοις πρὸ τ' ἐοῦσιν
 35 ἀναφανείς⁸⁹, πῶς οὐκ ἔμελλε καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἐκδιδόμενους δρέπεσθαι
 μετ' εὐφροσύνης καρπούς, μᾶλλον δὲ καὶ κοινὸν ἥδυσμα προκεῖσθαι
 τοῖς εἰθισμένοις τὰ τοιαῦτα τρυφᾶν; ὁ δὲ καὶ κατὰ λόγον ἐκ πολλοῦ
 τοῦ περιόντος ἀπήντα, καθάπερ ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν. Ἀλλ'
 ἐπεὶ «τὸν κοπιῶντα γεωργόν», κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν, «δεῖ πρὸ τῶν
 40 ἄλλων μετέχειν καὶ τῶν καρπῶν»⁹⁰, παρηγοκίμει κἀνταῦθα τοὺς ἄλ-
 λους ὁ μυσταγωγὸς τῷ περὶ αὐτὸν φίλτρῳ τε καὶ τῷ θαύματι. Καὶ ὅπως
 ἐξηρητημένον αὐτὸν εἶχεν ὁ μαθητῆς καὶ κατεστρατηγημένον ταῖς ἑαυτοῦ
 χάρισι τὸν δέξτατον πρὸ τούτου καὶ τοῖς πᾶσι τὸ παράπαν ἀήττητον·
 ὁ γὰρ μηδὲ τὸν ὑπηρετοῦντα καὶ θεραπεύοντα τὰς ἐκ τοῦ γήρωος ἀνάγ-
 45 κας μηδέπω πρότερον ἐξισχύσας διὰ τραχύτητα κατασχεῖν οὐδ' ἐπ'
 ὀλίγον παρ' ἑαυτῷ, οὗτος ὠρᾶτο θαυμασίως ἀπὸ τοῦ τῆς ψυχῆς δια-
 κειμένου θεραπεύων τὸν μαθητὴν, μᾶλλον δ' οὐκέτι προσεῖχεν, ὡς νέῳ
 καὶ τοῦτ' αὐτὸ φοιτητῇ, ἀλλὰ καὶ προετίθει πολλῷ τινι τῷ μέσῳ κατὰ
 ψυχὴν ἑαυτοῦ καὶ μετὰ πλείστης ὁσῆς αὐτῷ προσεῖχε τῆς εὐλαβείας
 50 καὶ τῆς αἰδοῦς.

11. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ τινος τῶν ἐνταῦθα πραχθέντων, ἐνὸς ἢ
 δυοῖν ἐπιμνησθῆναι, δεῖγμα τῆς τε περὶ τὰ καλὰ σπουδῆς τοῦ ἀνδρὸς

25 νοῦν: νοοῦν Λ_8 ac || 31 ἀπάσης om F || 33 καταβαλλόμενος Λ_8 pc || 34 τὲ
 τοῖς οὖσι F || ἐσσομένοις B F || 45 τραχύτητα B S_1 pc: δέξυτητα F Λ_8 || 48 προσετίθει F.
 2 ἐπιμνησθεῖναι B.

86. Ρωμ 9, 32-33.

87. Παροιμ 8, 9.

88. Πρβλ. Παροιμ 15, 13: «Καρδίας εὐφραينوμένης πρόσωπον θάλλει» καὶ Μακαρίου
 τοῦ Αἰγυπίου, Ὁμιλία 15, 20, PG 34, 589A.

89. Ὁμήρου, Ἰλιάς 1, στίχ. 70: «ὅς ἤδη τὰ τ' ἐόντα τὰ τ' ἐσόμενα πρὸ ἱ' ἐόντα».

90. Β' Τιμ 2, 6.

καὶ τῆς περὶ αὐτὸν εὐλαβείας τοῦ γηραιοῦ· ὥς γὰρ ὁ μὲν «ἀναβάσεις ἐν
τῇ καρδίᾳ»⁹¹ τὸ καθ' ἡμέραν διατιθέμενος καὶ «ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν»⁹²
5 προβαίνων τοῦ περὶ αὐτὸν θαύματος τοὺς τε μακρὰν καὶ τοὺς ἐγγύς
μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς ἐπλήρου, ὥς καὶ τὰ πάντων κάλλιστα τοὺς πάν-
τας περὶ αὐτοῦ ψηφίζεσθαι, ὁ δὲ μυσταγωγὸς καὶ πολλῶ πλέον ἐδίδου
τούτοις, ὅσῳ καὶ πολλῶ πλέον ἐκεῖνος τοῦ κατ' αὐτὸν ἐπληροῦτο θαύ-
ματος καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀπόρρητα κάλλιστα τούτῳ συνήδει, πρὸς τὴν
10 τῆς μεγάλης ἱερωσύνης περιωπὴν βουλευέται προβιβάσαι τὸν ἄνδρα
καὶ τὸν λύχνον εὐαγγελικῶς ἐπιθεῖναι τῇ λυχνίᾳ, ὥς μηκέτι τὸ τοσοῦτον
τῶν ἀρετῶν φῶς καὶ τὸν θησαυρὸν τῆς σοφίας διὰ μετριοφροσύνης ὑπερ-
βολὴν ὑπὸ τὸν μόδιον κρύπτεσθαι⁹³. Καὶ ὁ μὲν εἰς ἔργον ἄγειν ἡπείγετο
τὰ βεβουλευμένα καὶ τοὺς κρίνοντας ἐκάλει καὶ ἡ κυρία παρῆν καὶ
15 τὰ πρὸς δεξιῶσιν ἡτοιμαστο τῶν συνειλεγμένων καὶ τῶν πρὸς τὴν χει-
ροτονίαν ἐπιτηδεῖων οὐκ ἦν ὅλως ὅπερ ἀπῆν· τῷ δὲ πολλοῦ τινος ἔδει
τὴν φίλην καὶ σύνοικον ἀπώσασθαι μετριότητα καὶ τὸ τὴν ἐσχάτην ἀπο-
λιπεῖν τάξιν, ἥς τοσοῦτον καθ' ὑπερβολὴν ἀντεχόμενος ἦν, ὥς οὐδὲ
τῆς ὑψηλοτάτης οἱ τῶν πρωτείων ἄγαν ἐρῶντες καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ τούτων
20 ἂν ἐκπεσεῖν τὰ πάντων αἰσχιστα καὶ ποιοῦντες καὶ πάσχοντες διὰ τοῦτο
καὶ ἄκαμπτος ἦν καὶ τὸ παράπαν ἀνένδοτος, τοσοῦτου μεγέθους πράγ-
ματος ἀνάξιον ἀποκαλῶν ἑαυτὸν ὁ τῷ ὄντι τοῦ πράγματος ἀξιώτατος.
Οἶμαι γάρ, ὥς εἶπερ ἔδει τὸ θεϊότατον τοῦτο δῶρον ἐπὶ κοινῇ σωτηρίᾳ
τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους εἰς γῆν κατιὸν ὑπερφυῶς ἀνθρώποις δοθῆ-
25 ναι διὰ φιλανθρωπίας τοῦ σεσωκότος ὑπερβολὴν μηδένα προκεκρίσθαι
πρὸς ταύτην τὴν τελετὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἢ πρῶτον μετὰ τοὺς πρῶτως
ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου μυσταγωγηθέντας ἐπὶ τοῦτο καλεῖσθαι, ἢ μετ'
ὀλίγων πάνυ τινῶν. Τοσοῦτον ἦν ἐκείνῳ τὸ τῆς διὰ πάντων καθαρότητος
καὶ τοῦ ἀγιασμοῦ περιόν· Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐ τοῖς πέλας, ἀλλὰ τῇ ἐντολῇ
30 παραμετρῶν⁹⁴ ἑαυτὸν καὶ οὕτω καὶ πρᾶξιν καὶ λόγον ταλαντεύων καὶ
βασανίζων ὁσημέραι τὸ κατορθούμενον, οὐ μᾶλλον ἐνόμιζεν εὐπορεῖν

9 κάλλιστα: μάλιστα B || 11 τὸ om F, Λ₈ sl || 13 κρύπτασθαι B || 15 τὴν Λ₈ sl ||
17 ἀπώσασθαι...ἐσχάτην Λ₈ ac || 25 σεσωκότος ὑπερ-B mg, σεσωκότος Λ₈ sl || 30
οὕτως πρᾶξιν B.

91. Ψαλμ 83, 6.

92. Β' Κορ 3, 18.

93. Μθ 5, 15· Μκ 4, 21· Λκ 8, 16 καὶ 11, 33.

94. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 2, 14 (σ. 108), PG 35, 424B: «...καὶ τῇ ἐντολῇ
παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας». Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς 2, 6, PG 8,
961B· Θεοδορήτου Κύρου, Φιλόθεος Ἱστορία 25, PG 82, 1465AB· Φιλοθέου Κοκκίνου,
Βίος ἀγ. ν' Ἰσιδώρου 64, (σ. 170), στίχ. 3.

διὰ τὸ κτηθέν, ὅσον ἐλλείπειν πρὸς τὸ προκείμενον.

Καὶ ὄρα τὴν ἀπλουστάτην καὶ φιλόσοφον ὄντως ψυχὴν, ὅπως ἀστεί-
ως τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζει· τὸ μὲν γὰρ ἐκφυγεῖν τὸ τῆς διδομένης τιμῆς
35 μέγεθος ἄριστον εἶναι διὰ ταπεινοφροσύνης μέγεθος δοκιμάζων, ἀν-
τειπεῖν δὲ τῷ κατὰ πνεῦμα γεννησαμένῳ καὶ μέχρι παραφθέγματός
τινος ἢ καὶ σχήματος προφανῶς ἀποδοκιμάζων, κατ' αὐτὸν τὸν τῆς
ἱερουργίας καιρὸν, ἥνίκα δὴ καὶ τῇ χειροτονίᾳ τοῦτον ὑπάγειν ὁ τελε-
στής τοῦ πνεύματος ἐμελλε, μηδενὸς τινος συνειδότης, σιγῇ κλέπτει
40 τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἦν αὐτοῦ που παρὰ τινι τῶν ἀνυπόπτων καὶ τόπων
καὶ προσώπων κατακρυπτόμενος, ἕως ἐκεῖνοι πολλὰ περὶ τὴν τοῦτου
καμόντες ζήτησιν, ἐπέπερ ἔγνωσαν «ἀννηνύτοις ἐπιχειροῦντες»⁸⁵ καὶ τὸν
ἄληπτον δεσμεῖν δοκιμάζοντες, τοῦ μὲν καὶ ἄκοντες ἀπέστησαν σὺν
λύπῃ καὶ θαύματι, τὸν δὲ σὺν αὐτῷ παρεσκευασμένον, ὡς ἔθος, τῷ τοῦ
45 πρεσβυτέρου τετελειωκότες βαθμῶ, ἵνα μὴ κενὰ πάντῃ τὰ τῆς σπουδῆς
ἢ καὶ τὰ τῆς ἱερᾶς ἑορτῆς ἐκείνης πρὸς γε τὸ σκυθρωπὸν διόλου κατα-
λήξῃ καὶ ἄχαρι (ὁ δηλαδὴ κάκεινῳ πρὸ τῆς φυγῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐ-
σπουδάζετο), πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τὰς οἰκίας ἕκαστος ἐπανήρχοντο, κοι-
νὸν ὥσπερ ἐφόδιον ἐπιφερόμενοι πάντες τὸν περὶ τοῦ ἀνδρὸς λόγον καὶ
50 μεθ' ὅτι πολλῆς τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ θαύματος τοῖς ἐντυγχάνουσι διη-
γούμενοι.

Ὁ δὲ θαυμαστός ἐκεῖνος πρεσβύτης δυσχεραίνοντι μὲν καὶ πα-
θαινομένῳ τὸ παράπαν ἑώρα καὶ τὴν ἀποτυχίαν οὐκ ἀνεκτῶς ἔφερεν·
ἔθεν καὶ πρὸς ἀγανάκτησιν καὶ λοιδορίας τοῦ, μὴ παρόντος ἐκφερομέ-
55 νος ἦν καὶ μυρίαν ἐκείνῳ τὴν μέμψιν ἐπέφερεν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ μικρὸν
προσιόντα τὸν φίλτατον ἴδοι, προσκαλινδούμενόν τε τοῖς ἐκείνου ποσίν,
ὡς ἔθος, καὶ τὴν συγγνώμην μεθ' ὅσης τῆς ὑποστολῆς καὶ τῆς μετριό-
τητος ἐξαιτούμενον, τὴν παλινφδίαν εὐθὺς ἄδων ἦν καὶ μυρίαν ἡσυχῇ
κατ' ἐκείνου τὴν εὐφημίαν ἐπάδων, καὶ τῆς μὲν εὐπαιδίας ἑαυτὸν μα-
60 καρίζων ὡς μάλιστα, τῆς δὲ μεγαλοψυχίας ἐκείνον καὶ τῆς ἐν βραχεῖ
πρὸς τοσαύτῃν ἀρετῇ ἐπιδόσεως ἐκπληττόμενος. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτω,
δεῖγμα τῆς περὶ τὸ θεῖον εὐλαβείας καὶ τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ταπεινοφρο-
σύνης ὃν ἀκριβέστατον.

12. Τῆς δὲ γε πρὸς τὸ πλησίον ἀγάπης ἄλλα τε πλεῖστα λόγου
καὶ μνήμης ἄξια καὶ τὸ νυνὶ ῥηθησόμενον. Ἐπέμπετο πολλάκις τῆς τοῦ
ἐνιαυτοῦ περιτροπῆς ὁ Σάβας παρὰ τοῦ ἐπιστάτου πρὸς τοὺς τῶν ἐκεῖ

38-39 τελεστής: τελετής F || 50 τοῖς Λ₈ sl || 55 ante μετά: καὶ add Λ₈ ac || 61 οὐ-
τως B F S₁.

95. Πρβλ. Πλάτωνα, *Φαίδων* 84a· *Νόμοι* 780d· *Πολιτεία* 513a.

φροντιστηρίων καθηγεμόνας, εἰς πορισμὸν δηλαδὴ τῶν ἀναγκαίων·
 5 ὅπερ καὶ πᾶσι μὲν αὐτόθι τοῖς ἡσυχάζουσιν ἔθος, προῦκα παρὰ τῶν εὐ-
 πορωτέρων τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα λαμβάνουσιν, ἀπερισπάστως προσ-
 εδρεύειν τῇ τοῦ θείου λατρείᾳ, ἡσυχία δηλαδὴ καὶ τῇ συζύγῳ θεωρίᾳ
 καὶ προσευχῇ, τῷ δὲ τῶν ἄλλων καὶ μᾶλλον, ἐπεὶ καὶ τῇ τοῦ πρεσβυ-
 10 τητὸς ὧν ἐτύγχανεν.

Ἀπῆρει τοιγαροῦν εἷς τι φροντιστήριον ὁ καλὸς μαθητὴς τὴν συνή-
 15 θη λειτουργίαν ἐπιτελέσων, πολλῶ τινι τῷ μέσῳ διέχον τῆς κατοικίας
 αὐτῶν· πρὸς γὰρ ταῖς εἰσόδους τοῦ ὄρους δευτερον ὁρᾶται κείμενον παρ'
 αἰγιαλοῖς, ὡς καὶ τὰς εἰσόδους αὐτὰς καὶ τὸ τοῦ φρουρίου τεῖχος τοῖς
 20 κύμασι περικλύζεσθαι βορέου προσιόντος αὐτοῖς⁹⁶. Εἶχε δὲ ἄρα πατρι-
 κῇ προστάξει συνοδίτην καὶ τὸν συμφοιτητὴν· κατὰ σκοπὸν μέντοι τῆς
 λειτουργίας προβάσης αὐτοῖς, ἐπεὶ τῶν πρὸς τὴν χρείαν δαψιλῶς ἔ-
 χοντες ἐμέμνητο καὶ ὑποστροφῆς, ἡγεῖτο μὲν ὁ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα
 γενναιότατος Σάβας, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων οὕτω καὶ τῆς ὁδοῦ,
 25 ἀχθοφοροῦντες ὑποζυγίων δίκην διὰ Χριστόν, ὥσπερ δὴ τοῖς ἐκεῖ νό-
 μος, τὸ τοῦ σώματος χαλινοῦν αἰρουμένοις δυσήνιον καὶ προσέτι τὸν
 κάκιστ' ἀπολούμενον τύπον κατασπᾶν. Ὁ δὲ φίλος καὶ συναγωνιστής,
 καίτοι γε τοῦ φόρτου πᾶν πρὸς τὸν θαυμάσιον Σάβαν ἐνδεῶς ἔχων,
 30 τῆς ὁδοιπορίας πλεῖστον ἀπελιμπάνετο· ὁ δὲ προσεκαρτέρει μὲν καὶ
 σύντονον ἐπέτρεχε τοῦ δρόμου, παρυπεκράτει τε τῆς ἰσχύος ἐκὼν καὶ συνε-
 χῶς ἑαυτὸν ἴσθη τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς, ἔργοις τε καὶ λόγοις, ὡς εἶχεν,
 αὐτὸν ἀνακτώμενος. Ἐπεὶ δὲ τοῦτον ἡττώμενον ἐώρα τοῦ φόρτου καὶ
 35 μὴδὲ σχολῇ γοῦν καὶ «βάδην», ὃ λέγεται, «βαδίζειν»⁹⁷ δυνάμενον, πεί-
 θει τὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἐπικείμενον ἐκείνῳ φόρτον αὐτῷ προσεπιδοῦναι.
 30 «Καὶ γάρ», φησὶν, «ὁρᾶς, ὅπως εὐσθενῶς ἔχει μοι τὰ τοῦ σώματος καὶ
 ἰσχύω καὶ πρὸς τὰ τούτων ἔτι μερίζονα παραβάλλεσθαι». Λαβὼν οὖν
 σὺν τῇ πῆρᾳ καὶ τὸν προσεπικείμενον ἐκείνῳ φόρτον καὶ τοῖς σφετέ-
 ροις νώτοις τὸ πᾶν ἐπιθείς, πτηνός τις ὥρᾳτο τοῖς τῆς ἀγάπης πτεροῖς
 35 κουφιζόμενος, ὡς μὴδὲ ἄνετον ὄντα κατ' ἔχνος ἐξισχύειν ἔπεσθαι τὸν
 35 συμφοιτητὴν, ἀλλὰ πολλῶ τινι τῷ μέσῳ καὶ αὐθις καθυστερεῖν.

Ὁ δὲ καλὸς ὁδοιπόρος⁹⁸ οὐ μᾶλλον τοῦ κάτω καὶ πατουμένου δρό-

17-18 post ἔχοντες: καὶ add B || 20 ἀχθοφοροῦντες Λ₈ || ὅσπερ B S₁ || 23 Σάβ-
 βαν S₁ pc || 33 νότοις B.

96. Ἀπὸ τὴν περιγραφὴ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ Μονὴ τοῦ Ἐσφιγμένου στὸν Ἄθω.

97. Ἀριστοφάνους, Ὀρνίθες 42: «...τόνδε τὸν βάδον βαδίζομεν».

98. Φαίνεται ὅτι ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ στὴν ὁδοιπορίαν ἐντυπωσίαζε ἰδιαίτερα τὸ Φιλό-

μου, ὅσον τῆς ὑψηλοτάτης ἀγάπης καὶ τοῦ εὐαγγελίου Χριστοῦ καὶ αὐθις προσκαρτερῶν ἦν, ἥθους γλυκύτητι καὶ μετριότητι λόγων καὶ παντὶ τῷ τῆς ψυχῆς ὠρμηκότι τὴν ψυχὴν ἐκείνου παραμυθούμενος·
 40 εἶτα καὶ εἴ τι τὸ λυποῦν αὐτὸν καὶ προσιστάμενον εἶη διεπυνθάνετο, καὶ ὃς «Τὸ τῶν ἐνδυμάτων ἄχθος μου», ἔφη, «διενοχλοῦν ἐμποδῶν πρὸς τὴν ὁδοιορίαν καθίσταται, καὶ μάλιστα τῶν χιτῶνων ὁ δεύτερος, παχύτητος ἱκανῶς ἔχων, ὡς οἶσθα, καὶ βάρους». «Ἄλλ' ἀπόβαλε τοῦτον», ὁ σοφὸς ἔφη, «βέλτιστε, καὶ ῥῶον ἂν ἐπ' ὤμων φέρων ὁδοιπο-
 45 ρήσαις, ἣ νῦν καθάπερ τινὰ πέδην αὐτὸν περικείμενος». Τὸ δὲ παραγωγὴ τις ἦν καὶ ἀπάτη μᾶλλον, ἵν' οὕτως οἰκονομικῶς ἀφελέσθαι καὶ τὸν χιτῶνα δυνηθῇ καὶ τοῦ ἐκεῖθεν ἄχθους ἀπαλλάξαι τὸν ἀδελφόν· ὁ δὲ καὶ κατὰ σκοπὸν ἀπῆντα καὶ τοῦ κατὰ γνώμην οὔμενον τὸ παρά-
 50 παν ἡμάρτανεν· ἐπεὶ γὰρ κἀκείνῳ καλῶς ἔχειν ἐδόκει τὰ τῆς ὑποθήκης τοῦ φίλου καὶ ὁ χιτῶν ἀπετίθετο, ἀρπάζει καὶ τοῦτον ὁ βιαστής καὶ πλεονέκτης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ⁹⁹ καὶ τοῖς ὅμοις τῷ λοιπῷ φόρτῳ προσεπιθείς, τῆς ὁδοιορίας αὐθις ἡγεῖτο μετὰ τοῦ Ἰσου τόνου καὶ τῆς ἐνστάσεως¹⁰⁰. Εἶεν.

43 καὶ βάρους ὡς οἶσθα Λ₈ ac || ἀπόβαλλε B || 48 καὶ ante σκοπὸν: om B || 53 post ἐνστάσεως: 'Ἄλλ' οὐδὲ τούτοις ἡ μεγάλη τῆς μεγάλης ἐργάτις ψυχῇ, καίτοι γε τοιούτοις οὖσι, τὸ παράπαν ἡρέσθη, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ οὕτω τὸν φίλον ἀσθενοῦντα πρὸς τὴν ὁδοιορίαν ἰδοὶ καὶ μετοκλάζοντα—ἦν γὰρ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἔξιν ὡς ἴσμεν λεπτὸς τις καὶ ἀδρανέστατος—οὐδὲν ἀσθενὲς οὐδὲ μικρόψυχον ὅλως εἶπεν ἢ ἐλογίσατο· πόρρω γὰρ τῆς θεσπεσίας ἐκείνης τῷ ὄντι ψυχῆς τὰ τοιαῦτα τῶν λογισμῶν πλημμελήματα, τὰ σπλάγχνα δὲ μάλιστα πρὸς τὴν ἀγάπην ἐκείνου σφοδρότατα διαθερμανθεὶς, τῶν καινοτάτων τί καὶ ἀθήων αὐτίκα καὶ διανοεῖται καὶ κατὰπράττεται, καὶ πάσαις ἀπιστον σχεδὸν ἀκοαῖς, πλὴν τῶν καλῶς εἰδῶτων μόνον ἐκείνων, τῆς δὲ γενναίας μόνης καὶ φιλοσοφώτατης αὐτοῦ ψυχῆς ὄντως ἄξιον. Προσελθὼν γὰρ αὐτῷ μετὰ τῆς φίλης αἰδοῦς τε καὶ μετρούτητος «Ὁρῶ σε», φησὶν, «ὡ βέλτιστε, πάνυ τι δυσχερῶς ἔχοντα πρὸς τὴν ὁδοιορίαν, κατὰκοπὸν τε γενόμενον ἤδη, καὶ τὸν παντάπασιν ἀπειρηκότα διὰ τὴν ἐκ πολλῆς ἐγκρατείας τῷ σώματι προσγενομένην ἀσθένειαν, καὶ κίνδυνος ἡμῖν ἀποληφθῆναι τῆς πρὸς τὸν πατέρα φερούσης, εἰ μὴ τὴν δυνατὴν τῷ πράγματι συνδρομὴν εἰσενέγκοιμεν. Ἄλλωστε, καὶ τῶν ἀποπωτάτων εἶναι μοι δοκεῖ καὶ πλεονεξίας ἐπέκεινα τῆς ἐσχάτης καὶ οὐδὲ τοῦ κἀκίστ' ἀπολουμένου μίσους ἐκτός εἰ πρὸς τῆς ἐμῆς ὃν ἰσχύος, μᾶλλον δὲ καὶ πάνυ τοι κοῦφον καὶ εὐπετὲς τὸ τὴν σὴν ῥᾶστα συνδιαφέρειν ἀσθένειαν, ἔπειτα φαινομένην τοσοῦτου πράγματος ἀπλῶς οὕτω καταφρονῶν. Ἐπεὶ τοίνυν, ὦ φίλος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁρᾷν ἔχεις, δέδοται μοι παρὰ τοῦ τῆς φύσεως δημιουργοῦ καὶ δεσπότη, ῥώμῃ σώματος, ὡς μὴ μόνον αὐτὸν ἑμαυτῷ, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἐτέροις δύνασθαι μετὰ τοῦ γιγνομένου παντὸς ἐξαρκεῖν, φέρε τῆς πέτρας ὑπεραναβάς ταύτης ἐπιβῆθί μου τῶν ὤμων καὶ οὕτως ἀπροσκόπως, σὺν θεῷ δὲ εἰρή-

θεο, ἴσως γιατί ὁ Ἰδιος εἶχε ἀσθενικὴ κράση. Βλ. σχετικὰ Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος δόσιου Γερμανοῦ* 31 (σ. 150), στίχ. 47 ἐ. καὶ 11 (σ. 125), στίχ. 5 ἐ.

99. *ΜΟ* 11, 12.

100. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος δόσιου Γερμανοῦ* 10 (σ. 125), στίχ. 43-62.

13. "Ἔτος μὲν οὖν ἑβδομόν που¹⁰¹, φασίν, ἐν ταύτῃ τῇ θαυμασίᾳ ὑποταγῇ τῷ ἀθλητῇ διήνυστο τοῦ Χριστοῦ, καὶ πλήρης ἦν αὐτῷ τῶν ἀγωγίμων τῆς ἀρετῆς ἡ φορτίς¹⁰², καὶ πολλῶν τινι τῷ μέσῳ τοὺς συνα-

σθω, τάχιστα τὸ λειπόμενον (κείμενον) ἀνύσαντες τῆς ὁδοῦ, χαίροντι χαίροντες παραστησόμεθα τῷ πατρὶ. Ταῦτ' εἶπε καὶ τὸν αὐχένα συνάμα τοῖς νώτοις, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν ψυχὴν μετὰ παντὸς τοῦ σώματος εὐθὺς ὑποβάς, πολὺς ἦν ὑποπίπτων καὶ θερμότατα δεόμενος τοῦ ἀνδρὸς μηδὲν ὑποστειλάμενον ἐπιχειρῆσαι τῷ πράγματι· εἶναι γὰρ τοῦτο καὶ δικαιοῦτατον, φησί, καὶ χρήσιμον ὡς μάλιστα τῷ παρόντι καιρῷ. Ὁ δέ, τὸ μὲν ὑπερβάλλον τῆς ἀνδρίας αὐτοῦ καὶ τῆς μετριότητος, καθ' ὑπερβολὴν ἐκπλαγεῖς (καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν εἰ μὴ τις αὐτολίθος τὴν γνώμην ἦν), πράγματι δ' αὖθις ἐγχειρῆσαι καινοτάτῳ πάντῃ καὶ ξένῳ τὸ παράπαν διαλαβόμενος, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀτόπων ὥσπερ νομίσας, τὸ πρὸς γε τοσοῦτ' φόρτῳ καὶ αὐτὸν ἀνηλεῶς ἐπιρρίψαι τῷ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῇ, ὃ κἂν τινι τῶν ἀχθοφόρων ὑποζυγίων ὤκησέ τις νοῦν ἔχων ἐπενεγκεῖν ἀποδυσπετῶν ἦν ὅλος καὶ τὴν πρόκλησιν τὸ παράπαν ἀποσειόμενος. Ἀλλ' ὁ Σάβας τοῖς δόξασιν ἦν ἐμμένων καὶ τούτων τὸ παράπαν οὐμνουν ἀφιστάμενος. Ὅθεν οὐδὲ πρότερον ἀνῆκεν ἐπ' ἐκεῖνα παρακαλῶν τε καὶ βιαζόμενος καὶ παντὶ σθένει τὸ προσιστάμενον ὥσπερ ἐξομαλίζων, ἕως οὗ πάσας τὸν φίλον, καὶ ἄλλως ὑπὸ τῆς οἰκοθεν ἀνάγκης εἰς τοῦτ' αὐτὸ συνωθούμενον, ἐπὶ τῶν ὤμων, ὃ τοῦ καινοῦ καὶ λόγου καὶ πράγματος, φιλανθρώπως ἐβάστασε, κατὰ μίμησιν πάντως τοῦ τὸ ἀπολωλὸς διὰ φιλανθρωπίαν ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἰδίων βαστάσαντος, ἐπεὶ καὶ τὸν σταυρὸν κατ' ἐκείνον ὡσαύτως ἦρε, καὶ νεκρὸς ἦν ἤδη τῷ κόσμῳ, μόνῳ ζῶν ἀληθῶς τῷ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ μίμησιν καὶ τοῦτον καλέσαντι. Διὰ τοῦτο καὶ χαίρων ἀπῆει, τὰ τοῦ Δαβὶδ ἐκεῖνά που μετ' εὐφροσύνης ὑπάδων πρὸς τὸν Θεόν· «Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί, κἀγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ» καὶ ὅτι «Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου», «ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφθην, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ» κατ' ἀξίαν μὲν οὖν, οὐ κἂν τις προσειπεῖν ἔχοι τὸ θαῦμα, κἂν ἐπ' ἔσχατα σοφίας ἤκη, κἂν εὐπορῆσαι τῶν Ὀμήρου στομάτων αὐτῷ γέννηται. Ἔργον μέντοι κἀκεῖνο τὸ κατὰ μέρος ἐξῆς αὐτὸ διελεῖν καὶ λογίσασθαι· τί γὰρ ἂν τις εἴποι σου πρῶτον ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ καὶ πάντα νοῦν ἐκνικῶν τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς; Μᾶλλον δὲ ποῖον ἂν τούτων καταλιπὼν, οὐ τὰ μέγιστα τοὺς τῶν καλῶν ἐραστὰς ἡδικηκὸς ἔσται, τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ὑψηλὸν καὶ μηδεμίαν ἐλλείπον ὑπερβολὴν; Τὸ τῆς ψυχῆς ἀνδρικώτατον καὶ γενναῖον καὶ πρὸς πᾶσαν ἀγώνων ἰδέαν ἀψύχως παραβαλλόμενον, ὡς μὴ μόνον αἰσχύνης, ἀλλὰ καὶ παντὸς οὐτινοσοῦν κινδύνου ῥᾶστα καταφρονεῖν; Τὴν τοῦ σώματος ῥώμην, γίγαντός τε μᾶλλον ἢ ἀνδρὸς εἶναι δοκοῦσαν, ὡς τε καὶ τέρας τι καὶ φάσμα σε τότε νομισθῆναι μᾶλλον ἀλλόκοτον τοῖς ὁρῶσι πρὸς ἐκπληξιν μόνον ὀφθέν, ἀλλ' οὐ πρὸς ἀλήθειαν, ἥ τὸ τῆς ἀγάπης διεγχευόμενον τε καὶ θερμότατον, ἥ τῆς ψυχῆς ὑπερφυῶς καὶ τοῦ σοῦ λογιζομένου κατακρατήσασα οὐ πάντα μόνον ὑπομένειν, κατὰ Παῦλον φάναι τὸν μέγαν, ἀνέπεισεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν αὐτὴν προσφιλοτιμεῖσθαι τὸν ἀκρότατον τῆς ἀγάπης ὅρον κατὰ τοὺς θεοὺς χρησμούς, ἥ δὴ νόμου καὶ προφητῶν καὶ παντὸς τοῦ κατὰ Χριστὸν δοκίμου τὸ κεφάλαιον εἴρηται; Εἰ δὲ προφητῶν μὲν καὶ διδασκάλων αὕτη τελειωτὴς καὶ διαθηκῶν ἑκατέρων σφραγὶς τις οἶονεῖ καὶ συμπέρασμα, σὺ δ' οὕτω πρὸς ἀκρίβειαν αὐτὴν καταρωθῶνεις ὡς μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἐν τούτῳ λιπεῖν, καθάπερ ἥδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ὁποῖόν τινα χρὴ σε νομίζειν, καὶ τίνας οὐ τῶν καλλίστων ψήφων δικαίως ἐκφέρειν κατὰ σοῦ περὶ μὲν τὰ προαύλια τῆς ὑψηλοτάτης ταυτησί φιλοσοφίας ἔτι

101. Δηλαδή τὸ 1301.

102. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 24, PG 36, 528C: «...καὶ πλήρης παιδεύσεως ἡ φορτίς...».

γωνιστάς τε καὶ συνεμπορούς ὑπερεῖχε τῆς καλῆς ταυτησὶ πραγματείας,
 5 οὐ τοὺς κατ' αὐτὸν τῷ χρόνῳ φημί μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ,
 καθάπερ ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκάλει δὲ ἄρα πρὸς ἀγῶνας
 ὑψηλοτέρους αὐτὸν ἢ χάρις καὶ τὰ μεγάλα πείθουσα τρέχειν Ὀλύμπια,
 ἐπειδὴ καλῶς ἦν ἀλειψάμενος ἤδη καὶ ὅσα νόμος τοῖς τῶν τοιούτων ἀ-
 γωνισταῖς. Καὶ ὅρα, πῶς καὶ τοῦτο θαυμασίως ἐνεργεῖται παρὰ τοῦ
 10 «τάναντία διὰ τῶν ἐναντίων»¹⁰³ οἰκονομοῦντος, ἵνα καὶ μᾶλλον θαυμα-
 σιώτερα φαίνοιτο.

Εἶχε μὲν τὰ σκῆπτρα τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς Ἀνδρόνικος ὁ
 πᾶνυ, τῶν Παλαιολόγων ὁ δεῦτερος δηλαδή, οἱ δ' ἐπὶ κακῇ μοίρᾳ πρὸς
 συμμαχίαν Ῥωμαίοις ἐκ Σικελίας ἰόντες Ἴταλοι τὰς συνθήκας ψευδᾶ-
 15 μενοι, Θράκην μὲν δίκην πρηστήρων ἀνηλεῶς διαφθείρουσι πρῶτον¹⁰⁴,

δοκοῦντος στρέφεσθαι, τῶν δὲ ταύτης ἀδύτων ἤδη καθαρῶς ἐπιβεβηκότος καὶ τελείου τινὸς
 ἀναφανέντος, πρὸ τῆς νομιζομένης, εἰ οὕτω χρή φάναι, κατὰ Χριστὸν τελειότητος, ὥστε
 τὰ ἐξῆς σοι τῆς κατὰ Θεὸν ἀγωγῆς, καίτοι γε μέγιστα τῶν φθασάντων ὄντα, καὶ δις τοῦτο
 καὶ τρίς καὶ πολλάκις εἴπερ οἷόν τε εἰπεῖν ὥς γε τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δηλώσει, οὐ προκοπὴν
 μᾶλλον καὶ ἀνάβασιν εἶναι τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας, ὅσον ἐργασίαν τινὰ καὶ ἐκφανσιν
 τοῦ προαποκειμένου καλοῦ, καθάπερ ὕλην τινὴ χρωμένην τῷ νομιζομένῳ καιρῷ καὶ τοῖς
 πράγμασι μὴδὲ γὰρ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἄκαιρον εἶναι κἀνταῦθα «καιρὸν», ὀριζομένου,
 «τῷ παντὶ πράγματι» ἢ προκοπὴν μὲν καὶ «ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν» ἀνάβασιν, ἀλλὰ τοιαύτην
 ὅποیان ἂν τις καὶ περὶ τῶν πρώτων μετὰ Θεὸν φωτεινῶν εἴποι φύσεων, οὐδέποτε τῆς πρὸς
 τὸ πρῶτον φῶς ἐκεῖνο θεωρίας καὶ ἀναβάσεως ἱσταμένων, ὅπερ ἤκούσαμεν, μὴδὲ γὰρ εἶναι
 πέρας αὐτοῖς ποτὲ τῶν τοιούτων ἱερῶν ὑψωμάτων, εἰ καὶ φυσικὸν αὐτοῖς καὶ σύστοιχον τὸ
 καλὸν καὶ δυσκίνητος ἢ ἀκίνητος ἢ νοερά φύσις ἐκεῖνη, πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων ὑποδοχὴν
 add Λ₈ sic.

7 ὑψηλωτέρους B || 15 πρῶτα F Λ₈.

103. Ἡ ἐπιγραμματικὴ ρῆσις τοῦ Ἱπποκράτη «τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἰήματα»
 ἐξέφραζε τὴν «δι' ἐναντιώσεως» ἢ «κατ' ἐναντίωσιν» θεραπευτικὴ του μέθοδος μετὰ τὴν ὁ-
 ποία ἐπιχειροῦσε τὴν θεραπεία μιᾶς ἀρρώστιας μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς ἄλλης ἀντίθετης. Βλ.
 Ἱπποκράτους, *Περὶ φουσῶν* 1, στίχ. 33-34. Ἡ ἀρχὴ αὐτῆς βρέθηκε μεγάλη ἀπήχηση στοὺς
 ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, Βλ. π.χ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 6, 8, PG 35, 732AB
 καὶ *Λόγος* 40, 24, PG 36, 392B· Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς Σταγειρίων* 1, 2, PG 47,
 428· Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία* 22, PG 151, 289D· Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Επιστολὴ* 7, 11
 (σ. 413), στίχ. 167-168 καὶ *Βίος πατρ. Ἀθανασίου* 31 (σ. 494), στίχ. 1357-1358. Πρβλ.
 Ἀριστοτέλους, *Ἠθικά Νικομάχεια* 1104b 17-18.

104. Ἐννοεῖ τοὺς πολεμιστὰς τῆς βόρειας Ἰσπανίας ποὺ ὀργάνωσαν τὴ μισθοφορικὴ
 «Καταλανικὴ ἑταιρεία». Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νικηφόρου γι' αὐτοὺς πολέμου στὴ Σικελία στὸ
 πλεῦρό τῶν Ἀραγωνίων μισθώθηκαν τὸ 1303 ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο Β'. Ἡ ἔντασις μεταξὺ
 Βυζαντινῶν καὶ Καταλανῶν κορυφώθηκε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ καταλανοῦ ἀρχηγοῦ Ro-
 gero de Flor τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1305. Γιὰ ἐκδίκηση οἱ Καταλανοὶ προξένησαν μεγάλες κα-
 ταστροφές στὴ Θράκη μέχρι τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1307, ὅποτε μετακινήθηκαν καὶ κατέλαβαν
 τὴν Κασσάνδρα. Τὸ 1308 λεηλάτησαν τὴ Μακεδονία καὶ τὸ Ἅγιο Ὄρος. Μετὰ τὴν ἀποτυ-
 χία τους νὰ κυριεύσουν τὴ Θεσσαλονίκην τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1308, προχώρησαν στὴ Θεσσαλία

χώρας καὶ πόλεις ὅλας τὰς μὲν καὶ πρὶν ἐπιβῆναι κενὰς οἰκητόρων τῇ
 σφῶν αὐτῶν προσδοκίᾳ καὶ τῷ δέει δεικνύντες, τὰς δὲ «πεδιὸν ἀφανι-
 σμοῦ»¹⁰⁵ καὶ «πόλεις αἱμάτων»¹⁰⁶ ἢ πολυάνδρια μᾶλλον ἀντὶ πόλεων
 ἐργαζόμενοι τῷ μῆδ' ὄντινοῦν ὅλως ἐν μηδενὶ σχεῖν τὸν ἔλεον, ἀλλὰ πᾶ-
 20 σαν ἀπλῶς καὶ τύχην καὶ ἡλικίαν ὑπάγειν τῷ ξίφει, καὶ μὴδὲ τῶν δυ-
 στυχῶν φεῖδεσθαι νηπίων, ἀλλὰ καὶ ταῦτα καινότεροις ἐπιτρέπειν θα-
 νάτοις, ξίφει καὶ πυρὶ δυστυχῶς μεριζόμενα. Μετὰ δὲ τοῦτο καὶ τοὺς
 πάλαι καὶ νῦν κοινούς ὀλετήρας τῆς οἰκουμένης, Ἀχαιμενίδας φημί,
 προσλαβόμενοι τοὺς κάκιστ' ἀπολουμένους, κἀντεῦθεν τὸ θράσος καὶ
 25 τὴν μανίαν ἐπηυξηκότες, κατατρέχειν αὐτίκα καὶ Μακεδόνων ἡπείγον-
 το καὶ Θετταλίαν¹⁰⁷ αὐτὴν ἐπὶ νοῦν ἔχοντες ἤδη· ὁ δὲ κρατῶν καὶ περὶ
 πᾶσι μὲν ὡς εἰκὸς δείσας, τὸ δὲ πλεῖστον Ἀθῶν τὸν θαυμαστὸν ἐπὶ νοῦν
 ἔχων καὶ τὸ σφῆζεσθαι τὸν χορὸν τῶν ἀγίων ἐκείνων περὶ πλεῖστου τι-
 θέμενος, οὕτω γὰρ αὐτῷ σφῆζεσθαι καὶ τὴν βασιλείαν καὶ μὴ παντάπασιν
 30 ἂν ἀποβαλεῖν καὶ αὐτὰς ᾤετο τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας, ἐπεὶ μὴ στρα-
 τῷ καὶ ὅπλοις εἶχεν ἀμύνειν, τὸν «δεύτερον», ὃ φασι, «πλοῦν»¹⁰⁸ ἔρχε-
 σθαι δεῖν ἔγνω. Καὶ γράμματα τῆς αὐτοῦ χειρὸς αὐτίκα πρὸς ἐκείνους
 ἐφοίτα τοὺς μὲν καθ' ἡσυχίας ἔρωτα πανταχῇ τοῦ ὅρους διεσπαρμένους
 μοναδικούς τε καὶ σύνδυο, καὶ αὐτὰ δὲ φημι τὰ τῶν φροντιστηρίων
 35 ἀτείχιστα, ἢ καὶ ἄλλως εὐάλωτα, διὰ σαθρότητα περιβόλων καὶ σπάνιν
 τῶν ἐνοικούντων πρὸς τὰ τῶν ὀχυρωμάτων δυσαλωτότερα μετοικίζε-
 σθαι κατοχυρούμενα καὶ αἰθίς ὀπόση δύναμις πρὸς τὸ ἀσφαλέστερον,
 μεταβαίνειν δὲ καὶ πρὸς τὰς ἐγγυτέρω πόλεις τοὺς βουλομένους, ἀπο-
 κρύπτοντας ἑαυτοὺς «μικρὸν ὅσον ὅσον»¹⁰⁹, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν
 40 Ἡσαΐαν, «ἔως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου».

Ταῦτα μαθόντες οἱ τῆς μεγάλης καὶ θεοφιλοῦς φατρίας ἐκείνης,
 οἱ μὲν τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐνστασιν μέχρι τέλους τηρεῖν ἐγνωκότες καὶ προ-
 δοσίαν ἑαυτῶν ὥσπερ κατεγνωνκότες, εἰ πρὸς ταῦτα μεταβουλεύσαντο,
 «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ

21 καὶ post ἀλλά: Λ₈ sl || 23 κοινούς om Λ₈ || Ἀχαιμενίδας τοὺς Τούρκους λέγει
 Λ₈ mg scholion ad v. Ἀχαιμενίδας || 29 αὐτῷ Λ₈ sl || 43 κατεγνωνκότες, εἰ πρὸς ταῦ
 τα μετα- B mg: ταῦτ' ἂν μεταβουλεύσαντο Λ₈.

καὶ στὴ συνέχεια κατέλαβαν τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀθήνα καὶ ἵδρυσαν καταλανικὰ κρατίδια.
 Βλ. Ostrogorsky, *History*, σ. 494-496.

105. Ἰωήλ 2, 3.

106. Ναοὺμ 3, 1· Ἰεζ 24, 6.

107. Βλ. Ostrogorsky, *History*, σ. 494 ἐξ.

108. CPG (1, σ. 359)· (2, σ. 24).

109. Ἡσ 26, 20.

45 φύγω»¹¹⁰ μετὰ τοῦ προφήτου πρὸς τὸν Θεὸν ἕκαστος ἔλεγον· ὅθεν οὐδὲ τὴν ἱερὰν συνοικίαν, οὐδὲ τὴν ἀσκητικὴν καλύβην εἰσὶν, οἱ καταλιπεῖν ἐδοκίμαζον, τὸ μένοντες θνήσκειν τοῦ σφύζεσθαι φεύγοντες μᾶλλον ἐλόμενοι· οἱ δὲ τῷ κελεύοντι νόμῳ πειθόμενοι, διωκομένους ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν ἑτέραν φεύγειν¹¹¹, καὶ Παῦλον ἐκμιμούμενοι τὸν μέγαν, 50 ὅς, καίτοι γε καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκων¹¹² καὶ «τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι»¹¹³, νῦν μὲν κοφίνῳ χαλασθεὶς ἐκ τοῦ τείχους τὰς τοῦ Δαμασκηῶν ἐθνάρχου χεῖρας λάθρα διαδιδράσκει¹¹⁴, νῦν δὲ Ῥωμαίους ἐπικαλεῖται καὶ Καίσαρα¹¹⁵ φονῶντα τὸν Ἰουδαίων δῆμον ἐκφεύγων, πόλεις καὶ νήσους καὶ τὰ ἐν αὐταῖς κατελάμβανον 55 ὄρη, ὅσα δηλαδὴ πρὸς ἡσυχίαν ἐν αὐτοῖς ἐπιτήδεια. Θρῆνης μέντοι καὶ ἀθυμία τὸ πᾶν εἶχε καὶ θορύβου μεστὸν ἦν ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν σύστημα, τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάζευξιν οὐκ ἀνεκτῶς φέρειν δυνάμενοι.

14. Τότε δὴ καὶ ὁ τοῦ θαυμαστοῦ Σάβα μυσταγωγὸς εἰς τὴν τῶν τὴν φυγὴν ἐλομένων, καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν ἅμα τισὶ τῶν συνασκητῶν καὶ αὐτὸς εἰς μετοικίαν ἀπολεξάμενος, παρὰ τινι τῶν αὐτόθι σεμνίων, ὀνόματι τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου τετιμημένῳ¹¹⁶, σὺν ἐκείνοις κατὰγεται· 5 οὕτω γὰρ ἤπειγε τό τε μακρὸν γῆρας καὶ τὸ ἐπίνοσον αὐτῷ καὶ παρακεκινδυνευμένον ἐξ ὑπερβαλλούσης κακοπαθείας καταστῆναι τὸ σῶμα, κάντεῦθεν μηδαμῶς πρὸς ἰσχύος ἔχειν μακροτέrais ὁδοιπορίαις καὶ τοῖς τραχυτέροις καὶ δυσχειμέροις τῶν ὁρῶν κατὰ τοὺς λοιποὺς παραβάλλεσθαι.

10 Σάβας δ' ὁ καλὸς τὸ μὲν νῦν ἔχον αὐτόθι κατελιμπάνετο, ὡς ἂν τὰ τῆς οἰκίας εὖ διαθέμενος δῆθεν, ἔπειτα τὰς βίβλους μεθ' ἑαυτοῦ λαβὼν, ἔλθοι πρὸς τὸν πατέρα, κατ' οἰκονομίαν πάντως ἀπόρρητον καὶ τοῦτο τοῦ θεοῦ, ὥς γε τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δηλώσει. Λογισμοῖς δ' ἐναντίοις προσπαλαίων ἦν καὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ πολὺ μεριζόμενος· ὅτε μὲν γὰρ 15 πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸ πνευματικὸν φίλτρον καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐντολὰς ἴδοι, τὴν ἀποδημίαν ἡγάπα καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο μόνον εἶχεν ἐπιστρεφῶς·

50 καὶ τι B || 55 ἐν post ἡσυχίαν om F || ἐπιτήδεια B.

3 σεμνίων B || 11-12 λαβὼν om F.

110. Ψαλμ 138, 7.

111. Mθ 10, 23.

112. Α' Κορ 15, 31.

113. Φιλ 1, 23.

114. Β' Κορ 11, 32-33.

115. Πρ 28, 19 ἔ.

116. Γιὰ τὴ μὴν αὐτὴ βλ. Janin, *Grands centres*, σ. 385, ἀρ. 24 καὶ σ. 387.

ἐπειδὴν δὲ πάλιν ἐπὶ νοῦν τὴν πατρίδα λάβοι, συνήθων τε καὶ ἡλικίων
 ἐταιρίαν καὶ προσπάθειαν συγγενῶν καὶ πρὸ τούτων τὸ πατρικὸν φίλ-
 20 τρον, ἀκμάζον ἔτι καὶ τῷ χρόνῳ μηδόλως ἀπαμβλυθέν, ἀνεπιστρόφως
 ἐκείνων εἶχε καὶ τὴν ἐκεῖσε φέρουσαν «ὄλω ποδὶν»¹¹⁷ φεύγειν ἡγάπα,
 πρὸς λόχον ψυχῆς ἀτεχνῶς φέρουσαν. Τίς γὰρ ἂν ἐξείποι λόγος τὰ τῶν
 πατέρων τοῦ σοφοῦ πάθη καὶ ὅσης τραγωδίας τὰ κατ' αὐτοὺς διὰ τοῦ-
 τον αὐτὸν καὶ τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον ἐπέπληστο; Ἐπεὶ γὰρ τὸ πατρι-
 κὸν ὁ γενναῖος φίλτρον καὶ τὰς ἐκεῖθεν δυσεκλύτους πέδας δι' ὑποψίας
 25 ποιοῦμενος λαθραίως, ὅπερ ἔφην, ἀπέδρα, μηδένα τῶν ἀπορρήτων
 κοινωνὸν ἔχων, μηδενὶ τὸ παράπαν τῆς ἐκεῖθεν ἀναχωρήσεως δεδωκὼς
 αἴσθησιν, αὐτῷ μὲν ὁ δρόμος κατὰ σκοπὸν ἠνύετο καὶ οὐδὲν ἐμποδῶν
 ἦν μετὰ Θεοῦ βουλευομένῳ καὶ τῷ ἐκεῖθεν φωτὶ καταυγαζομένῳ, τὸ
 ἡγεμονικὸν καὶ ἀπροσκόπως τὴν πορείαν ἀνύοντι· τοῖς δὲ γεγεννηκόσι
 30 σκότους καὶ ἀθυμίας ἦν τὰ πάντα μεστά, καὶ θρήνων τὸ παράπαν οὔμε-
 νουν ἔλγον· «ἀπηγήνατο» γὰρ αὐτοῖς «ἡ ψυχὴ παρακληθῆναι»¹¹⁸, Δα-
 βιδ ἂν εἶπεν ὁ μέγας, οὐχ ὅτι μὴ τὸν συλλυπούμενον ἔσχον, ἀλλ' ὅτι
 μάλα πολλοὺς τοὺς συμπάσχοντας ἔσχον καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ θαυμαστοῦ
 παιδὸς συνεργαζομένους θρήνον· κοινὸν γὰρ ἦν τοῦτο πάθος Θεσσα-
 35 λονικεῦσι τὸ τηνικαῦτα, ἐπειδὴ καὶ κοινῆς εὐφροσύνης καὶ χάριτος
 ἀφηροῦντο τῇ ἐκείνου ζημίᾳ.

Ἄνηρευνῶντο γοῦν ἱερὰ τεμένη καὶ μουσεῖα καὶ φροντιστήρια,
 ἀσκητῶν τε καταγωγὰ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν κατοικίαι καὶ οἷς ἐκεῖνος
 ἑαυτὸν διὰ βίου ἐμέριζεν· ἐπεὶ δ' ὁ ζητούμενος ἦν οὐδαμοῦ, τὸν περιώ-
 40 νυμον Ἄθω κατὰ νοῦν ὁ πατὴρ εἶχε καὶ τοὺς θερμούς τοῦ φιλτάτου περὶ
 αὐτὸν ἔρωτας. Ὅθεν καὶ τὴν ὑποστροφὴν ἀπογνοὺς καθάπαξ, τοῦ μὲν
 περιάγειν καὶ ζητεῖν ἐκεῖνον ἐπαύσατο, τοῦ δὲ πόθου καὶ τοῦ σφοδροῦ
 περὶ ἐκεῖνον ἔρωτος αὐτός τε καὶ ἡ φιλτάτη μήτηρ οὐδόλως ἐπαύσαν-
 το, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀκμάζοντα τοῦτον εἶχον, ὅπερ ἔφθην εἰπών,
 45 καὶ τῷ χρόνῳ μηδαμῶς μαραινόμενον, ὅσω καὶ κατὰ Θεὸν εὐδοκιμοῦν-
 τα καὶ ταῖς ἀρεταῖς προκόπτοντα, κἀντεῦθεν ἐπὶ μέγα δόξης ἰόντα
 τὸν υἱὸν ἡ φήμη κατήγγελλεν· ἃ δὴ καὶ τὸν θαυμαστὸν Σάβαν οὔμενον
 τὸ παράπαν ἐλάνθανεν. Ὅθεν καὶ μεστὸς ἦν ὑποψίας καὶ πρὸς ἀμηχα-
 νίαν, ὅπερ ἔφην, ἐξήγετο καὶ τὸν μόνον ἐν ἀπόροις εὐμήχανον ἐπε-

17 λάβη Λ₈ ac || 20 ἐκείνων om F || 21 ἐξείπει B S₁ || 22 τοῦ om F || 23-24 ἐ-
 πέπληστο...φίλτρον Λ₈ mg || 26 ἔχειν F || 29 πορίαν B || 34 ante Θεσσαλονικεῖσι: τοῖς
 add B Λ₈ pc || 42 καὶ τοῦ om F || 45 ὅσος Λ₈.

117. CPG (2, σ. 557).

118. Ψαλμ 76, 3.

50 καλεῖτο δεσπότην καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐξητεῖτο βοήθειαν, ὥστ' ἂν αὐτῷ
 τελειωθῇ τὸν πρὸς ἐκεῖνον δρόμον καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἔνστασιν, καὶ
 μὴ προφάσει πατρικῆς ἐντολῆς ἐκπεσεῖν ἐντολῆς δεσπότης καὶ τὰς ἐξ
 ἀρχῆς πρὸς ἐκεῖνον συνθήκας καὶ τὸ θερμὸν ψυχρανθῆναι τοῦ ἔρωτος.
 Ὁ δὲ ταχὺς τῶν καλῶς αὐτοῦ δεομένων ἐπίκουρος καὶ ποιῶν τὸ
 55 τῶν φοβουμένων αὐτὸν θέλημα¹¹⁹, ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν ἀπορρήτοις ἦδει τῆς
 ἐκείνου καρδίας καὶ ὅποι τελευτήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, εἴ γε τῆς ἐκ πάντων
 ἐλευθερίας λαβέσθαι μόνον ἐκεῖνῳ προσγένετο, δίδωσι τὴν τῶν ἀπο-
 ρουμένων αὐτίκα λύσιν ῥᾶστα καὶ ὁμαλῶς καὶ σὺν οὐδενὶ τῷ κωλύοντι.
 Φήμη καὶ γὰρ ἀθρόον ἐπεισελθοῦσα τοὺς κάκιστ' ἀπολουμένους Ἀχαι-
 60 μενίδας ἤδη προσελαύνειν διηγγεῖλε. Μακεδονίαν γὰρ ἀπνευστί κατα-
 δραμόντες καὶ «λείαν Μυσῶν»¹²⁰, ὃ δὴ λέγεται, τὰ ἐν αὐτῇ ποιησάμενοι,
 καὶ τὰ περὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἤδη δηοῦντες ἦσαν¹²¹ καὶ χαλεπῶς τοὺς
 μὲν ἀναιροῦντες, τοὺς δ' ἐξανδραποδίζοντες· ἡ δὲ φήμη, καίτοι πικρῶς
 οὕτω καὶ ἀπευκτῶς πρὸς ἅπαντας ἔχουσα, πρὸς γε τὸν καλὸν Σάβαν
 65 εὐμενὲς ἔβλεπε τρόπον ἕτερον, τῆς ἀπορίας αὐτίκα καὶ τῶν λογισμῶν
 αὐτὸν λύσασα· τῆς γὰρ φερούσης εἰς Θεσσαλονίκην, μᾶλλον δὲ καὶ
 πάσης κλεισθείσης σχεδὸν διεξόδου, καὶ οὗτος τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐπι-
 τεθείσης ἀνάγκης κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην εὐθύς ἐλύετο καὶ παντὸς ἦν
 ἐλεύθερος τοῦ προσισταμένου, δοξάζων τὸν διὰ τῶν δηλητηρίων παν-
 70 σόφως, ὡς ἂν τις εἴποι, τὰ σωτήρια κατασκευάζοντα φάρμακα¹²².

15. Τοῖς δὲ ἐξῆς ὁ μὲν λόγος προσβαίνειν ὀκνεῖ, τοῦ κατ' ἀξίαν
 πολλῷ τινι τῷ μέσῳ λειπόμενος, μᾶλλον δὲ—τί λέγω;—τοσοῦτο τὰ ῥη-
 θησόμενα πάντα λόγον ἢ τὸ πεφυκὸς εἰπεῖν αὐτὸ μᾶλλον τοῦ λόγου πολ-
 λῷ τῷ περιόντι θαυμαστῶς ὑπερέχει, ὅσα γε τῶν ἤδη ῥηθέντων κατόπιν
 5 ἐλθὼν ὁ ἡμέτερος φαίνεται λόγος· εἰ δὲ τοῦτο τοῖς πᾶσι δῆλον, καὶ οὐ-
 δεις ἀντερεῖ, περὶ ἐκείνου τί φήσομεν; ὁ δὲ γε πόθος πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς,
 ἔνστασιν ἐποτρύνει, καὶ τῶν ὑπὲρ δύναμιν βιαστής ὢν.

Ἐγὼ δ', εἰ μὲν καὶ ἄμφω ταῦτ' ἐνεσθησάμην καὶ πάντ' ἐφεξῆς
 ἐρεῖν τὰ ἐκείνου καὶ τὸ πρὸς ἀξίαν ἐρεῖν, οὐ μᾶλλον ἂν ἡσχυνόμην τὸ

50 ἐξητεῖτο: ἐξηγεῖτο F || 52 ἐντολῆς ἐκπεσεῖν Λ₈ || 59 καὶ post φήμη om Λ₈ ||
 61 λίαν B S₁ || 63 ἀνεροῦντες B || 66 λύουσα Λ₈ || 62 ἀποκλεισθήσης Λ₈ || 70 εἴπη
 Λ₈ || κατασκευάζοντι F.

1 προβαίνειν F.

119. *Ψαλμ* 144, 19.

120. *CPG* (2, σ. 38, 538, 762-763).

121. Βλ. πιδ πάνω σημ. 104.

122. Πρβλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς* 7, 11, *PG* 9, 485C.

- 10 τοῦ προσήκοντος ὑστερῆσαι, ὅσον τὸ μὴ προσηκόντως ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἑμαυτοῦ βεβουλεῦσθαι καὶ τῆς ἐν χεροῖν ταυτησί πραγματείας οὐδ' ἐγγύς, ὥσπερ ἡ ἑμαυτὸν αὐτὸς ἢ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀγνοῶν μέγεθος· νῦν δὲ θατέρου κατὰ σκοπὸν ὄντος καὶ πρὸς τοῦτο μόνον ἐξ ἀρχῆς ὀρῶντος τοῦ λόγου, πῶς ἂν ἀπλῶς τὰ κατὰ τὸν μέγαν ἐγνωσμένα διέλθοι;
- 15 Εἰ μὲν ἔστιν οὐ καὶ τὸ ἕτερον ἔποιτο, τοῦ λόγου τὸ δῶρον ἂν εἴη καὶ τῆς τούτου δηλαδὴ προστασίας, ὑπὲρ οὐ καὶ ὁ λόγος· εἰ δὲ καὶ τοῦτό γε μὴ παρείη τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη, «οὐδέν», φασί, «πρὸς τὸν λόγον»¹²³ τοῦτο μόνον, ὅπερ ἔφθην εἰπών, ἐνστησάμενον ἄνωθεν, τὸ τὰ κατ' ἐκεῖνον εἰπεῖν, ὅπως ἂν ἔχοι δυνάμεως, μᾶλλον δὲ τῶν
- 20 ἐκείνου τὰ πρὸς γινῶσιν ἀνθρώποις ἰόντα, οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τὰ πάντα.

16. Ὁ μέγας τοίνυν, ὡς ἔφην, οὕτω τῆς εἰς τὴν πατρίδα, φεροῦσης καὶ τῶν ἐκεῖθεν προσδοκωμένων δυσκόλων ἀπαλλαγείς, καὶ ὥσπερ αὐτὸς ἑαυτοῦ γεγονώς ἐξόλου, ὁ μόνῳ δηλαδὴ ζῶν ἑαυτῷ διόλου καὶ τῷ Θεῷ, δι' ὃν καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι νεκρὸς ἦν¹²⁴, δέλτους μὲν ἐκείνας
- 5 καὶ τὴν λοιπὴν ἅπασαν ἀσχολίαν, ἣ προσέκειτο, πατρικαῖς πειθόμενος ἐντολαῖς αὐτοῦ που παρὰ τῇ μεγάλῃ τοῦ Βατοπεδίου καταλιμπάνει Λαύρα· τῶν γὰρ σεμνῶν αὐτῆς οἰκητόρων καὶ ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος πρεσβύτης ἐτύγχανεν ὢν, ὑπ' ἐκείνην τε καὶ ἄμφω τελοῦντες ἦσαν, εἰ καὶ ὁ τοῦ ζῆν καταμόνας ἔρως καὶ ἡ φίλη τῶν ἀσκητικωτέρων ἀγωγ-
- 10 γὴ πόνων ἀναχωρεῖν τούτους ἔπειθε τοῦ κοινοῦ συλλόγου καὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ διαίτης, ἐχούσης τί που καὶ ἀνειμένον καὶ χάριεν· αὐτὸς δὲ πρὸς Θεὸν ὀλοσχερῶς καταφεύγει καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν καὶ τὴν τοῦ πρακτέου κρίσιν θερμῶς ἐξαιτεῖται. Εὐχῇ τοιγαροῦν ἐπιπονωτέρᾳ
- 15 δοὺς ἑαυτὸν καὶ πατρικῶν οἰκτιρμῶν καὶ σπλάγχνων τὸν πατέρα τῶν ὀρφανῶν ἀναμνήσας, εὐχάς τε τὰς πατρικὰς προβαλλόμενος εἰς πρεσβεῖαν καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν μόνον ἀτενῶς βλέπων, πατρικῆς πάσης διὰ τοῦτο καὶ πάλαι καὶ νῦν ὑπερφρονήσας ἐπικουρίας, ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα μετὰ θερμῶν ἐπειπῶν δακρῶν ἥσθετό τινος ἔνδοθεν προ-
- 20 μένον τε καὶ ὀξύτατον ὑποφωνοῦντος ἐκ τῆς καρδίας, «Εἰ τὸν πολὺ-

10 αὐτὸς om Λ₈ || 11 τῆς: τοῖς B || 12 ἢ post ὥσπερ: om B || 13 δὲ om B || 14 διέλθῃ Λ₈ pc.

3 αὐτὸς Λ₈ sl || 6 καταλιμπάνετο F || 9 ζεῖν B || 16 βλέπει F S₁, βλέποι Λ₈ || 18 μετὰ θερμῶν δακρῶν B mg.

123. Βλ. Πλάτωνα, *Φίλητος* 42e.

124. Βλ. *Γαλ* 2, 20· *Β' Κορ* 5, 15.

τιμον ἐκεῖνον ἐμπορεύσασθαι μαργαρίτην ἐθέλοις¹²⁵, εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐλθεῖν σε κελεύω».

Καὶ τῷ κελεύοντι πειθόμενος αὐτίκα—οὐδὲ γὰρ ὅστις ἐκεῖνος ἦν ἡμφισβήτει— τῷ πελάγει τῆς ἐκείνου χρηστότητος καὶ τοῖς ἀφάτοις
 25 οἰκτιρμοῖς μάλα θαρρήσας, τοῦ τῆς θαλάσσης ἐπιβαίνει πελάγους, καὶ Ἀἴμωνα μὲν τὴν γείτονα παραλλάττει πρῶτον, ἔπειτα Λέσβον ὁρᾷ καὶ μετ' ἐκείνην τὴν Χίον· ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ νοῦν εἶχεν— εἶλκε γὰρ αὐτὸν ὁ περὶ τὸν ἐπιστήθιον¹²⁶ περιφανὴς πόθος— ἐπιβαίνει
 30 τῆς ἐπιφανοῦς πάλαι δι' ἐκεῖνον Ἐφέσου, μικρὸν ἐν αὐτῇ προσδιατρίψας, ὥσπερ δὴ καὶ ταῖς ἄλλαις μετὰ τῆς προσηκούσης φιλησύχου φιλοσοφίας καὶ τὰ λείψανα μόνα τῆς παλαιᾶς κατιδὼν εὐδαιμονίας, ὅσα τε περὶ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον νεῶν φημι τοῦ ἡγαπημένου¹²⁷ καὶ ὅσα κατὰ τὴν πόλιν ἔνδον καὶ περίξ θαύματος ὁμοῦ καὶ πένθους ἀφορμὴν μόνην τοῖς ὁρῶσι καταλειφθέντα.

17. Μετὰ δὲ τοῦτο Πάτμον διαβάς καὶ τινὰς τὰς μεταζὺ νήσους εἰς τὴν μεγάλην καταίρει Κύπρον. Καὶ τῆς νεῶς ἀποβάς ἐν χρῶ τε τῆς νήσου γενόμενος καὶ τῶν ἄλλων ἑαυτὸν ἀπορρήξας, ἐπεὶ πράγμασιν ἐγγχειρεῖν ἔμελλε καινοτάτοις καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπείαν, ὡς ὁ λόγος
 5 αὐτίκα δηλώσει, τὰς χεῖρας σὺν τῇ ψυχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἄρας, τὴν μηδέποτε διαστᾶσαν ἐκείνου, τετρωμένην δὲ μᾶλλον κατάκρας τῷ πρὸς αὐτὸν ἔρωτι¹²⁸ καὶ ὥσπερ ἐξεστηκυῖαν αὐτὴν ἑαυτῆς ἤδη καὶ τοῖς ῥήμασι καὶ τοῖς πράγμασιν, εὐχὴν τε τῷ προκειμένῳ σκοπῷ καὶ τοῖς

25 οἰκτιρμοῖς B.

4 ἀνθρωπίνην Λ₈ || 5 τὸν οἰμ B || αἶρει Λ₈ || 6 τῷ πρὸς αὐτὸν κατάκρας Λ₈ || 8 post πράγμασιν: ἐκεῖνα πρὸς αὐτὸν λέγων· «Θεὲ πατέρων καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ἡ πηγὴ τῆς φιλανθρωπίας, τὸ τῆς ἀγάπης ἀνεξιχνίαστον πέλαγος, τίς ἡ τοσούτη περὶ ἐμὲ κηδεμονία καὶ τὸ ἄρρητον φίλτρον τῆς σῆς ἀγαθότητος; Τί τὸ καινὸν καὶ ξένον μυστήριον, τὸ καὶ νοῦν καταπλήττον καὶ λόγον υπερβαῖνον καὶ διὰ τοῦτο καθὼ πέφυκεν ἀπερίληπτον; Ἐκ μὴ ὄντων μὲ τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ εἶναι παρήγαγες τῷ τῆς σῆς εἰκόνας ἀρρήτῳ κάλλει τιμήμας, ἀθανασίας ἐλπίδας καὶ υἱοθεσίαν τῇ τηρήσει τῆς σῆς ἀγίας ἐντολῆς μοι προμνηστευόμενος ὧν ἐκπεσόντα τῇ παραβάσει ταύτης, κἀντεῦθεν τῇ τε ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ θανάτῳ δουλωθέντα καὶ τῷ φθονερῷ δαίμονι καὶ σοῦ τοῦ φιλανθρώπου δεσπότου καὶ πατρὸς ἐκουσίως ἀποστατήσαντα, παριδεῖν μὲ τὸν μυριάς ἀποστροφῆς καὶ καταδίκης ἐνοχον οὐδαμῶς ἐδικαίωσας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παντοδαπὴν ἐκείνην διὰ νόμου καὶ προφητῶν ἐπιμέλειαν, σπλάγχχνους ἀρρήτοις καὶ ζῆσει πατρικῆς ἢ θεοπροποῦς μᾶλλον φιλοσοργίας ὑπὲρ λόγον κινούμενος τὸν υἱὸν σου τὸν μονογενῆ καὶ ὁμότιμον ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἀναξίου εἰς θάνατον.

125. *Μθ* 13, 46.

126. Ἐννοεῖ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη.

127. Πρόκειται γιὰ τὸ ναὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου στὴν Ἐφεσο.

128. *Δσμα* 5, 8.

πράγμασι κατ'άλληλον σὺν κατανύξει πολλῇ καὶ δάκρυσιν ἀναφέρει·

Ἔο τοῦ καινοῦ καὶ παραδόξου πράγματος δέδωκας, ἐκ τῆς παναγίας Παρθένου τὴν ἐμὴν ἐνδυσάμενον φύσιν, καὶ τῆς αὐτοῦ μοι μεταδόντα θεότητος· ἵνα μὴ μόνον ἀθανατήσῃ καὶ τὴν ἀμαυρωθεῖσαν εἰκόνα πρὸς τὴν προτέραν ἀνακαινίσῃ λαμπρότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ καιρὸν τότε φαντασθεῖσαν μετὰ μελίζονος τῆς παρασκευῆς χαρίσθαι μοι θεότητα, σὺν υἱὸν καὶ κληρονόμον καὶ συγκληρονόμον ἑαυτοῦ ἐργασάμενος. Τί οὖν ἀνταποδῶσω σοι φιланθρωπότατε δέσποτα ὑπὲρ τῆς ἀρρήτου καὶ πάντα νοῦν ἐκπληττούσης ταύτης ἀγάπης, ἧς μὲ ἡγάπησας, σῶμα καὶ λόγος παρ' ἐμοὶ σήμερον καὶ μόνα καὶ τιμιώτατα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα τῆς σῆς δημιουργίας τε καὶ δεσποτείας ἐξήρτηται καὶ οὐδὲν τὸ παράπαν ἴδιον ἔμοιγε· Ἄλλ' ἐπεὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος πατριαρχῶν καὶ προφητῶν, ἀποστόλων τε καὶ μαρτύρων οὐδεὶς ἐκ τῶν ἰδίων ἔσχε τι προσενεγκεῖν σοι—τοῦτο γὰρ ἔξω φύσεως καὶ ἀδύνατον ἐπεὶ σὺ καὶ δοτὴρ τῶν ἀπάντων καὶ κύριος—ἰδοὺ καὶ γὰρ κατὰ ζῆλον ἐκείνων τὰ σὰ ταῦτα σήμερον εἰς θυσίαν προσφέρω σοι δέσποτα καὶ τῇ μὲν γλώττῃ δεσμὸν ἐκούσιον ἐπιτίθημι, τὴν τοῦ λόγου προφορὰν ἀποκλείων, καὶ σοὶ μόνῳ τοῦτον συνάγων ἐντός, ὥστε πρὸς αὐτὸν σὲ μόνον ἐνδιαθέτως καθ' ὥραν λαλεῖν, μᾶλλον δὲ τοῖς ἀλαλήτοις ἐντυγχάνειν σοι τῆς καρδίας στεναγμοῖς τε καὶ ῥήμασι. Τὸ δέ γε σῶμα, καθάπερ ἀποθνήσκων καὶ μηκέτι τὸ παράπαν ὢν ἐν σαρκί, σοῦ τοῦ πάντα δυναμένου δεσπότη τοῦ παρὰ σου τοῦ διδόντος ἰσχύον καὶ βοηθίαν, καθ' ὅσον ἀνθρώπῳ δυνατόν ὁλωσχερῶς ἀποτιθεμαι· ὥστε μὴ τοῖς θελήμασιν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς φυσικαῖς ἀνάγκαις ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη τὸν σύνδεσμον τηροῦντι διὰ σὲ τὸν συνδῆσαντα, μένειν ἀδούλωτον καίτοιγε εἰ καὶ μυρίων εὐποροῦντι μοι ψυχῶν καὶ σωματῶν, ἐπεὶ τ' ἔξῃν βουλομένη προέσθαι ταῦτα ῥαδίως ὑπὲρ σου τοῦ τοσοῦτον ἡγαπηκότες με, οὐδ' οὕτως ἂν ἔσχον τοῦ πρὸς ἀξίαν ἐπιτυχεῖν οὔτε γὰρ ἴσον αἵματι καὶ ψυχῇ δεσπότη τοῦ δουλικῶς, οὔτε τῷ τῆς υἱοθεσίας θεοποιῶ δώρῳ τῶν ἐν ἀνθρώποις τιμιωτάτων ἀντιμετρηθεῖν τι ἂν πρὸς ἀντίδοσιν οὐδ' ἐγγύς. Ἐπεὶ γοῦν τοῦ καὶ ὅπως οὖν κατ' ἀξίαν ἀνάγκη πᾶσα διαμαρτεῖν, τὸ κατὰ δύναμιν προθύμως εἰσφέρω σοι δέσποτα, δόξαν ἄφατον καὶ καυχήσεως, στέφανον, καὶ τοῦτ' αὐτὸ βασιλείαν νομίζων οὐράνιον τὸ διὰ πυρός τε καὶ ὕδατος διελθεῖν ἂν, τοῦ ποικίλου καὶ ὀξυτάτου δηλονότι τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, καὶ μετὰ τοῦ θαυμαστοῦ Παύλου καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκων ὑπὲρ τοῦ πρὸς ἐμὲ σου φίλτρου φιλάνθρωπε, τοῦ ἀνάρχου πατρός, καὶ τοῦ συναϊδίου υἱοῦ καὶ τοῦ συμφύτου καὶ ὁμοτίμου φημι πνεύματος, τῆς ἐν τριάδι μιᾷ καὶ ἀσυγχύτου θεότητος». Ταῦτ' ἔλεγες ὥσπερ ἐξεστηκῶς ἤδη καὶ αὐτοῦ τοῦ πεφυκότες μακάριε, κατὰ μελίζονά τινα καὶ θειοτέραν φασὶν ἔκστασιν ἐκπυρούμενος τοῖς ἐνδον ἐκκαιομένοις ἀνθραξὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγαπήσεως, τῆς μακαρίας μανίας τε γενόμενος κάτοχος, κατὰ τὸν εἰπόντα, καὶ ἡρεμεῖν οὐμενουν τὸ παράπαν δυνάμενος, ἀλλ' ὅλος ἡλλοιωμένος τίς ὢν, καὶ πράγμασι καὶ ῥήμασι καὶ κινήμασι, καὶ οἷόν τις σχεδὸν ὑπεράνθρωπος, μᾶλλον δ' οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἐκστατικώτερα πολλῶ καὶ θειότερα, ὢν αὐτὸς ἂν εἶης ἀξιώτατος ῥήτωρ καὶ μόνος, ἢ εἰ τις κατὰ σέ καὶ πάσχειν καὶ φιλοσοφεῖν ἡξιωμένος τά γε τοιαῦτα καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ φθέγγεσθαι, τῆς ἐν φόβῳ δουλείας ἀπαλλαγείας ἤδη, καὶ ὡς Θεοῦ τέκνον, ἐν πνεύματι μυστήρια λέγων Θεοῦ καὶ σοφίαν ἐν τοῖς τελείοις τὴν ἀποκεκρυμμένην, τὰ μόνοις τοῖς πνευματικαῖς καθὼ δεῖ καὶ γινωσκόμενα καὶ λαλούμενα, ἔπερ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς σῆς θεοπεσίας ψυχῆς καὶ γλώττης ἐνηχηθέντες πολλάκις, ἐπεὶ μὴ καὶ τὸ σχετικὸν τῆς ψυχῆς κατὰ σέ συμπάσχον τοῖς ἀκουσθεῖσι, καὶ συνδιατιθέμενον εἶχομεν, περὶ τὰς προσύλους οἴμοι φαντασίας καὶ σχέσεις ἔτι τῷ πλείστῳ μέρει προσασχολούμενον, τοῦ μὲν παντὸς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην διαμαρτεῖν ἔσχομεν, τοῦ δέ γε πρὸς δύναμιν, τὸ μὲν ἤδη λέλεκται, τὸ δ' ἐν τοῖς ἐξῆς καὶ αὐθις ῥηθήσεται σοῦ κατὰ καιρὸν ἐπινεύοντος. Τὰ ῥηθέντα τοίνυν μεθ' οὕτω θερμῶν ἐρώτων τέ καὶ δακρῶν ἐπευξάμενος ὁ θαυμασταῖος συνωδὰ καὶ τὰ πράγματα τοῖς λόγοις εὐθὺς ἐπεδείκνυτο add Λ, sic. ¶ 9 κατ'άλληλον... ἀναφέρει om Λ.

10 καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀποδὺς εὐθύς ἅπαντα περιβλήματα¹²⁹, μέχρι δὴ καὶ τοῦ τὴν σάρκα περικαλύπτοντος αὐτὴν φημι χιτωνίσκου, ὁ καὶ πρὸ τούτων τὸν παλαιὸν ἀποθέμενος ἄνθρωπον¹³⁰ καὶ μηδὲν ἐν ἑαυτῷ φέρων τῆς κάτω καὶ νεκρᾶς ὕλης, ἀλλὰ τις σχεδὸν ἄσαρκός τε καὶ ἄυλος ὢν, καὶ πρό γε τῆς λύσεως οὕτως ἑαυτὸν ἐπιρρίπτει τῇ νήσῳ—θαῦμα
15 φοβερὸν ὄντως καὶ πᾶσαν ἐκπλήξαν ψυχὴν ὁρώμενόν τε καὶ ἀκουόμενον— τὸ τοῦ Ἰωβ ἐκεῖνο πολλῷ φιλοσοφώτερον λέγων καὶ ὑψηλότερον· «Γυμνὸς αὐτὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας»¹³¹.

Περιῆει τοιγαροῦν τὰς αὐτόθι πόλεις καὶ χώρας γυμνὸς κεφαλὴν
20 τε καὶ πόδας σὺν τῷ παντὶ σώματι, ἄπολις, ἄστεγος, ἄγνωστος¹³² τοῖς πᾶσι τὸ παράπαν καὶ ἀνομίλητος, ξένος οὐ πατρίδος μόνον καὶ φίλων καὶ τῆς ἐνός τινος γοῦν τῶν συνήθων ἡστινosoῦν ὁμιλίας, τοῦτο δὴ τὸ βαρύτατον, ἀλλὰ καὶ τροφῆς τῆς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίας καὶ παντός οὐτινosoῦν ἀνθρωπίνου πράγματος¹³³. Τίς γὰρ ἂν καὶ πότε τροφὴν ὁ-
25 ρέξεια κατὰ νοῦν ἔσχε; Καὶ εἰ τὸν πάντων εἴποις φιλανθρωπότατον, ἀνθρώπῳ μὴτ' αὐτῷ προσαιτοῦντι, μὴ φθέγματι τὸ παράπαν, μὴ νεύματι, μὴτε τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δεησόμενον ἔχοντι καὶ μηδενὶ τινι τόπῳ πρὸς βραχὺ γοῦν ἑαυτὸν περιγράφοντι, ἀλλὰ νῦν μὲν ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσι¹³⁴ καὶ ἄντροις καὶ θηρῶν καταδύσεσιν ἐπὶ πολὺ καταμόνας τῇ τοῦ Θεοῦ
30 θεωρίᾳ σχολάζοντι, ποτὲ δ' αὖθις πόλεσι καὶ χώραις καὶ δήμοις καὶ συλλόγοις κοινοῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ ἀγοραῖς ἄλλοτε ἄλλαις ἑαυτὸν διδόντι, ὥς πλήθει μὲν ἀνθρώπων τὸ καθ' ἑκάστην ἔστιν ὅτε δοκεῖν παραβάλλεσθαι, τὸ παράπαν δ' ὥς ἀληθῶς τῶν ἀνθρώπων ἀπερρωγένοι οὐ τῷ φρονήματι μόνον καὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀφ-
35 εστηκότι, ἀλλὰ καὶ τῷ τῇδε ἀκκεῖσε, καθάπερ ἔφην, περιπολοῦντα μετὰ τῆς ἄκρας ἐκείνης σιωπῆς καὶ τοῦ σχήματος ἄγνωστον εἶναι τοῖς πᾶσι σχεδόν, καθάπερ νῦν ἄρτι πρῶτον ὁρώμενον.

Πῶς οὖν, ὅπερ εἶπον, τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιοτάτων αὐτῷ μετέχειν ἐξῆν, οὕτω πάντων ἀφεστηκότι καθάπαξ ἐν παντὶ πράγματι;

10 καὶ τὰ: τὰ γὰρ Λ₈ || εὐθύς om Λ₈ || 14 ἐπιρίπτει B || 19 περῆει B || 21 μόνης B || 22 ὁμοιλίας Λ₈ || 28 περιγράφοντι: γράφοντι B.

129. Βλ. Festugière, «Étude», σ. 239-242.

130. Ἐφ 4, 22.

131. Ἰωβ 1, 21.

132. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολή 2, 2 (1, σ. 7), PG 32, 22B.

133. Γιά τὴ βίωση τῆς ἀνεσιότητος ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς βλ. Δημ. Γ. Τσάμη, Ἡ διαλεκτικὴ φύσις τῆς διδασκαλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 38 ἐξ.

134. Πρβλ. Ἐβρ. 11, 38.

40 δυοὶ γὰρ δήπου τούτοις ἄνθρωποι πάντες πρὸς οἶκτον ἐπικλῶμενοι
 βλέπομεν, ἢ τῷ δι' ἑαυτοῦ δεομένῳ κατὰ τὴν ἐντολὴν διδόντες—«τῷ
 γὰρ αἰτοῦντί σε δίδου»¹³⁵ φησὶν— ἢ τῷ δι' ἐτέρου, μὴ δυναμένῳ δι'
 ἑαυτοῦ πάντως διὰ τινὰ προσπεσοῦσαν νόσον ἢ αἰσχύνην ἢ συμφορᾶς
 45 λὴν ἀντεξεταζόμενον, ἀλλ' ἔχει τι πάντως καὶ ὑψηλότερον, τὸ μὴ παρεῖ-
 ναι λέγω τὸν πάσχοντα φθέγματί τε καὶ σχήματι καὶ τῷ τῆς ψυχῆς πα-
 θαινομένῳ παντὶ τὸν ἔλεον δυνάμενον ἐκκαλέσασθαι· τὸ δέ γε διδόναι
 παρὰ τινος μηδοπωστιοῦν ἐξαιτούμενον, τοῦτο καὶ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν
 μὲν ἤδη καὶ διὰ τοῦτο καὶ μέγα καὶ πολλοῦ τινος ἄξιον. Εἰ μέντοι κά-
 50 κεῖνο προσθείης, τὸ μηδὲ συνήθη τινὰ καὶ γνωστὸν εἶναι τὸν τὴν ἐν-
 δειαν ἀποκρύπτοντα, τοῦτο μικροῦ καὶ ἄπορον ἔγωγ' ἂν φαίην, καὶ τοὺς
 ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ σπουδαιοτάτους διαδιδράσκειν δυνάμενον, εἰ μήπου
 τινὰ λέγοις Ἀβραάμ τὸν μέγαν ἐν πατριάρχαις καὶ Ἰώβ τὸν τούτου
 ἀπόγονον· ὧν τὸν μὲν ἐπὶ τῆς τριόδου καθήμενον οὐδ' εἰσιστοῦν τῶν
 55 παριόντων ἐλάνθανε¹³⁶, τῷ δὲ γενναίῳ Ἰώβ «ἐχέοντο μὲν αἱ ὁδοὶ βου-
 τύρῃ», κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον εἰπεῖν, «τὰ δὲ ὄρη τῷ γάλακτι καὶ ἡ θύρα
 παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀνέωκτο»¹³⁷ κατ' ἐξουσίαν τὰ πρὸς χρεῖαν λαμ-
 βάνοντι. Τούτων γε μὴν μὴ παρόντων—οὐδὲ γὰρ πολλάκις οὐ φύσις,
 οὐ χρόνος, ταῦτα φέρειν οἶδε τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου τὰ θαύματα—πᾶσαν
 60 εἶναι ἀνάγκην λιμῷ φθαρῆναι τὸν ὑστερούμενον, εἰ μὴ Θεὸς ἀφανῶς
 ὀρέξοι χεῖρα, ὃ ταύτην ἀνοίγων καὶ πᾶν ζῶον ἐμπιπλῶν εὐδοκίας¹³⁸, ὃ
 διδοὺς «τοῖς κτήνεσι τροφὴν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων, τοῖς
 ἐπικαλουμένοις αὐτόν»¹³⁹, ὃ δὴ καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῇ τῷδε συν-
 έβαινε, σιωπὴν, ἥπερ ἔφην, ἀσκοῦντι καὶ τὸν μωρὸν ὑποκρινομένῳ καὶ
 65 παντὸς ἀφεστηκότι, καὶ ἀνθρώπου καὶ πράγματος· παρεμυθεῖτο δὲ τὴν
 ἀνάγκην τῆς φύσεως ποτὲ μὲν ταῖς αὐτομάτως ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμε-
 ναις βοτάναις, ὀπηνίκα δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων ἀναχωρῶν καθ' ἑαυτὸν
 ἐν ταῖς ἐρήμοις διέτριβε, καὶ τοῦτο πεφεισμένως διὰ τριῶν ἡμερῶν
 70 ὑπὸ τινων αὐτῷ παραρριπτουμένοις, προνοίᾳ δηλονότι τοῦ κρείττονος,
 ὅτε τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀνεμίγνυ, πόλεις καὶ χώρας μετὰ σκοποῦ

40 ἐπικλῶμενοι B || 51 ἔγωγ' ἂν φαίην S₁ pc: ἡδὴ Λ₈ || 54 οὐδωστισοῦν Λ₈ || 60
 φθαρεῖναι B || 61 ὀρέξη Λ₈ || ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον B.

135. M⁰ 5, 42.

136. Γεν 18, 2 ἐ· 19, 1-3· Έβρ 13, 2.

137. Ἰώβ 29, 6· 31, 32.

138. Ψαλμ 144, 16.

139. Ψαλμ 146, 9.

διδῶν τοῦ προκειμένου καὶ νήψεως. "Ἔστι δ' ὅτε καὶ πᾶσαν ἄσιτος εἴλκε
τὴν ἐβδομάδα, νεκρὸν ἑαυτὸν καὶ τοῦ κόσμου τὸ παράπαν ἐξεστηκότα
δεικνύς καὶ τροφῇ καὶ στρωμνῇ καὶ οἰκῇ καὶ ὀμιλίᾳ καὶ ἡθι καὶ
75 σχήματι.

18. Καὶ πῶς γὰρ οὐχ ὑπερφυᾶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν τουτονὶ πάντα
καὶ λόγου παντὸς ἔξω καὶ παραδείγματος καὶ οὐδὲ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους
οὐμενον ὑποπίπτειν δυνάμενα; μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς ὑπερφυεῖς ἐκείνους
ἐγὼ καὶ ἰσοθέους ἀνασκοπῶν ἄνδρας, Ἡλίαν φημι τὸν θεσβίτην καὶ τὸν
5 βαπτιστὴν Ἰωάννην καὶ τοὺς μετὰ τὴν χάριν καλῶς τὰ ἐκείνων ζηλώ-
σαντας, οὓς ἔδει παραδείγματα τινὰ καὶ εἰκόνας τῶν μεγίστων προ-
κεῖσθαι τῷ βίῳ, πολλῶ τινι τῷ μέσῳ τοῖς πόνοις εὐρίσκω τὸν ἄνδρα
προέχοντα· οἱ μὲν γὰρ τούτων τῷ ἐρημικῷ τε καὶ ἀτροφῷ πρὸς ἐκείνους
παραβαλλόμενοι, ταῖς λοιπαῖς τῶν ἀγῶνων ιδέαις, πολλαῖς οὐσαις ὁμοῦ
10 καὶ μεγάλαις, ἐλλείποντες φαίνονται· οἱ δὲ τὸ ἴσον ἐν τούτοις ἔχοντες,
ἐν τοῖς προορηθεῖσιν ὑστέρησαν, ἢ τῷ τοῦ δρόμου τόνῳ, ἢ τῇ τοῦ χρό-
νου παρατάσει, ἢ τῷ διὰ πάντων ἀκροτάτῳ περιφανῶς ἡττηθέντες τῆς
καινῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνης ἐνστάσεως. Ποῦ γὰρ τοὺς τῆς ἀκροτάτης
ἐκείνης ἀσιτίας τε καὶ γυμνώσεως καμάτων, καὶ πρὸς βραχὺ διανέ-
15 παυε, μὴ καλύβην ἔχων, μὴ στρωμνῆς εἰδός τι καὶ ὅπως οὖν, μήτε μὴν
ὑπὸ δένδρον που καὶ φυτὸν ἢ προθύροις οἴκων τινῶν καὶ προτεμενίσμα-
σιν ἑαυτὸν ὑποβάλλειν, ἀ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀγωνιστῶν ἱστο-
ρίαι καὶ βίβλοι φέρουσι; Πῶς τῶν ὑετῶν τὸ ῥαγδαῖον τοὺς τε χειμερίους
νιφετοὺς καὶ τὸ δριμύ καὶ σφοδρὸν τῶν πνευμάτων προσβάλλοντα
20 γυμνὴ φύσις ἀνθρωπείας σαρκὸς ὑπὲρ φύσιν ὑπέφερε, λεπτὸν οὕτω καὶ
ἀραιὸν προβαλλομένη τὸ δέρμα καὶ διὰ τοῦτο καὶ μέχρις ὅστων καὶ
μυελῶν¹⁴⁰ τοῦ πάθους τὴν αἰσθησιν ὀξύτατα παραπέμπουσα; Πῶς τὴν
μὲν τῶν ἔξω πῆξιν καὶ νέκρωσιν σαρκῶν φημι καὶ νεύρων καὶ τῶν ἁρ-
θρων αὐτῶν, τὸν δὲ πρὸς τὰ ἔσω τοῦ αἵματος ὠθισμὸν καὶ τοῦ ἐμφύ-
25 του θερμοῦ τὴν κατὰ βάθους συνοχὴν ἔφερε, τὴν ἐναντίαν ταύτην φημι
βάσανον, ἀφόρητον ἐπάγουσαν τὴν ὀδύνην καὶ οἰκτίστου θανάτου πι-
κρὰν οὖσαν ἄγγελον;

"Ὅταν δὲ καὶ τοὺς ἐν θέρει τοῦ ἡλίου καυτῆρας ἐνθυμηθῶ, πυρὸς
οὐδὲν ἦττον ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι πᾶν τὸ προστυχὸν καταφλέγοντας,
30 ὥς τῶν πεπειραμένων ἔστιν ἀκούειν, ξένον τι χρῆμα καὶ διανοίας καὶ

74 στρωμνῇ B.

1 ὑπερφυῇ Λ₈ || 15 στρωμνῆς B || 16 οἰκίων Λ₈ pc || 20 ἀνθρωπίνης Λ₈ || 22-23
πῶς τὴν μὲν...φημι καὶ Λ₈ mg.

140. Πρβλ. Ἑβρ. 4, 12.

φύσεως ἀνθρωπείας ἔξω τὰ κατ' ἐκεῖνον βλέπω, ἢ τοῦτ' ἂν εἴη μάλιστα τὸ παρ' ἡμῖν θαυμαζόμενον, ὅτι τὴν κοινὴν καὶ οὗτος ἡμῖν κληρωσάμενος φύσιν καὶ μηδὲν κατ' αὐτὸ τοῦτο τῶν πολλῶν διαφέρων, πρὸς τὰς αὐλοὺς ἀμιλληθῆναι φύσεις ὑπερφυῶς ἔσχε μετὰ τῆς ὕλης, «θέατρον
 35 γενόμενος τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις»¹⁴¹, κατὰ Παῦλον φάναι τὸν μέγαν, μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν ἀγγέλοις θαῦμα καὶ χαρὰς ἀρρήτου τινὸς ὑπόθεσις, «τὸν καινὸν ἄνθρωπον»¹⁴² ὁρῶσι, τὸν κτισθέντα κατὰ Θεόν, καὶ τὴν ὑπερφυᾶ τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου ἀλλοίωσιν¹⁴³, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς δι' ἑαυτοῦ σαρκωθείς ὑπὲρ λόγον ἐνήργησε, τῇ
 40 δὲ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ὅσοι δηλαδὴ μὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογονίας ἐκόντες ἔμυσαν, δόξα κοινὴ καὶ καυχήσεως ὑπέρλαμπρος στέφανος καὶ τῆς ἀρχαίας αἰσχύνης κατάλυσις, ζήλου τε κέντρον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ὀξύτατον, πλείστους μὲν παρακινῶν καὶ διεγείρον εἰς αὐτὸ τοῦτο θερμότατα, ὀλίγους δὲ πάνυ τοὺς ἐπομέ-
 45 νους ἔχον, καὶ τούτους ἀμυδρῶς πως καὶ πολλῶ τῷ μεταξὺ τοῦ παντὸς ἀποπίπτοντας. Δέος γε μὴν οὔτι φορητὸν καὶ κατὰπληξίς τῷ τῆς κακίας ἀρχηγῷ¹⁴⁴ καὶ πάσῃ τῇ σκοτεινῇ περὶ αὐτὸν φάλαγγι τὸν σκελισθέντα πρότερον ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' ἀπάτης αἰχμάλωτον γεγονότα καὶ ἄδοξον ἄνθρωπον τοσαύτην ὁρῶσι περιβεβλημένον τὴν δόξαν καὶ οὕτω
 50 τὴν ἀνδρίαν τῆς ψυχῆς ἀνυπέρβλητον, ὥς μὴ μόνον κατ' αὐτῶν ἐκείνων καὶ τῶν παρὰ φύσιν παθῶν εἰληφέναι τὸ κράτος, ὥστε «πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν τοῦ ἐχθροῦ δύναμιν»¹⁴⁵, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως οὕτω κρατεῖν ὑπὲρ φύσιν, ὥς μηδὲ ταῖς ἀνάγκαις αὐτῆς ὑποκύπτειν ἐθέλειν, ὥσπερ τινὰ βασιλέα καὶ θεὸν χειροτονηθέντα
 55 τῇ δυνάμει τοῦ αὐτὸν ἐνδυσαμένου δεσπότητος καὶ τῆς ἑαυτοῦ μεταδόντος δόξης τε καὶ θεώσεως. «Ὅθεν καὶ πολὺς τὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς μανίαν ἦν ὁ ληστής καὶ σφοδρὰν αὐτῷ τὴν τῶν ἔξωθεν πειρασμῶν τρικυμίαν ἐπήγειρεν, εἰδὼς μὲν ὡς ἀνηνύτοις ἐπιχειρεῖ¹⁴⁶ «δορκάς», ὃ λέγεται, «πρὸς λέοντα μάχης ἀπτόμενος»¹⁴⁷ καὶ κατ' αὐτὸς αὐτοῦ «κινῶν τὸν

31 ἀνθρωπίνης Λ₈ || 46 μὴν Λ₈ sl || 54 αὐτοῖς Λ₈ || 55 τῇ om B || ἑαυτὸν Λ₈ || 57 λιστῆς B.

141. Α' Κορ 4, 9.

142. Ἐφ 4, 24.

143. Βλ. Ψαλμ 76, 11. Πρβλ. Νικήτα Στηθάτου, Ἐκατοντὰς 1, 75, PG 120, 885CD.

144. «Ὡσπερ ἀρχηγὸς τῆς κακίας αὐτὸς ἂν εἴη ὁ τὴν κακίαν τεκὼν...», Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις, Ὁμιλία 9, 3, PG 60, 78.

145. Ακ 10, 19.

146. Πρβλ. Πλάτων, Φαίδων 84a· Νόμοι 780d· Πολιτεία 513a.

147. «Μὴ πρὸς λέοντα δορκὰς ἄψωμαι μάχης», ἐπὶ τῶν τὴν ἰσχὺν ἀνίσων, Λεξικὸν Σούδα, λ. δορκάς.

60 ἀνάγυρον»¹⁴⁸, τὸ ἑαυτοῦ δὲ ποιῶν ὁμῶς καὶ τὸ κακὸς φαίνεσθαι τέως ὅπερ ἐστὶ φιλοτιμούμενος πάντοτε. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν νύσσαν ἐπαναγέσθω πάλιν ὁ λόγος¹⁴⁹.

19. Οὕτω τοιγαροῦν καὶ τὸν ἔσχατον ἐκδύς, ὅπερ ἔφην, ὁ γενναῖος χιτῶνα, πόλεις τε πάσας καὶ χώρας τὰς τῶν Κυπρίων διερχόμενος ἦν, ῥάκει τινὶ φαυλοτάτῳ τὰ πρὸς σκέπην ἀναγκαιότερα τοῦ σώματος μέλη περικαλύπτων καὶ μωρίαν δῆθεν ὑποκρινόμενος¹⁵⁰ ὁ τῆς ἀλήθειας σοφίας μετὰ Παύλου τοῦ μεγάλου καὶ αὐτὸς λέγων καὶ ὡς «ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ ἀστατοῦμεν, ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου καὶ περίψημα πάντων γινόμενοι»¹⁵¹. Οὐ μὴν οὕτω τοῖς πᾶσιν ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο μωρὸς ἐδόκει τις καὶ μαινό-
 10 μενος· ἀλλ' εἰσὶ μὲν οἱ καὶ ταῦθ' οὕτω πρὸς ἀλήθειαν ἔχειν ἐνόμιζον, τῷ φαινομένῳ τούτῳ δὴ προσέχοντες μόνῳ καὶ καθάπερ τινὶ λίθῳ καὶ σκανδάλῳ πέτρᾳ προσκόπτοντες¹⁵², τοῖς δέ γε συνιέναι δυναμένοις καὶ δοκιμάζειν καλῶς ἐκ τῶν φαινομένων «τὰ μὴ βλεπόμενα»¹⁵³, δῆλος ἦν αὐτόθεν, ὅπως τὸ φρονοῦν ἐρρωμένον εἶχε, κρύπτων ἐν ὁστρακίνῳ σκεύει
 15 τὸν θησαυρὸν τὸν τοῦ πνεύματος¹⁵⁴. οὐ γὰρ ὡς ἔτυχεν ἀπερισκέπτως οὕτω τὸν μωρὸν ὁ σοφὸς κατὰ τινὰς ὑπεκρίνετο, οἷτινες ἑαυτοὺς οὐκ οἶδ' ὅπως λαθόντες ἠπάτησαν, οὐχὶ μωρίαν ὑποκριθέντες, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μωροὶ γεγονότες ῥήμασί τε καὶ πράγμασι καὶ ἀντὶ τοῦ τοῖς δαίμοσιν ἐμπαίζειν καὶ τῷ κόσμῳ¹⁵⁵, κατὰ γε τοὺς εἰπόντας πατέρας, εἰς

61 νύσαν B.

3 φαυλοτάτῳ: σμικροτάτῳ μόνῳ Λ₈ || σκέπην: φυλακὴν Λ₈ || 8 γενόμενοι Λ₈ || 9-10 μενομένους B || 11 τοῦτο B.

148. CPG (1, σ. 46)· (2, σ. 95, 479, 758).

149. Βλ. Ὀμήρου, Ἰλιάς 23, στίχ. 758 καὶ Ὀδύσεια 8, στίχ. 121· Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 22, PG 36, 525B: «ἐπὶ τὴν νύσσαν ἐπαναγέσθω ὁ λόγος»· Λόγος 27, 5 (σ. 80), PG 36, 17A· Περὶ ἑαυτοῦ 11, στίχ. 415, PG 37, 1058 καὶ Λόγος 2, 30 (σ. 128), PG 35, 440A.

150. Ὁ Σάβας ἐδῶ ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τῶν «διὰ Χριστὸν σαλῶν, ποὺ ὑποκρίνονται ὅτι εἶναι τρελλοί. Γιὰ τὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς «σαλότητας» βλ. τὸ λαμπρὸ ἄρθρο τοῦ G. P. Fedotov, «Holy Fools», Rydén, «Holy Fools» Saward, *Perfect Fools*· Walter, «Dwazen» καὶ κυρίως Λεοντίου Νεαπόλεως, *Βίος Συνωμόν τοῦ Σαλοῦ*· Φιλοθέου Κοκκίνου, Ὑπόμνημα εἰς ὁσίων Νικόδημον.

151. Α' Κορ 4, 10-11 καὶ 13.

152. Ρωμ 9, 33.

153. Β' Κορ 4, 18.

154. Β' Κορ 4, 7.

155. Ἡ γελοιοποίηση τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ «κόσμου» ἦταν τὸ σύνθημα καὶ ἀπὸ τοὺς

20 ἐμπαιγμὸν καὶ χλεύην ἑαυτῶν καταλήξαντες· τὸ γὰρ ἄλογον τῆς ψυχῆς οὕτω καλῶς ὑποτάξει δυνηθέντες τῷ λόγῳ, μηδὲ τὰς ἡνίας ὀλοσχερῶς δεδωκότες τῷ κρείττονι¹⁵⁶, ἐπεί πρὸ καιροῦ «τῆς βαλβίδος»¹⁵⁷ ἐξέδραμον, τοῖς πάθεσιν εὐχερῶς ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν, ἐκεῖνα λέγοντες ἀσέμνως καὶ πράττοντες, ὅσα τοὺς μαινομένους εἰκόζ¹⁵⁸.

25 'Αλλ' οὐχ ὁ μέγας ταυτὶ Σάβας, ἀλλὰ τὸ νοσοῦν τῆς ψυχῆς ἄριστα δι' ἐγκρατείας καὶ ταπεινοφροσύνης θεραπεύσας τὸ πρότερον, ὡς μηδωπωστιοῦν ὑπὸ γε τῶν αἰσθήσεων συμποδίζεσθαι τὸν καινὸν τοῦτον ἔπειτα δρόμον καὶ τὸν ἀγῶνα τεθάρρηκεν, οἶονεῖ τινα χαλινὸν ἐπιθείς τῇ γλώττῃ¹⁵⁹ καὶ οὕτω τὴν σιωπὴν, οὐ τὸ τῶν ἀπαχόντων οἴμαι τι λέ-
30 γειν, διευλαβούμενος—ποῦ γὰρ ἐν ἐκείνῳ ταῦτα, πρυτανεῖον ἐργασαμένῳ πάλαι Θεοῦ τὴν ψυχὴν καὶ τὰ ἐκείνου διὰ παντὸς καὶ μελετῶντι καὶ λέγοντι;— ἀλλ' ὡς ἂν τὸν τῆς ἐγκειμένης τοῦ πνεύματος σοφίας θησαυρὸν ἀποκρύπτειν ὡς μάλιστα ἔχη καὶ μὴ τοῦ δένδρου προχείρως ἀπὸ τοῦ καρποῦ φαινομένου¹⁶⁰ ῥᾶστα τοῦ σκοποῦ διαμάρτη καὶ τῆς κα-
35 λῆς ὑποκρίσεως. "Ηπιός γε μὴν ὄλος ὢν αἰθίς καὶ προσηνής, σχήματί τε καὶ βλέμματι, σύννους τε καὶ πρὸς αὐτὸς ἑαυτὸν πάντοτε βλέπων¹⁶¹ καὶ τοῖς κρείττοσι τὸ νοερὸν ἀδιαλείπτως προσασχολῶν, ὡς καὶ τῷ πλήθει πυκνῶς συναναστρεφόμενος «κατὰ μόνας εἰμὶ ἐγώ, ἕως ἂν παρέλθω»¹⁶² μετὰ τοῦ Δαβίδ λέγειν δύνασθαι· ἄλλως τε δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ἄγαν

22 δεδοκότες τῷ κρίττονι B || 31 καὶ post παντὸς om Λ_a || 32 ἐγκυμένης B || 36 ἑαυτόν: αὐτόν B || 38 ἂν B sl.

κύριους σκοποὺς τῶν «διὰ Χριστὸν σαλῶν». Βλ. Νικηφόρου, *Βίος Ἀνδρέου τοῦ Σαλοῦ* 4 (σ. 15-16): «Ὁ δὲ ὄντως ἀδάμας καὶ ἀληθὴς ἐμπαίκτης τοῦ διαβόλου...ὁ τὸν κόσμον ἐμπαίζων» καὶ Λεοντίου Νεαπόλεως, *Βίος Συμεῶν τοῦ Σαλοῦ*, (σ. 76), στίχ. 25 ἐ.: «...ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ ὑπάγω ἐμπαίζω τῷ κόσμῳ». Γιὰ ἄλλα σχετικὰ χωρία βλ. Festugière, «Étude», σ. 247, σημ. 1 καὶ σ. 250.

156. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος*, 2, 47 (σ. 150), PG 35, 456A: «'Αλλ' εἰδότες ἑτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἑαυτῶν ἡνίας ἐνδιδόναι τεχνικωτέροις...».

157. CPG (2, σ. 61).

158. Ὁ Festugière (δ.π., σ. 223 ἐξ.) φρονεῖ ὅτι ἡ κριτικὴ αὐτῇ γιὰ τοὺς Σαλοὺς στρέφεται κατὰ τῶν δύο πιδ γνωστῶν Σαλῶν, τοῦ ἀγ. Συμεῶν καὶ τοῦ ἀγ. Ἀνδρέα. Ἀντιθέτως ὁ Rydén ὀρθὰ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Φιλόθεος ἐδῶ ἀναφέρεται στοὺς αὐτοσχέδιους Σαλοὺς ποὺ ἀποδοκίμαζε καὶ ὁ Συμεῶν ὁ νέος Θεολόγος (βλ. *Κατήχησις* 28 (σ. 156-158), στίχ. 369-378). Παρόμοιες ἀρνητικὲς κρίσεις γιὰ τοὺς Σαλοὺς διατυπώνει ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος [βλ. *Στρατηγικὸν* 155 (σ. 63), στίχ. 18-30] καὶ ὁ Βαλααμῶν (βλ. *Κανόνες τῶν ἐν τῷ Τροῦλλῳ συνελθόντων Πατέρων, Κανὼν Ξ'*, PG 137, 716D ἐ.). Πρβλ. Magdalino, «Holy Man», σ. 59-60.

159. Βλ. CPG (1, σ. 51 καὶ 223)· (2, σ. 18 καὶ 332).

160. *MΘ* 12, 33· *Ακ* 6, 44.

161. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 77, PG 36, 600A.

162. *Ψαλμ* 140, 10.

40 ἀσιτίας συντετηκὸς ἔχων τὸ σῶμα καὶ λεπτὸν τι πνέον καὶ ἀδρανὲς — οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα κρύπτειν ἡδύνατο — τοῖς συνετατέροις ὑποπτος ἦν, ὅπερ εἶπον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τιμῆς ἄξιος. Καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν καὶ τινων ἐπιμνησθῆναι τῶν κατὰ μέρος καὶ δεῖξαι καὶ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκίμησιν.

20. Διήρχετό ποτέ τινα τῶν Κυπρίων πόλιν ὁ μέγας ἐν τῷδε τῷ σχήματι· κατὰ δὲ μέσῃ τὴν λεωφόρον βαδίζοντι, γυνή τις ἐπιβάλλει τὸν ὀφθαλμὸν ὑπερώου τινὸς ὑπερκύψασα, καὶ τίνι τῶν λογισμῶν οὐκ οἶδα χρωμένη, «ὦ τοῦ κάλλους τῶν σαρκῶν τοῦ ἀνθρώπου τοῦδε» μετὰ
 5 θαύματος ἐξεβόησεν· ἔτι γὰρ ἐν ἀρχαῖς ἦν αὐτῷ τὰ τοῦ παρόντος ἀγῶνος καὶ οὐπω ταῖς ἀμέσοις προσβολαῖς τοῦ ἄερος, οὐδὲ ταῖς ἡλιακαῖς τε καὶ χειμερίοις βολαῖς ὡς εἶδος μεμελάνωτο· καὶ ἡ τοῦ σώματος δὲ κρᾶσις τὸ πυρῶδες ἔχουσα κατὰ φύσιν, λευκὴν ἄκρως ἐδείκνυ καὶ στίλβουσαν τὴν τῆς σαρκὸς ἐπιφάνειαν. Ὁ δὲ σοφὸς ὁμοῦ μὲν τὸν τῷ λείῳ
 10 τῆς ἡδονῆς ἐγκρυπτόμενον ὄφιν ἐλέγχων, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ γύναιον σωφρονίζων μὴ τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, μηδὲ κάλλει σαρκὸς καὶ ὀφθαλμῶν ἀπατᾶσθαι φαντασίᾳ, ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ μὴ προσκόμματος ἀφορμὴν διδόναι καὶ ὅπως οὖν τοῖς ἀπλουστέροις περὶ πλείστου ποιούμενος, πρᾶγμα ποιεῖ τῆς διανοίας αὐτοῦ μόνης καὶ τῆς σπουδῆς ὄντως ἄξιον·
 15 περιβλεψάμενος γὰρ ὧδε κἀκεῖσε, δεξαμένην τινα βλέπει βορβόρου καὶ σκολήκων μεστήν, καὶ δραμῶν ὅλον ἑαυτόν, ὡς εἶχε, μέσον τοῦ βορβόρου καὶ τῆς σαπρίας ἐκείνης καθίησι. Καὶ ὁ μὲν οὕτω καθῆστο, καθάπερ ἐπὶ λουτροῦ τινος ἢ λειμώνων εὐανθῶν καὶ ῥοδωνιᾶς εὐώδους καὶ μαλακῆς, ἐν μέσῳ τῆς ἀπλέτου δυσωδίας ἐκείνης, ἄχρις οὐ τῆς ἐσπέρας
 20 καταλαβούσης, μόλις αὐτόθεν ἐξῆλθε μεμελάνωμένος ὅλος καὶ ῥύπου καὶ δυσωδίας μεστός, ὡς μὴ μόνον μηκέτι τοῖς ἀσθενεστέροις τὸν νοῦν πρόσκομμα τὴν αὐτοῦ γίνεσθαι γύμνωσιν—«Ἰνατί γάρ», φησὶ Παῦλος ὁ μέγας, «ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;»¹⁶³— ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐχέφροσι καὶ σπουδαιοτέροις ὠφελείας οὔτι μικρᾶς ὑπό-
 25 θεσιν εἶναι τὸ κατ' αὐτόν, ἄριστα παιδευομένοις ἐντεῦθεν, ὅπως καὶ σώματος κάλλους ὡς μηδὲν ὄντος ὑπερφρονεῖν δεῖ καὶ σωφροσύνην ἀσκεῖν ὡς μάλιστα τραχυτέραις τισὶν ἀγωγαῖς τοῦ λείου κατεξανισταμένους τῆς ἡδονῆς· ὁ δὲ καὶ παραυτίκα συμβαῖνον ὥρατο, καὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς καλῆς ἐπινοίας οὐμνουν ἐκεῖνος τὸ παράπαν ἡμάρτανεν·

40 ἔχων B S₁ || 41 γὰρ S₁ mg.

2 μέσον B || 13 ὅπως οὖν B || 16 ὅλος Λ₈ || 18 λειμώνων B.

30 οἱ μὲν γὰρ τῶν ὁρώντων ἐξεπλήττοντο τὴν ἀνδρίαν καὶ τῆς θαυμαστῆς
προαιρέσεως οὐδ' ὅσον εἰπεῖν αὐτὸν ἀπεθαύμαζον· οἱ δὲ καὶ θερμὰ τοῖς
ῥηθεῖσι προσετίθουν ἀπὸ ψυχῆς δάκρυα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἢ τοῦ δρά-
ματος αἰτία γυνή, τῆς προπετείας ἑαυτὴν καταμεμφομένη καὶ ὀφθαλ-
μῶν ἀκρασίαν καὶ γλώττης ὀλισθον δάκρυσι καλοῖς καὶ ῥήμασι μετα-
35 νοίας ἐξιωμένη καὶ τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐγγυωμένη ἀσφάλειαν.

Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον καὶ οὕτω κάλλιστον δεῖγμα τῆς περὶ τὰ
καλὰ σπουδῆς τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὅπως οὐκ ἀπρόσκοπα μόνον, ἀλλὰ καὶ
ὠφελείας ἀφορμὴν ἔσπευδεν εἶπερ οἶόν τε τοῖς πᾶσιν εἶναι τὰ κατ' αὐ-
τόν· δεῖ δὲ καὶ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιμνησθῆναι πρὸς αὐτὸν μάχης καὶ
40 δεῖξαι κἀντεῦθεν στεφανίτην τὸν ἀθλητὴν, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ῥηθὲν ἤδη
τῆς κατὰ τοῦ ἀνδρὸς μανίας οἶονεῖ τις προσάγων ἦν, ἔνεδρον κατὰ τῆς
ἀλήπτου ψυχῆς ἐκείνου συσκευσάντων τὸ λεῖον τῆς ἡδονῆς. Ἄλλ' ἐπεὶ
τὸ τῆς «ἀλωπεκῆς»¹⁶⁴ ἀπεδοκιμάσθη καὶ οὐκ ἔλαθον εἰπόντες ἐν ἑαυ-
τοῖς «τῷ ψεύδει σκεπασθισόμεθα»¹⁶⁵ καὶ «τὸν δίκαιον ἐνεδρεύσω-
45 μεν»¹⁶⁶—«φῶς γὰρ δικαίοις διὰ παντός»¹⁶⁷, καὶ «τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ
ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ»¹⁶⁸—, τὴν «λεοντῆν»¹⁶⁹ ἤδη περιβάλλονται καὶ
τὸν θυμὸν ὅλον φανερώς ὀπλίζουσι κατ' αὐτοῦ, τῆς ἀτιμασθείσης ἡδο-
νῆς ὥσπερ ἐκδικητὴν, καὶ ὅπως ἔτοιμος ὁ λόγος δηλοῦν.

21. Ἰταλὸς τις τῶν ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ μέγα φουσώντων, μέ-
γιστά τε δυνάμενος παρὰ τῇ σφετέρᾳ πατρίδι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τοῦ
γένους ὑπεροψίας αὐτὰ δὴ ταῦτα προσθήκην πεποιημένος, τῷ μεγάλῳ
κατὰ μέσσην ἐντυγχάνει τὴν πόλιν οὕτω συμβάν, ἀγερώχῳ τινὶ καὶ γαύ-
5 ρῳ ἐφεζόμενος ἵππῳ μεθ' ὅσης τῆς δορυφορίας καὶ τῶν ἔξω φασμά-
των, καὶ τὸ τοῦ σχήματος ὑποπτεύσας ἐκείνου καινὸν καὶ παρηλλαγμέ-
νον, μᾶλλον δ' εἰς τοῦτ' αὐτὸ συνελαθεῖς ὑπὸ τῆς τοῦ δαίμονος κακουρ-
γίας, τίς οὗτος ἂν εἴη διεπυθάνετο τῶν ἐφεπομένων· τῶν δὲ τοῦτον μὲν
τὸ σύνολον ἀγνοεῖν εἰρηκότων, ὑποπτεύειν δ' ὅμως αὐτὸν ὅσον ἀπὸ τοῦ
10 φαινομένου κατὰσκοπον τῆς πατρίδος ἐξ ἁλλοδαπῆς τινος ἦκειν καὶ
πρὸς ἐξαπάτην τῶν πολιτῶν τὸ σχῆμα καὶ ταυτηνὴν τὴν ὑπόκρισιν ἐνδε-

30 ἀνδρείαν Λ₈ pc.

1 φουσώντων omnes || 4 ἐντυγχάνει: ἀπαντᾶ που Λ₈.

164. *CPG* (1, σ. 30 καὶ 194)· (2, σ. 101, 216 καὶ 674).

165. *Ἦσ* 28, 15.

166. *Σοφ Σολ* 2, 12.

167. *Παροιμ* 13, 9.

168. *Ἐκκλ* 2, 14.

169. Βλ. *CPG*, ζ.π.

δεῖχθαι, κατασχεθῆναι τοῦτον αὐτίκα κελεύει· καὶ βλοσυρὸν ἐνιδὼν αὐτῷ μετὰ τῆς φίλης ἰταμότητος καὶ ὑπεροψίας, ὅστις ἂν εἴη καὶ ὅθεν λέγειν ἡρώτα· ὁ δὲ τῶν μὲν ἐκείνου λόγων οὐδὲ βραχὺν τινα ποιού-
 15 μενος λόγον, οὐδὲ γὰρ πρὸς αὐτὸν ἦσαν, τοῦ δὲ κενοῦ τύφου καὶ τῆς ὑπεροψίας ἀναστέλλων ἐκείνον, ἐπεὶ λέγειν οὐκ εἶχε, πράττειν δὲ εἶχεν οἷς εἶχε, τὴν ὀφρὺν καταστρέφει· τὸν γὰρ ἐν τῇ χειρὶ κάλαμον ἡρέμα προτείνας, τοῦτον γὰρ εἰώθει βαστάζειν, ἅπτεται τοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ πύλου καὶ εἰς γῆν αὐτὸν καταβάλλει, συνετῶς ἄγαν ὁμοῦ καὶ ἀστείως
 20 ὁ σοφὸς τὸν ἀλαζόνα διὰ τούτου διδάσκων, ὥς καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ὑπερ- κείμενα καὶ πρῶτιστα τῆς φαινομένης περὶ αὐτὸν κενῆς δόξης καὶ φαν- τασίας, σποδοῦ τε καὶ κόνεως οὐδὲν διαφέρει, καὶ ὅσον οὐκ ἤδη τοῦτ' αὐτὸ γῇ πατουμένη καὶ σποδὸς ἔσται, μετὰ τοσαύτης γε μὴν τῆς ὀξύ- τητος καὶ τῆς εὐκολίας, ὅσω καὶ κάλαμος τὸ ἀσθενὲς καὶ εὐρίπιστον
 25 τοῦτο μετὰ πολλῆς αὐτὰ καθαιρεῖ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ῥασιώδους, καὶ ταῦτα τοσοῦτων πανταχόθεν δορυφορούντων καὶ ὥσανει μένουσιν αὐτοῖς προσεχόντων.

Ἄλλ' ἐκείνῳ πολλοῦ τινος ἔδει τῶν τοιούτων αἰσθῆσθαι καὶ ἦθος ἀνδρὸς καὶ ψυχῆς εὐγένειαν κεκρυμμένην ἀπὸ τῶν φαινομένων τεκμή-
 30 ρασθαι· ὅθεν καὶ ὕβριν αὐτὸ τοῦτο μόνον καὶ αὐθάδειαν ἐκάλει τὸ πράγ- μα, καὶ τὸν θυμὸν ἀνυπόστατος ἦν καὶ μαινομένῳ τὸ παράπαν ἐώκει, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ μανίας τῆς ἐσχάτης ἔργα διαπραττόμενος ἦν. Κε- λεύει τοιγαροῦν τοῖς περὶ αὐτὸν δορυφόροις ῥάβδοις αὐτὸν ἀνηλεῶς κα- τακόπτειν· οἱ δὲ θᾶπτον ἢ λόγος κατὰ γῆς τείναντες, τοσαύτας αὐτῷ
 35 τὰς πληγὰς ἐπιφέρουσιν, ὅσας οὐτ' ἄνθρωπος ἐπαγαγεῖν ἂν ἀνθρώπῳ προήχθη, μὴ θηρίου τινὰ γνώμην τὸ παράπαν ἀναλαβὼν, οὔτε μὴ ἀν- θρώπου φύσις ὑπενεγκεῖν ἂν ἠδυνήθη, μὴ τῆς ἀνωθεν συμμαχοῦσης ἐπι- κουρίας. Καὶ τὰ μὲν ὅσα συνετρίβετο, σάρκες δ' εἰς ἀέρα διερριπιτοῦντο κατακοπτόμεναι καὶ γῇ τοῖς καταρρέουσιν αἵμασιν ἐφοινίσσετο· τοὺς
 40 δὲ θηριώδεις ἐκείνους ἔλεος οὐ μένουσιν ἐπεισῆει τῆς κοινῆς φύσεως· καὶ ὁ μὲν ἀθλητῆς ἔφερεν, οὐδὲ στεναγμὸν γοῦν προϊέμενος, οἱ τύπτοντες δὲ τοῦναντίον ἡτόνουν καὶ εἰς ἀμηχανίαν ἐνέπιπτον.

Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο τῆς τοῦ ἀνδρὸς καρτερίας δεῖγμα καὶ οὐ- δαμῶς ἐνδέον τοῦ κατ' αὐτὸν πράγματος· ὁ δὲ τούτου μάλιστα ἐγὼ θαυ-
 45 μάσας ἔχω, ἐξὸν αὐτῷ λαλήσαντι μόνον ἀπλῶς τὸν κίνδυνον διαδράναι (τοῦτο γὰρ μόνον ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς ὁ μισθὸς ἐκείνου ἀπῆται, ὥστ' ἂν μὴ παντάπασιν, ὥς ᾤετο, περιφρονηθῆναι), ὁ δὲ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἐνστάσεως καὶ τῶν πρὸς Θεὸν συνθηκῶν οὐ ζωήν, οὐ θάνατον, οὐκ ἐλευθερίαν,

οὐτ' ἄλλο τι τῶν πάντων οὐδαμῶς προετίμα, ἀλλὰ Μακκαβαῖος¹⁷⁰
 50 ἄντικρυς τὴν ἔνστασιν ἦν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἐκείνους πολλῶ τῷ μέ-
 σω· τοῖς μὲν γὰρ νόμων ἀνάγκη καὶ θεσμὰ θεῖα τὴν ἔνστασιν ἐνείργα-
 ζετο, ὁ δὲ ταύταις οὐχ ὑπέκειτο ταῖς ἀνάγκαις· καὶ τοῖς μὲν, τοῖς τοῦ
 βασιλέως πειθόμενοις τότε προστάγμασι, πᾶσα παρανομεῖν ἦν ἀνάγκη,
 πλημμελοῦσι περὶ τὰ προστάγματα τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλέως· ὁ δὲ
 55 μὴδὲ τούτοις ὑπεύθυνος ὢν, μὴδὲ ταυτηνὴ τὴν συντέλειαν μηδαμῶς ὀ-
 φείλων, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οὐδὲ τὸν αὐτὸς ἑαυτοῦ κἂν πρὸς βραχὺ
 παρέθρουσε νόμον. "Οτου φῆς χάριν; ἵνα μὴ δυοῖν θάτερον, ἢ «τὰ πρό-
 τερα τοῖς δευτέροις» ἢ «τὰ δεύτερα τοῖς προτέροις»¹⁷¹, αὐθις ἐξ ἀντι-
 στρόφου φανεῖη φαυλίζων καὶ δίκην ἀστασίας, ἢ μᾶλλον ἀνοίας, αὐτὸς
 60 ἑαυτῷ λαγχάνει, νῦν μὲν ἐκεῖνα, νῦν δὲ ταῦτα προτιμῶν καὶ ταῖς ἐναν-
 τίαις ἐξ ἴσου τιθέμενος δόξαις, ὡς ἀμφίβολός τις εἶναι πανταχοῦ τῷ
 φέροντι διδούς ἑαυτὸν ῥᾶστα καὶ μετὰ παντὸς τοῦ προθύμου, ἄλλως τε
 δὲ καὶ τὸ προτιθέσθαι τὸ πρὸς ὥραν ἢδὺ τοῦ καλοῦ τε καὶ ὠφελίμου, κἂν
 ἐπικίνδυνον ᾖ, δειλίαν ψυχῆς καὶ ὁδὸν ἵνα τῆς τῶν μεγίστων καὶ αὐ-
 65 τῶν φημι τῶν περὶ Θεοῦ προδοσίας ἀσφαλέστατα λογιζόμενος ὁ γεννά-
 δας· διὰ τοῦτο καὶ ἄκαμπτος καὶ ἀνένδοτος ἦν τὸ παράπαν, ὡς ἄψυχός
 τις ἀνδριάς μᾶλλον ἢ ἄνθρωπος τὴν κόλασιν φέρων. Καὶ μικροῦ ἂν καὶ
 διεχρήσαντο τοῦτον, εἰ μὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς τινες κόμματος τὴν τῶν κα-
 κοδόξων μυσαχθέντες μανίαν, ἄλλος ἀλλαχόθεν συναθροισθέντες καὶ
 70 ὥσπερ εἰς γεγονότες τῷ ζήλῳ, τοὺς μὲν καὶ μὴ βουλομένους τῆς ἀνο-
 σίας ἐκείνης σφαγῆς ἐκώλυσαν, πολλὰ πρότερον τῆς αὐτῶν κατειπόν-
 τες ἀνοίας, ὅτι δὴ ξένον τινὰ καὶ ἀλήτην καὶ τὰς αἰσθήσεις οὕτω κατὰ-
 κρας πεπηρωμένον ἄνθρωπον, παρὰ πᾶσαν ἀποκτένουσι δίκην, μὴδ'
 αὐτὸ τοῦτο δυνάμενοι συνιδεῖν, ὅτι περ οὐδὲ πεφυκὸτι λέγειν ἀπὸ γε
 75 τοῦ νῦν ἔξεστι, τῆς ζωτικῆς αὐτὸν ἤδη δυνάμεως τῷ τῶν πληγῶν ὑπερ-
 βάλλοντι καταλιμπανούσης· τὸν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητὴν ὡς ἄψυχόν
 τινα βαστάσαντες φόρτον, τὸ μὴ παντάπασι νεκρὸν εἶναι μόνῃ τῇ ἀνα-
 πνοῇ πιστευόμενον, καὶ παρὰ τοὺς ἑαυτῶν ἀγαγόντες οἴκους, τοῦ αἵ-
 ματός τε τὰς πληγὰς φιλανθρώπως ἀπέπλυναν καὶ νοσοκομοῦντες
 80 ἐφ' ἱκαναῖς ταῖς ἡμέραις ἦσαν, μᾶλλον δὲ τὸ μὲν φιλόθεον ἐκεῖνοι τοῦ τρό-
 που καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κάλλιστα σπουδὴν διὰ τούτων αὐτῶν ἐνεδείξαντο, Θε-

49 Μακκαβαιοῦς Λ₈ ac || 55 μὴδὲ ante τούτοις: μὴ B || 67 post μικροῦ: γ' add Λ₈ ||
 68 διεχρήσαν Λ₈ || 71 ἐκώλυσαν B || 72 ἀλήτης F Λ₈ S₁ || 77 φόρτον: ὕλην Λ₈.

170. Βλ. Β' Μακ 8, 16 ἐξ. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 15, 1-12, PG 35, 912A-933A.

171. CPG (1, σ. 62)· (2, σ. 357). Πρβλ. Πλάτωνα Νόμοι 723e.

ὁς δὲ τοῦ ἀθλητοῦ ἄνωθεν οὐκ ἡμέλει, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ
καὶ ἰάσατο αὐτὸν καὶ τὰς ἀνειμένας χεῖρας καὶ τὰ παρειμένα συνέσφιγ-
ξε¹⁷² γόνατα¹⁷³, καὶ γέγονεν ἱάμα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ
85 ἐπιμέλεια.

22. "Ὅθεν καὶ ὥς ἐξ ὕπνου τινὸς ἀναστὰς σταθερὸς ὅλος καὶ ψυχὴν
καὶ σῶμα καὶ ἄτρεπτος, «ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθην, ὥς
ἐπὶ παντὶ πλούτῳ»¹⁷⁴ πρὸς τὸν Θεὸν μεθ' ἡδονῆς ἔψαλλεν· «ἐὰν γὰρ
καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ
5 μετ' ἐμοῦ εἶ, Κύριε»¹⁷⁵. Καὶ ταῦτα λέγων τοῦ προτέρου δρόμου καὶ
τοῦ σχήματος αὐθις ἐξείχετο, νῦν μὲν εἰς τὰς ἐρήμους ἀναχωρῶν καὶ
καθ' ἑαυτὸν τῷ Θεῷ συγγινόμενος ὁ πάντοτε καθ' ἑαυτὸν ὢν, καὶ τοῦ
Θεοῦ μηδ' ὁπωσοῦν ἀφιστάμενος, νῦν δὲ χώρας ἐκείνας καὶ πόλεις τῆς
νήσου περιπολῶν, ἥπερ ἔφην, καὶ μωρίαν δῆθεν ὑποκρινόμενος, μωρίαν
10 πολὺ τὸ συνετὸν καὶ φιλόσοφον ὑποικουροῦν ἔχουσιν· οὐ γὰρ ὕβριστι-
στικόν τι καὶ ἄτακτον προσηνέχθη τινὶ πώποτε, οὐδὲ βλάβης εἰδὸς τι
καὶ ὁπωσοῦν, ὥσπερ τισὶν ἔθος, τὸ παράπαν ἐπήνεγκεν, ἀλλ' ἦν ὅλος
εὐταξίας καὶ εἰρήνης μεστός καὶ πᾶσι μετὰ τῆς φίλης σιωπῆς καὶ τῆς
ἐπιτρεπούσης συννοίας καὶ ἱλαρότητος προσφερόμενος.

15 'Αλλ' οὐ καὶ τῷ φθόνῳ ταῦθ' ὅλως ἦν ἀνεκτά, οὐδ' ἡρεμεῖν ὁ ἐξ
ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος¹⁷⁶ ἔγνω, οὐδ' ἔληγεν ἐριδος οὔμενον· διὰ τοῦτο
καὶ τῆς πρώτης ἀποκρουσθεὶς πείρας, τοῖς αὐτοῖς καὶ αὐθις προσβάλλει
μετὰ μείζονος πολλῷ τῆς παρασκευῆς καὶ τοῦ σχήματος· οὐ γὰρ ἓνα
που καὶ δεύτερον αὐθις κινεῖ, καθάπερ τὸν κάκιστον Ἰταλὸν πρότερον,
20 ἀλλὰ πάντοθεν αὐτῷ τὰ τοῦ πειρασμοῦ περίστησι δίκτυα· τὸ γὰρ ἄ-
λογον ὑπελθὼν πληθὸς, ἔτοιμον πᾶν πρὸς γε τὰ τοιαῦτα πεφυκὸς καὶ
δξύροπον, ἅτε καὶ οἴκοθεν ἔχων πανταχοῦ τὸ ἄστατόν τε καὶ ἀσυλλό-
γιστον, πολλὴν αὐτῷ τὴν τρικυμίαν καὶ τὸν σάλον ἐπήγειρε, καὶ οὐκ
ἦν, ὥς εἶπεῖν, τοῦ πλήθους οὐδεὶς, οὐκ ἀνὴρ, οὐ γυνή, οὐ παιδίον, οὐκ
25 ἔφηρος, ὅστις οὐ μετὰ πολλῆς τῆς ἀναισχυντίας καὶ τῆς ὕβρεως αὐτῷ
προσεφέρετο, λίθοις βάλλοντες, κόνει καὶ κόπρῳ τὴν τιμίαν—φεῦ—καὶ
τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῖς χαριεστάτην κεφαλὴν τολμηρῶς καταπάττοντες

83 παρημένα B.

9 δεῖθεν Λ₈ || 14 συννοίας Λ₈ ac || 22 δξύροπον B S₁ || καὶ ante οἴκοθεν om Λ8 ||
25 ἀναισχυντίας Λ₈ ac.

172. Βλ. 'Ησ 6, 10· Μθ 13, 15· 'Ιω 12, 40· Πρ 28, 27.

173. 'Ησ 35, 3.

174. Ψαλμ 118, 14.

175. Ψαλμ 22, 4.

176. 'Ιω 8, 44: «'Εκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς...».

καὶ τὰ τούτων ἔτι χεῖρω βλασφημοῦντες εἰς αὐτόν· «Ὁ λῆρος, ὁ πλάνος, ὁ μωρός, ὁ τὰς φρένας παράκοπος, ὁ κάκιστος ἡμῖν οἰωνός, ἡ κοινὴ τῆς
30 πόλεως λύμη, τυπτέσθω, λιθολευστεῖσθω, τῶν ὀρίων ἡμῶν ὅτι τάχος ἀπεληλάσθω που, εἰς ὄρη καὶ ἐρημίας καὶ βάραθρα»!

Ὁ δὲ σοφὸς ἐν ἅπασι σοφὸς ἦν καὶ τοῦ προσήκοντος οὐδαμοῦ διη-
μάρτανε· τῷ γὰρ κινοῦντι κακῶς οὐ τοῖς ἀπλῶς κινουμένοις ὀργάνοις
τὴν τῶν πειρασμῶν καλῶς ἐπιγράφων αἰτίαν κατ' ἐκείνου μὲν καὶ μό-
35 νου σφόδρα τὸ τῆς ψυχῆς ἐκίνει θυμούμενον καὶ προσευχῆς βέλεσιν οἶονεῖ τισι πρηστῆρσι κατὰ κεφαλῆς τὸν δράκοντα τὸν σκολιὸν ἔβαλλε, τοῖς ἀνθρώποις δὲ καὶ λίαν ἐπεικῶς προσεφέρετο, νικῶν ἀποστολικῶς ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν¹⁷⁷, οὐκ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ κακοῦ νικώμενος, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πατρικῶς τῆς νηπιότητος καὶ τῆς ἀφελείας αὐτοῦς οἰκτεῖρων
40 καὶ τὸ αἰοίδιμον ἐκεῖνο χριστομιμήτως πρὸς τὸν Θεὸν ὑποψιθυρίζων ὁ συμπαθέστατος, «Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιῶσι»¹⁷⁸. Τί γὰρ ἂν ὥφθη ποτὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς συμπαθέστερον; Τί δὲ μᾶλλον ἴσον ἐκείνης, ὅσα ἐμὲ εἰδέναι τὸν ἐκείνου πεπειραμένον ἐν τούτοις μάλιστα, ὥστε με καὶ τοῦτο θαρρύντως
45 ἂν ἔχειν εἰπεῖν, ὅτι τὴν συμπάθειαν αὐτὴν, ἣτις ἐστίν, εἴπερ ἐνδυσάμενην σῶμα καθάπερ τινὰ ψυχὴν, ἔβη ἄνθρωποις ἐμφανισθῆναι καὶ τοῦτο τὸ πεφυκὸς ἐδίδου, μὴ ἂν ὑπὲρ τὸν ἄνδρα τοῦτον φρονῆσαι, μὴδὲ σχεῖν ἐξελέγξαι ποτὲ καὶ ὀτιοῦν ὑφεικότα τοῦ καθ' αὐτὴν πράγ-
ματος; Τοσοῦτον ἦν σοι τὸ πρὸς πάντας ἐν τοῖς τοιούτοις ἀφεστηκός,
50 ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω θεῖόν τι χρῆμα καὶ μοναδικὸν ὅσον εἰς καθαρότητα ψυχῆς ἐν μέσοις τοῖς ἀνθρώποις καὶ τούτῳ δὴ τῷ πλημμε-
λοῦντι τῆς ὕλης ἐφάνης!

23. Οὕτω περιφανῶς διὰ τῶν ἀριστερῶν ὁ ἐχθρὸς ἡττηθεὶς αὐ-
τίκα προσβάλλει τοῖς δεξιοῖς, ὅσπερ αὐτῷ νόμος, τὸν καιρὸν ἀρπάσας, ὡς ᾤετο, ἵνα καὶ τι χρήσιμον δόξειε λέγειν καὶ σύμβουλος ἀγαθὸς νομι-
σθεῖν, πονηρότατος ὢν ἐπιβουλος. Τῶν ἔξω τοιγαροῦν ἀμελήσας πάν-
5 των αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν μάχην ἐπιτρέπει διὰ τῶν λογισμῶν, «Ἰνα τί», λέγων, «οὕτω σαυτὸν κατακόπτεις ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ καὶ τῇ μὲν συζύγῳ σαρκὶ θάνατον οὕτω βίαιον καθ' ἐκάστην ἐπάγειν φιλονεικεῖς, καὶ ταῦτα μὴδ' ἡντινοῦν εἰς τοῦτο δεξάμενος ἐντολήν, συγκατασπᾶν δὲ καὶ τὴν

40 αἰοίδιμον B || 47 πεφυκῶς B || 48 κατ' αὐτὴν Λ₈ || 49 ἀφεστικός B || 52 ἐφά-
νεις B.

1 Οὕτω Λ₈ mg || 2 ὥσπερ B || 7 φιλονικεῖς B.

177. Ρωμ 12, 21.

178. Πρ 7, 60· Ακ 23, 34.

- ψυχὴν διὰ τούτων αὐτῶν εἰς τὸν τῆς ὑπεροψίας ἐπιτηδεύεις κρημνόν,
 10 αὐτὲρ τὰ ἐσκαμμένα»¹⁷⁹ πηδᾶν ἀναγκάζων καὶ τὴν μὲν συνήθη καὶ φίλην
 ἀποδοκιμάζων τῶν πατέρων ὁδόν, ξένην δέ τινα καὶ ἀτριβὴ τέμνων
 αὐτὸς ἑαυτῷ, ἣν ἓνα που καὶ δεύτερον¹⁸⁰ μόγις εὐρίσκομεν ὠδευκώτας
 καὶ πρὸς κατάλυμα καταλελυκώτας χρηστόν, ἣ τὰς τῶν δαιμόνων ἀγνο-
 εῖς ἐνέδρας καὶ ὅπως ἐκεῖνοι προφάσει τῆς ἐπὶ τὰ μείζω σπουδῆς πολ-
 15 λούς τῶν μὴ νηφόντων κατέστρεψαν, τῷ βόθρῳ τῆς ὑπερφηφάνιας ἐνα-
 πορρίψαντες¹⁸¹; Ποικίλος γάρ τις ἐστὶν ὁ τοῦ κοινοῦ καθ' ἡμῶν ἐχθροῦ
 πόλεμος, καὶ οὐς οὐκ ἔσχυσε πολλοὺς τοῖς μηχανήμασιν ἐλεῖν διὰ τῶν
 ἀριστερῶν, τούτους αὐτοὺς τοῖς δεξιοῖς δελεάσας ὑφ' ἑαυτὸν μετὰ πολ-
 λῆς ἔθετο τῆς ῥαστώνης. Εἴ τι γοῦν ἐμοὶ πείθοιο, δεῦρο τῶν ἀνονήτων
 20 τούτων κινδύνων ἀφέμενος, πρὸς τὸν σὸν ὅτι τάχιστα πορεύου καθη-
 γητήν, καὶ τῆς προτέρας αὐθις ἐχόμενος ὑπακοῆς, μετὰ παντὸς τοῦ περὶ
 ταῦτα κόσμου καὶ νόμου τὸν Θεὸν ἀκινδύνως εὐρήσεις, ταῖς πατρικαῖς
 εὐχαῖς στηριζόμενος, καὶ οὐδὲν ἐμποδῶν ἔσται σοι δήπου τὰ τῆς πα-
 τρίδος, πάλαι τούτων ἡμεληκότι καὶ πρὸς Θεὸν καὶ τὸν παιδευτὴν μό-
 25 νον ὅλῳ θυμῷ βλέποντι». Πατρίδος δ' εἰσηγούμενος περιφρόνησιν ὁ
 πανοῦργος, ὡς πάλαι δῆθεν γεγεννημένην, ἔρωτα πατρίδος αὐτῷ τούτῳ
 λανθανόντως ὑποσπείρειν ἐμηχανᾶτο καὶ προσέτι φιλτάτων ποθεινὴν
 ὄψιν καὶ συνήθων ὁμιλίαν ἐπέραστον· οὕτω μέντοι τομῶς καὶ ὡς εἰπεῖν
 ἐν παρόδῳ παρερρίπτει ταῦτα καὶ συνεκάλυπτε, τοῖς λοιποῖς ἀναμινγὺς
 30 λογισμοῖς, ὡς δοκεῖν τὴν ἐντεῦθεν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ κίνησιν οὐ φυσικῆς
 ἔργον εἶναι σχέσεως, μᾶλλον ἀναζωπυρουμένης τῇ μνήμῃ διὰ τῆς ἐ-
 ναντίας ὑποβολῆς, ἀλλ' ἔρωτά τινα πνευματικὸν πρὸς τὴν φίλην ὑπα-
 κοὴν ὠθοῦντα, καὶ τὴν περὶ τὸν σεμνὸν Ἀβραάμ ἐκεῖνον φιλοστοργίαν
 καὶ τὴν ὀφειλομένην ἐκεῖνῳ παρ' αὐτοῦ ἐπιμέλειαν πολλοῦ τινος τιμω-
 35 μένην τῷ ταῦτα τετιμηκότι Θεῷ.

Τούτοις ὁ πονηρὸς ἐπίβουλος μᾶλλον ἢ σύμβουλος ἄλλον μὲν ἴσως
 ἂν τινα παρέσυρε τῶν πάντα ῥαδίῳ ἀκακῶν ἡγνοηκότων, ὁ δὲ τοῦ
 κεκρυμμένου δηλητηρίου αὐτίκα λαβὼν αἴσθησιν, καὶ εἰ μέλιτι συνεκέ-
 40 ἤκοντος αὐτῷ φρονήματος ἀπεκρίνατο· «Τί», φησὶν, «ἐμοὶ καὶ σοί,

12 ἑαυτῷ: σεαυτῷ Λ₈ pc || 25 περιφρόνησιν B mg.

179. CPG (1, σ. 168, 375)· (2, σ. 224).

180. Προφανῶς ἐννοεῖ τοὺς «σαλοὺς» ἁγίους Συμεὼν καὶ Ἀνδρέα. Σχετικὰ μὲ τίς
 σαφεῖς ἐπιφυλάξεις γιὰ τοὺς «σαλοὺς» βλ. πρὸ πάνω σημ. 158.

181. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Ὀμιλία ἐν Λακίζοις* 8-9, PG 31, 1453B-1457B.

182. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 17, 6, PG 35, 973A· Ἰωσήφ Καλοθέτου,
Λόγος 2, 2 (σ. 112), στίχ. 32-33.

ῥυπαρὲ κύον¹⁸³; Τί μοι τὸν πατέρα καὶ παιδευτὴν οἶονεῖ τινα Πάτρο-
 κλον¹⁸⁴ προβαλλόμενος πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ τὴν πατρίδα παλινδρο-
 μῆσαι παρασκευάζεις καὶ ψεύσασθαι μὲν τὰς θαυμαστάς ἐκεῖνας πρὸς
 τὸν δεσπότην συνθήκας, παραβάτην δ' ἑμαυτὸν ἀναδεῖξαι τῶν θείων
 45 θεσμῶν, ἃ πάλαι καλῶς καὶ μετὰ τοῦ προθύμου παντὸς καταλέλυκα,
 ταῦτ' οἰκοδομῶν πάλιν ὥσπερ ἐκ μεταμελείας τινός; Τί δὲ καὶ τὴν ἐμὴν
 σωτηρίαν προβαλλόμενος δῆθεν, τὴν ὄντως σωτηρίαν ἀφελέσθαι μου
 σπεύδεις διὰ τῶν δεξιῶν, ὑπερηφανίαν μοι προφέρων καὶ τὸ καινὸν
 τῆς πρὸς Θεὸν ὁδοιπορίας καὶ τὴν συνήθη τῶν πατέρων ὁδὸν καὶ ἄττα
 50 τοιάδε; Τίς ἄνευ πόνων καὶ αὐτῶν τῶν μεγίστων φημι κατάρθωσέ τι
 τῶν ἀγαθῶν; Τίς καθεύδων καὶ τρυφῶν ἔστησε τὸ κατὰ σοῦ τρόπιον,
 ἢ τίνα τῶν τὴν πρὸς Θεὸν φέρουσιν ὁδευόντων ἀπείραστον ἀφῆκας
 αὐτός; Ἐμοὶ μὲν οὖν, ὥς καὶ αὐτός μαρτυρεῖς, πάλαι καὶ πατρὶς καὶ
 οἰκεῖοι καὶ πᾶν εἴ τι τοιοῦτον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος καταπεφρόνη-
 55 ται, καὶ λόγος τῶν τοιούτων οὐδεὶς, ἀποθανεῖν ἐγνωκότε τῷ κόσμῳ
 καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωὴν¹⁸⁵, «δι' ὃν ἐμοὶ κόσμος
 ἐσταύρωται», κατὰ Παῦλον φάναι τὸν μέγαν, «καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ»¹⁸⁶.
 Ἴνα δέ τι καὶ σαφέστερον μάθοις, ὥστε μὴ πλανᾶσθαι καὶ πρὸς τὸ μέλ-
 λον, μάτην περὶ ἐμοῦ τὰ μὴ ὄντα δοξάζων, πρόσεχε τὸν νοῦν, ἵνα πύ-
 60 θῃ. Ὅρκιά μοι καὶ συνθῆκαι πρὸς τὸν Θεόν, εἰ οὕτω χρή λέγειν, ὥσπερ
 ἐξ ἄλλης ἀρχῆς γίνονται σήμερον, τοῦ μὴ ποτ' ἂν με τὴν ἐπίγειον ἐ-
 κείνην ἰδεῖν πατρίδα μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ὅρου,
 καὶ αὐτὸς πάντα δονήσης, καὶ οὐρανῷ γῆν συνάψῃς, καὶ πᾶσαν μετέλ-
 θης ἐπίνοιαν διὰ τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν¹⁸⁷, ὥσπερ σοι νόμος. Περὶ
 65 γοῦν τῆς πατρίδος, ὅπερ ἔφην, καὶ τῶν οἰκείων αὐτόθεν κατὰβαλε·
 «οὐδὲ γὰρ ἔστι σοι μέρος, οὐδὲ κληρὸς», φησὶν, «ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ»¹⁸⁸.
 ἐγὼ δὲ τὴν ὁδόν μου δραμοῦμαι, πεποιθὼς ἐπὶ τὸν πάντα φέροντα «τῷ
 ῥήματι τῆς δυνάμεως»¹⁸⁹, «ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν»¹⁹⁰, καὶ ὅσα ηὐξά-

44 ἀναδεῖξαι: ἀποδεῖξαι B || 53 οὖν om B || 63 οὐρανῶν γῆ Λ₈ || 64 ὥσπερ Λ₈, F
 ac, S₁ ac || 66-67 οὐδὲ γὰρ...ὁδὸν Λ₈ mg || 68 ἡρετησάμην B.

183. A' Βασ 17, 43.

184. Βλ. CPG (1, σ. 294)· (2, σ. 606).

185. Βλ. Κολ 3, 3.

186. Γαλ 6, 14.

187. Πρβλ. Β' Κορ 6, 7.

188. Πε 8, 21.

189. Ἐβρ 1, 3.

190. Ψαλμ 131, 14.

μην, ἀποδώσω προφητικῶς εἰς σωτηρίαν μου τῷ Κυρίῳ¹⁹¹, οὐ τὴν ἀρ-
 70 χέτυπον τῶν σοφῶν ἀτιμάζων ὁδόν, ὡς αὐτὸς ἄρα κακῶς ὑπέληφας,
 ἀλλὰ καὶ παντὶ σθένει ταύτην μεταδιώκων καὶ τῶν ταύτην ἀπλανῶς
 ὠδευκότων, μὴ πόρρω θέειν¹⁹² εὐχόμενος. Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ πολλὰς εἶναι
 παρὰ τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ μονὰς¹⁹³ καὶ τὴν ὁδὸν τῆς εὐσεβείας εἰς
 75 διαφόρους τινάς, τὰς αὐτόθι φερούσας ἡνάγκασε τέμνεσθαι, τὸν μὲν
 ταύτην, τὸν δ' ἐκείνην ἀνάγκη μετιέναι πάντως, τὸν δὲ τὰς πλείους,
 τὸν δὲ τὰς πάσας¹⁹⁴, εἶπερ οἶόν τε, ὅπως ἂν ἔχοι προθυμίας καὶ σπου-
 δῆς ἕκαστος οἶμαι, «διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας», κατὰ Παῦλον φάναι τὸν
 μέγαν, «διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας, ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς»¹⁹⁵ «κατὰ
 σκοπὸν διώκοντες ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως»¹⁹⁶, οὐκ ἀνθρώπους
 80 πείθοντες, ἀλλὰ τὸν Θεόν (οἱ μὲν γὰρ εἰς ὅψιν, κατὰ τὸ εἰρημένον, αὐ-
 τὸς δὲ εἰς καρδίαν ὁρᾷ)¹⁹⁷, ὅστις ἐλέγξει «τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτούς καὶ
 ἀποκαλύψει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν»¹⁹⁸. «ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς»¹⁹⁹ «καὶ
 ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας»²⁰⁰, ὅτε ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ
 ἔργα αὐτοῦ²⁰¹. ὃς κἀνταῦθα συντρίψει σε τάχιον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν²⁰²
 85 καὶ καταβαλεῖ, πᾶν σκῶλον ἐκ μέσου τιθεὶς καὶ κατευθύνων ἡμῖν τὰ
 πρὸς αὐτὸν διαβήματα²⁰³, ὃ καὶ δοὺς ἡμῖν δηλαδὴ τὴν «ἐξουσίαν τοῦ πα-
 τεῖν ἐπάνω ὅφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ σὲ πονηράν δύ-
 ναμιν»²⁰⁴.

Ταῦτα πρὸς τὸν κρυπτὸν πολέμιον ὑπειπὼν καὶ οἶονεῖ τις ἄριστος
 90 ἀθλητῆς ἀφ' ὕψους καταβαλὼν τὸν ἀντίπαλον²⁰⁵, εἴτα καὶ τὸ τῆς νίκης

69 post Κυρίῳ: μου add Λ₈ || 76 ἔχη Λ₈ pc || 89 ἐπειπὼν B || 90-91 εἴτα καὶ...έ-

191. Ἰωνᾶς 2, 10.

192. «...πόρρω τῆς νύσσης θέοντες», Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 2, 30 (σ. 128), *PG* 35, 440A καὶ *Λόγος* 27, 5 (σ. 80), *PG* 36, 17A.

193. Ἰω 14, 2.

194. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 14, 5, *PG* 35, 864B: «...ὁ μὲν τήνδε κατορθού-
 τω τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τήνδε, ὁ δὲ πλείους, ὁ δὲ πάσας, εἰ οἶόν τε».

195. *B'* *Κορ* 6, 8.

196. *Φιλ* 3, 14.

197. Βλ. *Πρ* 10, 34· *Ρωμ* 2, 11· *Εφ* 6, 9· *Ἰακ* 2, 9.

198. *A'* *Κορ* 4, 5.

199. *A'* *Πετρ* 2, 12.

200. *Ρωμ* 2, 5.

201. Βλ. *Μθ* 16, 27· *Ρωμ* 2, 6· *B'* *Τιμ* 4, 14· *Ἀπ* 22, 12.

202. *Ρωμ* 16, 20.

203. *Ψαλμ* 36, 23· *Ψαλμ* 118, 133.

204. *Ακ* 10, 19.

205. Βλ. *Στιχηρὸν αἰνων* 8ης Φεβρουαρίου, ἤχος δ'.

ὥσπερ ἐπιδεικνύμενος σύμβολον²⁰⁶, ἥ καὶ τοῖς ἔργοις τὰ ῥηθέντα πι-
 στούμενος, «ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν»²⁰⁷, «ἔλφ ποδὶν»²⁰⁸ τρέχων ὑπε-
 ψιθύριζε, καὶ «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις
 ἢ στενοχωρία, ἢ λιμός, ἢ διωγμός, ἢ μάχαιρα;»²⁰⁹. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ
 95 «πέπεισμαι», κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ
 μου, ὡς «οὐκ ἄγγελοι, οὐκ ἀρχάγγελοι, οὐ θρόνοι, οὐκ ἐξουσίαι, οὐκ
 ἐνεστῶτα, οὐ μέλλοντα, οὐχ ὕψος, οὐ βάθος, οὔτε τις ἐτέρα κτίσις
 δυνήσεται με χωρίσαι τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
 κυρίῳ μου»²¹⁰. Ταῦτα λέγων καὶ πάσχων ὁ γεννάδας ὅλφ θυμῷ καὶ
 100 ὥσπερ ἐξεστηκότα τινὰ καὶ τῷ πυρὶ τῆς πρὸς Χριστὸν ἀγάπης μετε-
 σκευασμένον ὅλον ἑαυτὸν τοῖς πονηροῖς δεικνὺς δαίμοσι, φοβερώτερος
 ἔτι πολλῷ καὶ ἀπρόσιτος αὐτοῖς ἦν· ὅθεν καὶ τὰς διὰ τῶν λογισμῶν
 ἐνέδρας ἐκεῖνοι καθάπαξ ἀπείπαντο, πρὸς ἄνδρα μάλα τέλειον ἐγνωκό-
 τες ἔχειν, παίδων μορμολυκεῖς οὔμενον πεφυκότα σαλεύεσθαι. Ἄρ'
 105 οὖν οὕτω τὰ κατὰ τὸν μέγαν ἤδη πολλάκις πείρα μαθόντες καὶ τοῦ πρὸς
 αὐτὸν πολέμου τὸ παράπαν ἀπέσχοντο; Καὶ πῶς ἂν ὁ γε κακὸς ἄλλο τι
 καὶ οὐκ αὐτὸ τοῦτο μόνον ἂν εἴη κακός²¹¹; «Ὅθεν καὶ πρὸς τὰ πρότερα πά-
 λιν ὥσπερ ἐκ τινος μεταμελείας ἐπάνεισι, κύκλον τινὰ τρέχων ἀδιεξίτητον²¹²
 καὶ τοῦ μὲν κακουργεῖν οὐδόλως παυόμενος, τοῦ δὲ γέλωτα ὄφλειν
 110 ἀννύτοις ἐπιχειρῶν, οὐδένα λόγον ποιούμενος.

24. Τὰ δὲ τοῦ πειρασμοῦ οἷα; Ἀλώμενος ἀνὰ τὴν νῆσον ὁ μέγας
 μετὰ τῆς φίλης οὕτωςι σιωπῆς καὶ τῆς μετριότητος, συναγωγῇ τινι
 προσβάλλει τῶν Ἰταλῶν, Ἰταλῶν οὐ τὸ γένος μόνον καὶ τὴν φωνήν,
 ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ Θεοῦ δόξαν αὐτὴν ἀντικρυς φροντιστηρίου σχῆμα
 5 προβαλλομένων καὶ μετιόντων δῆθεν τὰ μοναχῶν. Εἴσεισι τοιγαροῦν
 τὸ τῶν ὑποκριτῶν ἐκεῖνο συνέδριον ὁ τῆς διακρίσεως λύχνος, τίνα τὴν
 ἀγωγὴν καὶ τὴν ἄσκησιν οἱ προσεδρεύοντες αὐτόθι μετίασιν ἐξ ὀλίγων
 τινῶν ἰδεῖν ἐφιέμενος, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἔλεγεν ὕστερον. Ἐπεὶ γοῦν

πιδεικνύμενος B mg || 91 ἢ post σύμβολον: καὶ B || 101 φοβερότερος B.

1 ἀλώμενος omnes || 5 εἴσεισοι B.

206. Βλ. Ἀπολυτίκιον Κυριακῆς Βαῶν.

207. Α' Κορ 4, 10.

208. CPG (2, σ. 557).

209. Ρωμ 8, 35.

210. Ρωμ 8, 38-39· Κολ 1, 16.

211. Βλ. Εὐριπίδης, Ἑκάβη 596: «...ὁ μὲν πονηρὸς οὐδὲν ἄλλο πλὴν κακός»· Νικολάου Καβάσιλα, Λόγος 22 (σ. 101), στίχ. 7-8: «...τὸ δὲ κακὸν...μηδὲν εἶναι πλὴν κακόν».

212. Βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, Ἀντιρρητικός 1 (σ. 27), στίχ. 57-58 καὶ 9 (σ. 361), στίχ. 1223.

- ἐστιωμένους αὐτοὺς εὐροί—ἦν γὰρ ὁ τοῦ ἀρίστου καιρός— ὑπείσέρχε-
 10 ται τὸν οἶκον ἡρέμα τὸν τὴν τράπεζαν ἔχοντα, καὶ κύκλῳ ταύτην περι-
 ελθὼν μετὰ γε τῆς αὐτῷ προσηκούσης εὐλαβείας τε καὶ τοῦ σχήματος,
 πρὸς ὑποστροφὴν αὐθις ἔβλεπεν· ἀλλ' οἱ τὰ μοναχῶν ἐκεῖνοι καθάπερ
 ἐν σκηνῇ καὶ δράματι παίζοντες, βία παρ' ἑαυτοῖς κατασχόντες, τρα-
 πέζης μὲν καὶ ἁλῶν οὕμενον οὐδὲ βραχὺ γοῦν τῷ ἐνδεεῖ καὶ ξένῳ κε-
 15 κοινωνήκασιν, οὐδ' αὐτῷ γοῦν τούτῳ πρὸς φιλανθρωπίαν ὑποκινισθέντες
 τῷ τραπέζης αὐτοὶ κατ' ἐκείνην ἀπολαύειν τὴν ὥραν· ὁ δὲ καὶ τοὺς ἄγαν
 ἀπηνεῖς τε καὶ θηριώδεις φυσικῶς πῶς μεταβάλλειν οἶδε πρὸς ἔλεον,
 τῆς τὸ θυμικὸν ὑποκινούσης ἀλλοιουμένης δυνάμεως, διὰ τῆς προσγίνο-
 μένης ἐκ τῆς τροφῆς ἀναπληρώσεως τοῦ ἐνδέοντος, ἀλλ' οὐδὲ σκέπτης
 20 καὶ ῥακίων τινῶν τῷ διὰ Χριστὸν ἀλήτη καὶ γυμνητεύοντι· πρόφασιν
 δὲ μᾶλλον τὴν ἄκραν ἐκείνου σιωπὴν καὶ τὸ καθάπαξ ἀνομήλητον εὐρη-
 κότες, ὡς φοντο, καὶ κλοπὴν καὶ περιεργίαν οἱ πονηροὶ τοῦ ἀπλουστά-
 του καταψεύσάμενοι, τοσαύταις αὐτὸν κατακόπτουσι ταῖς πληγαῖς
 καὶ οὕτω καθ' ὑπερβολὴν ἀπανθρώποις, ὡς ὑπερβαλέσθαι μὲν κατ'
 25 αὐτὸ τοῦτο τὴν τοῦ προλαβόντος μανίαν ὁμόφρονος αὐτοῖς Ἰταλοῦ,
 διασπαράξαι δὲ τὰ μέλη καὶ τὰς σάρκας, ἐπ' ἐδάφους κειμένου τοῦ
 ἀθλητοῦ, καταβάψαι δὲ τοῦτο καὶ ταῖς ἐκεῖθεν προΐούσαις τῶν αἱμάτων
 ῥοαῖς· οὐ γὰρ ἐνὶ γέ τινι καὶ δευτέρῳ τὰς κατ' ἐκείνου πληγὰς ἐπιτετρα-
 φότες ἔπειτ' ἀπέστησαν, ἀλλ' εἰ μὴ πάντες ἐξ ὑπαλλαγῆς ἐκείνον μετέλ-
 30 θοιεν οὕμενον ὅλως ἀπέστησαν· ἐπεὶ δὲ καὶ πάλαι κατεσκληρὸς καὶ
 λεπτὰ πνέον ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσιτίας ἤδη καὶ νεκρὸν ἐδόκει τὸ τῆς ἀδα-
 μαντίνης ψυχῆς σῶμα, καθάπερ τι τῶν ἀκαθάρτων θησιμαίων οἱ ὄντως
 αἰμοχαρεῖς καὶ ἀκάθαρτοι κύνες ἔξω θυρῶν ἀνηλεῶς κατὰ γῆς ῥίπτου-
 σιν.
- 35 Ἐκεῖτο μὲν οὖν οὕτω γυμνὸς ἐπ' ἐδάφους ὁ ἀγωνιστής, πνέων
 τὰ λοίσθια²¹³, τὸ μὴ παντάπασιν εἶναι νεκρὸς τῷ καταρρέοντι κρουῶ
 τῶν ἐκ τῶν πληγῶν αἱμάτων πιστούμενος· ὁ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ
 ποιησόμενος καὶ τὴν μὲν γύμνωσιν σκεπάσων, θεραπεύσων δὲ καὶ τὰς
 πληγὰς ὅπως οὖν, ἦν οὐδαμοῦ. Ὡς τῶν καινῶν καὶ παραδόξων πραγμά-
 40 των! Ὡς τῆς γενναίας καὶ καρτερικωτάτης ἐκείνης ψυχῆς, ἥτις καθ'
 ἡμέραν ὑπεραθλοῦσα πολυτρόπως τῆς ἀγάπης Χριστοῦ πρὸς τοὺς παν-
 τοδαποὺς τούτους θανάτους ἀνδρειότατα παρτάττετο! Καὶ μηδεὶς

11 αὐτῷ om Λ₈ || 14-15 τῷ ἐνδεεῖ...γοῦν B mg || 20 ἀλήτη omnes || 29-30 με-
 τέλθωσιν Λ₈ || 30 κατεσκληρῶς B || 31 post λεπτά: τινα add Λ₈ || καὶ νεκρὸν ἐδόκει
 F mg || 38 καὶ ante τὰς πληγὰς om B.

213. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 79, PG 36, 600C.

ἐριστικῶς πως ἐπιλαμβανέσθω τοῦ λόγου· τί γὰρ λέγων ἐχρῆν πρὸς τοσοῦτους αὐτομολεῖν κινδύνους, καὶ τοῦ χάριν ἀσπαστὸς ὁ θάνατος
 45 ἦν ἐκείνῳ, μηδενὸς ὄντος τοῦ ταῦτ' ἀπαιτοῦντος πρὸς βίαν ἢ καὶ πρὸς ἄρνησιν συνωθοῦντος τῆς πίστεως; Ὑπὲρ γὰρ τούτων, φησὶν, ἴσμεν ἀποστόλους τε καὶ μάρτυρας ἄριστα διηγωνισμένους καὶ μέχρις αἵματος²¹⁴ ἀνδρικῶς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τὸ θυμούμενον τῆς ψυχῆς ἀντιστήσαντας, κἀντεῦθεν μιμητὰς ἑαυτοὺς καθόσον οἶόν τε τοῦ δεσποτικοῦ σταυροῦ
 50 καὶ τοῦ θανάτου καλῶς ἀναδειξάντας. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐκεῖνο τοὺς περὶ τούτων ἀμφιβάλλοντας ἄξιον εἰδέναι νομίζω, ὃ καὶ φθάσας ἤδη πολ- λάκις ὁ λόγος ἔδειξεν, ὡς ἐξεστηκῶς τις ἐκεῖνος ὢν ἑαυτοῦ καὶ ὅλος ἡλλοιωμένος τῷ ὑπερφυεῖ πρὸς Χριστὸν ἔρωτι²¹⁵, καὶ ζῆν οὐκέτι νομί- ζων αὐτὸς ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ αὐτὸν ἀγαπήσαντι, Παῦλος φησὶν ὁ μέγας,
 55 καὶ ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτοῦ παραδόντι²¹⁶. μαρτυρικοῦ τε καὶ ἀποστολικοῦ ζήλου πνέων καὶ μηδὲν τὸ καθάπαξ ἐλλείπων τοῦ περὶ ταῦτα νόμου καὶ τῆς σπουδῆς, ἐδίψα μὲν καὶ τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ δι' αἵματος καὶ μαρ- τυρίου τῷ δεδωκότι προσέσθαι ψυχὴν, καθάπερ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν ἀπορ- ρήτοις ἐμοὶ δεδήλωκεν ὕστερον· τὸν γὰρ πρὸς τοὺς μάρτυρας θαυμα-
 60 στὸν αὐτοῦ πόθον ὑπερφυῶς μοι θαυμάζοντι, τὴν δεξιὰν ἐκεῖνος ὑπο- κοιλάντας, «Πίστευσόν μοι, βέλτιστε», μετὰ τινος ἡδονῆς ἔλεγεν ἀπορ- ρήτου, «ὥς, εἰ καὶ τοσοῦτον ἔστι μοι τὸ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ σῶμα συν- δέον αἷμα, πόθος μέ τις ἄρρητος ἔχει μαρτυρικῶς ἂν ὑπὲρ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦτο τοῦ κοινοῦ δεσπότητος κενῶσαι· ὅθεν καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο μό-
 65 νον, ἅτε καὶ μόνον ὑπολειφθέν, ἐκ πολλοῦ τὴν ἔφεσιν ἔχων, οὕτω, καθά- περ ὁρᾷς με, μανικὸν τινα τρέφω τὸν πρὸς τοὺς αὐτοῦ μάρτυρας ἔ- ρωτα»²¹⁷. Οὕτω μὲν οὖν ἐδίψα καὶ πρότερον, ὅπερ ἔφην, ὁ μέγας τοῦ μαρτυρικοῦ τε καὶ δεσποτικοῦ ποτηρίου²¹⁸, καὶ ὅλος πρὸς αὐτὸ τοῦτο βλέπων ἦν, τὸ διὰ Χριστὸν φημι πρὸς Χριστὸν ἀναλῦσαι καὶ σὺν αὐτῷ
 70 διὰ παντὸς εἶναι²¹⁹. ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὴ κατὰ σκοπὸν ὁ καιρὸς ἐδίδου, τοῦ σκοποῦ τέως ἐκεῖνος, ὅσον τὸ κατ' αὐτόν, οὐκ ἀφίστατο, οὐ τὸ βιαίως

52 ἐξεστηκὸς B || 53 ζεῖν B || 68 τοῦτο om B.

214. Βλ. Ἐβρ 12, 4.

215. Βλ. *Εὐχαὶ τῆς θείας Μεταλήψεως, Τροπάριο*: «Ἐθελεξας πόθῳ με, Χριστέ, καὶ ἡλλοίωσας τῷ θείῳ σου ἔρωτι...».

216. Γαλ 2, 20.

217. Βλ. Ἰουστίνου, *Διάλογος* 8, 1, PG 6, 492C. Συμεὼν τοῦ νέου Θεολόγου, *Κατήχη- σεις* 21 (2, σ. 362), στίχ. 139-140: «...περὶ ἦν με γινώσκεις ζηλωτὴν μανικώτατον». Ἰω. Χρυσόστομος, *Λόγος* 23, 1, PG 61, 553 καὶ *Εἰς Ἐφ' Ὁμ.* 7, PG 62, 54. Βλ. καὶ πιδ κάτω σσμ. 243.

218. *Μθ* 20, 22-23· *Μκ* 10, 38-39.

219. *Φιλ* 1, 23.

ἀποθανεῖν ἀσυλλογίστως, ὥς ἂν εἰκάσαι τις, αἰρούμενος, ἀλλὰ παντὶ
 τρόπῳ πρὸς τὸν καθημερινὸν ἀγωνιζόμενος τύραννον, πάσαις ἐπινοίαις
 ἀφανῶς τε καὶ φανερώς ἐπεμβαίνοντα, «πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξου-
 75 σίας, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»²²⁰, ἃ δὴ
 καὶ τὸν κάκιστον ζῆλον καθ' ὑπερβολὴν τοῖς ἀοράτοις ἐχθροῖς τούτοις
 ἀνῆπτε καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου φόνον ὀξύτατα καθ' ἑκάστην ἡρέθιζε καὶ
 κοινωνὸν αὐτὸν ἐδείκνυ τῶν τοῦ δεσπότη παθῶν ἀκριβέστατον. Κά-
 κεῖνό γε μὴν τοῖς εἰρημένοις ἀναγκαῖον προσθεῖναι, τοῦ μὴ συμποδί-
 80 ζεσθαί τινας τῷ φαινομένῳ προσέχοντας ἀπλῶς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τούτῳ
 μόνῳ καθάπερ ἀρχετύπῳ τινὶ πολιτείας ἀρίστης χρωμένους τῆς ἐν βά-
 θει σοφίας ἐκείνου καὶ ἀρετῆς πολλῷ τῷ μέσῳ καθ' ὑπερβολὴν ἀποδεῖν.

25. Εἴρηται μὲν οὖν ἡμῖν κἂν τοῖς φθάσασιν, ὥς οὐχ ἀπλῶς οὐδ'
 ἀπροπαρασκευάστως οὕτωςι τὸ δρᾶμα τουτὶ καὶ τὴν τῆς μωρίας ὑπό-
 κρισιν ὁ μέγας ὑπείσελθεῖν ἔγνω, ἀλλὰ πᾶν μέλος καὶ πᾶσαν αἴσθησιν
 καλῶς παιδαγωγήσας τὸ πρότερον, ὥς μηδαμῶς ἐπανίστασθαι τὸ χεῖρον
 5 τῷ κρείττονι, μετὰ τῆς προσηκούσης ἀσφαλείας οὕτω πρὸς τὸν ἐμπαιγ-
 μὸν τουτονὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας²²¹ ἐξέδραμε, πρόφασιν μὲν ἔχων
 τὴν πρώτην τε καὶ μεγίστην, καθάπερ ὁ λόγος ἤδη πολλάκις ἐδήλωσε,
 τὸ τῆς πρὸς Χριστὸν ἀγάπης καινόν τε καὶ ἄρρητον καὶ τὸ διψᾶν καθ'
 ὑπερβολὴν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ γλυκύν θάνατον²²². Ἐβούλετο μέντοι κάκεῖνο,
 10 καθάπερ αὐτὸς ἐκεῖνος ἡμᾶς ἐδίδασκεν ὕστερον, τὸ διὰ πάσης πολιτειῶν
 ἂν ιδέας ἐλθεῖν καὶ μηδὲν τι τῶν ὅλων παραλιπεῖν, ὅσον τὸ κατ' αὐτόν,
 ἀνάσκητόν τε καὶ ἀβασάνιστον· ὁ δὴ καὶ κατὰ σκοπὸν ἐκείνῳ μετὰ παν-
 τὸς τοῦ γιγνομένου διήνυσται, ὥς καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δηλώσει μοι.

Τὴν δέ γε σιωπὴν τῶν ἄλλων ἐν τούτοις προυτίθει μάλιστα, μηδὲν
 15 τι λέγων ὅλως εἶναι τὴν ὑπόκρισιν ταυτηνὴ τῆς μωρίας, κἂν πᾶσάν τις
 τὴν ἀρετὴν εἰς ἄκρον μετέλθῃ, δίχρα τῆς ἐξ αὐτῆς ἀσφαλείας, ἀλλ' αὐτὸ
 τοῦτο παίγνιον ἂν εἴη καὶ μωρία σαφές, εἰς ἐμπαιγμὸν ἔστιν ὅτε τε-
 λευτῶσα τοῦ ταύτῃ χρωμένου, κατὰ τοὺς καλῶς ταῦτ' εἰπόντας πάλαι
 πατέρας· «νῆψεως γάρ», φασὶν ἐκεῖνοι, «πολλῆς χρεῖα τοῖς ταύτῃν
 20 ἐσπουδακόσι τὴν ὁδὸν μετιέναι, μήπως ἐμπαίξῃεν τοῖς ἐχθροῖς ἐπιχει-
 ρήσαντες δῆθεν, εἰς ἐμπαιγμὸν ἔπειτα καὶ χλεύην ἑαυτῶν καταλήξωσι»²²³.

74 φανερώς τε καὶ ἀφανῶς F ac || 82 τὸ μέσον B.

3 ὑπῆσελθεῖν B || 5 κρίττωνι B || τὸν ante ἐμπαιγμὸν om B || 15 ταυτινὶ B.

220. Ἐφ 6, 12.

221. «Σοφιστὴς κακίας». Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 4, 27, PG 35, 553B καὶ *Λόγος* 39, 13, PG 36, 349A.

222. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 2, 87 (σ. 202), PG 35, 492A.

223. Πρβλ. Λεοντίου Νεαπόλεως, *Βίος Συμεὼν τοῦ Σαλοῦ*, (σ. 77), στίχ. 16, PG 93,

«νήφειν δ' ἀκριβῶς», ὁ σοφὸς ἔλεγεν αὖθις, «οὐκ ἂν ποτε προσγένειτο
 σιωπῆς δίχα τῷ μετιόντι ταυτηνὴ τὴν ὁδόν. Ἐμοὶ γοῦν, εἴ τί που», φη-
 σίν, «ἐξεγένετο τῶν καλῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ μακρᾷ περιόδῳ κατωρθωκέ-
 25 ναι, βραβεύοντος δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, τῆς καλλίστης σιωπῆς ἣν ἔργον
 ὅθεν οὐδ' ἀπέστην αὐτῆς τὸ παράπαν εἰκοστὸν οἷμαί που χρόνον καὶ
 πρὸς, ἕως οὗ πρὸς τὸν φίλτατον αὖθις ἐπανῆλθον Ἀθῶν, τὴν πατρίδα τῶν
 μοναχῶν· οὗτος γὰρ τὸν τῆς γλώττης δεσμὸν ἔλυσε²²⁴, κατὰ τὰ πρὸς
 Θεὸν ὑπεσχημένα μοι πάλαι, τῶν μακρῶν περιόδων τε καὶ πόνων ἡμᾶς
 30 ἀναπαύσας».

Καὶ ταῦτα μὲν ἡ καλὴ πρὸς ἡμᾶς ἔλεγε γλῶττα, τὰ προσκόμματα
 τῆς πρὸς Θεὸν φερούσης ἐκ μέσου τιθεῖσα καὶ τὴν διὰ πάσης ἀγωγῆς
 λείαν καὶ βασιλικήν²²⁵, ὥσπερ ἔθος, ὑποδεικνύουσα· διόπερ καὶ ἡμεῖς
 ἐπεξελθεῖν ἔγνωμέν πως τῷ μέρει τῷδε τοῦ λόγου, οὐχ ἵνα τῆς τοῦ
 35 ἀνδρὸς ὑπεραπολογησώμεθα δόξης—πῶς γὰρ τοῦ δοξασθέντος ὑπερφυῶς
 ἄνωθεν, ὡς αὐτίκα μάλα φανεῖται, καὶ διὰ τοῦτο τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώ-
 πων μηδαμῶς δεομένου, καὶ εἰς ταὐτὸ πᾶσα συνέλθῃ;— ἀλλ' ἵνα μὴ
 τοῦτ' αὐτὸ νόμον ἡγοούμενοί τινες πολιτείας, ὡς ἔφην, ἀρίστης τὸ φαι-
 νόμενον τῆς προσποιήτου ταύτης μωρίας περὶ τὰ καίρια συμποδίζονται,
 40 τὴν κεκρυμμένην τοῦ ἀνδρὸς ἀγνοοῦντες σοφίαν. Ἀλλ' ἐπανιτέον μοι
 πρὸς τὸν αὐτὸν πάλιν.

26. Ἐκεῖτο μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος τραυματίας, ὅπερ ἔφην,
 καὶ κατάρρυτος ὅλος τοῖς αἵμασι, παρὰ τοσοῦτον, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀνώ-
 δυνος, παρ' ὅσον καὶ τὴν αἴσθησιν ἤδη τῆς ὁδύνης ἀφῆρητο· καὶ νεκρὸς
 ἦν δίχα τοῦ βραχύ τι καὶ ἀσθενέστατον ἀναπνεῖν, τῆς οἴασοῦν ἐπικου-
 5 ρίας καὶ ἐπισκέψεως ἔρμος. Ὁ δὲ Θεὸς ἄνωθεν οὐκ ἡμέλει τοῦ ἀθλη-
 τοῦ, ἀλλὰ καὶ σιωπῶντος ἀκούει²²⁶ καὶ «πάρειμι»²²⁷ λέγει πρὸ τοῦ ἐ-
 κεῖνον λαλῆσαι, τοσοῦτο μεγαλοπρεπῶς μέντοι καὶ θεοπρεπῶς, ὡς
 μᾶλλον μὲν τῆς ταχυτῆτος τὸ ἐπίδοξον εἶναι θαυμάζειν, μᾶλλον δὲ τοῦ
 ἐπιδόξου τὴν ταχυτῆτα, ἣ καὶ δι' ἀλλήλων ἀμρότερα. Καὶ ὁ τρόπος
 10 οἷος; Φῶς ῥὺν οὐρανόθεν ἀθρόον—«ὦ τῆς ἀρρήτου καὶ ξένης λαμπρό-

23 ἔμοι omnes || 24-25 κατορθωκέσθαι B || 33 βασιλικήν B.

1074D: «Βλέπε, Συμεών, μήπως ὁ διάβολος χλευάσαι σε θέλῃ...»· Κύριλλου Ἀλεξανδρεί-
 ας, *Εἰς Λουκᾶν*, PG 72, 600A ἐ. Βλ. καὶ πῦθ πάνω σημ. 221.

224. Βλ. *Μκ* 7, 35.

225. Βλ. Ἀρ 20, 17 καὶ 21, 22. Γιά περισσότερα βλ. Δ. Γ. Τσάμη, «Ἡ περὶ μεσό-
 τητος διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου», *Κληρονομία* 1 (1969) 280 ἐ.

226. Δ' *Μακ* 10, 18.

227. Ἡσ 58, 9.

τητος», φησί, «καὶ τῆς γλυκύτητος τοῦ φωτός ἐκείνου»²²⁸—πρῶτα μὲν τὸν ἡγεμόνα νοῦν ²²⁹ ἀρρήτως καταφωτίζει τε καὶ γλυκαίνει, ἔπειτα καὶ τοῦ σώματος πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶν μέλος ὑγιῶσαν καθάπαξ, ὡς μηδὲ πληγῆς ἔχνος ὡς εἰπεῖν ἐναφεῖναι, δύναμιν τε πολλῶ τῆς προ-
 15 τέρας ἰσχυροτέραν καὶ οἶον ἀκμάζουσιν ἐμβαλόν, ὡς ἐκ νεκρῶν ἀνίστη-
 σι ζῶντα, τοσοῦτο καινότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον, ὅσω καὶ τῆς μελλού-
 σης κληρονομίας καὶ χάριτος ἤδη τοὺς ἀρραβῶνας ἤρξατο δέχεσθαι διὰ τῆς ὑπερφουῶς αἰγλης ἐκείνης. "Ὅθεν καὶ λήγει μὲν αὐτῷ τὰ τῶν πειρασμῶν ἤδη, τὰ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ἐκείνης ζάλης, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς
 20 δαιμονικῆς ἐπηρείας, τῆς ὑποκινούσης ἐκείνην, εἰς γαλήνην ἀκριβῆ μεταβάλλει καὶ πάντα πρὸς τὸ χρηστότερον ἀμείβει Θεὸς «ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων»²³⁰ μόνῳ τῷ βούλεσθαι, καθάπερ ἀρχὴν τινα τῶν ἐφεξῆς ταύτην προθεῖς.

Ἐγεῖσθαι μὲν γὰρ τῶν χαρισμάτων τοὺς πόνους φασὶν οἱ περὶ
 25 ταῦτα σοφοί²³¹, ἔπεσθαι δὲ καὶ τοῖς πειρασμοῖς τὰς τοῦ πνεύματος πα-
 ρακλήσεις, ἵνα κατ' ἐκείνους αὐτοὺς εἴποιμεν· ὁ δὲ καπὶ τῷδε τῷ ἀθλη-
 τῇ κάλλιστα καὶ μετὰ τῆς γιγνομένης ἀκολουθίας συνέβη· ἔξεισι μὲν γὰρ αὐτὸς μετὰ τῆς ἰσῆς προθυμίας, τοῦ συνήθους δρόμου καὶ αὐθις ἐχό-
 μενος, τὸ δὲ πλῆθος τοῦ πονηροῦ πάντως ὑποχωρήσαντος, μεταβαλόν-
 30 τες ὁμοῦ πάντες ἀθρόως οὐκέτι μὲν ὕβριστικῶς οὐδ' ἀναισχύντως, καθάπερ τὸ πρότερον, μετὰ τῆς προσηκούσης δὲ μᾶλλον αἰδοῦς καὶ τῆς εὐλαβείας τούτῳ προσήεσαν, ὥσπερ ἄρτι τότε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς ἐκ τῆς προτέρας ἀνοιγόντων τυφλώσεως. Πρόσεισι τοῖνυν αὐτῷ τις τῶν εὐλαβείας καὶ χρηστότητος μεταποιουμένων, ἱκετεύων μεθ' ὅσης
 35 ἂν εἴποι τις τῆς περιπαθείας καὶ τῶν δακρύων παύσασθαι τε μικρὸν τῆς μακρᾶς ἐκείνης περιόδου καὶ πλάνης, ἐπιβαλεῖν δὲ καὶ τὴν παρατυ-
 χοῦσαν τῷ σαρκίῳ σκέπην πρὸς γε τοὺς ὑπερβάλλοντας πόνους καὶ τὴν χρονίαν κάκωσιν ἤδη τὸ παράπαν ἀπαγορεύσαντι· καὶ ἅμα ταῦτα λέ-
 γων ἐπὶ τὸν ἴδιον οἶκον, καθάπερ ἡ Σωμαντίτις πάλαι τὸν Ἐλισσαῖον,
 40 ἐκάλει²³², «Ἔστι μοι», λέγων, «ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ παράδεισος εὐ-

15 post ἰσχυροτέραν: τέ add Λ₈ || 17 ἀραβῶνας F || 18 λήγη B || 19-20 δὲ τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας, τῆς ὑποκινού- F mg || 26 εἰπόμεν Λ₈ || 27 ἀκολουθείας B || 29 τῶν πονηρῶν πάντος B || 35 εἶπη Λ₈ pc || 39 Σωμαντίτης Λ₈ ac.

228. Βλ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου, *Περὶ ἀγάπης* 9, PG 34, 916C.

229. Πλάτωνα, *Νόμοι* 963a· Νικήτα Στηθάτου, *Περὶ ψυχῆς* 61 (σ. 122)· Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Βίος ὁσίου Γρηγορίου* 4 (σ. 507), στίχ. 107-108.

230. Ἄμ 5, 8.

231. Βλ. Νικήτα Στηθάτου, *Περὶ Παραδείσου* 57 (σ. 222 ε).

232. Δ' Βασ 4, 8 ε.

θαλής τε καὶ κατάρρυτος ὕδασιν, ἱκανὸς μεταδιδόναι πάσης ἡσυχίας τῷ
 χρῆζοντι, καὶ καταγωγὴ τοιῷδε κατὰλληλος ἀσκητῇ. Μὴ τοίνυν ἀπαξιώ-
 σης σου τὸν ἐκέτην· μή, πρὸς τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ὑπερφυῶν τουτωνὶ πό-
 νων, πρὸς αὐτῆς τῆς ὑψηλοτάτης ἀγάπης, δι' ἣν, ὡς ὀρώμεν, ὁλος ἐκ-
 45 στὰς τοῦ κόσμου, μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος Χριστῷ τῷ ἀγαπήσαντι²³³
 σε συνέστης». Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια λέγων καὶ τοῖς δά-
 κρυσι προστιθείς, πείθει τὸν μέγαν ταύτην παρ' αὐτοῦ δέξασθαι τὴν
 ξενίαν, μᾶλλον δὲ ταύτην αὐτῷ καταθέσθαι τὴν χάριν καὶ τὴν τιμὴν
 ἐκεῖνον, ἥς οὐδὲν τῶν ἐν ἀνθρώποις κερδαλεώτερόν τε καὶ τιμιώτερον
 50 τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Εἴσεισι τοίνυν ὁ μέγας τὴν φιλόξενον ἐκείνην κατα-
 γωγὴν, περιβαλλόμενος ἅμα καὶ ῥάκος τρίχινον, εὐτελές τε καὶ πενι-
 χρότατον, τῆς μὲν ἄλλης ἀγωγῆς τε καὶ περιόδου μικρὸν ὑπαλλάξας
 καὶ καθυφαίς, τῆς δὲ φίλης σιωπῆς οὐδὲν ἤττον καὶ αὖθις ἐχόμενος.
 Οὐ μὴν οὐδ' ἀπρόitos τὸ παράπαν ἔκρινεν εἶναι καὶ προσηλωμένος ὡ-
 55 σανεῖ τῇ οἰκίᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνη παρεῖχε, τὴν εὐγνώμονα ψυχὴν θε-
 ραπεύων καὶ τὸ θερμὸν τῆς πίστεως ἀμειβόμενος, τὸ δὲ γε πλέον ἀνα-
 χωρήσει καὶ τοῖς ἐρημητικωτέροις τῶν τόπων αὖθις ἐδίδου, τὰ τε μέ-
 γιστ' αὐτὸς ἑαυτῷ χαριζόμενος μάλιστα· ἐντεῦθεν τῷ μάλιστα τῶν παι-
 δικῶν ἀπολαύειν καὶ τὸ μὴ συνήθης ἂν τοῖς ἀνθρώποις γενέσθαι περὶ
 60 πλείστου ποιούμενος, εἰ καὶ λαθεῖν εἰς τέλος ἀμήχανον ἦν, ὡς αὐτίκα
 δὴ καὶ ῥηθήσεται.

27. Καταχθέντι γάρ ποτε τῷ μεγάλῳ συνήθως παρ' ἐκείνη δηλα-
 δὴ τῇ ξενίᾳ, προσπίπτει τοῖς ὥραίοις ποσὶν²³⁴ ὁ θεοφιλὴς πρόξενος,
 δάκρυσιν αὐτοὺς καταβρέχων²³⁵ καὶ τὴν αὐτοῦ κλῆσιν ἥτις ποτὲ εἶη
 παρ' αὐτοῦ τούτου μαθεῖν ἐκζητῶν· ὁ δὲ τὴν ἀρετὴν αἰδεσθεὶς τοῦ ἀν-
 5 δρὸς μάλιστα καὶ θειοτέρως τινὸς οἰκονομίας λεληθότως εἰς τοῦτ' αὐτὸ
 συνωθούσης καὶ ταύτην αὐτῷ προσαπονέμει τὴν χάριν, χάριν, ἥς οὐκ
 ἂν ποτὲ τις παρ' ἐκείνου τυχεῖν ἤλπισε, καὶ τὰ χεῖλη διάρας «Σάβας
 ἔστι μοι τούνομα», φησὶν, «ὦ φίλος», ἡρέμα. Καὶ ὁ μὲν τοῦτ' αὐτὸ
 μόνον εἰπὼν καὶ τὸν πόθον ἐν βραχεῖ τοῦ ἀνδρὸς ἀφοσιωσάμενος, ἐν
 10 τοῖς προτέροις καὶ πάλιν ἦν, σιωπὴν ἀκροτάτην, οἷαν ἐν ἅπασιν τὸ παρ-
 ἅπαν ἀσκῶν· ὁ δὲ οὐκ εἶχεν ὅ,τι καὶ γένοιτο, θαυμαστῇ τινι κάτοχος
 ὧν ἡδονῇ ἔχαιρεν. Ἐσχίρτα τῆς εὐτυχίας. Ἐαυτὸν αὐτός, οὐχ ὅσον ἂν

51 περιβαλλόμενος B || 56-57 ἀναχωρίσει B.

6 συνοδοῦσης B || προσαπονέμοι B || 9 ἀφοσιωσάμενος B.

233. Πρβλ. Ρωμ 8, 37.

234. Πρβλ. Ἑσ 52, 7.

235. Πρβλ. Ακ 7, 38 καὶ 44.

εἶποι τις, ἐμακάριζεν, ὅτι τε λόγον ἀκούσοι τοῦ μεμυκότες ἱεροῦ στόματος ἐκείνου καὶ ὅτι λόγον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν εὐκτατότατόν τε καὶ
 15 χαριέστατον καὶ οὐπερ ἀκοῦσαι μετὰ πολλοῦ μὲν ἠϋξάτο τις ἂν τοῦ προθύμου, ἐπιτυχεῖν γε μὴν καὶ τοῦ κατ' εὐχὴν ῥαδίως οὐκ ἂν ἤλπισεν. Ὅθεν καὶ τὴν ἡδονὴν μηδαμῶς παρ' ἑαυτῷ κατέχειν οἶός τε ὢν, ὅπερ ἐπὶ τῶν μεγάλων εἰώθαμεν πάσχειν πραγμάτων, ἐξ ἀπροσδοκίτου συναντώντων ἡμῖν, κῆρυξ τοῖς ὁμοφύλοις καὶ γείτοσι καὶ πάσῃ τῇ νήσῳ
 20 διὰ τούτων αὐτῶν ἐν βραχεὶ τοῦ πράγματος γίνεται· κἀντεῦθεν ὥσπερ ἰσχὺν ἢ φήμῃ λαβοῦσα—φιλοῦσι γὰρ οἱ περὶ τι τῶν ὄντων ἐρωτικῶς διακαίμενοι—τούτου περιχαρῶς καὶ μόνῃ τῇ κλήσει προστίθεται. Ἐπὶ μέγα δόξης ἦγε καθ' ἐκάστην τὸν μέγαν, καὶ Σάβας ἦν παρὰ πᾶσι τὸ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς λαλούμενόν τε καὶ θαυμα-
 25 ζόμενον, ἐξ ἀντιρρόπου παρασκευῆς, ὥσπερ πρὸς τὰς πρότερον κατ' αὐτοῦ δυσφημίας ἴστασθαι σπεύδουσι καὶ καλῶ τὸ κακὸν μάλα καλῶς θεραπεύουσι.

Συνέρρεον οὖν ἡλικία πᾶσα καὶ γένος, ὥσπερ ἐπὶ κοινῷ τιμὴ καὶ πανδημῷ κηρύγματι, μηδενὸς ὄντος τοῦ συνελκύνοντος, οἱ μὲν, ἵνα τῆς
 30 χειρὸς καὶ τῆς εὐλογίας ἐκείνου, ἢ τῶν ἰχνῶν τυχὸν καὶ τοῦ ῥάχους ἐφάψωνται, οἳ δ' ὅπως καὶ μόνῃς τῆς ἀπαντῆς καὶ τῆς θεάς ἐκ μέρους μετὰσχωσιν, ὥς τι καὶ τούτων ἐχόντων ὄφελος, «Ἰδοῦ», λέγοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας τε καὶ τοῦ θαύματος, «ὁ μέγας ἐν ἀσκηταῖς Σάβας, ὁ τῶν πάλαι θαυμαζομένων ἀγίων ὁμότροπος, ἢ
 35 τῆς ψυχῆς ἄρρητος εὐφροσύνη, τῶν ἀσθενούντων ὁ ταχύτατος ἰατρός, ἢ ποικίλῃ τῶν λυπουμένων παράκλησις, τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὄφελος, ὅπερ ἡμῖν ἀπροσδοκίτως ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο», ὥσπερ ἄρτι τότε πρῶτον ὁρῶντες, ἢ καὶ ὥς ἐπὶ τινων ἀπολωλότων εὐρέσει μεγίστων μεγίστην καὶ τὴν ἐορτὴν ἄγοντες. Καὶ μέντοι καὶ τοὺς καρπούς
 40 καταλλήλως ἐτρύγων τῇ πίστει καὶ τὰ τῆς σπουδῆς οὐκ εἰς κενὸν αὐτοῖς κατεβάλλετο· τὰ δὲ ἦν ἀπαλλαγὴ νοσημάτων καὶ πειρασμῶν παντοδαπῶν λύτρωσις, οὐκ ἐκ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς θεάς μόνον, ἀλλὰ καὶ μόνῃς τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος. Οὐδὲ οἱ τοῦ γένους ἐξάρχοντες τοῦδε, ἢ καὶ ἄλλως ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ γνώριμοι, ἢ τοῦ περὶ αὐτὸν θαύματος
 45 τος ἀμαθεῖς ἦσαν, ἢ καὶ γνόντες περὶ ἐλαχίστου τινὸς τὸ κατ' ἐκείνον ἐτίθεντο· ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς δέξυτατα διαβάσης τῆς φήμης, σπουδῇ πάσῃ παρῆσαν, γόνου κλίνοντες, ποδῶν ἀπτόμενοι, χεῖρας ἐκείνου καταφιλοῦντες καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν μετὰ θερμῆς ἐξαιτούμενοι πίστεως· οἳ καὶ χρήματα μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας προσάγοντες λαμ-

25 ἀντιρρόπου Λ₈ ac || 29 οἱ: ὁ Λ₈ || 31 ἐφάψονται Λ₈ ac || 33 περιχαρείας omnes || 39 μέντι B || 42 λύτρωσις: ἐκλυσις Λ₈ || 47 πᾶσι B || 48 ἐπικουρίαν: εὐλογίαν Λ₈.

50 βάνειν αὐτὸν ἡξίουν καὶ χρῆσθαι πρὸς ὅ,τι καὶ βούλοιτο· ὁ δὲ καὶ τὸ προσσχεῖν ὅλως ἀπηξίου τοῖς δώροις, οὐδέν τι πλέον ἐκείνοις διδούς τῶν κατὰ γῆς πατουμένων ψηφίδων τε καὶ τῆς κόνεως· ὁ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς θαυμάζειν ἐποίει τὸν ἄνδρα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ φρονήματος καθ' ὑπερβολὴν καταπλήττεσθαι, ὅποσον εὐγενεῖα ψυχῆς τῶν ἄλλων ὑπέρ-
55 κείται κατὰ νοῦν στρέφοντας ὁ τὰ παρ' ἐκείνοις ἔστιν ὅτε καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς προτιμώμενα τοσοῦτον ἀτιμάζων, ὥς μηδὲ προκειμένοις ἐθέλειν προσέχειν, μηδὲ ψιλῆς τῆς θέας γοῦν ἀξιοῦν.

28. Ἐκ δὴ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τοσοῦτον τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον συνέστη τὸ τηνικαῦτα Κυπρίοις, καὶ οὕτως ἐπὶ μέγα προῆλθε λαμπρότητος, ὥς μὴ τὰ προορηθέντα μόνον μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς πά-
σχειν περὶ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ σάνισι καὶ πίναξί τιςιν ἐγχαράττοντας αὐτοῦ
5 τὴν εἰκόνα λαμπάσι κατ' οἴκους τιμᾶν καὶ μύροις καὶ θυμιάμασι καὶ τοῖς ἄλλοις²³⁶, οἷς εὐσεβεῖς ψυχαὶ τὸ θεῖον καὶ τοὺς ἐκείνου θεραπευτὰς θεραπεύουσιν· οἱ δὲ καὶ τῶν τραχύλων ἐκείνην ἐγκόλπιον ἐξαρτήσαν-
τες, ὥς τινα θώρακα πολεμικὸν καὶ φυλακτήριον ἀσφαλές, πανταχοῦ μετὰ πολλῆς τῆς πίστεως περιέφερον καὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐλπίδος
10 οὔμενον διημάρτανον, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ὑπὲρ τὰς ἐλπίδας ἢ χάρις παντοδαπῶς ἐκεῖθεν αὐτοῖς ἐξεπέμπετο, καθάπερ ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν. Ἦν δὲ καὶ τὴν ἔντευξιν ἱλαρώτατος καὶ τὴν ὅψιν ἡδιστός τε καὶ χαριέστατος· οὐ γάρ, ὥς βαθεῖαν ἀσκήν σιωπὴν καὶ νηστεία συζῶν ἀκροτάτη, καὶ τὴν ὅλην διαίταν ἀμείλικτός τις τὸ παράπαν καὶ ἄφιλος
15 ὢν, καὶ τοῖς ἔξω τοιοῦτός τις ὁρᾶσθαι κατηναγκάζετο, ἀλλὰ φυλακὴν τῶν ἔνδον ποιούμενος, οἷαν οὐκ ἂν τίς ποτε τῶν ἄκρως ἐρημικῶν καὶ μεμονωμένων τῷ φαινομένῳ κοινωνικός τε καὶ εὐπρόσιτος ἦν καὶ ὅλως ἡδονὴ τις ψυχῆς καὶ θυμηδία τοῦ προσώπου καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀπέσταζεν, ὥστε συμβαίνειν ἀντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν φίλτρον ἐπιδι-
20 δόναί καὶ τοὺς πάντας ἀρρήτοις τισὶν ἡμέροις ἀγάπης θαυμαστῶς αὐτὸν ἔχειν ἀναδυσάμενον.

Ταῦτα καὶ Βυζαντίους κατασχόντα τῇ φήμῃ τὸν Ἑλλησποντον δξύτατα διαβαίνει καὶ τὸ Αἰγαῖον διαβαλόντα μέχρις ἡμῶν ἔρχεται καὶ πλήρης Θεσσαλονίκη τε καὶ Ἀθῶς τοῦ κατ' αὐτὸν θαύματος· καὶ
25 ὃν ἀναχώρησις καὶ φυγὴ καὶ πρὸ τούτων τε καὶ σὺν τούτοις ἔρωτες θεῖοι τῶν ὀρίων ἡμῶν ἐκβαλόντες ἀπέκρυσαν, τοῦτον μετ' ἀξιολόγου

51 προσχεῖν B F Λ₈ || 52 τῆς om B.

4 πίναξιτησιν B || 17 ὅλος B:

236. Εἶναι πράγματι ἐκπληκτικὴ ἡ ἀπόδοση τιμῶν ἀγίου στοῦ Σάβα πρὶν ἀπὸ τὸ θά-
νατό του.

τινὸς τῆς παρασκευῆς οὐχ ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' ὡς ὑπεράνθρωπόν τι καὶ καινότερον χρῆμα καὶ μακρὰν ὄντα Θεὸς ἀναγορεύει μέσον ἡμῶν ἄθροον καὶ στεφανίτην λαμπρὸν ἀναδείκνυσι· «τοὺς δοξάζοντας γάρ
 30 με», φησί, «δοξάσω καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἀτιμασθήσονται»²³⁷. Ἄλλ' ἐκεῖνος, πάλαι τοῖς παροῦσιν ἀπογενόμενος πᾶσι καὶ πρὸς μόνον βλέπων τὰ μέλλοντα, καὶ θεόδοτον οὖσαν τὴν δόξαν ταύτην πάσαις ἐπινοίαις εὐφυῶς ἀπεστρέφετο, καὶ ὅπως ὁ λόγος ἤδη δηλοῦν ἔτοιμος.

29. Λάκκον γάρ τινα βορβόρου καὶ δυσωδίας μεστὸν ἐπιτηρήσας αὐτοῦ που, μεθ' ὧν ἐνεδέδυτο ῥακίων, πάντων ὀρώντων, ἑαυτὸν αἰδοῖς ἄθροον ἐκεῖσε καθίησι, τὸν ἔκφρονα καὶ μωρὸν ἐπίτηδες προσποιούμενος, καὶ οὕτω δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καθῆστο, τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς δυσώ-
 5 δους ἐκείνης ὑγρότητος καρτερικῶς ἀνεχόμενος. Καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν αὐτὸς οὐδενὶ τῶν πάντων προσεῖχε, δάκρυσιν ἄστακτι τὸ πρόσωπον καταβρέχων καὶ τοῦ λανθάνειν χάριν τῇ περικεφαλαίᾳ συγκαλυπτόμενος· ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς πάντας ἐξηχεῖτο τὸ δρᾶμα, θάττον ἢ λόγος ἢ πόλις ἐκείνη πᾶσα κατὰ θεῶν ἐκείνου συνέτρεχεν, καὶ δάκρυα πάντων
 10 ἀπέρρει σχεδὸν καὶ οἰμωγὴ συμμιγῆς τις ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν καὶ παίδων ἤκούετο, τῶν μὲν ἐκπληττομένων καὶ «Τί γένοιτο; Τί πάθοι;», λεγόντων, «Τίς ἢ αἰφνίδιος αὕτη μεταβολὴ τοῦ σοφοῦ, τοῦ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἱατροῦ, τοῦ πάσης ἀγιοσύνης πεπληρωμένου καὶ χάριτος;». Τῶν δὲ γε σοφωτέρων καὶ τι βαθύτερον συνορᾶν δυναμένων
 15 αὐτόθεν συνιέντων τοῦ μυστηρίου καὶ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ὑπερβάλλον μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς ἐπαινούντων καὶ τῆς ἐκπλήξεως. Καὶ οἱ μὲν αὐτόθι πάντες ἦσαν σχεδόν, τὸ τοῦ δράματος τέλος ἰδεῖν ἐκδεχόμενοι.
 Ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ μεγάλῳ τὰ τῆς ὑποκρίσεως πάντα κατὰ σκοπὸν εἶχε καὶ τὰ τῆς ἡμέρας τὸ κατὰ φύσιν τέλος παρῆεν, ἔξεισι τοῦ βορβό-
 20 ρου, θαῦμα φρικτὸν καὶ ὑπερφύεστατον τοῖς ὀρώσιν ἅμα καὶ τοῖς ἀκούουσιν· οὐ γὰρ ὡς ἐκ βορβόρου καὶ σαπρίας δύσοδμόν τινα τὴν ἀποφορὰν εἶχε καὶ ἀποτρόπαιον, ἀλλ' οὐδὲ ὑγρότητός τι μετεῖχε τὸ παράπαν καὶ τέλματος, ἀλλ' ὥσει στρωμνῆς τινος ἢ καθαρᾶς τε καὶ μαλακῆς πόας καὶ παραδείσων ἑξαναστάς καθαρώτατος ἦν ὅλος καὶ ἄθικτος, οὐδὲ
 25 νοτίδος γοῦν τινος—ὦ τοῦ θαύματος— οὐδὲ τοῦ ῥάκους ἀψαμένης αὐτοῦ, ὥστε γενέσθαι τὴν περὶ τὸ φυγεῖν τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν ἐπίνοιαν δόξης αὐτῷ περιουσίαν, πολλαπλασίως τὴν προλαβοῦσαν προέχουσαν· τὸ γὰρ σημεῖον οὐ τοὺς ἰδόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀκοὴν ἀπλῶς

1 Λάκκον B || 9 συνέτρεχον omnes || 12 ἐφνίδιος Λ₈ ac || 14 σοφωτέρων B || 15-16 ὑπερβάλλον Λ₈ ac || 24 ὅλος F ac S₁.

237. A' Βασ 2, 30.

καταπλήξαν, οὐκέτι καθ' ἓνα καὶ σύνδυο, καθάπερ τὸ πρότερον, ἀλλὰ
 30 τὸ γένος ὅλον ἐκεῖνο κατὰ πλήθη καὶ τάγματα τῷ μεγάλῳ προσῆγεν·
 οἱ δὲ καὶ τοῖς ποσὶν ἐκείνου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀρρήτου προσέπι-
 πτον, ἔχνη καταφιλοῦντες, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πατουμένην κόνιν ὡς ἱερὸν τι
 χρῆμα τῇ κεφαλῇ καὶ τοῖς προσώποις ἐαυτῶν ἐπιπάττοντες· εἶτα καὶ
 θερμῶς ἐλιπάrouν δάκρυσι τὴν ἱκετείαν συμπλέκοντες, ἐνδοῦναι λοιπὸν
 35 τῆς κατ' αὐτὸν ἐαυτοῦ μάχης καὶ τῆς ἐνστάσεως, «ἐπειδὴ καὶ Θεὸς ἄ-
 νωθεν», φησὶν, «ὡς ἔστιν ὁρᾶν ἐκ τοῦδε τοῦ θαύματος, ἐξαισίως τοῖς
 ἡμετέροις λόγοις ἐπιψήφίζεται καὶ τῶν μακρῶν ἐκείνων πόνων μικρὸν
 πρὸς γε τὸ παρὸν τέως ἀνεῖναι σε βούλεται».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι, τῷ δὲ μεγάλῳ τὸ παράπαν οὐκ ἦν ἀνεκτά,
 40 οὐδὲ τὰς ἰσοθέους ταύτας ἡγάπα τιμάς· οὐδὲ γὰρ εἶναι πρὸς αὐτοῦ ταῦτα
 καὶ τῆς χριστομιμήτου πτωχείας ἐκείνου καὶ ταπεινώσεως, ἥ καὶ ὅλος
 ἔξ ὅλου προσετετήκει καὶ ὥσανει συμπεφυκώς τις καὶ σύμπνους ἦν καὶ
 οὐδὲ ζῆν ὅλως ἡγεῖτο, μὴ ταύτῃ συζῶν· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ὑπεραπο-
 θανεῖν ἂν ἔσχε τοῦ μετρίου πολλάκις, ὡς ὑπὲρ αὐτῆς γε τῆς τοῦ Χρι-
 45 στοῦ δόξης, εἴ ποὺ τις ἦν ὁ πρὸς βίαν ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀποσπῶν. Ὅθεν
 καὶ δρασμὸν αὐτίκα βουλεύεται, καὶ τοὺς ἐκεῖ πάντας λαθῶν σπουδῇ
 κλέπτει τὴν ἀναχώρησιν καὶ τῆς πρὸς τὴν θεῖαν φερούσης Σιών ὅλος
 κατὰ τοὺς πάλαι πρὸς αὐτὸν χρησμούς γίνεται.

30. Κυπρίους μὲν οὖν, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὴν νῆσον ἅπαντα διερευνω-
 μένοις, κρημνοὺς φημι καὶ ὄρη καὶ ἐρημίας καὶ σπήλαια²³⁸, ὁ ποθούμε-
 νος ἦν οὐδαμῶς, μέγα τὸ τηνικαῦτα πένθος ἐπῆλθε καὶ βαρέως τὴν συμ-
 φορὰν ἔφερον (συμφορὰν γὰρ οὐ φορητὴν τὴν ἐκείνου ζημίαν ἐνόμιζεν
 5 ἕκαστος) καὶ θεομηνίας τινος ἀρχὴν ὑπώπτευον εἶναι τὸ πρᾶγμα καὶ
 προφῆται κακῶν²³⁹ καινοτέρων σφίσιν αὐτοῖς ἐγίνοντο, τοιοῦτου προ-
 βόλου περιαιρεθέντος αὐτῶν καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀγρύπνου φύλα-
 κος· ὁ δὲ τῆς πάλαι ποθουμένης ἀψάμενος οὐκ ἀμογητὶ μὲν οὐδ' ἄνευ
 τῶν κατὰ θάλατταν πειρασμῶν καὶ κινδύνων, πλὴν ἐπιβαίνει τῆς πάλαι
 10 καὶ νῦν θαυμαστῆς Ἱερουσαλὴμ, τοῦ πόθου τὸ σκληρὸν τῶν πόνων ἐ-
 ξευμαρίζοντος. Καὶ πρῶτα μὲν τῷ τῆς ζωῆς πρόσεισι τάφῳ, τὰ πρε-
 σβεῖα κατὰ λόγον διδούς τοῖς τῇ δόξῃ τῶν ἄλλων προέχουσι, καὶ γόνυ
 κλίνας καὶ τῇ γῇ προσερείσας τὸ μέτωπον, ὥσπερ ἄρτι νεκρωθέντι καὶ
 πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῷ τῆς ζωῆς δεσπότη κειμένῳ τοιαῦτα μετὰ θερμῶν

41 χρηστομιμήτου B S₁ || 42 συμπεφυκός B.

1-2 διερευνομένοις B || 5 ὑπώπτευον ἀρχὴν B.

238. Πρβλ. Ἑβρ 11, 38.

239. Πρβλ. Ὁμήρου, Ἰλιάς 1, στίχ. 160 : «...μάντι κακῶν...».

- 15 τῶν δακρῶν ἐφθέγγετο. «Τοῦτό σοι, δέσποτα, τῆς περὶ τοὺς ἀχαρί-
στους ἡμᾶς οἰκονομίας τὸ ὑπὲρ φύσιν καὶ πάντα λόγον μυστήριον·
οὗτος ὁ καινὸς καὶ ἀνεξιχνίαστος πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος· τοῦτοις
ἀμείβῃ τὴν κακῶς ἀποστᾶσάν σου τῶν ἀνθρώπων φύσιν· λόγῃ καὶ
σταυρὸς καὶ τάφος καὶ θάνατος τοῦ τῆς ζωῆς καὶ θανάτου δεσπότητος
20 λύτρα²⁴⁰ τῷ δραπετῇ δούλῳ καὶ μυρίων ὑπευθύνῳ διὰ ταῦτα θανάτων
τε καὶ κολάσεων. Ἄλλὰ τίς ὁ λόγος, τί τὸ ξένον, τί τὸ καινὸν καὶ ἄρρη-
τον τοῦτο μυστήριον, δέσποτα; Τί τὸ φίλτρον, τίς ὁ ἀκάθεκτος περὶ
τοὺς ἀχαρίστους ἡμᾶς ἔρωσ καὶ μανικώτατος²⁴¹; Ποία γλῶσσα λαλή-
σει, ποῖος δὲ νοῦς προσβαλεῖ καὶ ὅπως οὖν τοῖς ὑπερφυσίαις τούτοις σου
25 θαύμασιν; Ἐξέστη οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπὸ γῆν ἐσαλεύθη
πάντα, τὸ παράδοξον ἐννοοῦντα τοῦ θαύματος. Οὐ δύναμαι κατέχειν
τὴν ἄρρητον φλόγα τοῦ πόθου σου. Ἐνθους ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ αὐτὸς
ὄλος γίνομαι²⁴², μικροῦ καὶ ὥς αἱ περὶ Μαρίαν σὲ τὸν ἀναστάντα τοῖς
μαθηταῖς τε καὶ φίλοις εὐαγγελίζομαι». Τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις
30 ἐκθειάσας ὁ μέγας καὶ προσευχαριστήσας ὑπὲρ οὗ τῶν ἐκ μακροῦ πο-
θουμένων τούτων ἠξίωτο, κρουνοῖς ἀφθονωτάτοις δακρῶν τὸ ὑποκεί-
μενον ἅπαν ἀνεन्दότως κατέβρεχε, πυκνῶς τῇ κεφαλῇ κόπτων τὸ ἔδα-
φος, τὴν γῆν ἐκείνην καταφιλῶν, τοὺς παρακειμένους τε λίθους καὶ
ὄλον τὸ περὶ τὸν δεσποτικὸν τάφον σεπτὸν οἰκοδόμημα.
- 35 Εἶτα καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν σεπτῶν ἐκείνων τόπων, τοὺς τὰ δεσπο-
τικά δεξαμένους ἵχνη σὺν τῇ πανάγνῳ μητρὶ καὶ τοῖς μαθηταῖς, τοὺς
καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων τε καὶ θαυμάτων ἀξιοθέντας ὑποδέξασθαι
τὴν ἐνέργειαν, μετὰ τοῦ ἱσοῦ ζήλου καὶ τῆς ἀπορρήτου χαρᾶς ἐκείνης
διέρχεται, τὴν κόνιν πανταχοῦ καὶ τοὺς λίθους ὥσανεὶ τοὺς τοῦ δεσπό-
40 του πόδας αὐτοὺς ἔρωτι ψυχῆς ἀκατασχέτῳ περιπτυσσόμενος· ἐμπύ-
ρεια γὰρ τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπης ἅπαν τὸ προστυχὸν ἐποιεῖτο κατὰ
τοὺς μανικωτάτους τῶν ἐραστῶν²⁴³, οἱ τῇ τῶν φιλάτων ἀποτυχίᾳ
τοῖς ἐκείνων περιβλήμασιν ἢ καὶ οἰστισινοῦν ἔργοις, μετὰ τῆς ἴσης

29 τε: σου B

240. Βλ. *Μθ* 20, 28· *Μκ* 10, 45.

241. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξηγήσεις τοῦ Ἕσματος τῶν ἁσμάτων* 13, (6, σ. 378), *PG* 44, 1044B-D· Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 17, *PG* 4, 269CD· *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 1, 71, *PG* 90, 976BC.

242. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου *Λόγος* 39, 14, *PG* 36, 349C: «Οὐ δύναμαι κατέχειν τὴν ἡδονήν, ἔνθεος γίνομαι...».

243. Βλ. Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, *Κλίμαξ* 30, *PG* 88, 1156C: «Μακάριος ὅστις τοιοῦτον πρὸς Θεὸν ἐκτήσατο ἔρωτα, οἷον μανικὸς ἐραστής πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐρωμένην κέκτηται». Βλ. καὶ πῦθ πάνω σημ. 217.

σπουδῆς ἐνασχολεῖσθαι πεφύκασι, τὸ σχετικὸν πεφυκὸς ἐκ τούτου μάλ-
 45 λον ἀνάπτοντες.

31. Τούτῳ τῷ μακαρίῳ πάθει τηνικαῦτα καὶ οὗτος κατασχεθεῖς, ὁ μὴδὲν ἤττον ἐξ ἱκανοῦ τούτῳ κάτοχος, πρὸς τὸν ἐπίσημον ἔξεισιν Ἰορδάνην, δι' οὗ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις ἀγιασθεῖσα²⁴⁴ πάλαι τὴν ἐμὴν παλιγγενεσίαν τῷ δεσποτικῷ λουτρῷ καινῶς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐνήργησε· καὶ
 5 τὸν τόπον ἀνερευνήσας αὐτὸν ἐκεῖνον, ἵνα δὴ καὶ τὸν δεσπότην καταδε-
 δυκότα φασὶ τὸ βάπτισμα δέξασθαι, λούται καὶ οὗτος αὐτόθι τὸ σῶμα μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς πίστεως· εἶτα καὶ τὴν ἀνὰ τὸν Ἰορδάνην ἄπασαν διελθὼν ἔρημον, καθ' ἱστορίαν τῶν πάλαι ποθουμένων (φροντι-
 στήρια δὲ ταῦτ' ἦν ἱερὰ καὶ ἀσκητῶν καταγωγὰ καὶ ἄντρα καὶ σπήλαια,
 10 τὰ τοὺς ἐν ἀσκήσει λάμπαντας θαυμαστοὺς πάλαι πατέρας εἰς παροι-
 κίαν δεξάμενα), καὶ τὴν ψυχὴν κάντεῦθεν οὐκ ὀλίγον ἡσθεῖς (τῷ γὰρ ὁμοίῳ, φασί, φίλον τὸ ὅμοιον)²⁴⁵, εἰς τὴν φίλην ὑποστρέφει πάλιν Σιών, καὶ τὰ κατὰ τὸ Σιναιον ὡσαύτως ἱστορῆσαι βουλόμενος. Ἐνθα δὴ καὶ
 γενόμενος νεύει τινὶ τῶν εὐλαβῶν τε καὶ φιλοθέων (οὐ γὰρ εἶχε χρῆσθαι
 15 τῇ γλώττῃ) ταυτηνὴ τὴν χάριν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ Θεῷ καταθέσθαι, μισθώσασθαι δηλαδὴ τῶν ὑποζυγίων ἓν, δι' οὗ καὶ αὐτῷ τὴν μέχρι Σιναιίου διελθεῖν ἂν ἐξέσται σύν γε τοῖς ἄλλοις καὶ μὴ τοῦ ποθουμένου διαμαρτεῖν· ὁ δὲ γνώμης ἐλευθερίᾳ χρώμενος καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀν-
 δρός, ἣ προσῆκε, τιμῶν, τὴν τε κάμηλον εὐθύς ἐκμισθοῦται καὶ προσέτι
 20 τῶν ἐφοδίων πλείστων τε καὶ παντοδαπῶν ἐπιδαψιλεύεται. Εἶτα καὶ τὸν μέγαν ἐπικαθεσθῆναι παρασκευάσας, χαίροντα χαίρων ἐκπέμπει τὸν τῆς καμήλου δεσπότην (Ἰσμαηλίτης δ' ἐκεῖνος ἦν) ὁπαδὸν ἐγχει-
 ρίσας αὐτῷ καὶ θεραπευτήν.

Ἄλλ' ὁ Σάβας εὐθύς ἀποβαίνει τοῦ κτήνους, μικρὸν δηλαδὴ τῆς
 25 Ἱερουσαλὴμ προελθὼν, καὶ οὕτω πεζοπορῶν ὄλην τὴν ὁδὸν ἐξαυτοῦ δι' ὅλον ἡμερῶν εἵκοσι, τὸν εἰς ὑπηρεσίαν ἑαυτὸν ἀποδόμενον Ἰσμαηλίτην ἐκεῖνον—ὦ ψυχῆς φιλανθρώπου!—πέισας αὐτὸς μᾶλλον διὰ πάσης ἐκείνης τῆς μακρᾶς ὁδοιπορίας τῇ καμήλῳ ἐπικαθέζεσθαι. «Οὐδὲ γὰρ ἔφερον», φησὶν, «ὅλως ἑμαυτὸν μὲν ἐπαναπαύεσθαι τῇ τοῦ κτήνους
 30 ὑπηρεσίᾳ, τὴν δὲ ψυχὴν ἐκείνην οὕτω κακοπαθοῦσαν ὁρᾶν τῇ μακροτάτῃ πεζοπορίᾳ· ἐδόκει μοι καὶ γὰρ ἄντικρυς τοῦτο τῶν πλεονεξιῶν ἡ μεγίστη». Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐφοδίων ὡσαύτως ἐκείνῳ παραχωρή-

44 πεφυκῶς B.

5 δὴ καὶ om Λ₈ || 26 αὐτὸν B || 27 ὦ: ἐκ B || 31 καὶ om Λ₈ || 32-33 παραχωρίσας B.

244. Βλ. Ἰδιόμελον πρώτης ὥρας τῶν Θεοφανείων.

245. CPG (1, σ. 350)· (2, σ. 559 καὶ 561).

σας, ταῖς παρευρισκομέναις καθ' ὁδὸν αὐτὸς ἐχρῆτο βοτάναις μετ' ὀλί-
 γου τινὸς ὕδατος· ταύτη γὰρ αὐτὸς τῇ τραπέζῃ καὶ μόνῃ δεῖν ἔγνω κατὰ
 35 τὴν ὁδὸν πᾶσαν μέχρι δὴ καὶ αὐτοῦ φημι τοῦ Συναίου θαυμαστῶς χρή-
 σασθαι. Ὁ δὲ καὶ κατὰ σκοπὸν ἐκείνῳ θαυμαστῶς ἀπέβαινε. Τί γὰρ
 τῶν μεγίστων τε καὶ ὑπερφυῶν οὐ πεφυκός, ὥσπερ ἦν ἐκείνῳ καὶ κατὰ
 γνώμην; Τί δὲ τῶν πρὸς βουλῆς τε καὶ γνώμης οὐκ εὐθὺς ἔργον ἦν μετὰ
 πολλοῦ γε τοῦ περιόντος, ὥς καὶ ἄπορον ἐντεῦθεν τοῖς ἀκούουσιν εἶναι;
 40 Πότερον μᾶλλον τουτωνὶ πρότερον δεῖ θαυμάζειν, τὸ βουλόμενον τῆς
 ψυχῆς καὶ ὥσανει πεφυκός ἐπὶ τούτοις, ἢ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ὀξύτητα
 καὶ ἀνδρίαν, μὴδὲν τὸ παράπαν τοῦ τῆς γνώμης ὠρμηκότος καθυστε-
 ροῦσαν, ὥς «ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον»²⁴⁶ εἶναι κατὰ τὸν λόγον, προσεῖναι γε
 μὴν αὐτοῖς τούτοις καὶ τρίτον, τὸ τῶν πραγμάτων ὑπερφυῆς καὶ παντὸς
 45 ἐπέκεινα λόγου;

Ὁ μὲν οὖν οὕτως ἀθλητικῶς καὶ τουτονὶ τὸν ἀγῶνα διήει, κατ'
 οὐδὲν ἀπᾶλλον τῶν παρωχηκότων· ὁ δὲ βάρβαρος ἐκεῖνος πολὺς ἦν
 τοῦ μεγάλου δεόμενος τοῦ τε κτήνους ἐπιβαίνειν εἰς τοῦτ' αὐτὸ δεδο-
 μένου, καὶ αὐτῷ δὲ τούτῳ σὺν γε τῷ κτήνι καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς χρεῖαν
 50 κατ' ἐξουσίαν οἷα δὴ καὶ δεσπότης τούτων κεχρηῆσθαι· ἄλλ' ἐπεὶ πολλὰ
 λέγων ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ἡμέραις οὐδ' ἐπὶ βραχὺ πείθειν εἶχε, θεὸν αὐτὸν
 ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐκπληττόμενος ἔλεγε καὶ οὐκ ἀνθρωπον, μᾶλ-
 λον δ' οὐκ ἔλεγε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις πολλῶ μᾶλλον ἐδείκνυ,
 πρὸς τοῖς ποσὶ κυλιόμενος καὶ τὰ ἔχνη τούτου καταφιλῶν μετὰ πολλῆς
 55 τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ θαύματος· ἦν γὰρ εἰ καὶ τὸ γένος, ὥς ἔοικε, Βάρβα-
 ρος, ἄλλ' οὐκ ἀκριβῶς βάρβαρος, ἀλλὰ καὶ γνώμης εὖ ἔχων καὶ συνέσεως
 οὐ πάμπαν ἀμέτοχος, ψυχῆς τε δυναμένης καλοῦ σπέρματος δέξασθαι.
 Διὰ τοῦτο καὶ πλείστην ὥς ἐν βραχεὶ τὴν ἡδονὴν ἐκεῖθεν ἐκαρποῦτο
 καὶ τὴν ὠφέλειαν, τὸ τε πρὸς τοὺς πνευματικούς πόρους καρτερικὸν
 60 ἐκείνου καταπληττόμενος καὶ τὸ καινὸν τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ ἡμε-
 ρότητος· ὕπερ καὶ μόνῃς τῆς θεάς εὐθὺς ἐχειροῦτο τὸν ἐντυχάνοντα,
 καὶ αὐτόλιθός τις ἦν καὶ τὴν γνώμην θηριώδης τε καὶ ἀνήμερος, ὥς
 μὴδὲ τὸ τῶν Σειρήνων²⁴⁷ εἶναι τι πρὸς τοῦτο, εἴ γε καὶ μῦθος οὐκ ἦν
 τὸ περὶ ἐκείνων ἁδόμενον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ὁδὸν ἀνύσαντες ἦσαν ἤδη
 65 καὶ τοῦ κατὰ σκοπὸν οὐκ ἐξέπιπτον, ὁ μὲν Ἰσμαηλίτης ὑπέστρεφεν

34-35 ταύτη γὰρ...πᾶσαν: τούτοις γὰρ ἔκρινε μόνοις εἰς βρῶσιν τε καὶ πόσιν αὐτὸς Λ₃ ||
 θαυμασιῶς F Λ₈ || 37 πεφυκῶς B || 49 κτήνι B || 55 post ἡδονῆς: τε add Λ₈ ||
 τὸ om B.

246. CPG (1, σ. 27)· (2, σ. 6).

247. Βλ. Ὀμήρου, Ὀδύσσεια 12, στίχ. 39 ἐξ.

αὐθις ἡδονῇ τε καὶ λύπῃ σύμμικτος, τὸ μὲν ὅτι τοιούτων αὐτόπτης γενέσθαι παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἤξιωτο, μεῖζον εὐρηκῶς κατὰ πολὺ τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον²⁴⁸. λύπῃ γε μὴν οὗτοι μετρία κάτοχος ἦν καὶ δριμείαις ταῖς τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πατρὸς ὁδύναις ἐβάλλετο, καὶ πᾶσι δῆλος ἦν οὐκ ἀ-
70 νεκτῶς τὴν ἐκείνου φέρων διάστασιν.

32. Ὁ δὲ μέγας, ἐπειδὴ τὸ πάλαι θρυλούμενον κατέλαβε Σί-
ναιον—ὡ τῆς ἐνούσης εὐλαβείας ἐκείνῳ καὶ μετρίότητος—μετὰ πόνους
τοσοῦτους καὶ κατορθώματα τὴν τῶν εἰσαγομένων²⁴⁹ αὐθις αἰρεῖται
τάξιν καὶ τὸν μαθητιῶντα καὶ στοιχειούμενον ὑποκρίνεται ὁ τὰ τῆς με-
5 γάλης ἤδη σοφίας φιλοσοφήσας ἐξαίρετα. Τοῖς γοῦν αὐτόθι πατράσιν
ἑαυτὸν εἰς ὑποταγὴν δοὺς ἐπὶ δυσὶν ὅλοις ἔτεσι, καταπλήττει μὲν αὐ-
τούς τε καὶ πάντας τῷ τῆς ἀρετῆς ἐν ἅπασιν ἄκρῳ καὶ πολλοὺς εἰς ἀν-
δρίαν ἀλείφει τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, ἐκλεξάμενος δὲ φιλοπόνους
καὶ αὐτός, καθάπερ τις φιλεργὸς μέλισσα²⁵⁰, τῶν ἐνταῦθα πᾶν εἴ τι κάλ-
10 λιστόν τε καὶ χρησιμώτατον εἰς Ἱερουσαλὴμ ὑποστρέφει πάλιν, τὴν
τῶν Χριστοῦ μυστηρίων μητέρα· καὶ τὴν μὲν προσκύνῃσιν ἐκείνοις
ἀποδοὺς μετὰ πόθου, ὡς ἐφόδιον δέ τι καὶ σύνθημα τὸν ἐντεῦθεν ἀγια-
σμόν καὶ τὴν εὐφροσύνην αὐτὸς ἀντιλαβὼν αὐθις εἰς τὸ τῆς ἀγγελικῆς
ἡσυχίας καὶ παντελοῦς ἀναχωρήσεως ἔξεισι στάδιον. Τὰ γὰρ περὶ τὸν
15 Ἰορδάνην αὐθις περιελθὼν ἀσκητήρια, σπηλαίῳ τινὶ τῶν αὐτόθι περι-
γράφει τὸ σῶμα καὶ ἦν ἐξ ἐκείνου τὸ παράπαν ἀπρόιτος, Θεῷ μόνῳ διὰ
προσευχῆς ἀδιαλείπτου²⁵¹ καὶ θεωρίας προσκείμενος καὶ ταῖς αὐλοῖς
καὶ θειοτέραις ἀναβάσει τοῦ νοῦ πρὸς τὸ συγγενὲς θεῖον καθ' ἐκάστην
ἀνατεινόμενος καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ νοῦν ἐπιειγόμενος ἔνωσιν ἤδη, κατὰ
20 τοὺς θεοφόρους, ἦν δὴ καὶ θεωρίαν ἄμεσον καὶ ἄγνωστον γνῶσιν οἱ
αὐτοὶ φασιν, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καὶ κίνησιν νοερὰν οὔσαν καὶ πάσης
θεωρίας ἀνάπαυσιν, ἀγνώστως τε καὶ ἀρρήτως τῷ τῶν ἐφετῶν ἀκρι-
τάτῳ συνάπτουσιν²⁵².

67 εὐρηκῶς B || 68 οὔτι B.

5 φιλοσοφίας B || 15-16 περιγράφη B || 19 ἐπιγόμενος B.

248. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 14, *PG* 36, 513A: «...μεῖζον τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον ἐμπορευσάμενος».

249. Γιά τίς πνευματικῆς μεθελικιώσεις τῶν τελειουμένων καὶ τίς βαθμίδες τῆς πνευματικῆς προόδου βλ. Τσάμη, *Τελείωσις*, σ. 61-74.

250. Πρβλ. Γεωργίου Πισίδου, *Ἑξαήμερον*, στίχ. 1343, *PG* 92, 1537A.

251. *Α' Θεο* 5, 17.

252. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 21, 1 (σ. 112), *PG* 35, 1084B: «...αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς δὲν πᾶσα ἐφεσις ἵσταται...Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἔσχατον καὶ οὐ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις»· Μ. Βασιλείου, *Εἰς* 114 *Ψαλμ* 1, *PG*

25 'Αλλ' ἵνα μικρόν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, τὸν τοῦ Θεοῦ φό-
 βον, γέννημα πεφυκότα τῆς ἀσφαλοῦς πίστεως, ἀρχήν τινα καὶ θεμέ-
 λιον φασιν εἶναι πάσης τῆς σωματικῆς τε καὶ ψυχικῆς ἀρετῆς· πίστεως
 γὰρ ἀσφαλοῦς ἡγήσαμένης, τῆς ὅτι καὶ Θεός ἐστι τοῦ παντός καὶ τῶν
 πρὸς ἀξίαν ἐκάστω μισθοποδότης τε καὶ διαιτητής, ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος
 30 ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ, ἡ πάσης ἀρετῆς ἀρχή, κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν,
 «σοφίας φόβος Κυρίου»²⁵³ καὶ «οὗ φόβος, ἐντολῶν τήρησις»²⁵⁴. οὗτος
 δὲ παιδαγωγὸς ὥσπερ ἄριστος μετὰ χειρὸς λαβὼν ὥσπερ τὴν ψυχὴν,
 πρῶτα μὲν τὴν τῆς ἁμαρτίας κατὰ πρᾶξιν ἐνέργειαν ἴστησιν· ἔπειτα,
 τρόπους ἐπιζητούση μάλα προθύμως, δι' ὧν αὐτῇ τὸν τε προκατασχόντα
 35 τῶν ἁμαρτημάτων ἀποθέσθαι ῥᾶστα φόρτον ἐξέσται καὶ Θεῷ πρὸς γε
 τὸ μέλλον ἀν' εὐδρομῆσαι, τὴν τῶν θείων ἐντολῶν ἐργασίαν ὁ τοῦ Θεοῦ
 φόβος εὐκαίρως εὐθὺς ἐπεισάγει· ἥς δὴ μετὰ τοῦ περὶ ταῦτα νόμου
 σπουδῇ καὶ νήψει κατορθωθείσης, ὥστ' ἀν' ἀπολεπτυνθῆναι μὲν τὸ τῆς
 σαρκὸς παχύτερον καὶ γεῶδες²⁵⁵, τὸ δὲ τῆς ψυχῆς παθητικόν τε καὶ
 40 ἄλογον κάλλιστα καὶ σὺν λόγῳ παντὶ καθυποκύψαι τῷ λόγῳ, τῆς καρ-
 δίας ἡ καθαρότης εὐχερῶς περιγίνεσθαι πέφυκεν· ἦν δὴ καὶ λογισμῶν
 εἰρήνην καὶ μακαρίαν ἀπλότητα, ἀπάθειάν τε καὶ τελειότητα καὶ τέλος
 ἀγάπης οἱ ταῦτα παθόντες τε καὶ φιλοσοφῆσαντες θεοφόροι²⁵⁶ φασί.
 Τοῖς δ' οὕτω μὲν ἡσκηκόσι πᾶσαν εὐσεβείας ὁδόν, τὸ δὲ κατ' εἰκόνα
 45 τετηρηκόσιν, ἥ προσῆκεν, ἀλώβητον, κάντεϋθεν εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν
 ὡς δυνατόν²⁵⁷ ἀνιοῦσι διὰ τῆς καθαρότητος, ὡς οἰκείοις ὁ Θεός φησιν
 ἤδη προσομιλεῖ, Θεός, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, θεοῖς ἐνούμενός τε καὶ
 γνωριζόμενος²⁵⁸. «μακάριοι γάρ», φησὶν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, «οἱ καθαροὶ

27 ἀσφαλῶς Λ₈ ac || 32 ἄριστος ὥσπερ μετὰ Λ₈ ac || 35 ἁμαρτημάτων B || 36 ἀν
 om Λ₈ || 43 φιλοσοφίσαντες B.

29, 484C· *Εἰς 1 Ψαλμ 3, PG 29, 216B· Εἰς 44 Ψαλμ 2, PG 29, 392A· "Οροι κατὰ πλάτος*
 2, *PG 31, 912A· Εἰς 'Ιουλίταν 7, PG 31, 256A.*

253. *Παροιμ 1, 7.*

254. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 39, 8, PG 36, 344A.*

255. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωνασείας 2* (σ. 98-99), *PG 44, 388C.*

256. Βλ. Νικήτα Στηθάτου, *Περὶ ψυχῆς 31* (σ. 92-94)· 36 (σ. 98)· *Περὶ παραδείσου*
 31 (σ. 192)· 50 (σ. 214).

257. Πρβλ. Πλάτων, *Θεαίτητος 176a*: «...φυγὴ δὲ ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν».
 Βλ. καὶ *Πολιτεία 10, 12, 613a.*

258. Πρόκειται γὰρ ἀπηχῆσεις τῆς διδασκαλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Βλ. *Λόγος*
 38, 7, *PG 36, 317C*: «...ποθοῦμενον δὲ καθαίρει, καθαίρων δὲ θεοειδεῖς ἀπεργάζεται, τοιού-
 τοις δὲ γενομένοις ὡς οἰκείοις ἤδη προσομιλῇ, τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος, Θεὸς θεοῖς ἐνού-
 μένός τε καὶ γνωριζόμενος, καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσχομένους».

τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὀψονται»²⁵⁹ οὐκ ἐν τῷ μέλλοντι μόνον,
 50 ὡς ἂν οἰηθεῖν τις, ἀλλὰ καὶ τῷ παρόντι, κατὰ τοὺς ταῦτα παθόντας τε
 καὶ διδάξαντας θεολόγους, ὧν ἱεραὶ βίβλοι πλήρεις καὶ διηγήματα²⁶⁰.

33. Τούτων εἷς ὧν καὶ ὁ νῦν εἰς ὑπόθεσιν τῷ λόγῳ προκείμενος,
 ὡς ὁ λόγος αὐτίκα δηλώσει σαφέστερον, ἐπεὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπερρωγὼς
 ἤδη καθάπαξ ὁ μηδὲν ἤττον καὶ πρότερον αὐτῶν ἀποστάς, τοῦ τελειο-
 5 τάτου τυγχάνειν ἐμελλε καὶ τοῦτο δηλαδὴ τῷ κοινῷ τοῦ γένους ἡμῶν
 5 ἐχθρῷ πολλαχόθεν δῆλον ἐγίνετο, ἐξ ὧν τε φθάσας ἤδη κατώρθωσε
 καὶ ὧν ἐφαίνετο τό γε νῦν ἔχον κατορθῶν ὁ γεννάδας ὑπερφύεστατα,
 ὁξύτατον ὡς μάλιστα καὶ σφοδρὸν ἐγείρει τὸν ἐκείνου καθ' ἑαυτοῦ πό-
 λεμον· ὁ δὲ πόλεμος οἷος; Δράκοντά τινα μεγέθει μέγιστον καὶ ἰδεῖν
 φοβερώτατον ὁ νοητὸς ὑπείσέρχεται δράκων, καὶ τούτῳ καθάπερ ὁρ-
 10 γάνῳ τινὶ τῆς κατὰ τοῦ μεγάλου μάχης χρησάμενος, τὸ σπήλαιον ἄωρί-
 τε νυκτὸς εἰσεῖσι καὶ τῆς πάλης εὐθὺς ἅπτεται, οὐ προσποιήσῃ τινὶ
 κρύπτων τὸν δόλον καὶ φενακισμῷ καὶ χλεύῃ τοῦτον ὑποποιούμενος,
 καθὰ φημι καὶ τὴν γυναικα τὸ πρότερον. Τίνα γὰρ καὶ ἀπατᾶν ὁ σκο-
 λιὸς ἐμελλεν; Ἡ πῶς ἂν καὶ προσβαλεῖν ὅλως εἶχεν ἐκεῖνῳ τῷ νῷ καὶ
 15 τοῖς λογισμοῖς, πάλαι τούτων ἀπεληλαμένος, ὥσπερ ἀπὸ καμίνου πυρὸς
 ἐμπίδες τινὲς καὶ μυῖαι καὶ ὅσα τῶν ζωϋφίων ἐποχούμενα καθορᾶται
 τούτῳ δὴ τῷ περὶ ἡμᾶς ἀέρι διὰ λεπτότητα²⁶¹; Ἀλλ' ἐπεὶ πρὸς ἄνδρα
 τέλειον ἔχων ἐγνώκει, μάλα καλῶς ἐφθακότα τὸ «μέτρον τῆς ἡλικίας
 τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»²⁶² καὶ τὴν μὲν πανοπλίαν ἀποστολικῶς
 20 ἐνδεδυμένον τοῦ πνεύματος, ὥστ' ἂν ἀσφαλῶς «δύνασθαι στήναι πρὸς
 τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου» καὶ πρὸς γε ἔτι ταῖς ὑπ' ἐκεῖνον ἀρχαῖς
 καὶ ταῖς ἐξουσίαις²⁶³ πάσαις μόνος αὐτὸς ἀνδρικῶς ἀντεπεξίεναι πρὸς
 πόλεμον, τὴν δέ γε σωματικὴν ἔξιν ἄλλως κατειργασμένον, τοῖς μακροῖς

21 μεθοδίας B.

259. *Mθ* 5, 8.

260. Βλ. π.χ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 7, 17, *PG* 35, 776C· *Λόγος* 29, 19 (σ. 218),
PG 36, 100B· *Λόγος* 32, 15, *PG* 36, 189D-192A· *Λόγος* 40, 6, *PG* 36, 365A· *Ἐπιστολή*
 101 (σ. 46), *PG* 37, 181A· Μ. Βασιλείου, *Εἰς* 44 *Ψαλμ* 5, *PG* 29, 400CD· *Εἰς* 22 *Ψαλμ*
 5, *PG* 29, 317B· Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Λόγος* 21, *PG* 63, 700· Ἰωάννου Χρυσοστόμου
 (ψ.), *Εἰς μεταμόρφωσιν* (7, σ. 339)· Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, *PG* 91,
 1160C καὶ 1168A· Ἀνδρέου Κρήτης, *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν*, *PG* 97, 949C. Γιὰ περισσό-
 τερα βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Ἐπιστολή* 4, 15-17 (σ. 392-394)· *Λόγος* 5, 12-25 (σ. 212-
 220)· *Λόγος* 6, 23-24 (σ. 261-264) καὶ Γ. Μαντζαρίδου, *Παλαμικά*, σ. 234-243 γιὰ τὴ
 θεωρίαν τοῦ ἁκτιστοῦ φωτὸς στὴν ὀρθόδοξη παράδοση.

261. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Βίος ὁσίου Ἀντωνίου* 6, *PG* 26, 849A καὶ 31, 889B.

262. *Ἐφ* 4, 13.

263. *Ἐφ* 6, 11-12.

πόνους ἀπειρηκυῖαν καὶ τῷ πάμπαν ἀτρόφῳ σχεδὸν καὶ ἀναίμονι, τούτῳ
 25 δὴ καὶ αὐτὸς ἀναξίως—πῶς ἂν εἴποι τις;—ἐαυτοῦ καὶ δυσκλεῶς ὑπ’
 ἀμυχανίας ἐσχάτης ὁ κακομήχανος ἐπιτίθεται, καθάπερ ἐπὶ στρατο-
 πέδου καὶ παρατάξεώς τινος οἱ μὴ δυνάμενοι κατὰ μέτωπον ἀντιστῆναι
 ταῖς φάλαγξι ἀντεῦθεν τὸ πεπονηκὸς τῶν ταγμάτων ἐπιτηροῦντες
 προσβάλλουσιν, ἢ καὶ τοῖς οὐραγοῦς τοῦ παντὸς ἀναχωροῦντες μικρὸν
 30 ὕστερον δολερῶς ἐπιτίθενται, μᾶλλον δ’, ἔν’ οἰκειότερον εἴπω, καθάπερ
 αἱ μυῖαι τῶν ὑγαινόντων ἀποπηδῶσαι μελῶν ὑπ’ ἀδυναμίας τοῖς τραύ-
 μασιν ἐπιτίθενται.

Εἴσεισι τοῖνον, ὅπερ ἔφην, ὁ αἰσθητὸς ἐκεῖνος ὄφιν τὸ σπῆλαιον,
 τὸν νοητὸν ἔχων ὑποκινοῦντα καὶ πρὸς τὸ ἐκείνῳ βουλούμενον ἄγοντα·
 35 καὶ πρῶτα μὲν ψόφοις τε καὶ συριγμοῖς καὶ πατάγοις τισὶν ἀσυνήθεσι
 δονεῖν ἐδόκει τὸ σπῆλαιον²⁶⁴ καὶ φοβερὸς τις ἐφάνταζεν εἶναι καὶ τὸ
 μέγεθος ἀπαράμιλλος, παίδων ἀνόητων μορμολυκείοις ὁ ἀνόητος τὸν
 λέοντα δεδιττόμενος. Ἐπεὶ δ’ ὁ σοφώτατος οὐ μᾶλλον τῷ φαινομένῳ
 προσέχων, τῷ κρυπτομένῳ διὰ τῆς ἱερᾶς προσευχῆς συνεπλέκετο καὶ
 40 ὅλος ἀτρέμας εἰσθήκει, ὅλη καὶ ψυχῇ καὶ σώματι πρὸς τὸν Θεὸν ἐκτει-
 νόμενος, ἐκμανεῖς ἐκεῖνος ὁ μικρὸς—ὦ κριμάτων ἐξαισίων Θεοῦ, οἷς
 ἐκεῖνος ἰθύνει σοφῶς τὰ ἡμέτερα, παραδιδούς εἰς χεῖρας ἀνόμων²⁶⁵
 ἔστιν ὅτε καὶ δίκαιον, ἵνα μᾶλλον δοκιμασθεῖς ἐπὶ τέλει τῶν ἄθλων
 λαμπρότερον ἀνακηρυχθῇ καὶ τοῖς ἄλλοις τύπος ὑπομονῆς γένηται—
 45 παῖε τοῦτον τῇ κέρκῃ²⁶⁶ κατὰ τῶν νώτων, συμπλέξας αὐτὴν ἐαυτῇ
 πάντοθεν ἀσφαλῶς πρότερον καὶ οὕτως ἀντὶ κορόνης τινὸς σιδηρῆς²⁶⁷
 ἰσχυρότατα κατ’ ἐκείνου χρησάμενος· ὥς δ’ οὐδὲν μᾶλλον ἐκεῖνος τῆς
 πρὸς Θεὸν εὐχῆς ἐνεδίδου καὶ τῆς ἐνστάσεως, οὐδ’ ἐπιστρεφῶς τὸ παρά-
 παν εἶχεν ἐκείνου, τὸ προφητικὸν ἐκεῖνό που πάντως ὑπάδων, «ἐν τῷ
 50 ἐγγίζειν ἐπ’ ἐμὲ κακοῦντας τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου»²⁶⁸, «ἐγὼ δὲ
 ὥσει κωφὸς οὐκ ἤκουον καὶ ὥσει ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ»²⁶⁹,
 παῖε πάλιν ἐκεῖνος δὶς τε καὶ τρίς ἰσχυρότερον καὶ εἰς γῆν εὐθύς κατα-

25 εἶπη A₈ pc || 30 δολερῶς A₈ mg || 40 ὅλως A₈ || 50 ἐγκύζειν B || 52 ἰσχυρό-
 τερα B.

264. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἀγλαν Ἀνυσίαν* 8 (σ. 80), στίχ. 5 ἐ.· M.
 Ἀθανασίου, *Βίος ὁσίου Ἀντωνίου* 6, PG 26, 849A καὶ 9, 856B-857A.

265. Βλ. Ἰωβ 16, 11.

266. Γὰρ τὴν περιγραφή τῆς οὐρᾶς τοῦ διαβόλου βλ. Ὀλυμπιόδωρου, *ὑπόμνημα εἰς*
Ἰωβ 41, PG 93, 436CD.

267. Πρβλ. Ὀμήρου, *Ἰλιάς* 7, στίχ. 141: «...σιδηρεῖη κορόνη ῥήγνυσκε φάλαγγας».

268. *Ψαλμ* 26, 2.

269. *Ψαλμ* 37, 14.

βάλλει τὸν ἀθλητὴν, μᾶλλον δὲ τὸ μὲν σῶμα καταπεσόν κατὰ φύσιν ὡς εἰπεῖν ἔκειτο, ὁ δὲ νοῦς ὑπερφυῶς ἀνίπτατο μάλιστα, ταῖς φυσικαῖς
 55 ἀνάγκαις καμπτόμενος ἤκιστα. Διὸ καὶ τοῦ κατὰ γνώμην καθάπαξ ἀπογνοῦς ὁ πολέμιος (ἐβούλετο γὰρ διὰ τούτων ἐκβαλεῖν ἂν ἐκείνον τοῦ σπηλαίου καὶ τῷ καλῷ τῆς ἡσυχίας ἐγκοπήν τινα δοῦναι διὰ τῆς μεταβάσεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάθει δειλίας περιβαλεῖν τὸν ἀληπτὸν τε καὶ ἀπαθέστατον) καὶ κατὰ γῆς ἐρριμμένῳ ταῖς πληγαῖς ἐπεμβαίνει
 60 σφοδρότερον, συντριῖναι τέως αὐτῷ καὶ πονήρως κατὰ γε τὸ δυνατόν διαθεῖναι τὸ σῶμα βουλόμενος, ἐπειδὴ τῆς ζωῆς ἀφελέσθαι, καίτοι γε σφόδρα βουλόμενος, ἤκιστα κύριος ἦν ὁ μηδὲ κατὰ χόιρων αὐτὸ τοῦτο δυνάμενος, καθάπερ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν²⁷⁰.

Ἄλλ' ἀνθίστησι καὶ οὗτος ἐκείνῳ κατὰ καιρὸν τὸ πρὸς Θεοῦ δε-
 65 δομένον φυσικὸν ὄπλον, φημί τὸν θυμόν, κατ' αὐτοῦ δηλονότι μόνου τοῦ ὄψεως, καὶ βάλλει καιρίαν, τὸ φοβερόν τοῦ Κυρίου κατ' ἐκείνου δηλαδὴ βαλὼν ὄνομα, καὶ δειλὸν αὐτίκα δραπέτην τὸν πρὸ μικροῦ θρασύτατον διώκτην ἐργάζεται, «Ἰνα τί» λέγων, «ὦ νοητέ δράκων καὶ τῷ ἡμετέρῳ γένει διὰ τὴν ἄνωθεν βασκανίαν πολέμιε» (δεῖ γὰρ κἀν-
 70 ταῦθα τῶν ἐκείνου λόγων ἐπιμνησθῆναι, ἵνα καὶ μᾶλλον τὸν ἡμέτερον λόγον καθαγιάσαιμεν); «Ἰνα τί», φησὶν, «οὕτως ἀνευδότως ἐχθραίνεις τοῦ κοινοῦ δεσπότη τοῦ πλάσματι πάντα καταπιεῖν²⁷¹ ὑφ' ἐν κεχηνώς, εἶπερ οἶόν τε, καὶ λήθης βυθοῖς²⁷² παραπέμψαι τὴν κτίσιν ἅπασαν; Τίς λόγος σοι πρὸς ἐμὲ τὸν Χριστοῦ δοῦλον, οὐδὲν κοινὸν κεκτῆσθαι
 75 πρὸς σέ τὸ παράπαν βουλόμενον, μᾶλλον δὲ τί σοι καὶ τῷ κοινῷ τῶν χριστιανῶν γένει, οὗς αὐτὸς ὁ κοινὸς δεσπότης τῆς σῆς τυραννίδος ἐλευθερώσας, καθάπερ τινὶ βασιλικῇ σφραγίδι τῷ ἰδίῳ ἐσημειώσατο αἵματι²⁷³; Οὐκ οἶσθα, πονηρὲ δοῦλε²⁷⁴ καὶ ἀποστάτα, τὴν τῆς σῆς τυραννίδος κατὰ λυσι; Οὐ σταυρὸς καὶ λόγχη καὶ πάθος τοῦ ἀπαθοῦς ἐθελούσιον τὴν
 80 μὲν σὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κράτος συνέτριψεν, ἡμῖν δὲ τὸ πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν σὴν πονηρὰν δύναμιν²⁷⁵ εὐκλεῶς ἐχαρίσατο; Πῶς ταῖς δεσποτικαῖς ἐκείναις ἀποφάσεσιν ἀπιστῶν τοῖς

55 κατακαμπτόμενος Λ₈ || 59 ἐρριμμένῳ Β || 71 καθαγιάσαιμεν sic || 74 τὸν τοῦ Χριστοῦ F Λ₈ || κεκτεῖσθαι Β.

270. *M* 8, 28-34· *M* 5, 1-14· *A* 8, 26-35.

271. *A'* Περ 5, 8.

272. *CPG* (2, σ. 758).

273. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 1, 3 (σ. 74), *PG* 35, 397A καὶ Κωνσταντίνου Διακόνου, *Ἐγκώμιον εἰς πάντας τοὺς ἁγίους* 37, *PG* 88, 521 C.

274. Βλ. *M* 18, 32.

275. Βλ. *A* 10, 19.

μη δεδομένοις ἐπιχειρεῖς καὶ χεῖρα θεομάχον καθ' ἡμῶν αἴρεις καὶ τοῖς βασιλικοῖς τολμηρῶς ἀνταίρεις προστάγμασιν; Ἄλλ' ἐγὼ πάλαι, καλῶς
85 ἴσθι πιστευσας, καὶ μόνοις δὴ τούτοις, ὡς ἔχεις ὁρᾶν, παντὶ τῷ θυμῷ καὶ ζῶν καὶ πολιτευόμενος ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον αἰσθητῶς τε καὶ νοητῶς ἐπιβήσομαι καὶ καταπατήσω σε τὸν ἀρχέκακον δράκοντα²⁷⁶ <ἐν ὀνόματι κυρίου Σαβαὼθ παρατάξεως Ἰσραὴλ>²⁷⁷».

Οὕτω τὸν λόγον ἔφθη συμπεράνας ὁ μέγας καὶ ὁ φαινόμενος δρά-
90 κων σὺν τῷ κινοῦντι κρυπτῶς ἀφανεῖς ἦσαν, ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ φοβεροῦ τινος ἐλαυνόμενοι· καὶ ἦν ὄντως μέγα τι καὶ θεσπέσιον τὸ ὁρώμενον, ἄνθρωπος κατὰ γῆς ἐρριμμένος, οὐ γυμνὸς μόνον καὶ ἄοπλος, ἀλλὰ καὶ νεκρὸς ἤδη τῷ πλείστῳ μέρει τοῦ σώματος²⁷⁸, ἐπωδαῖς τισι βραχυτά-
των ῥημάτων αἰσχιστά δραπετεῦειν ποιῶν τὸν ἐξαλείφειν αὐχοῦντα τὴν
95 γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ καινῶν τινων καὶ θεοπρεπῶν ἄνωθεν ἀξιοῦται τῶν στεφάνων ὁ νικητὴς καὶ οἷων οὕτω τὸ πρότερον, μᾶλλον δ' αὐτὴν τὴν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως θέωσιν εἰς ἀμοιβὴν ἤδη λαμβάνει, τὸ προσίμιον, κατὰ τοὺς θεοφόρους εἰπεῖν, τῆς μελλούσης κληρονομίας, τὸ καινὸν τοῦ καινοῦ τῆς δεσποτικῆς εἰκονομίας μυστη-
100 ρίου²⁷⁹ μυστήριον καὶ συμπέρασμα²⁸⁰. ὁ δὲ καὶ οὐρανῶν βασιλεία καὶ υἰοθεσία καὶ τὰ τοιαῦτα τῇ Γραφῇ προσηγόρευται, οὐ καμάτων ἀντί-
δοσις ὅν, κατ' αὐτοὺς τούτους αὐθις, ἀλλὰ τῆς τοῦ δεσπότου φιλοτιμίας καὶ χάριτος ἐνδειξίς.

34. Ἄλλὰ προσεκτέον τῷ λόγῳ, παρακαλῶ, δεσποτικῶν ἐπειγο-
μένῳ μυστηρίων ἐφάπτεσθαι· κίνδυνος δὲ τὸ παράπαν οὐδεὶς, οὐδέ τις ἂν ὑποψία διαμαρτεῖν ἡμᾶς τοῦ προσήκοντος, αὐτοῦ τοῦ ταῦτ' ἰδόντος
τε καὶ παθόντος ἀρρήτως ἀκροατὰς ἐπιστήμονας γενομένους καὶ τῷ
5 στερεῶ καὶ εἰλικρινεστάτῳ τῆς ἐν καρδίᾳ πίστεως κατὰ τινὰ λόγον ταῦ-
τα καὶ αὐτοὺς πεπονθότας, ὡς ἂν εἴποι τις, κάντεῦθεν δυναμένους τὰ καινὰ ταῦτα ῥᾶστα τοῖς παλαιοῖς συμβιβάζειν καὶ τὰ τοῖς κοινοῖς ἡμῶν πατράσι καὶ νομοθέταις περὶ τούτων αὐτῶν διωμιλημένα διδόναι τῷ λόγῳ κατὰ καιρὸν εἰς κοινὸν ὄφελος, εἰ καὶ μὴ πείρα τινὲ καὶ αὐτοὶ τῶν

92 ἐρριμμένος B F S₁ || 97 ἀνθρωπείας Λ₈ || 101-102 ἀντίδωσις B.

276. Βλ. *Ψαλμ* 90, 13.

277. *Α' Βασ* 17, 45.

278. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολὴ* 93 (1, σ. 113), *PG* 37, 168B: «...τεθνήκαμεν ἤδη τῷ πλείστῳ μέρει».

279. Βλ. *Ἐφ* 3, 9.

280. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 14, 23, *PG* 35, 888A: «...υἱὸν γενέσθαι Θεοῦ, συγκληρονόμον Χριστοῦ, τολμήσας εἶπω καὶ θεὸν αὐτόν».

- 10 λεγομένων ἐν γνώσει γεγονάμεν, μὴδὲ τὸ μακάριον ἐκεῖνο καὶ ἄφραστον πάθος σὺν γε τοῖς μακαρίοις ἐκείνοις διὰ ψυχῆς ἀκαθαρσίαν παθεῖν ἠξιώθημεν. Εἰ δέ που θηρίον, κατὰ τὸν εἰπόντα, φιλονεικόν τε καὶ ἄπιστον, πόρρω που στήτω, ἢ λιθοβοληθήσεται τῇ σφενδόνη τῶν τῆς ἀληθείας ἐλέγχων βαλλόμενον²⁸¹.
- 15 Ἦν μὲν οὐπω περὶ δευτέραν ἡ νύξ, οἶμαι, τὴν φυλακὴν· ὁ δὲ τοῦ σκότους φίλος ἐκεῖνος, ἥπερ ἔφην, ὑπὸ νύκτα φανείς, ὑπὸ ταύτην δὴ καὶ ἀπώλετο τῇ δυνάμει καὶ τῷ ῥήματι τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ γενναῖος ἀγωνιστὴς ἔκειτο κατὰ γῆς, τὸ μὲν σύμμαχον ὑποζύγιον, τὸ σῶμα φημί, πεπληγὸς ἔχων καὶ μὴ δυνάμενον ἀναστῆναι (δείγμα τοῦτο τῆς ἐσχά-
- 20 τῆς μανίας καὶ ἀνανδρίας ὁμοῦ τοῦ δραπετεύσαντος ἀντιπάλου), τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ συνάμα τῷ νῷ τεταμένους ἔχων ὥς εἰς τὸν οὐρανόν, ὁρᾷ τὸν μὲν οὐρανὸν αὐτὸν (ἐδόκει γὰρ ὑπαιθρος ὁ τόπος εἶναι λοιπὸν) αἶφνης διανοιχθέντα, φωτὸς δὲ χύσιν ἄρρητον, προβεβλημένου τήν τε λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος, κατιοῦσαν ἐκεῖθεν ἄθρόον. Καὶ καταλάμπεται
- 25 μὲν ἅπαν εὐθύς τὸ δωμάτιον, προκαταυγασθεῖς δ' αὐτῷ τούτῳ καὶ ὁ μέγας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ προτελεσθεῖς ὥσανει διὰ τῶν «δευτέρων τὰ μέγιστα»²⁸² τε καὶ πρώτιστα (ἀγγελικὰς εἵποιεν ἂν ἐκεῖνα δυνάμεις οἱ θεολόγοι τοῦ πνεύματος, τὰς εἰς ταῦτα τοὺς ἀξιόους ἱεραρχούσας τε καὶ φωταγωγούσας δι' ἑαυτῶν), τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου φωτός²⁸³,
- 30 τοῦ φωτίζοντος «πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»²⁸⁴, ὑπερφῶς μετὰ Πέτρου καὶ τῶν υἱῶν τῆς βροντῆς²⁸⁵ τῶν συναναβάντων πάλαι Χριστῷ τὸ Θαβώριον κοινωνὸς γίνεται²⁸⁶. πλὴν ὅσον, οὐ τῷ στερρῷ²⁸⁷ καὶ ὑπερφυεῖ τῆς ἐκεῖθεν ἐξαλλομένης λαμπρότητος, ἐπὶ πρόσωπον κατ' ἐκείνους εἰς γῆν πίπτει²⁸⁸. Κατακείμενος δὲ μᾶλλον καὶ τὴν φυ-

12 που om Λ₈ || 19 πεπληγὸς F || δεῖμα B || 21 εἰς om Λ₈ || 25 ἅπαν om Λ₈.

281. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 28, 2 (σ. 102), *PG* 36, 28 BC: «Εἰ δέ τις θηρίον ἐστὶ πονηρὸν καὶ ἀνήμερον... πόρρωθεν στηκέτω καὶ ἀποχωρεῖτω τοῦ θρύου, ἢ λιθοβοληθήσεται καὶ συντριβήσεται... λίθοι γὰρ τοῖς θηριωδέσιν οἱ ἀληθεῖς λόγοι καὶ στερροί».

282. Βλ. *CPG* (1, σ. 62)· (2, σ. 357).

283. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 40, 5, *PG* 36, 364BC: «Θεὸς μὲν ἐστὶ φῶς τὸ ἀκρότατον... Δεύτερον δὲ φῶς ἄγγελος, τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπορροή τις... εἴτε τῇ τάξει τῆς στάσεως μεριζομένη τὸν φωτισμόν... Τρίτον φῶς ἄνθρωπος...».

284. *Ἰω* 1, 9.

285. *Μκ* 3, 17.

286. *Μθ* 17, 1-8· *Μκ* 9, 2-8· *Λκ* 9, 28-36. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς* 44 *Ψαλμ* 5, *PG* 29, 400CD.

287. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 40, 6, *PG* 36, 365A: «...φῶς, ἢ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ θρύου τοῖς μαθηταῖς, μικροῦ στερροτέρα δὲ ὤφειος...».

288. *Μθ* 17, 6.

- 35 σικὴν πᾶσαν τῶν αἰσθήσεων σχεδὸν ἀφηρημένος ἐνέργειαν, τῷ κάλλει καὶ τῇ δόξῃ καὶ ἡδονῇ τῆς ἀρρήτως ἐκφανθείσης θεότητος ὁλος ἁλλοιούται καὶ μεταπλάττεται τὴν θαυμαστὴν τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου ἁλλοίωσιν²⁸⁹, ἰδεῖν σὺν τοῖς ἀγγέλοις ἀξιωθεὶς ἐν σαρκὶ—ὦ τοῦ καινοῦ μυστηρίου καὶ θαύματος!—«ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ
- 40 καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη»²⁹⁰. ὁ δηλαδὴ περὶ τῶν τοῦ Λόγου μαθητῶν ἐκείνων ὁ Δαμασκηνὸς θεολόγος ἐδίδαξε²⁹¹. μᾶλλον δὲ κἀκεῖνοι κατὰ γῆς ἐπιπτον, εἴτε τῷ τοῦ μεγάλου φωτὸς ὑπερβάλλοντι, εἴτε τῇ προσβολῇ τῆς μαρτυρούσης ἐκπλαγέντες πατρικῆς φωνῆς ἄνωθεν, εἴτε καὶ ἀμφοτέροις τούτοις, ὡς ἂν, τῆς φυσικῆς πάσης ἀποπαυθείσης αἰσθήσεως
- 45 πρότερον, ἐν πνεύματι δυνηθῶσιν ἰδεῖν τὰ ὑπὲρ πάντα νοῦν τε καὶ αἴσθησιν. Διὸ καὶ «διαγρηγορήσαντες», ὡς φησιν ὁ εὐαγγελιστῆς, μετὰ τὸν κάρων ἐκεῖνον δηλαδὴ καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων νέκρωσιν (ἦσαν γὰρ φησιν «ὑπνω βαρούμενοι»), «εἶδον ὑπερφυῶς τὴν ἐκεῖνου δόξαν»²⁹², τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς ἐν πνεύματι
- 50 μετασκευασθέντων πρὸς τὸ θεϊότερον «Θεὸν γάρ», φησὶν ὁ αὐτὸς θεολόγος, «οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε»²⁹³, καὶ ὁ δὲ ἐώρακεν, ἐν πνεύματι τοῦτο τεθέαται.

Διαγρηγορήσας καὶ οὗτος τοιγαροῦν—δεῖ γὰρ αὐθις τὸν λόγον ἀναλαβεῖν—εἶδεν ὑπερφυῶς ἀπὸ μέρους, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Ἀθανάσιον, τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος μυστήριον· εἶδε τὸν γλυκύτατον Ἰησοῦν ἀρρήτῳ τινὶ κάλλει καὶ γλυκυτάτῳ φωτὶ τῆς φυσικῆς τῆς θεότητος δόξης ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας ἁγίου σώματος, κατὰ τὸν αὐτὸν θεολόγον, ἐκλάμποντα²⁹⁴. εἶδε τοῖς ὑπερφύεσιν ἐκείνοις ὀφθαλμοῖς οὓς ἐν τοῖς ἀξίοις ἡ δημιουργὸς μετασκευάζει τοῦ πνεύματος δύνამις, πρὸς μετοχὴν δη-

60 λαδῇ τῆς ὁρατῆς τοῦ λόγου θεοφανείας, τὰ φυσικοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ καρδίαις ἀνθρώπων ἄβατά τε καὶ ἄθικτα οὐκ ἐν τῷ μέλλοντι μόνον, ἀλλὰ κἀνταῦθα τούτοις ὀρώμενα, κατὰ τὸν μέγαν τῶν μεγίστων φημὶ μυστηρίων αὐτόπτην τε καὶ μυσταγωγὸν Διονύσιον. «Ὅταν γὰρ ἄφθαρτο

58 ὑπερφύσιν Λ₈ || ἐκείνοις F mg.

289. Ψαλμ 76, 11. Βλ. καὶ Νικήτα Σιτηάτου, Ἑκατοντὰς 1, 31, PG 120, 865BD.

290. Α' Κορ 2, 9.

291. Ἐννοεῖ τὴν Ὀμιλίαν εἰς Μεταμόρφωσιν τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Γιά τὸ κείμενό της βλ. PG 96, 545-576.

292. Λκ 9, 32.

293. Ἰω 1, 18.

294. Βλ. Μ. Ἀθανασίου (ψ.), Περὶ σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου 4, PG 28, 96A: «...ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν δόξῃ φυσικῇ καὶ οὐκ ἐν χάριτι, ἐρχόμενος ἐν τῇ ἐαυτοῦ θεότητι ἐμφανῶς, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόρητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐδειξεν ἀπὸ μέρους...».

καὶ ἀθάνατοι», φησὶν οὗτος, «γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μα-
 65 καριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως, <πάντοτε σὺν Κυρίῳ>, κατὰ τὸ λόγιον,
 <ἐσόμεθα>²⁹⁵, τῆς ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις
 ἀποπληρούμενοι, φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιαναγαζούσης, ὡς
 τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει»²⁹⁶.

Οὕτως ὁ μέγας Στέφανος ἐν μέσῳ φονῶντι τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἰου-
 70 δαίων ἱστάμενος, εἰς οὐρανὸν ἀτενίσας εἶδε τὸν Κύριον²⁹⁷. Οὕτω τῷ
 σκεύει τῆς ἐκλογῆς ἐν ὄρει φανείς ὁ Χριστὸς ἀστραπήμορφος, κατὰ τὸν
 θεοφόρον φάναι Δαμασκηνόν, τὸ ὄμμα μὲν σκοτίζει τῆς σαρκὸς διὰ τὸ
 ἀτέλεστον, τὴν δὲ ψυχὴν συνετίζει πρὸς θεοσέβειαν²⁹⁸. Οὕτως Ἀντώνιος
 75 ὁμοῦ καὶ Μακάριος καὶ εἴ τις τοῦ κατ' ἐκείνους κόμματος ἕτερος, κατὰ
 τοὺς θείους χρησμούς, καθαρθέντες εἶδον τὸν Κύριον· «Μακάριοι γάρ»,
 φησὶν, «οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁψονται»²⁹⁹, οὐκ αὐτὴν
 δηλαδὴ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν, ἥτις ποτὲ ἐστὶ (Θεὸν γὰρ οὕτως οὐδεὶς
 ἐώρακε πώποτε· «Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ», φησὶν, «ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου
 καὶ ζήσεται»³⁰⁰), ἀλλὰ τὴν φυσικὴν ἐκείνου δόξαν τε καὶ θεότητα³⁰¹,
 80 τὴν τρυφὴν τῶν ἀγγελικῶν ταγματῶν τε καὶ δυνάμεων, τὴν μέλλουσαν
 τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, ἥς τὰ προοίμια, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον,
 οἱ συναελθόντες Χριστῷ τὸ Θαβώριον ἰδεῖν ἠξιώθησαν³⁰² καὶ εἴ τις
 κατ' ἐκείνους τῆς τοιαύτης θεοπτίας ἠξιωμένος, καθάπερ ἤδη φθάσας
 ὁ λόγος ἐδήλωσε.

35. Τούτων ὁ θεοπέσιος Σάβας τοῖς μὲν ἀμίλληθεις, τῶν δὲ μι-
 κρὸν ἀπολειφθείς, ἐστὶ δὲ οὓς καὶ ὑπερβαλὼν, καὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης
 χάριτος καὶ θεοφανείας μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος κοινωνὸς ἐχρημάτισε.
 Τοῦτο κάμει βουληθεὶς ὁ μέγας παραδεῖξαι ποτε τὸ μυστήριον, καὶ ὡς
 5 αὐτὸς ἐκεῖνος μετὰ Πέτρου καὶ τῶν υἱῶν τῆς βροντῆς τοῦτο πάσχειν
 ἠξίωται, ἐπεὶ τὰ τῆς δεσποτικῆς μεταμορφώσεως πανδημεὶ πανηγυρί-
 ζοντες ἤμεν—ἦν γὰρ ἡμέρα, καθ' ἣν τῷ δεσπότῃ τελεῖσθαι τὰ τοῦ μυ-

1 "Ὁρα τὸ ὅλον ἄχρι τοῦ σημείου τούτου· πάνυ γὰρ ἐστὶ θαυμαστὸν S₁ mg sup.

295. Α' Θεσ 4, 17.

296. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου (ψ.), *Περὶ θείων ὀνομάτων* 1, 4, PG 3, 592BC. Πρβλ.
 Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 2, 3, 23 (1, σ. 558-559).

297. Βλ. Πρ 7, 55.

298. Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν* 12, PG 96, 564A ἐξ.

299. *Μθ* 5, 8.

300. *Εξ* 33, 20.

301. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ὅμιλα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν* 12, PG 96, 564B.

302. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς 44 Ψαλμ* 5, PG 29, 400D: «...καὶ τὰ προοίμια τῆς ἐνδό-
 ξου αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν».

στηρίου νομίζεται—ἐν μέσῳ τῶν ἁδόντων τὰ τῆς ἐορτῆς ἑστῶτί μοι
 συνιστάμενος, τὰ χεῖλη μοι τοῖς ὦσιν ἐμβαλὼν, ὥστε δὴ καὶ προσάψα-
 10 σθαι, «Εἰς τοῦτο τὸ μυστήριον ἐν ἀπορρήτοις» εἶπεν, «ὦ βέλτιστε,
 φθάσαι δεῖ τὸν πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ἐπειγόμενον τελειότητα». Ἐγὼ δὲ
 πρὸς τὸν λόγον ἐκπλαγείς στρέφω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀθρόον πρὸς τὴν
 ἱερὰν ὄψιν ἐκείνην, ὥστ' ἂν ἐρέσθαι τι περὶ τούτου σαφέστερον, καὶ τῶν
 αὐτῶν μὲν αὖθις ῥημάτων σχεδὸν ἤκουσα, τὴν δ' ὄψιν οὕτω δεδοξασμέ-
 15 νην εἶδον καὶ χαρᾶς ὑπερβαλλούσης καὶ λαμπρότητος ἔμπλεων, ὡς ἄρτι
 τότε τῆς δεσποτικῆς μετασχοῦσαν ἐκείνης θεοπτίας τε καὶ μεταμορφώ-
 σεως· ὁ δὲ καὶ πρὸς ἀλήθειαν ὢν, ἐμοὶ βλεπόμενον τέως οὐ καθωρᾶτο,
 καὶ ἀκουόμενον ἐνθεῖναι τὴν ἑαυτοῦ σύνεσιν ἀκριβῶς οὐκ ἠβούλετο διὰ
 τὸ ἀνάξιον· ἐκρατοῦντό μου γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ δι' αὐτὸ τοῦτο, «τοῦ μὴ
 20 ἐπιγνῶναι αὐτόν»³⁰³, ὡς οἱ περὶ τὸν Κλεώπαν πάλαι τὸν Κύριον³⁰⁴, ἐ-
 πειδὴ καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἐσπέραν, τὴν τοῦ νοητοῦ φημι τούτου φωστῆ-
 ρος ἐκδημίαν, ταῦτά τοις εἰρημένους τοῦ Λόγου μαθηταῖς ὀδυνηρῶς λέ-
 γειν ἔμελλον· «Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει
 ἡμῖν ἐν τῇ τῆς ζωῆς ταύτης ὁδῷ καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰ τοῖς πολλοῖς
 25 συγκεκαλυμμένα μυστήρια»³⁰⁵; Ἄλλ' Ἰωάννη πάντως ἀποκαλυφθῆναι
 τὸ μυστήριον ἔδει, τῷ γνησιωτάτῳ τῶν μαθητῶν, ἐν τοῖς πειρασμοῖς
 τῷ διδασκάλῳ συνδιαμεμενηκότι καὶ ταύτην δεξαμένῳ τῆς προεδρείας
 ἀμοιβὴν τὴν ὑπέρτιμον· ὅς καὶ τὰ σκιωδῶς ἡμῖν ὁραθέντα τότε κατὰ
 μέρος ἐκφαίνων νῦν, τοῦτο πρὸς δόξαν ἡμῖν καταλείπει τέως, τὸ λόγοις
 30 ἔχειν προτιθέναι ταῦτα καὶ τοῖς ἐξῆς, εἰς δόξαν τοῦ δοξάσαντος ἐκείνον
 ὑπερφυῶς καὶ κοινὸν ὄφελος». Εἶπεν.

36. Ἄ δὲ τῷ μεγάλῳ καθεξῆς πέπρακται, τοῦ μὲν ἀμηχάνου κάλ-
 λους τῆς μακαρίας ἐκείνης θεότητος καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐκπηδώσης ἀρρή-
 τως αἴγλης ἀφράστως παρ' ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα κατατρυφῶν ἴσατο·
 ἐπεὶ δὲ τῆς νυκτὸς ἀπιούσης καὶ τὰ τῆς ὑπερφυοῦς θεωρίας ἀφίπτατο
 5 καὶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἔξιν ἀπὸ τῆς ὑπὲρ φύσιν ἐκστάσεως
 ἐπανήρχετο, οἱ μὲν περὶ Πέτρον τῆς ἐν Θαβωρίῳ πάλαι θεοφανείας
 λυόμενοι μηδενὶ τὸ ὄραμα φράζειν δεσποτικῶς τοῦ συνόντος δεσπότου
 προστάσσοντος ἤκουον, ἕως οὗ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ νεκρῶν ἀνα-

9 ἐμβαλλὼν B || 21 τὴν post ἐσπέραν: τῆς Λ₈ || 22 ἐκδημίαν: ἀποδημίαις Λ₈ ||
 24-30 ἡμῖν τὰ τοῖς πολλοῖς...προτιθέναι ταῦτα καὶ τοῖς om B || 29 νῦν Λ₈ sl.

3 κατὰ τρυφῶν B || 6 περὶ Πέτρον om B || ante Θαβωρίῳ: τῷ add Λ₈.

303. Βλ. Ακ 24, 16.

304. Βλ. Ακ 24, 18.

305. Βλ. Ακ 24, 32.

- στῇ³⁰⁶· ὁ δὲ σιωπὴν ἐκ μακροῦ τάξας τοῖς χεῖλεσιν οὐδὲ θεατὸς εἶναι
- 10 μετὰ τὴν φρικτὴν ἐκείνην θεωρίαν τινὶ τῶν πάντων ἐβούλετο, οὐδὲ τοῦ
 δοματίου προϊόντα τις αὐτὸν ἐξ ἐκείνου τὸ σύνολον ἐθεάσατο, ἀλλ' ἦν
 ὄλος ἡλλοιωμένος καὶ τὴν μακαρίαν ἐξεστηκῶς ἔκστασιν, τὸ φανὲν ἐ-
 κεῖνο τοῦ δεσποτικοῦ προσώπου κάλλος διὰ παντὸς τῷ νῷ φανταζό-
 μενος καὶ κρουνηδὸν ἀενάως προχέων τὰ τῆς ἀρρητοῦ χαρᾶς δάκρυα³⁰⁷.
- 15 'Αλλ' οὐκ ἦν κρυβῆναι τὸν τοσοῦτον τῆς ἀρετῆς πυρσόν, οὐδὲ τὴν θαυ-
 μαστὴν ἐκείνην καθάπαξ διαλαθεῖν εὐωδίαν τῶν μεγάλων χαρισμάτων
 τοῦ πνεύματος, ὅτι μὴδὲ τὸν ἐν κόλποις ἀρώματα φέροντα διαλαθεῖν
 οἶόν τε, καὶ αὐτὸς τοῦτο βούληται, φυσικῶς τῆς ἐκεῖθεν προϊούσης εὐω-
 δίας μὴ δυναμένης κατέχεσθαι, ἀλλὰ τὸν μὲν παρ' ἡμῶν εἰσπνεόμενον
- 20 τοῦτον ἀναχρωνύσης ἀέρα, δι' αὐτοῦ δὲ πάλιν ταῖς τῶν ἐντυγχανόν-
 των αἰσθήσεσι προσβαλλούσης ὀξύτατα· διὸ καὶ παμπληθεὶ πρὸς τοῦ-
 τον ἀπανταχόθεν συνέρρεον οἱ τε περὶ τὸν Ἰορδάνην ἀσκούμενοι μονα-
 χοὶ καὶ Παλαιστίνη πᾶσα καὶ τῆς τῶν Σύρων γλώττης, ὅσοι δηλαδὴ
 τὰ Χριστιανῶν ἀκριβῶς ἦσαν πρεσβεύοντες. 'Αλλ' ἐκεῖνος τοῖς πᾶσι
- 25 τὸ παράπαν ἀνομίλητος ὢν, ὅπερ ἔφην, ἐπὶ πολὺ δὲ καὶ ἀθέατος, οὐκ ἐν
 τούτῳ τὸ πῦρ τῆς καλῆς ἐπιθυμίας ἐκείνων κατέσβεσε· μᾶλλον μὲν οὖν
 κἀντεῦθεν ἢ τοῦ ἔρωτος φλόξ ἐκείνοις ἀνῆπτο καὶ πολλῷ σπουδαιότε-
 ρον ἐκεῖσε πάντες συνέτρεχον, ὥστε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ὅψιν ἰδεῖν
 τέως, ἥς οὐδὲν ἥδιον, οὐδ' εἰς ὠφελείας λόγον ἀνυσιμώτερον. Καὶ μέντοι
- 30 καὶ πείθουσιν αὖθις τὴν μακαρίαν ψυχὴν, τὸν τερπνὸν τῆς ταπεινώσεως
 καὶ τῆς ἀγάπης ὄντως παράδεισον.

Πάντας μὲν οὖν τὸ τῆς ἀγγελικῆς ἐκείνης πολιτείας ὑπερέχον
 ὑπερβαλλόντως ἐξέπληττε, καὶ οὐκ ἦν ὅστις ἐκεῖνον ἰδὼν καὶ τινα τῶν
 κατ' αὐτὸν ἐκμαθῶν, ὃς οὐ μεγίστην ἐντεῦθεν ἐκαρπούτο τὴν ὄνησιν,

35 τοῖς γε μὴν λεπτοτέροις τὴν γνῶσιν καὶ ἀσκήσει παντοδαπῆς ἀρετῆς
 κεκοσμηκόσι τὸ φρόνημα καὶ διὰ νέυματος ὀμιλῶν ἦν ἔστιν ὅτε καὶ
 πρὸς τὰς πεύσεις ἐκείνων ἀποκρινόμενος. Οἱ δὲ καὶ τοῦ τῆς σοφίας ἐ-
 κείνου βάθους τῆς τε θεωρίας συνιέντες ἐντεῦθεν καὶ τῆς καθαρότητος
 ὅση δύναμις ἡδονῆς τε καὶ θαύματος ἐπληροῦντο καὶ πατέρα καὶ διδά-
 40 σκαλον τοῦτον ἐκάλουν, οὐδὲν τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων πατέρων, 'Αντω-

9 οὐδέ: οὐ B || 11 δοματίου B || 21 προβαλλούσης Λ₈ ac, S₁ ac || πανπληθεὶ B, παμπληθῇ Λ₈ ac || 24 ἀκριβῶς om B, F mg || 28 ἐκεῖσε: αὐτόθι Λ₈ || 29 ἡδιον: γλύκιον Λ₈.

306. Mθ 17, 9.

307. Γιά παρόμοια περιγραφή βλ. Νικήτα Σηθητάτου, *Βίος Συμεών* 133 (σ. 192-194). 'Αναφορικά μὲ τὴν αἰσθησιμότητα τῶν ὀντολογικῶν συνεπειῶν τῆς θεώσεως βλ. Τσαμῆ, *Τελείωσις*, σ. 117-122.

νίου τέ φημι καὶ Σάββα³⁰⁸ καὶ τῶν κατ' αὐτούς, τὸ παράπαν ἐνδέοντα·
δ δὲ τῷ περιόντι τῆς ταπεινοφροσύνης πᾶσιν ἦν ὑποπίπτων, χεῖράς τε
καὶ πόδας ἐκείνων καταφιλῶν μεθ' ὅσης οὐκ ἂν τις εἶπε τῆς περιχαρείας
καὶ τῆς ἀπλότητος (ὁ δὲ καὶ μᾶλλον τὰς ἐκείνων ὑπερφυῶς ἐχειροῦτο
45 γνῶμας), καὶ πάντες τῆς ἐκείνου ψυχῆς καὶ τῆς ἀρετῆς ὥσπερ ἐξήρτην-
το καὶ οὐδ' ἀποστῆναι τὸ παράπαν ἠδύναντο.

37. Τρίτον μὲν οὖν ἔτος ἡνυστο τῷ μεγάλῳ τουτὶ παροικούντι τὸ
σπήλαιον καὶ πολὺς ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος, ὅπερ ἔφην, ἦν πανταχοῦ, καὶ
πλήρεις τοῦ κατ' αὐτὸν ἦσαν θαύματος ἅπαντες· ἐκείνῳ δὲ ταῦτ' οὐκ
ἦν ἀνεκτὰ τὸ παράπαν, οὐδὲ τὴν παρὰ πάντων εὐφημίαν καὶ δόξαν
5 ὁσημέραι προστιθεμένην εὐχερῶς ἔφερεν· ἄλλως τε καὶ τὸ πάντῃ μεμο-
νωμένον τε καὶ φιλήσυχον ὡς τὰ πολλὰ καθορῶν ἑαυτῷ ἐγκοπτόμενον,
τοῦ σπηλαίου καὶ τῆς γῆς ἐκείνης, πάντας τοὺς αὐτόθι λαθῶν, εὐθέως
ἀφίσταται· καὶ τὸν Ἰορδάνην τάχιστα διαβάς τὴν ἐνδοτάτῳ καὶ πᾶσιν
ἄβατον ἔρημον εἰσεισιν, ἵνα δὲ καὶ τὴν θαυμαστὴν Αἰγυπτίαν ἐκείνην
10 ὑπερφυῶς ἀσκουμένην ἐντετυχηκέναι τῷ μεγάλῳ φασὶ Ζωσιμῷ³⁰⁹.
Ἐκεῖσε τοιγαροῦν καὶ αὐτός, κατὰ ζήλόν που πάντως ἐκείνης, καὶ τὸν
ἔσχατον ἀποδύς χιτῶνα μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς ἅπεισιν· οὐδὲ γὰρ ἡρεμεῖν
ὅλως εἶχε, τῷ γλυκυτάτῳ βέλει τοῦ δεσπότης τρωθεῖς³¹⁰, ἀλλὰ τὸν φα-
νέντα καθάπαξ δεσπότην ἀρρήτῳ ψυχῆς ἔρωτι³¹¹ φανταζόμενος καὶ τοῦ
15 γλυκυτάτου φωτὸς ἐκείνου μηδὲ βραχὺ γοῦν ἀπολειφθῆναι βουλόμενος,
«Ποῦ μένεις καὶ ποῦ κοιτάζῃς»³¹², πρὸς αὐτὸν ἐρωτικῶς ἔλεγε· «Δεῖξόν
μοι τὴν δόξαν σου, γνωστῶς ἴδω σε· ἀπόδος μοι τὸ τῆς εἰκόνης κάλλος
καὶ τὸ μέγα τῆς υἰοθεσίας καὶ τῆς σῆς βασιλείας ἀξίωμα»³¹³, οὐ με καὶ
κοινωνὸν ἤδη γενέσθαι φιλανθρώπως ὁ φιλάνθρωπος δεσπότης ὑπὲρ
20 πάντα λόγον ἠξίωσας». Ταῦτα πρὸς τὸν δεσπότην ἡσυχῇ λέγων, τὸ μέγα
τῆς ἐρήμου πλάτος ἐκεῖνο διῆει, πέλαγος ἄπλετον οἰνοεῖ τι καὶ τοῖς
ὀφθαλμοῖς οὐχ ὀρίζον, γυμνὸς κεφαλὴν τε καὶ πόδας σὺν ὅλῳ τῷ σώματι

43 περιχαρίας B.

5-6 μεμονομένων B || 10 ἐντυχικέναι B || 17 κάλος B || 18 σῆς om A₈ || με A₈ sl.

308. Ἐννοεῖ τὸν Μ. Ἀντώνιον καὶ τὸν ὀσιο Σάββα τὸν Ἠγιασμένο.

309. Βλ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Βίος Μαρίας Αἰγυπτίας* 2, 12 ε., PG 87, 3705C ε.

310. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς Ἄσμα ἀσμάτων* 13 (6, σ. 383), PG 44, 1048C:
«...τρωθεῖσα τῷ ἀσωμάτῳ καὶ διαπύρῳ βέλει τοῦ ἔρωτος».

311. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1260C.

312. Βλ. Ἄσμα 1, 7.

313. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 1, 4 (σ. 76 ε.), PG 35, 397B ε.: «...ἀποδῶμεν
τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα...» καὶ Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου* 3 (2, σ. 161), PG 45,
740C.

βραχύτατόν τι ῥάκος περιεζωσμένος μόνον διὰ τὸ εὐσχημον, ὥστε
 δὴ καὶ τὸ πρότερον ἄτροφος τὸ παράπαν καὶ ἄποτος, πλὴν εἰ μὴ βοτά-
 25 ναις ἀγρίαις ἐντύχοι που καὶ σταγόσιν ὀλίγαις τισὶν ὕδατος, καὶ τοῦτο
 διὰ συχνῶν ἡμερῶν, ἐπεὶ καὶ ταῦτα σπανίως ταῖς ξηροτάταις ἐκείναις
 ἐρήμοις παραφύεσθαι πέφυκε, θέαμα φρικτὸν ὄντως καὶ τὴν φύσιν αὐ-
 τὴν φημι τῶν ἀγγέλων ἄγον εἰς ἐκπληξιν.

Οὕτω τοιγαροῦν ταῖς ἐρήμοις ἐκείναις ἐμφιλοχωροῦντι τῷ με-
 30 γάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀγωνιστῇ, σκληροτάτοις τισὶ καὶ καθ' ὑ-
 περβολὴν ἀνδρὶς συμβαίνει ποτὲ χωρίους περιπεσεῖν, οὕτως ἀκριβῶς
 ἀνίκμοις τε καὶ ξηροῖς, ὡς ἐφ' ὅλαις ἡμέραις πεντήκοντα μὴ βοτάνη
 τινὶ τὸ παράπαν, μὴ ψεκᾷδι καὶ δρόσῳ τῇ ἐκ νεφῶν, μὴ νοτίδι κάτωθεν
 ὅπως οὖν ἀναδιδομένη περιτυχεῖν ὅθεν καὶ τῆς φυσικῆς αὐτὸν κατ'
 35 ὀλίγον ἀπολιπούσης ὑγρότητος, συναπέληγεν ἤδη κατὰ μικρὸν καὶ τὰ
 τῆς ζωῆς, καὶ βραχὺ τι νεκροῦ διαφέρων κατὰ γῆς ἔρριπτο, λεπτά τινα
 πνέων καὶ τὸν ἄγγελον, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἔφασκεν ὕστερον, φανταζό-
 μενος, ὅσον οὐκ ἤδη παραληψόμενον τὴν ψυχὴν. Οὕτω τοίνυν αὐτόθι
 κειμένῳ καὶ τὰς μὲν ἐλπίδας πάσας ἀπειπὸντι τῆς κάτω ζωῆς, ἄνω δὲ
 40 μόνον βλέποντι καὶ τὸν ἄγγελον καραδοκοῦντι, καθάπερ ἐφθην εἰπών,
 ἰδοὺ καὶ ὁ προσδοκώμενος ἄγγελος λαμπρὸς λαμπρῶς ἄγαν ἐφίσταται
 καταπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν ἐκείνου λαβεῖν,
 καθάπερ ἐκεῖνος ὑπέλαβεν, ἀλλ' ὥστε καὶ σθένος ἐνθεῖναι μᾶλλον, ἀ-
 ναψυχῆς ἀπειρηκότι τε μεταδοῦναι καὶ πρὸς γε τὸ βέλτιον καὶ ψυχὴν
 45 καὶ σῶμα μετασκευάσαι κάλλιστα καὶ μετὰ τοῦ γιγνομένου παντός·
 ἄρρητος γάρ τις εὐωδία σὺν ἐκείνῳ κατιοῦσα καὶ δρόσος³¹⁴ ἅμα καὶ
 φῶς ἀνέψυχέ τε κατὰ γῆς ἔρριμμένον τὸν ἀθλητὴν καὶ τὸ πᾶν ἐκεῖνο
 χωρίον ἀθρόως εἰς ἑαυτὰ μετεσκεύασεν. Εἴτα καὶ τῆς τοῦ κειμένου δε-
 ξιᾶς λαβόμενος ὁ φανεὶς ἀνίστησί τε καὶ πρὸς ὑγίαν ἀποκαθίστησιν
 50 ἱλαρῶς καὶ φιλίως, ὡς ἂν τις τῶν πάλαι κοινωνῶν καὶ συνήθων, αὐτῷ
 τὰ βέλτιστα προσλαλεῖ, «Ἀνδρίζου» λέγων, «ὦ φίλος, καὶ ἴσχυε³¹⁵,
 καὶ μηδεὶς τὸ παράπαν προσέστω σοι φόβος· σύμμαχός σοι καὶ γὰρ ἄ-
 μαχος αὐτὸς ἐγὼ παρέσομαι πανταχοῦ, τοῦτο μοι προσταχθὲν ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ».

55 Οὕτω τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως ἐξαγγελίας ἐφθη τελείως ὁ
 φανεὶς, καὶ φῶς αὐτίκα, πολλῷ τοῦ προτέρου θεϊότερόν τε καὶ λαμπρό-

31 ποτὲ om Λ₈ || 35 μικρὸν B || 41 προσδοκόμενος B || 47 ἐρριμμένον B F S₁ ||
 48 μετεσκεύαζεν Λ₈.

314. Ψαλμ 132, 3.

315. Πρβλ. Α' Κορ 16, 13: «...ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε».

τερων³¹⁶ ἐπιστάν, αὐτὸν ἐκεῖνον ἐν ἑαυτῷ παρεδείκνυ τὸν βασιλέα, καθά-
 περ καὶ πρότερον ἤδη φθάσας ὁ λόγος δεδήλωκεν. Καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἀρρητος
 αἴγλη προσβαλοῦσα καὶ θυμηδία, ἡ ὑπὲρ πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἀκρόρεστος
 60 ἔφρεσις, τὸ ἀκρότατον ὄντως τῶν ὀρεκτῶν³¹⁷, εὐθὺς ἐκείνῳ τὰ πάντα
 γίνεται καὶ τροφή καὶ ῥῶσις, ἀπαλλαγὴ τε τοῦ λυποῦντος παντοῖα καὶ
 πολλαπλασίων τις τοῦ ἐνδέοντος ἀναπλήρωσις· συναλλοιούσθαι γάρ
 πως καὶ συμπάσχειν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σύμφυτον σῶμα τὸ μακάριον τουτὶ
 πάθος οἱ ταῦτα παθόντες καὶ διδάξαντες θεοφόροι φασίν. «Ἡ ψυχὴ
 65 γοῦν», φησὶν ὁ θεόληπτος Μαξίμος, «γίνεται θεὸς τῇ μεθέξει τῆς θεϊ-
 κῆς χάριτος, συνθεωθέντος αὐτῇ καὶ τοῦ σώματος, κατὰ τὴν ἀναλογου-
 σαν αὐτῷ μέθεξιν τῆς θεώσεως»³¹⁸.

38. Οὕτω μὲν οὖν ὁ τῆς ὑψηλοτάτης ἐκείνης θεωρίας μύστης καὶ
 μυσταγωγὸς ἄγγελος τὸν μέγαν ἐνισχύσας αὐτῆς θεωρὸν, τῷ μεγάλῳ
 τούτῳ συναπέπτυ θεάματι· ὁ δ' ἰσάγγελος οὗτος ἀγωνιστῆς τῷ μὲν
 σώματι τὴν βαθυτάτην καὶ ἀνικμον ἔρημον ἐκείνην αὐθις διήει, χαρᾶς
 5 ὅλος πεπληρωμένος καὶ ἀφάτου τινὸς ἡδονῆς, τῷ δὲ νῷ τὸν οὐρανὸν
 καὶ τὰ ἐκεῖ κάλλη διόλου περιπολῶν ἦν, αὐτόθι τὸ πολίτευμα³¹⁹ καὶ
 αὐτὸς κατὰ Παῦλον ἐναργῶς ἔχων ἤδη τὸν μέγαν, τὸν εἰς τρίτον οὐρα-
 νὸν ἀνελθόντα καὶ ῥημάτων ἀρρήτων ἀνθρωπίναις δηλαδὴ γλώσσαις
 ἀκούσαντα³²⁰. Τούτῳ καὶ τῆς ὑπερφυοῦς ἀρπαγῆς νοερῶς καὶ τῶν μυ-
 10 στηρίων κοινωνήσας ὁ μέγας, ὃ μὲν αὐτόθι κατὰ μέρος ἴδοι τε καὶ ἀ-
 κούσοι τὰ μὲν πλείω καὶ ὥς ἀφθεγκτα τὸ παράπαν καὶ ἀκοῆς ἀνθρω-
 πίνης ἐπέκεινα, κατ' αὐτὸν δὲ τοῦτον κἀκεῖνος σιγῇ τετίμηκεν³²¹. ὃ
 δὲ τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ μύσταις παρέδειξε μυστικώτερον, ταῦτα
 δὴ καὶ αὐτός, καθόσον οἶόν τε, συνελὼν δώσω τῷ λόγῳ, αὐτὸν προστη-

59· προσλαβοῦσα Β.

9 νοερῶς om Λ8 || 10-12 ὃ μὲν...τετίμηκεν Λ8 mg || 10-11 ἀκούσειε Λ8.

316. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 16, 9, *PG* 35, 945C· *Λόγος* 43, 82, *PG* 36, 604D-605A· *Λόγος* 39, 20, *PG* 36, 360A· *Λόγος* 17, 2, *PG* 36, 336BC.

317. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 21, 1 (σ. 112), *PG* 35, 1084B καὶ Μ. Βασιλείου, *Εἰς* 114 *Ψαλμ*, *PG* 29, 484C. Σχετικὰ βλ. πιδ πάνω σημ. 252.

318. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια Σ'*, *Περὶ θεολογίας καὶ οἰκονομίας*, Ἑκατοντάς 2, 88, *PG* 90, 1168AB. Πρβλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 5, 25 (σ. 180), στίχ. 486 ε.

319. Βλ. *Φιλ* 3, 20.

320. Βλ. *Β'* *Κορ* 12, 2-4.

321. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 28, 20 (σ. 140), *PG* 36, 52C: «Ἐπεὶ δὲ ἀρρητα ἦν, καὶ ἡμῖν σιωπῇ τιμάσθω». Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ οὐρανίου ἱεραρχίας* 15, 9, *PG* 3, 340B· Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, *PG* 91, 1057A: «...σιγῇ τιμῶσα τὸν λόγον». *Α'* *Κορ* 13, 8-12· *Β'* *Κορ* 12, 2-4.

15 σάμενος τοῦ λόγου τὸν ἐκείνου Θεόν, μηδέν τι τῆς ἀληθείας ὑφεῖναι, μηδὲ τὴν ὑψηλοτάτην τοῦ ἀνδρὸς ἐκοντὶ φιλοσοφίαν ὑβρίσαι, εἰ καὶ φειδοῖ τῶν ἀσθενεστέρων ἔστιν οὗ τὸν λεπτότερον λόγον συστέλλομεν, μέτρα τιθέντες εὐλόγως λόγοις τε καὶ καιροῖς, κατὰ τὸν σοφὸν δηλαδὴ Σολομῶντα, καιρὸν ὀρίζοντα παντὶ πράγματι³²², καὶ οὐδ' ἀπὸ γνώμης
20 ἐκείνῳ τὸ «πᾶν μέτρον ἄριστον»³²³, ἄριστα καὶ ὡς ὀλίγοι τῶν πάντων φιλοσοφήσαντι. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον αὐθις ἴωμεν.

39. Ἐνιαυτῶν μὲν κύκλος ὅλων τριῶν ἐμέτρει τῷ ἀθλητῇ, τὴν ἐν ταῖς ξηροτάταις ταύταις ἐρήμοις περίοδον πρὸς τε χειμῶνα καὶ καύσωνα γενναίως ἀνθισταμένην τῷ ἀσάρκῳ τε καὶ ἀτρόφῳ, πρὸς γε τὰς αὐλοὺς ὑπὲρ πάντα λόγον ἀμιλλωμένῳ δυνάμεις καὶ τὰς τοῦ πνεύματος ἐλλάμ-
5 ψεις ἐξ ἐφαμίλλου ταύταις δεχομένῳ, καθὰ δὴ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσε· μᾶλλον μὲν οὖν κἀκείνας αὐτάς ὑπερφυῶς καταπλήξας, οἷς μετὰ τῆς ὕλης ὡς αὐλὸς τις ἔσχεν ὑπὲρ ὕλην φρονῆσαι, φοβερός τε διὰ ταῦτα πολλῷ τινι τῷ περιόντι καὶ θηρίοις ὀφθεις καὶ τοῖς δαίμοσι, τὴν ἐξω-
τέραν ἔρημον αὐθις τὴν πρὸς Ἰορδάνην καταλαμβάνει, συμπαθές τι, καὶ
10 προσηθέστερον οἷον εἰς διατριβὴν ἀνθρώπων τε καὶ λοιπῶν ζώων βλέπουσαν, ἐπεὶ καὶ βοτάνας ἔστι συλλέγειν αὐτόθι καὶ ὕδατι που κεχρησθαι πρὸς παραμυθίαν τοῦ δίψους. Ἄλλ' ὁ πειραστής, τὴν φύσιν αὐλοῦ ὦν, τοῦ πειράζειν ἔληγεν οὐμενουν, οὐδὲ κάματός τις ἀντιβαίνειν αὐτῷ τὸ παράπαν ἡδύνατο, καίτοι γε πολλάκις ἀνηνύτοις ἐπιχειρῶν³²⁴, ὅπερ
15 ἔφθην εἰπών, ἔγω καὶ καθ' ἑαυτοῦ συσκευάζων τὸν πόλεμον· ἀλλ' ὁ φθόνος αὐτὸν ἡρεμεῖν οὐκ εἶα καὶ ταῦτα πάσχοντα. Τῆς γοῦν δι' αὐτὸς αὐτοῦ μάχης πρὸς τὸν μέγαν ἀφέμενος—ταύτην γὰρ ἀφεστηκόσι καθάπαξ τῶν ἀνθρώπων ἐπανιστᾶν τοῖς ἀγωνισταῖς πέφυκε—τὴν διὰ τῶν ἀνθρώπων αὐθις ἐγείρει φιλοτιμότερον, ἐπεὶ καὶ τοῖς ἀνθρώποις κατ'
20 ὀλίγον αὐτὸν ἔβλεπε πλησιάζοντα καὶ τὴν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐπιδημίαν αὐτοῦ πονηρὸς ὢν ὑπόπτειε φῶς ἐσομένην τοῖς ἐν σκότει³²⁵ καὶ ὁδηγὸν πλανωμένοις³²⁶ καὶ ψυχαῖς ἀληθῇ σωτηρίαν ἐκζητεῖν ἐλομέναις τὸν Κύριον· ὁ δὴ καὶ τοῖς ἔργοις ὁ τῶν ἀγαθῶν χορηγὸς δεσπότης ἐσύστερον ἡμῖν καθυπέδειξεν, αὐταῖς ἐπιβουλαῖς καὶ βασκανίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν

18 εὐλόγως om Λ₈ || ante λόγοις: ἐν add Λ₈ || 19 ἀπογνώμης B.

2 καύσωνα F pc, Λ₈ || 14 ἐπιχειρῶν ἀνηνύτοις F ac || 17 ἀφεστηκόσι B || 20 εἰς: ἐς Λ₈ || 22 πλανωμένοις B.

322. Ἐκκλ 3,1.

323. CPG (2, σ. 80), σημ. 79.

324. Πρβλ. Πλάτωνα, *Φαίδων* 84a· *Νόμοι* 780d καὶ *Πολιτεία* 531a.

325. Βλ. Ἡσ 9, 2.

326. Βλ. Ἀκάθιστος ὕμνος, Στάσις Γ', Οἶκος Ν.

25 ἀφανισμῶ τὸν ἀποστάτην δούς, καθάπερ τινὰ χαλκὸν ἰῶ τῷ ἰδίῳ συμφειρόμενον αἰσχιστὰ· τὸ δ' οὖν παρὸν τοῦ πολέμου τέως «βλαίς χερσίν»³²⁷ ἤπτετο.

40. Ἄραβας αὐτῷ τοίνυν ἀνὰ τὴν ἔρημον, οὕτως ὡς εἶχε σχήματος ἀλωμένῳ, δύο τινὰς ἐπανίστησιν· οἱ καὶ περιτυχόντες αὐτῷ καὶ καινὴν πάντη καὶ ἄτοπον αὐτοῦ κατειπόντες πρόφασιν, ὡς εἶη χρημάτων δηλαδὴ φύλαξ πάλαι τεθησαυρισμένων αὐτόθι χριστιανοῖς, οἱ
5 καὶ τῆς γῆς φασὶ ταύτης δεσπύζοντες ἐτύγχανον πρότερον, καὶ δεῖ τούτων αὐτοῖς ἐκστῆναι τὸν τόπον καθυποδείξαντα (τοῦ πονηροῦ δ' ἄτεχνῶς ὑποθήκη τοῦτο, τοῦ τὸν πόλεμον συσκευάζοντος) τοσαύταις αὐτὸν σιγῶντα ταῖς πληγαῖς κατακόπτουσι καὶ οὕτω βαρυτάταις (ἀνῆπτε γὰρ αὐτοῖς ὁ Σατὰν τὸν βαρβαρικὸν θυμὸν, τῆς Χαλδαϊκῆς ἐ-
10 κείνης καμίνου πολλαπλασίονα)³²⁸, ὡς καὶ αὐτοὺς ἐκεῖνους, τὸ ζῆν ἐκείνῳ καθάπαξ ἀπαγορεύσαντας, ὡς νεκρὸν αὐτοῦ που κατὰ βόθρου τινὸς ἀπολιπεῖν αὐτίκα βουλεύεσθαι· ἔπειτα δέισαντες, μήπου τοῦ πτώματος ἀνασφήλας (ὑπῆν γὰρ αὐτῷ ζωτικὴ τις ἔτι μικρὰ δύναμις) καὶ τῷ σατράπῃ τοῦ ἔθνους δῆλος γενόμενος κινδύνου πρόξενος αὐτοῖς γέ-
15 νοιτο (φίλα γὰρ εἶναι πρὸς γε τὸ ἡμέτερον γένος διὰ πολλὰς τινὰς τὰς αἰτίας, τοῖς ἀρχηγοῖς ἐκείνων ἄνωθεν ὥσπερ νενόμιστο), τοῦτο τὰ πονηροῦ δέισαντες ὄργανα κακῶ τὸ κακὸν ἐπεχειροῦν ἰᾶσθαι³²⁹ κάκιστά τε καὶ ἀτοπώτατα· ἀποκτεῖναι γὰρ ἐπ' οὐδεμιᾶ τὸ παράπαν προφάσει ψηφίζονται τὸν ἀνεύθυνον, ὡς ἂν τοῦ προρρηθέντος ἐκεῖνοι δέους σφᾶς
20 αὐτοὺς ἀπαλλάξειαν. Κἂν εἰς ἔργον ἐξέβη τὸ κάκιστον βούλευμα, μὴ τοῦ Θεοῦ κεκωλυκότος εὐθύς, τοῦ δι' ἐκείνου τὴν σωτηρίαν πόρρωθεν ἡμῖν φιλανθρωπότατα καταρτίζοντος.

Ἦς γὰρ τῶν δημίων ἐκείνων ἄτερος ἥρκως ἦν ἄνω τὸ ξίφος, ὥστ' ἂν ἀφελέσθαι τὸν ψυχορραγοῦντα τῆς κεφαλῆς—ὡ δίκης ἐξαίσιων ἐρ-
25 γων Θεοῦ!—ξηρά τε καὶ ἀπρακτος εὐθύς ἦν ἡ χεὶρ, αὐτῷ ξίφει κατὰ μέσον ἠωρημένη τὸν ἄερα καὶ δίκας εἰσπραττομένη τοῦ παραλόγου τολμήματος. Τοῦτο τὸν μὲν ἕτερον δέους ἐμπλήσαν «ὄλω ποδὶ»³³⁰ φεύγειν ἔπειθε, τοῦτ' ἔτι καὶ μόνῳ τὴν σωτηρίαν πιστεύσαντα· τὸν δὲ γε πληγέντα νοῦς εἰσῆλθεν εὐθύς, πολὺν τε τὸν μετὰμελον εἶχε καὶ θερμὰ τῶν

2 ἀλωμένῳ F Λ₈ S₁ || 12 αὐτίκα: αὐτόθι B pc || 20 ἀπαλλάξωσι Λ₈ || 23 ἥρκως B ||

29 μετὰμελλον B.

327. CPG (2, σ. 192).

328. Βλ. Δαν 3, 21 ἐ.

329. Πρβλ. πιδ πάνω, σημ. 103.

330. CPG (2, σ. 557).

30 ὀφθαλμῶν ἀπέσταζε δάκρυα, τὴν ἀθρόαν συμφορὰν ἐκείνην ἀποδυρό-
μενος. Τί οὖν ἡ φιланθρωποπάτη ψυχὴ καὶ τῷ ὄντι χριστομίμητος τὴν
συμπάθειαν; Ἐπεὶ τοῦ γενομένου συνῆκε, κατοικτεῖρει τῆς συμφορᾶς
τὸν ἑαυτοῦ δῆμιον, καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀπιδὼν, μικρὸν τε τὰς χεῖρας πρὸς
Θεὸν ἀνατείνας οἶον, οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἐκτείνειν εἶχε ταῖς πληγαῖς
35 ἐκείναις κατειργασμένας, ἐνεργόν, ὡς τὸ πρότερον, αὖθις τῷ πεπληγότι
τὸ μέλος ἀποκαθίστησι. Καὶ ὁ μὲν ὀξυτέραν τοῦ πάθους εὐρηκῶς παρ'
ἐλπίδα τὴν θεραπείαν ἀπιὼν εὐθύς ὤχετο, τῷ κειμένῳ δ' αὖθις ἐπιστάς
ὁ γλυκὺς ἐκεῖνος ἐπίκουρος, ὁ λαμπρὸς ἄγγελός φημι τοῦ Θεοῦ, καὶ
τῆς τούτου δεξιᾶς λαβόμενος ἱλαρῶς ἀνίστησί τε καὶ τῆς συνήθους ἐμ-
40 πίπλησι χάριτος καὶ πάντα παρῆν εὐθύς ὁμοῦ τὰ χρηστά, σώματος
ῥῶσις, εὐφροσύνη ψυχῆς, φωτισμὸς ἀμφοτέρων καὶ πρὸς τὸ μέλλον
εὐδρομία κοινή.

41. Ὁ μὲν οὖν φανείς, ὣν ἔδει κοινωνήσας ἐκείνῳ καλῶς, πρὸς
ἑαυτὸν ἐπανήρχετο πάλιν, κατὰ θείους δηλονότι θεσμούς· ὁ δὲ τῶν αὐτῶ
συνήθων αὖθις ἐχόμενος ἐνιαυτὸν μὲν ἓνα καὶ κατὰ ταύτην δὴ τὴν ἔρη-
μον ὁμοίως φιλοσοφεῖ· εἶτα τὸν Ἰορδάνην αὖθις καταλαβὼν τὸ τοῦ φίλου
5 καὶ ὁμωνύμου πατρὸς Σάβα φημι τοῦ πάνυ φροντιστήριον εἴσειςιν,
ὥς δὴ καὶ περιγράφας ἡδέως—πῶς ἂν εἴποις;—αὐτὸς ἑαυτὸν τὸ παράπαν
ἀπρόιτος ἦν, ἑαυτῷ δηλαδὴ προσλαλῶν μόνῳ καὶ τῷ Θεῷ³³¹ καὶ οἶονεῖ
τις ἄριστος ἔμπορος³³² τῷ διὰ μακρῶν ἀγώνων προσγενομένῳ πλούτῳ
μετὰ πλείστης ὅσης τῆς ἡδονῆς τε καὶ τῆς ἀδελείας ἐπεντρυφῶν.

10 Ἡμέραι παρῆλθον οὐχὶ συχναὶ καὶ τοῖς αὐτόθι φροντιστηρίοις
γνωσθέν, ὡς ὁ μέγας ἐπανήκει Σάβας τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀναχωρή-
σεως, μοναχῶν ὅλους χοροὺς ἐκάλει κατὰ θεῶν ἐκείνου· οὐχ ἡ τοῦ Ἰορ-
δάνου δὲ μόνον περίχωρος, ἀλλὰ καὶ Παλαιστίνῃ πᾶσα πρὸς αὐτὸν ἐξεχεῖ-
το, τῆς φήμης ὀξυτάτῳ πτερῷ³³³ πάντας ἐπ' αὐτὸν καλούσης οὐδὲν ἤτ-
15 τον ἢ τὴν Ἰουδαίων φατρίαν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην αὐτὸν καὶ τὸν Βαπτιστὴν
πρότερον· ἡδονὴ γὰρ οὐχ οἷα καὶ ῥηθῆναι ῥαδίᾳ κατεῖχεν αὐτοὺς σὺν
πολλῷ τινι θαύματι, οὐ μόνον ὅτι τὸν ἴσα καὶ κεφαλῇ, μᾶλλον δὲ καὶ
ὑπὲρ αὐτήν, εἰ οὕτω χρὴ λέγειν, τιμώμενον αὐτοῖς τὴν ψυχὴν ὁρᾶν εἴ-
χον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν μετὰ πόθου τινὸς ἀρρήτου πλείστον ἀναζητούμε-
20 νον ἤδη χρόνον ἀθρόον ὁρᾶν εἶχον ὀλβιόν τινα καὶ θεοφορούμενον ὅλον

2-3 αὐτῷ συνήθων: ἑαυτοῦ συνήθως Λ₈.

331. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 2, 7 (σ. 96), PG 35, 413C: «...ἑαυτῷ προσ-
λαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ».

332. Πρβλ. *Mθ* 13, 45.

333. Πρβλ. Ἡροδότου, *Ἱστορία* 1, 43· Πλάτωνα, *Κρατύλος* 395e.

καὶ τῷ ὄντι τρισμέγιστον ἀπολαμβάνοντες αὐτόν· τοῦτο γὰρ καὶ μόνῃς τῆς
 ὀψέως αὐτοῖς ἐδηλοῦτο τρανότατα, χάριτός τινος ἀρρήτου καὶ λαμπρό-
 τητος δαφιλέστατα κατακεχυμένης αὐτῆς, ὥς εἶναι τοῖς προσιοῦσιν
 ἐκεῖνον χαρὰν ὁμοῦ καὶ κατάπληξιν, ὥσπερ δι' ὄργανου τινὸς τοῦ συζύ-
 25 γου σαρκίου καὶ τῆς ἐκτὸς προχομένης τε καὶ ὀρωμένης τῆς χάριτος
 καὶ μάλιστα τοῖς τῶν ἄλλων πνευματικωτέροις καὶ ὑψηλοῖς, διὰ τὴν ἐ-
 ξιν τοῦ καλοῦ δηλαδὴ γεγυμνασμένα κεκτημένοις τὰ αἰσθητήρια πρὸς
 γε τὴν τοῦ καλοῦ διάκρισιν καὶ τοῦ χείρονος³³⁴, κατὰ τὸν θεῖον ἀπό-
 στολον· οἱ δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς κήρυκες λαμπροὶ τοῦ κατ' αὐτὸν ἦσαν
 30 πράγματος, καὶ θαῦμα τὰς ἀπάντων ἐπλήρου ψυχὰς καὶ πρὸς τοῦτον
 ὄλω θυμῷ καθ' ἐκάστην συνέρεον. Οὐδὲ τὸ τῶν Ἰσμηλιτῶν ἔθνος
 ἔξω τοῦ κατ' αὐτὸν ἦσαν λόγου καὶ θαύματος· ἀλλὰ καὶ τούτοις, καίτοι
 γε τιοιούτοις οὖσι, πολὺς ὁ περὶ τοῦ ἀνδρὸς λόγος ἦν καὶ σὺν αἰδοῖ τι-
 νὸς τούτῳ προσεῖχον καὶ τοῖς ὑπὲρ ἐκείνου λεγομένοις μεθ' ἡδονῆς προσε-
 35 τίθεντο. Ὁ μὲν οὖν ἐν ἐκείνοις ἦν, ἡσυχία δηλαδὴ καὶ ταῖς ὑπερφυέσι
 θεωρίαις πρὸς Θεὸν καθ' ἐκάστην ἀνατεινόμενος καὶ ἀκορέστως τοῦ
 κάλλους ἐκείνου κατατρυφῶν³³⁵. Ἀλλ' ἄθρει μοι πάλιν ἑτέραν ἀγωνι-
 στοῦ· ἦκει καὶ γὰρ ὁ λόγος ἤδη πρὸς αὐτὸ τῶν παλαισμάτων φημί τοῦ
 ἀνδρὸς τὸ κεφάλαιον.

42. Ἐπειδὴ πᾶσαν ὁ πονηρὸς ἐπενεγκὼν πεῖραν καὶ «πάντα κά-
 λων κινήσας»³³⁶, ὁ λέγεται, «καθ' ὑδάτων ἐδόκει γράφειν»³³⁷, ἢ «ἐξαι-
 νειν νεφέλας»³³⁸, ἢ «τοξεύειν τὸν οὐρανόν»³³⁹, ταῦτα δὲ τὰ ἐπὶ τῶν ἀδυ-
 νάτων λεγόμενα, τοῦ μὲν ἀγῶνος ἀναχωρεῖν τούτου, καίτοι γε πάλαι
 5 προσῆχον ὄν, οὐκ ἡδύνατο—πῶς γάρ, εἰς οὐρανὸν ὑπερφυῶς μετὰ τῆς
 ὕλης ἀνιόντα βλέπων ἐκεῖνον, ὅθεν αὐτὸς ἄυλος ὢν ἀθλίως ἐκπέπτω-
 κεν;—ἐπὶ δὲ τὸν ἔσχατον ἄθλον τουτονὶ καταφεύγει, «τὴν ἐσχάτην»,
 ὃ φασιν, «ἄγκυραν»³⁴⁰. Τὴν γὰρ ὑπ' αὐτὸν συναγαγὼν πονηρὰν δύναμιν
 καὶ τὰς φάλαγγας στοιχηδὸν ἀντιτάξας ὥς ἐν πολέμῳ καὶ παρατάξει

31 συνέρεον F || 35 Ἀνάγνωθι ἀπὸ τοῦ παρόντος σημείου ἔμπροσθεν φύλλα ε'. Ἐ-
 ξιστῶσι γὰρ τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν καὶ μὴ ἀπιστήσης ταῦτα
 ὥς ὑπερφυῇ μήπως ἀντὶ ὠφελείας βλάβην ὑποστῆς S₁ mg sup || 38 καὶ om Λ₃.

3 τόν: εἰς B.

334. Ἐβρ 5, 14.

335. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς Ἀσμα ᾠσμάτων* 13 (6, σ. 383), PG 44, 1048C.

336. CPG (1, σ. 145, 372)· (2, σ. 104, 287, 600).

337. CPG (1, σ. 267)· (2, σ. 27).

338. CPG (2, σ. 27).

339. CPG (1, σ. 46)· (2, σ. 27).

340. CPG (1, σ. 256), σημ. 29.

- 10 τινί, στρατηγὸς ὢν αὐτὸς καὶ τῶν ταγμάτων ἄρχων καὶ πρῶταθλος, αὐτὸς ἐκεῖνος ἀμέσως δι' ἑαυτοῦ τὸν πόλεμον ὑπείσέρχεται. Καὶ πρῶτα μὲν ἀλαλαγμῷ καὶ θορύβῳ καὶ πατάγοις τισὶ κατασεῖν ἐδόκουν τὸ σπῆλαιον³⁴¹, ἀναιδέστερον ἐμβοῶντες καὶ μυρίαν τινὰ τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ὕβριν τοῦ ἀλήπτου καὶ ἀπαθοῦς καταχέοντες· εἶτα κάκεινα προσε-
 15 τίθουν θρασύτερον, «Ἰνα τί κατακαίεις ἡμᾶς;», λέγοντες, «Ἰνα τί κατὰ πάσης τῆς ζωῆς καὶ τῆς πράξεως ἡμῶν ὀλοσχερῶς ἴστασαι, τὸ παράπαν ἡδικοκτότων οὐδέν; Οὐ δυνάμεθά σου φέρειν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἀκάματον ταύτην σπουδὴν. Οὐ στέγομέν σου τὴν ἀκοὴν δλως, καὶ πρὸς αὐτὸ δὲ τοῦνομα δυσχεραίνομεν. Ἡ γοῦν τοῦ καθ' ἡμῶν ἀπο-
 20 στὰς τούτου πολέμου καὶ τῆς ἔχθρας σαυτῷ τε καὶ ἡμῖν ἀναπνεῦσαι δίδου μικρόν, ἢ πρὸς τὸν σὸν ἐραστὴν ὅτι τάχος ἀπόδραθι, τὰ ἡμέτερα ταῦτα καταλιπὼν· ὁ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἐνωτικὸς ἔρως³⁴² ἡμῖν ἀποτειχίζει τὸν κατὰ σοῦ πόλεμον. Ἐλοῦ τοίνυν ὁπότερον βούλει τῶν εἰρημένων· εἰ δ' οὖν ἄλλ' ἡμεῖς οὐκ ἀνήσομεν, οὐδ' ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο, πάντα ποι-
 25 οῦντες μέχρις ἂν τῆς προσκαίρου σε ταύτης ζωῆς καὶ ἄκοντα τέως ἐξώ-σωμεν».

- Ὁ δὲ μέγας ἀναισθητῶν ἦν ὥσανεὶ πρὸς ταῦτα καὶ κοιμωμένῳ τὸ παράπαν προσεοικώς· πάλαι γὰρ ἐν ἔθει τούτων γενόμενος καὶ τὰς ἐκείνων προσβολὰς ἡσυχῶς πρὸς ἑαυτὸν εἶχε μόνον καὶ τὸν Θεὸν μετὰ
 30 γε τῆς φίλης ἐκείνης γαλήνης καὶ καταστάσεως, ψελλίσματα παιδων τοὺς θορύβους καὶ τὸν πλατὺν ἐκείνων λῆρον ἡγούμενος. Καὶ οἱ μὲν αὖθις ἀλαλαγμῷ καὶ τραχυτάταις τισὶ καὶ ἡγριωμέναις βοαῖς, «Οὐκ ἀκούεις ἡμῶν;», ἔλεγον, «Οὐκ ἀποκρίνη τὸ παράπαν οὐδέν; Περιφρονεῖς καὶ τῆς σπουδῆς ἡμῶν καὶ τῶν πεύσεων;». Ὁ δὲ πρὸς μὲν ἐκεί-
 35 νους αὖθις οὐδέν, πρὸς δὲ Θεὸν ἐκεῖνα τὰ προφητικὰ προσφόρως ὑπέψαλλεν· «Οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι ἐλάλησαν ματαιότητας καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν· ἐγὼ δὲ ὥσει κωφὸς οὐκ ἤκουον καὶ ὥσει ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἐγενόμην ὥσει ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς, ὅτι
 40 ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα»³⁴³.

Οἱ δ' ὥσπερ μανίας μᾶλλον πλησθέντες ἐντεῦθεν καὶ θράσους καὶ μηδὲ κατέχειν ἑαυτοὺς ἔτι δυνάμενοι κατὰ τοῦ μεγάλου χωροῦσι τρόπῳ τοιῷδε. Πάντοθεν ἑαυτοὺς συναγαγόντες καὶ ὥσπερ εἰς τῷ συναπισμῷ

30 ψελίσματα B || 40 Κύριε Λ₈ sl.

341. Βλ. πρὸ πάνω σημ. 264.

342. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 15, PG 4, 268B ε.

343. *Ψαλμ* 37, 13-16.

γενόμενοι σὺν ἀλαλαγμῷ μεγίστῳ χερσὶ φονώσαις—ὦ Θεοῦ κριμάτων!—
 45 αὐτὸν ἀρπάζουσι καὶ τῷ παρακειμένῳ κρημνῷ κατὰ κεφαλῆς φέροντες
 ἀκοντίζουσιν. Ὁ μὲν οὖν κρημνὸς οὕτω βαθύτατος ἦν καὶ μόνον ἰδεῖν
 φοβερώτατος, ὥς μὴδ' ἂν ἐν τοῖς ζῶσιν εἶναι ποτε δύνασθαι τὸ καταπεσόν
 ἀπαξ αὐτόθι, κἂν ἄνθρωπος, κἂν κτῆνος, κἂν ὀτιοῦν· ἀλλὰ «τοῖς ἀγγέλοις
 αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε»³⁴⁴ νοητῶς οἰμαί
 50 που καὶ ὁ θαυμαστὸς ἐνταῦθα Σάβας κατὰ καιρὸν ἤκουεν. Οὐκ ἤκουε
 δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασιν αὐτοῖς ὁρᾷν εἶχε καὶ πάσχειν ὑπερφυῶς
 τὸ μέγα τεράστιον· οὐ γὰρ κατὰ κεφαλῆς, ὥσπερ δὴ καὶ τοῖς ἀλάστορ-
 σιν ἐκείνοις ἦν πρὸς βουλῆς, ἀλλ' ὁρθίος ὁλος καὶ κακῶν ἀπαθῆς—ὦ
 τῆς πάντα φερούσης τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως!—κατ' ἐκείνου τοῦ βαθυτά-
 55 του χάσματος ἴσταται· ἀκείθεν τὸ κατὰ τῶν πολεμίων περιφανῶς ἐ-
 κεῖνος μᾶλλον ἀνίστησι τρόπαιον³⁴⁵, χάσματι καὶ βυθοῖς ἀπωλείας
 ἐκείνους αὐτοὺς παραδούς, ὥς μὴδὲ προσβάλλειν εἰσέτι τολμᾶν, εἰ καὶ
 μέχρι τοῦ δεῦρο λόγοις οἰκονομίας ὑψηλοτέρας ταυτὶ συγκεχώρητο,
 ἀλλ' εἶναι τοῦτο πέρας τῶν πειρασμῶν καὶ τελείαν ὄντως κατάλυσιν·
 60 τὸ δ' ὅπως, ὁ λόγος ἡδὴ δηλοῦν ἔτοιμος.

43. Κάτεισι μὲν ὁ μέγας τὸν βαθύτατον, ὥς ἔφην, κρημνόν, ὑπ'
 ἐκείνου τοῦ φρουροῦντος ἀγγέλου χερσὶ πάντως ἀύλοις ἀσφαλέστατα
 διαβασταζόμενος, καὶ τοὺς μὲν πόδας ἐρείσας κατὰ τῆς γῆς, εἰς οὐρα-
 νὸν δὲ καὶ χεῖρας ἔχων καὶ ὀφθαλμοὺς—ὦ τῶν φρικτῶν τουτωνὶ τοῦ
 5 Χριστοῦ μυστηρίων!—ἐφ' ὅλας ἡμέρας αὐτόθι τεσσαράκοντα ἴσταται,
 μὴ τροφῆς, μὴ ποτοῦ τὸ παράπαν ἀψάμενος, ἀκαμπτος, ἀκλινῆς ὁλος
 καὶ ἄυπνος, ἀνδριάς ἐξ ἀψύχου τινὸς ὥσπερ εἰ κατασκευασθεὶς ὕλης, ἣ
 φύσιν εἶπεν ἂν τις μᾶλλον αὐτὸν ἄυλον, ἐπ' ἐκπλήξει φανεῖσαν τῆς ἀν-
 θρωπείας φύσεως, εἰ μήπου Μωσῆα τις λέγει τὸν μέγαν ὑπηρέτην τῶν
 10 Θεοῦ μυστηρίων, ὑπερφυῶς εἰσελθόντα τότε τὸν γνόφον καὶ τὰς τοῦ
 νόμου πλάκας δεξάμενον· ᾧ καὶ διπλοῦ τοῦ ῥηθέντος ἀριθμοῦ τῶν ἡμε-
 ρῶν μετὰ διπλῆς τῆς προσεδρείας, καθάπερ ἴσμεν, ἐδέθησεν, ἐπ' ἀνακαι-
 νισμῷ τῶν ἱερῶν ἐκείνων γραμμάτων, ἃ δηλαδὴ τῶν νομοθετουμένων
 ἀκρασία συνέτριψεν, ἣ εἴ τινα κατ' ἐκεῖνον—οὐκ οἶδα—Θεοῦ μυστη-
 15 ρίων αὐτόπτην καὶ ὑπουργὸν ὑπερφυῶς χρηματίσαντα³⁴⁶.
 Ἀλλὰ τί ταῦτα, καίπερ ὄντα τοιαῦτα, πρὸς τὴν ὑπερφυᾶ τοῦ ἀν-

58 ὑψηλοτέροις B Λ₈.

8-9 ἀνθρωπίνης F Λ₈ || 9 λέγη Λ₈ pc || 16 ὑπερφυῆ Λ₈.

344. Ψαλμ 90, 11-12.

345. Πρβλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, Λόγος 7, 16 (σ. 281), στίχ. 346.

346. Ἐξ 32-33.

δρὸς ἀρπαγὴν τε καὶ θεωρίαν ἢ μετὰστασιν ἐν σαρκὶ ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως
 ἂν ταύτην καὶ φῶ, πᾶσαν ἀκοὴν καὶ λόγον ὑπερφυῶς ὑπερβαίνουσιν,
 20 ἔτι λάκκους ὑδάτων τινὰς ἢ καὶ χειμάρρους ἐκλείποντας ἀντλεῖν δοκι-
 μάζομεν, τὸ μέγα τῆς θαλάττης ἀφέντες πέλαγος, ἔτι τὰς καθ' ὑδάτων
 ἐμφάσεις τε καὶ σκιὰς τοῦ θαυμαστοῦ περισκοποῦμεν ἡλίου, τῆς φυσικῆς
 ἀκτῖνος καὶ τῆς λαμπρότητος πόρρω κείμενοι; Οἶμαι γάρ, εἴ ποῦ τινα
 φύσιν ἀνθρωπεῖαν ἐπὶ γῆς ἔδει φανῆναι, πᾶσαν μὲν ἀρετῆς εἰς ἄκρον
 ἐν ἑαυτῇ συναγαγοῦσαν ἰδέαν, ὅση τε τῆς θεωρίας καὶ ὅση τῆς πράξεως,
 25 πᾶσαν δὲ χάριτος θεϊκῆς αἴγλην ὑπερφυῶς ἐν σαρκὶ δέξασθαι δυναμένην,
 οἶονεῖ τινα φάναι παντοδαπὴν εἰκόνα καλοῦ, δεῖγμα μὲν τῆς τοῦ δεσπό-
 του φιλοτιμίας, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τι τῶν πάντων, ἐκπληξιν δὲ τῶν αὐλῶν
 περὶ αὐτὸν φύσεων, οἷς μετὰ τῆς ὕλης τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ὑπερφυῶς
 ἠξιώθη, τῆς δὲ κοινῆς τῶν ἀνθρώπων οὐσίας οἶονεῖ τι κοινὸν ἀρχέτυπον
 30 καὶ παράδειγμα πᾶσι μὲν ὑπερφυῶς θαυμαζόμενόν τε καὶ ποθοῦμενον,
 πᾶσι δ' ὡσάυτως ἀνεφικτόν τε καὶ ἄληπτον, ὥσπερ εἰς ἐκπληξιν ἢ καὶ
 τινων ἀφορμῶν ἀγώνων τισὶ προτεθὲν μόνον, οὐκ εἰς ἀκριβῆ μίμησιν
 τοῦτο τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπὲρ φύσιν εἶναι ζωὴν καὶ τὸ καινὸν ἐ-
 κεῖνο πολίτευμα· ἃ δὴ καὶ κατὰ δύναμιν τῷ λόγῳ προθήσω, τοῦτο καθά-
 35 παξ, ὅπερ ἔφθην εἰπών, ἐνστησάμενος, τὸν μὲν ἔφορον τοῦ λόγου τε
 καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἅπασι προϊστάμενος, μικρὰ δὲ τῶν ἀπιστούντων
 φροντίζων, ὡς μικρὰ περὶ τούτου φρονούντων καὶ τὸ παράπαν ἀνάξια.

44. Τρεῖς μὲν οὖν ἰσάριθμοι παρῆλθον ἡμέραι καὶ νύκτες κατ'
 ἐκείνου τοῦ βόθρου προσευχομένῳ δηλαδὴ τῷ μεγάλῳ καὶ τὰς χεῖρας
 ἀκλινῶς τεταμέναις εἰς οὐρανὸν ἔχοντι· εἶτα φησὶν· «Ἐδόκου ἀρπαγεῖς
 ἐκεῖθεν ἀρρήτως ὑπεράνω γενέσθαι τῶν οὐρανῶν· φωτὸς μὲν οὖν χύσις
 5 (ἀλλὰ πῶς ἂν τις εἴποι τὴν ἄρρητον αἴγλην ἐκείνου καὶ τὴν δαψίλειαν,
 οἶονεῖ τι πέλαγος ἄπειρον τοῦ ὑπερουρανίου πλάτους κατακεχυμένου
 παντός;) ὡσανεὶ πλημμυρεῖν ἐδόκει καὶ πάντα κατακλύζειν τε καὶ
 καταλαμπρύνειν τῷ μεγέθει τῆς ὑπερφυοῦς ἀστραπῆς· τὸν δὲ γλυκύ-
 τατον Ἰησοῦν—ὦ τῆς ἀφάτου θυμηδίας καὶ δόξης ἐκείνης!—ὑπερκαθή-
 10 μενον τοῦ πλάτους τούτου δὴ τοῦ φωτὸς ὑπερφυῶς», φησὶν, «εἶχον ὁρᾶν.
 Χίλια μὲν οὖν χιλιάδες καὶ μυρία μυριάδες ταγμάτων ἀγγελικῶν κύ-

23 ἀνθρωπίαν B, ἀνθρωπίνην Λ₈ || ante γῆς: τῆς add B.

4 post ἐκεῖθεν: εἶτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἶτε ἐκ τοῦ σώματος οὐκ οἶδα [F ac], ὁ
 Θεὸς οἶδεν add Λ₈ || ἀρρήτως om Λ₈ || χύσις: χάρις B || 5 εἶπη Λ₈ pc || δαψιλείαν
 B S₁ || 8-9 post γλυκύτατον: φησιν add Λ₈ || 10 post φωτὸς: ἐκ δεξιῶν ὡς ὁ μέγας
 φησιν Στέφανος [F ac, Λ₈], τοῦ ὁμοτίμου Θεοῦ καὶ πατρὸς εἶχον ὁρᾶν add Λ₈ || ὑπερ-
 φυῶς φησιν om Λ₈.

κλωθεν ἐστηκυῖαι, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Δανιήλ, ἐλειτούργουν αὐτῷ³⁴⁷. φωτὸς δὲ πηγὴ τις ἀκένωτος αὐθις ποταμηδὸν ἐκεῖθεν προχεομένη, πολλαπλασίως ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ φῶς ὑπερβαίνουσα, τὰς ἀγγελικὰς δυ-
 15 νάμεις, καίτοι γε φῶς καὶ αὐτὰς ὀρωμένας, λαμπρότερον ἐφαίνετο κατα-
 στράπτουσα· ἐμοὶ δὲ», φησί, «κόρος οὐκ ἦν³⁴⁸, τὸν γλυκύτατον οὐκ οἶδ’ ὅπως Ἰησοῦν θεωμένῳ καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐξαλλομένην τοῦ φωτὸς ἄρρη-
 τον δύναμιν καὶ λαμπρότητα· ὅλος γὰρ ἦν γλυκασμός, κατὰ τὸ εἰρημέ-
 νον, ὅλος ἐπιθυμία καὶ ἔφρσις, κάλλος ἀπορρήτον, ἀθανασία τε καὶ χαρὰ
 20 καὶ εὐφροσύνη τις ἀνεκλάλητος³⁴⁹. Ὅθεν καὶ κόρου παντὸς ἐκεῖθεν ἀπε-
 ληλαμένου, μᾶλλον δ’ ἐπιθυμίας προστιθεμένης καὶ πρὸς τὸ ἄναντες
 ἀνατεινούσης, κατὰ τὸν εἰπόντα³⁵⁰, διόλου, τῆς ἀρρήτου θυμηδίας καὶ
 τῆς δόξης πῶς ἂν ἐκὼν ποτ’ ἀπέστην ἐκείνης, καὶ εἰ πρὸς ἄπειρον αἰῶ-
 νά τινα παρατείνεσθαι³⁵¹ μοι τὰ τῆς ἀποκαλύψεως εἶχε, μὴ τοί γε τὸν
 25 βραχὺν τοῦτον τῶν ἡμερῶν ἀριθμόν, ὃν καὶ σωματικαῖς τισιν ἐργασίαις
 προσασχολουμένους τινὰς τῶν πατέρων ἐν αἰτιίᾳ καὶ στάσει παντελεῖ
 διανύσαντας ἴσμεν, ἐν τῷ κατὰ φύσιν ὑπὲρ φύσιν κατωρθωκότας τὰ
 πέρα τῆς κοινῆς φύσεως; Ταῦτα», φησὶν ὁ μέγας, «ἐώρων».

Ἄλλ’ ἐν τούτοις γε ὄντι στῦλος ὁρᾶται φωτὸς (ἐδόκει γὰρ αὐθις
 30 ἐπὶ γῆς εἶναι μετὰ τοῦ σώματος), οἰονεῖ τις ἀπορροὴ καὶ ἀκτὶς τοῦ θείου
 φωτὸς ἐκείνου κατιῶν³⁵² ἐπ’ αὐτόν· συγκατῇ δὲ ἄρα καὶ ἄγγελος τού-
 τῳ δὴ τῷ φωτὶ συνετίζων ἐκεῖνον τὴν ὄρασιν³⁵³, καθάπερ ἐν τῷ Δανιήλ
 περὶ τοῦ θείου Γαβριὴλ ἔγνωμεν· ὃς καὶ συστάς αὐτῷ, φωτὸς ἦδη πε-
 πληρωμένῳ καὶ τῆς ἀγγελικῆς λαμπρότητος οὐδὲν ἀποδέοντι—ὦ τῆς
 35 μεγάλης σου περὶ τὸν ἄνθρωπον, Χριστέ, δόξης καὶ χάριτος!—«Ἐμε-

19 κάλος B || 28 post ἐώρων: εἶτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς οἶδεν add F ac, A₈.

347. Δαν 7, 10.

348. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, "Οτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 8, PG 31, 348A: «...τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὸ ἀκόρεστον» καὶ "Οροι κατὰ πλάτος 30, PG 31, 1137C.

349. Βλ. Συμεὼν νέου Θεολόγου, Ὑμνος 16 (2, σ. 12), στίχ. 24-33· Μαξίμου Ὁμο-
 λογητοῦ, Κεφάλαια ἀγάπης 2, 47-48, PG 90, 1000CD.

350. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας 4, 2, PG 3, 180A: «...ἀεὶ πρὸς τὸ ἄναντες...ἀνατεινόμεναι».

351. Βλ. Μ. Βασιλείου, "Οροι κατὰ πλάτος 2, 1, PG 31, 912A: «...διὰ τὸ ἀκορέστως ἔχειν τῆς θεωρίας τοῦ θείου κάλλους, εὐχὴν ἐποιοῦντο πάσῃ τῇ αἰωνίᾳ ζωῇ συμπαρατεί-
 νεσθαι τὴν θεωρίαν τῆς τερπνότητος τοῦ Κυρίου».

352. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 32, 15, PG 36, 189D-192A: «Φῶς μὲν ὁ Θεός... οὐ βραχεῖά τις ἀπορροὴ καὶ ἀπαύγασμα κάτω φθάνον, φῶς ἅπαν, κἂν ὑπέρλαμπρον φαίνη-
 ται».

353. Δαν 8, 16.

γαλύνθη σου, βέλτιστε Σάβα», φησί, «τὸ ὄνομα παρ' ἡμῖν καὶ οὐδὲ βουλομένῳ μοι λέγειν ἀκριβῶς ἔξεστιν ὅσῃ αἱ ἄνω καὶ περὶ Θεὸν τάξεις ἐπὶ τῇ περὶ σέ δόξῃ καὶ λαμπρότητι καρποῦνται τὴν εὐφροσύνην· αἵτινες ἐφ' ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ δηλαδὴ μετανοοῖα καὶ μόνῃ κοινὴν τινὰ τὴν
 40 φαιδρότητα καὶ τὴν ἐορτήν, καθάπερ ἤκουσας, ἄγουσιν³⁵⁴. Ἐπεὶ τοιγαροῦν ἐπαναπέπταται καὶ σοὶ τὸ πνεῦμα τὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἐν ἀποστόλοις φημι καὶ προφήταις καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι δηλαδὴ κατ' ἐκείνους τῷ πνεύματι· οὐ γὰρ ἔδωκας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὕπνον τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ τοῖς κροτάφοις ἀνάπαισιν, ἕως ἂν εὕρῃς σεαυτὸν αὐ-
 45 τὸς δηλονότι τόπον καὶ σκῆνωμα τοῦ Θεοῦ³⁵⁵, ἕως οὗ τῇ εἰκόνι καλῶς ἀποδοῦς τὸ κατ' εἰκόνα τὸ ἀρχαῖον ἀπολάβῃς κάλλος ἐκεῖθεν καὶ τὸ ἀξίωμα³⁵⁶. Καὶ πρότερον μὲν ἔχεις ἀπολαβὼν ἤδη τοῦτο καὶ τὸν κοινὸν κατ' ἐκείνους φημι τοὺς τῶν αὐτῶν ἡξιωμένους ἰδεῖν ὑπερφυῶς ἡξιώθης δεσπότην, καὶ νῦν δ' αὖθις λαμπρότερόν τε καὶ ὑψηλότερον ἐκεῖνο προσ-
 50 κτησάμενος ἔχεις καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἀστραπῆς καὶ τῆς θεοφανείας ἐναργέστερον νῦν ἀπολαύεις, καθ' ὅσον οἶόν τε χάριτι καθορῶν ὑπερφυῶς τὸν τῇ φύσει καθάπαξ ἀόρατον· οἱ γὰρ τὸ ἀρχαῖον ἀξιωθέντες ἀπολαβεῖν κατὰ σέ φημι κάλλος καὶ τὸ ἀξίωμα, ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ χάριτι καθορῶσι τὸν Κύριον. Ἐξεστι καὶ σοὶ τοιγαροῦν ἀπό-
 55 γε τοῦ νῦν, ὃ βέλτιστε, τὸ ἀπόδημον ἐκεῖνο κάλλος αὖθις εἰσοικισαμένῳ καλῶς καὶ τὴν θαυμαστὴν υἰοθεσίαν ἀπολαβόντι μετὰ γε τοῦ βελτίστου παντός, ἐν αὐτοῖς δὴ τούτοις ἀπροσκόπως τὸν τῆς δικαιοσύνης ὄραν ἥλιον³⁵⁷, υἱὸς καθάπερ πατρὶ προσλαλῶν ἤδη μετὰ παρρησίας καὶ τῶν κατὰ γνώμην οὐμενουν ἀποτυγχάνων οὐδέποτε. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
 60 τῇ μεγίστῃ πρὸς Θεοῦ δόξῃ ταύτῃ καὶ τῇ τιμῇ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων σὺν ἀπορρήτῳ τινὶ τῷ φίλτρῳ προσέψεται, καὶ τοῖς δαίμοσι δ' αὖθις ἐξ ἐφαιλλου φοβερός ἐσσι καὶ τὸ παράπαν ἀπρόσψαυστος εἴπερ τις τῶν ἀπάντων

36 post ἡμῖν: ὃ πόσον ὁ κοινὸς ἡμῶν δεσπότης Λ₈ || 37 post ἔξεστιν: ἐπευφραίνεται σου Σάβα τοῖς κατορθώμασι, πῶς ἐρωτικῶς ἀντέχεται σου καὶ περιέχεται, πόσον δ' ἐπευφραίνεται σου καὶ χαίρει τῇ ἀκροτάτῃ ταπεινώσει καὶ καθαρότητι ἢ πάσης ἐπέκεινα καθαρότητος, ἡ τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ μήτηρ, ἡ κοινὴ πάντων δέσποινα add F ac, Λ₈, περὶ δὲ γε τῶν ἀγγελικῶν τάξεων τί χρὴ καὶ λέγειν ὅσῃ Λ₈ || 39 οὔτινες Λ₈ || 41 post σοί: διὰ ταῦτα add F ac, Λ₈ || 45-46 καλῶς ἀποδοῦς Λ₈ bis scripta ac || 62 ἀπρόψαυστος B.

354. Βλ. Ακ 15, 10.

355. Ψαλμ 131, 4-5.

356. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξηγήσεις τοῦ Ἄσματος τῶν ἁσμάτων 5 (6, σ. 150), PG 44, 868D καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 1, 4 (σ. 76), PG 35, 397B: «Ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα».

357. Ματ 4, 2.

ποτέ· τούτων καὶ γὰρ πάντων αὐτάγγελος ἐγώ σοι καθίσταμαι νῦν, ὡς ὀρᾷς, παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλως οὐκ ἔστιν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἀκακῆνόν
 65 σε βούλεται δι' ἐμοῦ μαθεῖν ὁ Θεός, ὡς αὐτὸ τοῦτ' ἔστιν ἐκεῖνο τὸ σοὶ σήμερον ὑπερφυῶς ἀποκαλυπτόμενον, τὸ καὶ πάλαι δηλονότι ῥηθὲν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτῷ, τὸ <μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται>³⁵⁸. ὅπερ ἐστὶν ἡ μέλλουσα τῶν δικαίων ἀπόλαυσις ἐναργῶς, ἡ περιώνυμος αὐτῇ φημι βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἥς δηλονότι
 70 τῶν προοιμίων κἀντεῦθεν ἀξιοῦσθαι πεφύκασιν οἱ διὰ καθαρότητος περυσίαν τὸ τῆς υἱοθεσίας³⁵⁹ καλῶς ἐφθακότες ἀξίωμα».

Ὁ μὲν οὖν ἄγγελος ταῦτα τὸν ὀρῶντα συνετίζων ἦν καὶ τὰ τούτοις φησὶ παραπλήσια· ὁ δὲ μέγας, ἐπεὶ καὶ σύνεσις αὐτῷ πρὸς τοῦ μυσταγωγοῦντος ἐδόθη τῶν ὑπὲρ φύσιν καὶ οὐς³⁶⁰, κατὰ τὸν εἰπόντα προ-
 75 φήτην, ὥστε ἀκοῦειν, καὶ πρὸς τούτοις καὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν «ἂ ὀφθαλμός οὐκ οἶδε πάντως καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν»³⁶¹—ὁ περὶ τῶν μαθητῶν τῶν πάλαι συνανελθόντων Χριστῷ τὸ Θαβώριον ὁ θεοφόρος Δαμασκηνὸς φθάσας ἤδη πεφιλοσόφηκε³⁶², παρὰ τοῦ ἀποστολίου
 80 σαφῶς ἐκδεξάμενος—ἵστατο τῆς θεωρίας ἐκείνης ἀκορέστως κατα-
 τρυφῶν καὶ τοῖς ὑπὲρ φύσιν ὑπερφυῶς ὅλος ἐνδιατρίβων ἐφ' ὅλαις, ὅπερ ἔφην, ταῖς τεσσαράκοντα· «ὑπὸ γὰρ τοῦ κατελθόντος», φησὶν, «ἐκεῖθεν φωτὸς ἐπ' ἐμέ, ὃ τινι καὶ τὸν μυσταγωγὸν θεῖον ἐκείνον ἄγγελον ἔφην συγκατελθεῖν, ὅλος περιλαμφθεὶς, ὡς μὴδὲ σῶμα περιβεβληθῆναι δοκεῖν,
 85 ἢ περιβεβληθῆναι μὲν, λεπτότατον δ' ὅλον καὶ ἀέριόν πως καὶ φωτεινόν»³⁶³, ὡς μὴδὲν τι παρεμποδίζειν τῇ φυσικῇ τοῦ νοῦ καθαρότητι δύνασθαι, μᾶλλον δὲ καὶ ἄμφω ταῦτα πρὸς ἓν ὑπερφυῶς ἤδη μετεσκευάσθαι δο-

63 καὶ om Λ₈ || 66 καὶ πάλαι...αὐτῷ Λ₈ bis scripta ac || 72 τὰ: πρὸς Λ₈ || 72-73 post τούτοις παραπλήσια: ἐκεῖνα φησιν ἅπερ οὐκ ἔξον ἀνθρώπῳ λαλῆσαι καὶ διὰ τοῦτο καὶ σιγῇ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην δήπου τιμώμενα add Λ₈ || 73 post παραπλήσια: λαλῆσαι καὶ διὰ τοῦτο καὶ σιγῇ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην δήπου τιμώμενα F, ac || 75 καὶ πρὸς τούτοις... βλέπειν Λ₈ bis scripta ac || 78 συνελθόντων || 83 ἐκεῖνον B, bis scripta Λ₈ ac.

358. *M* 5, 8.

359. Βλ. *Pw* 8, 15, καὶ 23· 9, 4· *Γαλ* 4, 5· *Ἐφ* 1, 5.

360. *Bar* 2, 31.

361. *A'* *Kor* 2, 9.

362. Βλ. πρὸ πάνων σημ. 291.

363. Ὁμοίως καὶ τὰ πνευματικὰ ἀσώματα ὄντα δὲν στεροῦνται παντελῶς ὕλικότητος, λόγῳ τοῦ ἐπικτήτου τῆς ἀγιωσύνης των. Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ἡ οὐσία των εἶναι «ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, ἢ πῦρ ἄυλον». Βλ. *Περὶ ἀγίου Πνεύματος* 16, 38 (σ. 177), *PG* 32, 137A· *Κατὰ Εὐνομίου* 3, 2, *PG* 29, 660B· Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 38, 9, *PG* 36, 320C. Βλ. σχετικὰ Δημ. Γ. Τσάμη, *Ἡ πρωτολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 94 ἐ.

κεῖν, κατὰ τὸν εἰπόντα³⁶⁴, τῇ τοῦ κατακρατήσαντος ἀμφοτέρων ἀγαθοῦ πνεύματος χάριτι· καὶ αὐτὸς ἑμαυτὸν ἀκριβέστατα κατανοεῖν εἶχον,
 90 οὐκ οἶδ' ὅπως, τὸ φυσικὸν αὐτό φημι κάλλος τοῦ νοῦ τε καὶ τῆς ψυχῆς, μὴδὲ λόγοις ἐρμηνεύεσθαι δυνατόν ὄν»³⁶⁵.

45. Ταῦτα καὶ πάσχειν ὑπερφυῶς ἔσχες, κατὰ θείαν καὶ ὑψηλο-
 τέραν ἔκστασιν τῶν κατὰ φύσιν τοῦ νοῦ κινήματων, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ,
 καὶ κατέχειν παρὰ σαυτῷ τοῖς πᾶσι τὸ παράπαν ἀνέκφορα μυστήρια,
 τό γε νῦν ἔχον, εἰδῶς τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀποκάλυψιν ἐκδεχό-
 5 μενα· οὐ μὴν ἔμελλες εἰς τέλος παρὰ σαυτῷ ταῦτα καθέξειν ἀπόρρητα³⁶⁶.
 οὐδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο τῆς θείας ἔργον χρηστότητος, ἥτις ἄρα σε καὶ τὰς
 ἐρήμους ἀπολιπόντα παλινδρομεῖν αὐθις πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν οἰκουμένην
 ἐκέλευεν ἐπὶ σωτηρίᾳ πολλῶν· ὃ δὴ καὶ μετὰ μικρὸν ὁ λόγος δηλώσει
 μοι. Μᾶλλον δ' ἵνα περὶ τούτου διελόντες τι φιλοσοφῇσωμεν ἀκριβέ-
 10 στερον, ὥσπερ ἡ Καινὴ Διαθήκη, τοῦτο δὴ φημι τὸ κατὰ Χριστὸν εὐ-
 αγγέλιον, μυστήριον τῆς Παλαιᾶς ὃν ἐκείνης (τύπος γὰρ τύπου καὶ σκια
 πᾶς ὁ ἐν γράμμασι νόμος³⁶⁷, κατὰ Παῦλον φάναι τὸν μέγαν καὶ αὐτὸν
 δέ φημι τὸν ὑπηρέτην καὶ μυσταγωγὸν ἐκείνου Μωσῆν), ὥσπερ οὖν
 τοῦτο μυστήριον ὃν ἐκείνης ἀποκαλύπτεσθαι μὲν ἡμῖν ἐναργῶς ὕστερον
 15 ἔμελλε διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ πατρός, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ
 φιλανθρώπως ἐξαποστείλαντος, «γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον
 ὑπὸ νόμον, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν»³⁶⁸, ἀπεκαλύπτετο
 δὲ καὶ τισιν ἐκείνων καθ' ὅσον οἶδόν τε σαφέστερον, προφήταις δὴ φημι
 τούτοις καὶ νομοθέταις καὶ τοῖς πρὸ νόμου πατράσιν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς
 20 γράμμασι μόνον καὶ ταῖς σκιαῖς κατὰ γε τοὺς πολλοὺς κάκεῖνοι προσεῖ-
 χον, ἀλλὰ καὶ τισιν ὑψηλοτέροις αὐτοὺς ἡ χάρις ἐδεξιοῦτο φθάνουσα,
 τὰ μὲν ἐκείνους τιμῶσα καὶ πολλῶν τινι τῶν ἄλλων ὑπερτιθεῖσα, τὰ δὲ
 πόρρωθεν τὴν ἑαυτῆς δόξαν καὶ τὴν κοινὴν τοῦ πλάσματος σωτηρίαν

1 "Εως ὧδε ἡ καὶ πρὸς S₁ mg sup || 16 γενόμενον S₁ pc: γεννώμενον B F Λ₈ S₁ ||
 23 ante πόρρωθεν: καὶ add F S₁ || πλάσματος: πράγματος B.

364. Γιά τὴ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου βλ. τὴ μελέτη μου *Ἡ δια-
 λεκτικὴ φύσις τῆς διδασκαλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, σ. 160 ἐξ.

365. Γιά παρόμοιες περιγραφὲς ἀπὸ τέτοιες ἐμπειρίες βλ. Συμεὼν τοῦ νέου Θεολόγου,
Κεφάλαια πρακτικὰ καὶ θεολογικὰ ε', *Ἑκατοντάς* 1, 101 (σ. 70)· *Νικήτα Σιτηδάτου*, *Βίος*
Συμεὼν 133 (σ. 192-194)· *Ἑκατοντάς* 3, 38-39, PG 120, 969C-972B· *Ἑκατοντάς* 2, 43,
 PG 120, 920BC.

366. Βλ. Ρωμ 16, 25-26· Ἐφ 3, 9· Κολ 1, 26.

367. Βλ. Ρωμ 5, 14· Κολ 2, 17· Ἐβρ 8, 5· 10, 1. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία*
 17, PG 151, 220A.

368. Γαλ 4, 4-5.

μεγαλοπρεπῶς προαγγέλλουσα, καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἂν εἴποι τις
 25 ἐν ὀλίγῳ, τῆς ἐν ἐκείνοις τῶν ἀπορρήτων ἀποκαλύψεως. Οὕτω δὴ καὶ
 τὰ τῆς μελλούσης, εἴτε παλιγγενεσίας χρὴ λέγειν, εἴτε παρουσίας δευ-
 τέρας καὶ παντελοῦς ἀποκαταστάσεως, ἃ δὴ καὶ βασιλείαν οὐρανῶν καὶ
 κοινωνίαν ἀγγέλων, ἰσοθεῖαν τε καὶ Χριστοῦ συγκληρονομίαν καὶ ἀδελ-
 φότητα τὸ σεπτὸν φησιν εὐαγγέλιον³⁶⁹, μυστήρια μὲν εἰσι τοῦ κατὰ
 30 Χριστὸν αὐθις εὐαγγελίου τε καὶ τῆς χάριτος ἐν ἀποκρύφοις λαλούμενα
 («σοφίαν γάρ», φησί, «λαλοῦμεν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην»)³⁷⁰
 ἐν τοῖς τελείοις· καὶ ὁ ταῦτα παθὼν τε καὶ μαθὼν³⁷¹, ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ
 Γρηγόριος, «μεταληψόμεθα», φησί, «τοῦ πάσχα νῦν μὲν τυπικῶς ἔτι,
 καὶ εἰ τοῦ παλαιοῦ γυμνότερον· τὸ γὰρ νομικόν», φησί, «πάσχα τολμῶ
 35 καὶ λέγω τύπου τύπος ἦν ἀμυδρότερος, μικρὸν δὲ ὕστερον τελεώτερον
 καὶ καθαρώτερον»³⁷²). μυστήρια δὲ πᾶσιν ἡμῖν ὄντα τοῖς τελείοις κἀν-
 ταῦθα πρεπόντως κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν τε καὶ λόγον ἀποκαλύ-
 πτεται, τὰ μὲν ἐκείνους τιμῶντος καὶ τῶν πολλῶν προτιθέντος τοῦ χρη-
 ματίζοντος, τὰ δὲ καὶ πείρα διὰ τούτων αὐτῶν αὐθις βεβαιοῦντος τὰ
 40 ἐλπιζόμενα³⁷³, μήπου τὸν λογισμὸν ὀκλάσαιμεν, ἐλπίσι μόναις προση-
 λωμέναι καὶ γράμμασι, πολὺ μὲν τὸ ἀξιόπιστον ἔχειν δυναμένοις καὶ
 μόνῃς φημι τῆς ἐπαγγελίας τοῦ προθεσπίσαντος, ἀχωρήτοις δὲ πεφυκό-
 σιν ἄλλως ἀκοαῖς τε καὶ διανοαῖς ἀνθρώπων «οὔτε γὰρ ὀφθαλμός»,
 φησὶν εἶδεν, «οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρωπίνην ἀνέβη»³⁷⁴,
 45 ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπερφυῶς ταῦτα πασχόντων αὐτῶν ἐκείνων κατὰ δύναν-
 μιν γεγονότες αὐτήκοοι.

Διὰ τοῦτο τοίνυν τοῖς περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην ἐν Θαβωρίῳ πρὸ
 τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους τὴν τῆς θεότητος ἑαυτοῦ δόξαν ὁ Χριστὸς
 παραδείκνυσι, τὰ προοίμια τῆς μελλούσης τῶν οὐρανῶν βασιλείας, κατὰ

24 εἶπη Λ₉ pc || 39 αὐτῶν om Λ₉ || 47 ante Θαβωρίῳ: τῷ add Λ₉.

369. Βλ. Ρωμ 8, 17· Α' Πέτρ 3, 7· Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 14, 23, PG 35, 888A.

370. Α' Κορ 2, 7.

371. Γιὰ τὴν παροιμιακὴ αὐτὴ ρῆσιν ποὺ συναντιέται συχνὰ σὲ ἔργα ἡσυχαστῶν βλ. Αἰσχύλου, Ἀγαμέμνων 177· Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 7, 18, PG 35, 777C· Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περί θείων ὀνομάτων 2, 9, PG 3, 648B: «...μαθὼν, ἀλλὰ καὶ παθὼν τὰ θεῖα...»· Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, PG 151, 578D· CPG (2, σ. 600).

372. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 45, 23, PG 36, 653C-656A καὶ Λόγος 14, 23, PG 35, 888A.

373. Βλ. Ἐβρ 11, 1.

374. Α' Κορ 2, 9.

50 τοὺς εἰπόντας θεολόγους³⁷⁵, αὐτοῖς χαριζόμενος καὶ διὰ τούτου πληρο-
 φορῶν καὶ στηριζὼν αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς πρὸς τὰ μετὰ μικρὸν ἐπερ-
 χόμενα. Καὶ τῷ πρωτομάρτυρι δὲ Στεφάνῳ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μυστήριον
 ἐκεῖνο τῆς χάριτος οὐκ ἐν ἐρημίᾳ τινὶ καὶ ἀναχωρήσει, ἀλλ' ἐν μέσῳ
 55 δηλαδὴ τῷ συνεδρίῳ τῶν θεομάχων ἀποκαλύπτεται, ἐν' ὃ βλασφημού-
 μενος παρ' αὐτῶν Ἰησοῦς, οἷα δὴ ψιλὸς ἄνθρωπος, υἱὸς ἀνακηρυχθῆ
 τοῦ Θεοῦ, τῷ πατρὶ συνδοξαζόμενος ὡς ὁμότιμος³⁷⁶. Κατὰ τοῦτον τὸν
 λόγον καὶ Παύλῳ τῷ τῆς ἐκλογῆς σκευεῖ³⁷⁷ καὶ τοῖς λοιποῖς θεοφόροις,
 καίτοι γε μυστήριον ὃν καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος, ὅπερ ἔφην, ἀποκάλυψιν
 60 καλύπτεται³⁷⁸, ἀλλὰ τοῖς μὲν δι' αὐτοὺς μόνους ἐκείνους, εἴτε τιμωμέ-
 νους, εἴτε κουφιζομένους τοῦ βάρους τῶν πειρασμῶν, εἴτε δὴ καὶ ἀμφο-
 τερα, τοῖς δὲ καὶ δι' αὐτὰ ταῦτα καὶ προσέτι τὸν στηριγμὸν τῶν ἀμφι-
 βαλλόντων καὶ τὸν τῶν ἀπιστούντων λαμπρὸν ἔλεγχον· μεθ' ὧν καὶ αὐ-
 τὸς ἀξιότατος ἂν εἴη, ὃ θαυμάσιε, τάττεσθαι, Πέτρος ἡμῖν ἀναφανείς
 65 ἄλλος καὶ μαθητῆς ἐπιστήσιος, ἧ καὶ κατὰ τὸν ὁμώνυμον Στέφανον
 φιλανθρώπως παρὰ τῆς χάριτος ἐκπεμφθεὶς εἰς μέσους τοὺς τε πιστεύον-
 τας ἡμᾶς καὶ τοὺς ἀμφιβόλως περὶ τὸ μέγα τοῦτο διακειμένους μυστή-
 ριον—τὸ γὰρ δύσφημον σιωπήσομαι— ὡς ἂν καὶ τὰ τῶν μεγάλων ἐ-
 κείνων ἄριστα τοῖς παρὰ σαυτοῦ βεβαιώσῃς καὶ κήρυξ τοῖς τε νῦν οὖσι
 70 τοῖς τ' ἐσομένοις³⁷⁹ ὀφθελίης ἀπαραλόγιστος, εἰς αὐτὸ τοῦτο πάντων τῶν
 νῦν κατὰ σέ τῶν μυστηρίων τούτων ἀξιουμένων ἀπολεχθεὶς, ὡς ἐγώ
 φημι, ἃ τε καὶ τούτων καθ' ὅσον οἶόν τε ταῦτ' ἰδεῖν τε καὶ παθεῖν ἀξιω-
 θεὶς ἐναργέστερον. Καὶ μάρτυρες τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων ἄλλα τε
 75 τῷ μεγάλῳ φανεῖσα καὶ φοβεράν τινα κατὰ τῶν ὑπαιτίων οὐρανόθεν
 κατιοῦσαν ὑποδείξασα τὴν ἀπόφασιν· ὃ δὴ καὶ κατὰ καιρὸν ἐν τοῖς ἐξῆς
 μοι ῥηθήσεται.

Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς ἡμᾶς μετὰ πολυετῇ τινα τὸν χρόνον ἐκ τῆς ὑπὲρ
 ἀνθρωπιν ἁγωγῆς ὑποστρέψας ἐκείνης κατὰ θεῖαν, ὅπερ ἔφην, τὴν ἀπο-
 80 κάλυψιν Ἰωάννης τις ἄλλος ὁ Ζαχαρίου³⁸⁰, ἧ καὶ Ἀντώνιος ὕστερον ὁ
 μετὰ χρόνον ἀναδύς εἰκοσαετῇ τοῦ ὑπὸ γῆν ἐκείνου σπηλαίου ἡλλοιω-

375. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς 44 Ψαλμ 5*, PG 29, 400D· Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς μεταμόρφωσιν*, Savile, τόμ. 7, σ. 339.

376. Βλ. *Πρ* 7, 1-56.

377. *Πρ* 9, 15.

378. Βλ. *Ρωμ* 16, 25-26· *Ἐφ* 3, 9· *Κολ* 1, 26.

379. Βλ. *Ὁμήρου*, *Ἰλιάς* 1, στίχ. 70.

380. Βλ. *Ακ* 3, 1-2.

μένος ὅλος τε καὶ θεοφορούμενος³⁸¹, αὐτός τε πρὸς ἡμᾶς ἐξείπειν ὑπὸ
 τῆς χάριτος προετραπῆς κατὰ καιρὸν, ταῦτα δὴ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀπόρ-
 ρητα, καὶ ἡμᾶς αὖθις εἰς αὐτὸ τοῦτο τῷ πνεύματι παρὼν κατὰ πᾶσαν
 85 ἀνάγκην δῆπου κεκίνηκας. Ἀλλὰ τί πάθω, τοσοῦτον ὑπ' ἀνάγκης ἐν-
 ταῦθα συνελαθεῖς καὶ πράγμασιν ἐγχειρήσας, πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν
 ὑπερβαίνουσι; Σοῦ γὰρ καὶ μόνου τὴν φωνὴν ἔδει παρῆναι πρὸς ταυτηνὴ
 τὴν διήγησιν, ἐπεὶ καὶ μόνος ἀληθῶς ἀξιώτατος σὺ καὶ πάσχω ἀξίως
 τὰ τοιαῦτα καὶ λέγειν πεφυκώς ἀξιώτερον, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα σὰ καὶ
 90 τῆς σῆς ὑπὲρ ἄνθρωπον ψυχῆς τε καὶ γλώττης, εἰ καὶ τὴν χεῖρα μόνην
 εἰς ὑπουργίαν κατὰ χρέος ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν· ὅθεν καὶ τῇ σῇ δυνάμει
 μάλα τεθαρρηκώς, τῶν αὐτῶν αὖθις καὶ λόγων καὶ διηγήσεων ἄπτομαι.

46. Ἄ μὲν οὖν εἰπεῖν ἔδει τῆς τῶν ἱερῶν τουτωνὶ μυστηρίων ἀπο-
 καλύψεως καὶ συγγραφῆς πέρι, καὶ ὅτου χάριν ἐκεῖνόν τε πρὸς τὴν ἐκ-
 φανσιν τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα καὶ ἡμᾶς αὐτὸς οὗτος κατὰ καιρὸν αὖθις
 κεκίνηκεν, ἱκανῶς εἰρησθαί μοι δοκῶ καὶ τῆς ἐκείνου γνώμης οὐ πόρρω
 5 ταῦτόν δὲ πάντως εἰπεῖν καὶ τῶν περὶ ταῦτα νόμων τε καὶ κανόνων τοῦ
 πνεύματος· τῆς δὲ τῶν εἰρημένων ἀκολουθίας αὖθις ἐχώμεθα. Τῶν τεσ-
 σαράκοντα συντελεσθεισῶν ἡμερῶν ἤδη, καθ' ἃς ὑπὲρ φύσιν ἐνδιατρί-
 βειν ἐκείνη τῇ θεοφανείᾳ τὸν ἐπὶ γῆς ἄγγελον τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἡκού-
 σαμεν, ἀδελφοί τινες τῶν πρὸς αὐτὸν συνήθως φοιτῶντων, κατὰ πρόσ-
 10 ταξιν οἶμαι καὶ τοῦτο Θεοῦ, πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ παραγίνονται· οἱ
 καὶ τὸ καινὸν ἐκεῖνο κατιδόντες τεράστιον, κατὰ μὲν τοῦ βαθυτάτου
 κρημνοῦ τὸν μέγαν, ὅπερ ἔφην, ἐστῶτα, ἐξεστηκότα δὲ τὸ παράπαν
 καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμοὺς ἀκλινῶς εἰς οὐρανὸν ἔχοντα, ὥς μὴ μᾶλλον
 ἄνθρωπον εἶναι δοκεῖν τὸ φαινόμενον ἢ στήλην ἄνδρὸς ἐξ ἀψύχου τινὸς
 15 μορφωθεῖσαν ὕλης, κάκεῖνο εἶναι ὑποκρινόμενον, σπουδῇ κατελθόντες
 (εἶχε γὰρ ἐκ θατέρου μέρους ὁ κρημνός τι καὶ βάσιμον), τὸ μὲν ὅθεν
 ταῦτα καὶ πῶς καὶ πόσον ἄρα χρόνον αὐτῷ τὰ τῆς αὐτόθι διατριβῆς
 ἔχοι συμβαλεῖν οὐκ εἶχον· ἔκστασιν δὲ τινα θειοτέραν καὶ ὁπτασίαν ἀπό-
 γε τῶν φαινομένων εἶναι τὸ πρᾶγμα τέως μὴ ἀγνοήσαντες (οὐδὲ γὰρ
 20 τὴν τοῦ ἀνδρὸς ὑπερφυᾶ πολιτείαν οὐδὲ πρότερον ἀγνοοῦντες ἐτύγχανον)
 προσλαοῦσί τε τούτῳ καὶ τὴν θείαν ἐκείνην θεωρίαν εὐθὺς διακόπτουσι,
 τὴν ὑπερβάλλουσιν τοῦ σαρκίου ταλαιπωρίαν πάντως οἰκτείραντες

87 post παρῆναι: καὶ add B.

13 οὐρανούς B || 18 ἔχει B || συμβαλῇ F || 21 θείαν ἐκείνην: ὑπερφυᾶ B.

381. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Βίος ὁσίου Ἀντωνίου* 14, PG 26, 864BC: «Εἵκοσιν τοίνυν ἔτη διετέλεσεν... Μετὰ δὲ ταῦτα... προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὥσπερ ἐκ τινος ἀδύτου με-
 μυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος».

καὶ τὴν κατὰ φύσιν, ὡς οἶόν τε προσενεγκεῖν ἐκείνῳ βοήθειαν μηχανώ-
μενοι.

- 25 Κατελθόντα τοίνυν ἐκεῖθεν καὶ τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰς αἰσθήσεις
κατὰ φύσιν αὖθις, ὡς ἐδόκει, γενόμενον ἀναλαβόντες εἰς τὸ σπήλαιον
φέρουσι. Πυνθάνεσθαι μὲν οὖν ἐκείνου καὶ προσλαλεῖν τι καὶ ἀκούειν
περὶ τῶν ὁραθέντων, καίτοι γε σφόδρα βουλόμενοι, τὸ παράπαν οὐκ
εἶχον (τὸ γὰρ τῆς πάλαι συνοίκου σιωπῆς πάλαι καὶ οὗτοι καλῶς ᾔδε-
30 σαν), τροφῆς δέ τινος μεταλαβεῖν τέως καὶ μικρὸν ἀνακτῆσασθαι τὸ
σῶμα προσκείμενοι περιπαθῶς ἤπειγον. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἔκπληκτος ὢν
καὶ ἡλλοιωμένος ὅλος, καὶ τῶν ὁραθέντων ἀποστῆναι τὸ παράπαν δυνά-
μενος οὐμνουν, ἀναισθητῶς εἶχε τῶν λαλουμένων καὶ οὐδὲ προσέχειν
τὸν νοῦν ὅλως ἠδύνατο· οὐ δὴ κάκεῖνοι συνέντες, ἐπείπερ ἀνηνύτοις τὸ
35 παράπαν ἐπιχειρεῖν ἔγνωσαν, πρὸς ἑαυτοὺς ἀπιόντες ὥχοντο φόβου καὶ
θαύματος τὰς ψυχὰς ἐμπλεω. Ὁ δ' αὖθις τοῖς ὑπερφυῶς ὁραθεῖσιν ἐ-
κείνοις ἀναποσπάστως, ὅπερ ἔφην, προσκείμενος καὶ τὴν καρδίαν τε-
τρωμένος τῷ γλυκυτάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἔρωτι³⁸², τὰ μυστικά τῆς νύμφης
ἐκεῖνα πρὸς τὸν ἑραστήν καὶ νυμφίον τῶν καθαρωτάτων ψυχῶν μεθ'
40 ἡδονῆς ἀπορρήτου τινὸς βοᾶν ἤρξατο· «Ὅσμη μύρων σου ὑπὲρ πάντα
τὰ ἀρώματα. Ὅπισω σου εἰς ὁσμήν μύρου σου δραμοῦμαι. Ἀγαλλια-
σώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐπὶ σοί. Ἰδοὺ εἰ καλὸς ὁ ἀδελφιδὸς μου καὶ γε
ῥαῖος. Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν τῷ λάρυγγί μου· τάξατε ἐπ' ἐμὲ
ἀγάπην· ἐπίθετέ με ἐν μύροις· στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένος
45 ἀγάπης ἐγώ· δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου καὶ ἀκουτίσόν με τὴν φωνήν σου,
ὅτι ἡ φωνή σου ἡδεῖα καὶ ἡ ὄψις σου ὥραία· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἐκαρ-
δίωσας· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου καὶ ὁσμήν ἱματίων σου ὡς
ὁσμήν Λιβάνου· τί ἀδελφιδὸς μου, ὅτι οὕτως ὥρκισας; τί ἀδελφιδὸς μου
λευκὸς καὶ πυρρός, ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων; σιαγόνες αὐτοῦ ὡς
50 φιάλαι τῶν ἀρωμάτων· χεῖλη αὐτοῦ κρῖνα στάζοντα σμύρναν πλήρη·
φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμὸς καὶ ὅλος ἐπιθυμία· ὦ, τί κραταιὰ ὡς θάνατος
ἡ ἀγάπη σου· περίπτερα αὐτῆς ὡς περίπτερα πυρὸς φλόγες αὐτῆς·
ὕδωρ πολὺ καὶ ποταμοὶ ὑδάτων οὐ δυνήσονται σβέσαι μοι τὴν ἀγάπην
σου, καὶ δώσω πάντα τὸν βίον μου ἐν τῇ ἀγάπῃ σου»³⁸³.
- 55 Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα καὶ λέγων ἐξ ἐκείνου καὶ πάσχων ἦν ὁ θαυ-
μάσιος, καὶ οὐδ' ἀποστῆναι τὸ παράπαν ἠδύνατο· ἐπελάθετο γὰρ οὐ
τοῦ φαγεῖν μόνον τὸν ἄρτον³⁸⁴, κατὰ τὸν μέγαν Δαβίδ (σύμβολον,

44 ἐπίθετε omnes: στηρίξατε Λ₈ mg, F mg || στοιβάσατέ omnes || 45 με: μου B ||
57 τοῦ: τὸ Λ₈.

382. Πρβλ. Ἄσμα 5, 8 καὶ Μακκαρίου Αἰγυπτίου, Ὁμιλία 5, 6, PG 34, 500B.

383. Ἄσμα 1, 3-4· 1, 16· 2, 3-5· 2, 14· 4, 9 καὶ 11· 5, 9-10· 5, 13 καὶ 16· 8, 6-7.

384. Ψαλμ 101, 5.

ὥς αὐτός φησιν, ἐναργὲς τοῦ κατὰ Θεὸν πένθους καὶ τῆς μεταμελείας), ἀλλὰ καὶ αὐτῆς, ὥς εἰπεῖν, καθάπαξ τῆς φύσεως τῷ τῆς θείας ἀγάπης
60 ὑπερφυῶς ὑπερβάλλοντι.

47. Ἐνιαυτὸν γοῦν ὅλον, καθάπερ αὐτὸς ἐκεῖνος πρὸς τινὰς τῶν ἑαυτοῦ φοιτητῶν καὶ φίλων ἔλεγεν ὕστερον, ἐφ' ἑνὸς πλευροῦ διήνησε κατακειμένοις· εἶτ' ἐκεῖθεν ἐξαναστὰς—ὦ τῶν καινῶν τουτωνι καὶ ὑπὲρ φύσιν πραγμάτων! —ἐπὶ τινος καθέδρας ἐνιαυτὸν αὖθις ὅλον κεκάθικε, 5 μηδὲν ἁμείψας ἐφ' ὅλοις τοῖς δυσι τούτοις ἐνιαυτοῖς τὸ σχῆμα τῆς καθέδρας τε καὶ τῆς κατακλίσεως, μὴ πρὸς εὐχὴν ἀναστὰς, μὴ γόνυ κλίνας, μὴ τὴν τάξιν ἐκατέραν ἁμείψας ὅλως ἐφ' ὅλοις τοῖς δυσιν ἔτε- σιν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἀνακειμένος ὅλος ἦν, ὅπερ ἔφην, ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦτο πλευροῦ, τὸν δ' αὖθις τῇ καθέδρᾳ προσηλωμένος ὡσαύτως, καθάπερ 10 ἔκ τινος ὕλης ἀψύχου πεπονημένος ἄνθρωπος· οὐδὲ γὰρ ἡ σωματικὴ τοῦ- τον ἐκεῖθεν ἀνίστη χρεῖα, εἰ μὴ που τὸ τῆς κενώσεως τῶν περιττωμά- των εἴποι τις ἀπαραίτητον, βραδέως που κατεπεῖγον καὶ τοῦτο διὰ τὸ τῆς ἀσιτίας ὑπερφυῶς ὑπεράνθρωπον· ἄρτω καὶ γὰρ βραχυτάτῳ τινὶ καὶ ἀπεσκληρότι καὶ ὕδατι παραπλησίως ὁ γεννάδας χρώμενος ἦν, καὶ 15 τοῦτο διὰ μακροῦ καὶ ὅσον ἀποζῆν μόνον, τοῦ συνδέσμου συντηρουμένου τῆς φύσεως· ἃ δὲ καὶ πρὸς τινος ὑπηρετεῖτο τῶν μοναχῶν, ὥς μὴ διακό- πτειν αὐτῷ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς φύ- σεως.

Καὶ μὴδεὶς ἀπιστεῖτω τοῖς λεγομένοις, τῇ φύσει ταῦτα παραμε- 20 τρῶν³⁸⁵· οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς φυσικῆς ἀκολουθίας ταῦτ' εἶναι ποτ' ἂν εἴποι- μεν, οὐ τὰ προσεχῶς εἰρημένα ταυτὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸ τούτων πάντα σχεδόν, τὸ τῆς ἀκροτάτης νηστείας ἀγγελικόν, τὸ ἐν τῇ μακρᾷ καὶ χρονίῳ γυμνώσει καθάπερ ἄσφακόν τε καὶ ἄυλον, πρὸς τε θερείους φλόγας καὶ χειμερίους πάγους παραβαλλόμενον, τὴν ἐν ταῖς ἀβάτοις 25 καὶ ξηραῖς ἐκείναις ἐρήμοις ἐπὶ μακρὸν ὑπεράνθρωπον δλαιταν· ἃ πῶς ἂν εἴποι τις ἀνθρωπεῖαν ὑπενεγκεῖν φύσιν δύνασθαι, μὴ τῶν φυσικῶν ἕξω φρενῶν αὐτὸς ἐκεῖνος γενόμενος; Ἄλλ' ἐκεῖνο περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων θαρρούντως δῆπουθεν λέγομεν, ὅτι περ ἡ δαψιλῶς ἐν ἐκείνῳ χεθεῖσα χάρις τοῦ θεοῦ πνεύματος, ὥσπερ ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν ἐκείνῳ 30 τὰ τῆς ἀνθρωπείας ἐπέκεινα φύσεως μετὰ Παύλου τε καὶ Στεφάνου καὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἁγίων χοροῦ δέδωκε, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ταῦτα τὰ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας, ὅσα περὶ τὴν σωματικὴν δηλαδὴ τράπεζαν

11 ἐκεῖθεν F mg || 12 εἶπε B pc, Λ₈ pc || 23 θερίους omnes || 26 εἶπε F Λ₈ S₁ || ἀνθρωπίνην Λ₈ || 30 ἀνθρωπίνης Λ₈ || 32 τὴν σωματικὴν...τράπεζαν: βρῶσιν καὶ πόσιν Λ₈.

385. Βλ. πιδ πάνω σημ. 94.

στάσιν τε καὶ καθέδραν φημί καὶ κατάκλισιν, οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὑπὲρ λόγον φυσικὸν ὡσαύτως ἐνεργεῖν πάντα δέδωκε, κατὰ τοὺς ἐκεῖνα καὶ
35 παθόντας καὶ λόγοις φιλοσοφήσαντας³⁸⁶ ὑψηλότατα· «ὅπου καὶ γὰρ ὁ ὑπὲρ φύσιν ἐνδημήσει Θεός», αὐτοὶ φασιν οὗτοι, «πάντα ἐξῆς ὑπὲρ φύσιν αὐτόθι γίνεται»³⁸⁷.

Θεῖαν τοιγαροῦν ταῦτά φαμεν, οὐκ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ὑπερ-
φυῶς ἐν τοῖς ἀξίοις κατὰ καιροὺς ἐνεργήσασαν καὶ τῆς ιδέας τοῦ θαυμα-
40 τουργικοῦ χαρίσματος τὰ κρείττονά τε καὶ ὑψηλότερα· ὥς γὰρ τὸ ξηρὰν ἀνορθῶσαι χεῖρα καὶ πεπηρωμένον ὀφθαλμόν, ἢ καὶ σῶμα παρειμένον ὄλον πρὸς ὑγείαν ἀθρόον ἐπαναγαγεῖν εὐχῇ καὶ ψιλῷ μόνῳ προσρήματι, ἔτι τε θῆρας ἀγρίους ἡμερῶσαι καὶ νεκροὺς ἀναστῆσαι, θείας εἶναι φα-
μεν χάριτος θαύματα, τὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως λόγον ὑπερφυῶς ὑπερ-
45 βαίνοντα, οὕτω δὲ καὶ τὸ τῷ αἵματι καὶ τροφῇ συνίστασθαι πεφυκὸς σῶμα δίχα τῆς ἐκ τούτων φυσικῆς ἀναπληρώσεως ἐπὶ πάνυ τοι μακρὸν συντηρῆσαι, μὴ διαλυθὲν ἀναγκαίως εἰς τὰ ἐξ ὧν συνεπάγη στοιχεῖα, καὶ τὸ ἐκ μελῶν καὶ μορίων συγκείμενον αὖθις· ἃ δὲ νεύρων καὶ ἀρμο-
νιῶν σύνδεσμοι συνέχοντα καὶ συγκολλῶντα πρὸς ἐνὸς κατασκευὴν σώ-
50 ματος μεταβατικὸν κατὰ φύσιν ἐργάζεται, τῇ καθέδρᾳ καὶ στάσει καὶ ταῖς πυκναῖς ἐφ' ἐκάτερα μετακλίσει τὸ εὐπετές καὶ ἄλυτον οἶονεϊ χα-
ριζόμενα³⁸⁸. Τοῦτο δὲ κατασχεθὲν ὑπερφυῶς τὸ παράπαν ἀκίνητον ἐφ' οὕτω μακρὸν μὴ διαφθαρῆναι χρόνον τῆς αὐτῆς εἶναι φασι θαυματουργ-
ικῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, καὶ τοσοῦτω μείζω καὶ ὑψηλότερα, ὅσω
55 καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως καὶ τῶν παθῶν ἄρξια τινά, τοῦ φύσιν ὑποτάξαι θηρίου ἢ καὶ πάσχοντα πρὸς ὑγείαν ἀνακαλέσασθαι σώματα πολλῶν δυσχερέστερον καὶ κατὰ τοῦτο δὲ καὶ θαυμασιώτερον, κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Ἀθανάσιον, καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης περιφανῇ διδάσκαλον αὖθις, Ἰωάννην φημί τὸν τὴν γλῶτταν χρυσοῦν, ἵνα μὴ τοὺς πλείονας λέγοι-
60 μεν· «τὰ μὲν γὰρ καὶ ἱατρικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ μηχανῇ καὶ ἐπιτηδεύματα πολλάκις ἐνήργησαν»³⁸⁹, ὁ πολὺς φησιν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· τὸ δὲ ψυχὴν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν ἀποκαταστήσαι καὶ τοσοῦ-
τον ἀπειλικρινημένην αὐτὴν καὶ καθαρὰν ἀπεργάσασθαι, ὥς καὶ τὰς

35 καὶ post ὅπου: om B Λ₈ || 41 καὶ ante σῶμα: om Λ₈ || 44 ἀνθρωπίνης Λ₈ ||
60 καὶ ante ἐπιτηδεύματα om B.

386. Βλ. πρὸς πάνω *Βίος ἁγίου Σάβα* 45.

387. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως* 86 (σ. 194), PG 94, 1141B: «...ὁ Θεός...τῇ συγκαταβάσει κεχρημένος διὰ τῶν συνήθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν».

388. Βλ. Πλάτωνα, *Τίμαιος* 77c ἐέ· 82b ἐέ· Ἀριστοτέλη, *Περὶ ζώων μορίων* 9, 654a ἐέ.

389. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 2, 16 (σ. 110-112), PG 35, 425AB.

θείας ἀκτῖνας ὑπερφυῶς αὐτήν ἐν ἑαυτῇ δύνασθαι δέχεσθαι, κάντεϋθεν
 65 καὶ τὸ σῶμα συνδιατιθέμενον ταύτῃ φυσικῶν ἀναγκῶν ὑπερφυῶς ἔξω
 καθίστασθαι, τοῦτ' ἂν εἴῃ τὸ πάντων θαυμάτων θεϊότατόν τε καὶ ὑψη-
 λότατον, καθὼ καὶ ὁ ταῦτα «παθῶν τε καὶ μαθῶν»³⁹⁰ Σύρος ἐκεῖνός φημι
 τὴν ἡσυχίαν τε καὶ τὴν θεωρίαν ὁ περιβόητος «κρεῖττόν σοι», φησί,
 «τὸ πεπτωκός σου τῆς ψυχῆς ἢ μυρίους ἀναστῆσαι νεκρούς· κρεῖττόν
 70 σοι τὸ πεπονηκός καὶ νοσοῦν αὐτῆς ἰάσασθαι, ἢ τοὺς ἀσθενοῦντας τὰ
 σώματα»³⁹¹.

Οὕτω μὲν οὖν ἔχω περὶ τῶν ὑπὲρ λόγον τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατορ-
 θωμάτων, τῶν τε ῥηθησομένων καὶ ὅσα δηλαδὴ φθάσας ὁ λόγος ἐδή-
 λωσε, καὶ οὗτος ὁ τοῦ κατ' αὐτὰ μυστηρίου λόγος, ὥς ὁ τῶν ταῦτα πα-
 75 παθόντων τε καὶ διδασκάντων πατέρων λόγος· οὐ γὰρ καινὰ τινα ταῦτα καὶ
 πρώτως ἄρτι τὴν τοῦ Χριστοῦ νύμφην, τὴν ἐκκλησίαν, σεμνύνοντα,
 διωμιλημένα μὲν οὖν ἐκ μακροῦ καὶ συνήθη καὶ πολλοῖς ἐκείνων σπου-
 δασθέντα τε καὶ κατορθωθέντα, εἰ καὶ τὰ κατὰ μέρος ὁ μέγας οὗτος
 σὺν ὀλίγοις τισίν, ὅσα γε ἡμᾶς εἰδέναι, συνειληφῶς ὑπὲρ φύσιν ἐν ἀρε-
 80 τῆς χρῆμα παντοδαπὸν τε καὶ θεοεἰκελον ἡκριβώσατο. Εἰ δέ που καὶ
 τοῖς περὶ τῶν θεοφόρων ἐκείνων λόγοις, ὧν ζηλωτὴς οὗτος ἐφάμιλλος,
 διαπιστεῖν τινες βούλονται, «πρὸς τὸν λόγον οὐδέν»³⁹² φασιν· οὐδὲ γὰρ
 πρὸς ἐκείνους ἡμῖν ὁ λόγος, ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστάναι συνεδρίου προ-
 φανῶς σπεύδοντας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ταυτὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐξαίρετα
 85 τοῖς τῆς ἀπιστίας λογισμοῖς καθαιρεῖν, ὅσον τὸ καθ' αὐτούς, δοκιμά-
 ζοντας. Ἐπὶ δὲ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

48. Τρεῖς μὲν οὖν ἐνιαυτοὺς ὅλους κἂν τούτῳ δὴ τῷ σπηλαίῳ
 τὴν ἀγγελικὴν ταύτην καὶ ὑπερφυεστάτην μετιῶν πολιτείαν ὁ ἑνσαρκος
 διήνηυσεν ἄγγελος³⁹³, ὅλος ἐξεστηκῶς τῶν παρόντων, ἡλλοιωμένος ὅλος
 καὶ ἔνθεος, θαῦμα καὶ αὐταῖς ταῖς ἀύλοις φημί καὶ περὶ Θεὸν φύσεσιν·
 5 ὁ δὲ καὶ αὐτὸς λαβὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὥς τοῦ χωρητοῦ κατὰ χάριν ἀν-
 θρώπῳ παντὸς ἐν μεθέξει γέγονε καὶ πλήρης αὐτῷ, καθόσον οἷόν τε,
 τῶν ἀγωγίμων τῆς ἀρετῆς ἢ φορτῆς—τὸ γὰρ «ἐπέκεινα», φασί, «Γα-

72 οὖν om B Λ₈ || 79 γε om Λ₈.

3 ἡλλοιωμένος F.

390. Βλ. πιδ πάνω σημ. 371.

391. Ἰσαάκ Σύρου, *Λόγος* 28 (σ. 114-115).

392. «Οὐδὲν πρὸς λόγον», Πλάτωνα, *Φίλητος* 42e.

393. Βλ. *Ἀπολυτίκιον ἡχου δ', προφ. Ἡλία*: «Ὁ ἑνσαρκος ἄγγελος...» καὶ *Εὐαγγελίου Σχολαστικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1, 14, PG 86, 2461A: «...ὁ ἐπὶ γῆς ἑνσαρκος ἄγ-
 γελος (δηλ. Συμεὼν ὁ Στυλῆτης)».

δείρων οὐ περατόν»³⁹⁴—θεσπέσιόν τι καὶ θεομίμητον ὄντως καὶ διανοεῖται καὶ καταπράττεται· εἰ μὲν τινι καὶ ἄλλῳ τῶν εἰς ταύτην ἐφθακό-
 10 των τῆς ἀρετῆς τὴν περιωπὴν ὡσαύτως κατορθωθέν, ἥκιστα λέγειν ἔχω· ὅτι δὲ καὶ μόνον ἱκανώτατον τοῦτο τὴν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρετῆς ἀνάβασιν ὡς εἰπεῖν τοῦ ἀνδρὸς ὑποδεῖξαι καὶ θεοείκελον ἀτεχνῶς τοῖς τε νῦν οὔσι καὶ τοῖς ἐξῆς ἐσομένοις³⁹⁵, καὶ μάλιστα λέγειν ἔχω. Εἰδὼς γὰρ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης θειότατον χρῆμα καὶ πάσῃ μὲν τῇ κατὰ
 15 Θεὸν ἀπλῶς ἀγαγῆ χρῆμά τι τῶν ἀναγκαιοτάτων εἴπερ τι τῶν πάντων, ὥσπερ ἐν οἰκοδομῇ πηλὸν τῶν ἡμετέρων τις ἔφη σοφῶν ξύμπασαν τὴν τῶν ἀρετῶν ὕλην, καθάπερ τινὰς λίθους ἐλάττονάς τε καὶ μείζους, πρὸς ἑαυτὴν συγκολλῶσαν καὶ συναρμόζουσαν εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ τῆς ψυχῆς οἴκου³⁹⁶, τοῖς γε μὴν εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην τῆς κατὰ Θεὸν τελειό-
 20 τητος ἐφθακόσι καὶ πάνυ τοι χρησίμην καὶ καθ’ ὑπερβολὴν ἀναγκαίαν, ὡς αὐξητικὴν τε τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν τούτοις ἐφεδρευόντων ληστῶν τε καὶ θηρίων δραστηκὴν ἀναιρέτιν, ὁ καὶ πάλαι διὰ βίου ταύτῃ συνὼν νῦν ὡς ἐξ ἄλλης αὐθις ἀρχῆς ἑαυτὸν αὐτὸς ὅλον αὐτῇ δίδωσι, πάντων, ὡς εἰπεῖν, ἐν γε τῷ παρόντι τῶν ἄλλων ἀφέμενος, μᾶλλον δὲ πάντα πι-
 25 στεύσας ἐκείνῃ καὶ ἐκείνῃ αὐθις ἀναλαβὼν οἶονεῖ τινα θησαυρὸν ἐσφραγισμένον, ἀσφαλῶς ἐν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων σωρείαν ἀτεχνῶς φέροντα.

“Ὅθεν καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτὸς τὰ τῶν θείων ἐκείνων χρησμῶν ὑπει-
 πὼν ἄριστα—«ὅταν ποιήσῃτε», φησί, «τὰ διατεταγμένα ὑμῖν πάντα,
 30 λέγετε ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμέν, ὃ γὰρ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν»³⁹⁷ καὶ «ἐὰν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλ-
 θητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»³⁹⁸, καὶ πρὸς τούτοις τὸ «χάριτί ἐστε σεσωσμένοι»³⁹⁹, «δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι»⁴⁰⁰.
 «ὡς ῥάκος γάρ», φησὶν, «ἀποκαθημένης ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ἐνώπιον
 35 τοῦ Θεοῦ»⁴⁰¹—, τοῦ φροντιστηρίου εὐθύς ἀπάρας ἐκείνου, εἰς τὸ παρὰ

13 ἐσομένης B || 20 καὶ post χρησίμην om B || 22 δραστηκώτατον Λ₈ || 30 ὀφείλομεν B || 34 ἡμῶν Λ₈.

394. CPG (2, σ. 661). Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 24, PG 36, 528C: «...πλήρης παιδεύσεως ἡ φορτίς, ὡς γοῦν ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει—τὸ γὰρ ἐπέκεινα Γα-
 δείρων οὐ περατόν—».

395. Βλ. Ὀμήρου, Ἰλιάς 1, στίχ. 70.

396. Βλ. Ἑρμᾶ, Ποιμὴν, Παραβολή 9, 4-13.

397. Λκ 17, 10.

398. Μθ 18, 3.

399. Ἐφ 2, 5.

400. Ρωμ 3, 24.

401. Ἦσ 64, 6.

τὸν Ἰορδάνην ἅπεις κοινὸν τῶν ἀσκητῶν καταγώγιον, ὀνόματι τοῦ μεγάλου βαπτιστοῦ καὶ Προδρόμου τιμημένον, καὶ τοῦ προεστῶτος μετὰ πλείστης ὅτι τῆς μετριοφροσύνης ἐδεῖτο τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀδελφοῖς αὐτόν τε συναριθμῆσαι καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως, ὅσα δὴ καὶ νόμος ἐκεί-
 40 νοις, ἐν ἅπαντι χρῆσθαι τῷ παρεστηκότι τῆς χρείας· οἱ δὲ τὴν ἐκείνου τέως ἰδόντες ἐπιδημίαν ὥντο μὲν αὐτὸν πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῶν καὶ διδασκαλίαν ὑπὸ Θεοῦ κεκινῆσθαι καὶ ἦκειν ἐναργῶς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ, ὥς ἂν καὶ μόνον ὀφθεῖς ὠφελήσειεν οὐ μικρὸν ἐκείνους, οἷος ἐκείνος· ὅθεν καὶ τῷ τοῦ πράγματος ἐπωφελεῖ καὶ ἄλλως ἀπροσδοκῆται κατα-
 45 πλαγέντες μετὰ περιχαρείας πάντες ὁμοῦ πρὸς ἐκείνον οὐχ ὅσης ἂν καὶ ῥηθῆναι ῥαδίως συνήσαν, ἄλλος ἀλλαχόθεν περικυκλῶντες, ποδῶν ἀπτόμενοι, χεῖρας καταφιλοῦντες, τὸ περικείμενον ῥάκος ταῖς ὕψειν ἐαυτῶν ὥς τι χρῆμα τῶν ἱερῶν παρατρίβοντες· ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν τῆς ἐπιδημίας αἰτίαν ἐμάνθανον, ὅτι Σάβας ὁ περιβόητος ἐν ἀσκητικοῖς κατορ-
 50 θώμασιν, ὁ μέγας θησαυρὸς τῶν τοῦ πνεύματος χαρισμάτων, οὐ πλήρης τῆς ἀκοῆς γῇ τε καὶ θάλασσᾳ, μαθητῆς αὐτῶν εἶναι βούλεται, τὴν τῶν εἰσαγωγικῶν καὶ στοιχειουμένων τάξιν αἰρούμενος⁴⁰², καὶ τοῦτο δὴ πρὸς τοῦ καθηγητοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητος πάσης σχήματί τε καὶ νέυματι καὶ παντὶ τῷ τῆς ψυχῆς ὠρμηκότι περιπαθῶς ἐξαιτούμενος ἦν, πᾶσιν
 55 ὑποπίπτων, πάντων προσκαλινδούμενος τοῖς ποσὶ καὶ καταφιλῶν μεθ' ὅσης οὐκ ἂν τις εἶπε ῥαδίως τῆς μετριοφροσύνης, ἐνεοί τινες ἦσαν καὶ σχεδὸν ἄφωνοι πρὸς ἀλλήλους ὀρῶντες καὶ τῷ καινῷ τοῦ πράγματος ἐξόχως καταπληττόμενοι. Εἶτα καὶ πρὸς ἐκείνον «Καὶ πῶς οἶόν τε τοῦτο γενέσθαι, σοφώτατε πατέρων καὶ τιμιώτατε», πάντες ἔφασκον, «παρὰ
 60 πᾶσαν ὃν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν; Πῶς ὁ τῶν διδασκάλων ἄριστος σύ, ὁ καθάπερ ἄλλος Μωσῆς τὰ γράμματα τῆς πνευματικῆς ταυτησὶ νομοθεσίας οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας δεξάμενος, οὐ μέλανι γεγραμμέναις⁴⁰³, ἀλλὰ χάριτι, μαθητῆς ὀνομασθήσῃ καὶ ὑπρέτης τῶν ἐξυπηρετεῖσθαι καὶ μαθητεῦν δεομένων τῇ σῇ τελειότητι; Οὐ-
 65 δαμῶς, ἀλλ' ἡμεῖς μᾶλλον ἐσόμεθά σοι καὶ ὑπηρετῶ καὶ μαθηταί, νόμον ἡγούμενοι θεῖον ἅπαν τὸ παρὰ σοῦ προσταττόμενον· εἰς αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ πρὸς Θεοῦ κινήθεις πάντως αὐτόκλητος πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους ἐλήλυθας».

Ἦς δ' ἐκείνος οὐδὲν μᾶλλον τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐνστάσεως ἐνεδί-
 70 δου, παντὶ τρόπῳ πάντων ἐαυτὸν ἀποδεικνὺς ἔσχατον καὶ αὐτῆς δὴ τῆς

38 ὅτι: ὅσης Λ₈ || 45 περιχαρείας F Λ₈ S₁ || 46 ῥαδίως B.

402. Βλ. πιδ πάνω σημ. 249.

403. B' Κορ 3, 3. Πρβλ. Ἰεζ 11, 19· 36, 26.

μετ' αὐτῶν ὁμίλιας καὶ συνοικίσεως καὶ ὥς οὐδ' ἂν, εἴ τι καὶ γένοιτο τοῦ πράγματος, ἀποσταλὴ πείθει τοὺς ἄνδρας καὶ ἄκοντας γνώμῃ τῇ ἐκείνου συνθέσθαι, ὑποταγῆς τῆς πρὸς ἐκεῖνον καὶ τοῦτ' αὐτὸ κρίναντας εἶδος, τὸ τοῖς ἐκείνῳ δεδογμένοις ἀπεριέργως ἀκολουθησάτω. Δεξάμενοι
75 τοῖνυν καὶ διακονίαν εὐθύς—καὶ τοῦτο κατὰ γνώμην ἐκείνου πάντως— τοῦ ναοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ἐγχειρίζουσιν.

49. Ὅπως μὲν οὖν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀσκητῶν ἐκείνων οἶα τις λαμ-
πρὸς ἐξέλαμψεν ἥλιος, πᾶσιν ὑπόδειγμα καὶ τύπος ἐναργῆς ἀγαθοῦ παν-
τὸς χρηματίσας, οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς φημι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ
τῇ περὶ τὴν ὑπηρεσίαν ἀκαμάτῳ σπουδῇ καὶ φιλοκαλίᾳ, καὶ ὥς πάν-
5 τας ἐξέπληξε, τῷ περὶ πᾶσαν ἀρετὴν καθ' ὑπερβολὴν ἄκρῳ «σιωπῶσα
παραίνεσις»⁴⁰⁴ φανείς ἀληθῶς ἐκείνοις, ταῦτα τοῖνυν καὶ τὰ τούτοις
ἐπόμενα παρεῖς, διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, πρὸς ἐκεῖνο τέως κατὰ και-
ρὸν βαδιοῦμαι. Ἐξῆι ποτὲ τοῦ φροντιστηρίου ξύλα πρὸς τὴν τῶν ἀ-
ναγκαίων ὑπηρεσίαν μετακομίσων ὁ τὴν τῶν ὄνων ὑπηρεσίαν πεπιστευ-
10 μένος· συνεξῆι δὲ ἄρα τούτῳ καὶ ὁ θαυμάσιος Σάββας συνυπηρετήσων
τῇ χρείᾳ, εἰθισμένον ὃν αὐτῷ τοῖς ἀδελφοῖς καθόσον οἷόν τε συμπονεῖν
καὶ τὴν μετὰ χειρὸς ἐκάστῳ συνδιαφέρειν διακονίαν. Ἐπεὶ τοῖνυν γέ-
νοιτο πρὸς τῷ ἔλει, τοὺς μὲν ὄνους εἰς νομὴν ἀφῆκαν αὐτοῦ που, περὶ
συλλογῆς, ὥς εἰκός, αὐτοὶ διασκοπούμενοι ξύλων· λέοντες δὲ τρεῖς
15 κατὰ ταῦτὸ τοῦ ἔλους ἐκφανέντες ἀθρόον ὥς ἐπὶ δεῖπνον ἔτοιμον σπουδῇ
κατὰ τῶν ὄνων ἐχώρουν. Ὁ μὲν οὖν ἐπιστάτης ἐκείνων πόρρωθεν ἰδὼν
ἐπιόντας τοὺς θῆρας φυγῇ μόνῃ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν πιστεύει, μηδὲ
φωνὴν ἀφείς τὸ παράπαν· ὁ δὲ μέγας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τοὺς ὄνους
ἐπάρας, οὕτω γὰρ ἦσθετο τῆς τῶν θηρίων ἐφόδου, ὁρᾷ συνεχομένους
20 ἐκείνους καὶ χαλεπῶς πάντοθεν κλονουμένους τοῦ θανάτου τῷ δέει
καὶ τὴν αἰτίαν, ἥτις εἴη, συμβαλεῖν μὲν καθαρῶς αὐτόθεν οὐκ ἔχων,
ὑποπτέυσας δ' ὅμως τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ὀφθαλμούς, ὥς ἔθος,
ἐν γε τοῖς τοιοῦτοις περιάγων ὧδε κάκεῖσε, ὁρᾷ καὶ αὐτὸς αἰφνης τοὺς
θηρας (ἦσαν γὰρ ἤδη καὶ πλησίον ἐκείνων) θρασύ τι καὶ λεόντειον ἐ-
25 πόντας τοῖς ὄνοις καὶ διασπαράττειν αὐτοὺς ἤδη μέλλοντας. Καὶ περι-
αλγῆς γενόμενος τὴν καρδίαν ὑπὲρ τε τῶν ζώων αὐτῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν
χρωμένων αὐτοῖς εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων ὑπηρεσίαν, εὐχῇ μὲν κατὰ τῶν
θηρίων οὐ χρῆται, ἀλλ' οὐδ' ἐπιτιμῆσει τινί, καίτοι γε καὶ ἄμφω δυνά-
μενος ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας· οἱ γὰρ ἀπαράγραπτον πάντη
30 τεττηρηκότες τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα τῆς ἀρχαίας τὸ παράπαν οὐκ ἀπο-

2 ἐναργῆς om S₁ || 11 οἷόν τε bis scripta A8 ac || 20 κλονομένους A₈.

404. Γρηγορίου Θεολόγου, 15, 3, PG 35, 913C.

πίπτουσιν εὐγενείας⁴⁰⁵, ἀλλὰ κρατοῦσι βασιλικῶς μετὰ τῆς κάτω κτίσεως πάσης, κατὰ τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον, καὶ αὐτῶν δηλαδὴ τῶν θηρίων⁴⁰⁶. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μέγας ὢν εἶπερ τις τῶν πάντων καὶ ἰσχύων ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος, ὡς εἶπον, τὰ γε τοι-
 35 αὐτα τὸ μὲν ἐκοντὶ παρατρέχει, τῇ δὲ καλλίστῃ τῶν ἀρετῶν ταπεινοφροσύνη καὶ αὐθις δίδωσι τὰ πρεσβεῖα. Καὶ ὁ τρόπος θαυμάσιος οἷος! Ἐπεὶ γὰρ τοὺς λέοντας, ὃν εἴρηται τρόπον, ἴδοι κατὰ τῶν ζώων ὁρμῶντας καὶ τι γε ἄλλο ἢ λέοντας αὐτίκα δεικνυσθαι μέλλοντας, διακώψας ἐκεῖνος καὶ τῶν θηρίων ἐν χροῖ γενόμενος—ὃ τῆς θαυμαστῆς σου περὶ
 40 τὸν ἄνδρα δυνάμειος, δέσποτα!—προσκαταβάλλει μὲν ἑαυτὸν τῇ γῇ· κείμενος δὲ πρηνὴς («Τὸν θεὸν ὑμᾶς ὀρκίζω», πρὸς τοὺς λέοντας αὐτοὺς μεγάλην φησὶ τῇ φωνῇ, «τὸν κοινὸν δεσπότην ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν, μηδὲν τι κακὸν ἐπὶ τούτοις ἐργάσασθαι τοῖς ζώοις, ἀλλὰ μηδὲ προσάψασθαι τὸ παράπαν· παραχωρῆσαι μὲν οὖν αὐτοῖς ἀκίνδυνον ὡς μάλιστα τὴν
 45 ὑποστροφὴν τὴν πρὸς τοὺς ἰδίους, ἐμὲ δὲ ἀντὶ τούτων ἐτοίμην, ὡς ὁρᾶτε, προκείμενον τράπεζαν τοῖς ὄνου διασπαραζάντες, ὁρῶ γὰρ ὑμᾶς καὶ τροφῆς δεομένους, τῇ γαστρὶ παραπέμψατε, τοῦ κωλύοντος οὐδαμῇ πεφνηνότες»). Οἱ δὲ θῆρες τῆς ὁρμῆς ἑαυτοὺς ἐπισχόντες ἴσταντο καταπερεῖ τινες λογικοὶ καὶ συνιέντες τῶν λεγομένων· ὅθεν καὶ ὡς ἐπωδὴν
 50 τινα θεῖαν τὰ τοῦ μεγάλου δεξάμενοι ῥήματα, τὴν μὲν φυσικὴν ἀποτίθενται θηριωδίαν αὐτίκα⁴⁰⁷, τὰς δὲ κεφαλὰς ὑποκλίναντες ἐκεῖνῳ (προσκυνεῖν αὐτοὺς εἶκασεν ἂν τις ἐν δουλικῷ καὶ τεταπεινωμένῳ τῷ σχήματι) προβάτων δίκην εἰς τὰς ἑαυτῶν ὑπέστρεφον καταδύσεις, οὐ δι' εὐσέβειαν, ὡς πάλαι τὸν Δανιήλ, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν
 55 ὑπερφυῶς αἰδεσθέντες τὸν ἄνδρα.

Οἱ μὲν οὖν κακῶν ἀπαθεῖς παραδόξως ἀπολαβόντες τοὺς ὄνους (παρῇ γὰρ ἤδη καὶ ὁ φυγὰς ἀδελφὸς ἐκεῖνος τὸ περὶ ψυχῆς ἀποτιναξάμενος δέος) οἴκαδε χαίροντες ἐπανήεσαν· τῆς δὲ περὶ τούτου φήμης πανταχόσε διαδοθείσης, πολὺς ὁ περὶ τοῦ μεγάλου λόγος καὶ πρότερον
 60 ὢν πανταχοῦ πολλαπλασιῶν αὐθις ἐξηχεῖτο καὶ θεοφόρος τις καὶ θαυ-

38 μέλλοντας δεικνυσθαι F ac || 45 ἔτοιμον Λ₈ || 46 τράπεζαν: βρώμα Λ₈.

405. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 36, 10, PG 35, 1241B.

406. Βλ. Δημ. Γ. Τσάμη, "Ἀνθρωπος καὶ περιβάλλον στὴ σκέψη τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 9 ἔ.

407. Βλ. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς Γεν' Οὐμῖλα* 25, 5, PG 53, 225: «...ἐὰν ἴδῃ θηρία δίκαιον, ἐπιλανθάνεται τῆς οἰκείας φύσεως, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς θηριωδίας, καὶ μένοντα ἐν τῇ φύσει τὴν θηριωδίαν εἰς τὴν ἡμερότητα μεταβάλλει». *Εἰς Γεν' Λόγος* 5, 2, PG 54, 601-602· *Εἰς Γεν' Οὐμῖλα* 9, 4, PG 53, 78-79.

μάτων δημιουργός ἐξαισίων ὁ ἀνὴρ παρὰ πάντων ἀνεκηρύττετο. Οὐδὲ γὰρ νῦν πρῶτον τὸ κατὰ τοὺς λέοντας τούτους θαῦμα τὸν μέγαν ἐνηργηκέναι φασίν, ἀλλὰ συνήθης ὥσπερ ἐν τοῖς τοιούτοις ἦν καὶ πολυτρόπως αὐτῷ πολλάκις τὰ γε τοιαῦτα πρὸς τῆς ἐνούσης χάριτος δέδοτο. Καὶ γὰρ
65 καὶ τῷ πέραν ἐκείνῳ τοῦ Ἰορδάνου σπηλαίῳ μέλλων ἐγκατοικίζεσθαι, καθὰ δὴ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσε, λέοντα πρότερον ἐκεῖθεν ἐξώσας, μόνῳ δηλαδὴ ῥήματι, τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ ἰσαγγελον πολιτεῖαν αὐτόθι μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας ἐφ' ὅλοις τοῖς τρισὶ διήνυσεν ἔτεσι.

Καὶ τῷ μαθητῇ δ' αὖθις αὐτὸς ἐκεῖνος χρόνοις ὕστερον προσδια-
70 λεγόμενος, χαριέντως οὕτω πως, «Ἐμοί», φησί, «καὶ διὰ τῆς τῶν θηρίων ὀμιλίας, ὃ φίλος, προσεγένετο πολλάκις μεγίστην καρπώσασθαι Θεοῦ χάριτι τὴν ὠφέλειαν· λέουσι γὰρ ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐντυγχάνωνν πολλάκις καὶ τούτοις οἷα δὴ καὶ συνήθεσι συναγελαζόμενος (ἐπίτηδες γὰρ αὐτῷ τούτῳ πολλάκις ἐμβαλὼν οἶδα καὶ μέσον ἐκείνων ἐμαυτὸν καθιστάς,
75 ἦσαν γὰρ καὶ σύνδύο που καὶ σύντρεις), ἐπιμελῶς ἀνεσκόπουν ἐκείνους, ὀφθαλμῶν φημι θέσιν καὶ σχήματος μέγεθος καὶ φυσικὴν οἶον ὑπερφίαν, ἔτι τε σοβαρὰν σύχενος ἐφ' ἐκάτερα κλίσιν καὶ ἄλλα βασιλικόν τε καὶ γενναῖον, ὥσπερ ἀκούεις, καὶ ἀκωκὰς ὀνύχων, τοῦτο δὴ τὸ τῶν λεόντων ἔσχατόν τε καὶ μέγιστον. Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα»,
80 φησίν, «κατανοῶν ἐπιμελῶς, ὅπερ εἶπον (παρεῖχον γὰρ μοι κάκεῖνοι τὸ εὐπετὲς καὶ ἀπρόσκοπον ἤδη, ὥσανεῖ τινες τῶν πάλαι συνήθων προσηνῶς τε καὶ ἡπίως ἐπὶ πολὺ συνδιάγειν ἐθέλοντες), θαυμαστὴν τινα τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐκαρπούμην τὴν θεωρίαν εἴπερ ποτὲ καὶ μέγα τι κέντρον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τε καὶ τῆς ἀγάπης ἢ ψυχὴ κάντεῦ-
85 θεν ἐδέχετο⁴⁰⁸. ὅθεν καὶ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ κατὰ καιρὸν ἐμεμνήμην καὶ αὐτὰ δὴ τὰ θηρία συγκαλοῦντος πρὸς ἔπαινον Θεοῦ μετὰ πάσης τῆς κτίσεως, τὸ αἰόδιμον ἐκεῖνο συνάδων αὐτῷ μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ θαύματος· ὥς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας»⁴⁰⁹.

50. Οὕτω δοξάζειν οἶδε Θεὸς τοὺς αὐτὸν γνησίως δοξάζοντας⁴¹⁰. οὕτως ὑποτάσσει τὴν κτίσιν τοῖς μικρὰ τινα μέρη ταύτης ἐκουσίως ἐαυτῶν ἀπορρίψαι καὶ δεσπότας καὶ βασιλεῖς αὐτῆς καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ἐκείνης βασιλείας καὶ ἀποκαταστάσεως ἀναδείκνυσιν. Ἄλλ' ἐν τού-
5 τοις γε ὄντι τοῖς κατορθώμασι τῷ μεγάλῳ καὶ πάντας μὲν τοὺς ἐγγύς

5 γε om Λ₉.

408. Γιὰ τὸ θεολογικὸ περιεχόμενον καὶ τὴ σημασίαν τῆς φυσικῆς θεωρίας βλ. Τσάμη, *Τελείωσις*, σ. 95-108.

409. *Ψαλμ* 103, 24.

410. *Α' Βασ* 2, 30: «τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω».

καὶ τοὺς πόρρω δίκην ἡλίου καταφωτίζουντι, πάντων δ' αἴθις καὶ αὐτῶν
 φημι τῶν ἐσχάτων ἐσχατον ἑαυτὸν ἀποδεικνύντι καὶ πράγματι παντὶ
 καὶ κινήματι—τί γὰρ δεῖ προσδιατρίβειν ἔτι;—χρησμός ἄνωθεν ἐπι-
 φοιτᾷ θεός, τὰς αὐτόθι καταλιπόντα καθάπαξ διατριβᾷ τῇ τῶν Ῥω-
 10 μαίων αἰθις ἀρχῇ τε καὶ γῇ μετὰ σπουδῆς ἑαυτὸν ἀποδοῦναι· «εἶναι
 γὰρ ἐκεῖ πολλούς», ἔλεγεν ὁ φανείς, «τοὺς τῆς σῆς δεομένους βοηθείας
 καὶ ἐπισκέψεως· ὅθεν οὐδὲ μέλειν σε τὸ παράπαν οὐδ' ἀναβάλλεσθαι
 χρή, ἀλλὰ κατὰ σκοπὸν ὅτι τάχος ἐκέισε χωρεῖν, τοῦτο πρὸς βουλής
 ὃν ἀντικρυς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ». Καὶ ταῦτα μὲν ὁ φανείς· ὁ δέ, τὸν χρη-
 15 σμὸν θεῖον εἶναι μὴ ἀγνοήσας, νεύματι τῷ προεστῶτι γνωρίζει καὶ πᾶσι
 δηλαδὴ τοῖς συνοῦσι, καὶ ὡς ἀποδημεῖν αὐτὸν πᾶσα δῆπου ἀνάγκη,
 μὴδὲν ὅλως μελήσαντα· οἱ δὲ λύπη μὲν οὐ φορητῇ συσχεθέντες ἀθρόον,
 οἷς τὸν κοινὸν ὁδηγόν τε καὶ φωστῆρα καὶ παντοδαπὸν κυβερνήτην ἔ-
 μελλον ἀποβάλλειν, προστάγμασι δὲ δεσποτικοῖς ἀντιλέγειν αἰθις οὐχ
 20 οἷοί τε ὄντες, ὀδυνηρῶς μὲν καὶ μετὰ πλείστων ὅσων τῶν ἐκ ψυχῆς
 δακρύων τε καὶ στεναγμῶν, συγχωροῦσι δ' οὖν ὅμως ἐκείνῳ τὴν ἀνα-
 χώρησιν, καὶ τινὰς τῶν σὺν αὐτοῖς ἀδελφῶν ἐγχειρίσαντες, τοὺς μέχρις
 Ἱεροσολύμων αὐτῷ τῆς ὁδοῦ κοινωνήσαντας.

Ὁ μὲν οὖν τοῖς συνεκπεμφθεῖσι τούτοις ἡγεμόσι τῆς ὁδοῦ χρώ-
 25 μενος εὐθὺ τῶν Ἱεροσολύμων ἐχώρει· τῆς δὲ περὶ αὐτοῦ φήμης ὥσπερ
 ὁσμῆς τινος μύρου πανταχόσε διαδοθείσης—ἦν γὰρ τοῖς μὲν καὶ ἀπὸ
 πείρας αὐτῆς, τοῖς δ' ἀπὸ μόνης τῆς ἀκοῆς ἐπίσημος⁴¹¹ ὁ γενναῖος—
 παμπληθεὶ πρὸς ἐκεῖνον συνέρρεον, «Σάβας ὁ μέγας ἐπανήκει τῆς μα-
 κρᾶς ἀποδημίας ἐκείνης» πρὸς ἀλλήλους μεθ' ἡδονῆς λέγοντες· κἀντεῦ-
 30 θεν πλήρης ἦν ὁδὸς καὶ πλατεῖα πᾶσα τῶν προσυπαντῶντων, τῶν προ-
 πεμπόντων, τῶν παρεπομένων, πάντων τοῖς ἐκείνου ποσὶ προσπιπτόν-
 των, χεῖρας καὶ πόδας καταφιλοῦντων μεθ' ὅσης τῆς αἰδοῦς καὶ τοῦ
 θαύματος, οὐ τῶν τῆς ἡμετέρας αὐλῆς φημι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῶν
 Ἰσμαηλιτῶν ἔθνους μοίρας τινὸς οὐκ ὀλίγης, μᾶλλον δὲ καὶ πάντων,
 35 ἐπειδὴ καὶ πάντες τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ φημι καὶ τῆς φήμης περιφανῶς
 ἤττηντο, καθὰ καὶ φθάσας ὁ λόγος δεδήλωκεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ
 ἔθνους ἀρχηγὸν αὐτόθι τότε παρόντα τοῖς ἄλλοις παραπλησίως ἢ περὶ
 τούτου φήμη κατέσχε, καὶ μὴδὲν ὅλως μελήσας εἰς ὄψιν τῷ μεγάλῳ
 καὶ οὗτος ἔρχεται καὶ πολλὴν αὐτῷ τὴν ἱκετείαν προσάγει λόγου τινὸς

10 post εἶναι: καὶ add S₁, F sl || 21 ante στεναγμῶν: τῶν add F A₈ S₁ || 33 τῶν
 om B || 36 ἐδήλωσε B || 39 πολὺν B.

411. Βλ. πρὸ πάνω σημ. 81.

40 καὶ ὁμιλίας τῆς καλῆς ἐκείνου γλώττης ἀκοῦσαι, χρημάτων ἀφθονίαν εἰς ἀμοιβὴν προτιθεῖς φιλοτίμως καὶ τὴν ἄλλην ὑπακοήν, ἐφ' οἷς ἂν ὁ μέγας ἐξαιτεῖν δηλαδὴ βουλευθεῖ· ὁ δὲ «Ὁ αὐτὸς εἶμι» λέγειν «ὥσανει πανταχοῦ πρὸς πάντας» ἐδόκει «καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι»⁴¹². Ὁθεν καὶ μᾶλλον ἔτι τὸ σταθερὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ τοῦ φρονήματος οἶον ἀδούλωτον
45 ὁ βάρβαρος ἐκτόπως θαυμάσας, τὸν μὲν μετὰ μερίζονός τινος τῆς αἰδοῦς αὔθις ἀφῆκε, τὰ τῆς ἡμετέρας δόξης πολλοῦ τινος ἀξιῶν ἐξ ἐκείνου, τοῖς δὲ νομοθέταις τε καὶ προστάταις τῆς ἰδίας θρησκείας πολλήν τινα τὴν μέμψιν ἐπήγε καὶ μικροῦ τινος ἐτίθει λόγου τὰ κατ' ἐκείνους.

51. Σάβας μὲν οὖν ὁ μέγας οὕτω παρὰ πάντων τιμώμενός τε καὶ προπεμπόμενος, εἰ καὶ λόγον οὐδ' ὄντινοῦν τῶν τοιούτων τὸ παράπαν αὐτὸς ἐποιεῖτο, τοῖς αὐτόθι πάλιν ἱεροῖς τόποις καὶ πράγμασιν ὅλον ἑαυτὸν δεδωκώς, μετὰ τοῦ συνήθους ἐκείνου περὶ ταῦτα τόνου καὶ φίλ-
5 τρου καὶ πάντας τοὺς συνόντας τῷ περὶ ταῦτα θεοφιλεῖ καὶ ζέοντι τῆς ψυχῆς⁴¹³ καταπλήξας—ἐκοινώνουν γὰρ αὐτῷ καὶ τῆς προσκυνήσεως ἀμισθὶ πάντες, τῇ περὶ αὐτὸν αἰδοῖ καὶ τῷ φίλτρῳ προῖκα τῶν φυλάκων αὐτὸ τοῦτο πᾶσι τὸ τηνικαῦτα διδόντων—τῶν Ἱεροσολύμων ἐξῆει. Καὶ τοῖς ἀσκουμένοις αὐτόθι συνταξάμενος ἀδελφοῖς, σφόδρα παθαι-
10 νομένοις τε καὶ δακρύουσιν ἐπὶ τῇ ἐκείνου στερήσει, ὁ μὲν τὴν ἐπὶ Δαμασκόν τε καὶ τὴν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν φέρουσιν, ποσὶ τοῖς ἑαυτοῦ χρώμενος, εὐτόνως διῆει. Γυνὴ δέ τις τῶν τῆς ἡμετέρας δόξης τε καὶ θρησκείας, τῆς φήμης καὶ ταύτην οἶμαι καλούσης, ἐντυγχάνει κατὰ μέσσην αὐτῷ τὴν ὁδόν, νεκρὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων, φεῦ, ἀγκαλὼν τὸν ἑαυτῆς
15 φέρουσα παῖδα· καὶ τοῖς ποσὶν αὐτίκα τοῖς ἐκείνου τὸν ἄψυχον ἢ δυστυχῆς ἐπιρρίψασα φόρτον, ἴσθησι μὲν τῷ ἀγίῳ τὰ τῆς ὁδοιπορίας, τῶν δὲ τριχῶν ἑαυτῆς αὐτὴ δραξαμένη καὶ σὺν αὐταῖς ὅσιν κατασπαράττουσα καὶ κατακόπτουσα στήθος ὀδυρμῶν τε καὶ δακρύων τὸ πᾶν ἐπλήρου, καὶ φωναῖς τισιν ἀσήμοις, τῷ σφοδρῷ τῶν ὀλολυγμῶν διακοπτομέναις,
20 τὸν ἅγιον εἰς οἶκτον ἐξεκαλεῖτο, εἰς οὐρανὸν ἄνω τὸν κωκυτὸν σὺν τοῖς ὀφθαλμοῖς αἶρουσα καὶ τὸν ἔφορον ὥσανει μαρτυρομένη δεσπότην ἢ μὴν οὐκ ἀποστήσεσθαι τούτου καθάπαξ, εἰ μὴ ζῶντα τὸν φίλτατον ἀπολάβοι. Τί οὖν ἡ συμπαθὲς ἐκείνη ψυχὴ καὶ τῆς ἀγάπης ὅλη πεπληρωμένη; Καίτοι γε τοῖς τοιούτοις ἑαυτὴν οὐ διδοῦσα δι' ἔρωτα μετριο-
25 φροσύνης, κάμπτεται τῷ τῆς ἐλεεινῆς μητρὸς πάθει, καὶ τοῦ παιδὸς

42 βουλευθῇ Λ₃ pc.

22-23 ἀπολάβῃ Β Λ₃ pc.

412. Ματ 3, 6.

413. Πρβλ. Πρ 18, 25· Ρωμ 12, 11.

δὲ οὐχ ἤττον πρὸς αὐταῖς, ὡς εἰπεῖν, ταῖς τοῦ βίου εισόδους ἐλεεινῶς
 ἐξελθόντος τὸν βίον, καὶ τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς εἰς οὐρανὸν ἄρας, τῇ δὲ
 τοῦ κειμένου χειρὶ τὴν ἰδίαν ἐμβαλὼν χεῖρα—ὦ τῆς θαυμαστῆς σου,
 Χριστὲ βασιλεῦ, χάριτος!—ζῶντα τοῦτον ἀνίστησι παραχρῆμα καὶ τῇ
 30 μητρὶ προσμειδιῶντα διδῶσι καὶ σκιρτῶντα, ὥσπερ ἐξ ὕπνου τινὸς
 ἡδέος μετ' εὐθυμίας εὐχερῶς ἀναστάντα. Ἡ δὲ γυνὴ καὶ θεοφιλῆς, ὡς
 ἔοικεν, ἢ φιλόπαις οὕσα Σαμαρεῖτις ἄλλη τις ἦν, οὐχὶ τὴν ὑδρίαν⁴¹⁴,
 ἀλλὰ τὸν φίλτατον αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καταλιπούσα
 καὶ κῆρυξ τοῖς φυλέταις καὶ γείτοσι τοῦ μεγίστου θαύματος γινομένη
 35 καὶ πανοικί πάντας πρὸς ἐκείνον ἐφελκομένη· ὁ δὲ τοῦ γενομένου συνείς
 καὶ τὸ τοῦ πράγματος ἐπίδοξον «ὄλω ποδὶ»⁴¹⁵ διαφεύγων, τὸν παῖδα
 καταλιπὼν αὐτοῦ, φεύγων ἦν ἀνὰ κράτος, μικρὸν τι τῆς εὐθείας, ὡς γε
 τὸ εἰκός, ἀποκλίνας καὶ οὕτω τοὺς ἐκζητοῦντας διαφυγών.

Ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος τοῦτον, ὡς φασιν,
 40 ἔσχε τὸν τρόπον· οὔτε γὰρ αὐτόπται τοῦ πράγματος ἡμεῖς αὐτοὶ δήπου
 —πῶς γάρ;—οἱ τοσοῦτον ἀφεστηκότες, οὔτε τὸν αὐτουργὸν τούτου,
 τὸν θαυμαστὸν δηλαδὴ Σάβαν, μυσταγωγὸν ἔσχομεν κἀνταῦθα τοῦ μυστηρίου,
 ὥσπερ δὴ κἀν τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ τιμᾶν εἰ-
 δότες ἀρετὴν τε καὶ ἀλήθειαν ἅμα, οἱ μὲν περιόντος ἔτι τῷ βίῳ, οἱ δὲ καὶ
 45 μεταστάντος ἐξεῖπον ἡμῖν, τοῦ μεγάλου τῶν ἐκεῖθεν φοιτῶντων φιλαρέ-
 των ἀνδρῶν ἀσφαλῶς ἐκμαθόντες· οἱ καὶ δις αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἐκ νεκρῶν
 φασὶν ἀνάστασιν, ἔλεγον ὡσαύτως ἐνηργηκῆναι τὸν μέγαν. Ἐμοὶ δὲ
 τῶν πάντων οὐδένας ἐπεισιν ὑπολαμβάνειν ἐνδοιάζειν πρὸς ταῦτα, τῷ
 παντὶ σώματι προσέχοντας ταύτης τῆς θαυμαστῆς ἱστορίας, καὶ ὅπως
 50 κατάλληλα καὶ ταῦτα καὶ ὡσανεὶ πεφυκότα τοῖς τε ῥηθεῖσιν ἤδη καὶ
 τοῖς ῥηθησομένοις ὁμοίως, μᾶλλον δ' ἀκριβῶς γε σκοποῦντι, καὶ τὰ
 μεῖζω πολλῶ καὶ τελεώτερα λέλεκται· εἰ γὰρ ἡ τῆς ἀγάπης ὁδός, κατὰ
 Παῦλον φάναι τὸν μέγαν, ὁδός ἐστι καθ' ὑπερβολὴν πάντων ἀπαραμίλ-
 λως ὑπερκειμένη τῶν τοῦ πνεύματος χαρισμάτων⁴¹⁶ (ὁ Θεὸς γάρ ἐστι
 55 κατὰ τὸν ἄριστον ταύτης μυσταγωγὸν τε καὶ μύστην, τὸν ἐπιστήθιον
 φημι θεολόγον), καὶ διὰ τοῦτο νόμος καὶ προφῆται τῆς πρώτης ταυτησί
 καὶ μεγίστης τῶν ἐντολῶν ἡρτηνται⁴¹⁷ (θεῖος φησὶ τοῦτο χρησμός),
 Σάβας δ' ἡμῖν ὁ μέγας εἰς ἄκρον αὐτὴν ἔφθη κατωρθωκῶς εἴπερ τις

28 post χεῖρα: ὦ add B || 41 αὐτουργόν: δημιουργόν S₁ pc || 53 φάναι S₁.

414. Γ' Βασ 7, 7-24.

415. CPG (2, σ. 557).

416. Βλ. Α' Κορ 13, 1-13.

417. Μθ 22, 40.

τῶν πάλαι καὶ νῦν ἐπὶ τούτοις θαυμαζομένων, καὶ οὐδεὶς οὐμενουν ἀν-
 60 τερεὶ τῶν ἐκείνων καλῶς εἰδόντων, διόπερ ἄρα καὶ τῆς ἀμέσου θεοπτίας
 ἐκείνης σὺν γε τοῖς αὐλοῖς μετὰ τῆς ὕλης δαφυλῶς εἴπερ τις τῶν γνωστῶν
 καὶ οἰκειοτάτων Θεῷ μετέσχε· πῶς οὐχὶ κάκεινων ἀκολούθως μετέσχε
 τῶν χαρισμάτων, εἰ καὶ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν, ἀλλὰ τῶν μεγίστων
 τούτων καὶ πρώτων⁴¹⁸ καθὰ δὴ καὶ δέδεικται, πολλῶ τινι τῷ μέσῳ καθυ-
 65 στερούντων; Καὶ ταῦτα μὲν οὐχ ἀπλῶς ἴσως οὐδὲ παρέργως.

52. Τὴν δὲ Δαμασκὸν ὁ μέγας καταλαβὼν Σάβας καὶ μετ' αὐτὴν
 Ἀντιόχειαν φημι τὴν μεγάλην, ἔνθα δὴ καὶ σπεύδειν αὐτὸν ὁ λόγος ἤδη
 φθάσας ἐδήλωσεν, ἡμέρας μὲν τινας οὐκ ὀλίγας κἀν ταύταις δὴ ταῖς
 πόλεσι διατρίβει· ἔπειτα λιμένι τινὶ προσβαλὼν ἐπίτηδες τῶν αὐτόθι,
 5 νηὶ κατὰ γνώμην περιτυγχάνει, τὴν ἐς Κωνσταντινουπόλιν ἀποπλεῖν
 ἐνσκευαζομένη. Καὶ ὁ μὲν ἐπιβαίνει ταύτης προθύμως, αὐτὴν ἐκείνην
 τὴν εἰρημένην κατὰ νοῦν ἔχων πόλιν (δὲ δὴ καὶ τῷ τῆς νηὸς ἀρχηγῷ
 κατὰ γνώμην ἦν, ὅπερ ἔφην)· ἀλλὰ πνεύματος αὐτοῖς ἐτέρωθεν ἐμβα-
 λόντος ἀθρόου, ἐπεὶ μὴ πρὸς ἰσχύος εἶχον ἀντιτείνειν βίᾳ τῇ ἐκείνου
 10 (σκοπὸς γάρ ἦν, ὡς εἶοικε, τῇ προνοίᾳ καὶ τόπων ἐτέρων θεατὴν καὶ ψυ-
 χῶν τῶν ἐν ἐκείνοις ἐπίκουρον πρότερον τὸν ὅσιον ἀποφῆναι), τῷ φέ-
 ροντι δόντες καταίρουσιν ἀθρόον ἐς Κρήτην· καὶ οἱ μὲν, αὐτοῦ που προσ-
 ορμισθέντες τῇ νήσῳ, πνεύμασι τοῖς πρὸς ἀναγωγὴν ἐπιτηδεύουσιν τὸν
 νοῦν, ὡς εἰκός, αὐθις προσεῖχον· ὁ δέ, τὴν αὐτόθι καταγωγὴν «οὐκ
 15 ἀθεεῖ»⁴¹⁹ γεγενῆσθαι παρ' ἑαυτῷ κρίνας, τῆς νηὸς εὐθύς ἀποβαίνει,
 καὶ μηδενὶ τῶν πάντων εἰς γνῶσιν καθάπαξ ἐλθόν, ὥσπερ ἄσαρκός τις
 καὶ ἄυλος ὢν, ἧ πτηνὸς μᾶλλον καὶ οὐκ ἄνθρωπος, μηδὲν ἔχων μεθ'
 ἑαυτοῦ τὸ παράπαν εἰ μὴ τὸ σῶμα, τῇ φιλτάτῃ δίδωσιν ἑαυτὸν ἐρημίᾳ,
 ὄρη καὶ φάραγγας καὶ πᾶν τὸ τῆς νήσου περιπολῶν ἀοίκητον ἐφ' ὅλους
 20 ἐνιαυτοὺς δύο, βοτάναις καὶ ὕδατι μόνοις τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην ὑπὲρ
 πᾶσαν φυσικὴν ἀνάγκην παραμυθούμενος.

Ἐπὶ τοσοῦτό γε μὴν λαμπρότητος καὶ ὕψους ὑπερφυῶς τὰ κατὰ
 τὸν μέγαν ἐπήρθη κἀναυῖθα, καὶ τοσοῦτο τῆς δυναστείας, ὡς εἰπεῖν,
 ὑπερέσχε τῆς ὕλης, ἔτι ταύτῃ συνεζευγμένος, ὡς ἐφ' ὅλοις τοῖς δυσὶν

58-65 Schol. F Λ₈ S₁: Τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου (πατριάρχου om Λ₈) σχόλιον. Ὁ πρὸς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διστάζων, ὡς ὑπὲρ φύσιν ὄντα, τὰ τούτων ἴσα καὶ μείζονα ἐν τοῖς βίοις τῶν παλαιῶν ἁγίων εὐρήσει, ἐξ ὧν τινὰ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος λόγου (λόγου: βιβλίου Λ₈) τεθείκαμεν.

8 ἐτέρωθεν omnes || 12 ἐς: εἰς B || 22 τοσοῦτον Λ₈.

418. Βλ. Α' Κορ 12, 31.

419. Ὁμήρου, Ὀδύσσεια 18, στίχ. 353.

25 ἔτεσι τούτοις—ὦ τοῦ καινοῦ καὶ ὑπὲρ πάντα νοῦν ἀνθρώπινον μυστηρίου!
—μὴ καθέδρας, μὴ κατακλίσεως μηδοπωστιοῦν τὸ παράπαν μνησθῆναι,
ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς φύσεως αὐτῆς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας οὕτως διαφέ-
ρειν· καὶ τοῦ βραχυτάτου δὲ ὕπνου, εἴ γε καὶ ὕπνον χρή καλεῖν οὐπερ
ἐκεῖνος αὐτόθι μετεῖχεν, οὕτω μετεῖχεν, ἐπὶ δένδρου γέ τινας ἢ καὶ τῆς
30 προστυχούσης πέτρας, ὡς ἔτυχεν, ἑαυτὸν προσερείδων, ὥσπερ οἱ τὸ
γῆρας ὑποστηρίζοντες τῇ συμμαχίᾳ τῆς ῥάβδου. Φέρειν δὲ τὴν ἕξω
πάσης ἀνθρωπίνης φύσεως ταυτηνὶ βίαν οὐκ ἂν οἶός τ' ἦν ποτε, μὴ τὴν
ὑπερφυᾶ χάριν ἐκείνην ὑπερφυῶς δεδεγμένος καὶ ταύτῃ σὺν τοῖς ἀγγέ-
λοις συνών, ὅπερ ἔφην, καὶ τῆς αὐτὸς αὐτοῦ φύσεως ἐπιλεησμένος τῷ
35 γε πλείονι μέρει, κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους δήπου πατέρας, οὓς ἄλ-
λαι τε φέρουσιν ἱστορίαι καὶ δὴ ἡ τὰ τῶν γενναίων Σύρων ἐκείνων θαυ-
μαστῶς ἱστοροῦσα καὶ Φιλόθεος⁴²⁰ ἐπωνύμως διὰ τοῦτ' αὐτὸ προσαγο-
ρευομένη.

«Οὐδέποτε γάρ», ἔλεγεν ὁ γενναῖος, «πολιτεία τις τῶν ἀρχαίων
40 ἔγγραφός τε καὶ ἄγραφος ἐπῆλθέ μοι κατὰ νοῦν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρό-
νοις, ἣν οὐκ ἔσπευσα παντὶ τῷ τῆς ψυχῆς αἰρουμένῳ σὺν Θεῷ παρευδο-
κιμῆσαι, ἣ τέως ἀμιλληθῆναι, καὶ μὴ δεύτερος τῶν ἄθλων ἐκείνων φα-
νῆναι. Ἐν ταύτῃ γε μὴν τῇ τῶν πολιτειῶν σκληροτάτῃ, τῇ διετεῖ λέγω
στάσει, καὶ μέγιστον εἴπερ ποτὲ τὸν πειρασμὸν καὶ τὴν ἀνάγκην ὑπο-
45 στάς οἶδα· καὶ γὰρ καὶ κίωνων τινῶν δίκην ἐξογκωθέντες μοι», φησὶν,
«ἦσαν οἱ πόδες, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ μεταβαίνων ἦν· οὐδὲ γὰρ ὡς οἰ-
κέοις εἶχον αὐτοῖς ἔτι χρῆσθαι, καθά γε ἐδόκουν. "Ὅμως καὶ ταῦτ'
οὐκ ἐγώ», φησὶν, «ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ὑπὲρ λόγον ἐνήργησεν ἐν
ἐμοὶ πάντως τῷ ἀναξίῳ». Ταῦτα καὶ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτὸς ἐκεῖνος
50 περὶ πού τοὺς τῆς ζωῆς ἐπιλόγους ὠφελείας ἔλεγε χάριν καὶ πολλοὺς
τινας ἔσχε τοὺς τῶν ἐκείνου τὰ πλείω γε συνειδόμενος, εἰ καὶ τῶν ἄλλων
ἐκεῖνος ἀξιώτατος καὶ προύχων εἰς μαρτυρίαν τῶν αὐτὸς αὐτοῦ πολλῶ
τινι δηλαδὴ τῷ μέσῳ, ὥς γε ἐγὼ νομίζω, οἶμαι δ' ὅτι καὶ τῶν εὖ εἰδό-
των ἐκεῖνον ἕκαστος.

53. Ἐπὶ τούτοις τοῖς ἄθλοις ὑπερφυῶς τῶν διττῶν ἐνιαυτῶν ὁ
γενναῖος διανύσας τὸν κύκλον, μηδενὸς αὐθις τῶν Κρητῶν συνειδόμενος,
ἀποβαίνει τῆς Κρήτης καὶ εἰς Εὐριπον ὁμοίως καταίρει, καὶ τοῖς ῥη-
θεῖσιν ἐνιαυτοῖς ἰσαριθμοῖς κἂν τοῖς αὐτόθι διατετριφῶς ὄρεσι καὶ ταῖς

32 ἀνθρωπείας S₁ || 33 ὑπερφυῆς A₃ || 36 δὴ om B || 42-43 ἐκείνων τῶν ἄθλων φα-
νῆναι F ac || 46-47 οἰκέοις A₃ || 52 αὐτοῦ S₁.

4 ἰσαριθμούς omnes.

420. Θεοδωρήτου Κύρου, *Φιλόθεος ἱστορία*, PG 82, 1284A-1496D.

5 ἐρημίαις, μεθ' ὁμοίας ὅτι μάλιστα τῆς διαίτης—ταῖς γὰρ αὐταῖς κάν-
 ταῦθα δῆπου βοτάναις ὡσαύτως καὶ τῷ ὕδατι καθάπαξ ἐχρῆτο, καὶ τῶν
 ἀγρίων δέ φημι δένδρων, κατὰ τὸν μέγαν Βαπτιστὴν, εἶπου τοῖς ἀκρο-
 δρούσις⁴²¹ ἐντύχοι—ἄγνωστος διαγεγονῶς τὸ παράπαν καὶ τοῖς αὐτόθι
 εἰς, τὴν περιφανῇ Πελοπόννησον ἀφικνεῖται· οὐ μὴν κάνταῦθα τὸ πᾶν,
 10 ὡς ἐν τοῖς προρρηθεῖσι δηλαδὴ ταῖς ἐρημίαις ἐδίδου, ἀλλὰ τὸ μὲν πλεόν
 κάν ταύτῃ ταύταις, ὡς ἔθος, ἔστι δ' ὅτε καὶ ταῖς ἐν αὐτῇ πόλεσι καὶ
 τοῖς τῶν μοναζόντων φροντιστηρίοις καθ' ἱστορίαν τῶν πάλαι περὶ αὐτῆς
 ἁδομένων. Οὐ μὴν ὑπερέβαινε κάν τούτοις τὸν χρόνον, ἀλλὰ δύο κάν-
 ταῦθα διαγεγονῶς ἔτη μετὰ γε τῶν ὁμοίων ιδρώτων Ἀθήνας ὁρᾷ τὰς
 15 πάλαι θαυμασθίσας ἐπὶ σοφίᾳ· κάπειδὴ μὴ καὶ τὰ θρυλούμενα περὶ
 τούτων αὐτῶν ὁρᾷ εἶχε, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοῦναντίον ἅπαν ὁρᾷ εἶχε
 βάρβαρον καὶ λόγον καὶ τρόπον ἀντὶ τῆς παλαιᾶς εὐδοξίας ἐκείνης καὶ
 τοῦ χρυσοῦ τῶν σοφῶν γένους⁴²², τάχιστα καὶ πρὸς τὰς ἐξῆς μεταβαίνει
 πόλεις, Πάτρας τέ φημι καὶ τὴν λοιπὴν πᾶσαν Ἑλλάδα· ἐνιαυτὸς δ' ἄρα
 20 πρὸς τῷ ἡμίσει καὶ τὴν ἐν τούτοις περίοδον αὐτῷ κατεμέτρει.

Ἐπεὶ δὲ τούτων ἱκανῶς εἶχε, τὸ πάλαι ποθοῦμενον Βυζάντιον ἐπὶ
 νοῦν αὖθις εἶχε. Πλοίου τοιγαροῦν ἐπιβάς, ἀνάγεσθαι μέλλοντος ἤδη,
 πρῶτα μὲν τῇ νήσῳ Τενέδῳ προσίσχει· εἴτ' ἐκεῖθεν εἰς Χερρόνησον⁴²³
 κατηρχότων τῶν συμπλωτῆρων τοῦ πλοίου καὶ αὐτὸς εὐθύς ἀποβαίνει
 25 καὶ τῇ χέρσῳ δίδωσιν ἑαυτόν, τοῖς αὐτὸς αὐτοῦ ποσὶ χρώμενος ὥσπερ
 δὴ καὶ τὸ πρῶτον. Καὶ Μακεδονίαν μὲν διέρχεται πρῶτον, ἔστιν αἰς
 καὶ τῶν αὐτόθι πόλεων καθ' ἱστορίαν προσβάλλων, ὅσαι δηλαδὴ καὶ
 ὀνόματός τινος μετέχουσι παρ' ἐνίοις. Εἴτα μεταβάς ἐκεῖθεν εἰς Θρᾷ-
 κην, τῆς ἡμετέρας ταύτης Ἡρακλείας ἄρτι τότε συνισταμένης καὶ
 30 πρὸς ἀνακαινισμόν καὶ συνοικίαν καθισταμένης δευτέραν; Ἀνδρονίκου⁴²⁴

9 εἰς om B Λ₃ || ἀφικνεῖται: φθάνει B Λ₃ || 16 μᾶλλον...εἶχε om B.

421. Mθ 3, 4.

422. Βλ. πιδ πάνω σημ. 29.

423. Πρόκειται γιὰ τὴν χερσόνησο τῆς Καλλίπολης, ποὺ ὀνομάζονταν Θρακία Χερσό-
 νησος ἢ Χερρόνησος. Ὅταν ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἀπειλοῦσε νὰ καταλάβει τὴν πε-
 ριοχὴ τὸ 341 π.Χ. ὁ Δημοσθένης ἐκφώνησε τὸ λόγο του *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ Περβλ.*
Στράβωνα, Γεωγραφικῶν 2.1.40.

424. Ἐννοεῖ μᾶλλον ὃν Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγο (1282-1328), γιὰτὶ κατὰ τὴν πλη-
 ροφορίαν τοῦ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ, ἡ Ἡράκλεια «ἦν...ἐκ τῶν Ἀνδρονίκου τοῦ
 πρώτου τῶν Παλαιολόγων βασιλέως χρόνων οὐδέποτε ὑπ' οὐδενὸς ἐαλωκυῖα» [*Ἰωάννου*
Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία, 4, 28 (3, σ. 212), στίχ. 5-8. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος
11, 1 (σ. 231-232), στίχ. 9-10: «...ἡνίκα καὶ Ἱταλοὶ τὴν ἡμετέραν Ἡράκλειαν τὸ δεύτερον
εἶλον, δυστυχέστερον, πολλῶν καὶ βαρύτερον τοῦ προτέρου»]. Ἡ δεύτερη ἄλωση τῆς Ἡρά-
κλειας ἐγίνε ἀπὸ τοῦς Γενουᾶτες στίς 23 Ὀκτωβρίου τοῦ 1351. Βλ. πιδ πάνω Εἰσαγωγή,

δηλαδή ταῦτα σπουδάζοντος, τοῦ κάλλιστα βεβασιλευκότος ἐν τοῖς Παλαιολόγοις, πρόθυμος ἐπιβαίνει. Καί κύκλῳ περιελθὼν καὶ διελθὼν ἐπεσκεμμένως αὐτὴν πᾶσαν (εἰσὶ γάρ που καὶ στοαὶ παρ' αὐτῇ καὶ λείψανά τινα τῶν παλαιῶν οἰκοδομημάτων, καὶ τόποι μάλιστα πρὸς ἡσυ-
 35 χίαν εὖ ἔχοντες τῷ τε τῶν θορυβούντων ἱκανῶς πάντων ἀπεσχοινίσθαι καὶ τῷ πρὸς ἀέρας χειμῶνός τε καὶ θέρους εὐκράτως πάνυ καὶ ὁμαλῶς διακεῖσθαι), τὸ πρὸς τὴν νοτίαν θάλασσαν αὐτῆς ἀπολεξάμενος μέρος, κρημνῶδές τε καὶ δύσβατον ὃν ἱκανῶς καὶ παντοδαπαῖς ἀνεπίβατον ἐπηρεαίς, σπηλαίῳ τινὶ κατὰ θάλατταν ὡς εἰπεῖν ἀπηρωρημένῳ, καὶ
 40 πρὸς ἡσυχίαν ἀνδράσιν ἀσκηταῖς πάλαι καλῶς ἀποτεταγμένῳ, φέρων ἑαυτὸν μετὰ γε τῆς Ἰσῆς σιωπῆς καὶ τοῦ σχήματος κατακλείει· ἔνθα δὴ καὶ θυσιαστήριον ἱερὸν⁴²⁵ ἰδρυθέν, ἔργον εὐσεβοῦς καὶ φιλοκάλου ψυχῆς, χαρακτηρᾶ δεσποτικὸν ἐπὶ τινος αὐτόθι στοᾶς ἱερῶς ἐκ δεξιῶν γεγραμμένον φέρει, θεῖον ἀντικρυς χρῆμα καὶ θεανδρικῆς μορφῆς ὄντως
 45 ἐκτύπωμα· ὑπερβαίνει μὲν γὰρ τῷ μεγέθει μικρόν τι τὸ μέσον τοσοῦτον, ὅσον μὴ τῆς συμμετρίας ἐκβαῖνον καὶ τοῦ κάλλους ὡς εἰκὸς ἀποπίπτειν· τοσαύταις δὲ φαιδρότησι καὶ καλλοναῖς τὸ θεῖον ἐκεῖνο περιλάμπεται πρόσωπον οὐ τεχνικαῖς μᾶλλον ἢ εἴποι τις, ὅσον ἱεραῖς τισι καὶ ἀρρήτοις, ὡς μηδέποτε κόρον λαμβάνειν τὸν ἐνορῶντα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ
 50 ἡδονῆς τινος ἀπορρήτου πληρούμενον πτεροῦσθαι δοκεῖν ὥσανεὶ τῷ πρὸς τὴν ὄρασιν ἔρωτι καὶ μὴδ' εὐχερῶς ἔχαιν ἀφίστασθαι⁴²⁶. Διὰ τοῦτο καὶ δαψιλοῦς μεταδίδωσι τῆς χάριτος ὁ δι' αὐτοῦ προσκυνούμενος δεσπότης τοῖς μετὰ πίστεως εἰλικρινοῦς προσιοῦσι ψυχὰς ὁμοῦ θεραπεύων καὶ σώματα⁴²⁷. Ἐνταῦθα τὸ σῶμα περιγράφας ὁ θεσπέσιος Σάβας
 55 ἀγροϊκός τις ἐν ἀγροϊκοῖς καὶ ξένος τῷ ὄντι προσκαρτερῶν ἦν ἐπὶ πλεῖστον.

σημ. 54. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ Ἡράκλεια μετὰ τὴν πρώτη ἄλωσή της ἄρχισε νὰ ἀνακαινίζεται γύρω στὸ 1328.

425. Τὴν τοποθεσίαν αὐτὴ τὴ γνῶριζε καλὰ ὁ Φιλόθεος καὶ τὴν περιγράφει μὲ τίς ἴδιες σχεδὸν λέξεις στὸ Λόγο στὴν ἄλωση τῆς Ἡράκλειας. Στὸν τόπο αὐτὸ εἶχε ἀπομονωθεῖ δταν ὡς μητροπολίτης Ἡράκλειας, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς πόλης, σκέπτονταν τὴν παραίτησή του. Βλ. Λόγος 11, 4 (σ. 236) στίχ. 37 ἐ.: «...ἐν τῷ πρὸς τὴν νοτίαν θάλασσαν κατὰ τοῦ κρημνοῦ κειμένῳ σμικρῷ εὐκτηρίῳ εἰς ὄνομα μὲν τοῦ σωτήρος Χριστοῦ τετιμημένῳ, θεῖον δὲ τι χρῆμα καὶ κάλλιστον φέροντι τὴν ἐκείνου εἰκόνα παντοίως λάμπουσιν ἀγαθοῖς... Ἐνταῦθα...κατὰ καιρὸν ὁ ἀρχιερεὺς (ὁ Φιλόθεος) προσιών...ἐδεῖτο...τοῦ δεσπότη τὴν ἀμφιβολίαν αὐτῷ τῶν λογισμῶν λύσαι...».

426. Βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος 11, 4 (σ. 236), στίχ. 42 ἐ.: «...θεῖον δὲ τι χρῆμα καὶ κάλλιστον φέροντι τὴν εἰκόνα ἐκείνου παντοίως λάμπουσιν ἀγαθοῖς, ὅσα τεχνικὰ καὶ ὅσα δηλαδὴ τῆς ἀνωθεν χάριτος καὶ τῆς ἐνεργείας. Πρβλ. Προκοπίου Καισαρέως, *Περὶ κτισμάτων* 1 (σ. 26), στίχ. 63 ἐ.: «Τοῦτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε...».

427. Βλ. *Εὐχὴ* Θ. Λειτουργίας: «Εὐχαριστοῦμεν σοι...ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν».

54. Ἐπεὶ δὲ τῶν τῆς πόλεως τινες, καὶ μάλιστα τῶν ἱερωσύνης ἀξίᾳ καὶ κλήρῳ τετιμημένων, τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην σιωπὴν καὶ τὸ τῆς ἀσκήσεως ἀγγελικὸν αἰδεσθέντες πυκνῶς ἐκείνῳ προσίασι, βρώματά τε κομίζοντες καὶ τοῖς ποσὶν εὐλαβῶς προσπίπτοντες καὶ λόγον
 5 ὠφελείας αἰτοῦντες, ἐκεῖνος τὴν ἀνθρωπίνην ἀποποιοῦμενος δόξαν, τὰ τῆς προτέρας ἐκείνης μωρίας προσποιοῦμενος ἦν ὡσαύτως· ὥς δὲ πείθειν ἐν τούτοις οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐντεῦθεν θαυμάζοντες ἦσαν τὸ περιὸν ἐκείνῳ τῆς ταπεινοφροσύνης, δι' ἣν δήπου καὶ τὸν μωρὸν ὑπεκρίνετο, καταλιπὼν τὰ ἐνταῦθα, τὴν ἐκ μακροῦ ζητουμένην, τὴν τῶν
 10 πόλεων φημι βασιλεύουσαν, τὴν Κωνσταντίνου, καταλαμβάνει.

Καὶ πρῶτον μὲν ἔργον τῶν ἄλλων καὶ σπούδασμα τίθεται, οἷος ἐκεῖνος ἐν τοῖς τοιούτοις, θεῖους τε νεὼς ἱστορῆσαι καὶ ἀσκητῶν καταγῶγας καὶ σεμνὰ φροντιστήρια, καὶ μηδὲν ὅλως τῶν ἐν αὐτῇ θείων καταλιπεῖν ἀνεξέταστον, μηδὲ τῆς ἐκεῖθεν αὐτὸς ἀπολειφθῆναι πνευμα-
 15 τικῆς θυμηδίας καὶ χάριτος· οὐ δὴ καὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τελεσθέντος, μεγάλας ὁμολογῶν ἦν τῷ Θεῷ κάντεῦθεν τὰς χάριτας οἷς τε τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν ἐκ μακροῦ ποθουμένην ὁρᾶν ἤδη καὶ μετ' ἑλευθερίας οἰκεῖν εἶχε καὶ οἷς τῶν αὐτῆς ἱερῶν τε καὶ τῶν θαυμάτων κατὰ σκοπὸν ἀφθόνως μετεῖχε καὶ τὰ τῆς καλῆς ἐπιθυμίας διὰ πάντων ὡς
 20 εἰπεῖν δεξιὸν αὐτῷ τέλος εἶχεν. Εἴτα καὶ τῷ δεδωκότι χάριτας ὡσανεὶ τῆς εὐεργεσίας ἀποδιδούς, μᾶλλον δὲ τῶν μειζόνων ἑαυτὸν αὐτὸς ἀξιῶν καὶ τὰ φίλα δηλαδὴ ποιῶν καὶ συνήθη, φροντιστήριόν τι, τῷ τοῦ μάρτυρος Διομήδους⁴²⁸ ἐπικεκλημένον ὀνόματι, τελευταῖον καταλαμβάνει, καὶ τινι τῶν ἐν αὐτῷ δωματίων περιγράψας τὸ σῶμα τῆς φίλης ἦν ἀ-
 25 γωγῆς αὐτόθι καὶ τῆς ἡσυχίας ἐχόμενος, ἄγνωστος τὸ παράπαν καὶ ἀνομίλητος⁴²⁹, ἤδη δὲ καὶ τοῖς πᾶσι σχεδὸν ἀθέατος· ὀφθαλμοὺς γὰρ καὶ πρόσωπα συγκεκαλυμμένα τῇ σεπτῇ φέρων ἀκριβῶς περικεφαλαία, εἴ που καὶ συνέβη τῶν πάντων τινὶ πως ὀφθῆναι, τῷ πλείονι μέρει πάντως ἀθέατος ἦν, μὴ φωνῆς ἐκεῖθεν τὸ σύνολον προϊούσης, μὴ τῆς ὁ-
 30 ψεως ὁρωμένης, ὅπερ εἰπὼν ἔφθην· ἔκρινε γὰρ που παρ' ἑαυτῷ σοφῶς ὁ σοφὸς ἐκεῖνος τὸ καθάπερ ἐν ἐρημίᾳ τινὶ καὶ μονῶσει διενεγκεῖν κάνταῦθα τὸν βίον καὶ μηδὲν ἐμποδὼν αὐτῷ δήπου γενέσθαι τὰ τῆς πόλεως πράγματα πρὸς γε τὴν ὑψηλοτάτην πολιτείαν ἐκείνην καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς

13 φροντιστήρια: μοναστήρια B ac || 18 καὶ om Λ₃ || 19 μετεῖχε: μετέσχε B || 20 αὐτῷ om Λ₃, F sl.

428. Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Διομήδη βλ. Janin, *La Géographie ecclésiastique*, σ. 95-97.

429. Πρβλ. Μακκρίου τοῦ Αἰγυπτίου, *Περὶ ἐλευθερίας νοῦς* 4, PG 34, 937C.

ἔνστασιν. Εὐλαβεῖτο δὲ καὶ τὴν φήμην ἄλλως, πάλαι τὰ κατ' αὐτὸν
 35 οὐκ ἐς Βυζαντίους μόνον, ὡς ἔφην⁴³⁰, ἀλλὰ καὶ μέχρις "Αθῶ καὶ Θεσσα-
 λονίκης αὐτῆς μετὰ μείζονός τινος τῆς ἀξιώσεως παραπέμψασαν.

Καὶ μὴν καὶ τοὺς τῆς πόλεως δι' ὑποψίας οὔτι μικρὰς εἶχεν αὐθις
 τοῖς Θεσσαλονικεῦσι καθ' ἑταιρίαν τε καὶ πραγμάτων κοινωνίαν συνε-
 χῶς εἴπερ τισὶ τῶν πάντων συνόντας, μήπου καὶ τινι γνώριμος γεγινώς
 40 λάθῃ· οὐδὲ γὰρ τῶν ἀσήμεων⁴³¹ ἐκ τοῦ γένους καὶ τῆς ἀρετῆς ἦσαν οἱ
 τούτου πατέρες, καθὰ δὴ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ὥστε καὶ δια-
 λαθεῖν ἂν τὸ κατ' αὐτοὺς δρᾶμα κάντευθεν αὐτὸς ἑαυτῷ διακόψει τὸ
 εἰρηνικόν τε καὶ ἥσυχον. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις
 ἀσφαλῶς πάντοθεν ἀποκλείσας πᾶσι νεκρὸς ἦν καὶ νεκροί, κατὰ τὸ γε-
 45 γραμμένον⁴³², αὐτῷ πάντες ἦσαν ἐξ ἐφαμίλλου, μόνῳ Θεῷ δηλαδὴ σχο-
 λάζων ἀνεπιστρέφως καὶ τοῖς ἐκεῖθεν ἐνδιδομένοις μυστηρίοις καὶ ταῖς
 ἐλλάμψεσιν.

55. 'Αλλ' οὐκ ἦν τὴν λαμπάδα τῆς τοσαύτης ἀρετῆς διαλαθεῖν τὸ
 καθάπαξ· «οὐδὲ γὰρ δύναται», φησὶν ὁ θεῖος χρησμός, «πόλις κρυβῆναι
 ἐπάνω ὅρους κειμένη, οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν
 διον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι», φησί, «τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ»⁴³³
 5 Δῆλος τοιγαροῦν καὶ ὁ μέγας ἐντεῦθεν γίνεται Σάβας καὶ ὁ τρόπος οἶος.
 Ἡ περὶ τούτου φήμη λαμπρῶς ἄπασαν τὴν Κωνσταντίνου περιλαβοῦσα
 δῆλη καὶ βασιλεῖ⁴³⁴ γίνεται, καὶ πρὸ τούτου τῷ μεγάλῳ τῆς ἐκκλησίας
 προέδρῳ⁴³⁵· οἱ καὶ μηδὲν ὄλως μελήσαντες εἰς ὄψιν ὁμοῦ καὶ ὁμιλίαν
 ἐλθεῖν ἀξιοῦσιν ἐκείνῳ, ὁ δὲ τὸ παράπαν ἀνένδοτος ἦν. Ἐπεὶ δὲ καὶ
 10 δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ἐγκεχειρηκότες ὡσαύτως ἀνηνύ-
 τοις ὠφθησαν ἐπιχειροῦντες⁴³⁶ καθάπαξ, τὴν μὲν ἔνστασιν ἐκείνου καὶ
 τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαράμιλλον καὶ αὐτοὶ μετὰ θαύματος ἐπαινεῖν εἶχον·
 κάκεῖνό γε μὴν δι' ὑποψίας οὔτι μικρὰς αὐθις εἶχον, μὴ οὐκ ὀρθῶς ὦν
 ἐκεῖνος τὴν περὶ Θεοῦ δόξαν καὶ τισιν ἐν ἀπορρήτοις τὰ τῆς σφετέρως
 15 ὁμιλῶν γνώμης ἔπειτα λάθῃ τῷ τῆς ἐκκλησίας εὐγενεῖ σπόρῳ τὰ νόθα
 τῶν δογμάτων ἐγκαταμίξας· τὸ γὰρ ἀξιοπίστον αὐτῷ φησί, πάντως τὸ

42 διακόψῃ F Λ₃ S₁.

14 τὰ om B.

430. Βλ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 28.

431. Βλ. *Βίος ἁγίου Σάβα* 2, στίχ. 10-13 καὶ 9, στίχ. 3. Βλ. ἐπίσης σημ. 5.

432. Ρωμ 6, 11· καὶ 6, 13.

433. Μθ 5, 14-15.

434. Ἐννοεῖ μᾶλλον τὸν Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο (1282-1328).

435. Πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Ἡσαΐα 11/11/1323-13/5/1332.

436. Βλ. Πλάτωνα, *Φαίδων* 84a, *Νόμοι* 780d, *Πολιτεία* 531a.

τῆς πολιτείας ὑψηλὸν τε καὶ ἡκριβωμένον παρέξει καὶ τὸ παρὰ πᾶσιν οὕτως τὰ κατ' αὐτὸν βεβοῇσθαι.

Ταῦτα πρὸς ἑαυτοὺς τε καὶ ἀλλήλους εἰπόντες, ἐπεὶ μὴ δι' ἑαυτῶν
 20 πείραν ἐκείνου τὸ παράπαν σχεῖν εἶχον (οὐδὲ γὰρ πείθειν οἰοί τε ἦσαν, ὡς ἔφην), ἐτέραν ὁδὸν ἔρχονται πείρας, καὶ τινὰς ἀπολεξάμενοι τῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς συγκλήτου, ἀνδρας σοφοὺς τε καὶ ἐπιστήμονας καὶ δεινούς μὲν ἥθος ἀνδρὸς καταμαθεῖν καὶ τῶν ἀφανῶν ἀπὸ τοῦ φαινομένου καταστοχάσασθαι, κρῖναι δὲ ἀρετὴν καὶ τοῦ δοκίμου διακρῖναι
 25 τὸ κίβδηλον ἀξιολογώτατους ἀτεχνῶς καὶ δοκίμους, λίθον ἂν τις εἶπεν εὐστόχως αὐτοὺς «τὴν λυδίαν»⁴³⁷, στέλλουσι πρὸς τὸν μέγαν παντὶ τρόπῳ τὰ κατ' αὐτὸν ἐπισκήψαντες ἐξετάσαι καὶ τῇ τέχνῃ νῦν εἴπερ ποτὲ χρῆσασθαι. Οἱ καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἐλθόντες, αὐτίκα πρῶτα μὲν τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίαν αὐτὸν ἀπαιτοῦσιν, ἔχειν γὰρ τι κοινολογῆσασθαι τῶν
 30 σφόδρα κατεπειγόντων, πρὸς αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τε καὶ τοῦ πατριάρχου σταλέντες ἐπ' αὐτῷ τούτῳ.

Ἐπεὶ δ' ἐν τούτῳ καίτοι γε πολλάκις εἰπόντες πείθειν οὐκ εἶχον, ἅλλ' ἀμήχανον», φασίν, «ἡμᾶς ἔχειν εἰδέναι, πότερον ἡμέτερος, ἢ καὶ τῶν ὑπεναντίων αὐτὸς ὢν τυγχάνεις, εἰ γε μὴ τῇ γλώττῃ σαυτὸν
 35 τε καὶ τὰ κατὰ σέ δῆλα θείης, καθ' ὅσον οἶόν τε· τὸ μὲν γὰρ ἡκριβωμένον τῆς σῆς ἀσκήσεώς τε καὶ πολιτείας, σχῆμά τε καὶ ἥθος καὶ τὸ φαινόμενον ἅπαν οὐκ ἔστιν ὃς οὐ θαυμάζει· δεῖ δέ, μᾶλλον δὲ καὶ πᾶσαν εἶναι φαμεν ἀνάγκην καὶ τὴν περὶ Θεοῦ δόξαν, ὁποῖαν τινὰ κατὰ ψυχὴν ἔχεις, δῆλῃν τέως ἡμῖν θέσθαι, ὡς ἂν, εἰ γε καὶ κατὰ τοῦτο συνάδων
 40 ὀφθείης, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ νύμφην, λέγω δὴ τὴν ἐκκλησίαν, εὐφράνης καὶ τὸν ἄριστον σὺν αὐτῇ βασιλέα, κἀντεῦθεν πατέρα σε πάντες καὶ προστάτην πρὸς τὸν κοινὸν προβαλούμεθα δῆπου δεσπότην καὶ φύλακα ψυχῶν ὁμοῦ καὶ σωμάτων· εἰ δ' οὖν ἀλλὰ τῆς κατεχούσης τέως ἀμφιβολίας πάντας ἡμᾶς ἀπαλλάξεις, ὅπως ἂν ἔχοι πείσας ἐφ' ἑνὸς τούτων
 45 τῶν λογισμῶν, ὡς ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς ἐρεῖσαι καὶ μὴ ταλαντεύεσθαι τῇ καὶ τῇ, καθάπερ ἐν τινι τρικυμῇ καὶ σάλῳ».

56. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα τῶν σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν εἰρηκότων, ὅρα μοι τὴν θαυμασίαν καὶ τῷ ὄντι φιλόσοφον ψυχὴν, ὅπως ἐπιστημονικῶς καὶ ὄντως ἀξίως ἑαυτοῦ τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζει· δόξαν καὶ γὰρ αὐτῷ μήτε τοὺς σοφοὺς ἐκείνους, μήτε μὴν σὺν αὐτοῖς τοὺς
 5 αὐτοὺς ἀπεσταλκότας λυπῆσαι καὶ προσέτι τὴν αὐτὸς αὐτοῦ πολιτείαν

33 ἔχει B.

5 αὐτοῦ S₁.

437. Λυδία λίθος CPG (1, σ. 357)· (2, σ. 186).

καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἔνστασιν ἀπαράτρωτον πάντῃ τηρῆσαι, τῆς καθέδρας
 εὐθύς, ὡς εἶχεν, ἐξαναστὰς, πρῶτα μὲν ὅλη ψυχῇ τοὺς ἐκείνων ἐπ' ἐ-
 δάφους πεσὼν κατεφίλει πόδας· εἴτ' ἐκεῖθεν ἐξαναστὰς καὶ χεῖρας καὶ
 10 ὀφθαλμοὺς καὶ πρόσωπα περιπλακεῖς ὁμοίως ἐφίλει· καὶ τῇ σφετέρᾳ
 κεφαλῇ τὰς ἐκείνων ἐπιτιθεῖς χεῖρας σφραγίζειν ἱερῶς ἐκείνους ἡξίου,
 τό τε περὶ αὐτοὺς φίλτρον καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης καὶ τὴν πρὸς
 τὴν ἐκκλησίαν εὐλάβειαν ἅμα διὰ τῶν εἰρημένων δεικνύων. Εἶτα καὶ
 χάρτην κατὰ γνώμην ἐκείνων αἰτήσας, γραφίδι καὶ χερσὶν ἑαυτοῦ τό
 τε σεπτὸν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως σύμβολον καὶ τὴν λοιπὴν τῆς ὁρθῆς
 15 δόξης ὁμολογίαν ἀσφαλῶς ἐπισημαίνεται πᾶσαν, προσθεῖς ἐπὶ πᾶσιν
 ἢ μὴν καὶ τῷ πατριάρχῃ προσέχειν καὶ τὸ προσήκον ἐκ ψυχῆς ἀπονέμειν
 σέβας, ὅσα δὴ καὶ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ γνησίῳ, καὶ προσέτι τῷ θεῷ βα-
 σιλεῖ⁴³⁸ τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν καὶ τιμὴν⁴³⁹, ὡς παρὰ τοῦ πάντων
 δηλαδὴ βασιλέως καὶ χρισθέντι καὶ τὴν ἐκείνου φέρειν ἐπὶ γῆς εἰκόνα
 20 πεπιστευμένῳ⁴⁴⁰.

Τούτοις ἐκεῖνοι καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ νοῦν ἐπιστατικῶς ἐμβαλόντες,
 ὥσπερ ἐνεοὶ τινες πρὸς ἀλλήλους ἐώρων· ἐξίστη καὶ γὰρ αὐτοὺς οὐ τὸ
 τῶν δογμάτων ὑγιές τε καὶ ἄπταιστον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος αὐτὸ
 καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ διὰ πάντων ἐπιστήμη τῶν γεγραμμένων. "Οθεν
 25 καὶ πεσόντες ἄθροοι πάντες εἰς γῆν προσεκύνουν⁴⁴¹, χεῖρας ἐκείνας τὰς
 ὑπουργοὺς τῶν τοιούτων καταφιλοῦντες, καὶ προσέτι στόμα καὶ ὀφθαλ-
 μοὺς καὶ πᾶν ὡς εἰπεῖν μέλος· εἶτα καὶ ἱερὰν εὐχὴν μετὰ πλείστης ὁσῆς
 τῆς ἱκετείας παρὰ τῆς θεσπεσίας ἐκείνης ψυχῆς ἤτουν. Καὶ ὅς, τὸ κοι-
 νωνικόν τε καὶ γνήσιον ἐνδείκνυμενος ὁμοίως κἀν τούτῳ, τὰς χεῖρας
 30 εὐθύς εἰς οὐρανὸν ἄρας, θερμῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ προσέχειν ἀναγκαῖον ἐναυῦθα τῷ λόγῳ, καὶ τι τῶν ὑψηλο-
 τέρων καὶ ἀφανῶν ἔχοντι· ὡς γὰρ ὁ μέγας ὑπὲρ αὐτῶν χεῖράς τε καὶ νοῦν

10 σφραγίζειν ἱερῶς ἐκείνους: εὐλογεῖν ὁλωσχερῶς ἐκείνους Λ₈, σφραγίζειν μετ' εὐ-
 χῶν, || ὡς ἔθος Β || 22 ἐνεοὶ omnes.

438. Βλ. πιδ πάνω σημ. 434 καὶ 435.

439. Βλ. Α' Περὶ 2, 17.

440. Γιά τὴ σχετικὴ θεολογικὴ θεώρηση τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος βλ. ἐνδεικτικὰ Κλή-
 μεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς*, 1, 24, 158-159, 2-5, *GCS II*, σ. 99-100· Εὐσεβίου
 Καισαρείας, *Τριακονταετηρικὸς* 1, 6, *GCS I*, σ. 199· 3, 5, σ. 201· 4-5, σ. 203 ἐ· 5, 4, σ.
 204· 7, 12, σ. 215· Νικηφόρου Βλεμμύδου, *Ἀνθριάς* 1, *PG* 142, 659A. Γενικότερα βλ. Ε.
 H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*,
 Princeton University Press 1957· G. B. Ladner, *The Idea of Reform. Its Impact on*
Christian Thought and Action in the Age of the Fathers, Harvard University Press
 1959, σ. 107-132 κ.ἀ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

441. Πρβλ. Ακ 5, 12· Πρ 10, 25.

εἰς οὐρανὸν δεόμενος ἦρε, Θεὸς ἄνωθεν ἐπισημαίνει κάκεινοις τὴν περὶ
τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα χάριν· δύναμις γὰρ ἐκεῖθεν ἀοράτως ἐπιφοιτή-
35 σασα θεία καταφωτίζει τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῖς παραδόξως, ὥστ' ἂν ἐν-
αργῶς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς αἰσθῆσθαι, παθόντας καλῶς μᾶλλον
ἢ ταῖς ἐξωθεν σκιαῖς καὶ τοῖς συμβόλοις στοχασαμένους τὴν περὶ τούτου
γνώσιν· ὅθεν καὶ τὸ δάκρυον ἀστακτὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνοις αἴφνης
ἀπέρρει πᾶσιν, ἀρρήτως αὐτίκα τὰς καρδίας ὁμοῦ τῷ περὶ ἐκείνων
40 φίλτρῳ τρωθεῖσι καὶ οὐδὲ κατέχειν ἑαυτοὺς ὅλως ὕφ' ἡδονῆς καὶ θαύ-
ματος δυναμένοις· ὅθεν καὶ Θεῷ μεγάλας ἐπὶ τούτοις τὰς χάριτας ἀνο-
μολογοῦντες ἐκπληκτοὶ τινες ἐκεῖθεν ἐξήρσαν καὶ ἡλλοιωμένοι, προσκυ-
νοῦντες μεθ' ὅσης τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς εὐλαβείας καὶ ἄγγελον ἐπὶ γῆς
καὶ θεοφόρον ἀληθῶς ἀποκαλοῦντες τὸν ἄνδρα· «Καὶ μάρτυρες ἡμεῖς
45 αὐτοὶ τοῦ πράγματος», ἔλεγον, «ἀπαράγραπτοι, τὰς καρδίας οὕτω κατα-
γλυκανθέντες καὶ οἶονεὶ μεταπλασθέντες πρὸς πᾶν ἄγαθόν ὑπὸ γε τῆς
περὶ αὐτὸν τοῦ πνεύματος χάριτός τε καὶ δόξης».

57. Ταῦτα καὶ βασιλεῖ δῆλα γεγονότα, καὶ δὴ καὶ τῷ μεγάλῳ
τῆς ἐκκλησίας προστάτῃ, τὴν μεγάλην ἐκείνην ὡς ἐν βραχεῖ πᾶσαν ἐ-
πλήρου πόλιν, καὶ πάντες σχεδὸν τοῦ κατ' αὐτὸν ἦσαν καὶ λόγου καὶ
θαύματος, ἢ λέγοντες ἐκασταχοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ, ἢ καὶ ἀκούοντες ἑ-
5 καστος· ἐξ ὧν τί γίνεται; Τὸ καὶ πρότερον ἦδη τῷ ἀγίῳ καλῶς ὑποπτει-
θέν, μᾶλλον δὲ καὶ προγνωσθὲν ἀκριβῶς διορατικῶς τῆς ψυχῆς ὁμματι,
τέλος ἐναργὲς εἶχε, πᾶσιν ἐναργῶς καθορώμενον· τῆς γὰρ περὶ αὐτοῦ
φήμης ἐπὶ πλεῖστον οὕτως αἰρομένης καὶ βασιλικῇ, φασί, πῆχει⁴⁴²
καθ' ἐκάστην ἐπιδιδούσης, ἐπεὶ τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος καὶ ἄλλως
10 ἐκ τε τῆς ἄνωθεν ἐταιρίας καὶ συγγενείας ἐκείνῳ προσηκόντων οὐκ ὀ-
λίγοι κἀνταῦθα παρῆσαν (ὁ δὴ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν), οὗτοι
τοιγαροῦν τὰ παρ' ἐκάστου περιλαλούμενα καθ' ἑκαστον ἀνιχνεύοντες
καὶ ῥινηλατοῦντες, οἷα δὴ καὶ θηρατικοὶ κύνες, ἐπεὶ καὶ εἶδος ἐκείνου
καὶ σχῆμα, θέσιν τε μελῶν καὶ κρᾶσιν στοιχείων ἀκριβῶς τῶν ταῦτ'
15 εἰδόντων ἐπύθοντο, οὐκ ἐνδοιασμοὶ τὸ παράπαν ἦσαν, οὐδὲ σιγᾶν ἔτι
τὰ κατ' ἐκείνον ἠνείχοντο· «Ἄλλ' αὐτός ἐστιν, οὗτος, αὐτὸς ὁ θαυμαστὸς
δηλαδὴ Σάβας καὶ οὐκ ἄλλος», μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ θαύματος
ἔλεγον, «ἡ κοινὴ τῆς πατρίδος ἡδονή, τὸ τοῦ γένους κλέος, ἡ μεγάλη
τῶν πατέρων ὁδύνη τε καὶ κατήφεια, περὶ οὗ μεγάλα μὲν εἶχον ἀκούειν,
20 ἀηδῶς δὲ πως καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν εἶχον, ἐπειδὴ μὴ καὶ προσορᾶν τὸν

39 αὐτίκα om B.

1 δὴ om B Λ₈.

442. Βλ. Ἡροδότου, *Ἱστορία* 1, 178 καὶ 7, 117.

φίλτατον εἶχον· περὶ οὗ καὶ ἡμῖν, ὥς ἴστε μεγάλα τινὰ καὶ ὑπὲρ ἄνθρω-
 πον ἤδη πρότερον ἤκουσαι, ὥς ἄσκησιν τε καὶ πολιτείαν καὶνὴν τινα
 καὶ ὑπὲρ λόγον ἀκριβῶς μετελθὼν εἶη, ὥς κατὰ τὴν τῶν Κυπρίων νῆ-
 σον πολλοὺς τοὺς διὰ Χριστὸν πειρασμοὺς ὑπενέγκοι, εἴτα καὶ μεγά-
 25 λων ἐπὶ τούτοις χαρισμάτων ἀξιοθεὶς πρὸς Θεοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου
 χρηματίσας κατοικητήριον ὅλος πολλῶν τινων καὶ μεγίστων θαυμάτων
 αὐτουργὸς γένοιτο. Οὐ μόνον γὰρ ἀσθενοῦσιν αὐτὸς ἐκεῖνος ἰατρὸς ἀνε-
 φάνη ταχύτατος καὶ τοῖς τὰ σώματά πως πεπηρωμένοις ῥῶσις ἀσφαλῆς
 καὶ ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ νεκροὺς—ὦ τοῦ θαύματος!—ἀφ᾽ ἡ μόνῃ χειρὸς
 30 ἐξανέστησεν· ὅθεν καὶ περιβόητος οὐκ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Παλαιστι-
 νῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ φημι τῇ τῶν Σύρων γῇ καθ' ὑπεβολὴν καὶ ὥς
 οὐδεὶς οὐδαμοῦ τῶν πάντων ὁ θαυμάσιος κεχηρμάτικεν».

Τούτων παρ' ἐκείνων οὕτως λεγομένων καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ δό-
 ξης τὰς ἀπάντων κατεχούσης ἤδη ψυχὰς τε καὶ γλώσσας καὶ μεῖζον
 35 ἢ κατ' ἄνθρωπον ὥς εἰκὸς τῷ μεῖζον, ἢ κατ' ἄνθρωπον ἀληθῶς πολι-
 τευσάμενῳ προσέχειν ἀναπειθούσης, κἀντεῦθεν ἴσα καὶ ποταμοῖς ὁση-
 μέραι παντὸς γένους καὶ σχήματος καὶ ἀξίας πρὸς αὐτὸν συρρεόντων,
 ἐκεῖνος οὐκ ἀνεκτῶς ἔχων πρὸς ταῦτα, τὸ ταπεινὸν μὲν οὖν καὶ ἀνακε-
 χωρηκὸς καὶ οἷον ἀνώνυμον πανταχοῦ περὶ πλείστου τιθέμενος, ὥσανεί
 40 τις ὑπόπτερος ὀξύτατα τούτων ἀποδράς πάντων καὶ μηδὲ τῆς ἀναχω-
 ρήσεως δεδωκὼς ὅπως οὖν αἴσθησιν, τὸν φίλτατον αὖθις Ἀθῶν κατα-
 λαμβάνει καὶ τῇ πνευματικῶς καὶ γεννησάσῃ καὶ θρεψαμένη καλῶς
 φέρων ἑαυτὸν δίδωσι⁴⁴³.

Ποθῶ μὲν οὖν ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος ἐφ' ἱκανὸν ἐνδιατρί-
 45 ψαι τῷ διηγήματι καὶ τὰ τῆς πρὸς τὸν μέγαν οἰκειώσεως ἡμῖν καὶ συμ-
 πνοίας τὴν ἀρχήν, ὅπως ἔσχε, τίνα τε τῆς ἐκείνου θαυμαστῆς ὁμιλίας
 καὶ συμβιώσεως ἀπωνάμεθα διελθεῖν καὶ τῆς ἐκφανείσης ἐν ἐκείνῳ
 καὶ αὖθις κατατρυφῆσαι χάριτος, ἡθῶν τε καὶ λόγων κατὰ δύναμιν
 τῶν ἐκείνου μνησθῆναι, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἐμοὶ τούτων
 50 προσῆκεν, ὅσῳ καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτόπτης τουτωνὶ καὶ αὐτήκοος
 γέγονα· ἀνθέλκει δέ με τὸ τοῦ λόγου μῆκος ἐκεῖθεν, ἅμα μὲν τὴν ἀμε-
 τρίαν ἐκκλιῖνον⁴⁴⁴, ἅμα δὲ καὶ τῷ καιρῷ καὶ ταῖς ἐπικειμέναις ἡμῖν
 ἀσχολαῖς περικοπτόμενον, ὅθεν καὶ μέσσην ἀμφοτέρων ἀνάγκη βαδί-

29 ἀνθρώποις B || 31 μόνον B || 33 τούτων παρ' ἐκείνων: ταῦτα παρὰ τούτων A₈ ||
 38 ἀνεκτὸς B.

443. Πρβλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Βίος πατρ. Ἀθανασίου* 7 (σ. 460-461), στίχ. 231 ἐ.
 καὶ 10 (σ. 464), στίχ. 363-364.

444. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 64, PG 36, 581 C.

ζειν, τὴν ἐφ' ἑκάτερα καθόσον οἶόν τε παρατροπὴν ἀποκλίνοντα⁴⁴⁵.
 55 εἰ δέ που τι καὶ βιαζοίμεθα τῷ πτόῳ συνελκυνόμενοι, συγγνώμη τῷ
 πάθει φησί, πάντων ὄντι δικαιοτάτῳ καὶ ὁ πάσχειν ἀνάγκη τοῖς νοῦν
 ἔχουσιν.

58. Εἶχε μὲν οὖν ἀπολαβὼν ὁ φίλος Ἀθῶς τὸν ἐκ πολλοῦ φιλού-
 μενον θαυμαστὸν Σάβαν, ἄριστα καὶ μετὰ παντός τοῦ βελτίστου διηνου-
 κότα τὴν καλὴν ἐμπορίαν καὶ σὺν μεγίστῳ τῆς ἀρετῆς πλούτῳ καὶ τοῖς
 ἀγωγίμοις τῶν τοῦ πνεύματος χαρισμάτων καλῶς ὑποστρέψαντα, καὶ
 5 χαίροντες ἐπ' ἀλλήλοις μάλα λαμπρῶς ἦσαν καὶ περιφανῇ τινα καὶ
 θεσπεσίαν τὴν ἑορτὴν ἄγοντες, ὁ μὲν ὅτι τὴν ποθουμένην ὁμήγυριν τῶν
 πατέρων ἀθρόαν ὄραν κατ' εὐχὴν εἶχεν, οἱ δ' ὅτι τὸν φίλτατον αὖθις
 ἀπολαβόντες εἶχον πολλαπλασίονά τινα τοῦ προτέρου καὶ μέγιστον
 ὄντως, οὐδ' ἐπ' ὀλίγον τῶν ἐλπίδων ψευσθέντες, οὐδ' ὑπὸ τῆς περὶ αὐ-
 10 τοῦ φήμης ἀπατηθέντες, καίτοι γε ψευδομένης ὥς τὰ πολλά, σύμφωνα
 μὲν οὖν τοῖς ἀκουσθεῖσιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος εὐρηκότες τὰ πράγ-
 ματα· ὅθεν καὶ χάριτας ἐπὶ τούτοις ὁμολογοῦντες ἦσαν τῷ εὐεργέτῃ
 καὶ δι' ἀμφοτέρων περιφανῶς ὁ Θεὸς ἐδοξάζετο.

Σάβας μὲν οὖν ὁ μέγας, ἔτι τὴν φίλην ἀσκῶν σιωπὴν, ἐπεὶ τὸ ἱε-
 15 ρὸν ὅρος διέλθοι, κατὰ θεῶν τε καὶ προσκύνησιν δηλαδὴ τῶν ἐν αὐτοῖς
 ἱερῶν, τῇ θαυμαστῇ τοῦ Βατοπεδίου Λαύρα φέρων ἑαυτὸν ὥσανεὶ τι
 χρέος ἔσχατον ἀποδίδωσιν, ἐπεὶ καὶ ταύτῃ σὺν γε τῷ καθηγητῇ καὶ
 πρότερον αὐτοὺς ὑποκεῖσθαι φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ
 τῆς φυγῆς ὑποστρέψας ἐκείνης μακαρίως αὐτόθι καταλύει τὸν βίον, ἐν
 20 βαθεῖ γῆρᾳ τὴν σύζυγον ἀρετὴν ἔχων μέχρι τέλους ἀκμάζουσιν· ὁ δὲ
 μαθητὴς ἐκείνου καὶ πατὴρ τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ὕστερον, ὁ μέγας
 ἐν πατράσι Σάβας φημί, καίτοι γε τοιοῦτος ὢν, ὑπερβολῇ μετριοφρο-
 σύνης τὴν ὑποταγὴν αἰρεῖται κἀνταῦθα καὶ πολὺς ἦν τῶν ἐν αὐτῇ πα-
 τέρων σχήματί τε καὶ νεύματι καὶ παντὶ τῷ τῆς ψυχῆς αἰρουμένῳ δεό-
 25 μενος ἐπ' αὐτῷ τούτῳ δεχθῆναι. Καὶ τοῦ ποθουμένου τυχὼν τηνικαῦτα
 καὶ τὴν γλῶτταν τῶν χρονίων ἐκείνων δεσμῶν λύει, καὶ λόγον ἀγαθὸν
 εὐκαίρως ἐρεύγεται, καὶ πλατύνει τὸ στόμα καὶ πληροῖ τοῦτο πάσης
 ἐπιστήμης τε καὶ σοφίας ὁ δαψιλῶς ἐναποκείμενος τῇ τούτου καρδίᾳ
 τοῦ πνεύματος θησαυρός, θησαυρός ἐμψυχος αὐτὸς χρυσίον καὶ λίθον

54 ἀποκλίνοντα B || 55 τι om B || 56 δικαιοτάτῳ B.

1 ὁ om B || 16 λάβρα B F Λ_g || 18 ἐκ om B Λ_g.

445. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 165 (2, σ. 55), PG 37, 273B: «Δεῖ τὴν μέσσην βαδίζοντα...».

30 τίμιον»⁴⁴⁶ πολύ, κατὰ τὸν σοφὸν εἰπεῖν Σολομῶντα, «κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη»⁴⁴⁷, κατὰ καιρὸν εἰς μετάληψιν ἀνοιχθέντα καὶ λιμὴν ἀναψύξεώς τε καὶ σωτηρίας παντοδαπῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν αὖθις εἰπεῖν, τοῖς μετασχοῦσι γινόμενα. Ἀλλὰ μήπω τοῦτο, ἀλλ' ὅτι τοῖς αὐτόθι πατράσιν ἐναρίθμιος, ὅπερ εἶπον, γενόμενος, τοῖς τῆς ἐκκλησίας

35 ἐγκαταλέγεται τέως καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἱερώς τὰ θεῖα συναδόντων εἰς γίνεται. Ἀλλὰ τίς ἂν ἀξίως τὴν αὐτόθι συνδιαγωγὴν καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς διηγῆσαιτο, τύπον ἀντικρυς οὖσαν καὶ κανόνα μοναδικοῦ βίου τὸν ὄντως εὐθύτατον;

Πρῶτα μὲν γὰρ «ἐκ βαλβίδος»⁴⁴⁸ ἑαυτὸν, ὃ φασι, συναγαγὼν καὶ

40 συστείλας πάντοθεν, τῷ φροντιστηρίῳ περιγράφει καθάπαξ, μηδ' αὐτῆς γοῦν τῆς κοινῆς πύλης προελθὼν τὸ παράπαν, εἰ μή που κατ' ἐπιταγὴν τοῦ προεστῶτος καὶ κοινὴν τῶν ἀδελφῶν πρόοδον, ὥσπερ ἐκεῖνοις κατὰ καιρὸν ἐκτελεῖν ἔθος, ἣ κοινοῖς ὕμνοις τε καὶ δεήσεσιν εὐμενιζομένοις τὸ θεῖον, ἣ καὶ τὰ τῆς γῆς ὥραϊα τῶν κύκλωθεν ἐκκαρπουμένοις ἀγρῶν

45 πρὸς τὴν δι' ἔτους ἐπαραιτήτων χρεῖαν τοῦ σώματος. Ἐπειτα τοῖς τρισὶ τούτοις τὴν αὐτόθι καταμερίζει διατριβὴν ὃ σοφὸς σοφώ.ατα τῷ ὄντι καὶ κάλλιστα, τῇ τοῦ ναοῦ φημι θαυμαστῇ προσεδρεῖα, τῇ κοινῇ τῶν ἀδελφῶν τραπέζῃ τε καὶ διαίτῃ καὶ τῇ τῶν ἀσθενούντων ἐπισκέψει τε καὶ νοσοκομίᾳ. Καὶ τούτοις προσεῖχεν οὐχ ὥς ἂν τις τῶν ἄλλων ποτὲ

50 μὲν σπουδάζων, ποτὲ δ' αὖθις τῆς ὁρμῆς ὑφείεις τι καὶ πρὸς ὀλίγον, ἀλλ' οὕτω ταῦθ' ὁμοῦ πάντα διῆγει νηφόντως καὶ μετὰ τῆς ἴσης σπουδῆς ἕκαστον, ὥς οὐδεὶς ποτε τούτων ἓν οὐδ' ἐγγύς, ἀλλὰ τοῖς πᾶσι τύπος ἦν ἐν ἅπασιν τούτοις καὶ ὑπόδειγμα⁴⁴⁹ κάλλιστον, μάλιστα μὲν τοῖς αὐτόθι σπουδαίοις θαυμάζομενόν τε καὶ ζηλούμενον, ἥκιστα δέ γε τῶν πάντων

55 ἐνὶ πρὸς ἀκρίβειαν κατορθούμενον· τῷ γὰρ τῆς ἱερᾶς κώδωνος ἥχῳ τὸν νεῶν εἰσιῶν ἐκεῖνος πρό γε πάντων τῶν ἄλλων, τῶν πάντων ἔσχατος ἐκεῖθεν αὖθις ἐξῆι μετὰ τοσαύτης γε μὴν τῆς σπουδῆς καὶ τῆς νήψεως παρειστήκει, ὥς ἀγγέλοις δηλονότι συνῶν καὶ καθαρῶς αὐτῷ φημι τῷ Θεῷ παριστάμενος. Οὐχ ὁμιλήσαντά τις αὐτὸν τὸ σύνολον εἶδε, τῶν

60 ἱερῶν ἀδομένων ὕμνων, οὐκ ὀκλάσαντα πρὸς τὴν πάννουχον στάσιν, οὐχ ὕπνῳ κατενεχθέντα⁴⁵⁰ ποτέ, οὐκ ὀκνηρίᾳ τινὶ τῆς εὐχῆς καὶ τῶν ὕμνων

32 παντοδαποὺς Α₈ || 34 τῆς: τοῖς Β || 42 τῶν ἀδελφῶν: τῆς ἀδελφότητος Β || 45 πρὸς: εἰς Β Α₈ || 56 τῶν πάντων om Β.

446. Παροιμ 8, 19.

447. ᾠδμη 4, 12.

448. CPG (2, σ. 61).

449. Α' Θεσ 1, 7. Βλ. ἐπίσης Β' Θεσ 3, 9· Α' Τιμ 4, 11-12· Τίτ 2, 7.

450. Βλ. Τροπάριον Μ. Ἑβδομάδος: «Ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται...».

παυσάμενον (ποῦ γὰρ ἐν ἐκείνῳ χώρα τῶν τοιούτων ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων, ὑπὲρ ἄνθρωπον πάλαι γεγονότι καὶ αὐτῶν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν ἰσχυρῶς ἐκ περιουσίας κεκρατηκότι;) οὐδὲ γὰρ ἐξελθὼν ὥφθη
 65 ποτέ, φυσικῇ τινι τέως ὥς ἄνθρωπος ἀνάγκη συνελαθείς, οὐδὲ κατὰ τὰς χειμερίους φημί νύκτας, μεγίστας τοῦ παντός πεφυκυίας, ὥς ἴσμεν, ἐνιαυτοῦ, πρὶν ἢ τὰ τῆς σεπτῆς ὑμνωδίας πέρας τὸ σύνηθες λάβῃ· ἀλλ' ἴστατο καθάπερ τις ἀκάμας καὶ ἀπαθέστατος, συναφθαρτισθέντος οἶον αὐτῷ καὶ τοῦ σώματος ἥδη, κατὰ γε τοὺς φιλοσοφῆσαντας ταῦτα θεο-
 70 φόρους εἰπεῖν, τῇ θαυμασίᾳ ψυχῇ⁴⁵¹. Τὸ δὲ μεῖζον ἐκείνου τε καὶ θαυμασιώτατον, ὅτι τοσοῦτον ἠκριβωμένος ἐν ἅπασιν ὦν, μέχρι δηλαδὴ καὶ τῶν λεπτοτάτων μετὰ πολλῆς τινος τῆς ῥαστώνης ταῦτα μετῆι, ὥς μηδὲ σπουδάζειν δοκεῖν πως τισίν, ἀλλ' ὥσανει φυσικοῖς μᾶλλον κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν κεχρῆσθαι τουτοισί τοῖς πλεονεκτήμασιν, ἐπεὶ καὶ μι-
 75 κρὰ πρὸς ἐκεῖνον τὰ γε τοιαῦτ' ἀληθῶς ἦν, πάλαι τὴν ψυχὴν τέμενος εἰργασμένον Θεοῦ καὶ κρειττόνως ἢ κατ' ἄνθρωπον αἰεὶ ταῖς ἐκείνου θεωρίαις συνόντα καὶ ταῖς ἐλλάμψεσιν.

Ὅθεν, εἰ ποῦ τι τῶν τοιούτων παρ' οὐτινοσοῦν ὅλως ἀκούσειε θαυμαζόμενον, πρῶτα μὲν τῇ τοῦ σώματος ἐκεῖνα ῥώμῃ καὶ τῷ χρονίῳ
 80 ἔθει ἔσπευδεν ἐπιγράφειν, τῷ τε μὴ προσασχολεῖσθαι τισιν ἐτέροις, ὥσπερ δὴ καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἀδελφῶν, κάντεῦθεν ὥς εἰκὸς πᾶσαν ἔχειν ἀνάγκην ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς ἐν τούτοις ἑαυτὸν αὐτὸς καὶ βιάζεσθαι. Εἶτα καὶ τι τῶν συνήθων τοῖς ἄλλοις, ὥς καὶ αὐτὸς ταῖς αὐταῖς δῆθεν ὑποκείμενος ἀνάγκαις τῇ πολιτείᾳ παρέμισγεν, ἐκὼν ἐνδιδούς τι τῆς
 85 ἀκριβείας, ὥς ἂν, τὴν τῶν πολλῶν αἴσθησιν κλέπτων, μὴ περίβλεπτός τις ἐντεῦθεν, μηδ' ὑπὲρ τοὺς ἄλλους νομίζοιτο. Καὶ συνέβαινε μὲν ἔστιν οὐ κατὰ τὸν ἐκείνου σκοπόν, τοὺς πολλοὺς τῆς οἰκονομίας λανθανούσης τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τοῖς γε σπουδασταῖς ἐκείνου καὶ νήφουσι κάντεῦθεν ἐθαυμάζετο μάλιστα καὶ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς τε καὶ ὁμιλίας ἐξηρ-
 90 τημένους εἶχε καὶ μονονοῦ τοῦτον πνέοντα⁴⁵².

59. Ἐνταῦθα καὶ ἡμεῖς ἄρτι τῶν κοσμικῶν ἀπαλλαγέντες θορύβων καὶ τῆς ἐκεῖ τῶν συνήθων ὁμιλίας τε καὶ περιφορᾶς, ἐπεὶ τὸν περιώ-
 νυμον Ἄθω καταλαβόντες τὴν τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἐν ἑαυτῇ κρύπτου-
 σαν «οὐκ ἄθεει»⁴⁵³ πάντως εἰς κατοικίαν εἰλόμεθα Λαύραν, τῷ μεγάλῳ

71 ὦν: ἦν B pc sm || 76 ἐργασαμένῳ Λ₈ || 77 συνόντι Λ₈ || 78 ὅλως om B || 86 νομίζεται Λ₈.

451. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου Λόγος 7, 21, PG 35, 781B-784A.

452. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολή 6 (1, σ. 8), PG 37, 32A: «Ἐγώ γε σε πνέω μᾶλλον ἢ τὸν ἄερα...».

453. Ὁμήρου, Ὀδύσσεια 18, στίχ. 353.

- 5 παρὰ πᾶσαν δηλαδὴ προσδοκίαν περιτυγχάνομεν θησαυρῷ⁴⁵⁴, μᾶλλον δ' ἐκείνῳ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, καθάπερ ἰατρῷ τινι καὶ παιδαγωγῷ σοφωτάτῳ, φιλανθρώπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐχειρίζει, ὁ «τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας»⁴⁵⁵ ὑπὲρ ἡμᾶς αὐτοὺς πολλῶ τινι τῷ μέσῳ καθ' ὑπερβολὴν ἐφιέμενος· ὃς ἐκ πρώτης ἰδὼν ἡμᾶς οὐχ ἀπλῶς εἶδεν, ἀλλ' οἶονεῖ
- 10 τις φιλόστοργος πατήρ ὅλας τῆς ἀγάπης ἡμῖν τὰς ἀγκάλας εὐθέως ἀνοίγει κἀντεῦθεν ἤμεν ἀλλήλοις ὁμόψυχοί τε καὶ συμφυεῖς⁴⁵⁶, εἰ μὴ μέγα ἔμοι τοῦτο λέγειν· ἦν μὲν γὰρ καὶ πᾶσιν ἀπλῶς κοινὴ τις τὰ κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον παιδαγωγία πρὸς ἀρετὴν καὶ λιμὴν οἷον παντοδαπῆς ἀναψύξεως καὶ «φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις»⁴⁵⁷, ὁ δέ γε περὶ αὐ-
- 15 τὸν φίλος χορὸς, οἱ καὶ τῆς ἐκείνου δαψιλῶς ὅσαι ὥραι μετέχοντες γλώττης καὶ τῶν τοῖς ἄλλοις ἀπορρήτων αὐτῷ κοινωνοῦντες, ἡ καθ' ἡμᾶς ἦν ἑταιρία δῆπου τοῖς ἐγγύς τε καὶ τοῖς μακρὰν σὺν μεγίστῳ τινι τῷ μακαρισμῷ περιλαλουμένη· ἥς ἔγωγε τηνικαῦτα παρ' ἐκείνῳ τὰ πρῶτα φέρων, ὅσον εἰς ἀγάπης τε καὶ τιμῆς φέρει λόγον, ὥς καὶ τοὺς ἄλλους
- 20 χορευτὰς σχεδὸν ὑπ' ἐμοῦ πάντας αὐτῷ συστήναι, τῶν ὄντως πρωτεῖων (οὐκ ἔχω λέγειν πότερον ἐκὼν εἶτε καὶ ἄκων) ἐτέροις ἐξέστην—φεῦ τῆς ζημίας—καὶ γεγόναμεν ἓν γε τῷ τοῦ καιροῦ παραστάντι, κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν οἶμοι λόγον, «οἱ πρῶτοι ἔσχατοι καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι»⁴⁵⁸. ὁ δὲ μοι καὶ τὸν λογισμὸν οὐ μικρῶς ὑποθράττει, μὴ καὶ τῶν μελλόντων
- 25 εἴη προοίμια ταῦτα καὶ τῶν πολλῶν τε καὶ κλητῶν, ἀλλ' οὐ τῶν ἐκλεκτῶν⁴⁵⁹ ἐπ' ἐσχάτων ὀφθεινῇ· ὅθεν καὶ κατηγορῶ μὲν ἑμαυτοῦ, πάσχω δέ τι καὶ πρὸς τὴν θεσπεσίαν ἐκείνην καὶ ἀληπτον ὄντως ψυχὴν, ἵνα τὸ πάθος τέως ἐξαγορεύσω, εἰ καὶ τολμηρὸς πῶς ὁ λόγος.

“Οτου καὶ γὰρ χάριν, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ψυχὴν οὕτω μικράν τε

30 καὶ ἀσθενῇ καὶ ῥάβδῳ μᾶλλον αὐτὴν τοῦ στηρίζοντός φημι δεομένην λόγου, ἀλλ' οὐχ ὅπλα φέρειν καὶ προπολεμεῖν ἐτέρων εἰδυῖαν, πρὸς τὴν ποικίλῃν ταυτηνὶ τοῦ πολέμου δυναστείαν ἐξαγαγεῖν ἡβουλήθης, εἴπερ ποτὲ νῦν αὐξηθεῖσαν, ὥς καὶ τοὺς ἀνδρειοτάτους αὐτοὺς καὶ γενναϊότῃτι ψυχῇς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἰσχύοντας ταυτηνὶ διαφέρειν τὴν μάχην

13 παντοδαποῦς Λ₈ ac || 23 οἶμαι B Λ₈ || 29 καὶ γὰρ om B: γὰρ Λ₈ pc || 32 πολέμου B mg.

454. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 14, PG 36, 513A.

455. *Ἰουδα* 3.

456. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 19, PG 36, 520C: «...ἤμεν ἀλλήλοις...συμφυεῖς».

457. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 15, 3, PG 35, 913C.

458. *Mθ* 19, 30· 20, 16· *Mκ* 10, 31.

459. Βλ. *Mθ* 20, 16· 24, 14.

35 καθάπαξ ἀπαγορεύειν; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν αὐτὸς ἂν εἰδείης· οὐ γὰρ ἔγωγέ
 τι περὶ τούτων ἀσφαλῶς ἔχω λέγειν· ἐκεῖνό γε μὴν ἀσφαλῶς ἔχω λέ-
 γειν, ὡς οὐ παντάπασιν ἡμᾶς περιόψει, ἀλλὰ καὶ τὴν σὴν ἐπικουρίαν
 καὶ τὴν λύσιν ὅ,τι τάχος αὐθις παρέξεις. Τοῦτό με καὶ λογίζεσθαι πείθει
 καὶ λέγειν, ἥ τε πρὸς Θεὸν ἐκ περιουσίας σὴ παρρησία καὶ τὸ περὶ ἡμᾶς
 40 ἀπὸ ψυχῆς διακείμενον, δ καὶ μᾶλλον αὖξιν εἰκός, αὐτόθι σοι γενομένω,
 καθάπερ καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τινων ἤδη συμβόλων ὥσπερ ἐπαγγει-
 λόμενος ἔχεις. Ἀλλὰ τὸ μὲν καθ' ἡμᾶς, ὅποι τῷ Θεῷ φίλον. ἀγέσθω⁴⁶⁰
 ταῖς ἐκείνου πρεσβείαις, τῶν δὲ προκειμένων τέως ὁ λόγος αὐθις ἐχέσθω.

60. Οὕτω, καθ' ὃν εἴρηται τρόπον, τοῖς ἄδουσι τὰ θεῖα συνεστώς
 τε καὶ συνάδων ὁ μέγας, ἀναγινώσκων τε τοῖς ἄλλοις παραπλησίως,
 ὡς ἔθος, καὶ τοῦτο μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας τε καὶ τῆς ἐπι-
 στήμης, ὡς μὴδὲν ἤττον κἂν τούτοις τύπον τοῖς συνοῦσιν εἶναι τὰ κατ'
 5 ἐκεῖνον, καινόν τι καὶ θαύματος ἄξιον ἐφαίνετο τοῖς συνισταμένοις·
 ποτὲ μὲν γὰρ ἡδονῆς τινος καὶ θυμηδίας ἀφάτου τὸ θεῖον ἐκείνου πρό-
 σωπον ὅλον ὥρᾳτο πεπληρωμένον—οἶος ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκεῖνος—
 ποτὲ δ' αὐθις συννοίας ἦν ὅλος μεστός καὶ τινος ἐκπλήξεως, ὡς ἐδόκει,
 καὶ θάμβους, ἔστι δ' ὅτε καὶ τῇ περικεφαλαίᾳ τὰ πρόσωπα καθάπαξ
 10 εἶχε κεκαλύμμένα, ὡς μὴ τὸ σύνολον ὀφθῆναι τινι, παρὰ πάντα δηλαδὴ
 τὸν καιρὸν τῆς δοξολογίας. Ἡμῖν μὲν οὖν, τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς ἡδη
 πεπειραμένοις, θεωριῶν ἐδόκει τὸ πρᾶγμα διαφορὰ· τῆς γὰρ ψυχῆς,
 ὡς εἰκός, τοῖς θεωρήμασι συνδιατιθεμένης ἐκείνοις, πᾶσαν εἶναι δήπου
 ἀνάγκην καὶ τὸν κατ' αἴσθησιν ὁρώμενον τοῦτο ταύτῃ συναλλοιοῦσθαι⁴⁶¹,
 15 ὅθεν οὐδὲ πυθέσθαι τι περὶ τούτων ἐποίει.

Τοῦ δὲ χοροῦ τῆς περὶ αὐτὸν τις ἐταιρίας, ὁ καὶ μαθητεύσας ὕστε-
 ρον καὶ μέχρι τέλους ἐκείνῳ δηλαδὴ παρακολουθήσας, ὁμοῦ μὲν τῷ περὶ
 τὸν μέγαν ἡττώμενος φίλτρῳ, ὁμοῦ δὲ καὶ τῇ παρρησίᾳ τῇ ἐντεῦθεν τὴν
 ἀπλότητα τῆς ψυχῆς καλῶς παραμίξας, αὐτῷ προσελθὼν ἐκείνῳ δι-
 20 δαχθῆναι περιπαθῶς τὸν μυστικὸν τῶν φαινομένων ἐξήτει λόγον· ὁ
 δὲ πρῶτα μὲν ἀποπέμπεσθαι τοῦτον καὶ τῇ πεύσει μέμψιν οὔτι μικρὰν
 ἐπάγειν ἐδόκει, καὶ «Τίνος χάριν», λέγων, «ὦ φίλος, μὴ σαυτῷ μᾶλλον

7 τὸ ante πλεῖστον: F ac, S, ac, om B || 16 ἐταιρίας F S₁ || 22 ὦ φίλος add A₃ pc.

460. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 25, PG 36, 532A: «Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα, ὅπου τῷ Θεῷ φίλον, ἀγέσθω...»· Λόγος 12, 1, PG 35, 844A· Ἰωσήφ Καλοθέου, Βίος πατρ. Ἀθανασίου 29 (σ. 492), στίχ. 1285-1286· Φιλοθέου, Κοκκίνου, Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου 53 (σ. 159), στίχ. 37-38 καὶ πιδ πάνω Εἰσαγωγή σημ. 51.

461. Βλ. Παρ 15, 13· Νικήτα Στρεβότου, Ἐκατοντάς 3, 23, PG 120, 964CD· Ἐκατοντάς 2, 51, PG 120, 924D· Ἐκατοντάς 3, 2, PG 120, 953B· Ἐκατοντάς 2, 39, PG 120, 917AB.

προσέχειν⁴⁶² καὶ τὰς αἰσθήσεις ὁλοσχερῶς καὶ τὸν νοῦν αὐτὸν ἔνδον, καθόσον οἶόν τε, συνάγων τὰ κατὰ σαυτὸν ἀνασκοπεῖν ἐπιστημόνως
 25 καὶ δικάζειν ἐθέλοις, ἀλλὰ τούτων ἀφόμενος τὸ παράπαν, καὶ ταῦθ' οὕτως ἀναγκαιοτάτων ἡμῖν πεφυκότων, οὐδὲ τὰς ἐτέρων ἀφυλάκτως, ὅψεις περιεργάζῃ;». Ἐπεὶ δ' ἱκανῶς ἦν ἐπιστύψας καὶ προσέχειν αὐτὸν ἑαυτῷ πείσας, πατρικῶς αὖθις καὶ γνησίως αὐτὸν προσκαλεῖται τε καὶ τὴν λύσιν δίδωσιν εὐθέως τοῖς ἀμφισβητούμενοις. «Ὅπηνίκα με περι-
 30 χαρῇ καὶ εὐθυμόν τινα», φησί, «βλέπεις, ἀνθηρόν τε καὶ γεγανωμένον τό πρόσωπον, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς γλυκύτητος καὶ θυμηδίας ἐμπλεως ὅλους, ἐκεῖνο δῆπου μαθὼν ἀκριβῶς ἔχε, ὡς αὐτὸς ὁ γλυκύτατος Ἰησοῦς, ὁ κοινὸς δηλαδὴ δεσπότης, ὑπερβολῇ φιланθρωπίας ἀρρήτως καὶ ὑπερφυῶς ἐμφανίζεται μοι καὶ τῇ ξένῃ λαμπρότητι τοῦ θείου καὶ ὑπερ-
 35 φώτου φωτὸς ἐκείνου τῆς καρδίας μοι καταστραπτομένης, θυμηδίας τε καὶ χαρισμάτων ἐξαισίων οἶων ἐντὸς ἀποπληρουμένης, καὶ τὸ φαινόμενον καὶ σωματικόν, ὡς ὀρᾶς, ἀλλοιοῦται τοῖς νοεροῖς πῶς συνδιατιθέμενον καὶ συμπάσχον· ἡνίκα δὲ τοῦναντίον αὖθις σκυθρωπὸν μέ τινα καὶ συννοίας καὶ θάμβους μεστὸν βλέπεις, τὴν ἀνθρωπίνην με ταλαιπω-
 40 ρίαν καὶ τὴν συντριβὴν ἴσθι πενθοῦντα, πῶς τῆς ὑπερφυοῦς ἐκείνου φημι δόξης τε καὶ τοῦ κάλλους δυσκλεῶς ἄγαν ἀποπεσόντες τῇ τῶν παθῶν ἄδοξία καὶ ταῖς προσύλοις ταυταισὶ συγκατασύρονται φαντασίαις, ἀντὶ τοῦ συνεῖναι Θεῷ καὶ τῆς ἐκεῖθεν γλυκύτητος καὶ τοῦ φωτὸς ἀρρήτως μετέχειν, τῷ πονηρῷ τῆς ἀμαρτίας συμπεριφερόμενοι σκότει καὶ τοῖς
 45 νοητοῖς ὄφρσι συνόντες καὶ τοῖς σκορπίοις, τοῖς ἰοβόλοις φημι δαίμοσι, τὸ ψυχοφθόρον ἐκεῖνο δηλητήριον τοῖς ἑαυτῶν φίλοις καθ' ὥραν κινῶσι. Τῇ γοῦν θεωρίᾳ μοι ταύτῃ τοῦ νοῦ προσασχολουμένου καὶ συμπάσχοντος ἐπὶ πολὺ τῷ τῆς κοινῆς ἡμῶν φύσεως πλημμελοῦντι, συμ-
 50 πασχει, καθάπερ ὀρᾶς, καὶ συμμεταβάλλει μοι καὶ τὰ ἔξω καὶ πρὸς πένθος ἔστιν ὅτε καὶ θρήνους ἀποβαίνει μοι τὰ τῆς θεωρίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰς ὅψεις τηνικαῦτα περικαλύπτω, τὴν τῶν συνόντων, καθόσον οἶόν τε, σοφίζόμενος γινῶσιν». Τοῦ δὲ φοιτητοῦ καὶ φίλου τούτοις, ὡς εἰκός, ἐκπλαγέντος, εἶτα καὶ εἰ ταύταις διδίου συμπαρακείμενοι ταῖς θεω-
 55 οῦδὲ γὰρ ἀπ' ἑμαυτοῦ γε τοῖς τοιούτοις προστρέχω· πῶς γάρ, ἀνάξιον αὐτὸς ἑμαυτὸν κρίνων; Ἐφίσταται γε μὴν ἀθρόα μοι, τοῦ Θεοῦ βουλομένου, μὴδὲν τὸ παράπαν εἰδότε μὴδὲ περιεργαζομένῳ τά γε τοιαῦτα».

28 τε om B || 35 μοι: μου B || 46 ἑαυτῶν: αὐτῶν Λ₈ || 51 συνόντων B || 53 συμπαράμενοι B ac || 56 γε om B Λ₈.

61. Ἐν δὲ τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ὁσήμεραι λάμποντα τὸν γενναῖον καὶ τὰ μὲν πλεῖω καὶ ὑψηλότερα κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρύπτοντα, τῷ δὲ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ταπεινώσεως ἄκρῳ τοῖς πᾶσιν οὐδὲν ἤττον γνωριζόμενον αὖθις καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῶν πρώτων τιμῶν παρὰ πάντων
 5 σχεδὸν ἀξιούμενον, πάσαις ταῖς ψήφοις βουλευόνται μάλα καλῶς οἱ χρόνῳ καὶ ἀρετῇ προβεβηκότες τῶν ἄλλων τῇ τῆς ἱερωσύνης ἀξία τοῦτον τιμῆσαι, μᾶλλον δ' εἰπεῖν οἰκειότερον τῷ τῶν ταγμάτων ἀγιωτάτῳ καὶ πρώτῳ τὴν προσήκουσαν ἀπονεῖμαι χώραν, καὶ τιμῆσαι μὲν διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς τὰ τιμῆς ὄντως ἀπάσης ἀξία, τιμῆσαι δ' οὐχ ἤττον
 10 ἑαυτοὺς διὰ τῆς καλῆς ἐκείνης ψήφου καὶ τῆς χειροτονίας, καὶ μὴν καὶ τὴν ἐκεῖθεν ὠφέλειαν κοινὴν τε καὶ ἄφθονον οὐ τοῖς συνοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μακρὰν ἀφεστηκόσι προθεῖναι. Καὶ πολλὰ τοῦτον ἀξιούσι δι' ἐμοῦ καταδέξασθαι τὴν χειροτονίαν.

Ἐπεὶ δὲ πείθειν τὸ παράπαν οὐκ εἵχομεν τὸν γενναῖον, ἔτι προσκει-
 15 μένω μοι τῇ προκλήσει καὶ παντὶ τρόπῳ τὴν ἐκείνου γνώμην βιαζόμενῳ (παρεῖχε γάρ μοι τὸ φίλτρον τό γε θαρρεῖν ἱκανῶς τὰ τοιαῦτα), «Τί μοι», φησίν, «ὦ φίλων ἄριστε, τὰ μελετώμενα τοῖς πατράσιν ἐν ἀπορρήτοις ἐξειπεῖν νῦν αὐτὸς ἐκβιάζῃ; Σοὶ μὲν γὰρ εὐπετές τι καὶ ῥᾶστον εἶναι δοκεῖ πῶς τὸ πρᾶγμα, τῷ φαινομένῳ δηλαδὴ τῆς προκλήσεως προσ-
 20 ἔχοντι μόνῳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πείθειν ἐπιχειρεῖς με παντὶ σθένει· ἀλλ' εἴ τί γε τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς κατὰ βάθος οἰκονομίας ἐκείνων ἔγωγε συνιέναι καλῶς ἔχω, πνευματικὴν οἰκονομίαν ἀνθρώπων καὶ λαοῦ προστασίαν καὶ τὰ γε τοιαῦτα βουλευόμεναί μου τῇ ψυχῇ καθάπερ τι φορτίον καὶ πέδην οἶονεῖ δυσέκλυτον ἐπιθεῖναι, καὶ διὰ τοῦτο καθάπερ ὑποβάθραν τινα
 25 καὶ θεμέλιον τῶν μελλόντων περιθεῖναι μοι σπεύδουσι ταυτηνὶ τὴν χειροτονίαν. Ἐμοὶ δὲ πῶς οἶόν τε τῶν οἰκειοτάτων ἀφεμένῳ καὶ κατὰ γνώμην τοῖς τοιούτοις ὥσπερ ἐκ μεταμελείας αὖθις προσέχειν πάλαι τῆς πρὸς αὐτὰ μελέτης καὶ συνηθείας ἀπερρωγότι, ἣ οὐχ ὀρᾶς οἶαν τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν ἔχουσι καὶ τὴν ἀγωνίαν οἱ γε τοῖς τοιούτοις προσ-
 30 δεδεμένοι; Καὶ δεῖ προσηλῶσθαι πάντως διὰ βίου ταύτῃ τῇ ἀσχολίᾳ τὸν ἐν χερσὶν ἀφέμενον πάντων. Ἐμοιγ' οὖν οὐδὲ μία τέως, ὦ φίλος, σχολή», φησί, «τούτοις διδόναι». Καὶ τὴν αἰδιμιον ἐκείνην ὁ σοφὸς εὐθὺς εἰκόνα τούτοις ἐπήγε. «Τὰ τοῦ δρυμοῦ», φησί, «ἐξύλα βουλὴν ὥσπερ τινα καὶ σκέψιν πρὸς ἄλληλα περὶ τῆς ἑαυτῶν προστασίας καὶ τῆς
 35 ἀρχῆς ἐποιοῦντο· ταύτην γε μὴν, ὡς εἰκὸς ἐν τοῖς τοιούτοις, ἄλλων ἄλλοις διδόντων, ἔσχατον ἐφ' ἐνὶ συμφωνήσαντα πάντα τῇ ἀμπέλῳ τῆς ἡγεμονίας ταυτησὶ παρεχώρουν. Πάντων τοιγαροῦν ὁμοῦ πρὸς ταῦτα παρακαλούντων, «Ἄλλ' οὐκ ἐγώ», φησίν, «αὕτῃ τῶν ὁμογενῶν ἄρχειν

οὐδαμῶς ἀξιῶσω, τὴν εὐφροσύνην ὥσπερ ἀπαξιῶσασα καὶ τὴν γλυκύ-
 40 τητα καὶ τὴν δόξαν τοῦ γνησίου καρποῦ μου. Ταῦτα καὶ τῆς συκῆς καὶ
 τῶν λοιπῶν καρποφόρων ξύλων ὁμοίως προβαλλομένων καὶ τὴν ἀρχὴν
 παραιτησαμένων ὡσαύτως, ἐπὶ τὴν ῥάμνον μεταφέρουσιν ὑπ' ἀνάγκης
 τὴν ψῆφον, ἥτις καὶ δέχεται, φησί, τὴν προστασίαν αὐτίκα, καρποῦ τὸ
 45 ἐπιτρέπειν εὐχερῶς ἔχουσα».

«Καὶ οὐ τοῦτο δήπου φαμέν», φησὶν, «ὦ φιλότης, ὅτι τὸ ἄρχειν ἀν-
 θρώπων ἀκαρπίας ἐστὶν ἀπλῶς σύμβολον· οὐδ' αὐτὸ τοῦτο, τὴν τῶν ὁμο-
 γενῶν προστασίαν διὰ τῶν εἰρημένων ἀπαγορεύομεν, καὶ ταῦτα περὶ
 τῆς πνευματικῆς ταύτης καὶ ὑψηλοτάτης ὄντως τοῦ λόγου, ὑπὲρ ἧς πο-
 50 λὺς ὁ λόγος ὄντως τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ. τῷ πρώτῳ ποιμένι δηλαδὴ καὶ
 ἀρχιερεῖ, τῷ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ὑπερφυῶς ὑπὲρ τῶν λογικῶν δεδωκότι
 προβάτων⁴⁶³. μέγα γὰρ ὄντως τοῦτο καὶ θείας ἢ τέως ἀγγελικῆς ἰσχύος
 δεόμενον· καὶ τίς ἐστι, κατὰ γε τὸν δεσποτικὸν λόγον, <Ὁ πιστὸς καὶ
 φρόνιμος οἰκονόμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ,
 55 τοῦ διδόναι> τοῖς ἀδελφοῖς τε καὶ ὁμοδούλοις <ἐν καιρῷ> τοῦ λόγου
 <τὸ σιτομέτριον>⁴⁶⁴, <Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος
 αὐτοῦ εὐρήσει ποιοῦντα>⁴⁶⁵ οὕτως· ὅς τὸ στόμα δηλαδὴ τῆς διακονίας
 ἀνοίξας τὴν τοῦ πνεύματος χάριν δαψιλῶς εἴλκυσεν, ὠδίνῃσέ τε, προφη-
 τικῶς εἰπεῖν, καὶ ἔτεκε πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς⁴⁶⁶, ὡσανεὶ στόμα
 60 γενόμενος θεῖον, ἐξ ἀναξίου, κατὰ τοὺς ἐκείνου χρησμούς, θαυμασίως
 ἐξάγων ἄξιον⁴⁶⁷. τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν ἀρκετόν», φησί, «τὸ τὴν χθαμα-
 λὴν τε καὶ ἀσφαλεστέραν τέως ὀδεύουσιν ἑαυτοῖς προσέχειν ὁπόση δύ-
 ναμις, τὰς ἑαυτῶν ἐνδιδόντας ἡνίας ἐτέροις, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν⁴⁶⁸,
 καὶ ἀκινδύνως ἐπομένους τοῖς γε πνευματικῶς ἡγουμένοις καὶ ἄρ-
 65 χουσι».

62. Ταῦτ' ἔλεγεν ὁ θαυμαστὸς τῆς σοφίας οἶκος⁴⁶⁹, ὁ τῆς ὑψηλῆς
 ταπεινοφροσύνης ἀκρότατος ὅρος, ὁ τῆς ἀπορρήτου θεοφανείας ἐκείνης
 αὐτόπτης ὑπερφυέστατος καὶ ταῖς ἐκεῖθεν πηγαζούσαις ἐλλάμψεσιν
 ἀρρήτως καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ παντὸς φωτιζόμενος, ὁμοῦ μὲν ἑαυτῷ,
 5 τὴν φίλην ἡσυχίαν καὶ τὸ πρὸς θεωρίαν συντηρῶν ἀκλινὲς καθάπαξ
 καὶ ἀπερίσπαστον, ὁμοῦ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἔργῳ παιδεύων, ὅπως δεῖ

463. ¹Ιω 10, 11.

464. ¹Ακ 12, 42.

465. ¹Μθ 24, 46.

466. ¹Ησ 26, 18.

467. ¹Ιερ 15, 19.

468. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 32, 33, *PG* 36, 212B.

469. Βλ. *Παροιμ* 9, 1.

ταῦτα φιλοσοφεῖν καὶ μεθ' ἧς τινος ἄρα προσιέναι τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς εὐλαβείας τῷ τῶν ταγμάτων ἀγιωτάτῳ, ὀπηνίκα δὴ καὶ προσίμεν. Ὅθεν οἱ μὲν πρὸς ταῦτα τὸν μέγαν παρακαλοῦντες ἐξ ἐκείνου τὸ παράπαν
 10 ἀπέστημεν, οὐ μᾶλλον τοῖς ῥηθεῖσι πεισθέντες, ἢ τὸ τῆς ἀρετῆς ὑπερβάλλον ἐκείνου θαυμάσαντες κἀντεῦθεν καταπλαγέντες τὸν ἄνδρα καὶ ὡς ὑπεράνθρωπον οἱ γε πλείους ἐκείνῳ προσέχοντες· ὁ δὲ τῶν συνήθων ἦν καὶ αὖθις ἐχόμενος, τύπος⁴⁷⁰ μὲν ἀγαθοῦ παντὸς τοῖς συνοῦσι, καθάπερ ἔφθην εἰπών, ἐν παντὶ καιρῷ τε καὶ πράγματι, τῷ δὲ τῆς ταπει-
 15 νοφροσύνης καθ' ὑπερβολὴν ἄκρῳ καθ' ὑπερβολὴν ὁμοῦ πάντας χειρούμενος· δηλώσει γε μὴν καὶ τὸ νυνὶ ῥηθησόμενον.

Ἐβουλήθη ποτὲ τῆς ἐν τῇ κοινῇ τῶν ἀδελφῶν ἐστιάσει προεδρίας ἀξιῶσαι τὸν μέγαν ὁ τῆς μονῆς ἀφηγούμενος καὶ τοῖς τῶν ἄλλων προκαθημένοις πρεσβυτέροις καὶ τὴν ἀξίαν προέχουσιν ἀναρίθμιον θέσθαι
 20 τὸν πάντων ἐπὶ πᾶσιν ὡς ἀληθῶς ἀξιώτατον. Ἐπεὶ τοιγαροῦν ὁ τῆς ἐστιάσεως ἐνειστήκει καιρὸς καὶ πρὸς ταῖς εἰσόδοις ἦσαν αὐταῖς, δηλαδὴ τὸν σκοπὸν ἐκείνῳ, τῶν τῆς τραπέζης διακόνων ἐνὶ τῶν λόγων ἀγγέλῳ δηλαδὴ χρώμενος καὶ ἀξιῶν μεθ' ὅσης τῆς εὐλαβείας μηδαμῶς ἀπαξιῶσαι τὴν πρόκλησιν· ὁ δὲ πολὺς ἦν ὑποπίπτων καὶ τὴν διδομένην τιμὴν τε
 25 καὶ προεδρίαν, ὡς ἀνάξιος δῆθεν, ἀποποιούμενος· «Ἄλλως τε καὶ τῇ συνήθει καθέδρᾳ», φησὶν, «οἰκείως πως ἔχων καὶ ἀάλλιστα προσαναπαυόμενος οὐκ ἀνεκτῶς φέρω τὴν ἐντεῦθεν μετάβασιν». Ἄλλ' ὁ προεστὼς πρόφασιν εἰδὼς ταῦτα καὶ λόγους ἄλλως τὸ μέτριον αὐτῷ συσκιάζοντας, τοῖς αὐτοῖς πάλιν ἐχρήσατο καὶ λόγοις καὶ ἀξιώμασι μετὰ θερμότη-
 30 ρου τοῦ πνεύματος, «Ἄνελθε», λέγων, «ὦ πάτερ, πρὸς τῆς θείας ἀγάπης αὐτῆς καὶ τῆς ἐνούσης σου τῇ καθαρωτάτῃ ψυχῇ διακρίσεως, ἐπεὶ καὶ σοὶ μᾶλλον ἢ καθέδρα προσήκει τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὸ τῆς προεδρίας ἀξίωμα, τὴν ἱερωσύνην αὐτὴν ἐν τοῖς τρόποις καὶ πρό γε τῆς χειροτονίας ἀκριβῶς ἔχοντι⁴⁷¹ καὶ πάντων σχεδὸν ἀπαραμίλλως ἐν ἅπασι
 35 τοῖς βελτίστοις προέχοντι· οὐ γὰρ τῶν ἀξιωματῶν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ τῆς κατ' ἀρετὴν ἀξίας ἢ ἀληθῆς ὄντως προτίμησις». Ὁ δὲ καὶ μᾶλλον εἶχετο τοῦ μετρίου καὶ τῆς φίλης οὔμενου οὐδενὶ τῶν πάντων ἐξίστατο ταπεινώσεως, πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὅσα γε τὸν ταῦτα φιλοσοφοῦντα λέγειν τε καὶ πράττειν εἰκὸς καὶ τὴν ὑπὲρ
 40 τούτου συγγνώμην περιπαθῶς ἐξαιτούμενος. Ἐπεὶ δὲ τοῖς αὐτοῖς αὖθις

16 νυν B || 17 ἐβουλήθη Λ₈ || 31 καὶ τῆς ἐνούσης...διακρίσεως om S₁ et F pc || 34 σχεδόν: ἡμῶν B Δ8 F ac.

470. Βλ. Α' Θεσ 1, 7· Β' Θεσ 3, 9· Α' Τιμ 4, 11-12.

471. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 13, PG 36, 512C: «...ιερεὺς Χριστιανοῖς καὶ πρὸ τῆς ἱερωσύνης».

καὶ πολλάκις ἐκεῖνος κατὰ ταῦτό πρὸς τὸν Σάβαν χρώμενος οὐδὲν μᾶλλον ἀνύων ἦν, οὐδὲ τὴν ἐκείνου τὸ παράπαν μετατιθεῖς ἐνστάσιν, τοῦ μὲν καὶ ἄκων ἐξ ἀνάγκης ἀφίσταται, λύπη γε μὴν οὔτι μετρία κάτοχος ἦν καὶ ἀχθομένῳ τὸ παράπαν ἐώκει καὶ πρὸς τὴν τοῦ σκοποῦ διαμαρτίαν
45 ἀσχάλλοντι.

Τούτων ὁ προρρηθεὶς τοῦ μεγάλου μαθητῆς καὶ φίλος αἰσθόμενος (παρίστατο γὰρ ὑπηρετῶν ἔτι τῷ κοινῷ πατρί, μήπω καταλεγείς ἐν τοῖς ἐκείνου μαθηταῖς, εἰ καὶ τῇ διαθέσει καὶ τοῖς κατὰ δύνάμιν ἔργοις τοῦτ' ἦν ἀληθῶς ὅλος ἐξηρητημένος ἐκείνου καὶ τὰ ἐκείνου πνέων ὑπὲρ
50 τοῦτον, ὡς εἰπεῖν, τὸν ἀέρα⁴⁷², τὸν τὴν ζωτικὴν συνέχοντα δύνάμιν), τὸν καιρὸν τοιγαροῦν ἀρπάσας ἐκεῖνος (ἐπεθύμει γάρ, ὡς αὐτὸς οὗτος ἔλεγεν ὕστερον, καὶ τὴν καρτερίαν ἔργοις αὐτοῖς τοῦ μεγάλου μαθεῖν καὶ ὅλος ἐκεῖνος φανεῖται πρὸς τὰς ἔξωθεν ἐπαγομένας ἐπιτιμῆσεις τε καὶ τὰ σκώμματα), πολὺς ἦν τοῦ προεστῶτος δεόμενος οἰκονομικῶς
55 ἐπιτιμῆσαι τῷ θεῷ Σάββα καὶ σκώμμασί τισι καὶ ὕβρεσιν ἐπὶ πάντων βαλεῖν ἐκεῖνον, ὡς ἀλαζόνα δῆθεν καὶ ὑπερήφανον καὶ μὴ τὴν ὀφειλομένην ὑπακοήν, κατὰ τοὺς πατέρας εἰπεῖν, ἀνυπόκριτον εὐθὺς ἐνδειξάμενον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ μᾶλλον ἐσπουδακότα περιποιήσασθαι θέλημα· «Εἰ γὰρ καὶ τολμηρόν», φησί, «τὸ δρᾶμα διὰ τὸ περιὸν τῷ μεγάλῳ τῆς
60 ἀρετῆς καὶ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῆς εἵδεσιν, ἀλλ' οὐ ψεκτὸν οὐδ' ἀπόβλητον οἶμαι Θεῷ διὰ τὴν κοινὴν τῆς σῆς πόλιν καὶ ὠφέλειαν».

63. Τούτοις ὁ τῆς Λαύρας πεισθεὶς προεστώς, τοῦ Θεοῦ πάντως ἀφανῶς τοῦτον ὑποκινήσαντος, ἵνα κἀντεῦθεν ὁ μέγας ἀναλάμψῃ μᾶλλον ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη καὶ πυρσοῦ δίκην πρὸς τὸν τῆς ἀπαθείας ἐλκύσῃ λιμένα τοὺς τῇ θαλάσῃ τῶν παθῶν καὶ ταῖς τρικυμίαις παλαίον-
5 τας, ἐπεὶ καὶ τὰ τῆς ἐστιάσεως τέλος εἶχε καὶ τοῦ τὴν τράπεζαν ἔχοντος οἴκου κοινῇ πάντες ἐξήεσαν, τὸν σύλλογον ἔτι παρακατέχων ὁ προεστώς, σκώμμασι συχνοῖς καὶ λοιδοριῶν φορητῷ, μετ' ὀργῆς καὶ πικρίας δῆθεν, ἐπὶ πάντων ἤρξατο βάλλειν τὸν ἅγιον, ἀλαζόνα τινὰ καὶ ὑποκριτὴν ἀποκαλῶν ἐκεῖνον, παρακοῆς τε καὶ ὑπερηφανίας ὑπόσπονδον ἀν-
10 τικρὺς καὶ νενοθευμένως καὶ κατ' ἐνδειξιν μόνην, πρὸς ἐξαπάτην δηλαδὴ τῶν ὁρώντων, οὐ πρὸς ἀλήθειαν, τὸ προσωπεῖον τοῦτο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ταπεινώσεως περικείμενον καὶ ἅττα τοιάδε. Ἄλλ' ὁ μὲν Σάβας τὴν κεφαλὴν τι μικρὸν ὑποκλίνας αὐτίκα καὶ τὰς ὄψεις τῇ γῇ προσερεί-

60 αὐτοῖς Λ₈ S₁ ac.

6 κατέχη F ac || 10 καὶ post νενοθευμένως: om S₁.

472. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 6 (1, σ. 8), PG 37, 32A.

15 σας, ἀτρέμας τις καὶ συντεταμένος ὡς ἐν ἀκροάσει καὶ τελετῇ μυστηρίων
 ἐίστηκει, συγκροτῶν, ὡς ἂν εἴπε τις, ἑαυτὸν πάντοθεν· καὶ χάρις δέ τις
 ἐξ ἀφανοῦς προιοῦσα τοῖς ἐκείνου προσώποις θαυμασίως ἐπέλαμπε,
 καὶ μεστὸς ἦν ὅλως ἀπορρήτου θυμηδίας τέ καὶ φαιδρότητος· ταῦτα
 γὰρ τῷ προρρηθέντι μαθητῇ καθωρᾶτο, τῷ συσκευάσαντι τὰ τοῦ δρά-
 20 ματος, περιεργότερον ἐκείνῳ τὸν ὀφθαλμὸν ἐπιβάλλοντι. Ἐπεὶ δὲ τὰ τῆς
 ὑποκρίσεως ἱκανῶς εἶχε τῷ προεστῶτι καὶ τῶν κατὰ τοῦ μεγάλου λοι-
 δοριῶν τε καὶ ὕβρεων ἔλγηεν, ἡρέμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκεῖνος ἐπάρας καὶ
 σεμνῶς μάλα τὰ χεῖλη διάρας, ἐκεῖνα πρὸς αὐτὸν θαυμαστῶς διεξῆει,
 τὰ καὶ νοῦν καὶ λόγον ὑπερφυῶς καταπλήττοντα.

Πρὸς γὰρ τὸ λάθρα συσκευαζόμενον διορατικῶ τῆς ψυχῆς ὄμματι
 25 κατιδὼν, πρὸς ἐκεῖνο δὴ καὶ τὰς ἀποκρίσεις, οὐ πρὸς τὸ φαινόμενον
 τῆς ὑποκρίσεως, πάντως πεποίητο. (Σὺ μὲν), λέγων, «ὦ θεσπεσία
 καὶ φιλάττη μοι κεφαλὴ, κατ' ἐμοῦ ταῦτα διεξιὼν ἀηδῖαν τινὰ καὶ λύ-
 πην ἐπιφέρειν ὑπολαμβάνεις μου τῇ ψυχῇ, καὶ οἶει με δι' αὐτὸ τοῦτο
 καὶ δυσχερές τι καὶ μικρόψυχον ἴσως τῷ λογισμῷ τέως πρὸς τὴν ἱεράν
 30 σου βλέψαι ψυχὴν· ἀλλ' ἔγωγε τὸν ἐμὸν πατέρα τε καὶ δεσπότην ἐκεῖνο
 δήπου γνησίως ἀντιβολῶ γινώσκειν (μάρτυς δ' ἔστω τῶν λεγομένων ὁ
 καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς καὶ τῶν ἀπορρήτων τῆς συνειδήσεως ἔφορος),
 ὡς ἀπερίτρεπτά μοι καὶ πεπηγότα καὶ τὸ παράπαν ἀκλόνητα τὰ τῆς
 πρὸς σέ στοργῆς τε καὶ πίστεως· ὅσῳ καὶ γὰρ τὸν φαινόμενον τουτονὶ
 35 χόλον καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, ὡς αὐτὸς ἂν εἰδείης, κινεῖς κατ' ἐμοῦ καὶ
 σκώμμασι πλύνεις καὶ λοιδορίαις καὶ δυσχεραίνοντι δοκεῖς εὐκρίναι καὶ
 ἀχθομένῳ τὰ μέγιστα, τοσοῦτο τὰ τῆς ἀγάπης καὶ τὰ τῆς πίστεως οὐκ
 οἶδ' ὅπως ἀναζῇ καὶ αὔξει μοι τῆς πρὸς σέ καὶ σκιρτῶντά σε μᾶλλον
 ὥσανει καὶ συναγαλλόμενον δοκῶ περιφέρειαν ἐν τῷ πλάτει τῆς ἐμῆς
 40 καρδίας καὶ μυστικῶς τε καὶ ἀρρήτως τὰ ἥδιστα με περιπτυσσόμενον.
 Μὴ γοῦν νομίσης ὅλως, ὡς ταῖς ὕβρεσί με ταύταις καὶ τοῖς ὀνειδισμοῖς
 τοῦ καθήκοντος παρατρέφεις καὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὸ σὸν φίλτρον
 ἐνστάσεως· ἀλλ' οὐδ' εἰ πολλαπλασίονά τινα τῶν εἰρημένων ἐπενέγκοις,
 τὴν δοκοῦσαν ταύτην ὕβριν καὶ τὸν ἐπὶ πάντων μυκτηρισμὸν καὶ τὸν
 45 θρίαμβον, ἧ καὶ πληγὰς ἐπιτεθῆναι μοι καὶ τοῦ φροντιστηρίου καὶ τῶν
 συνασκητῶν ἀπελαθῆναι μακράν που προστάξεως· ἐμπύρευμα μὲν οὖν
 τῶν πρὸς τὴν θεόληπτόν σου ψυχὴν θείων ἐρώτων μέγιστόν μοι ταυτὶ
 παραδόξως γενήσεται καὶ λαμπράν τινα τὴν φλόγα τῆς ἀγάπης ἀνάψει
 καὶ τὸν πυρσὸν περιφανῇ τε καὶ διαέριον⁴⁷³. Ἐμβαλε γοῦν τῷ πυρὶ

17 τέ om B || 38 ἀναζει omnes.

473. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 17, PG 36, 520A· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ,

- 50 τῆς ἀγάπης τὴν τῶν σκωμμάτων καὶ τῶν ὕβρεων ταύτην ὕλην, ὃ θεσπεσία μοι κεφαλὴ, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀκάματον αὐτὴν ἐργάσῃ καὶ πολλαπλασίως ἐξαπτομένην ὀσημέραι καὶ ζῶσαν καὶ μηδέποτε λήγουσαν, καὶ χάρις εἴη τοῦ ἀγαθοῦ πνεύματος ἐν τοῖς ἡγιασμένοις σου χεῖλεσι, τοιούτων μοι παρ' ἐλπίδας ὀφθέντος προξένου τῶν ἀγαθῶν, ἃ τοῖς τοῦ κόσμου
- 55 δηλαδὴ τούτοις συναριθμεῖσθαι τὸ παράπαν οὐ πέφυκεν, ἀλλ' ἀγῆρω τέ καὶ ἀθάνατα μένει, κρείττω τῆς τῶν παρόντων καὶ τροπῆς καὶ τῆς λύσεως».

- Καὶ ὁ μὲν ταῦτα λέγων, ὥσπερ οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ λόγου, καταλλήλως ἐκείνῳ προσετίθει καὶ πράγματα, τοῖς τοῦ ποιμένος ποσὶ τὴν
- 60 κεφαλὴν ἐπιρρίπτων καὶ τούτους ἀκορέστως καταφιλῶν, μᾶλλον δὲ καὶ παντὶ τῷ σώματι τούτων ὀλοψύχως, οἷος ἐκεῖνος ἐν τοῖς τοιούτοις, προκαλινδούμενος. Οἱ μὲν οὖν μοναχοὶ πάντες μικροῦ τοῖς ἀκουσθεῖσι καὶ ἐπεπήγεισαν καὶ φρίκης καὶ ἀγωνίας ἦσαν μεστοί, παραδόξως ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει πνεῦμα θεῖον ὀρώντες ὑπερφυῶς ἐνεργοῦν τε καὶ λα-
- 65 λοῦν τὰ παράδοξα· ὅθεν καὶ τὸν μὲν τῆς καινῆς ἀπαθείας καὶ τῆς τοῦ πνεύματος δαψιλοῦς ἐνοικήσεως ἐμακάριζον, κατὰ δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ δυσχεραίνειν καὶ γογγύζειν πρὸς ἀλλήλους οὔτι μικρῶς ἐψέκσαν, τοιαῦτα πρὸς τὴν ἀπαθῆ καὶ ἄληπτον ἐκείνην ψυχὴν ἀνηλεῶς ἐξυβρίσαντος· ἦν οὐχ ὅπως ὕβριζειν, ἀλλὰ καὶ μυρίοις τισὶν ἀναδεῖν τοῖς τῆς εὐφη-
- 70 φημίας προσῆκε στεφάνοις, πάντων ἀπαραμίλλως ὑπερκειμένην καὶ διδάσκαλον καὶ φωστῆρα φανεῖσαν, ζωῆς λόγον ἐν μέσοις αὐτοῖς ἐπέχοντα⁴⁷⁴, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον· τὸ γὰρ τοι δρᾶμα καὶ τὴν τοῦ ποιμένος κατασκευὴν ἀγνοοῦντες ἐκείνοι τὸ παράπαν ἐτύγχανον. Οἱ δὲ γε τῶν πρωτείων ἀμφισβητοῦντες ἀλλήλοις, βασκαίνοντές τε τοῖς εὐδοκι-
- 75 μοῦσι τῆς προεδρίας καὶ μνησικακοῦντες ὑπὲρ τούτων αὐτῶν ἔστιν ὅτε τοῖς τε πλησίον καὶ τοῖς προεστῶσιν αὐτοῖς ἀκατάλλακτα, τύφου καὶ τοῖς κάκιστ' ἀπολουμένοις φιλοδοξίας ὑπερβολῇ—πῶς ἂν εἴποις;—καλῶς συσταλέντες ἐβελτιώθησαν. Ὁ δὲ προεστὼς ἰδίᾳ τὸν μέγαν ἀπολαβὼν (ἐξεπέπληκτο γὰρ τὴν ψυχὴν τοῖς γενομένοις καὶ τὰς φρένας
- 80 ὅλως ἡλλοίωτο), συγγνώμην μὲν αἰτεῖ πρῶτα τῆς τόλμης καὶ τῆς οἰονεῖ κατ' ἐκείνου πείρας τε καὶ τοῦ δράματος· εἶτα καὶ προσπεσὼν μεγάλως ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς ποιμένης τῷ μεγάλῳ καθωμολόγει τὰς χάριτας, «Εὐχαριστῶ σοι», λέγων, «ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ὅτι τοσοῦτον ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὠκοδόμησας, ὅτι τὰ τέκνα σου ταῦτα τῷ περι-

56 τὲ om B || 60 καταφιλῶν Λ₈ pc: κατασπαζόμενος B || 77 εἶπης Λ₈ pc.

Κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Πέτρον, τὸν κορυφαῖον, 'Ωδὴ Γ', PG 96, 1392B καὶ Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος εἰς ἀγίαν Ἀνυσίαν 5 (σ. 76), στίχ. 39-40.

474. Φιλ 2, 16.

85 ὄντι τῆς ὑπερβαλλούσης ἀρετῆς καὶ τῆς ἀπαθείας πολυτρόπως ἐπαιδα-
 γώγησας καὶ ὠφέλησας. Νῦν ἀληθῶς ἔγνων, ὅτι πνεῦμα θεῶν ἐν σοὶ
 σοφίας ἀπάσης καὶ τελειότητος καὶ πολλῶ τινι τῷ μέσῳ τοὺς κατὰ τὴν
 γενεὰν ταύτην ἐπ' ἀρετῇ προκόπτοντας ὑπερβὰς τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις
 ὀνομαστοῖς πατράσιν ὁμότιμος γέγονας». Εἴτα καὶ θερμὴν αὐτῷ σὺν
 90 εὐλαβείᾳ πολλῇ καὶ ταπεινώσει προσαγαγὼν αὐθις τὴν δέησιν, βιάζεται
 μᾶλλον ἢ πείθει τὸν μέγαν τὴν τῆς καθέδρας προτίμησιν δέξασθαι·
 ἐφ' ᾧ καὶ πάντες ἡσθέντες ἅμα τῷ προσεστώτι μετὰ πολλοῦ τοῦ θαύματος
 τὸν σύλλογον ἐκείνον διέλυσαν.

Μεγάλα μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς πολιτείᾳ καὶ τοῖς
 95 προλαβοῦσι κατορθώμασι μάλα συμβαίνοντα, πολλῶ δ' εἰς ὠφελείας
 τε καὶ θαύματος λόγον μείζω τὰ ἐξῆς ῥηθησόμενα, μᾶλλον δὲ τῶν λε-
 χθέντων ἤδη καρποὶ τὰ προκείμενα καὶ τῶν καλλίστων ἐκείνων τῆς
 ἀπαθείας ἰδρώτων ἀμοιβαὶ ταῦτα πρὸς τὸ παρόν φημι τοῦτο τέως καὶ
 ἐπαθλα. Λεγέσθω κάκεινα τοιγαροῦν καὶ τοῖς φιλαρέτοις, καθ' ὅσον
 100 ἡμῖν ἐφικτόν, εἰς πνευματικὴν τινα προτιθέσθω τράπεζαν.

64. Ἐν τῇ κοινῇ τραπέζῃ ποτὲ συνεστιωμένων, ὡς ἔθος, τῶν
 τῆς Λαύρας τουτῆσι μοναχῶν καὶ τοῦ μεγάλου συνόντος δηλαδὴ τούτοις
 καὶ κοινωνοῦντος τῆς ἐστιάσεως, ὁμιλία τις παρὰ τὸ δέον μεταξὺ τούτων
 κεκίνητο· ἐκ δὲ ταύτης καὶ θόρυβος ἤδη κατὰ μικρὸν ἤρετο, σύγχυσιν
 5 ἐμποιῶν τῷ τε τὴν ἀνάγνωσιν, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ποιουμένῳ καὶ τοῖς ἀκρω-
 μένοις αὐτοῖς. Ἐπεὶ γοῦν οὐκ ἐνεδίδουν οἱ τῆς ἀταξίας καὶ τῆς συγχύ-
 σεως αἵτιοι, καίτοι γε τῶν ἐφεστώτων ἐπικειμένων καὶ τοῦ τῆς σιωπῆς
 ἐξάρχου σὺν ἱεραῖς τισιν ἐπικλήσεσιν, ὥσπερ ἔθος ἐκείνοις, προβαλ-
 λομένου συνεχῶς τὸ κηρύκιον (περιμάχητον γάρ τι χρῆμα καὶ πολλοῦ
 10 τινος τοῖς φιλοσόφοις ἐκείνοις τιμώμενον ἢ ἐπὶ τῆς τραπέζης εὐκαιρος
 σιωπή, πατέρων ἱερῶν ἱεροῦς τηροῦσι θεσμούς⁴⁷⁵· οἳ δὲ καὶ πνευματικὰς
 διδασκαλίας καὶ πράξεις ἐθέσπισαν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἀναγινώσκεισθαι
 φιλαρέτων ἀνδρῶν, εὐχὴν τε μυστικὴν τοὺς ἐστιωμένους Θεῷ προσάγειν
 ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς τροφῆς αὐτῷ γνησίως εὐχαριστεῖν⁴⁷⁶·
 15 τοῦ γοῦν θορύβου καὶ τῆς συγχύσεως ἐκείνης ἤδη καὶ αὐτὸς ἄνωθεν
 αἰσθόμενος ὁ ποιμὴν, δυσχεραίνει μὲν τὰ πρῶτα καὶ ἄχθεται—πῶς ἂν

92 ἐφ' ᾧ om B Λ₈ || 100 τινὰ Λ₈ sl.

475. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιτίμια* 28, PG 31, 1309B.

476. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν* 9, PG 72, 645A:
 «...τραπέζης ἀρχόμενοι...Θεῷ προσάγειν ὀφειλομεν...καὶ τὴν ἄνωθεν εὐλογίαν ἐπ' αὐτὸν
 (τὸν ἄρτον) καταφέρειν»· Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Παιδαγωγός* 2, PG 8, 393C· Ἰωάν-
 νου Κλίμακος, *Κλίμαξ* 4, PG 88, 685C.

εἶποις;—καθ' ἑαυτόν· ἔπειτα καὶ τὸ πρόσωπον αὐτὸ καὶ τὴν φωνὴν
 πικρίας ἐμπλήσας, χαλεπῶς ὁμοῦ πᾶσιν ἄνωθεν ἐπέξῃει καὶ μυρίους
 τοῖς σκώμμασιν ἔβαλλε τοὺς ἀτάκτους, τοὺς ἀναιδεῖς, τοὺς φλυαροὺς,
 20 τοὺς ἀφοβίαν ἐσχάτην νοσοῦντας Θεοῦ, οἵτινες ὑπ' ἄκρας ἀναισθησίας
 ἀλόγου τροφῆς μετέχουσιν ἴσα δὴ καὶ τοῖς κτήνεσι· «τράπεζα γάρ»,
 φησί, «κατὰ τοὺς θεοφόρους εἰπεῖν πατέρας, μὴ ἔχουσα λόγον Θεοῦ,
 φάτνης ἀλόγων⁴⁷⁷ ἀπέοικεν οὐδαμῶς· μᾶλλον δὲ καὶ λόγου δοκοῦντες
 μετέχουν», ἔλεγε, «δῆθεν ὑμεῖς, θηριώδη καὶ βαρβαρικὴν τινα ποιεῖσθε
 25 τὴν δλαιταν, ἀταξία καὶ μέθη καὶ ταραχῇ καὶ θορύβῳ διδόντες τὸ πᾶν».

Ταῦτα καὶ τὰ τούτων ὑβριστικότερά τε καὶ ἀτιμότερα σφόδρα
 μετ' ὀργῆς αὐτοῖς ἐμβοῶν (ἦν γὰρ καὶ τὸ ἦθος ὀξύτατος ἄλλως καὶ δει-
 νὸς ὁ ποιμήν), ἴστησι μὲν τὸν ἀναγινώσκοντα, παύει δὲ καὶ τοὺς ὑπηρε-
 τοῦντας τῷ δέει συνάμα τοῖς ἐστιωμένοις αὐτοῖς, καὶ ἦν οὕτως ἐπὶ
 30 πολὺ σφοδρότέρῳ καὶ ἀκμαίῳ τῷ θυμῷ χρώμενος καὶ μυρίαις ταῖς ὑ-
 βρεσι πλύνων τοὺς ἐκεῖ πάντας ὁμοῦ, μέχρι δὴ καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ ἀρί-
 στού φημι συμπληρώσεως, μᾶλλον δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐστίασιν αὐτὴν καὶ
 τὴν τράπεζαν· ἐπεὶ τὴν εὐχαριστήριον συνήθως πρὸς Θεὸν ὑπειπόντες
 εὐχὴν πρὸς τὰς θύρας ἐώρων ἤδη καὶ τὴν ἐξέλευσιν, πολλὸς κατ' ἐκείνων
 35 καὶ αὐθις ἦν ῥέων καὶ ἀκρατῶς ἐκείνοις κινῶν τὸν τῆς δικαίας ὀργῆς
 καὶ τῆς ὑβρεως ἄκρατον, ἕως ἀπ' ἀλλήλων διαλυθέντες ἐπ' οἴκου βα-
 δίζοντες ἦσαν ἕκαστος, οἱ μὲν καὶ πρᾶως τὴν ἀγανάκτησιν φέροντες τοῦ
 πατρὸς καὶ ὡς καλῶς καὶ σὺν δίκῃ γεγεννημένην προσέχοντες, «Ἡ παι-
 δεῖα Κυρίου», λέγοντες, «ἀνοίγει μου τὰ ὦτα»⁴⁷⁸ καὶ τὸ «Ἀρχὴ σοφίας
 40 φόβος Κυρίου»⁴⁷⁹ καὶ «οὐ φόβος, ἐντολῶν τήρησις»⁴⁸⁰· οἱ δὲ γε πλείους,
 οὐ τῶν τῆς κάτω μόνον φημι μοίρας καὶ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλως
 ἡλικία προερχόντων καὶ τάξει, καὶ ἀμετρίαν τοῦ πράγματος κατεγίνω-
 σκον καὶ μέμψιν οὐτι μικρὰν ἐπῆγον τῷ προεστώτι, ὡς ἱταμῶς καὶ
 45 καὶ μηδεμίαν μηδαμῶς λαβόντι φειδῶ, μήτε τῆς ἐκείνων τιμῆς, μήτε
 τῆς ἑαυτοῦ δόξης, ἀλλ' οὕτω τῆς σφετέρας ἐξενεχθέντι πολὺ καταστά-
 σεως, ὡς τὴν τῆς ὀργῆς ὅλην ἀνηλεῶς κατὰ τῆς πάντων καρδίας ὠθῆσαι
 μάχαιραν. Τούτων καὶ τῶν τοιούτων παρὰ πολλῶν λεγομένων αὐτήκοος

17 εἶπης Λ₈ pc || 27-28 δεινός: αὐστηρὸς Λ₈ || 30 ταῖς om Λ₈ || 38 γεγεννημένην B.

477. Βλ. Θεοδώρητου Κύρου, *Περὶ προνοίας* 10, PG 83, 749C ε· Ἰω. Χρυσόστομου, *Ὅμιλία εἰς Αἰζάρον* 1, 8, PG 48, 974 καὶ H. Stephanus, *Thesaurus Graecae linguae*, τόμ. 9, Graz 1954, σ. 676-677.

478. Ἦσ 50, 5.

479. *Ψαλμ* 110, 10· *Παροιμ* 1, 7.

480. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 39, 8, PG 36, 344A.

γεγονώς ὁ πολλάκις μοι ῥηθείς ἤδη μαθητῆς τοῦ θεοῦ δηλαδή Σάββα
 50 (παρῆν γάρ τὸ τηνικαῦτα καὶ αὐτὸς τῷ συλλόγῳ), καθ' ἑαυτὸν ἀμφισβη-
 τῶν ἦν καὶ τοῖς ἐναντίοις λογισμοῖς τούτοις κατ' ἴσον ἐκκείμενος· ὅθεν
 καὶ μὴ δυνάμενος ἀφ' ἑαυτοῦ συνιδεῖν, ὁποτέρῳ τούτων χρῆ τὴν νικῶσαν
 διδόναι, πρὸς τὸν μέγαν ἔγνω δεῖν ἀναφέρειν τὴν ψῆφον, πνεῦμα βουλήs
 καὶ συνέσεως ἔχοντα θεῖον⁴⁸¹, κἀντεῦθεν εἰδότα, κατὰ τὸν σοφὸν Δανιήλ,
 55 ἀνακαλύπτειν κεκρυμμένα καὶ λύειν αἰνίγματα⁴⁸² καὶ μετὰ Θεοῦ κρῖμα
 δίκαιον κρίνειν.

65. "Ανεῖσι τοιγαροῦν μετὰ θερμῆς τῆς πίστεως πρὸς τὸν διορατι-
 κώτατον ὀφθαλμὸν ἐκεῖνον καὶ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἔφεσιν τῆς ψυχῆs
 ἀπαγγέλλει, καὶ δεῖται μάλα θερμῶς, τῶν ἐκεῖνου ποδῶν ἐπ' ἐδάφους
 προκείμενος, μαθεῖν παρὰ τῆς ἐκεῖνου γλώττης ὁποῖάν τινα τὴν ψῆφον
 5 ἐκφέρει κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζηςπραχθέντων καὶ λαληθέντων, μάλ-
 λον δὲ «Τίνας αὐτός», φησὶν, «εἶχες τότε τοὺς λογισμοὺς, εἰ καὶ τολ-
 μηρὸς ὅλως ὁ λόγος ἐμοί, καὶ πῶς ἄρα πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ προ-
 εστῶτος διέκεισο τὴν ψυχὴν, ἐρωτικῶς ἄγαν ἔχω μαθεῖν· ἦν γὰρ ἐξή-
 νεγκε δῆπου κρίσιν ἢ σὴ σοφωτάτη καὶ θεία ψυχή, ταύτην ἔγωγε θείαν
 10 ἀντικρυς εἶναι νομίζων, ταύτῃ καὶ προστεθῆσομαι σὺν ἄρα γε τῷ τῆs
 ψυχῆs ὠρμηκότη παντί, καὶ οὐκέτι τοῖς ἀγνοοῦσι τάληθές τῇδε κάκεισε
 συμπεριφερόμενος μάτην ἔσομαι καὶ πλανώμενος. Μὴ οὖν ἀποπέμψης
 σοῦ δέομαι τὸν οἰκέτην κενὸν μηδὲ παρίδης μου τὴν ἀπὸ ψυχῆs ταύ-
 την οἰκτρὰν δέησιν».

15 Τούτοις ὁ συμπαθέστατος τὴν ψυχὴν ἐκεῖνος ἐπικαμφθεὶς, «Ἐπεί
 σε, φίλος, ὀρώ», φησὶν, «ὅλῳ θυμῷ πρὸς τὴν τῶν κεκρυμμένων ἐπειγό-
 μενον γνῶσιν καὶ τοῦ πράγματος οὐκ ἀποστησόμενον, οὐδ' ἂν εἴ τι καὶ γέ-
 νοιτο, εἴ μοι πιστεύειν ἐθέλοις, ἐθέλεις δὲ πάντως, οἶδα, τὴν τε παροῦσαν
 σπουδὴν καὶ τὸν περὶ ἐμέ σου τῆs ψυχῆs ἔρωτα καὶ τὴν πίστιν καλῶς
 20 ἐπιστάμενος, ἰδοὺ σοι μυστήρια λέγω Θεοῦ ὡς <ἐν προσώπῳ Χριστοῦ>⁴⁸³,
 κατὰ τὸν μέγαν ἀπόστολον φάναι, μηδὲν τῆs ἀληθείας προτιθεὶς μηδο-
 πωστιοῦν. Πάσης τοιγαροῦν ἀπεληλαμένηs ἀμφιβολίας ἐκ τῆs ψυχῆs,
 ἄκουε νουνεχῶς· ἐκεῖνό γε μὴν ἔστω μετὰ τινος ἀσφαλείας προδιωρι-
 σμένον ἡμῖν, τὸ πρὸς μηδένᾳ σε τῶν πάντων ἐξενεγκεῖν ἂν ποτε ταῦτα
 25 παρὰ πᾶσάν μου τὴν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ διατριβήν.

Τῆs ὁμιλίας ἐκείνης καὶ τοῦ θορύβου παρ' ὧν τινων οὐκ οἶδα κινή-

6 τότε B mg || 8 ἐρωτικῶς Λ₈ pc: διψητικῶς B.

481. 'Hσ 11, 2.

482. Δαν 2, 28-29· Σοφ Σολ 8, 4.

483. Β' Κορ 2, 10.

θέντων ἐν τῷ τοῦ ἀρίστου καιρῷ, ἐπεὶ σκώπτειν καὶ ταῖς ὕβρεσι πλύνειν ἄνωθεν ἤρξατο τοὺς ἀδελφούς ὁ πατήρ (οἶσθα δὲ καὶ αὐτός, ἐφ' ὅσον τὰ τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῆς ὀργῆς ἐκείνῳ προῆλθε· καὶ γὰρ καὶ ἡ
 30 συνήθης ἀνάγνωσις ἐντεῦθεν ἐπαύθη καὶ συστολή τις καὶ φρίκη πᾶσιν ἐπῆλθε σχεδόν, καὶ φόβου καὶ ἀγωνίας ἀπλῶς ἐγεγόνει τὰ πάντα με-
 στα), πρὸς τὸν ποιμένα τοὺς ὀφθαλμούς ἐπάρας αὐτός, θέαμα ξένον ὁρῶ, θαύματος ὁμοῦ καὶ χαρᾶς οὐχ ὅσης καὶ ῥηθῆναι ῥαδίας ἀληθῶς ἄξιον· φωτὸς γὰρ ἄγγελοι δύο κατὰ ταῦτὸ τῆς καθέδρας αὐτῆς τοῦ
 35 ποιμένος ἐδόκουν μοι προελθεῖν· καὶ τὸ μὲν εἶδος αὐτὸ τοῦ προσώπου καὶ τὴν ἀναβολὴν φῶς ἐξαστράπττον ἦσαν αὐτόχρομα μαρμαρυγᾶς ἀ-
 φιέντες ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ὡς καὶ τὸν οἶκον εὐθὺς ἐκείνον πάντα καταυγα-
 σθῆναι τῇ περιουσίᾳ τῆς ἐκεῖθεν ἐκδιδομένης χάριτος καὶ τῆς ἀστρα-
 πῆς, χαρίεντες ἅμωφ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὠραῖοι τὴν ὄψιν, ἡδύ τι καὶ
 40 προσηνὲς βλέποντες καὶ ὅλως εὐφροσύνην τινὰ καὶ θυμηδία ἀποστά-
 ζοντες ἄρρητον. Ἐδόκουν δὲ λοιπὸν καὶ πρὸς δεξιῶσιν τινα καὶ φιλο-
 φροσύνην τῶν ἐστιωμένων εὖ μάλα παρεσκευάσθαι, καὶ διανομῆς ἤδη τῶν ἐν χερσὶν ἦπτοντο· τῶν γὰρ φωτεινῶν τούτων ἀγγέλων ἄτερος μὲν
 45 φιάλας ἐν χεροῖν ἔχων ἐφαίνετό μοι καὶ κανὰ τινα χρυσοῦ τοῦ καθαρωτά-
 του πάντα κατεσκευασμένα λαμπρῶς· ἐνῆν δὲ τοῖς καλλίστοις ἄρα καὶ βασιλικοῖς τούτοις σκεύεσι πᾶν εἴ τι τῶν ἡμεδαπῶν τε καὶ ξένων ὀπω-
 ρῶν ἐξαίρετόν τε καὶ ἡδιστόν, Ἰνδικὰ τε πέμματα καὶ Ἰταλικά, ὅσα γε τῶν ἀπλῶν καὶ ὅσα τῶν συνθέτων τὰ τιμιώτατα, πλεῖστον μὲν ἔχοντα
 τὸ ἡδύ, πολλῷ δὲ περιττόν τε καὶ ἄφθονον τὸ ἐκ τῶν ἀρωμάτων εὐωδές
 50 τε καὶ τερπνόν, ῥόδα τε καὶ ἱά καὶ εἴ τι τῶν ἀνθέων εὐωδέστατόν τε καὶ
 χαριέστατον, καὶ πρὸς τούτοις ὅσα τῶν ὁσφραντῶν ἄλλως εὐώδη τε καὶ ξενίζοντα, θυμιαμάτων τε συνθέτων πολυειδῆς τις ἐσμός, καὶ ἀπλῶς
 ὃ, τι περ τῶν καλλίστων καὶ ξένων εἷς τε γεῦσιν καὶ ὁσφρησιν· καὶ μύρα δὲ τὰ ἐκ ῥόδων ταῖς χρυσαῖς ἐκείναις φιάλαις προσῆν, ἡδίστην καὶ τερ-
 55 πνὴν ἄγαν τὴν ὁσμὴν ἀποπνέοντα. Θατέρω δὲ τῶν ἀγγέλων ἔργον ἐπι-
 μελὲς ἦν ἡ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν πρὸς τοὺς ἐπὶ τραπέζης καθημένους δαψιλεστάτη διανομή· οἱ δὲ ἄρα πάντες οὐχ ὁμοίως μετεῖχον τοῦ γέρω-
 ἐκείνων τῶν δωρεῶν, ἀλλ' οἱ μὲν καὶ δαψιλῶς καὶ πάντων ὁμοῦ, οἱ δὲ τὸ παράπαν οὐδοτιοῦν, ὅσοι δηλαδὴ τῆς τιμῆς ἐκείνης καὶ τῆς θείας
 60 εὐφροσύνης ἀνάξιοι· τὸ δὲ καινὸν ἐπὶ τούτοις καὶ τῆς δικαίας διανομῆς καὶ θείας χάριτος ὄντως ἄξιον, οἱ μὲν ὀξεῖς τῆς βασιλικῆς ἐκείνης φιλο-
 φροσύνης καὶ τῶν δώρων διάκονοι πάσας ὁμοῦ τὰς τραπέζας ἐξ Ἰσου διήεσαν, φιланθρωπότατα τοῖς ἐστιωμένοις ὁμοῦ πᾶσιν ἀφθόνους ἐπι-
 πέμποντες ἄνωθεν τὰς τιμάς· αἱ δὲ τοὺς ἀξιους ἐαυτῶν—πῶς ἂν εἴποις;—

65 ἀξίως γνωρίζουσαι, καθάπερ ἡλιακαὶ τινες ἀκτῖνες τοὺς ἔρρωμένους καὶ ἐνεργοὺς ὀφθαλμούς, ἐκείνοις δὴ καὶ πλουσίως ἐπέρρεον, πρόσωπά τε καὶ κόλπους ἐκείνων πληροῦσαι καὶ τῆς ἀφάτου τρυφῆς καὶ τῆς εὐωδίας ἐκείνης μεστοὺς ὅλους ἐμφαίνουσαι.

Οἱ τὰ σκώμματα καὶ τὴν δικαίαν ὀργὴν τοῦ πατρὸς μακροθύμως
70 δηλαδὴ φέροντες ἦσαν οὗτοι καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ ταπεινοφροσύνης εὐ-
νοϊκῶς τὸν ἔλεγχον φέροντες, οἷς καὶ συνήδεσθαι πῶς τῆς εὐκληρίας
καὶ τῶν θείων γερῶν ἢ ἀσώματος ἐκείνη φύσις ἐδόκει, ἥτις, κατὰ τοὺς
θείους φάναι χρησμούς, καὶ χαρὰν ἄγει τὴν μεγίστην ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ
ἀμαρτωλῷ μεταμελομένῳ καὶ πρὸς τὸ καλὸν ἐπιστρέφοντι⁴⁸⁴. Τοῦτοις
75 καὶ χάριέν τι καὶ ἰλαρὸν ἐπιβλέποντες ἐδόκουν τι καὶ προσλαλεῖν καὶ
μυστικῶς τοῖς ὧσιν ὑποψιθυρίζειν, ἡδιστα τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς ἐκεί-
νοις—ὧ τῆς χάριτος—ἐπικλίνοντες· εἶκασε δ' ἂν τις ἐκεῖνο τὸ μυστικὸν
μετ' εὐφροσύνης ὑποψιθυρίζειν αὐθις αὐτοῦς, ὃ καὶ τοῖς ποιμέσιν ἐπὶ
τῇ κοινῇ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ τῶν ἀνθρώπων οἱ αὐτοὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἡδο-
80 νῆς εὐηγγελίζοντο πρότερον, τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰ-
ρήνῃ» ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία»⁴⁸⁵, ἢ καὶ τὸ «Εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ,
ἐπὶ ὀλίγα ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω»⁴⁸⁶. Εἰ δὲ καὶ τὸ μυστι-
κώτερον ἐκεῖνο κἀνταῦθ' αἱ τις ἂν ἐκδέξασθαι θέλοι, τὸ δοθῆναι φημί
θυμιάματα ταῖς προσευχαῖς⁴⁸⁷ τῶν ἁγίων καὶ στολὴν ἐκάστῳ λευκὴν,
85 ὥστε μικρὸν αὐτοὺς ἀναμεῖναι τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφούς καὶ συνδούλους⁴⁸⁸,
ὥς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἐκιδιδάσκει διὰ τῶν ἀπορρήτων ἀποκαλύψεων,
οὐκ ἔξω τοῦ σκοποῦ πάντῃ βαλεῖν ἂν οἶμαι τὸν λόγον ἐκεῖνον.

66. «Οἱ μὲν οὖν», ὁ μέγας ἔλεγεν αὐθις τῆς θεωρίας ταύτης ἐπό-
πτῃς, «ὅσῳ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης τῶν ἀγγέλων αἰγλῆς μετεῖχον καὶ τοῖς
ἐπιρραينوμένοις ἄνωθεν μύροις ἐλούοντο, λαμπρότεροι τὰς ὄψεις καὶ
ἰλαροὶ τινες ἐφαίνοντο καὶ θεοειδεῖς κἀντεῦθεν πρὸς ἑαυτοὺς μᾶλλον
5 εἶλκον τὰ δῶρα καὶ ὅλη ψυχῇ καὶ χειρὶ τοῖς κόλποις ἐκεῖνα καθυπεδέ-
χοντο· παντὶ γάρ, φησὶν ἡ δεσποτικὴ φωνή, τῷ ἔχοντι δοθήσεται καὶ
περισσευθήσεται⁴⁸⁹. οἱ δὲ γογγυστικῶς τε καὶ σκληρῶς πρὸς τὰς πα-
τρικὰς ἐπιτιμήσεις καὶ τὴν παιδείαν ἐκείνην τὴν ἐνδικὴν διακείμενοι

73 καὶ om B || 76 ὑποψιθυρίζειν B F S₁ || 78 ὑποψιθυρίζειν B.

484. *Ακ* 15, 7.

485. *Ακ* 2, 14.

486. *Μθ* 25, 21.

487. *Ψαλμ* 140, 2.

488. *Ἀποκ* 6, 9-11.

489. *Μθ* 25, 29.

καὶ ταῖς ψυχαῖς ἤδη πρὸς ἄμυναν βλέποντες, χόλου τε καὶ μήνιδος ὄντες
 10 μεστοί, τῆς θείας ἐκείνης δόξης καὶ τῆς λαμπρότητος ἐκόντες, φεῦ,
 ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν· ὅθεν καὶ τῶν κοινῶς ἐπιπεμπομένων θείων ἐ-
 κείνων δώρων, εἴ που συνέβη τι τοῖς τοιούτοις ἐπιτεσεῖν, οἷδε χερσὶν
 ὅλαις τὰς τιμὰς ἀπωθοῦντο καὶ μετ' ὀργῆς κατὰ τῶν θείων ἀγγέλων
 ἀπέρριπτον· οἱ δὲ λύπης ἐπὶ τούτοις πληρούμενοι καὶ δικαίας ἀγανα-
 15 κτήσεως οὐδὲ προσέχειν ἐκείνοις ἔτι τὸ παράπαν ἤξιουν, οὐδὲ μεταδι-
 δόναι τῶν ἐν χερσὶν· ἀπὸ γὰρ τοῦ μὴ ἔχοντος, ὁ θεὸς φησὶν αὖθις χρη-
 σμός, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ⁴⁹⁰ <οὐ γὰρ ἠθέλησεν εὐλο-
 γίαν καὶ μακρυνθῆσεται ἀπ' αὐτοῦ>⁴⁹¹. Τῶν γοῦν φωτεινῶν ἀγγέλων,
 ἥπερ ἔφην, ἀποστρεφομένων αὐτούς, ἡ τάληθές εἰπεῖν μᾶλλον τὰς ὁ-
 20 ψεις ἐκεῖνοι τὰς ἑαυτῶν ἔκοντι μύοντες, ὥς μὴ δυνηθῆναι διαβλέψαι
 πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγὰς, τῶν ἐναντίων εὐθὺς ἐφαίνοντο, πάντων
 ἐξ ἐναντίου πληρούμενοι, σκότους φημι καὶ πικρίας καὶ πάσης ἀηδίας
 τε καὶ ὀδύνης ψυχῆς⁴⁹². Οἱ μὲν οὖν λαμπροὶ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι τὸν οἶκον,
 ὥς ἔφθην εἰπὼν, διερχόμενοι πάντα, τὴν τε πληθύν τῶν πατέρων καὶ
 25 αὐτὰς δὲ φημι τὰς τραπέζας τῶν ἐν χερσὶν ἐκείνων ἀγαθῶν ἀπεπλήρουν·
 ἐγὼ δὲ ταῦτα βλέπων, ὦ φίλος, καὶ τινος ἀρρήτου πληρούμενος ἡδονῆς,
 τά τε πρόσωπα καὶ τὰς χεῖρας καὶ αὐτοὺς δὲ φημι τοὺς κόλπους ἀπλή-
 στως προέτεινον εἰς μετάληψιν ἐκείνων τῶν ἀγαθῶν—τί γάρ; εἰ μὴ τις
 αὐτόλιθος εἶην ἢ καὶ πολέμιος αὐτὸς ἑμαυτῷ—ὣν δὴ καὶ δαψιλῶς ἄγαν
 30 κάμοι παρεῖχον οἱ φιλόανθρωποι τῶν φιλανθρώπων γερῶν ἐκείνων δια-
 νομεῖς. Ὅθεν μὴδὲ παύσασθαι τὸν πατέρα τῶν σκωμιμάτων καὶ τῆς
 παιδείας εὐχόμεν δῆπου κατ' ἑμαυτόν, ὥστε μὴδὲ τοὺς ἀγγέλους παύ-
 σασθαι τῆς διανομῆς· ὅσω καὶ γὰρ ἐκείνῳ τὰ τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῆς
 λοιδορίας ἐδόκει προβαίνειν, τοσοῦτ' καὶ μειζόνων καὶ δαψιλεστέρων
 35 μετειχομεν τῶν γερῶν καὶ τὸ φῶς ἐπετείνετο μᾶλλον καὶ λαμπρότητος
 καὶ δόξης ἀφάτου τὰ ἐκεῖ πάντα πλήρη μοι κατεφαίνετο.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς τραπέζης ἐξαναστάντες κοινῇ τὴν εὐχαριστήριον
 ἀπεδίδουν εὐχὴν, ἅμα καὶ τὴν τῆς δεσποίνης καὶ Θεομήτορος, κατὰ
 θεσμούς δηλαδὴ θείους, ἱεουργοῦντες ἀνάμνησιν καὶ τῆς ἱερᾶς δωρεᾶς
 40 ἐκείνης καὶ τοῦ ἀγιασμοῦ μετέχοντες, καὶ οἱ θεοὶ παρῆσαν αὖθις καὶ
 σεπτοὶ λειτουργοί, αὐτοῦ που παρὰ τὴν τοῦ ποιμένος τράπεζαν αἰδοῖ
 τινι καὶ σεβάσματι συμπαρεστώτες ἡμῖν ἅμα καὶ συνευχόμενοι, τό τε

15 ἔτι Λ₉ || 37 κοινήν Β.

490. *M* 13, 12· *M* κ 4, 25.

491. *Ψαλμ* 108, 17.

492. Πρβλ. Δαβιδ Διουσπάτου, *Λόγος κατὰ Βαβλαὰμ καὶ Ἀκινδόνου* 58 (σ. 101-102), στίχ. 1725 ἔξ.

σέβας ἀποδιδόντες ἀξίως τῇ τοῦ κοινοῦ φημι δεσπότου μητρὶ καὶ τὸ κοινωνικὸν ὁμοῦ καὶ φιλάνθρωπον κάντεῦθεν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν πρὸς
 45 ἀνθρώποις εἰρήνην αὐθις καὶ συμφωνίαν τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, ἣν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος σαρκωθεὶς ὑπὲρ λόγον ἐνήργησεν, <εἰρηνοποιήσας>, ὁ φησιν ὁ θεὸς ἀπόστολος, <τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς>⁴⁹³ καὶ καταλύσας τὴν ἔχθραν ἐν τῷ σταυρῷ καὶ μίαν ἐκκλησίαν ἀμρότερα ἐργασάμενος⁴⁹⁴. Ἐπεὶ δὲ καὶ τούτων ἄλλις ἡμῖν εἶχεν ἤδη καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν
 50 ἔξοδον ἡμεν, ἡγεῖτο μὲν ὁ ποιμὴν, εἶποντο δὲ ἄρα καὶ οἱ λαμπροὶ τοῦ φωτὸς ἄγγελοι, φέροντες ἐν χερσὶν ἔτι τὰ δῶρα, καθὰ δὴ καὶ τὸ πρότερον, καὶ τὸ τῆς καλῆς ἐκείνης διανομῆς, ὡς ἐδόκουν, ἐκδεχόμενοι σύνθημα. Τοῦ γοῦν πατρὸς ἀρξαμένου πάλιν τοῖς προτέροις, ὡς οἶδας, ἐπεξιέναι καὶ κατὰ πάντων ἀγανακτεῖν καὶ τὴν ἀταξίαν διελέγχειν κατὰ μέσσην
 55 τὴν τράπεζαν, ἔργου καὶ αὐθις οἱ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ εἶχοντο καὶ τὴν καλὴν ἐκείνην διακονίαν ἐπλήρουν, κυκλόθεν τοῖς ἀδελφοῖς παρισταμένοις μεθ' ἡδονῆς ὅτι πλείστης τὰ γέρα, καθὰ δὴ καὶ τὸ πρότερον, διανέμοντες· οὐ μὴν οὐδ' ἐξιόντος ἐκεῖθεν τοῦ ποιμένου οἱ τοῦ φωτὸς ἄγγελοι τὸ παράπαν ἀπέστησαν, ἀλλὰ καὶ συνεζήσαν ἅμα· καὶ στάντι πρὸς τῷ
 60 συνήθει τόπῳ, ὥστε καὶ τὴν ἐξ ἔθους τοῖς ἀδελφοῖς εὐλογίαν καὶ συγγνώμην διδόναι, καὶ αὐτοὶ δῆπου συνέστησαν ἔγγιστα.

Ἐμοὶ δ' αὐθις ὁρῶντι καὶ ταῦτα δὴ πρὸς τοῖς εἰρηνμένοις ἐφαίνετο· τῶν ἐξιόντων τοῖς μὲν εὐνοϊκῶς καὶ μετ' εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης τὸ γόνυ κλίνουσι καὶ τὴν συγγνώμην αἰτουμένοις πρὸς τοῦ πατρὸς ἡδύ
 65 τι καὶ χάριεν οἱ θεοὶ προσβλέποντες ἄγγελοι προθύμως τε μετεδίδουν τῶν δώρων καὶ μετὰ τινος ἡδίστου καὶ σεμνοῦ μειδιάματος μυστικῶς αὐθις ὑπεψιθύριζον, ἐμβάλλοντες ἅμα καὶ ταῖς χερσὶν ἐκείνων χρυσίον τι θαυμαστόν, πολλῶ τοῦ συνήθους τούτου καινότερον, ὃ δὴ καὶ τῶν ἑαυτῶν οἱ διδόντες ἐκφέρειν κόλπων ἐφαίνοντο· τοῖς γε μὴν ἀχαρίστοις
 70 καὶ γογγυσταῖς καὶ κατὰ τοῦ πατρὸς φερομένοις, κάντεῦθεν μετ' ὀδύνης καὶ ὑποκρίσεως δῆθεν τὸ γόνυ κλίνουσιν, οὐδὲ προσέχειν ὄλως ἡξίου, ἀλλ' ἀπέστρεφον ἐκείνων καὶ χεῖρας καὶ πρόσωπα, κάντεῦθεν ἐκεῖνοι κενοὶ πάντων καθάπαξ ἀπήσαν. Τούτων οὕτω», φησί, «γενομένων, ἐπεὶ καὶ οἱ μοναχοὶ σὺν τῷ προεστῶτι πάντες πρὸς τοὺς ἑαυτῶν
 75 οἰκίσκους ἀπήσαν ἕκαστος, καὶ οἱ μεγάλοι τοῦ θαύματος αὐτουργοὶ ἐξ ὀφθαλμῶν μου γεγονάσιν ἄγγελοι»⁴⁹⁵.

51 χεροῖν Β Λ₈ || 55 εἶχοντο λειτουργοὶ Λ₈ pc || 73 ἐκεῖνοι κενοὶ Λ₈ pc.

493. Κολ 1, 20.

494. Ἐφ 2, 14-15.

495. Στὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου πολὺ συχνὰ γίνεται λόγος γιὰ ὁράματα, ὁπτασίαις, προφητεῖαις, ἀποκαλυπτικὰ ὄνειρα. Βλ. π.χ. *Βίος ἁγίου Ἰσιδώρου* 5 (σ. 99), σημ.

Τοιαῦτα μὲν δὴ τὰ τῆς θαυμαστῆς θεωρίας ἐκείνης, τοιούτοις δὲ καὶ τὸν μέγαν ἢ χάρις ἐδεξιοῦτο καὶ οὕτω κεκαθαρμένην ἔσχε τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς μὴδὲν ἐκείνον ἔτι τῷ δεσμῷ τῆς σαρκὸς
 80 συνόντα τῆς ἀγγελικῆς καθυστερεῖν ὁμιλίας καὶ καθαρότητος· καὶ καινὸν οὐδὲν ἀγγέλοις οὕτω συνεῖναι καὶ ὁμιλεῖν τὸν τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ πρώτης τοῦ Θεοῦ θεωρίας σὺν τοῖς ἀγγέλοις κοινωνὸν χρηματίζοντα, καθὰ δὴ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσε. Καταπλαγεῖς δὲ καὶ ὁ φίλος μαθητῆς τοῖς παρὰ δόξαν ἀκουσθεῖσι τούτοις (οὐπω γὰρ ἀκριβῶς
 85 ᾔδει τὸν μέγαν), ἐντεῦθεν ὁλος ἐκείνῳ προστίθεται καὶ δεσμοῖς ἀρρήκτοις συνδεῖται φιλίας καὶ οἰκειώσεως, μᾶλλον δὲ φίλος τὸ πρότερον ὢν, καὶ υἱὸς ἐξ ἐκείνου καὶ μαθητῆς γίνεται· ὅς δὴ καὶ μέχρι τῆς πρὸς Χριστὸν ἐκδημίας καὶ ἀναλύσεως ἐκείνῳ συνών, καὶ ταῖς σωματικαῖς ἐξυπηρετησάμενος χρεῖαις κάλλιστα καὶ μετὰ τοῦ προθύμου παντὸς καὶ
 90 μὴδὲ τῶν ἐκείνου μὴδὲν καθ' ὅσον οἶόν τε παραλιπῶν ἀνεξέταστον, τὰ πλείω τῶν εἰρημένων ἡμῖν φιλαλήθως παρέθετο, καθὰ δὴ καὶ φθάσαντες εἴπομεν.

67. Ἀλλ' ἐν τούτοις τῶν πραγμάτων ὄντων ἡμῖν (δεῖ γὰρ πάντως ἐπιτεμεῖν) καὶ τοῦ μὲν θείου Σάβα δίκην φωστῆρος ταῖς ὑψηλοτάταις τῶν ἀρετῶν ἐξαστράπτοντος, εἰ καὶ τὰ πλείω τοὺς πλείους ἢ καὶ πάντας σχεδὸν διελάνθανεν (οὐδὲ γὰρ οὐδενὶ τῶν πάντων, οἶμαι, τὰ ταῦτα συσ-
 5 κιάζειν ὀλοσχερῶς), ὡς τῷ μεγάλῳ τούτῳ δι' ἄκραν ταπεινοφροσύνην κατῶρθωτο, τῆς δὲ Λαύρας ἐκείνης ὑπ' αὐτοῦ στηριζομένης τε καὶ χειραγωγουμένης καλῶς πρὸς τὰ κρείττονα (καὶ γὰρ τοῖς πᾶσιν ὁδηγὸς ἄριστος ἦν καὶ σιωπῶν καὶ φθεγγόμενος⁴⁹⁶, ἀρχουσί τε καὶ ἀρχομένοις, σοφοῖς τε καὶ ἰδιώταις, ἀσθενέσι καὶ ὑγιέσιν, ἦν ἂν εἴποις ὑγείαν τε
 10 καὶ νόσον, νέοις καὶ γεγηρακόσι τοῖς τῆς ἀκριβείας ἅμα καὶ τῆς ἀπλότητος· ὅθεν ἄρα καὶ τῷ θείῳ ὅρει παντὶ διὰ θαύματος ὅτι πλείστου τὰ κατ' αὐτὸν ἤγετο καὶ διδάσκαλος πᾶσι σχεδὸν ἦν ὁρώμενός τε καὶ ἀκούμενος), βάσκανον ὀφθαλμὸν ὁ κοινὸς ἄνωθεν τῶν ἀγαθῶν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βάσκανος καὶ φθορεὺς ἡμῖν ἐπιβάλλει, τὸν φωστῆρα τοῦτον
 15 καὶ ὁδηγὸν οἰοεῖ τινὰ λίθον ἐκλεκτὸν ἐντιμον τῶν θεμελίων ἐξελών⁴⁹⁷

84 post οὐπω: καὶ add S₁, F sl.

1 τῶν πραγμάτων ὄντων Λ₈ mg || 6 κατῶρθοτο Λ₈ || 9 εἴπης Λ₈.

37· Βίος ἀγίου Σάβα, 76, στίχ. 24 ἐ· 67, στίχ. 62 ἐ· 71, στίχ. 15 ἐ· 73, στίχ. 34 ἐ· 50, στίχ. 8 ἐ· 81, στίχ. 50 ἐ· 65-66· 81, στίχ. 37 ἐ· 84, στίχ. 29 ἐ· 83, στίχ. 5 ἐ· 69, στίχ. 34 ἐ· 56, στίχ. 34 ἐ.

496. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 15, 3, PG 35, 913C: «...φθεγγομένη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις».

497. Ὑσ 28, 16.

τῆς πνευματικῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκείνης, τοῦ ἱεροῦ φημι "Αθω· ὅθεν ἄρα καὶ τὰ τοῦ σεισμοῦ καὶ τῆς θραύσεως ἐκείνοις ἀρξάμενα οὕτω καὶ νῦν εἰσέτι λήγει, ἀλλὰ καὶ προκόπτει μᾶλλον ἐπὶ τὸ χεῖρον, βαρβαρικάις ὁρμαῖς αὐξανόμενα.

- 20 Τῆς γὰρ κοσμικῆς ἐκείνης ἀταξίας⁴⁹⁸, φεῦ, καὶ συγχύσεως κάκι-
στα προκοπτούσης, καὶ πάσης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς χρήμασι τε καὶ
σώμασιν, ἵνα μὴ καὶ ψυχαῖς αὐταῖς εἴπω, φθειρομένης ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ
μηδὲν ἤδη χωρούσης, διὰ τὴν καθ' ὑπερβολὴν πλημμυρῆσασαν τοῦ γέ-
νους ἡμῶν ἀμαρτίαν, βουλὴν οἱ τοῦ θεοῦ ὄρους σὺν τῷ κοινῷ δηλαδὴ
25 βουλευόμενοι προσεστώτι, συνετὴν ὁμοῦ καὶ γενναίαν καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς
αὐτῶν ἀξιώματι μάλα πρὸς τρόπου· τοὺς γὰρ προύχοντας ἀρετῇ τε καὶ
ἀξιώματι τῶν ἱερῶν ἐκλεξάμενοι φροντιστηρίων ἐκείνων, καὶ μάλιστα
τοὺς τῆς μεγάλης Λαύρας Ἀθανασίου φημι τοῦ πάνυ, ἅτε δὴ καὶ πολλῶ
τινι τῷ μέσῳ καὶ λόγῳ καὶ ἀρετῇ καὶ φιλανθρωπίᾳ καὶ τῷ διὰ πάντων
30 δοκίμῳ τῶν ἄλλων ὑπερκειμένης, σὺν τῷ κοινῷ καθηγεμόνι τοῦ ὄρους
ἐκπέμπουσιν εἰς πρεσβείαν⁴⁹⁹ τοῖς βασιλεῦσιν, εἰρήνην τὴν καλλίστην
ἀξιοῦντες τῆς κάκιστ' ἀπολουμένης στάσεως ἀνθελεσθαι καὶ τὰ κατ'
ἀλλήλων ξίφη καταθεμένους, τοῦ μὲν συγγενοῦς αἵματος καὶ τῆς κοι-
νῆς τοῦ γένους ἀπωλείας λαβεῖν οἶκτον, κατὰ δὲ τῶν κοινῶν ἐχθρῶν
35 κοινῇ πάντας αὐτά τε καὶ τὸν θυμὸν παραθῆξαι· οὕτω γὰρ τό τε θεῖον
ἐνεργὸν καὶ τὰς ἑαυτῶν εὐχὰς συνεργοὺς ἔχειν· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ πάντως
πᾶν τοῦναντίον. Οὕτω τῶν πατέρων καλῶς καὶ καιρίως βουλευομένων,
ἐν τοῖς πρώτοις τῶν πρέσβειων καὶ ὁ μέγας ἐχειροτονεῖτο δηλαδὴ Σά-
βας, καὶ πολὺς ἦν ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος, τοῦ τε κοινοῦ προσεστώτος καὶ
40 πάντων ὁμοῦ τὰ ἴσα ψηφίζομένων· τῷ δὲ καινῇ τις ὁχλήσις ἐδόκει ταῦτα
καὶ ἀσχολία, πάλαι τῶν τοιούτων ἀφεμένῳ καθάπαξ καὶ Θεῷ μόνῳ
καὶ ταῖς ἐκείνου θεωρίαις ἀνεנדότως σχολάζοντι· ἄλλως τε καὶ τι τῶν
μελλόντων ἐναργῶς ἐκεῖνος ἥδη προβλέπων οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν
τοῖς ὑπὲρ τούτων ἀξιοῦσιν ὅλως ἡξίλου· ὅθεν καὶ πολλάκις τοῦ τέ προ-

17 ἐκείνης B || 26-27 μάλα...ἀξιώματι B add pc || 27 ἐκείνων φροντιστηρίων F pc ||
40 κενὴ B || 44 τὲ om B.

498. Ἐννοεῖ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον 1341-1347.

499. Στις 26 Μαρτίου τοῦ 1342 ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὕστερα ἀπὸ ἐνέρ-
γειες τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀποστολὴ μὲ ἀγιορεῖτες μοναχοὺς. Ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ πρῶτος
τοῦ Ἀγίου Ὅρους Ἰσαάκ, ὁ ἡγούμενος τῆς Μ. Λαύρας Μακάριος, ὁ ἡγούμενος τῆς Φιλο-
θέου Λάζαρος, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Κάλλιστος, ὁ Σάβας ὁ Βατοπεδινὸς κ.ἄ. Σκοπὸς
τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἦταν νὰ ἐπιδιώξει τὴ συμφιλίωση τοῦ Καντακουζηνοῦ μὲ τοὺς Πα-
λαιολόγους, γιὰ νὰ τερματιστεῖ ἔτσι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Βλ. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ,
Ἱστορία 3, 34 (2, σ. 209 ἑ.). Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορία 12, 14 (2, σ. 620). Βλ. καὶ
πιδὼ κάτω σημ. 504.

45 εστῶτος τῆς Λαύρας καὶ τῶν ἀδελφῶν εἰς ταῦτο συνελθούτων, καὶ πολλὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἀξιούντων, ἀκαμπτος ἦν τὸ παράπαν.

Ἐπεὶ δ' ὁ τῆς πρεσβείας ἑξαρχος, ὁ προρρηθείς φημι κοινὸς τοῦ ὄρους προστάτης, τῆς περὶ τὸν θεῖον Σάβαν σπουδῆς οὐκ ἤφειε, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀψασθαι ποτε διατεινόμενος τῆς προκειμένης πρεσβείας, οὐδὲ 50 τὸ πρυμνήσιον λῦσαι δυστυχῶν οὕτως «ἐκ πρώτης», ὃ φασι, «τῆς ἀφειρηθείας»⁵⁰⁰ (τούτῳ γὰρ ἀντικρυς ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος πρεσβύτερος τὴν στήρῃσιν ᾤετο καλῶς τοῦ θαυμαστοῦ Σάβα καὶ τὸ μὴ συνέμπορον ἔχειν αὐτὸν δηλαδὴ καὶ τὴν σὺν αὐτῷ χάριν), πείθουσι, μᾶλλον δὲ βιάζονται καὶ ἀκοντα συνελθόντες αὐθις ἅμα τὸν μέγαν· ἔχει γὰρ φασὶ τι καὶ βίας τὸ 55 φίλτρον. Ὁ δὲ πείθεται μὲν καὶ συντίθεται βιασθεῖς, ὅπερ εἶπον, τῇ κοινῇ τῶν πατέρων ψήφῳ, προλέγει δὲ μάλα προφητικῶς καὶ πεπαρησιασμένως εἰς ἀκοὰς πάντων τὸ μέλλον, «Ἐγὼ μὲν», εἰπὼν, «ὧ σεβάσμιοι καὶ φίλοι πατέρες ἀπειμι κατὰ τὰ κεκελευσμένα, ἐπεὶ ταῦθ' οὕτως ὑμῖν ἔδοξε καὶ μεταθῆσθαι τὴν γνώμην οὐκ ἔνι· ἐκεῖνο δὲ βούλο- 60 μαι πάντας ὑμᾶς εἰδέναι, ὡς ἀπελευσόμεθα μὲν ἐκεῖσε καὶ πολλὰ περὶ τῆς σπουδαζομένης κοινῆς ὠφελείας καὶ εἰρήνης ἐροῦμεν, ἀνύσομεν δ' οὐδὲν οὐδοτιοῦν τὸ παράπαν· ἐροῦσι γὰρ καὶ ἡμῖν ἀντικρυς Ἰστε τὸ πάλαϊ ῥηθὲν ὑπὸ τινων πρὸς τὸν μέγαν Ἱερεμίαν· <μὴ προφητεύσης>, φησὶν, <ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου· εἰ δὲ μὴ γε, ἀποθανῇ>⁵⁰¹, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ προ- 65 φανῶς ἔβυσαν τὰ ὄντα⁵⁰², κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῦ μὴ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου· ἐγὼ δ' αὐτὸς ἀπειμι τὴν πρὸς θάνατον μᾶλλον καὶ πάντως ἀποθανοῦμαι, ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ καὶ κεκράτηκεν ἡ περὶ ἡμῶν, ὡς ὄρω, ψῆφος».

Οἱ μὲν οὖν πατέρες ἐθαύμαζον ἀκούοντες ταῦτα καὶ διαποροῦντες 70 ἦσαν ἐπὶ τοῖς λαληθεῖσιν· ἡ δέ γε περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῇ, καὶ μάλιστα· ὅτι πείσαντες ἤδη τὸν μέγαν εἶχον, λύειν αὐθις ἐδόκει τὴν ἀπορίαν ἐκείνοις, οὐ κατὰ πρόγνωσιν, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως εἰρῆσθαι ταυτὶ νομίσασι τῷ δικαίῳ. Ὅτι δὲ τοῦ μέλλοντος ἀψευδῆς ἦν προφητεία τὰ τότε ῥηθέντα καὶ οὐδέτερον ἐκείνων τὸ παράπαν διέπεσε, τὸ τέλος ἐναργῶς ἐ- 75 δεῖξε τῶν πραγμάτων· οὔτε γὰρ πρεσβεύσαντες ἤνυσάν τι καὶ ὅπως οὖν τῶν σπουδαζομένων, καὶ ὁ ταῦτα δὲ προειπὼν μετ' ἐνιαυτὸν ἐβδόμῳ⁵⁰³

59 ἐνι: ἔστιν Λ₈ || 74 διέπεσε τὸ παράπαν B.

500. CPG (2, σ. 145) καὶ (2, σ. 61), σημ. 56.

501. Ἱερ 11, 21.

502. Πρβλ. Ψαλμ 57, 5: «ὥσει ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὄντα αὐτῆς» καὶ Λουκιανοῦ, Κατάπλους 5: «...βεβυσμένοι τὰ ὄντα».

503. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἄρχισε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1341 καὶ τελείωσε τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1347.

οἷμαί που τὴν ποθουμένην εἰρήνην ἰδὼν τῆς τε βασιλείας καὶ τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας καὶ τὰς φιλάτας καταλλαγὰς, ὑπὲρ ὧν καὶ πολλάκις ἠΰ-
 80 μακαρίως τὸν βίον· ἀλλὰ μήπω τοῦτο τέως, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν αὐθις ἰτέον τοῦ λόγου.

68. Τρίτη μὲν ἦν ἐπὶ εἰκάδι τῷ Δύστρῳ⁵⁰⁴ (ἔκτος ἦν οὗτος μῆν, ἀφ' οὗ τὰ τῆς κοσμικῆς φημι στάσεως ἤρξατο καὶ τῆς ζάλης), οἱ δ' ἱε-
 ροὶ πατέρες οὗτοι καὶ πρέσβεις, τὸν μέγαν ἔχοντες δηλαδὴ μεθ' ἑαυτῶν
 5 Σάβαν, λύσαντες ἐκ τοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγίστης Λαύρας ἐπινείου, τὴν
 10 ἐς Βυζάντιον μετὰ θαυμαστῆς τιнос τῆς πομπῆς καὶ τῶν εὐχῶν ἀποπλέ-
 οντες ἦσαν. Ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ πλοῦ τε καὶ τῆς θαλάττης καλῶς αὐτοῖς
 εἶχε, τῶν πνευμάτων ἐφεπομένων καὶ μετὰ θαυμαστῆς τιнос τῆς γα-
 λήνης ὥσπερ δορυφορούντων, τάχιστα τε ὁμοῦ καὶ ἡδιστα τούτους πα-
 ραπεμπόντων· τὸ γὰρ Αἰγαῖον ἅμα ταῖς μεταξὺ παραλλάξαντες νήσοις,
 15 Ἑλλησποντόν τε καὶ τὴν ὑπερκειμένην ἀναπλεύσαντες ὀξύτατα Προ-
 ποντίδα, τριταῖοι⁵⁰⁵ καταίρουσιν εἰς τοὺς τῆς Κωνσταντίνου λιμένας. Οὐκ ἔμελλον δὲ ἄρα τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐλπίδων ἐπιτεύξασθαι διὰ πάν-
 των· οὐ γὰρ πάντα, φησί, Θεὸς πᾶσι δῶκε· μᾶλλον δὲ τοῦτο μὲν οὐκ
 20 ἀν' ἔγωγε φαῖν, ἀλλ' ὅτι τὰ μὲν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἐκείνου πάντα καλῶς καὶ
 15 κατὰ φύσιν ἑαυτοῦ δεδοκός· βούλεται γὰρ ἀναμφιβόλως, δημιουργός
 τε καὶ παντοδύναμος ὢν, χαλινοῖς τισι προνοίας ἀρρήκτοις τὰ κτίσματα
 πρὸς γε τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀδιάλυτον συνέχειν καθάπαξ, ἐπεὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν
 αὐτοὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτῶν οὐκ ἡβουλήθημεν ἐπιδοῦναι, φάυλη
 προαιρέσει τὰ βλαβερά προκρίναντες τῶν καλλίστων, καὶ κάκιστα τῇ
 20 δοθείσῃ τιμῇ χρησάμενοι τοῦ αὐτεξουσίου καὶ τῶν ἐκ Θεοῦ πάντων
 ἀτυχεῖς κατέστημεν δῆπου, καὶ μάλα εἰκότως καὶ καταλλήλως τοῖς ἐ-
 κεῖθεν χρησιμοῖς· «τῷ γὰρ ἔχοντι παντί», φησί, «δοθήσεται καὶ περισ-
 σευθήσεται, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν ἀρθήσεται ἀπ'
 αὐτοῦ»⁵⁰⁶.
 25 Ἐντεῦθεν τοῖς πατράσιν (ἔδει καὶ γὰρ τὰ τῆς προρρήσεως μὴ δια-
 μαρτεῖν τῷ μεγάλῳ) τὰ τῆς πρεσβείας ἦν ἄπρακτα τὸ παράπαν· «εἰς

1 Δύστρῳ: Δίστρω omnes, Αὔγουστος Λ₈ mg || 13 δέδωκε B || 25 καὶ om B Λ₈.

504. Γιά τὸν μακεδονικὸ αὐτὸ μῆνα, ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ Μάρτιο βλ. Ἰω. Χρυσοστό-
 μου (ψ.), *Εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος* 5, PG 49, 358: «Μετὰ δὲ τὸν Γορπιαῖον,
 ἕκτον μῆνα..., ὥσπερ ἐστὶν ὁ Δύστρος...». Ἡ ἀγιορείτικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἀναχώρησε ἀπὸ
 τὸ Ἅγιο Ὅρος στίς 23 Μαρτίου τοῦ 1342. Βλ. καὶ πιδ πάνω σημ. 499.

505. Δηλαδὴ στίς 26 Μαρτίου τοῦ 1342.

506. M⁰ 25, 29.

οὐρανὸν γὰρ ἀτεχνῶς ἐδόκουν τοξεύειν»⁵⁰⁷, ἢ τὸ «ἐξ ἄμμου πλέκειν σχοινίον»⁵⁰⁸, τούτοις ἐπιχειροῦντες. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὑπ' αὐτῶν τὸ την-
 30 καῦτα πραχθέντα καὶ λαληθέντα καὶ τὰ τῆς μεγάλης ὑποθέσεως ταύ-
 της, μᾶλλον δὲ τῆς κοσμικῆς εἰπεῖν ἀταξίας καὶ τῆς φθορᾶς, ὅπως ἔσχε,
 λέγειν ἑτέροις παραχωρήσω, πραγματείας ἑτέρας ὄντα καὶ πολλῶ μα-
 κροτέρας ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου· ἐροῦσί γε μὴν οὐκ
 ὀλίγοι πάντως, οἷς ἔργον ἐξετάζειν τε καὶ συγγράφεσθαι τὰ τοιαῦτα,
 εἰ καὶ τὸ τῆς ἀκριβείας μὴ διαμαρτεῖν ἐπὶ πᾶσιν ὡς ἀληθῶς ἔργον· ἐ-
 35 κεῖνο δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὡς ἀναγκαῖον εἰπὼν αὐτὸς τέως ἐπὶ τὸν μέγαν
 αὖθις τρέψω τὸν λόγον.

69. Ἐπεὶ γὰρ τοὺς ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὁμονοίας καὶ τῆς εἰρήνης λό-
 γους καὶ τὴν πρεσβείαν ἀποδοκιμασθέντα καθάπαξ οἱ τοῦ ὄρους εἶδον
 πατέρες, οὐκ ἔστησαν μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ γράμμασιν αὖθις ἐν ἐπι-
 τόμῳ τοὺς ὑπὲρ τούτων αὐτῶν ἐγχαράξαντες λόγους, ἐν οἷς καὶ τὴν
 5 ἐσύστερον ἀποκατάστασιν καὶ τὴν νῦν ὁρωμένην τῆς βασιλείας ὁμο-
 φροσύνην⁵⁰⁹ διορατικῶς τῆς ψυχῆς ὁμματι μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας
 κατὰ μέρος προεῖπον, ἐγχειρίζουσι καὶ ταῦτα τῇ βασιλίδι⁵¹⁰. τῆς δὲ
 τῇ συγκλήτῳ κοινωσαμένης, ὡς ἔθος, ἐπεὶ καὶ ταῦτα λῆρος ἐδόκει καὶ
 πλάνη σαφῆς τῶν θεοφορουμένων ἐκείνων, οἱ μὲν καὶ τὸν κοινοτόν
 10 ἐκτινάξαντες τῶν ποδῶν⁵¹¹ καὶ τὴν οἰκείαν εἰρήνην ἐπανακάμψασαν
 πρὸς αὐτούς, κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἐντολήν τε καὶ πρόρρησιν, αὖθις
 λαβόντες καθ' ἑαυτούς, ὥσπερ δὴ καὶ τὸ πρότερον ἦσαν τὸ κοινὸν τῆς
 οἰκουμένης ναυάγιον καὶ τὴν πανωλεθρίαν μετὰ πολλῶν ἀποδυσρόμενοι
 τῶν δακρύων⁵¹².

31 ἐτέροις: ἄλλοις B Λ₈ || 32 ὁρμὴν Λ₈ sl.

13 πανωλεθρίαν B.

507. CPG (1, σ. 46)· (2, σ. 27).

508. CPG (2, σ. 114, 229).

509. Πρόκειται γιὰ τὴ συμβασιλεία τοῦ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάν-
 νου Ε' Παλαιολόγου, ποὺ διήρκεσε ἀπὸ τῆς 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1347 μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ
 1353. Βλ. Nicol, *Kantakouzenos*, σ. 64.

510. Γιὰ τὴν ἀναφορὰ τῶν ἀγιορειτῶν πρὸς τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα βλ. καὶ Γρηγορά,
 Ἱστορία 12, 14 (2, σ. 620).

511. Βλ. M⁰ 10, 13.

512. Τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1342 ἡ ἀγιορείτικη ἀντιπροσωπεία ἀπέτυχε πλήρως καὶ διαλύ-
 θηκε ἀφοῦ πρῶτα ὁ Καλέκας κατάφερε νὰ τοὺς διχάσει. Ἔτσι ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας Μα-
 κάριος ἀναγορεύθηκε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ ἀσχέθηκε μὲ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ
 Καντακουζηνοῦ, τὰ δὲ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας ἐπέστρεψαν στὸν Ἄθω ἐκτὸς
 ἀπὸ τὸν Σάβα ποὺ ἐγκαταβίωσε στὴ μονὴ τοῦ Χριστοῦ τῆς Χώρας. Βλ. Καντακουζηνοῦ,
 Ἱστορία 3, 35 (2, σ. 212-213)· Meyendorff, *Introduction*, σ. 106-107 καὶ Janin, *Géo-
 graphie ecclesiastique*, σ. 531-538, ἰδίως σ. 535.

15 Ὁ δὲ θαυμάσιος Σάβας, πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστραφεὶς καὶ τοὺς φίλους καὶ τῆς ἑαυτοῦ προorrήσεως ἀναμνήσας ἡρέμα, τὰ τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ αὐτὸς ἀντικρυς ἐπὶ ταῖς αὐταῖς μᾶλλον δὲ κοὶ χείροσιν ἀποτυχίαις πρὸς αὐτοὺς διεξήκει. Εἴτ' ἐφεξῆς προσετίθει καὶ ταῦτα, «Ἄλλ' ἡμεῖς», λέγων, «ὦ φίλοι πατέρες, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς καλῆς προθυμίας
20 μηδαμῶς τὸ παράπαν ἐνδῶμεν· τοῦτο γὰρ εἶναι πρὸς τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Ἰδοὺ», φησί, «τῶν ἀγώνων ὁ μέγιστος οὗτος· ἀγωνίζεται γὰρ κατὰ τῆς εἰρήνης ἢ στάσις, κατὰ τῆς ἀρετῆς ἢ κακία, κατὰ τῆς ἐντολῆς ἢ παράβασις αὐθις καὶ πρὸς Χριστὸν ἀντικρυς ὁ Βελιάρ⁵¹³, ὃς καὶ πολλοὺς ἤδη συμποδίζει, καθάπερ ὁρῶμεν, ἐπειδὴ καὶ σκότος ὦν φῶς ὑπο-
25 κρίνεται⁵¹⁴, κατὰ τὸν μέγαν καὶ αὐθις εἰπεῖν Παῦλον. Ἄλλ' ἡμεῖς, ὅπερ εἶπον—οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν⁵¹⁵—γενώμεθα τῆς κρείττονος μοίρας· καὶ ἐπεὶ τὸν ὑπὲρ ὁμονοίας κοινωφελῆ καὶ σωτήριον ἐφάυλισαν οὗτοι λόγον, μὴδ' οὕτως ἡμῖν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης καὶ τῆς κατὰ δύναμιν συμμαχίας ἀμελητέον, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ ταῖς εὐ-
30 χαῖς καὶ τοῖς δάκρυσιν ὑπὲρ τούτων αὐθις αὐτῶν καὶ τῆς κοινῆς ὠφελείας χρηστέον. Πρὸς μὲν τοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐκαιρον ἐλώμεθα σιωπὴν ἤδη, ἐπειδὴ καιρὸς λόγου καὶ καιρὸς σιωπῆς, ὥσπερ ἄρα καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος⁵¹⁶, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα· τῷ δὲ τῆς δίκης ἐφόρῳ δεσπότη μὴδέποτε παυσώμεθα τοῖς ἀλαλήτοις ἐντυγχάνοντες
35 στεναγμοῖς τῆς καρδίας⁵¹⁷, ἐπεὶ καὶ σιωπῶντων οἶδεν ἀκούειν· μὴδὲ κοπιᾶσωμεν, προφητικῶς εἰπεῖν, αὐτῷ κατακολουθοῦντες⁵¹⁸, ἕως οὗ εὔρομεν τόπον τῷ Κυρίῳ⁵¹⁹, τὸ καθαρὸν φημι καὶ ἀστασίαστον τῆς εἰρήνης, ᾧ δηλονότι Θεὸς ἐνοικεῖ, ἡ ὄντως εἰρήνη».

Ταῦτα πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ κατ' ἰδίαν ὁ μέγας εἰπὼν Σάβας, καὶ
40 πρὸς τὰς κοινωφελεῖς εὐχὰς καὶ τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας ὥσπερ περῶσας, ὑπόδειγμα δίδωσιν ἑαυτὸν ὁ σοφὸς καὶ τοῖς ἔργοις· οἰκίσκῳ γάρ τινι περιγράψας τὸ σῶμα τῇ συνήθει χρώμενος ἦν ἀγωγῇ καὶ φιλοσοφίᾳ τοῦ μὲν σώματος ὀλίγα τινὰ καὶ ὅσον μὴ λυθῆναι τὸν τῆς φύσεως δεσμὸν καθάπαξ φροντίζων, πρὸς αὐτὸς ἑαυτὸν δὲ καὶ τὸν Θεὸν
45 διὰ παντὸς βλέπων καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἐλλάμψεσιν ἀνεπιστρέφως σχολά-

49 οἰκίας B || 52 αὐτή: αὐτῆς B || post νῦν: δ' ἑαυτῆς γοῦν αὐτῇ φειδομένη add Λ, ac.

513. Βλ. *Β' Κορ* 6, 15.

514. *Β' Κορ* 11, 14.

515. *Β' Κορ* 2, 11.

516. *Ἐκκλ* 3, 1 ἐ.

517. *Ρωμ* 8, 26.

518. *Ἰερ* 17, 16.

519. *Ψαλμ* 131, 5.

ζων, στεναγμοῖς τε καὶ δακρύων πηγαῖς ἀκνώτοις νῦν μὲν τὴν ὥσπερ
 ἐν νυκτομαχίᾳ ζῆλῃν⁵²⁰ καὶ τὸν κατ' ἀλλήλων ὄλεθρον καὶ τὴν μανίαν
 ὀδυρόμενος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅπως ὑπὸ τῶν παθῶν ἢ ταλαίπωρος ἐ-
 κουσίως παρατραπεῖσα φύσις τῆς μὲν οἰκείας εὐγενείας ἐξέστη. «παρα-
 50 συνεβλήθη δὲ τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις»⁵²¹, κατὰ τὴν προφητείαν,
 μᾶλλον δὲ καὶ κτήνους καὶ θηρίου παντὸς ἀτοπωτέρα κατέστη, μὴδ'
 ἑαυτῆς γοῦν αὐτὴ φειδομένη, νῦν δὲ τὸν φιλόανθρωπον εἰς οἶκτον αὐ-
 τῆς ἐπικαλούμενος δεσπότην. «Ὅθεν οὐδὲ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἐνστά-
 σεως ταύτης τὸ παράπαν ἀπέστη, πρὶν ἢ τὰ τῆς εἰρήνης εὐαγγέλια καὶ
 55 τῆς βασιλικῆς συμφωνίας δι' ἀποκαλύψεως ἐκεῖθεν δεδέχθαι· ὁ δὲ καὶ
 τοῖς φίλοις καὶ συνασκηταῖς, οὐ τοῖς ἐγγύς φημι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς
 μακράν, ἐν μυστηρίῳ προεῖπεν, ἐνικυτὸν ὀλόκληρον, οἶμαι, καὶ πρὸς
 τὴν ἀποκατάστασιν τῆς προγνώσεως ταυτησί προλαβούσης.

70. Ἐνικυτούς μὲν οὖν ὅλους ἐξ ἐν τῇ φιλησύχῳ ταύτῃ μονώσει
 καὶ ἀγωγῇ διατετριφώς, ἐν ἀδιαλείπτῳ πένθει, καθάπερ ἔφην, ὁ μέγας
 ἀπρόιτος ἦν ἐκείνου τοῦ δωματίου καθάπαξ· ὥμίλει γε μὴν τῶν προσιόν-
 των ἐνίοις, τὰ τε πρὸς σωτηρίαν ὑποτιθέμενος θαυμασίως καὶ πρὸς τὰς
 5 ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης εὐχὰς πάσῃ σπουδῇ παροτρύνων τοὺς πάντας·
 μάλιστα δὲ τοῖς πειρασμοῖς περιπεπτωκόσι ποικίλοις καὶ δυσχεροῦς
 καὶ ἀνωμάλου πειραθεῖσι τῆς τύχης, οἷα τὰ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐμφυλίου
 μάχης ἐκείνης, λιμὴν ἀναψύξεως ἦν εὐχαῖς τε καὶ λόγοις· ὅθεν καὶ πο-
 λὺς ἦν ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, εἰ καὶ τὰ τῆς κοινῆς
 10 ἐκείνης στάσεως καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων φημί τῶν ἀνθρώπων μανίας
 ὥσπερ εἰ τι ζοφερόν νέφος ἐπεσκότει τέως τῷ φωτὶ τοῦ λαμπροῦ τού-
 του φωστῆρος. Τῆς δὲ περὶ αὐτοῦ φήμης πανταχοῦ διούσης, καὶ τῶν
 ἐγγύθεν καὶ πόρρωθεν ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος πρὸς ἐκεῖ-
 νον φοιτῶντων, συνηνέχθη τι καὶ τοιοῦτον, δεῖγμα τῆς ἐνοικουμένης τῷ
 15 ἀνδρὶ χάριτος καὶ τῆς προφητείας.

Τῶν Θεσσαλονικέων ποτὲ τινες ἐπιδεδημηκότες τῇ Κωνσταντί-
 νου καὶ πρὸς τὸν θαυμαστὸν ἀπήεσαν Σάβαν τῆς συνήθους ἀπολαύσον-
 τες ὁμοῦ παραινέσεως καὶ τῆς ὁμιλίας· τούτους «ὑπταίης», ὃ φασι, «δε-
 ξάμενος ταῖς χερσίν»⁵²² ὁ μέγας καὶ ἡδέως αὐτοῖς εἰς τὴν καρδίαν—τὸ

55 καὶ post φίλοις om B Λ₈ || ταυτησί: ταύτης B.

2 ἀγωγῇ: διαγωγῇ Λ₈ || 4 ante πρὸς: τῶν add B || 5 παροτρύνων B || 12 φήμης B || 13-14 ἐκεῖνων B.

520. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 7, 17, PG 35, 776C: «...καὶ τὴν ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσιν τε καὶ ἄγνοιαν...».

521. *Ψαλμ* 48, 21.

522. Βλ. *Ἰώβ* 11, 13.

20 τῆς θείας Γραφῆς φάναι—λαλήσας⁵²³, ἔπειτα καὶ περὶ τῶν ἐν Θεσσαλο-
νίκη γενομένων ἐμφυλίων τὸ τηνικαῦτα πολέμων τε καὶ φόνων αὐτοὺς
ἀνθρώπων⁵²⁴. Δεῖ δὲ μᾶλλον ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, ἵν' οὕτω καὶ
σαφέστερον εἴη τὸ θαῦμα. Ἐν τῇ κατὰ τὸ ἱερὸν ὄρος σεπτῇ τοῦ Βατο-
πεδίου Λαύρα, καθάπερ ἔφθην εἰπών, ἀσκουμένου τοῦ θείου Σάββα,
25 τῶν Θεσσαλονικέων τινές, τῆς φήμης ἐκείνους πάντως καλοῦσης, εἰς
προσκύνησιν ἐκείνου καὶ ὁμιλίαν ἐφοίτων· καὶ μέντοι καὶ προσιόντες
καὶ πολλῆς ἐκεῖθεν τυγχάνοντες τῆς ὠφελείας καὶ τῆς εὐφροσύνης ὑπέ-
στρεφον, οὕμενον ἑαυτοῖς μεμφόμενοι τοῦ καμάτου καὶ τῆς ὁδοιπο-
ρίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλπίδων καὶ τῆς φήμης αὐτῆς ἐπέκεινα πολλῶ τῶν
30 πραγμάτων εὐρηκότες τὴν πεῖραν.

Ἐν δὲ τούτοις καὶ τις ποτὲ τῶν ἐπὶ δόξῃ τῆς ἐκεῖ πολιτείας σεμνυ-
νομένων τὸν ἱερὸν καταλαβὼν Ἄθω καὶ τῆς Λαύρας ἐκείνης μεθ' ὅσης
τῆς σπουδῆς ἐπιβαίνει, τὸν μέγαν καὶ αὐτὸς δῆθεν ἰδεῖν ἐφίεμενος Σά-
ββαν· ὁ δὲ ἄρα τοιαύτης ἀπολαῦσαι χάριτος οὕμενον ὅλως ἄξιος ὢν,
35 διὰ τὴν ὑποικουροῦσαν τῇ ψυχῇ φαυλότητα καὶ θηριωδίαν, ὥσπερ δὴ
καὶ προῖων ὁ λόγος δηλώσει, κωλύεται προφανῶς ὑπὸ τῆς ἐνοικούσης
χάριτος τῷ μεγάλῳ, ὥς ἂν μὴ εὐκαταφρόνητον, οἶμαι, καὶ καταγέλα-
στον ᾗ τοῖς ἀνοήτοις τὸ θεῖον, παντὸς τοῦ βουλομένου καὶ αὐτῶν φημι
τῶν πονηροτάτων κατὰ πολλὴν γινόμενον ἐξουσίαν· «μὴ δῶτε γάρ»,
40 φησὶν ἡ θεία φωνή, «τὸ ἅγιον τοῖς κυσίν, μηδὲ βάλλετε τοὺς μαργαρί-
τας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων»⁵²⁵. Ἐπιβαίνει δ' ὁμοως, ὡς εἶπον, ὁ
Ἀνδρέας⁵²⁶ καὶ ταύτης τῆς Λαύρας—τοῦτο γὰρ αὐτῷ κλησὶς—καὶ τῆς
συνήθους ἐκείνοις ἀπολαύσας τιμῆς καὶ φιλοφροσύνης, ἔπειτα καὶ τὸν
μέγαν ἰδεῖν ἡξίου, ἐπὶ τούτῳ γὰρ ὡς μάλιστα ἤκειν· τῷ δὲ πατρὶ μη-
45 νυθείσης παρὰ τῶν μοναχῶν, ὡς ἔθος, τῆς ἐκείνου ἐπιδημίας, ἔπειτα
καὶ τῆς θέας αὐτοῦ καὶ τῶν εὐχῶν αἰτουμένων ἀξιῶσαι κάκεῖνον, ἐπεὶ
τὰ κατ' αὐτὸν ἤδη τρανῶς ὑπὸ τοῦ θείου δηλαδὴ πνεύματος μυηθεὶς ἦν
ὁ μέγας, τὴν ὁμιλίαν ἐκ πρώτης εὐθὺς παρηγεῖτο· οἱ δὲ τὸν μὲν σκοπὸν
ἐκείνου τὸ σύνολον ἀγνοοῦντες, ταπεινοφροσύνης δὲ χάριν ἄλλως καὶ

22 καὶ om Λ₈ || 25 θεσσαλονικαίων B || 26 μέντι omnes || 27 ἐντυγχάνοντες B ||
28 ἑαυτοὺς B || 30 εὐρηκότες τὴν πῆραν B || 38 ἡ: εἴη B || 40 φωνή: γραφή B || 41
ἡμῶν F Λ₈ S₁ || 48 ὁμηλίαν εὐθὺς ἐκ πρώτης B.

523. Βλ. Γεν 50, 21.

524. Ἐννοεῖ τοὺς Ζηλωτὲς τῆς Θεσσαλονίκης.

525. Μθ 7, 6.

526. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξίου Ἀποκαύκου στίς 11 Ἰουνίου τοῦ 1345, ὁ γιὸς του Ἰωάννης προσπάθησε νὰ παραδώσει τὴ Θεσσαλονίκη στὸν Καντακουζηνό. Τὸ σχέδιο αὐ-
τὸ ἀπέτυχε. Τότε οἱ Ζηλωτὲς μὲ ἀρχηγούς τὸν Ἀνδρέα Παλαιολόγο καὶ τὸ Γεώργιο Κω-

50 ἡσυχίας τὴν παραίτησιν οἰγήθεντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν πεποιῆσθαι, προσέ-
κειντο καὶ αὖθις πολλῇ πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ τούτου χρώμενοι τῇ δέήσει.
Ὡς δὲ πολλὰ καμώντες ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ἐφεξῆς ἡμέραις οὐδὲν εἶχον
ἀνύειν—οὐ γὰρ ἐνεδίδου τὸ παράπαν ἐκεῖνος—πρόσεισι τῷ προσεστῶτι
τῆς Λαύρας ὑπὲρ τούτου πολλὰ δεόμενος ὁ Ἀνδρέας, μὴ ἂν ἀποστῇται
55 καθάπαξ ἰσχυριζόμενος τῆς ἱερᾶς ἐκείνης φατρίας, εἰ μὴ κατὰ γνώμην
ἐπιτύχοι δηλαδὴ τοῦ μεγάλου, δι' ὃν ἄρα καὶ τὴν μακρὰν ὁδοιορίαν ὑπέ-
στη προθύμως.

Τούτοις καὶ τοῖς ὁμοίοις ὑπελθὼν ἐκεῖνος τὸν προσεστῶτα—εἶχε
γὰρ καὶ τινὰς αὐτόθι τῶν φίλων εἰς αὐτὸ τοῦτο σπουδάζοντας καὶ συν-
60 αἰρομένους—πείθει κάκεινον, τὸν τὴν οἰκονομίαν τῆς Λαύρας ἐπι-
τετραμμένον τὴν μεῖζω καὶ τινὰς τῶν εὐλαβείᾳ καὶ γῆρᾳ τετιμημένων
παραλαβόντα, προσελθεῖν τῷ θαυμαστῷ Σάββᾳ καὶ τὴν ὑπὲρ ἐκείνου θέ-
σθαι πρεσβείαν. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τινες ἦσαν δεόμενοι καὶ μακρὸν ὁμοῦ
καὶ ποικίλον τὸν ὑπὲρ ἐκείνου ποιούμενοι λόγον, ὡς εἶη τε φίλος κοι-
65 νὸς τῆς ἡμετέρας λέγοντες Λαύρας καὶ ὡς εὐγνωμοσύνης καὶ καλοκἀγα-
θίας ἐπιμελοῖτο, τιμᾶν ἀρετὴν εἰδὼς εἴπερ τις τῶν πάντων «Διό»,
φησί, καὶ «τοσαύτης ὁδοιορίας οὐκ ὥκησε πόνον, καὶ μάλιστα σοῦ
καὶ τῆς σῆς ἀρετῆς χάριν· ὅθεν οὐδ' ὅσιον ὅλως, οὐδ' ἀρετῇ τοιαύτῃ
προσῆκον ψυχὴν οὕτως εὐγνώμονα καὶ σπουδαίαν <κεναῖς>, ὃ λέγεται,
70 <χερσίν>»⁵²⁷ ἀποστρέψαι· εἰκὸς γὰρ καὶ τῷ βάρει τῆς λύπης κατενεχθέντα
νόσφ περιπεσεῖν καὶ κινδυνεύειν οὐ μικρῶς ἐν τῇ ξένῃ καὶ δίκῃν ἡμᾶς
ὀφλεῖν ἀπανθρωπίας, ὡς ἂν αἰτιωτάτους αὐτῷ γεγονότας τοῦ πάθους».

Ταῦτ' ἔλεγον ἐκεῖνοι τῷ φαινομένῳ προσέχοντες πάντως κἀντεῦ-
θεν, ὡς εἰκὸς, κατὰ λόγον τὸν ἀνθρώπινον, χρώμενοι καὶ τοῖς λόγοις.
75 Ὁ δέ, πνεύματι θείῳ κινούμενος, ὅπερ ἔφην καὶ τὰ μέλλοντα συμβό-
λοις τισὶ καθορῶν ὡς παρόντα καὶ ἦθος ὁμοῦ καὶ φωνὴν καὶ τὴν ὅψιν
πρὸς γε τὸ ἐμβριθέστερον διαμείψας, «Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος ἂν ἴδοι ποτέ»,
φησὶν, «ὅλως τὴν ἐμὴν ὅψιν, οὔτ' αὖθις ἐγὼ τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὴν φωνὴν
καὶ ὅπως οὖν ἐκείνῳ παρέξω, κἂν ἄγγελος οὐρανόθεν ἐπὶ ταῦτα προ-

56 ἐπιτύχη Λ₈ pc || 59 αὐτόθεν B || 61 τὴν μεῖζω: τῆς μεῖζω B || 69 οὕτω B ||
75 κεινούμενος B.

καλᾷ [PLP 14089 (6, σ. 101)] ἐπιδόθηκαν σὲ φόνους καὶ ἀγριότητες [Ἰω. Καντακουζην-
νοῦ, *Ἱστορία* 3, 93-94 (2, σ. 568-582)· Νικηφόρου Γρηγορᾶ, *Ἱστορία* 14, 10 (2, σ. 740-
741)]. Ὁ Ἀνδρέας ἐμπόδισε τὴν εἴσοδο τοῦ Παλαμᾶ στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴ χειροτο-
νία του ὡς μητροπολίτη τῆς πόλης [Ἰω. Καντακουζηννοῦ, *Ἱστορία* 4, 15 (3, σ. 104-105)].
Ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος κατέληξε μοναχὸς στὸ Ἅγιο Ὄρος (Papadopoulos, *Genea-
logie*, σ. 75, ἀριθ. 114).

527. Πλάτωνα, *Νόμοι* 796b· Ὀμήρου, *Ὀδύσσεια* 10, στίχ. 42.

80 τρέπειν με δόξη. Ἄπιθι τοιγαροῦν, ὦ θεσπεσία μοι κεφαλὴ· ἄπιθι μοι
 σὺν τοῖς φίλοις πατράσι τάχιστα τῆς μονῆς ἀποπέμψοντες τοῦτον·
 οὐδὲ γὰρ ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο τῷ τοιούτῳ ποτὲ καθάπαξ ὀφθελήνῃ).
 Ταῦτα σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ὁ προεστὼς παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀκηκοό-
 85 τες, ἐνεοί τινες ἦσαν, πρὸς ἀλλήλους ἐκπεπληγμένον τι καὶ παράλογον
 πάντας ἡμέρου διὰ θαύματος ἄγοντες τοῦ μεγίστου· ὅθεν καὶ μηκέτι
 προσθέντες πειράζειν, τοῦ μὲν ἀπέστησαν καὶ ἄκοντες, τὸν δὲ λόγοις
 παραμυθητικοῖς καὶ τοῖς κατ' ἔθος δεξιωσάμενοι ξενίοις, ἃ δηλαδὴ φέ-
 ρουσιν ὥραι, δεξιῶς ἐκπέμπουσι τοῦ φροντιστηρίου, καθ' ὑπερβολὴν
 90 ἀλύνοντά τε καὶ παθαινόμενον καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιζητοῦντα μαθεῖν τῆς
 πικρᾶς ταύτης ἀποστροφῆς καὶ αἰσχύνης. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἐξεγένετό
 οἱ μαθεῖν, καίτοι γε περὶ πλείστου τὴν ἔρευναν ποιουμένων· χρόνοις
 δ' ὕστερον εὐκαίρως ὁ μέγας αὐτῷ καὶ ταύτην γνωρίζει· τὸ δ' ὅπως, ὁ
 λόγος ἤδη δηλώσει.

71. Τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων, ὡς ἀκριβῶς ἴσασι πάντες, δει-
 νῶς τὸ τμηκαῦτα νοσούντων καὶ φθειρομένων, καὶ στάσεων πανταχοῦ
 καὶ πολέμων ἐμφυλίων κατὰ πόλεις ἐγειρομένων καὶ χώρας, καὶ τὰ
 τῆς μεγάλης ἐνόσει Θεσσαλονίκης, καὶ τοσοῦτω πλέον, ὅσῳ καὶ πλήθει
 5 καὶ πλούτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις πασῶν σχεδὸν ὑπερέχει. Τῶν γοῦν Θεσσα-
 λονικέων, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν, ἐν τῇ Κωνσταντίνου πρὸς
 τὸν μέγαν ἀφικομένων, ἐπεὶ περὶ τῶν ἐν τῇ πατρίδι συμβάντων, ὅπερ
 εἶπον, ἀτόπων ἐρωτηθέντες, στάσεις μὲν ἐκείνας καὶ τὸν μυρίον καὶ
 παράλογον φόνον καὶ τὴν φοβεράν τῶν ἐμφυλίων χύσιν αἱμάτων ἐξ-
 10 εἶπον⁵²⁸, ἃ μὴδὲ συγγραφῇ θέμις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐμοὶ τέως διδόναι,
 τούτων δ' ἀπάντων ἀρχηγόν τε καὶ δημαγωγόν καὶ κάκιστον ἀθλητὴν
 τὸν ἤδη ῥηθέντα Ἀνδρέαν, ὁ μέγας οὐδὲ πρότερον ἀνήκοος ὢν τῶν τοι-
 ούτων—πῶς γάρ;— ὦν γῇ τε καὶ θάλαττα πλήρης, («Ἀπιτε», φησὶν,
 «ὦ φίλοι, Θεοῦ κυβερνῶντος, εἰς τὴν σφετέραν πατρίδα· τῷ δὲ κακίστῳ
 15 στρατηγῷ τῶν τοιούτων οὕτως ἐρεῖτε:

Τάδε σοι δηλοῖ δι' ἡμῶν ὁ μοναχὸς Σάβας, ὁ τῆς τοῦ Βατοπεδίου δη-
 λαδῆ Λαύρας. Μέννησαι πάντως, Ἀνδρέα, ὅπως πρὸς δέκα τούτων ἐνιαυ-
 τῶν εἰς τὸν ἱερὸν ἐλθὼν Ἀθῶν, προσκυνήσεως δῆθεν καὶ ἀγιασμοῦ χάριν,
 μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς ἐπεζήτησας ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι καὶ τῆς ἐμῆς ὁμι-

85 ὁρῶντες: ἐνορῶντες B F Λ₈ || 90 ζητοῦντα B || 92 γε om Λ₈.

4 ἐνόσει B || τοσοῦτο B || 5 ὑπερέχειν B || 8 ἐρωτιθέντες B || τῶν μυρίων B || 10
 παρόντως B || 14 post θεοῦ: τέ add B || 16 τοῦ S₁ sl || 19 καὶ ἀκοῦσαι B mg.

- 20 λίας, καὶ οὐκ ἐξεγένετό σοι τυχεῖν τῆς ἐπιθυμίας καίτοι γε πάση μηχανῇ χρησαμένῳ καὶ <πάντα λίθον>, ὃ φασιν, ὑπὲρ τούτου <κεκινη-
 κότε>⁵²⁹ ὅθεν καὶ δυσχεραίνων τότε καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἀθυμῶν, ὥς γε
 ἐδόκει, τὴν τῆς ἐμῆς ἀποστροφῆς αἰτίαν μετὰ πολλῆς τινος τῆς σπου-
 δῆς ἀνηρεύνας καὶ μαθεῖν ἐδίψας, ὥς ἔλεγες τοῖς συνοῦσι, τί ποτ' ἂν
 25 εἶη τὸ αἷτιον τούτου τοῦ μυστηρίου. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἐβούλετό σοι
 Θεὸς ἀποκαλυφθῆναι τὸ κεκρυμμένον, ἐπεὶ μηδὲ μεταβαλεῖν μηδὲ δέ-
 ξασθαι παιδείαν ἐτοίμως εἶχες· ἥ γὰρ ἂν ἀπεκαλύπτετό σοι καὶ τότε
 παρὰ τοῦ πάντων διψῶντος τὴν σωτηρίαν. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἐκραγῆναι
 πεποίηκας τὴν κακίαν καὶ τὸν ὑποικουροῦντα τῆς καρδίας ἰὸν ἐξή-
 30 μεσας⁵³⁰ ὅλον ἄθρόον, ἄκουε νῦν ἀκριβῶς τῆς ἀποστροφῆς τὴν αἰτίαν
 ἐκείνης, ἵν', εἰ μὴ καὶ αὐτὸς βουληθείης ἀπόνασθαι τῶν ἐλέγχων, ἀλλ'
 ἕτεροι πάντως ἐκ τῶν φαρμάκων ἂν τούτων ὠφελθεῖεν. Τὰς ἀνθρωπί-
 νας ταύτας σάρκας, ὥσπερ αἰμοβόρου δίκην θηρὸς ἐσθίεις⁵³¹, καὶ τὸ τῶν
 ὁμοφύλων ἀδελφῶν αἷμα, ὅπερ κυνηδὸν λάψας⁵³² ἔχεις, ταῦτ' ἔμοι γε
 35 καθορᾶν ἐν τῷ στόματί σου τότε παρεῖχες· οὐδὲ γὰρ ὄψιν καὶ εἰκόνα
 τινὰ λογικοῦ τὸ παράπαν ἀνθρώπου βλέπειν εἶχον, θηρίου δὲ μᾶλλον
 πονηροτάτου καὶ ἀτιθάσου, θανατηφόρον ἰὸν ἀποπέμποντος τῆς γλώττης
 καὶ τῶν μυκτῆρων· καὶ δράκοντα δὲ τινα μέγιστόν τε καὶ τὴν ὁρμὴν
 ἀνυπόστατον ἐώρων σε, τὴν ὁσφὺν οἶονεῖ τινα δύναμιν καὶ ὄπλον,
 40 φεῦ, περιεζωσμένον, κἀκείνου φυσώμενον ὥσπερ τῇ συμμαχίᾳ καὶ τῇ
 ἰσχύϊ. Ταῦτα τοίνυν ἐμοὶ δείξαντος ἐν σοὶ τοῦ Θεοῦ τότε, πόρρω σε τῆς
 ἐμῆς θεάς καὶ τῆς ὁμιλίας ἐποίησάμην, τὴν αἰτίαν μηδενὸς συνειδότος·
 ἐπεὶ δὲ τὰ νοητῶς ὁρώμενα τότε νῦν αἰσθητῶς, ὥς μὴ ὠφελος, τοῖς
 ὀφθαλμοῖς προὔθηκας πάντων, καὶ παρ' ἐμοῦ φανερώς σύ τε καὶ πάντες
 45 μανθανέτωσαν ταῦτα καὶ διδασκέσθωσαν, ὥς ἄδης καὶ ἀπώλει⁵³³ φα-
 νερὰ παρὰ τῷ Κυρίῳ, <καὶ οὐκ ἔστι τις κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ>⁵³⁴
 <ὅς ἀποδώσει ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ>⁵³⁵.

72. Τὰ μὲν οὖν τῆς κοσμικῆς ἐκείνης ἀταξίας τε καὶ συγχύσεως

26 μηδὲ μεταβαλεῖν: μὴ μεταβολεῖν B || 30 αἰτίαν: μανίαν B || 31 καὶ αὐτὸς om B ||
 βουληθῆς Λ₈ || ἀπόνασθαι B || 32 ὠφελθῶσι B Λ₈ || 37 ἀτιθάσου omnes || 40 φυσ-
 σώμενον B Λ₈.

529. CPG (1, σ. 146, 293)· (2, σ. 201, 766).

530. Βλ. Ψαλμ 13, 3 καὶ 139, 3.

531. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 53 (σ. 158), στίχ. 15.

532. *Κριτ* 7, 5.

533. *Παροιμ* 27, 20.

534. *Ἐβρ* 4, 13.

535. *Ρωμ* 2, 6.

οὕτως ὑπερβολικῶς ἔσχεν, ὥς μηδὲ δεῖσθαι τὸ παράπαν προσθήκης, μηδὲ πρὸς παράδειγμά τι προσόμοιον ἀναχθῆναι τῶν παλαιῶν δι' ὑπερβολὴν δύνασθαι, ὥσπερ οὖν μηδὲ τοῖς ἐξῆς ὅλως, Χριστὲ βασιλεῦ,
 5 παράδειγμα γένοιτο, ἀλλὰ καὶ πρῶτα ταῦτ' ἔστω καὶ μόνα, μηδαμῶς ὄντων τῶν ἐπομένων· νῦν δ' ὥσπερ οὐκ ἀρκούντων ἐκείνων καὶ τὰ πολλῶν χεῖρῳ παρὰ τῆς εἰς ὕψος ἀρθείσης κοινῆς ἀμαρτίας προστίθεται. Τοῖς γὰρ πολιτικοῖς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπὸ φθόνου καὶ φιλονεικίας κάκιστα συνδιαιρεθέντων, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, κυκεῶν ἀληθῶς ἦν
 10 πάντα⁵³⁶. τίς γὰρ ἂν παιδαγωγῆσαι καὶ ρυθμίσει τοὺς ἄλλους, τῆς ὀφειλούσης ταῦτα κανονίζειν ἐκκλησίας ἀκανονίστως οὕτω μᾶλλον δὲ μοχθηρῶς πάνυ καὶ φιλονεικῶς διατεθείσης; Ἵστε πάντες καὶ διηγεῖσθε τὸν τῆς ὀρθῆς δόξης πρότερον ἀντίπαλον Ἰταλὸν⁵³⁷ ἐκεῖνον, ὃς τὴν τοῦ προβάτου δορὰν ἑαυτὸν τὸ πρότερον ἀπατηλῶς ἐπενδύσας καὶ τῆς ἡμετέρας
 15 αὐλῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ φημι ποίμνης, δῆθεν φιλοτιμούμενος εἶναι, (ἀλύκος Ἀραβικὸς μάτην χανῶν)⁵³⁸ ὕστερον ἀνεφάνη. Τῶν γὰρ πραγμάτων καλῶς ἔτι Ῥωμαίοις διακειμένων καὶ στάσεως μὲν «ἐς κόρακας»⁵³⁹ ἀπεληλαμένης, ὁμοφροσύνης δὲ καὶ εἰρήνης πρυτανευούσης καὶ συγκροτοῦσης ἄριστα πανταχόθεν τὴν ἐκκλησίαν ἅμα τῇ βασιλείᾳ, καλῶς τε
 20 καὶ ἀπταιστως ὁμοῦ τὴν ἐκείνῳ προσήκουσαν ἐξήνεγκαν δίκην, αὐταῖς ἅμα ταῖς κατὰ τῆς θεότητος κατατομαῖς τε καὶ βλασφημίαις οἰοεὶ τινα λοιμὸν ἐξελόντες τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ συνεδρίου· ὃς δὴ καὶ «τὴν ἀλωπεκῆν» εὐθύς, ὥς μηδὲν ἔτι χρησιμεύουσιν, «ἀπορρίψας»⁵⁴⁰, ἀνακεκαλυμμένη τῇ κεφαλῇ τὰ τῆς πατρὶος δόξης συμφιλοσοφεῖ τοῖς Λατί-
 25 νοις⁵⁴¹, τῶν ἐν ἐκείνοις ἱερέων καὶ διδασκάλων φέρων τὰ πρῶτα.

Τούτου τὴν μοχθηρίαν καὶ τὸν κίνδυνον διαδεξάμενος ὁ μύστης ἐκείνου⁵⁴²—φεῦ μέχρι πόσου προσήκει κακία—τὴν ἀνύποιστον κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκείνην ἐξῆψε φλόγα, ἥς ἔτι τὰ λείψανα θορυβεῖ, καπνοῦ τιнос καὶ σκοτοδίνης τὰς τινῶν ὄψεις ἀποπληροῦντα· ὁ γὰρ τοι βεβαιωτῆς
 30 καὶ προστατῆς⁵⁴³ τοῦ καινοῦ τῆς ἐκκλησίας τούτου προδότου, προφάσει

2 δεδεῖσθαι B || 4 τοῖς: τῆς B || 10 ἂν om B || ρυθμήσαι B || 17 καλῶς om B || 23 ἀπορρήψας B || 27 ἀνήπυστον B || 29 γάρτι B.

536. Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία* 408b· Ἰπποκράτους (ψ.), *Περὶ διαίτης δξέων* 39.

537. Ἐννοεῖ Βαρλαάμ τὸν Καλαβρό.

538. *CPG* (1, σ. 273)· (2, σ. 121, 510).

539. *CPG* (1, σ. 52, 78, 486)· (2, σ. 146, 380, 421).

540. *CPG* (2, σ. 216).

541. Βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 2, 14 (σ. 120), στίχ. 282-283· Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἄγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 600A.

542. Ἐννοεῖ τὸν Γρηγόριο Ἀκίνδυνο.

543. Ἐννοεῖ τὸν πατριάρχη Ἰωάννη Καλέκα.

χρησάμενος τῇ κατὰ τινων μανίᾳ τε καὶ τῷ φθόνῳ— καὶ γὰρ ἦν ποικί-
 λος τις καὶ δεξιὸς τὰ τοιαῦτα, πρὸς τὸ παραστάν ἅπαν τοῦ καιροῦ συνε-
 χῶς κατὰ τὸν χαμαιλέοντα πολλὰς τὰς μορφὰς ἐξαλλάττων⁵⁴⁴—τὸν
 μὲν εὐσεβῇ τῆς ἐκκλησίας ἔγγραφον ὄρον⁵⁴⁵, ᾧ δὲ καὶ αὐτὸς ἔτι σωφρο-
 35 νῶν ὑπεσημνήνατο πρὸ τῶν ἄλλων, ὥσπερ ἐν μελαγχολίᾳ τινὶ καὶ μέθῃ
 τολμηρῶς ὁ ἀναιδὴς διαγράφει, τὸ τῆς ὀρθῆς δόξης ἀντεχόμενον ἅπαν
 συνεσκιασμένως πῶς ἀναθεματίσας· ἐν οἷς δήπου καὶ ἑαυτὸν πρὸ τῶν
 ἄλλων πάντως, τὸν καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅπερ ἔφη, καὶ χειρὶ καὶ γνώ-
 40 μη θεσπίσαντα ταῦτα· τὸ δὲ δυσσεβὲς ἐκεῖνο τῆς ἀντιθέτου μοίρας, φεῦ,
 ἀντεισάγει, τὰ μανιώδη καὶ καταγέλαστα λέγων ἐκεῖνα, τὸ κύριον ἑαυ-
 τὸν εἶναι καὶ διαιτητὴν τῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων⁵⁴⁶ (ἐπ’ αὐτῷ γὰρ
 τούτῳ δὴ καὶ προβεβλημένον ἀντικρυς κεχειροτονῆσθαι) καὶ τῶν ὄρων
 ὃν ἂν βούλοιο μετὰ πολλῆς τῆς αὐτοκρατορίας νῦν μὲν ἐγκρίνειν δύ-
 νασθαι, νῦν δὲ διαγράφειν, ὥσπερ ἐν παιδιᾷ ψήφων τὴν ἀνωτάτω περὶ
 45 Θεοῦ δόξαν στρέφων τε καὶ πεττεῦων⁵⁴⁷ καὶ οὐδὲ τὸ τοῦ κυνικοῦ Διογέ-
 νους τούτοις διδούς, ὃς ἔλεγεν ἐξίσου τὰ τῶν ὁδῶν εἶναι καὶ μηδὲν δια-
 φέρειν, εἴ τις ἂν ἐντεῦθεν ἐκεῖσε, ἢ τὸ ἔμπαλιν ἐκεῖθεν ἐνταυθοῖ πο-
 ρεύεσθαι βούλοιο⁵⁴⁸. ἢ γὰρ ἂν ταῦτα διδούς οὐδὲ καθάπαξ ἡμᾶς διέ-
 γραφεν, ὡς ᾤετο, κακῶς ἐκεῖνος τοῦ καταλόγου. Καὶ ταῦτ’ ἐκεῖνον
 50 ὑπὶ ὧν ἐδίδασκεν ὁ προδότης τῆς εὐσεβείας, ὁ τὸν ἡσυχαστὴν καὶ φί-
 λον⁵⁴⁹ πρὸς τὸ καθ’ ἡμᾶς φιλόσοφον ἐκ μακροῦ σχηματιζόμενος μετὰ
 πολλῆς τῆς ὑποικουρούσης βασκανίας, ἄγων καὶ φέρων,⁵⁵⁰ φεῦ, πρὸς
 τὸ βουλόμενον ἅπαν τῆς γνώμης τὸν ἄγειν βρενθυόμενον πάντα.

31 τέ om B || 32-33 συνεχῶς om B || 34 ἔτι om B || 39 μοίρας F sl || 40 ἀντι-
 σάγει τὰ μανειώδη B || 41 τῆς om B || 42 προβεβλημένων B || 44 πεδιᾷ B || 48 βού-
 ληται B || 45 τοῦ F sl || 52 τῆς om B.

544. «Χαμαιλέοντος εὐμεταβολώτερος», *CPG* (2, σ. 90, 129, 719, 779). Ὁ Παλαμᾶς ἀποκαλοῦσε τὸν Καλέκα «πατριάρχην καὶ πολιτάρχην». Βλ. *Πρὸς τοὺς σεβασμωτάτους Γέροντας* 5 (2, σ. 512). Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 6, 1 (σ. 235), στίχ. 1-10.

545. Ἐννοεῖ τὸν Τόμο τοῦ 1341.

546. Βλ. Ἰωάννου Καλέκα, *Πατριαρχικός Λόγος*, PG 150, 892C. Πρβλ. Καν. ΞΔ’ Πενθέκτης (Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. 2, Ἀθῆναι 1852, σ. 453-455. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 7, 7 (σ. 273), στίχ. 134 ἐ. καὶ Ἐπι-
 στολὴ 1, 2 (σ. 364), σημ. 2.

547. Βλ. *CPG* (2, σ. 448).

548. Βλ. Ἰωάννου Στοβαίου, *Ἀνθολόγιον*, *Περὶ ἀφροσύνης* 4, 84 (1, σ. 105).

549. Ἡ φίλια τοῦ Παλαμᾶ μετὰ τὸν Ἀκίνδυνο πρέπει νὰ ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1326, ὅταν ὁ Παλαμᾶς ἐφυσόχαζε κοντὰ στὴ Βέρροια. Βλ. σχετικὰ Meyendorff, *Introduction*, σ. 62-63 καὶ τὴν Εἰσαγωγή μου στὸ *Ἰωσήφ Καλοθέτου, Συγγράμματα*, σ. 24, σημ. 3.

550. Βλ. Πλάτωνα, *Φαῖδρος* 279c.

Ἄλλ' οἱ μὲν κακοὶ κακῶς⁵⁵¹ τοῖς τῆς ὀρθοδοξίας προβόλοις ὡς
 55 ὑπὸ τινος στερροῦ μηχανήματος τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας συνοδικῶς πε-
 ριτραπέντες καὶ συντριβέντες, ἀξίως τῆς ἐαυτῶν ἀπερρίφησαν κακοδαι-
 μονίας· ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς ἄνωθεν ἀποκαλύψεως ἔδει καὶ ψήφου, καθάπερ
 ἔθος τῷ σοφῷ δηλαδὴ τῆς προνοίας, ἐν ταῖς τῶν ὑποθέσεων ἐπιφανε-
 στέραις τοῖς ἀπλουστέροις καὶ μὴ πρὸς τὸ βάθος ἰέναι δυναμένοις τοῦ
 60 λόγου συγκατιούσης, Πέτρου δὲ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν Ἀλεξάνδρου⁵⁵²
 πάλιν ἐδεῖτο τὸ πρᾶγμα καὶ τοῦ θαυμαστῶς ἐν ἐκείνοις ἐνεργήσαντος
 πνεύματος, ἐπὶ καταστροφῇ τοῦ τῆς ματίας ἐπωνύμου ἐκείνου, Σάβας
 ἡμῖν ὁ μέγας γίνεται τοῦτο, τοῖς ἄνωθεν χρησμοῖς καὶ ταῖς ἀποκαλύ-
 ψεσι κάλλιστά τε καὶ ἰσχυρότατα τὸν ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας στηρίζας λό-
 65 γον· τὸ δ' ὅπως, ὁ λόγος ἤδη δηλώσει. Προσέχειν δὲ ἄξιον καὶ μὴ παρ-
 ἔργως τῶν περὶ τηλικούτων λόγον ἀκούειν.

73. Ἀνῆπτο μὲν ἐκ τῶν καταλειφθέντων κατεψυγμένων ἐκείνων
 ἀνθρώπων ἡ τῆς κακοδοξίας φλὸξ, ταῖς αὔραις τοῦ πονηροῦ ῥιπισθεῖ-
 σα—στάσεις ταύτ' ἦσαν καὶ μάχαι καὶ ἡ κακίστη τοῦ ὁμοφύλου διαί-
 ρεσις, ὅπερ εἶπον—τῆς δὲ κάκιστ' ἀπολουμένης φιλονεικίας ὥσπερ
 5 τινος ὕλης λιπαρᾶς ὁσημέραι τῷ δεινῷ προστιθείσης καὶ τῆς μὲν ὀρθῆς
 τε καὶ ἀπταιστοῦ μοίρας ἀτρέπτως ἐν τῷ καλῷ βεβηκυίας καὶ αὐξο-
 μένης, τῆς δ' ἐναντίας αὔθις κολακείας καὶ πειθοῦς τισι κλέμμασιν,
 ἔστι δ' ὅτε καὶ δώροις τοῦ ὑγιαίνοντος ἀεὶ παρασπᾶν καὶ τυραννεῖν ἀ-
 ναιδῶς ἄγαν φιλονεικούσης· ἦσαν γὰρ καὶ τινες τῶν δοκούντων ἐν τε
 10 λόγῳ καὶ σχήματι καὶ τοῖς φαινομένοις τούτοις τῶν πολλῶν ὑπερέχειν.
 «Ἐγὼ», φησὶν ὁ κλεινὸς Σάβας, «ἀσχάλλων κατ' ἐμαυτὸν ἦν καὶ τὴν
 φιλονεικίαν ἔνστασιν ἐκπληττόμενος ἐκείνην, πῶς κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ
 χεῖρον προκόψασα⁵⁵³ πρὸς κακοδοξίαν ἐξήχθη, ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ πλά-
 σματος μάχης ἐπὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ πλάστου—φεῦ τῆς ἀπονοίας—κατενε-
 15 χθεῖσα καὶ πράγμασιν αὐτοῖς τὸν σοφὸν ἐκείνον τοῦ πνεύματος βεβαιώ-
 σασα λόγον, ὃς ἀδύνατον εἶναι φησι τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν τὸν μὴ πρότερον
 τὸν πλησίον ἡγαπηκότα⁵⁵⁴. Οἱ μὲν οὖν τοῦ θείου πνεύματος», φησί,
 «λόγοι, κάλλιστά τε καὶ ἀσφαλέστατα τῇ τῶν πατέρων χρησάμενοι
 γλώττῃ, τὸν τῆς ὀρθῆς δόξης ἐκπαιδεύουσι λόγον· ἄρα δὲ μήτοι περὶ

556 συντριβένταις B || 62 ἐπωνύμου B || 63 χρησμῆς B.

3 καὶ μάχαι bis scripta Λ₈ || 3-4 διαίρεσις B mg.

551. M⁸ 21, 41: «κακοὺς κακῶς ἀπολέσει».

552. Ἐννοεῖ τοὺς ἐπισκόπους Ἀλεξανδρείας τοῦ δ' αἰ. Πέτρο καὶ Ἀλέξανδρο.

553. B' Τιτ 3, 13: «...προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον».

554. A' Ἰω 4, 20.

20 τὴν κρίσιν ἀμαρτάνοντες ἡμεῖς τῶν ὀρθῶν λόγων ἐκείνων ἔξω φερόμεθα
 τῆς εὐθείας, οἱ δ' ἀντιπίπτοντες ὑμῖν οὗτοι καταστοχαζόμενοι μᾶλλον
 τοῦ κεκρυμμένου δυσκόλως οὕτω πρὸς τὴν μετάθεσιν ἔχουσι τὸ παράπαν
 καὶ ἀνενδότως; Ἡ καὶ τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐκ τινος ἐπιπνοίας
 μυηθεὶς θειοτέρας, ἀντεῦθεν τοῦνδόσιμον ἔχων, οὕτως ἐνστατικὸν τε
 25 καὶ ἀνένδοτον τὸ περὶ αὐτῶν συνέδριον τοῦτο κατασκευάζει; Θεῷ τοι-
 γαροῦν ἐπιτρέψαι δεῖ καὶ ἡμᾶς ταῦτα καὶ τὴν παρ' ἐκείνου δέξασθαι
 ψῆφον, ἐμφανέστερον βεβαιοῦσαν τὸν λόγον· δώσει δὲ πάντως, ἀγαθὸς
 ὢν καὶ πᾶσι τὰς αἰτήσεις πρὸς τὸ συμφέρον παρέχων». Τὸ δὲ διανοίας
 ἦν εὐλαβοῦς ἄρα, σοφίαν καὶ σύνεσιν αἰτούσης τοῖς ἀστηρίκοις, ἀλλ'
 30 οὐκ ἀμφιβολίας οὐδὲ δισταγμοῦ τινος περὶ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὅπερ ἔθος
 ἐκείνῳ καὶ αὐτὰ φημι τὰ καλῶς ἐγνωσμένα μετριοφροσύνης ὑπερβολῇ
 οὐ τῇ θείᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ πλησίον ἐπιτρέπτειν ὡς ἐπὶ πολὺ κρί-
 σει.

«Νὺξ μὲν οὖν», φησὶν, «ἦν, ἐμοὶ δὲ τῇ εὐχῇ φιλοπονώτερον προσ-
 35 κειμένῳ καὶ τὴν ὑπὲρ τούτου δέησιν ἐκτενέστερον ἐπὶ πολὺ ποιουμένῳ,
 ὥς καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς παρελθεῖν ἤδη, ὕπνος μὲν ἐπελθεῖν ἀμυδρῶς
 πως ἐδόκει· τὸ δ' οὐχ ὕπνος ἦν, ἀλλὰ τις ὥσανει τῶν σωματικῶν αἰ-
 σθήσεων νάρκη, μέσον ἐγρηγόρσεως καὶ ὕπνου τὸν νοῦν πως ἰσθᾶσα.
 Ναοῦ δὲ τινος ἔνδον ἐστάναι νομίζων, μεγέθει τε μεγίστου καὶ περι-
 40 φανοῦς ἄλλως, ἐώρων καὶ ἰδοὺ χορὸς τις ἀρχιερέων λαμπρός, πάντων
 ἱερατικῶς ἐσταλμένων, τοῦ θείου ἐκείνου θυσιαστηρίου μετὰ τινος ἀξιώ-
 ματος ὁμοῦ καὶ λαμπρᾶς τῆς πομπῆς ἐξῆει· τῶν δ' ἱερῶν ἐκείνων ἐξι-
 όντες προθύρων οὐ τὴν αὐτὴν ἤεσαν πάντες, ἀλλ' ἅμα τῇ προόδῳ διχῇ
 καθάπερ τι ποτάμιον σχιζόμενοι ῥεῦμα, οἱ μὲν τὸν δεξιὸν χορὸν ἀνε-
 45 πλήρουν, ἐξ αὐτῆς φημι τῆς ἱερᾶς παραστάδος στοιχηδὸν πρὸ τῶν
 θείων ἐκτυπωμάτων μεγαλοπρεπῶς συνεστῶτες καὶ μέχρι πολλοῦ τινος
 ἀλλήλοισ, ὥσπερ ἐν σειρᾷ χρυσῇ, συνηρμοσμένοι τε καὶ συμπροιόντες·
 τοὺς δὲ θάτερον αὐθις εἶχε μέρος ἀπαραλλάκτως ἀλλήλοισ συντεταγμέ-
 νους τε καὶ ὥσπερ συμπεφυκότας καὶ τὴν στάσιν κατ' ἐκείνους πλη-
 50 ροῦντας. Ἀρρητος μὲν οὖν αἰδῶς ἐπεκάθητο πᾶσι καὶ σύννοι τινὲς ἦσαν
 καὶ πρὸς ἑαυτοὺς βλέποντες· σιγῆς δὲ τινος οὔσης, καθάπερ ἐν τελετῇ
 μυστηρίων, καὶ πάντων ἡμῶν αἰδοῖ τε καὶ φόβῳ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀτε-
 νὲς ἐνορώντων ἐκείνοισ (συμπαρῆσαν καὶ γὰρ ἡμῖν οὐκ ὀλίγοι), ἕτερον
 αὐθις ὁρῶ μεμονωμένον ἐξιόντα τοῦ θυσιαστηρίου ἐκείνου (τὴν τοῦ δια-
 55 κόνου τάξιν ἐφίκει μοι πληροῦν οὗτος), φαίδρὸν τι μάλα καὶ αὐτὸς ἀπο-
 λάμπων τῇ τε στολῇ καὶ τῇ ὄψει καὶ διὰ πάντων ἄγγελος εἶναι τινων

θαυμαστών προσταγμάτων ἐμφαίνων· ἔφκει μοι γάρ καὶ βιβλίον ἐν
 χερσὶν ἔχειν καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐγκειμένων ἀνάγνωσιν εὐτρεπῆς εἶναι.
 Τοὺς γοῦν ἐφ' ἐκάτερα παρισταμένους ἐκκλίνας οὗτος ἐξ ἴσου καὶ τὴν
 60 προκειμένην διῶν εὐσχημόνως εὐθεῖαν, ἐπ' ὀκρίβαντος ἄνεισιν αὐτίκα
 τοῦ ἱεροῦ διὰ τῶν βαθμίδων, καὶ πάντων ὡς εἰκὸς ἑαυτοῦ καὶ ὄμμα καὶ
 νοῦν ἀναρτήσας, πρὸς ἑαυτὸν τε μικρόν τι πρότερον οἶονεὶ βλέψας, ὡς
 ἄν, οἶμαι, προσεκτικωτέρους μᾶλλον καὶ νήφοντας ἐργάσεται τοὺς
 ἀκρωμένους, ἔτι τῆς βαθείας ἐκείνης σιγῆς πᾶσιν ἐπιπρεπούσης, τὸ
 65 μετὰ χεῖρας ἀναπτύσσει βιβλίον».

Ἄλλὰ προσέχειν ἀξιώ καὶ ὑμᾶς αὐτός· αὐτὰς γὰρ ἐκείνας ἀπαρ-
 ποιήτως ἐνταῦθα τὰς τοῦ μεγάλου προθήσομαι ῥήσεις, ὧν αὐτήκοος
 ἐγενόμην. «Τὸ γοῦν ἱερόν», φησίν, «ὁ φοβερός ἐκεῖνος ἀνοίξας βιβλίον
 —ὃ τοῦ φρικωδεστάτου καὶ θεάματος καὶ ἀκούσματος— <Ἀκινδύνω>,
 70 φησί, <τῷ λαλήσαντι βλάσφημα κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, τῷ ἄλλω
 Ἰούδᾳ⁵⁵⁵, τῷ προδότῃ τῆς εὐσεβείας, τῷ ἄλλω Ἀρείῳ, τῷ σχίσαντι
 κατ' ἐκεῖνον τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, τῷ ἀποστάτῃ, τῷ τῆς ἀλη-
 θείας προδῆλως ἐχθρῷ τε καὶ πολεμῷ, ἀνάθεμα!⁵⁵⁶. Τούτοις ὁ λαμπρὸς
 ἐκεῖνος τῶν ἀρχιερέων χορὸς τὴν σιγὴν εὐθύς λύσας συνάμα τῷ πλήθει
 75 παντὶ μέγα καὶ ἐξαίσιον τὰ αὐτὰ ἐπεβόα· τῆς δὲ συμμιγοῦς ταύτης βοῆς
 εἰς ὕψος ἐξαιρομένης καὶ τὸ ἀνάθεμα πολλάκις λεγούσης, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς
 ὥσπερ ὑπὸ τινος συνωθούμενος ἀοράτως ἀνάγκης τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις
 ἐβόων, εἰς ἑμαυτὸν αὖθις καὶ τὰς αἰσθήσεις οἶον ἐπάνειμι, τὸ φοβερόν
 ἐκεῖνο τῆς ἀγγελικῆς ἀποφάσεως ῥῆμα στρέφων ἐπὶ τῆς γλώττης ἔτι,
 80 καίτοι γε τῆς θαυμαστῆς θεωρίας ἐκείνης ἐξ ὀφθαλμῶν ἤδη μοι γεγο-
 νυίας».

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ μεγάλου θεωροῦ καὶ μυσταγωγῶ καὶ μύ-
 στοῦ τῶν μεγάλων τούτων δηλαδὴ μυστηρίων⁵⁵⁷. Τίς δ' ἂν ἀμφιβάλοι
 τῶν τὰ θεῖα πεπαιδευμένων οὐρανόθεν ταύτην ἐξενηνέχθαι τὴν ψῆφον
 85 καὶ βιβλίον ἐκείνην εἶναι τῶν «πρωτοτόκων, τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν
 οὐρανοῖς»⁵⁵⁸, καθ' ἧς τὰ μὲν ὀνόματα τῶν τοῖς ἀποστολικοῖς δόγμασιν
 ἐπομένων ἐγγράφεται, κατὰ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν δήπου—«χαίρετε γάρ»,

63 ἐργάσαιτο B || 66 ἡμᾶς F S₁ || 83 ἀμφιβάλλοι B.

555. Πρβλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Λόγος* 8, 10 (σ. 297), στίχ. 383-385.

556. Βλ. *Συνοδικὸν Ὁρθοδοξίας* (σ. 81 ἐ.), στίχ. 574 ἐξ.

557. Κατὰ τὸ Meyendorff (*Introduction*, σ. 106-107), ὁ δσιος στὴν ἀρχὴ διατηροῦσε ἐπιφυλακτικὴν στάση σχετικὰ μὲ τίς θεολογικὲς ἀπόψεις τοῦ Παλαμᾶ. Γιά τὴ μεταστροφή τοῦ Σάβα ὑπὲρ τοῦ Παλαμᾶ, βλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς ἄγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, PG 151, 610B.

558. *Ἐβρ* 12, 23.

φησίν, «ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς»⁵⁵⁹—τὰ δὲ τῶν ἀντιπάλων ἐκείνους ἐξ ἀντιστρόφου διαγραφόμενα μεγάλῳ τιμῇ καὶ φο-
 90 βερῷ τῷ κηρύγματι παρὰ πάσης ἀποβάλλεται συμφώνως τῆς ἐπουρα-
 νίου ἐκκλησίας ἐκείνης; «Πολλοὶ γάρ», φησίν, «εὐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ
 τῇ ἡμέρᾳ· ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου καὶ ἐπίομεν καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡ-
 μῶν ἐδίδασκας»⁵⁶⁰, τουτέστι καὶ δογμάτων ἡμῶν ἐκοινώνησας καὶ μυ-
 στηρίων καὶ πρὸς τούτοις τὸ περὶ πολιτείας ἀπλοῦν ἡμᾶς ἐδίδασκας, ἥ
 95 καὶ τοὺς συνόντας αὐτοῖς ἡμεῖς ἐδιδάξαμεν λόγον. «Ἄλλ’ ἐρῶ», φησίν,
 «ἐκείνοις, ὅτι οὐδέποτε ἔγνωσαν ὑμᾶς· πορεύεσθε ἀπ’ ἐμοῦ οἱ ἐργάται
 τῆς ἀνομίας· πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»⁵⁶¹.

74. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν ὑβριστῶν τῆς θεότητος, πᾶσαν ἐκείνης
 ἐνέργειάν τε καὶ χάριν καὶ ἔλλαμψιν ἀποβαλλομένων κἀντεῦθεν εἰς κτι-
 στάς τε καὶ ἀκτίστους θεότητος τὴν μίαν φύσιν καὶ δύναμιν καὶ θεότητα
 κατατεμενόντων, ἐν τούτοις· ἃ δὴ καὶ πολλοῖς αὐτὸς ἐκεῖνος οἰκεία δη-
 5 λαδὴ παρέθετο γλώσση στήριγμα καὶ δόξαν ἀληθῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ
 σεπτῆς ἐκκλησίας, πρὸ δὲ πάντων τῷ καὶ πάντων ἀρίστῳ ταύτης ἐκδι-
 κητῇ καὶ προμάχῳ, βασιλεῖ⁵⁶² φημι τῷ σοφῷ καὶ γενναίῳ· ὃς καὶ πρὶν
 μὲν ἐγκρατὴς γενέσθαι τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων, ἔτι συνὼν τᾶδελ-
 φῷ τε καὶ βασιλεῖ⁵⁶³ καὶ τὸ πλεόν ἢ καὶ τὸ πᾶν τῆς ἀρχῆς ἔχων, ὥσπερ
 10 Ἰσασι πάντες, ἰσχυρῶς ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς ἔστη δόξης, κάλλιστα σὺν ἐκείνῳ
 τῇ ἀληθείᾳ συστάντες καὶ συνέσεως περιουσία καὶ λόγου τὸ τῆς κα-
 κοδοξίας περιφανῶς ἀπελάσαντες ψεῦδος, κἀντεῦθεν οὐ μικρὸν παρὰ
 πᾶσιν ἀράμενοι κλέος⁵⁶⁴. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν ἐκείνου τῇ ἀρχῇ
 συγκατατελευκὸς αὐτίκα⁵⁶⁵, πολλάκις ἐπὶ τε συνόδων ἱερῶν καὶ συλ-
 15 λόγων τὸν ἤδη μοι ῥηθέντα δεύτερον ἀποστάτην⁵⁶⁶ οὕτως ἐξήλεγξεν ὁ-
 μαλῶς καὶ ἀπόνως ἄγαν, οἷα τὰ τῆς ἀρίστης τούτου φύσεως καὶ τῆς
 τέχνης, ὡς δόξαι μὲν τοῖς τότε παροῦσι καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ἐ-
 κείνου περιελεῖν τῇ περιουσίᾳ τῆς νίκης, μηδὲν δὲ νομισθῆναι φιλό-
 νεικον ἢ μάχιμον ὅλως πρὸς ἐκεῖνον εἰπεῖν τι καὶ βλέψαι, ὃ δὴ τῷ δι-

94 τό: τὸν B.

1-2 ἐνέργειαν ἐκείνης F ac.

559. Ακ 10, 20.

560. Ακ 13, 26.

561. Ακ 13, 27· Μθ 20, 16· 22, 14.

562. Ἐννοεῖ τὸν Ἰωάννη Στ’ Καντακουζηνό.

563. Ἐννοεῖ τὸν Ἀνδρόνικο Γ’ Παλαιολόγο.

564. Ἐννοεῖ τὴν συνόδου τοῦ 1341 (10η Ἰουνίου καὶ Αὐγούστου).

565. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ’ πέθανε στίς 15 Ἰουνίου τοῦ 1341.

566. Ἐννοεῖ τὸν Γρηγόριο Ἀκίνδυνο.

20 κανικῶ τοῦ λόγου παρεπόμενον ὥς τι πεφυκὸς ἴσμεν ὡς τὰ πολλά, ἀλλὰ καὶ ὑπανεῖχει ὥσανεὶ τὸν ἀντίπαλον δοκεῖν καὶ συχνὰ περιτρεπομένῳ καὶ ἰλιγγίωντι λαβὰς οὐ μικρὰς διδόναι, οἶονεὶ τινα χεῖρα ὀρέγοντα τὴν ἀνάμνησιν τῶν εἰωθότων ὑπ' ἐκείνου προτείνεσθαι τοῖς ὑπὲρ τούτων αὐτῶν προσδιαλεγόμενοις· οὐδὲ γὰρ ἐβούλετο κατὰ τινα δόξαν συντυ-
 25 χίαν ἢ φυσικόν πως περὶ τὴν διάλεξιν ἀμβλωμα κεκρατηκέναι τοῦ ἀντιπάλου, βεβηκότος δὲ μᾶλλον καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀκμάζοντος δύναμιν ἐκείνου περιγενέσθαι, ἵνα μὴ τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἐκείνον εἴη λόγου μάλιστα τὰ τῆς ἡττης. Τοσοῦτο τὸ περιὸν ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας διαλόγοις βασιλεῖ τῷ σοφῷ τε καὶ πράφ· μᾶλλον δ' ἡμεῖς οὐκ ἂν ποτε
 30 τὸ ὃν εἵπομεν, «κοτύλη ποταμὸν ὄλον ἀναμετρεῖν»⁵⁶⁷ ὥς ἔτυχε δοκιμάζοντες· ἴτω δ' ὁ βουλούμενος, ὅστις ἂν εἴη, πρὸς αὐτὴν φημι τὴν τοῦ πράγματος πεῖραν· ἔτοιμος γὰρ ἐκείνος παντὶ τῷ βουλομένῳ πρὸς τε διδασκαλίαν καὶ διάλογον κεχρῆσθαι δογμάτων, καὶ πάντως οὕμενον νεμεσῇσει τοσοῦτον ἡμῖν κατὰ πάροδον περὶ τούτων εἰποῦσιν, ἢ μέμψε-
 35 ται μᾶλλον, ὥς μηδὲν τι μέγα καὶ τοῖς πράγμασιν ἀποχρώντως εἰπεῖν δυνηθεῖσιν· ᾧ δὴ καὶ αὐτὸς μάλιστα τίθεμαι, τὴν ἡτταν ὁμολογῶν εὐγνωμόνως· οὕτω καὶ γὰρ μοι προσέσται πως τό γε μὴ καθάπαξ ἡττησθαι.

Ἐπεὶ δὲ καθαρῶς καὶ τοῦ βασιλείου κράτους ἐπέβη καὶ τῆς φίλης
 40 εἰρήνης καὶ τῶν καταλλαγῶν⁵⁶⁸, κατὰ τὰ πάλαι συντεθειμένα, πρὸς αὐτόν τε καὶ τὸν Θεὸν αὐτουργὸς ἐγεγονέει, ταύτην ἀρίστην οἶονεὶ καταβάλλεται κρηπίδα τοῦ κράτους, εὐχαριστήριον εἴποι τις ἂν τῆς παραδόξου σωτηρίας καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς, ὧν διῆλθε ποικίλων θανάτων, τὴν τῆς ὀρθῆς δόξης ἐπ' ἐκκλησίας ἀνακλήρουξιν τε καὶ παρρησίαν· εὗρε
 45 καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀδελφὴν τε καὶ βασιλίδαν⁵⁶⁹ κάλλιστα κατὰ τῶν αὐτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἱσταμένην τε καὶ συναγωνιζομένην καὶ τοῦ μεταστάντος ἀνδρός τε καὶ βασιλέως οὐδὲν ἔλαττον σπεύδουσας ἔχειν ἐν τούτοις· ἥτις ἄρα καὶ τὸν κακῶς ὑπερμαχοῦντα τῆς ἀντιπάλου μοίρας τοῦ θρόνου καθεῖλε, συνόδῳ κανονικῇ δηλαδὴ χρησαμένη τῶν ὀρθῶν τὸ
 50 τηνικαῦτα φρονούντων ἀρχιερέων, μικρῶ πρὸ τῆς ἐς Βυζάντιον τοῦ βασιλέως εἰσόδου⁵⁷⁰, τοῖς ἀγωνισταῖς τῆς ὀρθοδοξίας κάλλιστα καὶ μετὰ

24 αὐτῶν om Λ₈ || οὐδέ: οὐ Λ₈ || 28 λόγου F sl || 45 καὶ om B Λ₈ || 51 post εἰσόδου: καὶ add B.

567. Βλ. CPG (1, σ. 71).

568. Ὁ Καντακουζηνὸς μπῆκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὴς 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1347 καὶ ἔτσι τελείωσε ὁ ἐπταετής ἐμφύλιος πόλεμος.

569. Πρόκειται γιὰ τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα, σύζυγο τοῦ Ἀνδρόνικου Γ'. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ τῆς πολιτικῆς βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, Ἐπιστολὴ 1, 3-10 (σ. 364-368).

570. Πρόκειται γιὰ τὴν καθάρωση τοῦ πατριάρχη Ἰωάννη ΙΔ', τοῦ Καλέκα ἀπὸ σύν-

παντὸς τοῦ γιγνομένου συστάσα, τούτους δὴ λέγω τοὺς καθ' ἡμᾶς σο-
φούς τε καὶ ναζιραίους⁵⁷¹ καὶ μέχρις αἵματος αὐτοῦ ζηλωτάς, εἰ δεήσει,
τῶν τοιούτων, καλῶς ἐνταῦθα καὶ διανοηθεῖσα καὶ πράξασα καὶ τῆς εὐ-
55 σεβοῦς βασιλείας ἀξίως.

Ταῦτα τοῖνυν οὕτως εὐρών ὁ σοφὸς βασιλεὺς, ὅπερ εἶπον ἤδη, κατὰ
πρόνοιαν ἐναρξάμενα θειοτέραν καὶ θεμελίους ὑποβληθέντας καλοὺς
τοῦ παντός, ὡς ἂν μὴ τισιν ἄρα καὶ καινοτομεῖν αὐτὸς νομισθῇ, τοὺς
μὲν ἀμυνόμενος, τοῖς δ' αὖ χαριζόμενος δῆθεν διὰ τὰ προλαβόντα, τὴν
60 ἑαυτοῦ γνώμην καὶ τὴν τέχνην ἐπιδείκνυται μετὰ πολλοῦ γε τοῦ περιόν-
τος, τὰ συντρίμματ'⁵⁷² τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης, τῆς ἐκκλησίας, εὐτέ-
χως ἄγαν καὶ συνετῶς ἀνοικοδομήσας, πανημέριον ἑαυτὸν διδούς ταῖς
ὑπὲρ τούτων ἱεραῖς τῆς ἐκκλησίας συνόδοις, καὶ ῥήτωρ αὐτὸς καὶ πρῶ-
τος καὶ μόνος ὢν ἀγωνιστῆς τῶν τοιούτων καὶ πολυειδῆ τινα διαφέρων
65 τὸν πόλεμον πρὸς τε τὴν κακοδοξίαν καὶ τοὺς φιλονεικίως ἄλλως καὶ
φθονερῶς ἀντιτασσομένους τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, εἰ γε καὶ φιλονει-
κίαν ἐγκλητέον ἐκείνοις, ἀλλὰ μὴ προδήλως ἔχθραν καὶ τῆς ὀρθῆς δό-
ξης ἔκπτωσιν. Εἶχε δὲ καὶ τὸν μέγαν ὁ θαυμαστός βασιλεὺς εὐχαῖς τε
καὶ παραινήσεσιν ὑπαλείφοντα καὶ ταῖς προρρηθείσαις ἀποκαλύψειςιν
70 ἐπὶ πᾶσι βεβαιοῦντα τὸν ὀρθὸν λόγον, ᾧ δηλαδὴ καὶ προσκείμενος ἦν
καὶ συμπεφυκῶς ὥσπερ εἰ τὴν ψυχὴν καὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνου ψυχῆς καὶ
γλώττης ἐξηρτημένος⁵⁷³. Ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος τέως ἀναβε-
βλήσθω, μελίζονος ὢν ἱστορίας, οὐ πρὸς τὴν παροῦσαν ἀκολουθίαν τοῦ
λόγου· τοῦτο δὲ μόνον τελευταῖον εἰπὼν τῷ τέλει τοῦ μεγάλου καὶ αὐ-
75 τὸς συγκαταπαύσω τὸν λόγον.

75. Εἶχε μὲν ἡ τῶν πόλεων βασιλὶς, ἡ Κωνσταντίνου φημί, τὸν

52 γνομένου B || 58 νομισθῇ B || 62 ἄγαν: ἄμα B || 65 ἄλλως: ἄγαν Λ₈ || 69
ὑπαλείφοντα: ἤκοντα B.

1 ἡ om B.

οδο πού συνεκάλεσε ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα στὶς 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1347. Τὸ ἀπόγευμα τῆς
ἴδιας μέρας εἰσῆλθε στὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Καντακουζηνός. Βλ. γιὰ περισσότερα Me-
yendorff, *Introduction*, σ. 119-120· Dennis, «Deposition», σ. 51-55. καὶ Φιλοθέου Κοκ-
κίνου, *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου*, σ. 153, σημ. 244.

571. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 43, 28, PG 36, 533C: «...εἴπερ σοφώτεροι τῶν
πολλῶν...Λέγω δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίους καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ἐσπουδακό-
τας...» καὶ *Λόγος* 42, 26, PG 36, 489C.

572. Βλ. Ἰωσήφ Καλοθέτου, *Ἐπιστολὴ* 2, 11 (σ. 375), στίχ. 180-181: «...ἵνα κλαύσῃ
νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸ σύντριμμα τῆς ἐκκλησίας».

573. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐκτίμηση πού εἶχε ὁ Καντακουζηνός γιὰ τὸν δαίσιον βλ. Ἰωάν-
νου Καντακουζηνοῦ, *Ἱστορία* 3, 34 (2, σ. 209), στίχ. 22 καὶ δ.π. 3, 35 (2, σ. 213), στίχ.
8 ε.

- σοφὸν βασιλέα τῶν τε πραγμάτων βασιλικῶς ἀντεχόμενον ἤδη καὶ μετὰ πολλῆς τιнос τῆς ὁμοφροσύνης τε καὶ τοῦ φίλτρου τῷ υἱεῖ τε καὶ βασιλεῖ⁵⁷⁴ συμβασιλεύοντα καὶ συνόντα, καὶ ἄλλα δὴ τὰ κατὰ μέρος κατὰ
- 5 τὴν τῶν θεοφόρων ἐκείνων ἀψευδῇ πρὸς τὴν βασιλίδα πρόρρησιν ἀπαρλείπτως ἐνηργηκότα, ὡς μηδὲν τὸ παράπαν τῶν λόγων ἐκείνων διαπείπειν, ἵνα μὴ τοῖς καθ' ἕκαστον αὐτὸς ἐπέξῳ· εἶχε δὲ καὶ τὸν θαυμαστόν αὖθις Σάβαν μετὰ τὸ τὴν φυγάδα καὶ ἀπόδημον αὖθις εἰρήνην ἰδεῖν κατιοῦσαν καὶ τὰς φίλας καταλλαγὰς καὶ τὴν κοινὴν συμφωνίαν τοῦ
- 10 καταλειφθέντος χριστωνύμου πληρώματος, ὑπὲρ ὧν ἠῤῥατὸ τε πολλὰς καὶ δακρύων ἀφῆκε πηγὰς ἱλαστηρίους πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην, ἐφ' ἱκανὸν ἐορτάζοντα καὶ ψυχῇ καὶ φωνῇ καὶ παντὶ τῷ διακειμένῳ τῆς γνώμης τὸν εὐχαριστήριον ἀξίως ἀποδίδοντα καὶ τῷ σεσωκότι προθύμως τὰ σῶστρα θύοντα.
- 15 Ἐπεὶ δὲ καὶ τούτων ἀρκούντως εἶχε, «Δεῦρο», φησὶν, «ὦ φίλος», τῷ μαθητῇ καὶ συνοίκῳ «εἶπε καὶ τὸ παρ' ἡμῶν ὀφειλόμενον κατὰ γε τὴν ἐντολὴν ἀποδεδώκαμεν ἤδη, συναλγῆσαντές τε πρότερον ἱκανῶς τοῖς ἀλγοῦσι καὶ τοῖς εὐφραινομένοις αὖθις ἐπὶ τῇ κοινῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ τῆς εἰρήνης ἐπανόδῳ τὰ εἰκότα συνευφρανθέντες,—«Χαίρειν» καὶ
- 20 γάρ, φησὶν ὁ κλεινὸς διδάσκαλος Παῦλος, <μετὰ χαिरόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαίωντων>⁵⁷⁵, <Τὸ αὐτὸ φρονεῖν, μηδὲν τὸ παράπαν κατ' ἐριθειαν>⁵⁷⁶ πράσσοντας, ἀλλ' ὅσα πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ πλησίον⁵⁷⁷—δεῦρο τῆς πολιτείας ἡμῶν καὶ τῆς προσηκούσης ἡμῖν ἀκριβείας τε καὶ καταστάσεως καθ' ἑαυτοὺς ἐχώμεθα πάλιν· καὶ <μέλι γὰρ εὐρών>, τῶν σο-
- 25 φῶν φησὶ τις, <συμμέτρως φάγε, ἵνα μὴ πλησθῆις ἐμέσης>⁵⁷⁸· ἄλλως τε καὶ τοῦ τῆς ζωῆς ἡμῖν τέλους κατὰ πόδας ἰόντος νήφειν εἶναι πᾶσαν ἀνάγκην, κατὰ τὰς δεσποτικὰς ὑποθήκας, καὶ τὸν νοῦν αὐτόθι προσέχειν, μὴ που καὶ ἀνέτοιμοι φανερίμεν ἐπ' ἐσχάτων».

5 τὴν om B || πρὸς τὴν βασιλίδαν om Λ₈ || 7 post ἵνα μή: καὶ add Λ₈ || 11 συμφωνίαν F pc, Λ₈ pc: ὁμοφροσύνην B || 16 συνοίκῳ: συσκήνῳ B Λ₈ || 19 καὶ post χαίρειν: om B Λ₈ || 21-22 ἐρύθειαν B.

574. Ἐννοεῖ τὸν Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο. Ὁ Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς συμβασίλεψε μὲ τὸν Ἰωάννη Ε' ἀπὸ τῆς 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1347 μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1353, ὅποτε ἀνακηρύχτηκε ὡς συμβασίλεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ γιὸς μου Ματθαῖος Καντακουζηνός. Ὁ Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνὸς συμβασίλεψε μὲ τὸν Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο καὶ κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 24 Νοεμβρίου μέχρι 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1354, ὅποτε ὁ Καντακουζηνὸς ἐκάρη μοναχός.

575. Ρωμ 12, 15-16.

576. Φιλ 2, 2-3.

577. Βλ. Ρωμ 15, 2.

578. Παροιμ 25, 16.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ μέγας· τὰ οἰκεῖα καὶ προσήκοντα δήπου καὶ λέ-
 30 γων καὶ πράττων ἑαυτῷ πάντως καὶ τὴν τελευταίην ἐγγὺς οὖσαν προανα-
 κρουόμενος ἤδη· ἐπεὶ δὲ καὶ ποιμένος ἔδει, τῇ λογικῇ δηλαδὴ τοῦ Χρι-
 στοῦ ποιμνῇ, καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιῶν κεφαλὴ τὸν αὐτῆς προστησόμενον
 ἀξίως ἐζήτει, ψήφους ὁ βασιλεὺς, κατὰ θείους δηλαδὴ θεσμούς, ἐκθέσθαι
 35 προτρέπεται τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν. Τῶν γοῦν ἀρχιερέων εἰς ταῦτὸ
 συνιόντων, πολλοὺς μὲν εἶχον αἱ ψῆφοι καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας
 καὶ προσήκοντας δήπου ταῖς αἱρέσεσι τῶν τηλικούτων ἀξιωματῶν·
 ἐπεὶ δὲ συμφωνεῖν οὐκ ἔσχον καθαρῶς ἐφ' ἐνὶ τῷ τῶν πάντων, ἀλλ'
 ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις ἐπὶ πολὺ, τῶν μὲν τούτῳ, τῶν δ' ἐκεῖνῳ προστι-
 θεμένων, ὡς ἂν ὑπὲρ τῶν μεγίστων πεφυκότος αὐτοῖς τοῦ ἀγῶνος, καθ-
 40 ἄπερ ἔθος ἐν τοῖς τοιούτοις (μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἔθος ἦν ἡ συμπεσοῦ-
 σα τὸ τηνικαῦτα διχόνοια καὶ ἀμφιβολία, πολλῶν τινων πεφυκότων τῶν
 εἰς τοῦτ' αὐτὸ συνωθούντων αἰτίων), ὁ σοφώτατος βασιλεὺς μετὰ τοὺς
 πολλοὺς ἐκείνους διαύλους καὶ τὰς ἐφ' ἑκάτερα τῶν αἰρουμένων τροπὰς
 τε καὶ μετακλίσεις καὶ τὸν περὶ τοῦ θείου Σάββα προβάλλεται λόγον καὶ
 45 ὅτι δεῖ ψηφίζεσθαι καὶ τοῦτον εἰς πατριάρχην⁵⁷⁹. Ἄμα δὲ τῷ λόγῳ ἐν
 τούτῳ πάντων συμφωνησάντων ἀθρόον, οὐκ ἀρχιερέων φημί μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας ὁμοῦ πάσης καὶ τῆς συγκλήτου καὶ σχεδὸν ἅμα
 τῆς πόλεως πάσης, καὶ μεγάλως ἀνευφημούντων ὑπὲρ τούτου τὸν βα-
 σιλέα καὶ τὴν περὶ τούτου προβολὴν θεῖαν ἀντικρὺ εἶναι λεγόντων,
 50 τάττεται τὰ πρῶτα τῶν ψηφιζομένων⁵⁸⁰ ὁ μέγας· καὶ πρῶτα μὲν ὁ
 πρῶτος τῶν τοῦ βασιλέως υἱῶν⁵⁸¹, ὁ σοφὸς δηλαδὴ τοῦ σοφοῦ, παρ'
 αὐτοῦ φημι τοῦ πατρὸς καὶ δεσπότης στέλλεται πρὸς τὸν μέγαν, ἐπό-
 μενον ἔχων καὶ τινα τῶν τῆς ἐκκλησίας προκρίτων· ὃς δὴ καὶ φύσει
 καὶ πεῖρα καὶ μελέτῃ τῶν καθ' ἡμᾶς Γραφῶν, καὶ πεπαιδευμένη προφο-
 55 ρᾷ λόγου καὶ πᾶσι δηλαδὴ τοῖς καλλίστοις υἱὸς ὢν τοῦ γεγεννηκότος,
 εἶτα καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἐντολαῖς καὶ τοῖς νοήμασι σίδηρος καθαπερεὶ τινι
 βαφῇ στομωθεὶς⁵⁸², τί μὲν οὐκ ἔλεγε, τί δ' οὐκ ἐποίει, νῦν μὲν εὐαγγε-
 λικοῖς τε καὶ ἀποστολικοῖς ἐπιχειρήμασι, νῦν δὲ ταῖς βασιλικαῖς ἀξιώ-
 σεσι καὶ τῇ τῆς ἐκείνου στοργῇ ἀναμνήσει καθάπερ τι χρέος δικαιο-

38 ἐκείνων B || 44 καὶ post μετακλίσεις om B Λ₉ || 45-46 ἐν τούτῳ om B || 52-53
 συνεπόμενον F Λ₈ || 55 γεγεννηκός F.

579. Πρβλ. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 49-50 (σ. 154).

580. Βλ. σχετικὰ Darrouzès, *Regestes* 2273 (σ. 222).

581. Πρόκειται γιὰ τὸν Ματθαῖο Καντακουζηνό. Βλ. Nicol, *Kantakouzenos*, σ. 108-122 κ.ἀ.

582. Πρβλ. Σοφοκλέους, *Αἴας*, στίχ. 651 καὶ Μ. Βασιλείου, *Εἰς* 32 *Ψαλμ* 4, PG 29, 333D: «...οἶονε βαφῇ τινι τῷ ἁγιασμῷ στομωθέντες...».

60 τατόν τε καὶ ἀπαραίτητον τὴν συγκατάθεσιν ἀπαιτῶν;

76. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐκ πρώτης εὐθύς ἀπαγορεύων τὴν πρόκλησιν ἦν, οὐδ' ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο φάσκων αὐτὸς ἐπιχειρῆσαι ποτε τοῖς τοιούτοις, πάλαι γὰρ ἀρκούντως ταυτὶ βεβουλεῦσθαι καὶ διὰ τοῦτο μεταθῆσιν τὴν γνώμην οὐχ οἶδόν τε—«Μὴ τοίνυν τὸν καιρὸν ἀναλίσκοντες», 5 φησίν, «εἰς οὐδὲν δέον αὐτοῖς τε κάμοι πόνους διακενῆς προξενεῖτε»—τὴν συγκατάθεσιν ὁ τοῦ βασιλέως ἀπαγορεύσας υἱὸς τῷ πατρὶ μηνύει τὴν ἡτταν, μεῖζονος συμμαχίας δεῖσθαι τὸ πρᾶγμα λέγων, ἅτε δὴ καὶ πρὸς ἰσχυρότατον ἀνταγωνιστὴν τοῦ ἀγῶνος ὄντος. Ὁ δὲ φιλόχριστος βασιλεὺς, τὸν τε χορὸν τῶν ἀρχιερέων εὐθύς καὶ τὴν σύγκλητον μεθ' 10 ἑαυτοῦ συμπαραλαβὼν, αὐτὸς ἐκεῖνος ἅπεισι πρὸς τὸν μέγαν, καὶ λόγους πρὸς ἐκεῖνον εἰπὼν, λόγους ἀντικρυς θεῖους (καὶ τί γε ἄλλο ἢ τῆς αὐτοῦ τε διανοίας καὶ τῆς ἀκοῆς ἐκείνης ἀξίους; οὐς καὶ τὸ συγγραφῇ δοῦναι παιδεύμα καὶ κανόνα τινὰ τοῖς τε ψηφιζομένοις ὁμοίως καὶ τοῖς ἐπὶ ταύτῃν ἰούσι τὴν προστασίαν εὐχῆς ἔργον ἑμοὶ καὶ ἱστορίας ἰδίας), 15 εἰτ' ἐφεξῆς καὶ πλείστην ὅσῃν τὴν ἀπὸ ψυχῆς ἱκεσίαν προσῆγεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πληρώματος παντὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, καινὴν τινα καὶ ἀπαράμιλλον ἐπαγγελλλόμενος τὴν ἑαυτοῦ πρὸς ἐκεῖνον ὑπακοὴν περὶ πάντα καὶ τὸ ταῖς αὐτοῦ βουλαῖς τε καὶ νεύσεσιν, ὅσα δὴ καὶ Θεοῦ, μετὰ παντὸς ἄγεσθαι τοῦ προθύμου.
- 20 Τῶν μὲν οὖν μεγάλων ἐκείνων λόγων καὶ τῆς σοφίας ὁ μέγας θαυμάζειν εἶχεν, οὐδ' ὅσον ἂν τις καὶ φῆσαι, τὸν βασιλέα, τὴν δὲ γνώμην ἀπαράτρεπτον αὖθις εἶχεν. Ὅθεν εὐθύς ἐξαναστὰς τοῦ συλλόγου τῆς χειρὸς τε λαμβάνεται τούτου καὶ μόνος γενόμενος ἐκεῖνος πρὸς μόνον, «Ἀδύνατόν μοι», φησί, «θειότατε δέσποτα, τῇ ψήφῳ ταύτῃ καθυπο- 25 κύψαι τοῦ Θεοῦ καθάπαξ μὴ βουλομένου· πρὸ γὰρ τριῶν τούτων ἡμερῶν ἀπεκαλύφθη μοι παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ ταῦτα», καὶ τὸν τρόπον εὐθύς τῆς ἀποκαλύψεως, ὅστις ποτὲ ἦν, διεξήκει. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἄλλως εἰρῆσθαι τῷ μεγάλῳ ταῦτα νομίσας, ὥς ἂν ἐκεῖνον παρακρούσασθαι δυνηθεῖν, «Κάμοί», φησίν, «αὐτῷ πρὸς Θεοῦ δεδῆλωται, πάτερ, μὴ ἂν ἄλλον 30 γενέσθαι πατριάρχην, τό γε νῦν ἔχον, ἀλλ' ἢ πάντως τὴν σὴν ἀρετὴν, ταῦτο γὰρ ἐκείνῳ πρὸς βουλῆς ἀντικρυς εἶναι». Εἰτα καὶ πολλὰ τούτου δεηθεὶς αὖθις καὶ πάντα λογισμὸν ὑπὲρ τοῦ πείσαι κινήσας, ἐπειδὴ πειθόμενον ὅλως οὐκ εἶχε, λύπη βαρεῖα κάτοχος ἐξανίσταται τῆς καθέδρας. Τούτου τὴν ἀξίωσιν οἱ λογάδες διαδεξάμενοι τῶν συνόντων, ὅσοι τε τῶν 35 ἀρχιερέων καὶ ὅσοι δηλαδὴ τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ἄλλως ἀρετῇ τε καὶ ἀξιώμασι προεχόντων, ποῖαν ὁδὸν ἢ τίνα τρόπον διαλέξεως οὐ μετῆλ-

1 δὲ F mg || 3-4 μεταθήσιν B sl || 5 ἑαυτοῖς B Λ₈ || προξενεῖτε Λ₈ || 11 ἐκεῖνον: αὐτόν Λ₈ || 13 διδόναι B || 19 θεῶ B || 22 εὐθύς F mg.

θον, νῦν μὲν γραφικοῖς ἐπιχειρήμασι, νῦν δὲ σοφῶν τε καὶ σπουδαίων
 ἀνδρῶν πράξεσι τε καὶ λόγοις, καὶ ποτὲ μὲν τῷ παραινετικῷ, ποτὲ δ'
 αὖθις τῷ δικανικῷ χρώμενοι τοῦ λόγου καὶ τούτων ἐνὶ γέ τῳ πείσειν
 40 πάντως ἐπιχειροῦντες;

Ἄλλ' ὁ μέγας πᾶσιν ὡσαύτως ἀνένδοτός τε καὶ ἀνεπιχειρήτος
 ἦν, οὕτως εὐχερῶς τὸ παρ' ἐκείνων προβαλλόμενον ἅπαν λύων, ὥς μὴδὲ
 σπουδῆς μὴδ' ἐπιχειρημάτων δοκεῖν δεῖσθαι πρὸς ταῦτα, τῷ συντετελε-
 σμένῳ καὶ συντετμημένῳ δηλαδὴ κατὰ πάντων χρώμενος λόγῳ καὶ τῇ
 45 σοφίᾳ τοῦ καθαρῶς ἐνοικήσαντος τῇ ψυχῇ πνεύματος· οὐ δὴ καὶ τῆς
 εὐωδίας μάλα δαψιλῶς καὶ τοῖς ἐκτὸς διαδιδομένης μᾶλλον ἐπεσπᾶτο
 τοὺς ἐραστὰς ὁ μέγας καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου πόθον σφοδρότερον ἀνεφλέ-
 γοντο, καὶ οὐδ' ἀποστῆναι τὸ παράπαν ἠξίου, καίτοι γε πολλὰ πρὸς τὴν
 ἐκείνων ἀναχώρησιν λέγοντος αὐτοῦ καὶ ποιοῦντος.

50 Ὁ δὲ βασιλεὺς, κάτοχος ὢν ὅλος τῷ περὶ αὐτὸν φίλτρῳ, δῆλος
 ἦν οὐδ' ἀποστῆναι τοῦ πράγματος οὐδὲ τοῦ τόπου τὸ παράπαν βουλό-
 μενος· «Οὐδὲ γὰρ φέρει», φησί, «τὴν ἀναβολὴν ὁ πόθος. Ἐνταῦθα γοῦν»,
 ἔλεγε, «καὶ παραμενοῦμεν καὶ διανυκτερεύσομεν, καὶ οὐδ' ἀποστησό-
 μεθα τὸ παράπαν, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ βασιλέα καὶ βασιλίδας αὐτὰς καὶ
 55 κοινῇ πᾶσαν ἐνταῦθα τὴν πόλιν ταυτηνὴ συναθροίσομεν, ἕως ἂν τοῦ
 σπουδαζομένου τυχεῖν ἡμῖν γένηται». Τῆς γοῦν ἡμέρας ἤδη παριούσης
 ἐν τούτοις, πείθεται παρὰ τοῦ τῷ μεγάλῳ συνοικούντος ὁ βασιλεὺς τῆς
 ἐνστάσεως ὑφεῖναι τι καὶ δοῦναι καιρὸν ἐκείνῳ πρὸς ἀναψυχὴν τινὰ καὶ
 διάσκεψιν. Ὅθεν καὶ τοὺς συνόντας λαβὼν πρὸς ἐσπέραν ἀπῆει, καὶ τὴν
 60 μετ' ἐκείνην διαλιπὼν μόνην—οὐδὲ γὰρ ἡρεμεῖν ὅλως εἶχε—δευτεραῖος
 ἐφίσταται πάλιν, τοὺς αὐτοὺς ἢ καὶ πλείονας ἐπομένους ἔχων, καὶ τὴν
 μετ' αὐτὴν ὡσαύτως καὶ τὴν μετ' ἐκείνην ὁμοίως, μέχρι δηλαδὴ καὶ τῆς
 πέμπτης, τοῖς αὐτοῖς τε καὶ πλείοσι χρώμενος λόγοις καὶ πανταχόθεν
 τὰ τῆς πειθοῦς ἐρανίζόμενος φάρμακα.

77. Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν χρόνος ἐτρίβετο μάτην, ἀνένδοτοι δ' ἦσαν ἐξ-
 ίσου καὶ ἄμφω, ὁ μὲν περὶ τὸ πεισθῆναι, ὁ δὲ βασιλεὺς αὖθις περὶ τὸ
 ἀποστῆναι, πρᾶγμα γίνεται τῆς τῶν ἐκατέρων σπουδῆς ὅντως ἄξιον·
 ἀμφοτέρων καὶ γὰρ ἔγωγε τὴν τῆς ἀρετῆς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν
 5 ἄγαμαι, τοῦ μὲν ὅτι τὴν διδομένην τιμὴν, καίτοι γε τοσαύτης ἐπιτεθεί-
 σης ἀνάγκης, ὥστε μὴδ' ἐξεῖναι λέγειν τε καὶ θαυμάζειν ἀξίως, ἡσυχίας
 ἔρωτι ξένῳ καὶ τῷ μὴ δύνασθαι τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ θεωρίας καὶ τῆς
 ἐντεῦθεν ὑπερφυοῦς καὶ ὀπηροῦν ἀποστῆναι γλυκύτητος παντὶ τῷ θυμῷ
 διαπέφευγε· τοῦ δὲ τὴν περὶ τὰ καλὰ σπουδὴν αὖθις, ὅτι τῇ μείζονι τιμῇ

52 γοῦν· μὲν οὖν B || 58 τινά· τε B.

4 καὶ om B Λg.

- 10 καὶ Θεῷ μᾶλλον ἐγγιζούσῃ τὸν μείζονα τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τε καὶ τοῦ γένους κατὰ πᾶν ἁρετῆς εἶδος καὶ Θεῷ μᾶλλον ἐγγιζόντα—πόρρω δ' ἔστω που νέμεσις—μετὰ τοσαύτης δῆπου τῆς σπουδῆς προσάγων ἐφαίνετο, μεθ' ὅσης οὐδ' εἰπεῖν ἔξεστιν, οὐδέ τις οἶμαι τῶν πάντων ἰστόρησε πώποτε· καὶ τῶν δοκούντων ἐναντίων ἐκάτερον διὰ τὴν εἰς Θεὸν
- 15 ὁμοίως ἀγάπην ἐκάτερος εἶλοντο, καὶ γνησιώτατα πρὸς τὸ καλὸν ἔχοντες ὁμοῦ λαμπρῶς ἀνεφάνησαν, κατ' ἐκείνους δῆπου τοὺς θεοφόρους, ὧν ἅτερος διώκων ὠφελείας χάριν τὸν ἕτερον, «Στῆθί μοι διὰ τὸν Θεόν, πάτερ», ἔλεγεν· ὁ δ' ἀνὰ κράτος φεύγων, δριμυτάτῳ τῆς ἡσυχίας ἔρωτι, «Κἀγὼ διὰ τὸν Θεὸν φεύγω, πάτερ», ἀνέκραζεν. Ἄλλ' ἐπ' ἐκεῖνο
- 20 καὶ πάλιν ἴωμεν.

Ἐπειδὴ τὸ πείθειν ὁ κράτιστος βασιλεὺς «συκίνησεν», ὁ φασιν, «ἐπικουρίαν»⁵⁸³ ἑώρα καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας ἀπείπατο, τῇ βίᾳ τὸ πᾶν ἐξ ἀνάγκης δίδωσι, καὶ κλοπῆς τι παραμίσξας ἱερῶς οὐχ ἐλάχιστον καὶ τὸ δρᾶμα τοῖς τῆς ἱερωσύνης λειτουργοῖς καὶ χρίσταις τοῦ πνεύματος κοι-

25 νωσάμενος, προπέμπει μὲν αὐτοὺς εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ τέμενος, κατ' ἐκεῖνό φημι τὸ τὸν ἱερὸν ἔχον Σάβαν ἐν ἑαυτῷ φροντιστήριον⁵⁸⁴, τὰ τῆς ἱερᾶς δηλαδὴ μυσταγωγίας καὶ ὅσα τῆς χρίσεως λάθρα προευνρεπίσοντας. Ὁ δὲ τοὺς συνόντας αὐθις λαβὼν ἅπεισι πρὸς τὸν μέγαν, ὡς χθὲς καὶ πρότρυτα δῆθεν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἐντευξόμενος· τοῦ δὲ τοῦ δωματίου

30 προελθόντος, ὡς ἔθος, μικρὸν τι πρὸς ὑπαντήν, ὁ σοφὸς βασιλεὺς εὐθὺς ἄρχεται τῆς ἐπαινουμένης κλοπῆς· τῆς γὰρ χειρὸς ἐκείνου λαβόμενος «Ἴωμεν», ἔφη, «παρὰ τὸν θεῖον νεών, αὐτόθι μέχρι καὶ τοῦ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας καιροῦ»—ἤδη γὰρ καὶ προσελαύνει—«μικρὸν καθεδούμενοι τε καὶ ὁμιλήσοντες». Οὐ γενομένου, ἐπεὶ καὶ τὰ τῆς ἱερᾶς ἐκεί-

35 νης τελετῆς ἦν εὐτρεπῆ καὶ τὸ θῆραμα τῶν ἀρκύων ἐντός, καὶ οὐδ' ἂν ἐκφυγεῖν ἐκείνοις τὸ παράπαν ἐδόκει, ἄρχεται μὲν τὰ τῆς μυστικῆς θυσίας, συμπαρίσταται δὲ τῷ κρατοῦντι καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ που περὶ τὰ πρόθυρα τοῦ νεῶ· καὶ μετ' ὀλίγον οἱ πρόκριτοι τῶν ἱερῶν ἐκφανέντες ἄθροον μυσταγωγῶν τὸν ὅσιον ἀφαρπάζουσι τῆς χειρός, ὥστε καὶ

40 ἄκοντα τῇ θεῖᾳ τραπέζῃ προσαγάγειν καὶ τελειῶσαι τῷ τῆς ἱερωσύνης μεγάλῳ φημί χρίσματι.

Καὶ καινὸν οὐδέν, οὐδ' ἔξω τῶν τῆς ἐκκλησίας θεσμῶν, τὸ καινοτομεῖν ἐν ταῖς τοιαύταις ἀνάγκαις, μόνον εἰ τῶν μεγίστων (καὶ ὧν πολὺς παρὰ τῷ Θεῷ λόγος) ἐντεῦθεν ἐπιτυχεῖν γένοιτο· καὶ τούτου πολλὰ

11 κατὰ...εἶδος om Λ₈ || 24 λειτουργοῖς: αὐτουργοῖς Λ₈.

583. CPG (2, σ. 210). Βλ. καὶ CPG (1, σ. 68).

584. Βλ. πῶς πῶνω σημ. 512.

45 μὲν τοῖς ταῦτα ζητοῦσι καὶ μεγάλα τὰ παραδείγματα, μάλιστα δὲ Δα-
 νιὴλ ὁ τῆς ἀρετῆς περιφανέστατος στυλός, ὃν ὁ τῆς Κωνσταντίνου πρό-
 εδρος, Γεννάδιος⁵⁸⁵ ὁ μέγας φημί, ἐπεὶ τὴν ἱερωσύνην ἀναβαλλόμενον
 ἴδοι, καὶ κάτωθεν ἐστὼς ἐκεῖνος χειροτονεῖ τοῦ στύλου ὑπερκαθήμενον,
 ἀντὶ χειρὸς ἐπενεγκῶν τὴν φωνὴν καὶ χρίσας τῷ πνεύματι· τὸ γὰρ τοῦ
 50 θαυμαστοῦ Φαιδίου, ὃς τὸν ἀποστολικὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, Γρηγόριον
 τὸν πάνυ φημί⁵⁸⁶, καὶ ἀπόντα μακρῷ τινι τῷ μέσῳ καθάπερ παρόντα
 χρίει τῷ πνεύματι, ὁμοίως καὶ ἀμφοτέρους εἰπὼν τῷ Θεῷ παρεῖναι κατ'
 ἐκείνην τὴν ὥραν καὶ κατ' ἴσον ὁρᾶσθαι παρ' ἐκείνου τὸν τελούντα καὶ
 τὸν τελούμενον· τοῦτο δὲ καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ μόνον, οἶμαι, τῶν ἀπο-
 55 στολικῶν ἐκείνων ψυχῶν τὸ μυστήριον, μετὰ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ βου-
 λευομένων τε καὶ πραττόντων ἀντικρυς.

78. Οἱ μὲν οὖν ὑπουργοὶ τῆς ἱερωσύνης, ὅπερ ἔφην, ἤδη λαβό-
 μενοι τοῦ ἀνδρὸς ἐπέσπευδον καὶ ἄκοντα πρὸς τὸ ἄδυτον· ὁ δὲ τῆς τοῦ
 κρατοῦντος χειρὸς οἶονεῖ τινος ἐρείσματος ἐκεῖθεν δραξάμενος, «Φίλοι»,
 πρὸς ἐκεῖνον ἔλεγεν, «ἐν ἀνάγκαις ἔστωσαν χρήσιμοι. Νῦν βοηθείας
 5 καιρὸς· νῦν δεῖ σε πάντως ἐπ' ἐμοὶ τὰ τῆς ἀληθινῆς φιλίας ἐνδείξασθαι·
 οἱ μὲν γὰρ ἔλκουσί με καὶ τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις οἶονεῖ τινος ἀσφαλοῦς
 ἐρείσματος τῆς ἀπραγμοσύνης τε καὶ τῆς ἡσυχίας ἐκσπᾶσαι φιλονεικοῦσι
 καὶ τῷ ἀστάτῳ τῆς ἐν τῷ μέσῳ περιφορᾶς καὶ συγχύσεως⁵⁸⁷ οἶονεῖ
 τινι πελάγει καὶ χάσματι βαθυτάτῳ δεινῶς ἐναπορριψαί με σπεύδουσιν·
 10 ἀλλὰ σὺ μηδαμῶς τούτοις ἐπευδοκῆσης· μή, πρὸς τῆς φιλίας αὐτῆς,
 δέομαι· οὐ γὰρ ἂν εἴη ποτὲ φίλος ὁ πρὸς γε τὰ τοιαῦτα κατ' ὑπερβολὴν
 οὕτω συνωθῶν τὸν φιλούμενον. Τὸ μὲν οὖν προστῆναι με τῆς τοῦ Θεοῦ
 ἐκκλησίας ἱερατικῶς, ὡς ὑμεῖς λέγετε, καλόν· καὶ πῶς γὰρ οὐ; ζῆλος
 γὰρ ἀντικρυς τοῦ δεσπότη τοῖς δυναμένοις, τοῦ πρώτου ποιμένος καὶ
 15 ἀρχιερέως ἡμῶν, ὃς οὐδὲ τῆς ἰδίας ψυχῆς ὑπὲρ ταύτης, ἐφέισατο⁵⁸⁸.
 Ἀλλὰ τὸ μὲν φαινόμενον τούτου δῆλον, ὡς καλὸν καὶ ῥᾶστον δοκεῖ τι

47 μέγας Λ_8 mg || 48 ἐκεῖνος om Λ_8 .

1 ὑπουργοί: αὐτουργοὶ Λ_8 || 13 καλὸν B mg.

585. Πρόκειται γιὰ τὸν ὅσιο Δανιὴλ τὸ Στυλίτη (409-493) καὶ τὸν πατριάρχη Κων-
 σταντινουπόλεως Γεννάδιο (458-471). Τοὺς τρεῖς σωζόμενους βίους τοῦ ὁσ. Δανιὴλ ἐξέδωκε ὁ H.
 Delehaye, *Les saints stylites*, (SH 14), Bruxelles 1923, σ. 1-94· σ. 95-103 καὶ σ. 104-
 147. Βλ. καὶ PG 116, 969D-1037C.

586. Ὁ ἐπίσκοπος Φαίδιος Ἀμασειας εἶχε χειροτονήσει ἐπίσκοπο Νεοκαισαρείας
 γύρω στὸ 237 τὸ μαθητὴ τοῦ Ὁριγένη Γρηγόριου τὸν Θαυματουργό. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης,
Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ PG 46, 908D-909B.

587. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 7, 17, PG 35, 776C.

588. Βλ. *Ἰω* 10, 11-15· 15, 13.

καὶ πρόχειρον, τὸ δὲ τῆς πράξεως ἀπόρρητόν τι χοῦμα καὶ δυσχερέ-
 στατον—〈πᾶσα γάρ〉, φησίν, 〈ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐ-
 σωθεν〉⁵⁸⁹— καὶ δέδοικα σφόδρα τὸ τοῦ τέλους ἄδελον· δέδοικα, μὴ οὐ
 20 κατ' ἐλπίδας ἀπαντῆσαν μεταμελείας φανείη μοι πρόξενον, τῆς βαρυ-
 τάτης τῶν κολάσεων ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ πῶς ὑποίσω τὴν δεινὴν ταύ-
 τῃς πληγὴν, αἰωνίως ἐκεῖ μαστίζουσιν; ἄλλως τε καὶ τὴν ψυχὴν ἐπεί-
 περ αὐτὸς ἑμαυτοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς σῆς Θεῷ καθηγίακα, τῶν
 ἐπὶ γῆς ὀλοσχερῶς ὥς εἰπεῖν πάντων ἀφέμενος, πῶς οὐχὶ καὶ σὲ τὰ
 25 αὐτά μοι φρονεῖν ἀνάγκη καὶ τοῦ σκοποῦ μηδόλως ἀφίστασθαι;».

Ταῦτα καὶ πάντας μὲν ἐξέπληξε τοὺς παρόντας λεχθέντα καὶ καθ'
 ὑπερβολὴν ἐκείνον ἐθαύμαζον· ὁ δὲ βασιλεὺς ἤτταν τῆς τοῦ ἀνδρὸς φι-
 λίας καὶ τῶν λόγων ὅλος γενόμενος, «Ἐκράτησέ μου τῆς καρδίας αὐτῆς»,
 πρὸς τοὺς συνόντας ὁρῶν ἔλεγεν. Ὅθεν καὶ μικρὸν ἰδὼν ἐνδεδωκότας
 30 ὁ μέγας, πάντας αὐτίκα σὺν τῷ κρατοῦντι καταλιπὼν, ἀπὼν ὥχετο·
 ὁ δὲ βασιλεὺς δέισας, μὴ καὶ ζημιωθῇ καθάπαξ τὸν ἄνδρα, φυγῇ δηλαδὴ
 χρυσάμενον, σπουδῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφει, πίστεις ἀσφαλεῖς δούς καὶ
 τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐλευθερίαν καθυποσχόμενος. Λαβόντες τοιγαροῦν ἐ-
 κείνον οἱ τῆς συγκλήτου τῷ βασιλεῖ μετὰ πολλῆς ἄγαν τῆς αἰδοῦς καὶ
 35 τῆς εὐλαβείας προσάγουσιν, οὐκ ἐπεμβαίνοντες ἔτι κατὰ τὰ προλαβόντα
 καὶ δεσμεῖν τὸν ἄληπτον δοκιμάζοντες, ἐκπληττόμενοι δὲ μᾶλλον τοῦ
 μεγαλείου τῆς γνώμης καὶ τῆς στερρότητος, καὶ κρεῖττον ἢ κατ' ἄν-
 θρωπον ἐκείνῳ προσέχειν πειθόμενοι· «Μόνος γάρ», ἔλεγον, «ὁ θαυμα-
 στὸς Σάβας ἐν τοῖς νῦν οὖσιν ἀνθρώποις τὴν πνευματικὴν σοφίαν καὶ
 40 τὴν σύνεσιν ἀπαράμιλλος· μόνος τὸν πρὸς Θεὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἐνστασιν
 ἀνυπερβλήτος, καὶ τῶν πάντων ὅλως οὐδὲν οὐμενοῦν τῆς ἀνδρίας ἐ-
 κείνης ψυχῆς περιγενέσθαι δύναται, οὐ μᾶλλον ἢ τῆς φλογός, εἴ τις γυ-
 μναῖς ταῖς χερσὶ δρᾷττεσθαι βούλοιτο καὶ πνεῦμα δεσμεῖν καὶ ἡλιακῶν
 ἀκτίνων ἐν κατοχῇ γίνεσθαι»· καὶ ταῦτα λέγοντες δῆλοι προφανῶς ἦσαν
 45 ἐκείνου τῆς ἀγάπης ἐξηρητημένοι καὶ μεῖζον ἢ κατὰ πατριάρχην πολλῶ
 τινι τῷ μέσῳ στέργοντες ὁμοῦ καὶ αἰδούμενοι.

Ὁ μέντοι βασιλεὺς τὰς μὲν ἐλπίδας ἐκείνας ἀπέβαλεν, ἡττηθεὶς
 τοῦ ἀνδρὸς καὶ παραχωρήσας ἐκὼν, ἄκοντί γε θυμῷ, τῷ πατρὶ τῆς και-
 νῆς ταύτης νίκης καὶ ἀναρρήσεως· τῷ δὲ πρὸς ἐκείνον φίλτρῳ τε καὶ
 50 τῇ πίστει μᾶλλον προσέθηκε, καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς γνώμης ἀνηρητημέ-
 νος ἦν ὅλως ἐκείνου καὶ οὐδ' ἀποστῆναι τῆς ὁμιλίας ἐβούλετο. Συχνῶς

32 ἐαυτὸν F Λ₈ S₁ || 35 οὐκ ἐπεμβαίνοντες S₁ pc: οὐ πειράζοντες Λ₈ || τὰ: τὸν B ||
 44 post ἦσαν: lacuna F || 51 ὅλος B.

τοιγαροῦν πρὸς ἐκεῖνον φοιτῶν, ἡδέως τε τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνην ἀναστροφὴν καὶ τὴν πολιτείαν ἐώρα καὶ τῶν λόγων τῶν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προϊόντων ἡδύτερον ἤκουε, καὶ «Εὐχου, πάτερ, ἀπὸ ψυχῆς· εὐχου, 55 δέομαι», ἔλεγεν, «ὥς ἂν καὶ ἡμεῖς μικρόν τι, καθ' ὅσον οἶόν τε, τὰ τῆς προλαβούσης ἀνωμαλίας ἐξομαλίσαντες καὶ οἰονεῖ τινα σὺν Θεῷ δόντες ἀρχὴν καὶ τρίβον εὐθεῖαν⁵⁹⁰ τοῖς ἐν χερσὶν πράγμασιν, ἔπειτα πάντα καταλιπόντες, ἀθρόον ὅλοι τῶν πάλαι πρὸς σέ συντεθειμένων γενώμεθα καὶ τὰς ὁμολογίας ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐνδείξώμεθα· σκύβαλα καὶ γάρ 60 μοι λογισθήσεται τὰ τῆς παρουσίας ἀρχῆς τε καὶ περιφορᾶς πάντα, εἰ μόνον συνοικεῖν καὶ συμβιοτεῦν σοι γένοιτο καὶ υἱῷ γενέσθαι καὶ φοιτητῇ τοῦ τὸν Χριστὸν ὅλον ἐνδεδυμένου ἀκείνῳ ζῶντος μόνον καθάπαξ καὶ πρὸ τῆς λύσεως⁵⁹¹.

79. Ἀλλὰ γὰρ τὸ τὰ ἐκείνου πάντα λέγειν πειρᾶσθαι πρὸς τῷ ἀδυνάτῳ, καθάπερ ἔφθην εἰπῶν⁵⁹², καὶ ἀηδὲς πως διὰ τὴν ἀμετρίαν, κόρον ἐμποιοῦσαν⁵⁹³, ὥς τὰ πολλὰ τοῖς ἀκούουσιν, εἰ καὶ κόρου παντὸς ἔξω τὰ κατ' ἐκεῖνον τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· ὅθεν καὶ αὐτὸς ἤδη τῶν κατὰ 5 μέρος ἐφέμενος οὕτως· πως κεφαλαιώσω τὸν λόγον.

Ἄλλων ἄλλα τῆς ἀρετῆς εἶδη κατωρθωκότων ἢ κατορθούντων, ὅσα δηλαδὴ τὸν κατὰ Θεὸν ἀπαρτίζειν ἄνθρωπον πέφυκε, καὶ τῶν μὲν τούτοις, τῶν δ' ἐκείνοις μᾶλλον προστιθεμένων, ὅπως ἄν, οἶμαι, γνώμης ἕκαστος ἔχει καὶ ἥθους, ἀγωγῆς τε καὶ ὁμιλίας καὶ προσέτι καὶ 10 τρόπου καὶ φύσεως—οὐδὲ γὰρ ταῦτα παντάπασιν ἀπορρίψομεν—τοῖς δὲ πᾶσιν οὐδέπω τῶν πάντων οὐδενὸς εἰς ἄκρον ἐπεξίοντος, πλὴν τῶν πάλαι τινῶν ὀλίγων, οἱ καὶ τῆς διὰ πάντων εὐαρμοστίας καὶ ἀκρότητος καθ' ὑπερβολὴν ἐθαυμάσθησαν, οἰονεῖ τινες εἰκόνες καταλειφθέντες ὑπερφυεῖς τοῖς τὰ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν ἐλομένοις, πολλῶν τινι τῷ μέσῳ 15 τοὺς νῦν ὑπερσχῶν πάντας ὁ νῦν εὐφημούμενος, ὥς μὴδὲ παραβάλλειν ἐξεῖναι, καθάπερ τις ὑπόπτερος καὶ τοῖς πάλαι σπουδαίοις ἀμιλληθεῖς, ἔπειτα καὶ τὸν χορὸν τουτονὶ τῶν συναγωνιστῶν ὑπερφυῶς διακόψας ὅδε μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῖς ὀλίγοις ἐκείνοις συνέστη, πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγγελικὴν φύσιν καὶ μόνην τὴν ἀμιλλαν ἔχουσιν, οὐ μᾶλλον

57 ante τρίβον: lacuna A₈ S₁ || 61 συμβιοτεῦν B.

10 τρόπον: τόπον B || 19 καὶ om A₈.

590. Ψαλμ 26, 11· Παροιμ 2, 19.

591. 'Ο Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνὸς μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν του ἀξίωμα, ἐκάρη μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ ὅπως καὶ ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ποῦ ὀνομάσθηκε μετὰ τὴν κουρά της Εὐγενία. Βλ. Nicol, *Kantakouzenos*, σ. 86.

592. Βλ. *Βίος ἀγίου Σάβα* 1, στίχ. 27 ε.

593. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 18, 40, PG 35, 1040A.

20 «βραχύ τι παρ' ἀγγέλους»⁵⁹⁴, ὃ φησιν ὁ θεὸς Δαβίδ, ἐλαττούμενος σὺν ἐκείνοις διὰ τὸ τῆς σαρκὸς πάχος, ὅσω δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ πλεόν τι δοξαζόμενος· οἷς ἔσχε μετὰ τῆς ὕλης ὑπερφυῶς τῆς φυσικῆς αὐλίας ἐκείνης κοινωνῆσαι καὶ καθαρότητος καὶ μηδὲ τὸ παράπαν ἀπολειφθῆναι.

Σκοπῶμεν δὲ οὕτω. Τοῦ πρακτικοῦ τῆς ἀρετῆς⁵⁹⁵ διχῇ τοῖς ταῦτα
 25 φιλοσοφοῦσι διηρημένου καὶ τοῦ μὲν εἰς τὰς σωματικὰς ἀρετὰς ὥσπερ εἰς τινα στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὴν ἀπονεμηθέντος μοῖραν (αἱ δὲ καὶ ἀρετῶν ὄργανα μᾶλλον, οὐκ ἀρεταὶ κυρίως, ἐκείνοις εἰρηνται), θατέρου δ' αὖθις εἰς τὰς ψυχικὰς (αἱ καὶ κυρίως ἀρεταὶ καὶ πράξεις, ἅτε σὺν ἀλλήλαις ἀρμύζουσαι τὴν ψυχὴν καὶ πρὸς καινὸν ἀποτέλεσμα φέ-
 30 ρουσαι), ταπεινοφροσύνην τέ φημι τὴν βελτίστην καὶ τὸ μέγα τῆς ἀγάπης μυστήριον (ὃ δὲ καὶ ἀπάθειαν φίλον καλεῖν τοῖς τούτων τεχνίταις), καὶ τοῦ θεωρητικοῦ δ' ὡσαύτως εἰς τε τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, ἣν καὶ τινες ἀσκήσαι τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων ἐνόμισαν, ἀλλ' οὐ κατὰ τούτους δὴ τοὺς ἐμοὺς καὶ τὴν θείαν αὖθις, ἣ δὲ καὶ ἄμεσος θεωρία, μᾶλλον δὲ θεωρίας
 35 ἀπάσης ἀνάπαυσις, ἑνωσίς τε καὶ ἀκρότατον ἐφετὸν⁵⁹⁶ τοῖς αὐτοῖς προσηγόρεται· τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, φέρε, τὰ κατὰ τὸν μέγαν τουτονὶ παραθέντες, ὅσον ἡμῖν ἐφικτὸν θεωρήσωμεν, ἵνα μὴ πρὸς τοὺς ἀρετὴν ἐσπουδακότας οὐστινασοῦν, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἀντικρυς εἶη τὴν ἀρετὴν ἢ παράθεσις. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῆς σωματικῆς ἀρετῆς τοῦ γίγαντος
 40 τοῦτου καὶ τῆς ἀσκήσεως τοσοῦτω καὶ τὴν ἐντολὴν ὑπερβαίνει καὶ τὴν φύσιν κατὰ πολὺ τοῦ πράγματος, ὅσω καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ὥς καὶ δεδοικέναι με μᾶλλον, μὴ τὴν ὑπερβολὴν ὃ ταῦτα φιλοκρινῶν μέμφαιτο, ἣ καὶ λογισμοῖς τισιν ἀπιστίας περιενεχθείη διὰ τὸ μέγεθος, γύμνωσιν ἐννοῶν ἐκείνην καὶ τὸ ἄτροφον οἶονεὶ καὶ ἀσώματον, τὴν ἄκραν
 45 τε σιωπὴν ἐπὶ τοσαύταις ἐνιαυτῶν περιόδοις καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις ἅπασιν καρτερίαν, μαρτυρικῶν ἀγώνων τὸ παράπαν οὐδὲν ἀποδέουσιν, ἐκεῖνό γε πλεόν ἔχουσιν πάντως, τὴν τοῦ χρόνου παράτασιν ἐπὶ πολὺ μηχανθεῖσαν, ὥς καὶ συναμιλλᾶσθαι πως δοκεῖν τῇ τῶν κινδύνων ἀκμῇ, τοῦτο δὲ τὸ καινὸν καὶ δυσεύρετον. Τὰ δὲ τῆς θεωρίας τί χρὴ καὶ λέγειν, ὅπου
 50 γε πᾶν ὕψωμα γνώσεως ὑπερβάς καὶ τῆς τῶν ὄντων ὑπερκύψας θεωρί-

29 post ἀλλήλαις: καλῶς add B || 37 θεωρήσομεν B || 42 φιλοκρινῶν B F Λ₈.

594. Ψαλμ 8, 6.

595. Γιά τὰ λεγόμενα στὴ συνέχεια περὶ πρακτικοῦ καὶ θεωρητικοῦ βίου καὶ ειδικότερα γιὰ τὴν εἰσαγωγικὴ τάξη, τὴν ἀπάθεια, τὴν θεωρία τῶν ὄντων κλπ. βλ. Τσάμη, *Τελείωσις*, σ. 61-137. Βλ. ἐπίσης Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα*, 5, 93-94, PG 90, 1388CD· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν*, PG 95, 85C.

596. Πρόκειται γιὰ ἀπόδοση τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου (*Λόγος* 21, 1 (σ. 112), PG 35, 1084B). Βλ. καὶ πρὸ πάνω σημ. 252.

ρίας⁵⁹⁷, κατὰ τὸν μέγαν Μωσῆν ἐκεῖνον, πολλῶ μείζονος ἡξιώθη τῆς αἴγλης, οὐ τὰς νομικὰς σκιάς καὶ τοὺς τύπους⁵⁹⁸, ἀλλ' αὐτὴν ὑπερφουῶς ἀξιοῦντες ἰδεῖν μετὰ Πέτρου τε καὶ Παύλου καὶ τῶν υἱῶν τῆς βροντῆς⁵⁹⁹ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν; Τὸ δὲ φρικωδέστατον, ὅτι καὶ τεσσαρά-
 55 κοντα τὰς πάσας ἡμέρας ἐκστὰς ἀγγέλους ἔσχε, καθάπερ ἠκούσαμεν, ἤδη διδάσκοντας τὸ μυστήριον. Ἡ μέντοι μέση καὶ ψυχικὴ τῶν ἀρετῶν τάξις, ἣ δὴ καὶ κυρίως ἀρετὴ τε καὶ πρᾶξις⁶⁰⁰, καθάπερ εἵπομεν, εἴρη-
 ται, μάλιστα μὲν ἥδη· καὶ ὅπως ὁ μέγας καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἐπολιτεύ-
 σατο, λέλεκταί πως ἡμῖν ἐν τοῖς φθάσασιν· οὐδὲ γὰρ ἔστιν, ὅλως οὐκ
 60 ἔστι τῶν μυστηρίων ἐκεῖνων ἀξιοῦσθαι καὶ τῆς ὑπερφουῶς χάριτος, μὴ
 τούτοις προκαθαρθέντα, μηδὲ τὸν ναὸν τοῦ πνεύματος⁶⁰¹, καθάπερ
 ἐκεῖνῳ δηλαδὴ φίλον, φιλοκαλήσαντα· οὐδὲ γὰρ ἡμῶν τις ἀγγείω σα-
 πρῶ καὶ ὁδωδότη μύρον πιστεύσειεν ἂν ποτε.

80. Πλὴν ἀλλὰ κάκεῖνα προστιθέσθω, τῶν πολλῶν ὀλίγα καὶ ἀντὶ
 πολλῶν, ὡς ἐγὼ φημι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ τῆς μετριότητος ἄκρον ἐ-
 κείνου, τὸ καθ' ὑπερβολὴν εἰρηνικὸν καὶ πρᾶον καὶ πρὸς πάντας κοινω-
 νικόν τε καὶ χάριεν, οὗ καὶ ἡ ἔντευξις ἡδεῖα καὶ ὁ λόγος οἶος ἡμερῶσαι
 5 πολεμουμένην ὀφωδήποτε τρόπῳ ψυχὴν καὶ καταστῆσαι πρὸς ἃ δεῖ
 μετὰ παντὸς τοῦ βελτίονος; Τίς οὕτω τῶν πλησίων ἑαυτοῦ πολλῶ τινι
 τῷ μέσῳ προέθηκεν, ὡς ἐπὶ μὲν τῶν δοκούντων τάξει τινὶ προέχειν ἢ
 παντελῇ σιγῇ ἀσκεῖν, ἢ νηπιότητά τινα καὶ ἀφέλειαν ὑποκρίνεσθαι,
 ῥήμασί τε καὶ σχήμασι καὶ παντὶ τῷ φαινομένῳ ψελλίζειν ὥσανει δο-
 10 κῶν ὁ σοφώτατος, τοῖς δὲ τῶν πολλῶν καὶ κατωτέρω πολιτεία τέ φημι
 καὶ χρόνῳ καὶ τάγματι τοῖς μὲν ὡς ἀδελφός, τοῖς δ' ὡς υἱὸς ὁ κοινὸς
 τῶν ἀμφοτέρων πατὴρ θαυμασιῶς προσφέρεισθαι, πατέρας ἑαυτοῦ καὶ
 δεσπότας ἀποκαλῶν καὶ πάντων προκαλινδούμενος τοῖς ποσὶ μετὰ πολ-
 λῆς τῆς ἐπιφαινομένης ἡδονῆς τῷ προσώπῳ καὶ τοῦ σεβάσματος, ἃ δὴ
 15 καὶ τοῖς πολλοῖς ἄλογον ὑποψίαν παρέσχε φυσικῆς μαλακότητος δῆθεν
 καὶ ἀμαθίας τοῦ τὰ πάντα στερροῦ τε καὶ σοφωτάτου, μαλακῶς τῷ
 ὄντι καὶ ἀμαθῶς τῷ κατ' ἐκεῖνον ἐπιβάλλουσι πράγματι; Καὶ πολλοὺς

55 πάσας: ὅλας B Λ₈ || 56 μέντι B.

8 ὑποκρίνασθαι B || 16 στερρότατου καὶ B.

597. Πρβλ. Νικήτα Σιθηάτου, Ἑκατοντὰς 2, 51 PG 120, 924D-925A.

598. Κολ 2, 17· Ἐβρ 8, 5· 10, 1. Βλ. καὶ Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 17, PG 151, 229A.

599. Μκ 3, 17.

600 Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν PG 95, 85C.

601. Α' Κορ 6, 19.

ἀν ἵδοις μέχρι τοῦ νῦν τὰ αὐτὰ περὶ ἐκείνου ψηφίζομένους, ἀνέμους καὶ
καπνὸν ἀντὶ τοῦ φωτός τῆς ἀληθείας πειρωμένους κατέχειν· τοσοῦτο
20 καὶ γὰρ ἄγνοεῖν ἀπέιχεν ἐκεῖνος τοὺς ταῦτα νομίσαντας, μᾶλλον δὲ
τοσοῦτον ἀκριβῶς ἐκείνους ἐγίνωσκεν, ὥς καὶ τῶν ἀφανῶν τῆς καρδίας
διορατικῶς ἄπτεσθαι, καὶ λογισμοὺς ἐκείνων ἐπιτηρεῖν, καὶ ὅποίῳ τινὶ
πάθει τῆς ψυχῆς κατεχόμενος ἦν ἕκαστος, καὶ κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ταῖς
ὁμιλίαις κεχρῆσθαι, τοῖς μὲν αὐτὸ τοῦτο νήπιός τις καὶ ἀφελής, τοῖς
25 δὲ καὶ σιωπῶν παντελῶς καὶ τὸ μὴδὲν ὥς εἰπεῖν καθάπαξ φαινόμενος.

Ἄλλ' ἦδει καλῶς ἐκεῖνος καὶ τίσιν ἐνδείξασθαι τὴν ὑποκουροῦσαν
τοῦ πνεύματος ἔδει σοφίαν καὶ τὸν κεκρυμμένον παρ' ἑαυτῷ θησαυρὸν
τῆς χάριτος, καὶ τούτοις αὐτοῖς οὐκ ἐξίσου πάντως, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐκά-
στου μέτρον, καθὼς δηλαδὴ Θεὸς αὐτῷ διὰ τῆς ἐν ἐκείνῳ σοφίας ἐμέρι-
30 σεν⁶⁰². οἷς δὴ καὶ μιμήσασθαι τινὰ τούτων ἐπῆλθε καὶ τοῖς ἀπλῶς τε
καὶ παρέργως ὑπ' ἐκείνου λεγομένοις ἢ πραττομένοις πολλάκις ἐγκαλ-
λωπίσασθαι, ὥς καὶ τούτων ἀρκούντων μόνων εἰς εὐδοξίαν καὶ ὁλον
ἄμυδρὰν εἰκόνα καλοῦ καὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης ψυχῆς, μᾶλλον δὲ τῆς
ἐνούσης ἐκείνῃ «μεγαλοφυίας ἔσχατον», ὃ φασιν, «ἀπήχημα»⁶⁰³. Τοῖς
35 δ' ἄλλοις οὕτω σχεδὸν ἀπόρρητα τὰ κατ' ἐκεῖνον ἦν καὶ τῷ ὄντι μυστήρια,
ὥς μὴδὲ δοκεῖν εἶναι τι τὸ παράπαν ἐν ἐκείνῳ τῶν ἀποκρύφων, μὴδὲ
τινα πολιτείαν τῶν ὑψηλοτέρων μετέρχεσθαι τὸν σοφώτατον, μὴδὲ γὰρ
ἐμφαίνειν τοῦτο μὴ στολῇ, μὴ καθέδρα, μὴ σχήματι σκίμματος, μή τι
τῶν πάντων ὅπωςτιοῦν· ὅπου γε καὶ τοῖς ἔξω καὶ προχείροις ὑπὲρ πάν-
40 τας τοὺς ἀγωνιστὰς ὑπερφυέστατα χρώμενος βραχύ τι παραλλάττειν
τῶν ἄλλων ἐδόκει τοῖς πλείοσιν, ἔστι δ' οὐ καὶ τῶν πολλῶν εἰς παρ'
οἰσισινοῦν ἐνομιζέτο τῷ κοινωνικῷ τε καὶ φιλαλλήλῳ καὶ καθ' ὑπερ-
βολὴν ταπεινόφρονι· καὶ τὸ μεῖζον τῆς ἐν τούτοις φιλοσοφίας καὶ ἀκριβῶς
ὑπεράνθρωπον, ὅτι τὰ μέγιστα καὶ ὑπερφυέστατα κατορθῶν ἐν πάσῃ
45 πολιτείᾳ καὶ παντὶ πράγματι, πλὴν ὀλίγων, τοὺς πάντας ἐλάνθανε διὰ
τὸ φύσιν αὐτῷ καθαπερεὶ χρηματίσαι ταῦτα καὶ ῥᾶστα καὶ ὁμαλῶς αἰ-
εδήποτε χρῆσθαι κατὰ ταυτά, κἀντεῦθεν μὴδαμῶς καινοτομῶν μὴδὲ
ξενίζων νομίζεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦτ' αὐτὸ τὸ λαν-
θάνειν τι τῶν ὑψηλῶν ἐργαζόμενος ἀπεριέργως εἰσάπαν ἐλάνθανεν, ὥς
50 μὴ μόνον τὸν θησαυρὸν ἐν ἀσφαλεῖ κρύπτειν εὐχερῶς δύνασθαι, ἀλλὰ
μὴδ' αὐτὸ τοῦτο διδόναι τισὶν αἰσθησιν, ὅτι καὶ ὅπως οὖν ἔστι τι τῶν
τιμίων παρ' ἐκείνῳ κρυπτόμενον. Οὕτως εἰς ἄκρον ἐληλάκει, ταπεινο-

42 φιλαλήλῳ B || 47 ταῦτα B.

602. B' Κορ 10, 13.

603. Βλ. Λογγίνου, (ἐκδ. Α. Ο. Prickard) 9, 2: «...ὕψος μεγαλοφροσύνης ἀπήχημα».

φροσύνης τῆς ὑψηλῆς, καὶ οὕτως αὐτῷ τὰ τῆς μοναδικῆς καὶ φιλοσόφου ταύτης πολιτείας ὑπερφυῶς ἤσκητο.

81. Ἀγάπης δὲ περὶ τῆς βασιλίδος τῶν ἀρετῶν τί ἂν τις εἰπὼν ἀποχρώντως εἴποι τοῖς πράγμασι; Πρὸς μὲν γὰρ τὸν Θεὸν οὕτως ἐρω-
 τικῶς ἔσχεν ὑπὲρ τοὺς πώποτε, ὥς καὶ μαρτυρικῶν ἄθλων κατ' οὐδὲν
 ἐλαττοῦσθαι τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν ἐκείνου, καθὰ δὴ καὶ φθάσαντες εἴπο-
 5 μεν, ὥστε καὶ αὐτὸν ἐναργῶς μετὰ Παύλου δύνασθαι λέγειν «καθ' ἡ-
 μέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ἡμετέραν καύχησιν»⁶⁰⁴. ὁ δ' οὐδὲ τούτοις
 ἤρκεϊτο, ἀλλὰ καὶ τὸ δι' αἵματος ἐξελθεῖν ἂν τὸν βίον ἐκτόπως πως ἂν
 εἴποι τις ἐδίψα καὶ ἠύχετο. Τῆς δὲ πρὸς τὸν πλησίον παρίτωσαν οἱ καὶ
 ταύτης ἀπολελαυκότες καὶ τὰ κατ' αὐτὸν διηγείσθωσαν ἡλικίος μὲν ἦν
 10 τοῖς ἀσθενέσιν, ἡλικίος δὲ τοῖς ἄλλως γεγηρακόσι καὶ πεπηρωμένοις
 τὰ σώματα, ὥς μὴδὲ τῆς φιλανθρωποτάτης ἱατρικῆς ἀποσχέσθαι, ἀλλὰ
 καὶ ταύτης δι' ἀγάπης ὑπερβολὴν οὐκ ἐλάχιστον ἐκπονῆσαι μέρος· ὃ
 δὴ καὶ μάλιστα προφάσει χρώμενος ὁ σοφώτατος ἡμέρας ὅλας καὶ νύ-
 κτας ἑαυτὸν τοῖς νοσοῦσιν ἐδίδου, λόγοις ἅμα καὶ ἔργοις καὶ τῷ πεφυκό-
 15 τι παντὶ συνδιαφέρων τὸ πάθος καὶ τοῦ λυποῦντος εὐφυῶς ὑποκλέπτων
 τὴν αἴσθησιν.

- «Ὅθεν καὶ ποτε τῶν νοσοῦντων τις ἐπεὶ δυσχερῶς πάντη καὶ ἀνω-
 μάλως πρὸς τε τροφὴν καὶ πόσιν καὶ πᾶν ὀτιοῦν διακείμενος ἐν ἀντὶ
 πάντων ἤτησε φάρμακον, τὴν τοῦ μεγάλου προσεδρεῖαν, ἐκεῖνος αὐτίκα
 20 τὸ «μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖται», μετὰ Παύλου δηλαδὴ τοῦ μεγάλου εἰ-
 πών, «ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἐτέρου ἕκαστος»⁶⁰⁵, πάντων ἀφέμενος, ὅλα θυμῷ
 τοῦ πάσχοντος ὅλος ἐκείνου γίνεται, μηδαμῶς τὸ παράπαν ἀποστάς ἐξ
 ἐκείνου, μὴ νύκτα, μὴ ἡμέραν μὴδ' αὐτὸ τὸ βραχύτατον ἐφ' ὅλοις οἶμαι
 περὶ μὴσὶ τέσσαρσι θαυμαστῶς ἐξυτηρετούμενος καὶ συμπάσχων, ἄ-
 25 χρις, οὐ φημι τὴν ζωὴν ὁ νοσῶν ἐξεμέτρησεν· ἡ γὰρ ἂν οὐδ' ἀπέστη πάν-
 τως, εἰ περιῆν, ἄχρις ἂν ἐκεῖνος ἐβούλετο. «Καὶ τί καινόν», ἔλεγε πρὸς
 ἐμέ, «φίλος; Τίς δ' ἐργασία ταύτης ἀμείνων, ἢ ποῖον τῆς εἰς τὸν Θεὸν
 ἀγάπης τούτου σύμβολον ἐναργέστερον; Διὸ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον
 ἐγώ», φησί, «καθ' ὑπερβολὴν θαυμάζω πρεσβύτην, ὃς ἀγαπᾶν ἔλεγεν,
 30 εἴπερ ἡδύνατο, καὶ αὐτὸ τὸ οἰκεῖον σῶμα καθάπερ ἱμάτιον ἀποβαλὼν
 ἀποδόσθαι τινὲ τῶν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς βεβρωμένων νόσου καὶ τὸ ἐκείνου

6 ὑμετέραν Λ₈ pc || ὁ om B || 14 νοσοῦσιν: συνοῦσιν Λ₈ || 18 τροφὴν: βρῶσιν Λ₈ ||
 29 schol ad v πρεσβύτην: Σχόλιον. Τὸν ἀββᾶν Ἀγάθωνα λέγει, τὸν ἐν τῷ Γεροντικῷ F
 Λ₈ S₁.

604. Α' Κορ 15, 31.

605. Α' Κορ 10, 24.

λαβὼν αὐθις αὐτὸς μετενδύσασθαι⁶⁰⁶· καὶ ταῦτά γε καὶ αὐτός», φησί, «βουλοίμην ἂν σὺ ἐκείνῳ καὶ εὐχόμεν, εἴπερ οἶόν τε καὶ τὸ πεφυκὸς ἐδίδου καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τοῦτο δὴ τὸ ποθούμενον».

- 35 "Οθεν οὕτω τῆς μεγάλης ἐκείνης ψυχῆς ὀργὴ πᾶσα καὶ μῆνις καὶ θυμὸς ἀπελήλατο, ὥς μηδέποτε τὸ παράπαν ὀφθῆναι καὶ ὀπηροῦν ὀργιζόμενος· εἶγε καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἔτυχεν ὧν ὁ λόγος τῆς πίστεως. «Τί γάρ μοι διαφέρει», φησίν, «εἰ πετάλοις χρυσοῖς, ἢ καὶ τοῖς ἐκ πύλου τισι προκαλύμμασιν ἐπισκοτοῖ μοί τις τὴν ὁρατικὴν δύναμιν; Ὁμοίως γάρ
- 40 ἔγωγε τυφλὸς ἔσομαι, καὶ ὅποιασοῦν τύχῃ τῆς ὕλης ὅν τὸ προκάλυμμα. Διὰ πάντων οὖν», φησίν, «ἀπεινὰ δεῖ τῆς ψυχῆς τὴν πικρίαν καὶ τὴν ὀργήν, τὰ δὲ καλὰ καὶ ἄλλως ἐπεδικεῖν ἔξεστιν». Οὕτω τοιγαροῦν ὁ μέγας τοῦ πάθους ἀπήλλακτο, ὥς μηδὲ τῆς προσβολῆς αὐτῆς τὸ παράπαν αἰσθάνεσθαι καὶ ἀγνοεῖν μέντοι σχεδὸν καὶ αὐτὸ τὸ πεφυκὸς ἤδη καθάπαξ
- 45 τοῦ πράγματος· ὁ δὲ καὶ μᾶλλον τῆς ὑψηλοτάτης ἀγάπης πεφυκέναι σύμβολον οἱ τεχνῖται τούτων ἄριστα πεφιλοσοφήκασιν. Τούς δέ γε ψυχικῶς ἄρρωστοῦντας τίς ἐκείνου μᾶλλον ἢ σοφώτερον ἐπεσκέψατο, ἢ διαγνοὺς οὕτω φιλοπόνως ἄγαν καὶ τεχνικῶς τὰ φάρμακα συνεκέρασεν, εἶτα καὶ τὴν θεραπείαν ἔργοις τε καὶ λόγοις ἐπήνεγκεν ἄριστα; Μᾶλλον
- 50 δὲ τῶν παρ' ἄλλοις ἔργων ὁ λόγος ἐκείνου πολλῶ τινι τῷ μέσῳ καθάπαξ ἀνυσιμώτερος, ὥς τὰ μὲν τῶν Σειρήνων λῆρον⁶⁰⁷ εἶναι πρὸς ταῦτα παραβαλλόμενα, χρησμούς δὲ θεοὺς καὶ οἶον ἐπωδὰς τινὰς ἱερὰς ταῦτα δοκεῖν μάλιστα, μηδοπωσοῦν ἐν τῷ τῆς χρείας ἵσταμένῳ παντὶ τοῦ σκοποῦ διαπίπτοντα.

82. Ἐπεὶ δὲ λόγων ἐμνήσθην καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις τοῦ διδασκάλου περιφανοῦς χάριτος, ἐκεῖνο τοῖς εἰρημένοις ἀναγκαίως προσθήσω. Τοσαύτῃ τις ἐπήνθει ταῖς ὁμιλίαις ἐκείνου χάρις καὶ δύνამις θαυμαστὴ καὶ ἀπόρρητος, ὅταν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἐπ' ἀρετῇ θαυματομένων ἰδεῖν ἢ

5 μῖν ἐξεγένετο, καίτοι γε πολλῶν τινων καὶ μεγάλων ἀκροαταῖς γενομένοις ὥς μάλιστα· ἀλλὰ τὸ κατ' ἐκεῖνον ἱερὸν τι χρῆμα καὶ θεσπέσιον ἄντικρυς ἦν, μηδενὶ τινι τῶν πάντων παραβαλλόμενον, ὥς δοκεῖν αὐτῆς ἄπτεσθαι τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ὧτων ὅλην ὑπερφυῶς ἐξαρτᾶν, καθάπερ εἰ τινος νέκταρος ἡσυχῇ τοῦ ρεύματος εἰσδυομένου διὰ τῶν ἔξω πρὸς ἐκεῖ-

39 ἐπισκοτεῖ Β.

8 καθάπερ Β Λ₈

606. Ἐγνοεῖ τὸν Ἀββᾶ Ἀγάθωνα. Βλ. Παύλου μοναχοῦ, *Εὐεργετινὸς* 3, Ὑπόθεσις 36, Δ' ἐν τῷ Γεροντικῷ 7, (3, σ. 471) «...εἰ δυνατόν μοι εὐρεῖν κελεφὸν καὶ δοῦναι αὐτῷ τὸ ἐμὸν σῶμα καὶ λαβεῖν τὸ αὐτοῦ, ἥδεως ἂν εἶχον· αὐτὴ γάρ ἐστιν ἡ τελεία ἀγάπη».

607. Βλ. Ὀμήρου, Ὀδύσσεια 12, στίχ. 39 ἐξ.

- 10 να δὴ τὰ βαθύτατα, ὥστε καὶ πάσχειν μᾶλλον ἄλλ' οὐκ ἀκούειν ἐκεῖνα δοκεῖν τὸν τοῦ λόγου μετέχοντα· καὶ τὸ μεῖζόν τε καὶ καινότερον, ὅτι τὰ συνήθη καὶ διωμιλημένα τοῖς λόγοις κατὰ καιρὸν αὐτὸς παρεμβάλλων, τούτοις αὐτοῖς τὸν ἀκρατὴν ἐνθουσιᾶν ἐποίει καὶ θαυμαστήν τινα πάσχειν ἀλλοίωσιν, ὡς ἄρτι πρῶτως καινῶν τινων καὶ ἀπορρήτων ἀ-
- 15 κούοντα κἀντεῦθεν γνωρίζεσθαι μᾶλλον τὴν πηγὴν, ἥς ἐκεῖνο τὸ διειδὲς καὶ πότιμον ἐξέβλυζε ρέϊθρον, τοῦ ἀγαθοῦ φημι πνεύματος τὴν ἐνέργειαν.

83. Ἐπεὶ δὲ τὸν δρόμον τελέσας καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν εἶπερ τις ἀγωνισάμενος εἰς οὐρανοὺς ἔβλεπεν ἤδη καὶ τὸν ἀποκείμενον στέφανον⁶⁰⁸, θαυματουργεῖ τι κἀνταῦθα τῶν προρρηθέντων οὐκ ἔλαττον· δέκα γὰρ πρότερον ἡμέραις τῆς πρὸς Θεὸν ἐκδημίας, τῷ μαθητῇ συνε-
- 5 γῶ χρώμενος, «Δεῦρο», φησὶν, «ὦ φίλος, παρὰ τούσδε τοὺς ἱερούς οἴκους ἀπίωμεν προσευξόμενοι· πόρρωθεν γὰρ ἔχω τὴν εὐχὴν ταύτην ἐπαγγεिलाίμενος. Ἴν' οὖν μὴ καὶ τὸ τῆς ζωῆς ἐπελθὼν τέλος τὸν σκοπὸν διακόψῃ, σπουδῇ τὴν ὀφειλὴν ἀποτίσωμεν». Τοῦ δ' εὐθύς ἐπομένου, κατὰ τὸ πρόσταγμα, περιῆει δυσὶν ὅλαις ἡμέραις ὁ μέγας προσευχόμενός τε
- 10 καὶ προσφέρων ἐπὶ πᾶσι Θεῷ τὸν εὐχαριστήριον ἅμα καὶ ἐξιτήριοι, προθυόμενός τε καὶ τελεσιουργῶν σὺν ἡδονῇ μεγίστῃ καὶ καρδίας σκιρτήμασι τὸν κοινὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῆς κοινῆς πάντων ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας ἰκέσιον. Εἴτ' ἐκεῖθεν ὑποστρέψας δύο μὲν ἐξῆς ἡσυχάζει καθ' ἑαυτὸν ἡμέρας, τῇ δ' ὑστεραίᾳ τὸν συνοικοῦντα καλέσας αὐθις καὶ
- 15 παρακαθισάμενος τὴν ἐκδημίαν προλέγει σαφέστατα καὶ φέρειν ἀξιοῖ μακροθύμως καὶ μὴ λύπης ἀμετρίᾳ δοῦναι τὸν λογισμόν, εἰ καὶ φορτικὸν ἄλλως τῷ φίλῳ τὸ ἐπιὸν καὶ δυσβάστακτον· εἶναι γὰρ καὶ μετὰ τελευτῇ αὐτὸς τοῖς φιλοῦσι καὶ καλῶς μεμνημένοις καὶ φίλος καὶ πρεσβευτὴς τὰ πρὸς Θεὸν ἐτοιμότητος· τὰ δὲ ἐξῆς ἐτέροις μᾶλλον, ἄλλ' οὐκ
- 20 ἐμοὶ προσῆκεν· οὐδὲ γὰρ φέρω τῆς κοινῆς μεμνημένος ζημίας καὶ τῆς συμφορᾶς, ἣν ἡμεῖς οἱ μᾶλλον εἰδότες καὶ φιλοῦντες ἐκεῖνον ὑπέστημεν.

- Ἐκειτο μὲν ὁ μέγας τὰ τελευταῖα πνέων καὶ ὑπὸ τῶν συνήθων ἀγγέλων μεθ' ἡδονῆς τινος ἀπορρήτου πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν ἐπειγόμενος⁶⁰⁹, παρίστατο δ' αὐθις ὁ φίλος καὶ μαθητής, πάντων δ' ἐκχωρη-

12 κατὰ καιρὸν om B Λ₈ || 13 ἀκρατὴν Λ₈.

3 τι om B || 19 ante Θεόν: τὸν add B || δ' Λ₈ || ἄλλ' om B Λ₈.

608. B' Τιμ 4, 7.

609. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 43, 79, PG 36, 600C: «Ἐκειτο μὲν ὁ ἀνὴρ τὰ τελευταῖα πνέων καὶ παρὰ τῆς ἄνω χρροστασίας ἐπιζητούμενος...».

σάντων, ῥήματά τινα ζητῶν ἐξιτήρια. Ὁ δὲ τὰ χεῖλη βραχύ τι διάρας
καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης μικρὸν ὑποψιθυρίσας καὶ τῆς ἑαυτοῦ τελειό-
τητος ἐνὶ λόγῳ παρασχὼν ἐναργὲς σύμβολον, ταῖς χερσὶ τοῦ φιλου-
μένου δεσπότου διὰ τῶν συνόντων φωτεινῶν ἀγγέλων τὴν τιμίαν καὶ
30 ἄσπilon παρακαταθήκην, τὴν ἑαυτοῦ δηλαδὴ ψυχὴν, ὅπερ ἐκεῖν' διὰ
βίου παντὸς λέγειν σύνηθες, ἡδέως ἄγαν καὶ ἱλαρῶς ἀποδίδωσιν, οὐπω
τῆς πρεσβυτικῆς ἐπιβάς ἡλικίας, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος πρὸς ἡμᾶς ἔλεγε.
Καὶ νῦν σὺ μὲν ἐν οὐρανοῖς συγχορεύεις ἐκεῖνοις, τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας
θεότητος ἀμέσως καταστραπτόμενος, ἥς τὰς αὐγὰς οὐκ ἀμυδρῶς τὸ
35 πρότερον δέδεξο· νεκρὸς δὲ τῷ πλείστῳ μέρει καὶ τὸ παράπαν ἀπειρη-
κῶς ὁ Φιλίθεος, τῆς μεγάλης προστασίας καὶ τῶν ἐλπίδων ἀφαιρεθεὶς
καὶ ζῶν ἀνύων σὴν χάριν ἀηδῇ καὶ κατῶδυνον, οὐκ οἶδ' ὅπῃ τελευτή-
σουσαν μετὰ τὴν σὴν ἐκδημίαν καὶ πρὸς Θεὸν φιλτάτην ἀνάλυσιν· ὅς
καὶ διὰ νυκτερινῶν εἰσέτι καταρτίζεις ἡμᾶς ὅψων, πατρικῶς τε καὶ
40 φιλανθρώπως ἐκάστοτε χειραγωγῶν πρὸς τὰ βέλτιστα⁶¹⁰.

84. Φέρε δὴ καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐκεῖνου πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ἐπι-
σκεψάμενοι κάκεῖνο τοῖς ῥηθεῖσιν ἀναγκαίως συνάψωμεν, οὐ συνᾶδον
ἐκεῖνοις μόνον καὶ ἰσοστάσιον, ἀλλὰ καὶ πιστούμενον—πῶς ἂν εἴποις;—
θαυμασίως ἐκεῖνα καὶ τὴν τινῶν ἐπὶ τούτοις ἀμφιβολίαν μετὰ πολλοῦ
5 τοῦ περιόντος πόρρω ποιούμενον· διόπερ ἄρα καὶ τῷ μεγάλῳ θαυμα-
στῶς εἴργασται, ὡς αὐτίκα δὴ καὶ ῥηθήσεται.

Πολὺς μὲν τις καὶ ἄρρητος εἶχέ μου τὴν ψυχὴν ἔρωσ περὶ τὴν συγ-
γραφὴν ταύτης τῆς ἱστορίας, καὶ οὐδ' ἤρεμεῖν εἶχον τὸν λογισμὸν οὐδ'
ἐπὶ μικρόν, κάτοχος ἦδη γεγεννημένος τῷ καλῷ τούτῳ πάθει· προσῆν
10 γέ τι καὶ δέους οὐ μικρόν, ὃ δὴ καὶ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, τό τε
μέγεθος ἐννοοῦντι τοῦ πράγματος καὶ τὴν ἑμαυτοῦ περὶ λόγους ἰσχὺν
τούτῳ παρεξετάζοντι, καὶ μάλιστα τοῖς ἐν μέσῳ θορόβοις καὶ ταῖς μα-
κραῖς ταύταις καὶ ἀνενδότοις ἀσχολίαις ὅσαι ὥραι κατὰ ταῦτά προσκει-
μένῳ. Ἐπεὶ δ' ὁ περὶ τὸν μέγαν περιφανῆς πόθος ἔσχε τὸ κράτος καὶ
15 οὐκ ἦν ἀντιλέγειν, τᾶλλα παρ' οὐδὲν θέμενος, ἐπιβάλλω τῷ πράγματι,

25-26 ante ἐκχωρησάντων· δ' add F pc, B || 27 ὑποψηθρίσας B || 34 ἀμιδρῶς B.
3 εἴπης Λ₈ pc || 13-14 προσκειμένου omnes.

610. Οἱ στίχοι 16-22 ἀποτελοῦν ἀπόδοση χωρίου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου ἀπὸ τὸν
ἐπιτάφιο Λόγο του στὸν Μ. Βασίλειο. Βλ. Λόγος 43, 80, PG 36, 601C-604A. Στὸν κώδ.
A₁₄, σ. 339 ἐ. περιέχεται πανηγυρικὴ ἀκολουθία στὸν ἅγιο Σάβα μὲ δύο κανόνες ἀπὸ
τοὺς ὁποίους ὁ πρῶτος σὲ ἦχο πλ. δ' καὶ ὁ δεῦτερος σὲ ἦχο δ'. Στὴν σ. 339 ὑπάρχει ἡ σημείω-
ση: «Ὁκτωβρίου δ', ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ πανοσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα
Βατοπαϊδίνου τοῦ Μυρινόου». Βλ. Γερασίμου, «Κατάλογος», σ. 126.

τὰς ἐκείνου πρεσβείας τῆς ὑποθέσεως προστησάμενος καὶ τὴν ἐκεῖθεν καθ' ἐκάστην θερμῶς ἐπικεκλημένος ἐπικουρίαν, ὥστε καὶ πρὸς τέλος τὴν ἱστορίαν ἐλθεῖν, μὴ τινι τῶν μεταξὺ θορυβούντων διακοπεῖσαν, καὶ εἰ κατὰ γνώμην τῆς μεγάλης ἐκείνης ψυχῆς ὁ λόγος προβαίνει, καὶ μὴ 20 τοῦ σκοποῦ διαπίπτομεν ἀμωσγέπως καθυποδεῖξαι. Καὶ ταῦτ' ἦν, ὡς εἶπεῖν, αἰεδῆποτε τὰ προοίμια καὶ ὥσπερ εἰ τις ἀφετηρία τῶν γραφομένων· ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τῆς συγγραφῆς διὰ λείας ἡμῖν πάνυ καὶ εὐπόρου τῆς ὁδοῦ καὶ ὥσανεῖ τινος ἀφανῶς ὑπαγορεύοντος ἐν μεσημβρίᾳ τῶν μεγίστων ἐκείνων προῖτει θορύβων, ὡς καὶ τοὺς συνόντας ἐξαισίως ἐκ- 25 πλήττειν ταυτηνὶ τὴν καινοτομίαν, καὶ τὸ τέλος ἔβλεπεν ἤδη, θαυματουργεῖ τι κἀνταῦθα τῶν συνήθων ὁ μέγας, ὁμοῦ μὲν τὸ τῆς ἱστορίας ὀρθόν τε καὶ ἀπλανὲς διαμαρτυρόμενος πᾶσιν, ὁμοῦ δὲ καὶ ταῖς ἡμετέραις αἰτήσεσι πατρικῶς τε καὶ φιλανθρωπῶς συγκατιών, οἷος ἐκεῖνος.

Ἄλλὰ προσεκτέον τῷ λόγῳ. Νῦν μὲν ἦν, ὁ δὲ τῶν λόγων μοι τού- 30 των ὑπογραφεὺς, τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κατειλεγμένων εἰς καὶ τοῦ τῶν ἀναγνωστῶν προϋστάμενος τάγματος, («Ἐπεὶ», φησί, «τοῦ περὶ τὸ γράφειν πόνου καὶ τῆς σπουδῆς ἐμαυτὸν ἀνείς ὑπὸν συνήθως ἐδίδουν, ὅψις ἐφίσταται μοι τοιάδε. Ἐδόκουν ἐστάναι συνήθως», φησὶν, «ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς μεγάλῳ ναφί, τῆς μυστικῆς τελουμένης θυσίας, συνεστῶτων ὡς 35 ἐν ἑορτῇ δηλαδὴ καὶ τῶν ἄλλων καὶ φαιδρῶς πάντων ἡμῶν κοινῇ συναδόντων τὰ θεῖα· ἐδόκει μοι δὲ ἄρα τὸν κοινὸν τῆς ἡμῶν ἐκκλησίας ποιμένα τελοῦντα τότε τὰ μυστικὰ συνιερουργεῖν τῷ μεγάλῳ δηλαδὴ Σάβᾳ. Ἐπεὶ δ' ὁ τῶν Εὐαγγελίων ἐνειστήκει καιρὸς καὶ πάντες περὶ τὴν θείαν ἐκείνην ἀκρόασιν ὡς εἰκὸς ἤμεν ἀνηρτημένοι, ἦσαν μὲν τῶν ἀδύτων 40 ἐντὸς συνεστῶτε καὶ ἄμφω, ὡς γε τὰ τῆς φωνῆς ὑπεδήλου, ἐπεὶ μὴ καὶ προσορᾶν αὐτοὺς εἶχον· τοῦ δὲ θαυμαστοῦ Σάβα τῆς ἀναγνώσεως ἀρξαμένου, τὰς αὐτὰς ὁ ποιμὴν διαδεχόμενος ῥήσεις, ἀντιφωνῶν κατὰ μέρος ἦν καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο κήρυγμα σαφέστερόν πως τῷ διαπλασιασμῷ καὶ ἡμῖν παραπέμπων τοῖς ἔξω. Καὶ ἦσαν οὕτω καὶ ἄμφω κατα- 45 κερματίζοντες καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀλλήλοις παραχωροῦντες τοῦ λόγου, τοῦ μὲν ὑπαγορεύοντος, ὅπερ ἔφην, τοῦ δὲ προεστῶτος κατὰ τάξιν ἐφεπομένου καὶ τὴν αὐτὴν ἀπλανῶς ἰόντος ἐκείνῳ, μέχρι καὶ αὐτοῦ φημι τοῦ τῆς ἀναγνώσεως τέλους. Ἦν δὲ ἄρα τὸ παρ' αὐτῶν εὐαγγελιζόμενον τὸ τῷ θεσπεσίῳ δηλαδὴ Λουκᾷ μόνῳ κατ' ἐξάρετον εἰρημένον, ὅπως 50 τὰς ἐν γῇ φημι διατριβάς ὡς ἄνθρωπος ὁ κοινὸς ποιούμενος δεσπότης

19 ὁ λόγος om B || προβαίνει B Λ₈ || 21 ὥσπερ B || τις om B || 22 μὲν om B || 23 ὥσανεῖ: ὥσπερ B Λ₈ || 25 καινοτομίαν: οἰκονομίαν Λ₈ || 30 κατηγεγμένων B || 37 τελοῦντα bis scripta Λ₈ ac || 42-43 ἀντιφωνῶν...κήρυγμα F mg sup || 49 μόνῳ bis scripta Λ₈ ac.

ἔλθοι μὲν εἰς τὴν θρεψαμένην Ναζαρέτ, εἰσέλθοι δὲ καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν τῇ τοῦ Σαββάτου ἡμέρᾳ· καὶ δοθείσης αὐτῷ τῆς βίβλου τοῦ Ἡσαίου ὥστε καὶ ἀναγνῶναι, ἐκείνοις δῆπου κατ' οἰκίαν βουλὴν ἐντυχεῖν καὶ διδάξαι τοῖς προρρηθεῖσι περὶ αὐτοῦ τῷ προφῆτῃ·
 55 <Πνεῦμα Κυρίου>, φησὶν, <ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν> καὶ τὰ ἐξῆς⁶¹¹. Τῆς ἀναγνώσεως δέ», φησὶν ὁ βλέπων, «συντελεσθείσης, ἱερὰν τινα πρόοδον ἐδόκουν μοι καὶ ἄμφω ποιεῖσθαι, ἐξιόντες δηλαδὴ τῶν ἀδύτων καὶ τοὺς κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων ἔχοντες
 60 ἐπομένους, ὡς ἔθος· ἡμῶν δὲ τῶν ἔξω τοῦ θείου βήματος κατὰ χώραν ἐστῶτων, ἐπειδὴ παριόντες ἔγγιστά μου γεγόνασιν, ὁ μέγας ἱλαρῶς με προσιδῶν Σάβας, <Τὰ παρὰ τοῦ τῆς ἐκκλησίας καθηγεμόνος⁶¹² διδόμενά σοι>, φησί, <μηδαμῶς ἐνδοιάζων γράφε, πάνυ καλῶς ἔχοντα καὶ ἡκριβωμένως· ἐγὼ σοι τούτων ἀξιόπιστος μάρτυς· πλὴν ἀλλὰ καὶ παιδός>,
 65 φησὶν <ἄρρενος ἔση πατήρ, ὅσον οὐκ ἤδη κατὰ τὸ ἐφετόν, καὶ τοῦθ' ὥσπερ ἐνέχυρον ἀσφαλὲς ἔστω σοι τῆς ἀληθείας τῶν λόγων>».

Ὁ μὲν οὖν ταῦτα παραδόξως ἰδὼν καὶ ἀκούσας, μετὰ τρίτην ἐξ ἐκείνου ἡμέραν ἔμφοβος ἅμα καὶ περιχαρὴς κάμοι κοινοῦται τὰ ὁραθέντα τέλος κατ' αὐτὴν ἐπιτιθέντι τὴν ὥραν τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ τὰς ὑστά-
 70 τας αὐτάς προστιθέντι λέξεις σὺν ἱεραῖς τισιν ἐπικλήσεσιν, ὡς ἔθος, οὐδὲ τούτου πάντως εἰκῇ, κατὰ δὲ τὸν προσήκοντα μάλιστα λόγον προβάντος. Ἐγὼ μὲν οὖν, εἰ καὶ θαύματος πλήρη κατεφαίνετό μοι τὰ ὁραθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰς πίστεις ἀπὸ γε τοῦ πράγματος ἐναργεστέρας δεῖ λαβεῖν εἶπον, ἵνα μὴ καὶ δόξαιμὲν τισιν ἀπλῶς ὀνείροις προσέχειν·
 75 ὅθεν καὶ σιωπὴν ἄγειν δεῖν ἔγνων τὸ τηνικαῦτα· ἡ δ' ὁμόζυγος τοῦ τοὺς χρησμοὺς δεξαμένου καὶ κύει τὸ παραυτίκα καὶ τοῦ νενομισμένου τῇ φύσει παρωχηκότος χρόνου παιδὸς ἄρρενος δεικνύται μήτηρ, ὅς δὴ καὶ Στέφανος⁶¹³ τὴν παιδικὴν τοῦ μεγάλου παρ' ἡμῶν προσηγορίαν καλεῖται καὶ τὴν ἐκείνου προφητεῖαν ὁμοῦ καὶ τὸ τῆς δράσεως τοῦ πα-
 80 τρὸς ἀπλανὲς ὥσπερ τις ἔμψυχος σάλπιγξ τρανότατα διαγγέλλει· ὅθεν καὶ λόγου καὶ μνήμης ἄξιον καὶ ἡμῖν ἐνομίσθη τὸ πρᾶγμα, κατ' οὐδὲν ἀνάξιον ὃν τῶν προειρημένων.

85. Ταῦτά σοι, θαυμάσιε, παρ' ἡμῶν ἀπαρχαὶ τῶν φίλων σοι λό-

55 ἔχρησε B || 56-57 τῇ καρδίᾳ B F ac || 69 τὴν ὥραν om B || 70 προτιθέντι B.

611. Ἦσ 6, 1· Ακ 4, 14-19.

612. Τὴν προσονομασίαν «καθηγεμῶν τῆς ἐκκλησίας» χρησιμοποιεῖ ὁ Γρηγόριος Θεολόγος γιὰ τὸ Μ. Βασίλειο. Βλ. Λόγος 43, 28, PG 36, 533C. Ἐδῶ ὑπονοεῖται ὁ Φιλόθεος.

613. Βλ. πιδὸ πάνω Βίος ἀγίου Σάβα 4, στίχ. 35.

- γων και συγγραμμάτων ἃ και μηδὲν ὄντα διὰ τὸ φίλτρον αὐτός, οὐχ ὅσον ἂν εἴποι τις, ἀπεθαύμαζες· σοὶ γὰρ και τῷ σῷ πόθῳ τεθαρρηκώς τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγκεχείρηκα, και νόσῳ⁶¹⁴ και ἀσχολίαις και τοῖς ἐν
- 5 τῷ μέσῳ τούτοις θορύβοις πάντοθεν ἐλκόμενός τε και σπαραττόμενος, τολμηρῶς μέν, οἶδα, και πολλῷ τῆς ἀξίας ἐλάχιστον, τοῦ δὲ πρὸς δύναμιν οὔμενον ἐνδεέστερον. Καὶ μὴν και τὰ πρὸς τοὺς πατέρας κοινῶς ὑπεσχημένα μοι πάλαι διὰ σοῦ και τῆς σῆς ταύτης εὐφημίας ἱκανῶς ἀποδέδοται· ἤρκεσας και γὰρ ἀντὶ πάντων εἰς προτεθεῖς εἰς ὑπόθεσιν.
- 10 Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις⁶¹⁵ εὐμενῶς ἄνωθεν και διεξάγοις τὸν βίον, κατὰ γε τὰς σὰς ἐξιτηρίους ἐπαγγελίας, πρὸς τὸ φίλον Θεῷ και λυσιτελέστερον, και ποιμαίνεις ἢ συμποιμαίνεις, εἴ γε λυσιτελὲς και ἀκίνδυνον· εἰ δ' οὖν ἄλλα τῶν δεσμῶν και τῆς ταραχώδους λύσαις ταυτησί ζωῆς και τῆς ἔξεως, καθὰ δὴ και πρότερον, οὐκ οἶδ' οἷς τισι λόγοις
- 15 χρησάμενος ἔδησας, και διὰ τῆς εἰρηνικῆς ἐνταῦθα ζωῆς πρὸς τὴν ἐκεῖ μετενέγκοις εἰρήνην τὴν μόνιμον τε και ἀστασίαστον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῇ ἀληθινῇ τῶν σφζομένων εἰρήνῃ τε και χρηστότητι· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ και προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ πατρὶ και τῷ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν και ἀεὶ και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
- 20 Ἀμήν.

3 εἴπη Λ₈ || 20 post ἀμήν: Πᾶς ὁ τὸν λόγον τοῦτον ἀναγινώσκων, ἀξιώ, προσανάγνω. θι και ταῦτα τὰ ἐξῆς φύλλα· πάνυ γὰρ εἰσιν ἀναγκαῖα και ὠφέλιμα add B.

614. Συχνὰ ὁ Φιλόθεος στὰ ἔργα του παραπονεῖται γιὰ τὴν κακὴ του ὑγεία. Βλ. π.χ *Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου* 81 (σ. 186), στίχ. 13-15: «...τὴν τῆς νόσου μακρὰν ταυτηνὴν παιδαγωγίαν ἡμῶν και μάστιγα ταχέως κουφίσαις τί και λύσαις καθάπαξ...». *Βίος ἀγίας Φεβρωρίας*, κωδ. *Marc. Gr.* 582, f. 42: «...και τὸν ξυμπεφυκότα τῷ σώματι σκόλοπα, τὴν τοῖς πολλοῖς κεκρυμμένην ἡμετέραν παιδαγωγίαν και σύντροφον μάστιγα, εἰ μὲν οἶόν τε, παῦσον...». *Ἐγκώμιον εἰς ἅγιον Φωκᾶν* 16 (σ. 36), στίχ. 15 ἐ.

615. Πάλι οἱ στίχοι αὐτοὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ Βίου ἀποτελοῦν ἀπόδοση χωρίου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου. Βλ. *Λόγος* 43, 82, *PG* 36, 604D-605A.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. ONOMATON KAI TOΠONΥΜΙΩΝ

- Ἀβραάμ 68, 79
 Ἀγάθων ἀββᾶς 195
 Ἀγιον Ὅρος (Ἀθως) 20, 25, 26, 29, 32, 33, 37, 47, 59, 60, 62, 86, 90, 141, 145, 146, 148, 166, 169, 172, 173, 174
 Ἀθανάσιος Κ/Π 26, 50
 Ἀθανάσιος Μ. 103, 126
 Ἀθήνα 31, 47, 60, 138
 Αἰγαῖον 90, 168
 Ἀκίνδυνος Γρηγόριος 24, 32, 176, 177, 180, 181
 Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας 178
 Ἀνδρέας Σαλός 23, 72, 79
 Ἀντιόχεια 31, 134, 136
 Ἀντώνιος Μ. 104, 106, 107, 122
 Ἀπόκαυκος Ἀλέξιος 172
 Ἀπόκαυκος Ἰω. 41, 172
 Ἀραγώνιοι 59
 Ἄρειος 180
 Ἀρκάδιος Βατοπ. 17, 32
 Ἀσία 65
 Ἀχαιμενίδες 60, 63
 Βασίλειος Μ. 13, 24, 33, 200
 Βασίλειος νέος 24
 Βαρλαάμ 32
 Βελίαρ 170
 Βέρροια 177
 Βυζάντιοι 90, 141
 Βυζάντιον 138, 168
 Γαβριήλ 117
 Γεννάδιος Κ/Π 189
 Γεννοῦάτες 27, 138
 Γρηγοῤᾤς Νικηφόρος 15, 24
 Γρηγόριος Θαυματουργός 189
 Γρηγόριος Θεολόγος 13, 24, 26, 33, 45, 120, 121, 126, 200
 Γρηγόριος Νύσσης 13
 Δαβὶδ προφ. 40, 72, 79, 124, 192
 Δαμασκός 14, 31, 136
 Δανιήλ προφ. 117, 131, 160
 Δανιήλ Στυλῖτης 189
 Δημήτριος ἄγ. 40
 Δημόπουλος Ἰάκ. 33
 Δημοσθένης ρήτωρ 138
 Διογένης κυν. 177
 Διονύσιος Ἀρεοπ. 103
 Διούπατος Δαβὶδ 14
 Δύστρος 168
 Ἐθνάρχης Δαμασκοῦ 61
 Ἑλλάδα 30, 31, 138
 Ἑλλήσποντος 90, 168
 Εὐβοία 31
 Εὐριπος 137
 Ἑλισσαῖος 69, 87
 Ἐφεσσος 30, 65
 Ζαχαρίας 122
 Ζηλωτὲς 28, 29, 32, 40, 41, 172
 Ζωσιμᾶς 107
 Ἡράκλεια 24, 26, 27, 29, 138, 139
 Ἡσαΐας 42, 60, 200
 Θαβώρ-ιον 102, 104, 105, 119
 Θεομήτωρ 163
 Θεσσαλία 38, 59, 60
 Θεσσαλονικεῖς 62, 141, 171, 172
 Θεσσαλονίκη 25, 28, 29, 38, 39, 40, 41, 59, 61, 63, 90, 141, 172, 173
 Θήβα 60
 Θράκη 31, 59, 138
 Ἰάκωβος Βατοπ. 17, 34
 Ἰάκωβος Καρπ. 33
 Ἰερεμίας προφ. 167
 Ἰεροσόλυμα 31, 41, 42, 47, 65, 92, 94,

- 96, 132, 134, 145, 166
 Ἰλιάδα 42
 Ἰνδικὸς 161
 Ἰορδάνης 31, 94, 96, 106, 107, 110, 112, 129
 Ἰούδας 180
 Ἰουδαῖοι 61, 112, 200
 Ἰουδαία 42
 Ἰπποκράτης 14, 59
 Ἰσαάκ πρῶτος 166
 Ἰσαάκ Σύρος 14, 127
 Ἰσμαηλίτες 113
 Ἰσπανία 59
 Ἰσραήλ-ῖτες 94, 95, 101, 133
 Ἰταλὸς-ικὸς 59, 74, 82, 83, 161, 176
 Ἰωάννης Βαπτιστῆς 69, 112, 138
 Ἰωάννης Δαμασκηνὸς 103, 104, 119
 Ἰωάννης Εὐαγγελιστῆς 65, 105, 121, 122
 Ἰωάννης Χρυσόστομος 126
 Ἰὼβ 67, 68
 Ἰώσηπος Φλάβιος 41
- Καβάσιλας Νικόλαος 15
 Καλέκας Ἰω. 32, 169, 176, 177, 182
 Καλλίνικος πατρ. 14
 Καλλίπολη 138
 Κάλλιστος πατρ. 24, 166
 Καλόθετος Ἰωσήφ 14
 Καντακουζηνὸς Στ' Ἰω. (Ἰωάσαφ) 14, 24, 27, 28, 29, 40, 41, 138, 166, 169, 181, 182, 183, 184, 191
 Καντακουζηνὸς Ματθαῖος 24, 184
 Κασσάνδρα 59
 Κατακαλὼν Κεκαυμένος 14
 Καταλανοὶ 25, 30, 59
 Κλεώπας 105
 Κολλυβάδες 33
 Κρήτη-ες 31, 136, 137
 Κυδώνης Δημ. 40
 Κύπριοι 71, 73, 90, 92
 Κύπρος 30, 65
 Κύριλλος Φιλεώτης 24
 Κωκαλᾶς Γ. 172
 Κωνσταντινούπολη 25, 26, 27, 31, 32, 136, 140, 141, 166, 168, 171, 174, 183
- Λάζαρος ἡγ. Φιλοθέου 166
 Λατίνοι 176
 Λεόντιος Νεαπ. 14, 23
 Λέσβος 30, 65
 Λήμνια κακὰ 42
 Λῆμνος 30, 65
 Λίβανος 124
 Λογαράς Σάββας 37
 Λουκάς εὐαγ. 199
- Μακάριος Λαύρας 166, 169
 Μακκαβαῖοι 76
 Μακεδόνες 38, 42, 60
 Μακεδονία 25, 31, 59, 63, 138
 Μαρία (Θεοτόκος) 66, 93, 103
 Μαρία Αἰγυπτία 107
 Μάξιμος Ὁμολ. 109
 Μετοχίτης Ἀλέξιος 41
 Μονή (Λαύρα Βατοπεδίου) 20, 32, 33, 35, 64, 146, 148, 155, 158, 165, 167, 172, 173, 174
 Μονή Διομήδους 26, 140
 Μονή Ἐσφιγμένου 56
 Μονή Μεγίστης Λαύρας 166, 168
 Μονή Μητρὸς Κυρίου 61
 Μονή Προδρόμου 129
 Μονή Σάββα ἡγιασμένου 31, 34, 112
 Μονή Χώρας 26
 Μυσοὶ 63
 Μωυσῆς 47, 115, 120, 129, 193
- Ναζαρέτ 200
 Νικηφόρος ἱερ. 15
- Ὀλύμπια 50
- Παλαιολογίνα Ἄννα 37, 169, 182, 183
 Παλαιολόγοι 11, 139, 166
 Παλαιολόγος Ἀνδρέας 32, 41, 172, 173, 174
 Παλαιολόγος Β' Ἀνδρόνικος 138, 141
 Παλαιολόγος Γ' Ἀνδρόνικος 181, 182
 Παλαιολόγος Ε' Ἰωάννης 24, 29, 169, 184
 Παλαιολόγος Μιχαὴλ 41
 Παλαιστίνη 107, 112, 145
 Παλαμᾶς Γρηγόριος 13, 29, 37, 41, 177, 180

- Παπαγινό Doria 27
 Πάτμος 30, 65
 Πάτρα 31, 138
 Πάτροκλος 80
 Παῦλος ἀποστ. 43, 46, 47, 50, 51, 53, 58, 61, 66, 70, 71, 73, 80, 81, 84, 109, 120, 122, 125, 135, 170, 184, 193, 195
 Παῦλος μοναχός 15
 Πελοπόννησος 31, 138
 Πέτρος Ἀλεξανδρείας 178
 Πέτρος ἀποστ. 50, 102, 104, 105, 121, 122, 193
 Προκόπιος Καισ. 15
 Προποντίδα 168

 Ραφαήλ μοναχός 36
 Rogero de Flor 29
 Ρωμαῖοι 41, 59, 61, 176

 Σάβας ἡγιασμένος 34, 107
 Σάββατο 200
 Σαβαώθ 101
 Σαμαρείτις 135
 Σατάν 111
 Σειρήνες 95, 196
 Σικελία 59

 Σινᾶ 31, 47, 94, 95, 96
 Σιών 92, 94
 Σολομών 53, 59, 110, 147, 170
 Στέφανος ἀρχιδ. 104, 122, 125
 Στέφανος (Σάββας) 43, 44, 46, 49, 50
 Στέφανος 200
 Στηθάτος Νικήτ. 14
 Στοβαῖος Ἰω. 14, 15
 Συμεών Εὐλαβής 24
 Συμεών νέος Θεολόγος 14
 Συμεών ὁ Σαλός 23, 72, 79
 Συρία 134
 Σῦροι 107, 137, 145
 Σωφρόνιος Βατοπ. 34, 35, 36

 Τένεδος 31, 138

 Φαίδιμος Ἀμασειας 189
 Φίλιππος Μακεδ. 38, 138
 Φιλόθεος ἱστορία 137
 Φίλων 44

 Χερρόνησος 31, 138
 Χίος 30, 65
 Χριστός 43, 47, 49, 50, 51, 58, 66, 68, 82, 83, 84, 85, 96, 98, 115, 119, 121, 124, 126, 127, 135, 145

2. ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- Bekker I. 15
 Bernardi J. 13
 Bongiovanni A. 18
 Courtonne Y. 13
 Darrouzès J. 15, 17, 185
 Dennis G. 17, 183
 Dewing H. 15
 Fedotov G. 17, 71
 Festugière A. J. 14, 17, 25, 26, 67, 72
 Gallay P. 13
 Gouillard J. 15
 Halkin F. 11
 Hausherr I. 15
 Jaeger W. 13
 Janin R. 17, 61, 140, 169

 Jernstedt W. 14
 Jones W. 14
 Jourjon M. 13
 Koder J. 15
 Koter B. 14
 Krivochéine B. 15
 Lafontaine G. 13
 Langerbeck H. 13
 Leutsch E. 11
 Magdalino P. 17, 72
 Matthaei Chr. 18, 34
 Meineke A. 14
 Meyendorff J. 18, 29, 37, 169, 177, 180, 183
 Migne J. P. 11

Mossay J. 13
 Papachryssanthou D. 49
 Pruche B. 13
 Nicol D. 18, 29, 169, 185, 191
 Ostrogorsky G. 18, 60
 Papadopoulos A. 18, 41
 Rydén L. 14, 18, 24
 Saward J. 18, 23, 24, 71
 Schneidewin F. 11

Schopen L. 14, 15
 Schreiner P. 16, 18
 Ševčenko I. 15, 18, 41
 Uspenskij P. 18, 36
 Vladimir A. 18, 34
 Walter Chr. 18, 71
 Wassiliewski B. 14
 Zakythinos D. 41
 Zauneti A. 18, 34

Γεράσιμος Μικραγ. 17, 36
 Εὐστρατιάδης Σωφρ. 17, 18, 33, 34
 Καϊμάκης Δ. 16
 Κατσάνης Κ. 10
 Λαμπάκης Στ. 37
 Λάμπρος Σπ. 17, 19, 36
 Μαντζαρίδης Γ. 18, 98
 Ματθαῖος Β. 15
 Ματσούκας Ν. 14

Οικονόμος Σοφ. Κ. 14
 Παπαδόπουλος-Κεραμεύς 11, 33, 36
 Πολυετόπουλος Α. 15
 Σπυρίδων Λαυρ. 18, 34
 Τσάμης Δ. 14, 16, 18, 19, 33, 36,
 86, 96, 107, 119, 120, 131, 192
 Χρήστου Π. 14
 Χριστοφορίδης Βεν. 51
 Ψευτογκᾶς Β. 16